IOANNES

MDXXIII

LODOVICVS

Disciplinis excogitatis atq[ue] repertis, uitam nra[m]
excolere atq[ue] commode degere possimus, atq[ue]
intra natura[e] humanae terminos consistere.

Tetrastichon Ludo literario p[re]figend[um].

Dic quare hic, rogo dic mihi cur tu huc ueneris an [non]
Artibus instructus quo patriam repetas?
Moribus hic sanis locus est, Musisq[ue] dicatus
Nil ibi sit sceleris uerba Latina sonent.

Saluj R.

Ego sum posseror huius libri
per me Joanne[m] Wilewsky

Studiosus W.

Plutarchus.

In Sole ambulantes necessario sequitur umbra, in gloria uero constitutos inuidia.

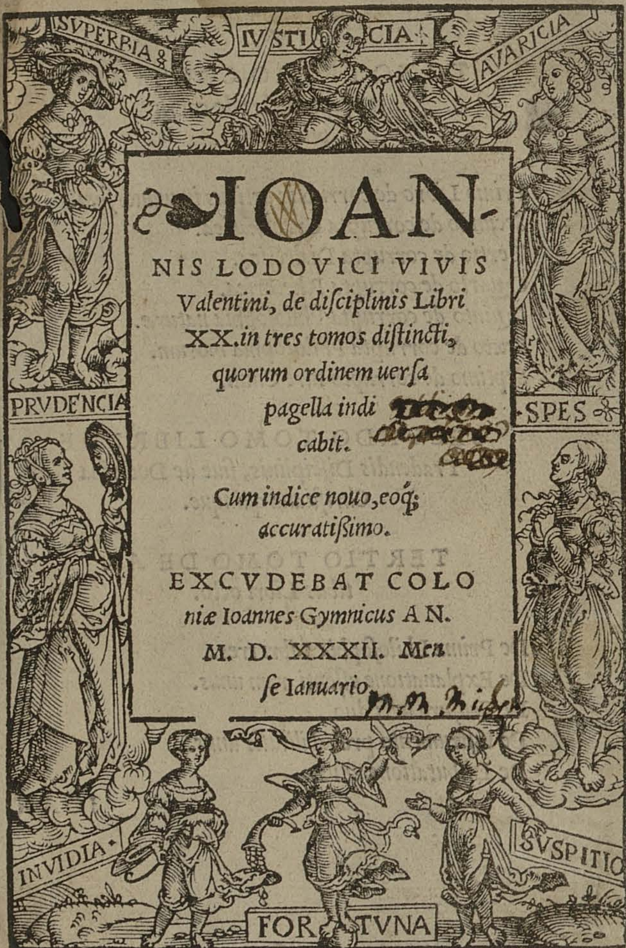
Socrates apud Platonem. Melius est pauca quaedam ordinatè & lucide proponere, quàm multa sine ordine conuoluta obscurè profundere.

Veritatis percipiendae impedimenta praecipua. Caelius lib. 4. Cap. 3.

Vt Fabius inquit. Poscimus, pollicemur, uocamus, dimittimus, minamur, supplicamus, abominamur, timemus, interrogamus, negamus: gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, poenitentiam, modum, copiam, tempus, ostendimus.

Ex Libris

Emptus Cracoviae fl. 16 pro me et amicorum usum per me Albertum Mathorium Baricensem

IOANNIS LODOVICI VIVIS

Valentini, de disciplinis Libri XX. in tres tomos distincti, quorum ordinem uersa pagella indi [redacted] *cabit.*

Cum indice nouo, eoq́; accuratissimo.

EXCVDEBAT COLONIÆ *Ioannes Gymnicus* AN. M. D. XXXII. *Mense Ianuario.*

TOMO PRIMO CONTINENtur septē Libri de corruptis artibus.

SECVNDO TOMO LIBRI DE Tradendis Disciplinis, siue de Doctrina Christiana quinque.

TERTIO TOMO DE ARtibus Libri octo.

IOAN

IOANNES

LODOVICVS VIVES IOANNI
Tertio Lusitanię & Algarbiorum regi
inclyto, Domino Guineæ & cætera S. D.

MAIORVM PRAECLARA FACInora ut nobilitatem posteris suis adferunt, ita etiam necessitatem ingentem, ne ab illis degenerent. Nec aliud uidentur esse quàm notæ quędam generosi seminij, ut sciant omnes, quid ab illis debeãt expectare, ac quasi reposcere suo iure: quod in mutis animantibus & stirpibus uidemus pastores atq; agricolas facere, ut uel oues uel arbores egregias insigniant: fœtumq́; earum pro certo habeant peculiaris cuiusdã & excellentis pręter cæteros uirtutis futuros. Equidem quum in tuorum maiorum res gestas intueor, quæ omnes in te unum sunt collatæ atq; impositę, magno atque acerrimo iudicio, diligenti uigilantia, & cura opus tibi fore uideo, ut illas non sustineas modo, sed q̃d ab specimine tuæ uirtutis passim requiritur, auctiores ad posteros tuos & splendidiores transmittas. Ausi sunt progenitores tui Lusitania egressi, noua maria, nouas terras, noua atque incognita sydera scrutari: primum litus Atlantici maris deiectis inde Agarenis occuparunt. Euecti longius ultra uiam solis penetrarunt ad orbem nobis aduersum, permensi mare notionale sub Aethiopia: hinc ad mare rubrum, adq́; fauces Persici sinus munierunt sibi arces. Transgressiq́; supra ostium Indi fluminis, in feracissima & beatissima Indiæ totius ora ius sibi & ditionẽ quęsiuerunt. Ostenderũt nobis uias cœli ac pelagi nunq̃ antea ne fando quidẽ auditas: populos nationesq́; ut ritu ac barbarie admirabiles, ita etiã ijs opibus, quas tãtopere affectus nostri suspiciũt: planè generi humano suus est orbis patefactꝰ: ut ueterum peregrinationes, quas fama in cœlum euehit, nemo sit adeo ignarus rerum, qui cum his censeat comparandas, siue magnitudine uiarum, siue difficultate itinerum, siue pro-

Gesta Lusitanorum.

ue prolatione rerum inauditarum, quę tam uehementer facie, consuetudine, more à nostris abhorrerent. Sed hæc omnia longe antecellit propagata longe & late pietas nostra tanta cum gloria Christiani nominis, tanta cum utilitate eorum, quos subegistis, ut meliore sint illi conditione, quia uicti à uobis, quàm uos, quia illos uicistis: nam uobis quid aliud his uictorijs partum est, quàm ut in quærendo, ita in conseruando studium, & labor, & difficultas negotij. Grande propositum est Christianis principibus exemplar, quod æmulentur, hæc demum esse induenda arma: huiusmodi quærendas uictorias in quibus uictores sibi uincant & Deo, uicti perpetuo se esse superatos lætantur: quandoquidem ex uictoria sui tam ampla ad eos ipsos emolumenta reuertuntur: & in illa Asia uel Africa non de agello quopiã uel ciuitatula ingenti uirium apparatu & mole dimicare, sed de latissimis prouincijs & regnis: ut maxima orbis totius pars præmiũ esset fortunæ belli. Maioribus quidem tuis qui hæc tanta ex tam paruis initijs fecerunt, gratulandum est iam amplissimam tot laborum & tam indefessæ uirtutis mercedem consecutis: tibi uero prima huiusce cursus spatia ineunti non tam est gratulandum, quàm cohortandus es, ut quod restat, alacriter decurras, eisdémque uestigijs ad pulcherrima facinora insistas, quibus illi ipsi, quorum intra domesticos parietes habes exemplum. Conseruanda sunt tibi, quæ accepisti, eisdem artibus, quibus illi parauerunt, diligentia, industria, mansuetudine, magnanimitate, magnificentia, constantia, fide: ut quemadmodum nos ad uirtutem te progenitorum tuorum excitamus, ita minores tuos posteri ad te imitandum erigant, & exhortentur: quod futurum speramus de quibusdam tuis actis, quæ iam ista ætate uelut experimentum tui ædidisti, quum aliarum rerum quę dignę sunt uiro principe, tum uero sanctæ ac incorruptæ iustitiæ, & quum opus est, seueræ quoq;, & inflexibilis: qua perfecisti, ut non iam quod multis in locis solet fieri, hominibus seruiant leges, & iura: sed ut legibus & æquitati homines obtemperent, ac seruiant, quo sint liberrimi. Hic ipse ingenij tui gustus, ne tu tibi admodum placeas, quasi pignus est ad omnes tuos, quo magna deinceps & pulcherrima opera tãquam debitum à te repetent,
moleſti

molesti appellatores futuri, nisi in tempore, quæ debes, repræsentes: fauor etiam iste tuus erga literatos, & literas, quemadmodum in sapientiam & cultũ ingenij sis affectus, testatur. Neq; uero nuda est istæc beneuolentia, & sterilis, quemadmodum apud plerosq; principum, qui satis abundeq; sese rentur fecisse, si laudent, aut se bene cupere fateantur. Adiungis benignitatem, atque adeo pro regijs opibus magnificentiam. Testis est Lutetia atq; aliæ Academiæ, in quibus tot scholasticorum agmina de tuo aluntur. Nimirum fa ues tui similib9, faues futuris tibi magno usui. Iustissima de causa iactatũ est illud per Hispaniã, nullũ esse patremfamiliâs Emanuele parente tuo prudentiorẽ: qui neminẽ in familia sua uacare officio uoluit, filiosq; suos torpere otio nõ est passus: omnes, q̊d principes decebat, & rei militari assuefecit & studijs literarum. Tum intelligis quãta sit inter principes & eruditos homines munerum consensio: ut nõ sint duo hominũ genera, quę amica inter se magis & coniuncta esse conueniat: ut alterum ab altero fulciat, & quasi mutuũ inter se auxiliũ prębeãt. Sunt utriq; ciuitatibus & populis à Deo tributi, ut bene illis cõsulant eruditi pręceptis, principes edictis & iussu, ambo exẽplo sui. Eruditio quiete indiget, quã præstat regia potestas: hæc uero cõsilio ad molẽ tantarum rerum tractandã, q̊d pręstãt docti prudẽtia ex disciplinis collecta: ut appareat si alterutris alteri desint, exequi eos munus suum ac tueri nõ posse. Talis tui et eorum, q̊s enutris, erit cõsociatio officiorum, ut tu illorum peritiã, illi tuã potẽtiã adiuuent, & sustẽtent: q̊d erit liberalitatis tuæ pretiũ amplissimũ. Nã q̊s audias alios rectius, aut quorum uel accuratiorib9, uel fidelioribus uteris cõsilijs q̃ illorum, qui beneficio tuo tales euaserũt, ut adesse tibi maximis de rebus deliberãti merito possent. Hæc tua summa adeo & singularis in literas et literatos uoluntas adduxit me, ut libros, q̊s nuper de Disciplinis conscripserã nũcupare tibi nõ dubitarẽ, hoc est de rebus, quas tibi multo esse gratissimas oẽs scim9: ut si placere opus tractatione non possit, inscriptione saltem placeat. Vale Brugis Mense Iulio. ANNO M. D. XXXI.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENtini in libros de Diſciplinis PRAEFATIO.

(*)

COGITANTI MIHI NIHIL ESſe in uita uel pulchrius uel præſtabilius cultu ingeniorum, quæ diſciplinæ nominãtur, qui nos à ferarum ritu & more ſeparat, humanitati reſtituit, & ad Deũ extollit ipſum, uiſum eſt de illis, quantum ipſe quidem aſſequerer, literis mandare: idq; alia, niſi fallor ratione, quàm plerique maiorum noſtrorum fecere: primum ita aperte ac dilucide, ut percipi facile, ac teneri poſſent, quę dicerem. Tum ad naturam rerum, quoad præſtare potui, congruenter: ut libeat ingenio cum delectatione aliqua illas cognoſcere. Fructus quoque redeat ad diſcentes amplior: nam uſui accommodaui illas, quo ad huiuſmodi ſtudia generoſa inuitarentur ingenia: nitorem præterea ſermonis addidi aliquem: & quòd non expediret res pulcherrimas ſordide ac ſpurce ueſtiri, & ut ſtudioſi elegantiarum literarum non perpetuo in uocum, & ſermonis cognitione adhæreſcerent: quod hactenus ferè accidit, tædio nimirum infrugiferæ ac horridæ moleſtiæ, quæ in percipiendis artibus diutiſſime erat deuoranda. Itaque uenietur paulatim ad utilitatem doctarum linguarum, quas ideo tanta diligentia paramus, uel quia diſciplinas continẽt, uel quia ſunt illis continendis idoneæ. Conatus ſum etiam artes ab impijs ſcrupulis repurgare, atque à gentilitijs tenebris ad lucem traducere pietatis noſtræ: ut quod olim ueteres illos ſcriptores fefellit, non id factum humani ingenij uitio, ſicut nonnulli arbitrantur, ſed illorum oſtendam. Ideoq; rationes attuli petitas ex natura, non è diuinis oraculis: ne ex Philoſophia in Theologiam tranſilirem. Quod ſi quadamtenus patefecero, profecto laboris mei fructũ capiam uberrimum. Nam quid excogitari utilius poteſt, q̃ homines à tenebris ad eius lucis intuitum

tuitum

tuitum transferre, quã intueri adeo refert omniũ, ut fine il la perpetuo futuri simus miserrimi: & si qui maligne se illã suspicabantur uidere, planius & apertius conspiciant: atq; illo modo, quo se clarissime putẽt cernere. Nec inter prima studia gentilitijs erroribus imbuti, mox religionẽ illis con taminemus: sed ab exordio statim rectis sanisq; persuasio nibus assuescamus, quæ paulatim nobiscum adolescant. Ve rum q antiquorũ hominum in tradendis artibus cõfirma ta esset autoritas, ne illa uel præcipienti mihi officeret, uel studiosis, qui sese libenter ac facile duci alicui receptæ fidei committunt, declarandum mihi fuit, quibus in rebus la psos esse illos censerem: sic rectius commodiusq; existima ui posse me de artibus disserere. In quo opere multa fuerũt mihi contra priscos autores disputanda, non omnes quidẽ, nam id infinitum atq; inutile fuisset, sed receptos solum & diutino consensu approbatos. Hic meipsum, si qua est fides, suscepti huius mei sæpenumero puduit, & cõfidentiam ipse meam damno, qui scriptoribus æuo consecratis audeã re pugnare. Aristoteli in primis, cuius ego in humanis artib⁹ ingenium, industriã, diligentiam, iudiciũ, unice præter cęte ros & admiror, & suspicio. Sed rogo, ne quis me idcirco uel ingratitudinis, uel temeritatis dãnet. Nam & habendã ego illis maximã gratiã semper duxi, q q̊d studio & solertia po tuerunt exculpere, non inuiderunt nobis suis posteris: & si quo lapsi sunt loco, ignoscendũ humanæ infirmitati in cul pa cõmuni. Porrò de scriptis magnorũ autorum extimare multo est literis cõducibilius, q̃ autoritate sola acquiescere, & fide semper aliena accipere omnia: absint modo iudican di & pronuntiandi pestes, liuor, acerbitas, præcipitatio, im pudentia, & dicacitas scurrilis. Neq; eñ effœta est iam uel exhausta natura, ut nihil prioribus annis simile pariat: ea dem est semper sui similis: nec raro tanq̃ collectis uiribus pollentior, ac potẽtior: qualẽ nunc esse credi par est robore adiutam & confirmatã, q̊d sensim per tot secula accreuit. Quãtum eñ ad disciplinas percipiẽdas oẽs aditũ nobis in uenta superiorũ seculorũ aperiũt, & experiẽtia tam diutur na: ut appareat posse nos, si modo applicaremus eodẽ ani mũ, melius in uniuersum pronũtiare de rebus uitę ac natu rę, q̃ Aristotelẽ, Platonẽ, aut quenq̃ antiq̃rũ: uidelicet post

tam longam maximarum & abditarum rerum obseruatio nem, quę nouæ illis ac recentes admirationem magis parie bant sui, quàm cognitionem adferebant. Quid Aristoteles ipse, an non superiorum omnium placita conuellere est au sus? nobis examinare saltē ac censere nefas erit? præsertim cùm, ut Seneca sapienter dicit, qui ante nos ista mouerūt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus ueritas, non- dum est occupata. Multum ex illa etiam futuris relictū est. Neque uero ipse æquari me antiquis illis postulo, sed ratio nes eorum comparari cum meis: ut tantum mihi habeatur fidei, quantum ratio mea euicerit. ubi paria fuerint argu- mentorum momenta, impudentiæ foret recusare, quomi- nus prisci illi mihi & cuiuis recentiorum scriptorum ante- ponantur, id est, tam longo experimento comprobati no- uis & incognitis adhuc. Equidem ut de me uno loquar, no lim quenquam se mihi addicere: nec autor unquam se- ctæ, nec suasor ero, etiam si in mea uerba iurandum sit. Si quid uobis ô amici recte uidebor admonere, tuemini illud, quia uerum, non quia meum: id & uobis & in cōmune stu- diis omnibus conducet. Nam pro me digladiari nec prode- rit mihi, & oberit uobis ob dissensiones & partes: ueritatis sectatores ubicunque eam esse putabitis, ab illa state: me uero seu uiuentem adhuc, seu fato iam defunctū relinquite meo iudici, cui uni conscientia mea satisfactura est. Nec dubito, quin ipse sim in his quæ attuli, sæpenumero falsus, uidelicet qui lapsos esse illos contendo, cum quibus ego nec ingenio, nec studio, neque usu & cognitione rerum ulla ex parte sum comparandus. Sed quemadmodum Aristoteles pro inuen tis à se reposcebat gratiā, ueniam uero pro omissis: ita ego uoluntatem meam oro, consulatis boni: erratis autē in no- uo duntaxat inuēto faciles benignique ignoscatis. Nulla ars simul & inuenta est, & absoluta. Siquis hæc mea & expoli- re dignabitur rudia, et explere defecta, fortasse efficiet id, quod cum fructu aliquo iuuet cognosci.

PRAEFATIONIS FINIS.

INDEX

INDEX RERVM QVAE INHISCE XX. IOANNIS Lodouici Viuis libris continentur locupletissimus.

à qui

boë-

codices

deus

domi

Ilias Homeri. 171.

man-

limitatio 520.

occa-

præter

quæ

redu-

turpi-

FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS CORRUPTARUM ARTIUM LIBER PRIMUS,

qui est de artibus in uniuersum.

NIMANTES OMNES NATVRę benignitate, ac magisterio satis esse ad tuendã uitam instructas uidemus. Quippe integumenta corporum naturæ munere accipiunt, & cibo uescuntur parato, & ubiq; obuio. Homo uero prodit in lucem hãc multarum rerum indigus, ut appareat crimine aliquo detracta illi esse naturæ beneficia, nullis reliquorum animantium denegata. Non habet quo se à ui frigoris, ab æstu, ab imbre tueatur, nisi quęsita multo labore: nec ei alimenta terra fundit nisi rogata, imò coacta longa & molesta cura. Illa tamẽ in re, indulgenter homo est à principe, et autore suo habitus, ꝙ cum ipse necessitates sibi sua culpa tam uarias accersierit, Deus tamen instrumentũ ei reliquit ad eas quoquo modo propulsandas, ingenij acumẽ uiuax & sua sponte actuosum. Hinc sunt nata inuenta hominũ omnia utilia, noxia, proba, improba.

Prima rerum inuẽtio necessitatibus succurrit: hæc enim ingenia mirifice exacuit ad ea excudenda, quis obsessor adeo grauis arceatur, ne quà expugnare ualeat, quod ab eo tanta diligentia diu noctúque oppugnatur! Initio sibi quisq; pro re nata cõsilium captabat, ut rebus oppressis afflictisq; subueniret. Tum si quid relaxamenti cõcederetur, usu & meditatione excogitabat, quod proficeret in posterum: hæc ab eodem uno per uaria experimẽta collecta, uel collata cum alienis præcepta efficiebant, quæ etiã alios in re simili iuuarent: multa uero simul coniuncta, quæ ad unũ aliquem similésue uitæ usus spectarent, uocarunt artem. Hæc iam olim sunt à maximis uiris scite animaduersa, Aristotele philosopho in libris primę philosophiæ, Virgilio & Manilio uatibus, quorum hic inquit:

Prima inuentio.

Præcepta.

Ars.

Et labor ingenium miseris dedit, & sua quenq;
Aduigilare sibi iussit fortuna premendo.
Et idem:
Per uarios usus artem experientia fecit.

Tum Virgilius connumeratis commoditatibus quas Iuppiter hominum generi ademisset, uidelicet umbram quãdam assecut⁹ dicti illius, execrabilis terra opere tuo, ut alia quædam ueræ pietatis, coactos esse homines canit pulso ueterno operi incumbere:

Genesis 3

Tum uariæ, inquit, uenere artes.
Labor omnia uincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
Et post:
Vt uarias usus meditando extunderet artes.

Et quemadmodum uidemus in uita contingere, ut homines perfuncti domesticis & necessariis negotiis applicẽt animum ad aliquid altius ac liberalius cognoscendum, ita artibus, quæ præsenti atq; urgenti necessitati opem ferrent rite inuentis ac cõstitutis, uisum est humano ingenio sensim ad pulchriora sese attollere. Nescit animi nostri uigor quiescere, opere, ut inquit ille, pascitur. Tum Mathematice & Philosophia naturalis quæsita, & ciuitates constitutæ, & leges datæ, quæ tametsi uitę magnopere prosunt, tamen non illis necessitatibus consulunt, quibus terræ fossio, aratio, repastinatio, & alia quę operibus rusticis exercẽtur: neu uellenda lana, & nenda, & texenda, aut ædificia construenda, quis sine uita ne diem quidem unum posset propagari. Et quo quæque artes altiores res, minusq; præsenti, & diurno corporis usui necessarias spectabant, hoc præstantiores habebantur, eorumq; professores digniores sapientiæ nomine: uidelicet hominũ consensu, id declarante, excellentiora esse quæcunq; ad animũ pertinerent, quàm quæ ad corpus: & hoc naturali quadam informatione in humanis pectoribus inædificatum expressumq;. Et corpus quidem pecudis more præsentibus acquiescit, oblitum præterita, securũ futuri. Animus uero utpote diuinus, recordatur transacta, & ea in usum futurorum reuocat. Vnde uetus sentẽtia, prouidẽtiam memoriæ filiam esse atq; usus: magnus rerum actarum thesaurus est memoria, quæ quod fluxa in plerisq; & infir-

Memoria.

infirma esset, uisum est adiuuari eam reminiscentia, ut quibusdam uelut signis rediret in recordationem eorum, quæ quæreret: hæ literæ fuerunt. Apud alios imagines animantium, quibus Aethiopes uulgo utebantur, & post eos Aegyptij. Sed hi tantum in sacris atq; arcanis rebus, quæ idcirco sunt ἱερογλυφικὰ nominata: quorum crebra mẽtio apud ueteres. Mira res est, quisquis ille fuit tanti autor inuenti, qua tuor & uiginti notulis plus minus potuisse tantam humanarum uocum sonorumq; uarietatem cõprehendere. Sunt qui inuẽtionem hanc perstrinxerint, ut ille in Phædro Platonis, qui Theuto Aegyptio de repertis literis gloriãti, tanquam memoriæ adiumento responderit, illum non memoriam adiuuisse, sed reminiscentiam. Et Pythagoræ Samio, hanc ferunt fuisse causam cur non scriberet, q̃d diceret nolle se scribendis sensis animi sui discipulos desidiæ assuefacere, quippe qui monimentis literarum confisi, minus memoriæ excolendæ studerent. Eadem propemodũ fuit Druydarum Galliæ Sacerdotũ mens: idcirco multa illa uersuum millia, quibus sacra, & ceremoniæ eorum continerẽtur, alij alijs uelut per manus tradebant sine scriptione ulla. Sed certe necessariæ sunt literæ ad æternitatem memoriæ. Infidelis est enim illa per manus traditio, quod is, qui accipit, uel non satis accurate auscultauit, uel obliuiscitur, aut quod negligẽter recoluit, aut morbi alicuius, aut certe ætatis ipsius iniuria, quam non temere dicunt auferre omnia: interdum quoq; moritur, antequã tradat accepta. Pythagorę ipsius, ut uidemus quàm pauca extant? & hæc ope literarũ exempta noxæ æui: nec illa aurea, ut uocant, uerba legeremus, nisi Philolaus aliquid ausus esset cõtra magistri præcepta, cõ discipulis fremẽtibus, & uehementer reclamantibus. Druydarum nihil est reliqui. Esdras quoq; scriba gentis Iudææ, quum cerneret populum suum toties capi, ac sedes mutare, tum cædibus & exilijs absumi, statuit quæ de lege domini inter ipsos uelut successionibus, atq; hæreditatibus tradebantur, literis consignare atq; mandare. Hisce literis artes omnes, & necessitates, & sapientiæ, tum res gestæ, & oĩs antiquitatis memoria ceu thesauro quodam conseruantur, ne unquam intercidant. Sed de artibus corporis, alius erit mihi dicendi locus. Nunc de ijs artibus, quæ inquisitione

Literæ.

mentis constant, erit sermo: quæ fuerint apud ueteres, quẽadmodum adultæ uiguerint, quemadmodum postea marcuerunt, & illarum quædam sensim deciderint, ac penè extinctæ sint. Sententiam uero de artibus meam, hoc opere non aperiam, tantum qua ratione, quibus caussis corruptas esse existimẽ, indicasse contentus. Nam adijciam huic operi Christo propitio, libros alios, quibus persequar qd ipse de artibus, deq; disciplinis, de scholis, de institutoribus sentiã.

Artium diuiso.

Galenus medicus hac utitur sectione artium, ut alias dicat contemptibiles uilesq;, quæ corporis laboribus & manibus exercentur, quas Græci χειρουργικὰς uocarunt. Alias honestas & homine libero dignas, de quo genere primam facit Medicinam: hoc condonandum amori professionis, & tanquam pietati in nutricem bene meritam: Addit Rhetoricam, Musicam, Geometriam, Astronomiam, Arithmeticam, Dialecticam, Grammaticam, Legum prudentiam. Nec repugnat, si quis uelit huic numero adscribere eas, quis fingimus pingimusq;. Quod hæ tametsi citra manuum operam non obeantur, tamen non uidentur egere robore illo & lacertis iuuenilibus. Seneca uero nõ adducitur ut in numerum liberalium artium pictorem recipiat, non magis q̃ statuarios, aut marmorarios, aut cæteros luxuriæ ministros. Aeque luctatores, & totam oleo ac luto constantem scientiam expellit: quod ei conuenit cum Galeno. Nec liberalia studia sunt sententia Senecę exercitationes rei militaris. Venationem quoque à liberalibus Sallustius excludit. Possidonius Stoicus artes hunc in modum partiebatur, ut alias uulgares & sordidas nominaret, quæ manu constarent, & essent ad instruendam uitam occupatæ, expertes decori atq; honesti: Alias ludicras, quæ ad uoluptatem tenderent oculorum atq; aurium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus similes, quas ἐλευθερίας Græci uocant, quę non perducũt animum ad uirtutem, sed expediũt. Liberales uero, imò, ut inquit, solę liberę sunt, quibus est curę uirtus.

Liberales artes quæ & quot.

Recepta opinio est, septem esse liberales artes: Tres de sermone, Grammaticam, Dialecticã, quæ eadem est Logica, Rhetoricam: Quatuor de quantitate, Geometriam, Arithmeticam, Musicam, Astronomiam, quas mathematicas nuncupant Græci, ceu quis dicat disciplinales. Has ingenuas

genuas cognominarunt, quasi has solas ingenui discerent, ac exercerent. Nemo enim ferè in liberis ciuitatibus ingenuus manuarijs artibus operam accommodabat: Sed puer hisce erat artibus deditus, iuuenis uero militiæ, campo, gymnasio, aut publicis negotijs, administrãda republica, causis actitandis, & eiusmodi exercitamẽtis, quæ sola censebãt illi digna homine libero. Vnde illud in comœdia, fac periculum in literis, fac in palestra, in musicis, quæ liberum scire æquum est. Illæ enim artes maximæ existimabantur ingenuis hominibus ad uitæ cultum, & ad rempublicam gerendam cõgruere, ut sermo esset emendatus & purus: tum ratio disserendi cum facundia esset in promptu, quis in foro, quis in senatu, & cum populo agerent. Tum ad priuata negotia Arithmetica: ad agriculturam & nauigationem Astrologia: ad mensuras agrorum Geometria. Postremo ad honesta oblectamenta Musica, quæ apud Græcos maximo in pretio fuit. Romani non perinde eam coluerunt, homines magis militares & rusticanæ simplicitatis. Discebant quoq; pueri simul cum literis natare: quod Græco prouerbio declaratur, quod in imperitum penitus iaci est solitum, neq; literas eum nosse, neq; natare: idem est & Romæ factitatum. Sed miror prætermissas ab illis Architecturam & perspectiuam ad multa utilem: nisi has sub ambitu Geometriæ concluserunt: aut quod Architectura manus exerceret, quàmuis rara omnino ars, & quam paucissimi tenerent in Græcia, sicut Plato quodam in loco testatur. Porrò nemo miretur nullã esse de morali philosophia mentionem, tam quia illorum iudicio quærẽda pecunia primum est, & protinus ad censum, de moribus ultima fiet quæstio: quàm quod, ut recte Possidonius apud Senecam diffiniuit: Artes hę quę liberales nuncupantur, pueriles sunt, rudimẽta nostra, non opera. In nostris scholis hęc quoq;, fundamenta sunt trium ædificiorum Medicinę, Theologiæ, & Peritiæ Iuris, quas supremas artes disciplinasq; nominamus, & usui quotidiano cumprimis seruiunt. Philosophiam moralem adiunximus quæ multum Theologię adminiculatur, & ex qua Ius esse ortum existimant sacrũ & prophanum. Tum cognitionem naturæ rerum, sine qua medicina manca est prorsum: nec rite aut percipi potest, aut teneri. Atque hæc uelut collegijs

Natare discebãt pueri.

sunt distincta, ut unum esset septem illarum liberalium artium, quibus annumeratur Philosophia, quæ est de moribus, quęq; de natura: alterum Medicinæ, tertium Ciuilis Iuris, quartum Pontificij, quintum & supremum Theologię. In his militiæ quædam, & ascensus ad fastigium dignitatis per certos honorum gradus.

Prima in disciplinis exercitatio.

Harum omnium artiũ materia, uires, utilitates in natura sunt ab opifice Deo positæ ac constitutæ. Sed ad eas humanum ingenium ægre penetrat à luce ac uiribus destitutum: quòd si non stimulis quibusdam urgeretur, ac excitaretur, nihil fieri possit illo squalidius aut horridius. Primũ necessitas acutissimum calcar addidit seu pugionem uerius ad uigilandum: quippe si in ea paulisper obdormisceret, in discrimen ueniret, ne unq̃ euigilaret postea. Nec solum in sua quisq; necessitate solicitus sategit eorũ, quæ essent opus, uerum auxilium implorauit eorũ, à quibus se aliquid subsidij consequi posse speraret. Inuitati sunt complures quos multitudo plurimum ualere ingenio arbitrabatur, & allecti maximis præmijs, ut artibus in commune necessarijs darent operã: laboris præmia fuerunt pecunia, honor, decus, gratia & priuata & publica. Ea de causa Aegyptij sacerdotes multam in mathematicis posuerunt operam, ꝙ uehemẽter Geometria Aegyptus tota indigeret, cõfusis per annos agrorum limitibus ab inundante Nilo. Adduxit ad tractandas atq; excolendas artes magnitudo rei, & opus unũ excellentia mentis nostrę longe dignissimum cupiditas ueri inueniẽdi, qua nihil est præclarius, nec quod magis deceat hominem: sicut ignorari, falli, decipi, turpe ac miserum iudicamus: quæ ut euitarẽt, philosophatos esse priscos illos, nec alia causa, aut in alium usum, Aristoteles perhibet grauis imprimis autor. Admiratio huius tanti operis ingentes illos animos ad studium & inquisitionem causarum compulit. Hinc si quid se putarent nouum & alijs inauditum inuenisse, incredibilis sequebatur delectatio, tanquam parta uictoria, & tantis difficultatibus superatis: ea delectatio detinebat eos in cura et labore: quam illi delectationẽ opibus, dignitatibus & alijs omnibus uitę commodis præponebãt. Ergo expedierunt se uaria hominum ingenia, ut in uerum hoc quasi defodiendum ac eruendũ prorsum incumberent: alia

alia spe præmij inducta, alia ut fruerentur ijs oblectamentis, quæ ex spectatione theatri huius naturæ maxime capiuntur, uariæ subinde ac diuturnæ. Præstantia ingenia ex sublimi illa & generosa nota huc uenerũt, quod cum se tanta pectoris luce illo uigore mentis præditos reputarent, ac instructos, nulla in re alia consumi tanta bona oportere cẽsuerunt, quàm ut rem pulcherrimam scrutarentur ac complecterẽtur, & quatenus liceret, quàm plurimis prodessent. Omnes ergo mira alacritate contenderunt adiuti luce quadam uelut duce uiæ, qua insisterent ad quærendũ, tum quærendi dexteritate & industria, postremo diligentia atq; studio, quibus uires omnes explicabantur ingenij atq; animi. Lux erat uis mentis & acumen, quo prospicerent quò eundum esset, & quà: dexteritas erat illis ceu scientia explicandi se è locis arctis & difficilibus, ut ex faciliorib[9] quid facto in difficilioribus esset opus colligerent: diligentia erat, ut promouerent, & proprius accederẽt, quò intenderant. Sic enim imagine quadam sunt hæc ob oculos ponenda. In diligentia sunt animi intentio, & quasi uigilia quædam, nam contrariũ, remissio est & somnus: cura, sedulitas, labor. Inuentor artium et disciplinarum omnium est ingenium acumine & solertia præditum ac instructum, sed diligentia atque usu uehementer adiuuatur: nam per diligentiã & procedit longius, & plura ei se aperiunt, quæ prius erant abdita & occulta, non aliter quàm nauigantibus: ita et acies mẽtis expolitur atq; exacuit, & dexteritas ac solertia fit promptior: Quemadmodũ de Cleanthe Stoico memoriæ est proditum, qui hebetudinem ingenij ad studium & uigilãtiam tanquam ad cotem acuebat. Acre ingenium & usui aptum naturæ sunt munera: diligentia uel necessitate urgetur, uel delectatione allicit, uel admiratione magnitudinis & pulchritudinis rei capitur: quàmuis in hoc quoque tacita inest delectatio, postquam assecutus es causam tantæ rei. Deinde cupiditate aliqua excitatur decoris aut pecuniæ. Postremo perficiendi spe alitur & detinetur. Ergo ut in quibusq; gentibus hæc uiguerunt, ita ibi artes uel inuentæ sunt, uel auctæ excultæq;. Græcia parens fuit disciplinarum omnium, ingenijs fœcũda acutis, subtilibus, uiuidis. In Aegypto permagnus mathematicarũ usus, quas præmijs & honore afficiebat

Instrumẽta ueri quærendi.

Ingenium quibus instrumẽtis inuenit artes.

ciebat necessitas. Acutissime illud in hominum moribus ac natura deprehēdit, qui dixit honore ali artes. Excellere em̄ quisque cupit, & honore affici: quare, ut id consequatur, ei se tradit studio, quod in pretio esse uidet. Ita fit, quàm rectè, nō disputo: nec solum in magnis ciuitatibus ac populis, sed in quocunque cœtu, in quacunque consuetudine & familiaritate hominum, uirorum, fœminarum, senū, iuuenum. Sic eloquētia maxime in liberis ciuitatibus floruit, uelut Athenis & Romæ, quòd is certissimus esset gradus ad maximos honores, ac potētiam. In Academijs publicis plerique alliciūtur illis honorum nominibus, tum ijs quę magno æstimantur. Vnde Lutetiæ tanta Theologorum copia, Aureliæ iurisconsultorum: apud Nitiobriges, quem nunc montē Pessulanum uocant, medicorum. Et sub principibus, ut quisque est arte aliqua delectat⁹, ita ea in eius regno tractata est et exculta: Sub Alexandro militabant plurimi; Sub Augusto nemo nō cudebat carmen; Neronis tempore multi per urbem cantores, histriones, phonasci, multi magi. Adrianus omnes faciebat obseruatores ueterum scriptorum, Romæ Leone Pontifice omnia perstrepebant cantibus, Iulio armis. Phœnices nauticas artes multū exercuerunt ad suū quæstum: & hoc magis hisce inflammabantur rebus ad cognoscendi cupiditatem, quo spes ostenderetur amplior perueniēdi quò intendissent, ut Chaldæi & Aegyptij, qui propter locorum opportunitates, quod planicies in illis locis essent, & cœlum serenū, cognitioni se astrorum dederūt. Ex ijs ergo initijs ortæ sunt artes, his fulcimentis sustentatæ, his alimentis auctæ ac cōfirmatę. Non quòd ars ulla uel ad absolutionem aliquam sit perducta, uel ita extersa ac ex polita, ut nihil haberet admistum inutile ac rejiciendum. Non eæ sunt humani ingenij uires, clausi mole hac corporis & tenebris, ut aliquid excudat perfectum atque absolutū, cui non desint plurima ad cumulum perfectionis, & quasi ad fastigiū illud naturæ cuiusque rei. Nec potest quicq̄ à multis contrectari, cui non aliquid adhæreat uitij, tanquam ex contagio. Nunquam ergo uel perfectæ fuerunt artes uel puræ, ne in sua quidem origine: ea est superbissimi animi cæcitas atque imbecillitas. Sed certè beneficio magnorum ingeniorum usu ac studio adiutorū erectæ sunt, atque ex paruis

Honor alit artes.

admo-

admodum initiis ad magnitudinem quandam perductę: ut non fuit perinde difficile augere inuēta, atq; omnino inuenire: tum correcta multa quæ parum recte fuerant in originibus obseruata, & exornata quæ ruditer, & illustrata quę obscure. Hæc omnia quasi brachiorum ui aliquo usque progressa tanquam aduerso flumine, ubi primum cœperūt brachia remitti, relapsa sunt, alia sensim, alia magno impetu ceu moles per præceps præruptum. Non abs re Virgilius exclamat:

Sic omnia fatis in peius ruere, & retro sublapsa referri.

Nec mihi solū quomodo ceciderint, ac corruptæ sint uideo dicendum, sed etiam quomodo in ipsis originibus, & quasi inter ipsas formantiū manus detortę sint ac deprauatę. Sic enim apertius corruptelæ omnes patefient, non tantum recentiorum hominum sed ueterum quoq;, quibus tamen artium exordia debemus: non quod autor sim cuiquam, ut ingratus sit illis, quibus acceptum ferimus ingeniorum cultum, & humanitatem omnem: uerum agendi gratias alius erit locus: nec pro beneficio nō habebimus gratias, & quidem semper, etiam cum illorum indicabimus peccata: nam quod falsi, quod lapsi sunt, ignoscemus communi sorti, ac naturæ. Lapsus tamen ad nostram cautionem detegemus, quantum quidem fuerit uirium nostrarum. Quanto ii, qui sunt in artib⁹ uersati, & ingenio, ac dexteritate plus ualuerūt, & studio ac diligentia in eam rem contenderunt, tanto artes ex eorū manibus & adultiores exierunt, & tersiores. Sic contra acies illa mentis retusa, & tanquam lux quędam offuscata, tum dexteritas impedita, postremo socordia ac desidia artes afflixerunt omnes, ut uel magnitudini detraherent, uel corrumperent puritatem: & quum hæc in prima inuentione contigerunt, limo & cœno fontem inficerent, ut nunquam puri ac liquidi riui defluxerint. Ingenio tenebræ offunduntur, primum naturali quadam hebetudine, atq; obscuritate, uel in uniuersum ad omnia, uel ad eam ipsam rem atq; artem, ad quam se applicat. Nemo expendit uires ingenii sui, quid possit ferre, quid recuset: unusquisq; satis sibi fidit: nec est ullus tam infelicis ingenii, qui ferè desperet se quiduis posse assequi, quòd acumine deficiatur, sed quòd uoluntate, ita ad ea se adiungit ac tradit, quibus tam

Tenebræ ingeniorū quæ.

est aptus, quàm uulpes aratro. Nec mirum est amorem sui in unoquoq; esse cęcum, uulgus patrum non acutius cernit in uitijs in indole filiorum, nihil sibi non spondent de sua sobole, si non iudicio, certe desiderio ac uoto: ut proximus est spei amor, ita ad artes eos deducunt ab ingenijs illorum alienissimas. Magistri restant: hos oportebat esse oculatos in admittendis discipulis, qualem fuisse Alabadensem illum Apollonium dicēdi magistrum, de quo Cicero in libris de Oratore scribit, quòd cum mercede doceret, non tamen patiebatur eos quos iudicabat nō posse oratores euadere, operam apud se perdere: dimittebatq;, & ad quam quenq; artem putabat esse idoneum, ad eam impellere atque hortari solebat. Verum ille unus ex omni memoria. Cæteros, qui quidem mercede docent, pretij cupiditas exoculat, sine delectu ullo recipiunt ad se discipulos, & quo frequētius habuerint auditorium, hoc se rati maiora facturos operæpretia: non solum oblatos auide amplectuntur, sed quærunt, ambiunt, pelliciunt, trahunt ad se quoscunq; possunt quacūq; ratione, ac uia: satis esse existimantes si sint homines, modo habeant quod numerent. Et ubi inualuit ambitio, si contemnitur pretium, certe numerus quæritur ob uanam nominis opinionem, quòd celebre habeat auditorium. Eruditio, & artes quæ compressæ & uelut coactæ talibus fuerint ingenijs, necesse est eadem facie & natura prodeant, qua sunt ipsa ingenia, scilicet praua, detorta, uitiosa. Neq; enim aliter eruditio ab ingenio unde manat uel formā accipit, q̄ caseus à fiscella: uel naturā resipit ac uinū è dolio, uel utre: quare necesse est ut male tradant, quæ male acceperunt. Iam affectus omnes animi si non retundunt mentis aciem, certe impediunt, ac retardant, & quasi rubigine obducunt: quocunq; illi inuaserunt, lucem offuscant animi, & dispicientiā ueri perturbant, non secus ac densæ nebulæ ante oculos offusæ. Supremam & celsissimam illam mentis lucem, superbia perstringit, & à recto itinere abducit transuersam: hæc est eminendi atq; excellendi cupiditas, ut uideatur habere quæ nullus alius, aut quæ pauci, nempe altissima ac præstātissima, rara, noua, plurima, aut omnia. Ergo ingenia quæ apte ac feliciter essent in mediocribus rebus uel ex natura sua, uel ex institutione uersata, supra uires se erexerunt, ut ea cre-

Alabadensis Apollonius.

Ingenium fiscella eruditionis.

Affectus.

Superbia.

ea crederentur scire ac tenere, quę omnes iudicarent esse cel sissima. Vt natus ad Grammaticen, ad enarrandos Poëtas atq; historicos, aut qui hisce tãtum in rebus esset exercitus, uoluit pro philosopho, pro Theologo haberi, quum eas artes ne de nomine quidem nosset. Alıj quod paucissimorum esset, aut nullius potius futura prædicere, abdita & recondita detegere, maximas opes temporis momento inuenire, Astrologiam, Physiognomiam, chalciniam, magiam & cæteras diuinãdi ac maleficıj artes sunt professi, nec solum inter gentiles, in quibus latissime patebat regnum Sathanæ, sed etiam inter Christianos, à quibus fortior Sathana Christus, iugum tyrannidis illius excussit, & armatũ illum exarmauit: scilicet quòd non minus & superbia atq; ambitio, & pecuniæ ac uoluptatũ cupiditas in nos dominantur, quàm in Gentiles: atque utinam non magis. Harum artium studium uitiauit tanquam afflatu quodã uicinas quasdam artes, & illas, quarum ope utendũ esset in illis maleficıjs: nempe diuinatrix astrologia certiorẽ illam & castam astronomiam: Physiognomia de uenturis, de opibus, de liberis, de felicitate, illam, quæ est simplicior ac uerior de signis constitutionis corporis, & animi: Magica dęmonum ueneno quodam infecit scientiam naturæ rerum. Iam quod in disciplinis omnibus atq; artibus præcipua est penes inuẽtores gloria, multi quoq; noui placiti uoluerunt esse autores, miserrimum ducẽtes alienis demum uestigıjs insistere. In literas inuenta sua miserunt, ut ubiq; legerentur, ut ducerẽtur nouum aliquid super cæteros attulisse, qui morbus mirifice Græcorum ingenia uexauit. Vnde in historia tot mẽdacia, quum arbitrarent occupata esse à prioribus uera, & sibi scribendi materiam præreptam, seq; nullo in pretio futuros, si eadem recenserẽt cognita iam, & prouulgata. Ita quo magis legerentur, & placerent, & admirabiliores forẽt in uulgus, fortiter sunt de Aegyptıjs, de Assyrıjs, de Persis, de Græcis, de omnibus nationibus mentiti. Tum Philosophi cupidine proferendi nominis, nihil ueriti sunt absona commentari, & à receptis opinionibus lõgissime recedere. Sodalem habui Lutetię, qui se citi⁹ quàm ut nihil adduceret noui dogmatis, affirmaturum aiebat, quæ pro comperto haberet, esse falsissima. Fuerũt qui uellent uideri nihil omnino ignorare

Inuẽtores

rare

rare, ut illi in Græcia Gorgias, & Protagoras, Hippias, Prodichus, Eutydem⁹, Dionysodorus, & alij, qui in cœtu ac frequentia hominum, quæstionem quacunq; de re poscebant, paratos se ad omnia ex tempore respondere, tanquam non modo scirent omnia, sed ad manum & in numerato haberent. At illos tanti instituti promissores magistros optime tum loquendi, tum etiam sentiendi, Socrates, qui nihil sciret, in leuissimis sæpe rebus paucissimis & facillimis quęstionibus irretitos, deridendos suoipsorum auditorio relinquebat. Vtinam intra Græciæ fines uitium hoc constitisset, & non alias quoq; inuasisset nationes, ut grande existimetur dedecus cunctari, tempus poscere. Cæca est arrogantia, & quocunq; intendit per confidentiã, atq; impudẽtiam temere grassat; ergo nihil dubitat quiduis subito intrepide asseuerare, etiam de arcanis rebus, & maxime reconditis. In superbia hac alij magna illa & admirabilia tenere ipsi sibi persuadent, uel prauæ naturæ uitio, uel quod quum id uident esse spectatoribus persuasum, ipsi iudicio illorum de se acquiescunt. Alij non tam scire se arbitrantur (neq; enim se non norunt) quàm id alijs creditũ esse, ac certum cupiunt: Priores incredibili se progressu in disciplinis fraudant, quũ contendere supersedent, quò se iam peruenisse arbitrantur: de quibus grauissime Seneca, puto, inquit, Multos ad sapiẽtiã potuisse peruenire, nisi se iam crederent peruenisse. Posteriores quacũq; uia & ratione queunt ostẽtare opes suas, augere in maius ac melius, fucum deniq; oculis intuentium facere laborant, nihil tacito consciẽtiæ testimonio tribuere. Quę ipsi sciunt, omnium prima & potissima uolũt credi. Quæ alij infima, abiecta, sæpe etiam euitanda, atq; auersanda: nullus est cuiusquam artis adeo mediocris aut humilis quoque ac uilis professor, qui si sit superbus, non illam aut præcipuam omnium censeat, aut nõ certe existimari petat, ac contendat: illudq; adeo moribus est receptum, ut efferre quenq; artem suam, et laudibus cœlo æquare, etiam alijs omnibus anteponere licere, ac pium esse arbitrẽtur. Grammaticus se unũ putat sapere, desipere reliquos: Philosophus reliquos miseratur ut pecudes: Iurisconsultus alios omnes deridet: Theologus despicit: nõ quod se cęteras artes ignorare dicant, aut præ se ferant: imò nihil cunctantur confirmare

Cæca est arrogãtia.

mare sua illa una disciplina reliquas uniuersas præstantius
claudi ac contineri, quàm in libris eorum, qui de illis nomĩ
natim tradiderũt. L. Crassus apud Ciceronem omne disci-
plinarũ atq; artium genus, cognitione iuris cõtineri asseue
rat, & quidem, si dĳs placet, libello XII. tabularum. Hoc
idem nostri iurisconsulti habẽt persuasissimum. Gramma-
ticus totam philosophiam, quàm late se diffundit, histori-
corum & poëtarum libris contineri autumat, quos quum
habeat in manibus, nihil sit, quod Aristotele aut Platone
indigeat: uidelicet hoc est superbiæ ingenium, quantum ua
leat sibi arrogare, atque ad eum se modum componere, ut
nulla uideatur re carere, quæ quidẽ pulchra esse, ac magnĩ
facienda uideatur. Quam artem rite percipiẽt ac tradent,
qui eam alienissimis in locis habitare censent, & illinc esse
petendam, ubi uix illius sit uestigium ullum inuenire? Id-
circo uideas falsissima atq; absurdissima in omnibus arti-
bus asseuerari ab ĳs, qui illas uiolente exprimunt ab auto-
ribus, qui aliquid earum obiter & quasi aliud agẽtes attige
runt, nõ ad exactam illam censuram, sed ad eam, ad quam
opus suum aptabant. Noui qui etiam scriptis libris affirma
ret terram esse maiorem sole, & in nocte umbra terrę totũ
cœlum obscurari, quòd Virgilius dixerit:

Inuoluens umbra magna terramq; polumq;.

Quot absurda in philosophia dogmata ab Homero traxe-
runt originem, quum multi ueterum non illum ut ingenio
sum Poëtam legerent, sed ut philosophum doctissimum ac
grauissimum. Iurisconsulti, si quid sit à suis proditum in hi
storia, certius putant quàm si à Tito Liuio: ut de XII. tabu-
lis quòd eburneę fuerint, quia id Pomponius dixerit: idem
in quacunq; alia disciplina. Iam quę non poterant ullo mo
do ostentare, ea tenuisse se aliquando aiunt, sed uel oblitos
tanquam puerilia, & se indigna: uel abiecisse tanquam perĩ
culosa et noxia, et è numero artium expellẽda, etiam si sint
ex ĳs artibus, quas illi amplissime suæ professionis titulo
cõprehendunt. Rogatur Philosophus, aut Theologus, aut
Medicus, aut Iurisconsultus de singulis, sciat ne grammatĩ
cam, poëticam, rhetoricam: exibilat eum, qui id quærat
magno uultus fastidio, sępe etiam cachino, & ad pueros re
mittit. Teneat linguas Latinam & Græcam, seminariũ uo-
cat hæ-

cat hæresum, tenuisse in tenera ætate, sed esse dedita opera oblitum. Quid Rhetoricam? ridet moto capite: de geometria, ita planè de punctis & lineis ridicula quædam. De Arithmetica, iocatur, bene numeraturum se, adsit modo pecunia. Cęterum de proportionibus uidisse quędam perfunctorie in commētarijs ad tertium physicorum Aristotelis. In Astronomia partē sphęræ Ioannis à sacro busco aliquādo audiuit adolescens in schola. Musicam cantores scire in templis. Cedo quid de perspectiua, & Cosmographia? nec nomina audiuit unquam, curiosa, inquit, sunt hæc, & periculi plena, nefas est attingere: At moralem philosophiam certe scies, aliquot dicta ex Ethicis Aristotelis: ad œconomicam respondet se non alere familiam: ad politicam, nec regere ciuitatem. Quid ergo nosti uir maxime, & de eruditione admirande? omnia, sed horum nihil. Et hæc pronuntiarunt homines maximę autoritatis, qui essent morum, et totius eruditionis censura, ac uelut norma quædam. Tantum autoritatis pondus in teneras artes cadens mirandum non est, si eas confregit. Delicati sunt flosculi, leni ac dulci fauoris aura proferunt se ac uigent: insectatione ac uituperatione ilico tanquam fascino aliquo contrahuntur, ac marcescunt. Detestabilis superbiæ rabies: non solum ipsi fraudarunt se utilitate doctrinę, sed alijs quoque fide autoritatis sųę præcluserunt uiam ad bonam mentem, parati tam multa bona ingenia perdere, ne pilum de præcepta existimatione amitterent. Pronuntiarunt temere de singulis nō animaduersis, & sępe omnino incognitis: damnarunt alia maxime probanda, commendarūt alia noxia, & ingenijs ac uitę obfutura. Et censuissent ipsi hoc idem haud dubie multo rectius, si animo potuissent moderari, & non maximum esse sent dedecus interpretati, uel cunctantius res tantas expendere, uel uideri pulchrum aliquid ignorare. Nam de illorū numero, qui eas disciplinas, quas sodales damnarent, uel leuissime degustasset, is non accedebat aliorum sententiæ. Sæpe qui quæ nescirent, damnarant, ingressi primos illarum artium aditus, mutata subito opinione, ac sentētia damnata approbauerunt. Quo apparet non de suis artibus sententiam illos dicere, sed de existimatione sui. Et quemadmodū circulatores nodos quosdam faciles aliter tamen & inuoluunt

uunt & euoluunt, quàm in communi usu cõsueuimus, quo res uideatur difficilior, ac proinde admirabilior: ita quidã quæ facilia, quæ prompta, aperta, dilucida sunt in disciplinis, quas norunt, inuoluunt, & intricant, ne res scilicet uel uilescat facilitate, uel etiam fiat uulgaris, multis spe successus ad eam capessendã inuitatis. Sic Iurisperiti artem suam, quæ & natura facilis est, & quam esse facilem è re est generis humani, quibuscunque rebus potuerunt, intricarunt, & exasperarunt, ut ardua uideretur esse ac lamosa. nec cuilibet penetrabilis. Philosophi quidã metaphoris & ambagibus obscurarunt, quæ dilucide potuissent dicere: alij scrupulos, ubi nulli sunt, quærunt, & nodum, quod aiunt, in scirpo, quo uideantur altius rimari, & subtilius omnia examinare. Nec solum ignaris inuiderunt suam peritiã, sed eiusdẽ artis studiosis ac peritis. Ideo ne ea crederẽtur illi scire, quæ planè sciebant, ipsi quæstiunculas excitarunt, ut est id facile etiam in rebus liquidissimis, ut si scientiæ opinionẽ alijs detraxissent, id totum in se deriuaretur, quod alijs decederet. Verum non mouere quæstionem, sed bene profligare, hoc demum acuti est hominis & docti. Fuere qui quo magis premant alios, & pondus eleuent, eorum quæ dicuntur rationem in omnibus euidentem postulant, contemnentes si non adferatur, quod impij in rebus pietatis faciunt. Quæ si uero id ubiq; præstari possit, aut ulla sit res, quæ controuersa non queat reddi nimium inquirendo, non ueritatis uitio, sed nostrorum ingeniorum: sicut lux alia uidebitur, quàm sit, si nimium oculorum aciem in eam intenderis, nõ lucis culpa, sed oculorum, qui tam leui de causa hallucinentur. Illud perridiculum, quod quidam falsas suas opinationes nulla ratione munitas ac fultas, satis se cõstabilisse rentur, si uerisimiles in contrarium rationes utcunq; dissoluerint, non animaduertentes haud quaquam idem esse inimici domum destruere, & construere tuam. Sed illud mirandum maxime, fuisse præceptores, qui discipulis eruditionẽ inuiderint, ne illi gloriam suam æquarẽt. Vt de quibusdam Græciæ sophistis traditur, propter quos Socrates pollicebatur communicaturũ se sua cãdide, & sine inuidia. Alexãder dei uillanus in præfatione operis sui significat fuisse Maximianum quendam, cuius nugas ueteres socijs nolebãt pan-

Facilia ac dilucida inuoluunt.

Inuidia magistrorum.

dere

dere charis: sic eñ scribit. Memoria patrum & nostra plurimos nouimus, qui bonam institutionem adolescentibus suis inuidissent. Maximos profectus hæc superbia impediuit, dum alij ab aliis noluñt discere, uel quia se docere potius credunt posse, quàm debere discere: uel quia dedignantur, aut pudet, ne se inferiores fateãtur, aut alij credant. Quibus de causis et rationibus sapientissimus Bion philosophus superbiam dicebat esse impedimentum profectus. Puduit à superioribus doceri, qui nullos uolebant fateri superiores se, qui postulabant credi absoluti in omni sapiẽtię genere. Puduit à paribus, multo magis ab inferiorib⁹, & uulgo hominum, à quo tamen quę ad opificia & encyclopediam pertinent fuerant roganda. Iam Plinius ea de causa conqueritur, quæ essent τ̃ ἐγκυκλοπαιδείας ignota aut incerta esse ingeniis facta. Quanto nunc magis ipse idem Plinius, Varro, Columella, Vitruuius, & alij ignorantur, q̃d turpe atq; erubescendum ducimus ab agricola, uel fabro aliquid percontari. Quod si quem id non pudeat, et omnia sciendi studio posthabeat, eum profecto alij subsannabunt, & explodent. Quocirca iampridem nihil à doctis hominibus scribitur de iis, quæ quotidie noua inuenit uita: & melius tenemus usum illorum temporum ab hinc annos plus mille, quum ueteres illi scriberent, quorum diligentia nihil non annotatum prę teribat, quàm usum memoriæ auorum aut patrum. Si ea superbus erubescit doceri, quę erant uel à doctis, uel à plebe audiẽda, qualia oportet exire, quæ is de rebus huiusmodi pariat, q̃ praua, manca, confusa, perturbata, quàm monstrosa, ut magis legentium mentes perturbẽt ac confundant, quàm instituant & illustrent. At saltem bona spes est, dicet aliquis, mutaturum eum sententiam, & deprehenso errore, redituq; in uiam, admissurum meliora, & traditurum. Admonitioni cuicunq; ferocem se superbus præbet, & contra benę monentem cõsurgit, ut rabiosus canis: uel quia inferri sibi aliunde lucem posse non putat, uel quia si illata credatur, ignominiam esse censet: contradici sibi, iniuriæ loco deputat. Quem ergo errorem ipse utcunq; mutaret abs se deprehensum, si alius indicet magis insigitur, & pertinacius quicquid semel animo collibitum est, defendit, ne discedere à sententia existimetur. Quod si ipse errorem

Pudor discendi.

rorem suum quandoq; deprehendit, ita corrigit, ut maio-
rem habeat rationem existimationis suæ, quàm ueritatis:
non omnino se prius falsum, nec prorsum esse in alia opi-
nione: bene se antea sensisse, nunc melius, & tersius. Præ-
texit ætatem suam, aut occupationes, aut tempus, ne cul-
pa uideatur fuisse in ingenio, cuius unius laudē ambit, sed
in opportunitate ad bene statuendum. Vnus Aurelius Au- Augustini Retractationes.
gustinus, uir tantus retractationum libros reliquit, simpli
citer ac bona fide, quem nullus est ad hoc tempus imita-
tus: uidelicet mãsueto uir ingenio, & modice de se ipse sen-
tiēs. Isti nostri fastu, & superbia turgidi, inuerti ac corrum
pi malunt, quod non ignorant uerum esse, quàm uideri er
rasse, aut fuisse à quo monstrari illis aliquid potuerit: & tā
to admonitionē ferunt acerbius, si quę dixerint, literis cō
signata euulgarint. In quo maximam artes plagam acci-
piunt, nam non satis est pertinacem, & obstinatam super-
biam esse, est etiam præceps, ut quicquid in mētem ueniat,
fortissime asseueret. Fortassis minus esset iacturæ, si ea per
tinaciter tuerentur, quæ prius multū, & diu perpensa atq;
examinata adferrent: nihil tale, imò quando solus honor
spectatur tanquam scopus, quē se adepturos scribendo ar-
bitrantur, statim ad scribendum se accingunt adolescētes
rudes, atq; inexpertes eorum quæ tractant, ut non imme-
rito hæc tanta prurigo, satyricis sit salibus defricata:

Scribimus indocti, doctiq; poemata passim, inquit il-
le, Et alius:
Tenet insanabile multos scribendi cacoethes.

Prætereo quæ ex hac pertinacia & studio non cedendi, na
scantur uenena Christianæ charitatis, rixæ, contentiones:
& quemadmodum à Paulo Apostolo scribitur, inuidię, cō
uitia, suspiciones sinistræ, conflictationes hominum men-
te corruptorum, interdum quoq; pugnæ, & cædes: odia in-
ter hæc creantur, quæ nunquam deponuntur, nisi cum ani
ma: ut citius reges in gratiam post mutuas ingentes clades
redeant, quàm ipsi moderati philosophi post simultates de Simultates inter literatores.
literis susceptas. Quid aliud testificātur hæc, nisi nos in phi
losophia animos gerere gladiatorios, superbiæ instinctu
studere, non amore bonitatis, aut ueri cognoscendi. Inter
tam offensos atque iritatos animos, quomodo expurgari

potest uerum, ut liquidum existat, quod à sola mētium no strarum luce perpurgatur, quę lux maximis est perturbationū nebulis oppressa, atq; offuscata. Minor fortasse est

Auaritia. in quibusdam, sed tamen mentium nebula, pecunię, opum, dignitatis, uoluptatum cupido, in nonnullis pectoribus maior, quæ etiam pestis disciplinas inuasit. Nam ut multi humanitatis artes sunt tanquam honorum instrumētum secuti, ita non pauci illas propter ea, quæ modo recensui, expetierunt. Vulgo in eam opinionem est iam uentum, ut eruditio uelut diurna quædam sit opera, cui ad uesperam

Ambitio. honor aut utilitas ueluti laboris merces necessario sint parata. Sic persuasa est stulta multitudo non alium in fructū quæri literas, non in alium quærendas esse, quàm ob diuitias, atq; opes, aut popularem quandam de sapientię nomine uenerationem. Hic per manus error traditur. Patres filiorum teneros animos eo imbuunt, propinqui, necessarij, nutrices, nutricij, pædagogi insigunt, ut quum in eam ætatem uentum est, in qua rerum accessit intelligentia, & iudicium, reuelli nullo penitus modo queat: hac mente ad scholas à patre puer deducitur, hac ipse puer ingredit, quę pariter cum ætate adolescit. Ergo ea sola discit, quæ ad finē hūc perducant, sæpe noxia, & legibus uetita, qualis est magiæ & incantatio legibus XII. tabularum prohibita. Quod si homines tenues, ac famelici ex ijs artibus alimēta instituerint sumere, quibus non satis ualent, fames cogit eos pertinaciter tueri quicquid semel susceperint, ne indoctiores habeantur si melius dicenti cesserint, animo præsertim stimulante male de imperitia sibi conscio. Tum simulant aliorum contemptum, & eos mordēt, ac perstringunt acriter, quos suo quęstui officere suspicantur: compellunt artes seruire, & ad uoluntatem eorum torquēt, qui dare possunt. Videas quosdam qui opulenti prius liberi ac modesti erant in sentiendo, ac iudicando, postea in egestatem delapsi, & assentatores sunt facti diuitum, & immodesti, asperi, rabiosi in eos omnes, à quibus noceri aliqua sibi suspicētur. Multum etiam extrinsecus est illatum tenebrarum in animos ab ipsis

Duces sciētiarum. autoribus, quibus in hac uia, & inquisitione tanquam ducibus usi sumus: siue quod eos non intelleximus bene admonentes, siue quód inuiderūt nobis ductum suum, siue quód ipsi

falsi nos etiam, qui nos illis credebamus, fefellerunt. Prin-
cipio, quemadmodum est in sacris historijs proditū, in per
mistione illa & confusione linguarum, quæ facta est in As
syria rege Nembroto, imperia nec dari potuerunt, nec acci
pi, quum mutuo non intelligerent: ita ignoratis magno-
rum scriptorum linguis, quid nobis præciperent, quà eun-
dum, & quò suaderent, non intelleximus: ueterum auto-
rum cognitionem, qui Græca aut Latina lingua monimen
ta ingeniorum suorum consignassent, ac posteris tradidis-
sent, ademit prorsum nobis ignoratio harum linguarum, Linguarum ignoratio.
quæ tanta bellorum continuatione prope exoleuerūt, quum
gentes illæ quæ Septentrionem incolunt, in Italiam sese &
totum Occidētem effuderunt, Gotthi, Alani, Vandali, Sue
ui, Turuli, Hunni, Langobardi, et postremi omniū ab Oriē
te, Agareni. Nam cum bellum literas simul cum bonis ar-
tibus, ac pietate opprimit, quod inter bellicos furores non est
uirtuti nec honos ullus, nec locus. Pellitur è medio sapien-
tia: ui geritur res, inquit Ennius. Tum gentes illæ natura
feræ, & ab omni penitus ingenij cultu alienæ, primum in-
gentem bibliothecis cladem attulerunt, conflagrarunt il-
lis incēdijs urbes, & regna, & scelerato illo atque impio igne
magnorum quoque ingeniorum opera exusta sunt, quibus
autores male præsagi, uitam atque immortalitatem fuerant
polliciti. Victores enim, ut de gallo est in fabulis, margari
tum quod non intelligebant, contempserunt. Simul irrisæ
sunt ab eis linguæ, ac studia omnia, nec solū eis detractum
est pretium, sed contumelia addita, seu quod nollent quenque
in uictis plus sapere, quàm uictorem: & ut quisque esset do-
ctissimus, ita crassis illis hominibus imprimis erat suspectus
tanquam uafer, & ad fraudes ac dolos maxime appositus:
seu quod emolliri per hæc uirûm uirtutem opinarētur, ac mi
nus bello idoneos reddi, cui omnia illi tum tribuebant lau
dem, gloriam, decus: ex bello uno uerum, germanúmque
etiam sempiternum oriri rati. Græca lingua diuulsa ab Oc
cidente, Græcia imperio & commercio excessit Italia, Gal
lia, Hispania, Germania. Hostes uero imperij Romani nec
linguam quoque Romanam potuerunt ferre, quam & ipsi
tum ignorarent, tum etiam odissent. Cogitasse ferunt re-
gem quendam Gotthorum ut Romam dirutam instaura-

 ret, &

ret, & nominaret Gotthicam. Qui seruiebãt, & quidem dominis superbissimis ac crudelissimis, eum sermonem admiserunt, inq; eo se exercuerunt, quo uti apud dominos possent. Ita sermoni uere Latino ac pure, successit mistus quidam ex Latino & peregrino. His linguis Latina & Græca uel amissis, uel magna ex parte tenebris obrutis, necesse fuit, ut eadem quoq; nox artes illas & disciplinas opprimeret, quæ essent linguis illis traditæ: occultatæ significationes singulorum uerborum, incognitæ loquendi formulæ: & tamen qui hæc nesciebant, uolebant uideri eos scriptores, & quidem luculente intelligere, qui Latini sermonis fuerunt obseruantissimi. Quasi uero aliud sint libri quàm uoces, & loquendi rationes ac formulæ, quæ qui intelligit, is demum assequitur scriptoris sentẽtiam, non alius. An librum de philosophia Hispane scriptũ probe intelliget Italus sermonis nostri ignarus, quamlibet uicinæ sint hæ duæ linguæ? Leges duodecim tabularum probe capiebat populus ille, qui tum uiuebat, quum ferrentur: Cicero negat se totas intelligere. Quid ita? non hic doctior, quàm uulgus illud rude? multo. Sed uoces quædam ita ex usu abierãt, ut significatus intercidissent. Nicolaus Leonicenus, Thomas Linacer, & alij queruntur ignoratione Græcitatis multa esse à Plinio perperam à Græcis ad nos traducta. Idem Diuus Hieronymus de Septuaginta interpretibus ex Hebræo in Græcum. Quid opus est exemplis ueterum? Isti ipsi qui negant se de uerbis esse solicitos, quot locis hallucinantur ignoratione uerborum? quoties est eis hariolãdum, quàm multum se torquent. Quàm plausibiliter dixit Bartholus, de uerbibus non curat Iurisconsultus? De quibus ergo rebus mouẽt tam multas quæstiones, nisi de uerbis legis? quę si intellexissent, non ita passim deprauassent leges stultissimis sensiculis. Dicat exempli gratia iurisconsultus centesimis calẽdis dari utiliter stipulamur, non intelligas tu quid sit usura centesima, ego intelligam, an non melius sensum ego iurisconsulti tenebo, quàm tu. Si res in colloquium inferrentur, faterer eum, qui res cognosceret melius intellecturum quibus de rebus ageret. Sed quum uerba sola usurpentur, necesse est uerborum significatus, ac sensus optime teneat, qui exacte dicit intelligere se, de quo disseratur. For-

tassis

tassis non tam id esset necessariũ in Geometria, Arimethi-
ca, Musica, Pictura, quia lineolis & notis quibusdam utun
tur, oculos in rem præsentem ducunt: In aliis fieri nequit,
quo minus uerba intelligi sit necesse. Quocirca quum uer
ba magnorum scriptorum non intelligerentur, nec perci-
pi sensa potuerũt. Vnde omnia apud eos inuersa, & illa eo-
rum dictis sensa attributa, non quæ quisq; ex uerbis colli-
geret, sed quæ pro libito cõminisceretur. Reuertũtur tam
longo postliminio Græca & Latina lingua, seu renascun-
tur uerius. Et tanto ex bono non exiguum cœpit malum
artibus nasci, unde tota erat salus sperãda. Quòd homines
utriusq; linguæ peritia & cognitione instructi, quum ad le
gendos artium ac rerum scriptores accedũt, Platonem pu-
ta, aut Aristotelem, aut Plinium, aut Hippocratem, aut Ga
lenum, aut Pandectas iuris, aut nouum, aut uetus instru-
mentum pietatis, & ex linguæ imperitia lapsos nonnunq̃
uident interpretes, qui multum in illis artibus operæ po-
suerunt, quoniã ipsi peccatum deprehẽdunt linguarũ ope,
ac beneficio, ilico se peritiores esse in illis artibus opinant,
quàm illi ipsi fuerint post tantam & tam diuturnam exer
citationem: ergo illos cõtemnunt præ se, & uix primis gu-
statis rudimentis ad scribendum de illis artibus prouolãt,
rem se facturos rati utiliorem, quàm illi ueteres artis pro-
fessores fecerint, si aliquot locis hallucinatos interpretes
indicarint. Aditus quidẽ sunt linguæ ad artes omnes, quo
niam illis sunt traditæ. Sed aditus tantum, non item artes:
hostia, non ædes. Inuiderunt nobis ueteres beneficium suæ — *Obscuritas ueterum.*
institutionis, dum ea quæ inuenissent non apertè ac simpli
citer nobis communicarunt: sed tot inuolucris cõtecta, ut
facilius esset illa ipsa ex natura rerum eruere, q̃ ex eorum
libris. Scite Socrates Heracliti Ephesii librum Delio urina
tore dixit indigere. Sunt in quibus facile des obscuritati ue
niam, ꝙ ea nõ ex scriptore nascatur, sed ex rebus: ut in Py-
thagoricis & Platonicis numeris, quibus constare illis pla
cet hominis animam. Alii arcere uoluerunt profanum uul
gus à cognitione rerum, quas traderẽt, contaminaturum
non intellecturũ. Fuerit sanè causa aliqua in rebus sacris,
quam prætexere uidetur Plato in epistola quadam ad Dio
nysium: at in profanis quid causæ possunt dicere: ut quum

Heraclitus disputat de rerum natura, Pythagoras de numeris, Aristoteles de causis, & hisce rebus quæ inter nos uersantur, deniq; de his, quas nos scire, nec ullum erat periculum, & uehementer hominum generi conducebat. Sed de aliis minus fortasse fuerit q̃ de Aristotele quærendũ: Reliquorum em̃, ut quę scripserunt parũ sunt apposite dicta ad discendũ, ac percipiendũ ætas paulatim deleuit scripta, uix ut uel ipsa nomina existant autorum. Ruditer em̃, impolite, & cõfuse, sua cõgesserant, artis penitus expertes. Aristoteles uero quæcunq; suscepit tractanda, siue de moribus, siue de natura, siue de sermone ac disserẽdo in artis formã ac faciem redegit, ut nec poëticam quidẽ omiserit, & alia minoris notæ, quæ ad nos nõ peruenerunt: quo nomine haud facile quis dixerit, quantũ ei studia & disciplinæ omnes, quãtum studiosi ipsi debeant. Sparsa em̃ collegit, congesta digessit, cõfusa distinxit, obscuris attulit lumen, oĩa ita reddidit concinna & apta, ut percipi facile ac teneri queant magno cum fructu eorum, qui artiũ fructum aliquẽ sequuntur. Fuit uir ille mea quidẽ sententia ingenii acumine, iudicio, dexteritate, prudentia, diligẽtia, atq; studio omniũ cuiuscunq; ætatis scriptorum facile præstantissimus, edoctus diutissime à magistro nõ dicendi modo, sed etiã sapiendi Græciæ totius principe. Quantã hic potuisset adferre utilitatẽ omnibus disciplinis? quantã lucem? si quæ uel ab aliis accepisset, uel inuenisset ipse, aut reconcinnasset, aperte ac dilucide uoluisset prodere. Sed tum ipse obscurauit cõsulto sua, tum fortuitæ aliæ obscuritates accesserunt, quæ aquã fontis huius in fistulas perturbatã mitterent. Primũ ut scriptores omnes qui ante ipsum fuissent carpserat, callido, & uafro uir ingenio, talionẽ ueritus, sententiis est usus ambiguis, & in utrunq; latus flexibilibus, ne quis etiã existeret, qui ipsius dicta laceraret: ita cauit sibi semper uia, qua elabi deprehensus posset, ne teneretur, ut quicquid dixisse uideretur, integrum esset ei qui illum tuendũ suscepisset, negare eam fuisse illius mentem: ut etiam in reddendis causis naturę, ubi paulo erat apertius loquendum, operis titulo ademerit reprehensionis ansam, inscripto opere problemata, ut iudicium uideretur relinquere lectori liberum, admonitum modo ab scriptore. Themistius quodã loco furori simile

Aristotelis obscuritas.

Ambiguis sententiis quare usus Aristoteles.

mile esse dicit, si quis speret se ex Aristotelis scriptis sententiam eius penitus assecuturũ. Idem ipse Aristoteles ad Alexandrum scripsit neminem commentarios illos, quos rex doleret in uulgum missos, intellecturum, nisi qui ab se domi audiuisset. Nec solum obscuritas fuit in rebus sensorũ, sed etiam in uerbis: affectauit enim quoddam dicendi genus pressum, & astrictum, Attico etiam breuius & contractius, ut interdum non tam eloqui uideatur, quàm res indicare: tum quòd id uisum est aptissimum ad occultãdas sententias animi: tum quòd in tradendis artibus non existimauit multis uerbis onerandum esse discipulum, ita ut plerunque non tam sint eius uerba intelligenda, quàm nutus interpretandi. Et hic tam in sua illa naturali lingua obscurus, & reconditus, in alienas linguas est ad philosophię atque artium omnium cognitionem trãsfusus, in Latinam, Arabicam, Chaldæam, non ab aliquo & linguę ex qua uerteret, & in quam uerteret peritissimo, qui sententias commode annumeraret non uerba, sed uel à pueris, uel à superstitiosis, uel ab imperitis, qui uerbum uerbo reddiderunt: tum phrases, & schemata, & figuras omnes quæ erant in Græco sermone elegantissimę atque aptissimę ad Latinum, aut Arabicum inuitas ac repugnantes pertraxerunt, ut nemo esset qui linguã suam patriã sic inuolutã ac peruersam agnosceret aut intelligeret: tum multa non assecuti pro captu suo transtulere, ut non iam cognoscendam haberent Aristotelis mentem, sed interpretis: et clamores, tumultus, tragœdiæ, quæ de intelligentia dicti cuiusque Aristotelis excitarentur, non de illius essent sed interpretis sensu. Neque uero ab illis ineptissimis ad transferendũ uersus, sed ab eruditis etiã: qualis olim fuit Boethus priore seculo, & patrũ memoria Hermolaus Barbarus, Argyropylus, Trapezuntius, & paulo antea Leonardus. Taceo de Gaza propter libros animaliũ, qui sunt explicatiores. Sed in his libris, in quibus de artibus præcipit, nõ potuit uires illas suę linguæ cõseruare, ut plerunque non quiuerit ad nos pertrahi uerbulum aliquod, aut dicẽdi ratio & phrasis, in qua situm esset uniuersum robur sentẽtię. Quo fit ut meli⁹ uel à mediocriter Gręce docto in lingua illa sua intelligat, q̃ à Latinissimo in Latina. Ad cõsultam illã obscuritatẽ accessit alia for-

Dicendi genus Aristotelis.

tuita, ꝙ Aristotelis libri cum tota Theophrasti bibliotheca, sicut Strabo, Plutarchus & Diogenes perhibent, ad Neleum quendam Scepsium hęreditate peruenit, hominem literarum penitus ignarum: hinc ad Appelliconem Teium deuoluta, exesis codicibus locis aliquot, & confusis: de Appellicone, dictator Sylla emit, & Tirannionē adhibuit grāmaticum, qui uolumina in ordinem redigeret: hic, ut par est, in multis secutus est iudicium suum, interdum nō assequutus. Andronicus Rhodius euulgauit libros. De multis eorum librorum, uenit in controuersiam, essent ne Aristotelis, ut de prædicamentis, de quibus Boëthus disputat. De Analyticis quadraginta uolumina scribit Ioānes Philoponus reperta esse in uetustis bibliothecis: ex stilo & differendi acumine hæc quatuor Aristoteli esse adiudicata, quæ nunc sunt in manibus. Quis posset bene sequi ducem tam obscure admonentem. Nec solum inuiderunt nobis lucem suam, sed etiam alienam, uel non admonendo ubi possent iuuare, & quasi perferendo ad nos uoces, quas priores duces ędiderāt: sed quę quum ad nos peruenissent, nimis iam essent tenues atq; exiles, uel obruendo, umbris atq; obscuritate dissimularunt multa aliorum inuenta, ut sua in illorum locum reponerent: quum potuissent, si quid habebant difficultatis, faciliora ad posteros atq; explicatiora tradere. Nam non aliter q̃ qui uoces ė proximo audiunt, promptius eas intelligunt, q̃ qui procul: ita proximi inuentoribus, aut alioqui scriptoribus quibuscunq; melius capiunt, quæ dicunt: siue ꝙ res illa ætate sunt cognitæ, & uerba & loquendi tota ratio, figuræ, allusiones, prouerbia, sentētiolæ: siue ꝙ concipiendi & explicandi ratio ferė sua est cuiq; ætati, & ijs omnibus qui in ea uiuunt, communis. quotusquisq;, ut de alijs taceā, intelligit orationes & epistolas Ciceronis, pręsertim ad Atticum? equidē haud scio an omnino ullus, quas omnes belle intelligeremus, si eas Asconius aliquis esset interpretatus, aut quispiā ęui illius homo eruditus. Sic philosophorū doctrinas, & placita discipuli, aut certe illorꝫ ætatibus uicini dilucida ad nos transmisissent si uoluissent, sed multo aliter animum induxerūt: nam fuere qui silentio præterirent, quod utiq; uisum est modestissimum præ eo, quod alij fecerunt, qui perstrinxerunt, car

Alij aliorꝫ inuēta obscurarunt.

pserunt,

pserunt,inuerterunt prorsus. Stoici Peripatetica,Peripate
tici,Platonica & Pythagorica, Epicurei Stoica.Ita sectę in
uicem momorderunt, ac dilacerarunt,inter quas conten-
tiões & pugnas de gloriola,periit lectori fructus magnorũ
inuentorum,quæ potuissent cum utilitate posterorum re-
linquere,si nõ maluissent ea frangere q̃ inflectere:nam for
tassis leniter detorquendo ad ueritatem deduxissent.Sed il
lorum monimenta tempus cõsumpsit edax rerum.Aristo-
teles noster utinam in gloria expetenda fuisset paulo mo-
deratior,quæ illi haud dubie cõtigisset amplissima: qui in-
uentorum diligentia,& acumine priores omnes longe an-
tecedebat,potuisset nobis relinquere multa à priscis sapien
tiæ studiosis acute ac prudenter excogitata.Sed ille ut in-
defesso illo suo studio omnes quotquot ante se aliquid scri-
pserant,euoluerat,legerat, excusserat:ita neminem prǣte-
riuit,quem non carperet, ratus tantum in se deriuaturum Aristoteles omnes
gloriæ,quantum alijs omnibus ademisset,tanquam subli- carpsit.
mior esset cæteris,acutiusq; ac longius prospiceret.Carpit
quidem plerunq; merito,in quo ingentem meretur laudẽ,
ꝙ falsas aliorum opinationes tanquam periculosa loca in
dicarit.Sed nonnunquam affectate,interdum non citra ca
lumniam,in quo eum multi incesserunt.Nam ueteres cum
uiderent rerum uocabula, quæ in promiscuo essent usu,pa
rum congruere ad ea quæ ipsi accuratiore naturæ inquisi-
tione eruissent,uel ipsi sua sibi finxerunt uerba,uel in com
munibus usi sunt longissimis ac reconditissimis allusioni-
bus ac metaphoris: nonnunq̃ id consulto faciebant quẽad
modum dixi,ut cognitione rerum maximarum indignos
prohiberent:Aristoteles ad eorum sententiam in alienissi-
mam opinionem detorquendam uulgari est abusus signifi
catione,ut eos consensu populi premeret, & quasi publico
præiudicio condemnaret: ut de Ideis,& motu animæ con-
tra Platonem,de unitate entium contra Parmenidem. Ea
res non solum ueras antiquorum sentẽtias nobis ademit,
quæ fortassis iactura fuisset tolerabilis, uerũ quod est gra-
uius, Aristotelem nobis timidiorem effecit ad eloquẽdum
quæ sentiret, reputantem scilicet quod est in mimo :Ab
alio expectes,alteri quod feceris. Quid quod priores,qui- Duces de-
bus nos ducendos penitus commisimus, ipsi sunt sæpenu- cepti.

numero falsi, ut falli nos quoq;, qui sequeremur, fuerit necesse. Primum non pauci eorum fuerunt ingenio haud satis acuto ad inspiciendas res tot inuolucris contectas: alij res nouas, & quasi tum primum nascentes contemplari potuerunt magis quàm censere: ita ut in plerisq; iudicandi facultatem longa admiratio consumpserit, sicut in spectaculo magno, raro, admirabili, usu uenit; ut antea subducat, q̄ spectatores potuerint assequi, & statuere quid rei fuerit, aut cuiusmodi. Adde quòd rationes quædam, & argumenta, quæ sequebantur alijs mediocria, & utcunq; probabilia ad persuasionem rerum maximarum atq; abstrusarum suffecerunt: alijs indigna sunt uisa, à quibus mouerentur, ut alij plus ualuerint ingenio, & instructiores fuerunt à dialectica uel naturę uel artis, atq; studij beneficio accepta, neque enim dici potest, quos errores in se admiserint ueteres philosophi ducti leuissimis argumentis, quòd rationē atque artem colligendi ignorarent. Cuiusmodi sunt ea, propter quæ Epicurus asseruit uoluptatem esse summum bonum. Anaxagoras omnia esse in omnibus, & alia, quę passim sunt obuia ijs, qui antiquorum legunt placita. Acutum ingenium nisi dexteritate quadam regatur, & acrimonia iudicij in colligendo, non aliud est quàm sagax quidam canis, sed uenationi parū assuetus, qui hac & illac temere ingreditur, & feram quà minime oportet, persequitur. Damnem ego illos quod aliquoties lapsi fuerint? Equidē non magis, quàm si quis maximo labore uel fontes inuenerit uulgo necessarios, uel metalla multa eruerit, non tamē repurgarit. Nō possunt multa simul proferri & expoliri: nō potest unum aliquod diu quæsitum ab eodem inueniri, & excoli: non sufficit tot rebus uita: non humani ingenij uis breuis & infirma. Beatus ille, inquit Plato, cui uel in senectute datum est, ut ueras de rebus habeat opiniones. Quòd si tam sera ætas ad aliquid est rectius sapiendum expectanda, fœtus hi senibus iam nascūtur patribus, ut educare eos atq; instituere non queant. Ego quum Aristotelē tam multa in lucem protulisse uideo, nonnulla uero parum exculta atque expurgata, non aliter eum admiror quàm diligētem aliquem auri atque argenti effossorem, qui massas ingentes magna ui brachiorum eruerit è uenis terræ. Igno-

Rationū fides.

Dexteritas.

sco au-

ſco autem quòd homo unus nõ omnia tam multa, tam ua-
ria, tam difficilia, quæ eruerat, coxerit, ac repurgarit: non
poteſt obire unus, quæ uix centum pręſtiterint. Multo mi
nus miror Ariſtotelem contraria interdum ſentire: ut de
uidendi ratione, qui in libris de anima intrò nos dicat ad-
mittere, in problematis foras mittere. De commiſtione
prædicamentorum miſta eſſe in categorijs fatetur, in To-
picis negat. Dialecticam alibi ait materiam habere pro-
priam, alibi nullam. Mireris tu in tãtà uarietate rerum ali-
quid eſſe uiſum uno tempore, quod non alio? Quis eſt cui
non id quotidie contingat in plurimis? Vlyſſes apud Ho-
merum mutari ait hominum animos quotidie cum ſole.
Cicero ſe in diem ait uiuere, & quicquid aliquo tempo-
re animũ probabilitate percuſſerit, id affirmare. Itaque ne
gat ſecum oportere agi tabulis obſignatis. Dominus no-
ſter autor noſtrorum animorum non ſolum in dies muta
ri nos dicit, ſed etiam in horas: nónne, inquit duodecim ho
rę ſunt in die? Quę ſunt à me dicta ne quis putet uel me ma
le de Ariſtotelis ingenio & doctrina ſentire propter lapſus
aliquot: quum labi ſit ferè proprium mortalitatis noſtræ,
uel autorem eſſe cuiquam ut tantæ magnitudini inuento-
rum, tantæ utilitati ac beneficio artium ac diſciplinarum
omnium, ſit ingratus, propter aliqua minus accurate ab il
lo, ut puto, expenſa, aut fortaſſe à nobiſipſis: quod idem ue
lim exiſtimari eſſe à me dictum de quocunque magnę no-
tæ ſcriptore. Iam multos, qui acie ingeniorum ſatis erant
inſtructi, piguit in fulgorem ueritatis intente aſpicere, eos
qui dicebantur aſpexiſſe ſunt ſecuti. Inde errores priorum
traditi ad poſteros & confirmati, dum tantis de rebus ma
lunt alijs poſteriores credere, quàm ipſi iudicare. Quod

Aliĩ aliĩs credunt omnia.

uitium non ſolum eſt in nuperrimis, ſed in antiquis etiam,
Plinio, Cicerone, Ariſtotele ipſo: hæc enim eſt non exi-
gua cauſa, cur interdum acutiſſimus ſcriptor affirmat pu-
gnantia, ſecutus uidelicet uariorum opiniones: nam quæ
uſu ſemel ſunt recepta & confirmata, ita fiunt ſancta &
fixa, ut nefas exiſtimetur ab eis diſcedere: autoritatem
illis penè inuiolabilem conſuetudo tribuit: ut multi in
pręceptis artium perhibendis, non in ipſam ueritatis fa-
ciem direxerint obtutum, ſed uſui ſe tanquam optimo

duci

duci et peritissimo magistro commiserint: etiam in iis, quorum usus non est dominus: eum si explicuissent, & in canones redegissent, bellissime se perfunctos opinabantur praecipiendi munere: q̊d Aristoteli in arte Rhetorica contigit, & Poëtica. Quas artes non uidetur mihi tantus artifex ad examen illud iudicij & rationis exemplis relictis accommodasse, ad quod alia erat solitus: sed usu, & recepta consuetudine adductũ illam exposuisse pro formulis artis. In eodem poëticae argumento Horatius, quae recepta essent, praescribit. Hieronymus Vidas nostrae aetatis scripsit carmen excultum sanè, & mire Virgilianũ de poëtica, in quo satis habuit Homeri ac Virgilij uirtutes percẽsuisse, ac declarasse, easq; pro absolutis artis praeceptionibus tradidisse. Cicero leges & rempublicam instituens, ciuitatem Romanam pro exẽplari proposuit, ad quod se populi omnes fingerent ac formarent. Nec saltem in re tanta & tam praeclara cogitare uoluit, quod ipse idem se in perquirẽda optimae ac praestantissimae eloquentiae ratione fecisse testatur: ut non eam qualis aliquando in eloquentissimo fuisset homine quaereret, sed qualem esse oporteret, quae fortassis in nullo unquam mortalium fuisset: ut non in alicuius hominis intueretur eloquẽtiam, dum de illa scriberet, sed in specimen perfectae eloquentiae, quam Plato Ideam appellat. Quod si hoc faciendum censuit in eloquẽtia, & uerbis quae ab usu peti solent, quanto erat magis elaborandum in legibus, & republica, quae usu deprauari solent, nõ adiuuari. Ea credulitas receptorum, quum in priscis illis fuerit, quanto tam in recentioribus esse oportet, qui sibijpsi diffisi grande sunt rati nefas à maiorum placitis deflectere uel latum unguem. Itaq; quum non minus naturae benignitas mente illos, ingenio, iudicio donasset, ipsi tamen amiserũt iudicãdi de uiribus ductorũ facultatẽ, partim à rebus ipsis sublatã, partim ab ipsis eisdẽ iniqua sui dãnatione abiectã celerrima desperatione sui, quũ quantũ possent ac ualerent, nunq̃ periculũ fecissent. Itaq; uideas Theologos oẽs scholę Thomam, Scotum, Ochamũ, Holcotum, Gregoriũ, Ariminensem, Petrum Haliacensem, & alios, quum quid de lumine naturae quaerunt Aristotelis adducentes placita pro culmine, ad quod peruenire potest homo naturę luce adiutus:

quasi

Ducum & preceptorum multitudo.

quasi altius nullum ingenium nulla in re possit ascẽdere ꝙ quò ille peruenit. Ad hæc tot sese nobis obtulerunt duces, tot sunt nos ut sequeremur se unos adhortati, & alios ut omnes uitaremus tanquam in perniciem ducturos, & quidem probabili pro sua parte ratione ostẽsa. Vt proficiscentis animus inter tot Mercurios ac uiarum indices tam uarios, atq; inter se discordes constitutus hæserit, cui pareret potissimum ignarus: & inter tot uoces in diuersa trahentium qui iudicare uel nescit, uel non uult, sequitur aut suauissimam, nempe captus eloquentia: aut eam quæ ad congruentem cupiditati suæ finem promittit se ducturam: uel quæ est ingenio suo conuenientissima. Infinita est scribentium turba, ingens, immensus librorum numerus: nescio cui me applicem, cui adiungam: præsertim quum nemo se audeat arbitrum offerre tantę controuersiæ, ut legendos à non legendis iudicio & sententia sua secernat, quin huic maxima sit inuidia, & pene publicum odium subeundum: neq; enim est ullus tam malus liber, qui alicui non placeat tacita quadam congruẽtia ingeniorum, ac cogitationum. Quumq; tot esset notis ad distinctionem opus, nos tamen ita illorum uestigijs adhærere atq; insistere decreuimus, ut nefas existimemus ab illis uel pilum unum deflectere, siue damnatione nostrorum ingeniorum, siue odio quærendi: quum & illi fuerint homines, ut nos, quorũ est proprium falli & fallere: primíque illi inuentores uelut rudes modo quasdam massas atq; informes, sicut dicebam, tradiderint posteris suis expurgandas, & formãdas. Quid ꝙ illi qui in nos paterna fuerint beneuolentia, & charitate, noluissent nos ita despondere animos, ut nihil supra se quæreremus. Et qui ex illis fuerunt boni uiri, haud dubie manum quoq; illis porrexerunt, quos altius uidebant ascensuros, quàm quò ipsi peruenissent: hoc enim iudicabant è re esse generis humani, ut indies artibus, disciplinis, uirtute, ac probitate proficeret. Nos uero homines esse nosipsos arbitramur, aut etiam minus, illos plus quàm homines, heroes scilicet aut semideos. Nõ quin illi multa & magna nobis prẽstiterint, sed & nos non parum nostris minoribus possemus prẽstare, si anniteremur, aut plus etiam ꝙ illi, adiuti illorum inuentis, adhibito nostro iudicio. Falsa est enim atq; inepta

illa

illa quorundam similitudo, quam multi tanquam acutissimam, atque appositissimam excipiunt, nos ad priores collatos esse, ut nanos in humeris gigantum: non est ita, neq; nos sumus nani, nec illi homines gigantes, sed omnes eiusdem staturę, & quidem nos altius euecti illorum beneficio: maneat modo in nobis, quod in illis, studium, attentio animi, uigilantia, & amor ueri: quæ si absint, iam non nani sumus, nec in gigantum humeris sedemus, sed homines iustæ magnitudinis humi prostrati. Ergo diffisi nobis, & clausis oculis nos alicui commisimus, quem belle atq; acute cernere crederemus, non optimo duci quem elegimus, sed primo ad quem nos applicauit sors. Id cupiunt ductores praui, gloriæ suæ magis auidi quàm ueritatis, ut res in studia & sectas scindatur, ut quod impetrare nō possunt bonis artibus, extorqueāt dissensione ac uelut ciuili bello. Nullum est tam incorruptum disciplinæ genus, in quo non sint partes ac factiones, etiam in ipsa Theologia, ubi minime congruebat. In disciplinis omnibus passim scribunt, & docent periti, imperiti, boni, mali. Vnusquisq; constantissime defendit sua, nec est ulla adeo absurda atq; infelix secta, quæ non suos inuenerit adiuratos. Deducitur ad scholam filius ab indocto patre: quantæ felicitatis est non incidere in malum ac imperitum doctorem, quum eiusmodi sint plena omnia? Quid aliud est tum patri faciendum, quàm suscipere uota pro institutione sui filij. Venit eò adolescēs nouus, rudis omnium, imbuitur statim sectæ placitis: recipit assentitur, afficitur priusquam possit iudicare: audit dici omnia constantissime à præceptore ingenti asseueratione uultus, supercilij, sententiæ, uidet recipi omnia magno consensu atque admiratione à condiscipulis, credit esse mera oracula, ita haurit tanquam certissima & indubitata, tanquam illa quæ prima principia nominant. Quare de motu, de tempore, de his quæ sunt in anima, de cōstitutione corporum, deniq; de rebus incompertissimis, omnia ingenti asseueratione confirmantur: ut si quis uel ambigat, non secus putent contra hunc non esse disputandum, quàm si negauerit unumquenq; esse, aut nō esse. Non solum ita se his addicit, & mancipat, ut ea modo censeat esse uerissima, sed ut alia cuiuscūq; modi habeat suspecta: adeo iudicio se spoliat præ-

cipuo,

eipuo, non solum in tractandis artibus bono, sed in tota
uita facultate inquirendę ueritatis aptissima. Multi eorum
ne possunt quidem à receptis semel discedere, quum alia pe
nitus nec legerint nec audierint, ignari sint ne aliqua suis
uel meliora, uel peiora, ut qui non credunt aliam esse Dia-
lecticam, aliam Theologiam, q̄ cui ipsi sunt dediti: q̊d mi-
hi Lutetiæ, & alijs plerisq; meis cōdiscipulis cōtigisse me-
mini. Qui uero legunt quæ aliena sunt à suis, alij decursa
iam ætate nequeunt discere, & pudet quę iuuenes didicere
senes perdenda fateri, ut inquit Poeta: alij quum sint peni
tus in iure ac mācipio cōtrariæ opinionis, tanq̄ uana, abso
na, stulta respuunt, atq; aspernant̄. Sin scriptoris nomē au
toritatem tuet̄, omnia ad sua dogmata detorquent, ut sua
uideatur dicere, etiā quum diuersissima loquit̄, & tanq̄ in
ciuili discordia, utraq; pars trahit quæcunq; quacunq; po-
test ratione ad fauorem sectæ, ad lædendū aduersarium. In
quo ardentissima fuit Græcorum leuitas, sed nos illis hac
in parte grauiores non sumus. Quæcunq; à receptis discre
pant, explosa, exibilata sunt, uelut insaniæ & furoris ple-
na, nec cognita, nec audita, tātum ex suspicione quod cum
suis non consentirent. Nunc quæcunque ab scholæ placitis
dissident, scholastico theologo sunt hæretica, quod crimen Hæresis crimen.
ita uulgatum est, ut rebus quoq; leuissimis impingat̄, quū
sit ipsum per se atrocissimum. Idem inter se facerent Tho-
mæ addictus de Scotico, hic uicissim de illo, nisi quòd scho-
læ assuefactio, in qua personant uariæ scholasticorum senten
tiæ, audiendi sensum mitigasse, ac emolliuisse animū uide-
tur. Nam qui sua non sunt cœnobia egressi, planè isti quic-
quid non est ex præceptis sectæ, refugiunt tanquam uene-
na, & ilico errorem clamant. Nec tam pertinaciter princi-
pes opinionum quamlibet obstinati pro suis inuentis depu
gnassent, quàm isti pro placito alieno. Sed fortassis in qui-
busdam foret tolerabile, si non in progressu corruptiora
essent, quàm in prima origine. Verum exercitatio ingenio
rum, & semper in eisdem iam ab initio lapsis, & corruptis,
longissime rem à recta uia abduxit, quum ipsi monitis me-
lioribus ingressus omnes præclusissent. Ach quanto se fru-
ctu disciplinarum fraudant, ꝙ semper alijs credunt, nunq̄ ad
se ipsi reuertuntur, nec se uocant in consiliū, ut examinent
cuiusmo-

Secta recẽtium. cuiusmodi sint quæ tanta cura addiscunt. Et eorum qui se se ac ingenia sua certis scriptorum generibus, ceu in seruitutem tradidere, alij ita sunt recentes, ut ueteres omnes ne de nomine quidem norint, partim non intellecturi si eos adirẽt, partim quod exactiora omnia apud nouos esse credant, partim quod occupatis incredibili nouorum longitudine nunq̃ ad priores illos caput uacet attollere. Alij nouitatem omnẽ aspernati ita ueteribus adhærent, ut si neotericum attingant, metus sit ne contaminẽtur. Verum permultum refert quos ueteres, q̊s nouos esse arbitrere. Si illi qui artes disciplinasq; & inuenerunt, & auxerũt sunt antiqui, noui uero qui uel corruperũt artes, uel corrũpentibus accommodarunt suas manus, planè uel umbilicos illorum antiquorum malim, q̃ uerbosissima recẽtium monimenta. Sin tu ad fastos redis, & uirtutẽ æstimas annis, quemadmodũ ille dicit, ut quanto sit quisq; uetustior, hoc apud te sit nominis ac fidei potioris. Quid, an non Aristoteles Anaxagora posterior, & Cicero M. Catone, & Demosthenes Pericle, & Vergilius Ennio? At posteriores istos antiquarij homines prioribus illis longe anteponunt. Hi quoq; non exigua sanè eruditioni suæ incrementa detrahũt, & iudicium debilitant ac frangunt. Primum ita addicti & mancipati sunt ueteribus, ut quicquid non putent uetus esse, cõtinuo damnent inauditum, incognitum, etiam si maxime sit uetus, modo recens credant, ut recentia, si existiment esse uetera, adorent, neq; enim iudicio adducuntur, sed solo nomine. Vidi qui uersiculos hominis uiuentis quod in peruetere bibliotheca reperti essent puluere obsiti, ac iam ferè exesi tineis, aperto capite ueneratus sit, tanquam Virgilianos, aut alicuius æui illius: & alius Ciceronis epistolam, cui consulto nomẽ erat prępositũ gallicum, magno fastidio aspernatus est, addito etiam conuitio barbariæ transalpinæ. At inquiunt progressæ sunt aliquousq; artes, inde deciderũt, eos qui in fastigio artium scripserunt, solos terimus manibus. Quî possunt de hoc censere, quum alios nefas esse putent attingere? Equidem haud abnuerim magnum in priscis illis hominibus ingenium fuisse, multum usum, ac diligentiam circa res eruendas, & tradendas illustriores posteris. Sed male de natura censet, quicunq; uno illam aut altero par-

Secta ueterum.

ro partu effœtam esse arbitratur. Cur se non putēt aliquid excussuros, si annitantur? quum nulla sit tam facilis atque humilis ars, in qua non infinita occulant, quæ possint multa ingenia diutissime exercere. Et recētiores haud sanè pauca excuderunt, nonnunquam acutius, sæpe etiam uerius: quod illi uarietate rerum distracti, aliquas parum exacte curarunt cognoscere, usus docuit aliter esse, quod Hippocrati, Aristoteli, Plinio, & aliis eius notæ usu uenit. Videre est in Aristotele, ut de illustrissimo ac certissimo scriptore potissimum loquar, in eo inquam sunt quædam dogmata in multis quidē certa, sed sæpe parum solida & catholica: ut quū dicit, si est aliqua propria animę operatio siue phantasia, contingit eam separari à corpore, si non est, non contingit. Ceu quis dicat, si clausus in hoc cubiculo potest aliter quàm per uitream fenestram lumen aspicere, potest è cubiculo exire: Si nō potest, nec è cubiculo exire: aut quod principia rerum naturalium sint cōtraria. Non nego quin dogmata eius omnia possint à pertinace defendi, uel centū cuneolis infarctis ut fulciantur, inuersis, detortis, mutatis multis mille interpretatiunculis. Sed certe contradictioni sunt exposita, quę ingenia torquet, nō instituit. Et certe q̄d est mirabilius, ex [illegible] tam incertis, & male firmis dogmatibus impugnat suos aduersarios, ut Parmenidem, & Melissum, ex sua sectione prædicamentorum, ex suo ente simplici, & ambiguo. Nec est quòd cuiquam absurdum uideatur, priscos illos parum interdum firma pronuntiata uniuersalia adferre. Vniuersale enim pronuntiatum ex multis singularibus oportet nasci bene obseruatis. An uero mirandum est, si quæ erant tam uaria in natura rerum, quæ mutarentur regionibus, quę temporibus, ipsi uniuersaliter affirmando noua & tum primum ab eis animaduersa sint falsi? ut quod Aristoteles dicit in primo de animalibus, cui crura sint gracilia & brachia esse gracilia, cuius cōtrarium uidemus in hac belgica, in qua homines multi uix habēt suras, brachia tamen succi plena, & bene habita. Quæ de Italia aut Græcia præcipiunt, parum congruunt aliis locis ac regionibus, nec ipsis etiam eisdem in quibus scripserunt, uidelicet uel ratione uitæ mutata, uel ingenio loci. Quis iam ad Vitruuii normam ædificat? Quis ex præscripto Galeni

cœnat? Quis ex Varronis aut Columellæ præceptis arat? multa illo traduntur seculo, quorum contraria nunc experimur in cœlo, in terra, in elementis: ut de habitatione sub zona torrida, de ortu Nili, de Antipodibus: tum in stirpibus, in animantibus, in frugibus. Persica poma scribit Plinius, quæ Romæ nascerentur esse noxia, nunc sunt in delitijs: ubi sunt oues illæ bethicæ tinctæ, ut Martialis inquit, colore natiuo? Ita istis, qui uetera modo persequuntur, usu uenit, ut quo seculo & inter quos uiuãt homines ignorẽt, adeo in priscis familiariter uersantur, ut domi, quod dicitur & inter suos peregrini sint. Ignorant mores atq; eruditionem suorum temporum, & oderunt. Quanquam idem isti antiquarij sua uellent esse in pretio, & legi & manibus teri quantumlibet annicula. Et affectus in re omni tantopere dominantur, ut etiam gẽtes ac nationes spectent? nõ probo hunc, quia non huius aut illius regionis: quasi ingenia poma sint, aut uina, quæ solo & regionibus censeri solent. Vbiq; bona nascuntur ingenia, excolantur modo, alibi fortassis frequentiora, sed ubiq; nonnulla. Verum isti ne suis quidem terris ac ciuitatibus parcunt, quo appareat nõ tam eos iudicare, quàm inuidere: putãt maledicendo & cõtemptus specie assecuturos se, ut illis, quos despexerint, anteponantur. Sed non idem est maledicere & uincere, despicere, & antecellere: non modo qui incorruptæ æstimãt, intelligũt quorsum calumnia pertineat, sed qui eodem quoq; morbi genere tentantur, non æque aliorum malæ causę fauent, ut suæ malæ: uidelicet q superbus aut inuidus, non perinde in alienis est cæcus, ut in suis: quin potius uitia quę in se non cernit, acutissimè in alijs intuetur, & carpit. Sed esto sequamur maiores nostros per omnia, & in illorum uestigijs nos quoq; pedes nostros figamus, ut pueri faciũt per lusum. Qui tamen sint hi maiores nostri, aut quæ illorum uoces ignoramus. Primum amissa est grammaticorum crisis, & quasi publica potestas de libris censendi. Olim cũ grammatici magna & late patenti eruditione per omnia scriptorum genera diligenter uersati, nõ dicta solum, uerũ etiam integros libros, ut est apud Quintilianum, censebãt, essent ne cuius inscriberent autoris: aut si eius nõ essent, ex phrasi & filo orationis, ex disserendi ratione cui assignandi essent,

Grammaticorum crisis amissa.

ſent, iudicabant. Nunc uero quia & grammatici ſe in tenebras quaſdam piſtrini abdiderunt, & grammaticam profeſſores maiorum artium contubernio ſuo expulerũt, tanquam cornices columbam, ut eſt in fabula: idcirco nõ modo dicta, & ſenſa inepta ac ſtulta, ſed ſordidiſſima quoq;, & abiectiſſima opera genti ac familiæ clariſſimorũ autorum ſupponunt: adſcripta ſunt Ariſtoteli, Platoni, Origeni, Cypriano, Hieronymo, Auguſtino, Boëtho, Ciceroni, Senecę, quæ ipſis nunq̃ ne per quietem quidem in mentẽ uenerãt, indigna non ſolum tantis ingenijs atq; illa eruditione, ſed etiam eorũ ſeruis, ſi quos Scythas habuerunt, aut Seres. Fuere qui ad conciliandam libro autoritatem, nomen magni autoris adſcriberent: alij, quum multi olim libri anonymi ęderentur, leuiſſima aliqua adducti coniectura, huic aut illi adiudicabant: alij, ſi tituli nomen nõ agnoſcebant, nihil dubitarunt mutare, & ad quemcunq; eſſet uiſum transferre: fuere deſcriptores, qui q̊d nomen primum menti occurreret, id præponerẽt pro titulo. Horum omnium exempla ſunt non pauca in ijs autoribus q̊s modo nominaui: & hęc omnia ſine diſcrimine recepta, & autoritas eis ac fides non minor, quàm ueris illis & germanis præbita. Iam uero & codices ad nos uenerunt mendoſiſſimi, ut quæ illorum fuerit mens, quæ ſententia de rebus, non liqueat. Aliâs corrupti ſunt codices caſu aliquo, ut ferũt ſacros libros, qui à Septuaginta uerſi ſunt in Græcũ, pugione fuiſſe perfoſſos, ut quædã uerba legi nullo modo potuerint. Et libri Ariſtotelis, ac Theophraſti, ut dudũ dixi, tineis, & blattis exeſi reperti ſunt: & erant quidẽ illa tum autographa, ex quibus alij codices dimanabant. In alijs ſitu & puluere quędã ſunt obſcurata, in alijs literæ uetuſtate exoleuerunt. Sed enimuero in deſcribentibus maxima hæſit culpa: fuerunt ſemper librarij homines ferè imperiti, qui libris transſcribẽdis tenuitatem ſuam ſuſtentarẽt: non raro etiã mulieres & ſacræ uirgines, qui ſi uel minimũ cogitationem aliò diuertiſſent, mendũ inducebant unum atq; alterum, imò permulta penitus inextricabilia. Ea in plurimos codices transfundebantur, qui ex codice illo excribebantur uelut ab exemplari, quod nunc crebrius fit in libris ære impreſſis, in quibus nullum eſt mendum, quod non in mille codicibus

Libri ſuppoſiti.

Codices mendoſi.

insidere sit necesse. Interdum qui scribebant nesciebant legere, confundebāt omnia, ut compositio esset literarum et uerborum contextus, coniecturis inuestigandus. Quæ uero semel mendæ irrepserant, religio erat attingere, ac demutare, uelut in mysticis libris inductus fuerat à librario illiteratissimo error, ad eum corrigendum putabant opus esse consilio totius ecclesiæ, quantumlibet lapsus esset dilucidus, & uel pueris perspicuus. In aliis scriptoribus non solum librarii errata persequebantur semidocti, sed etiam probe scripta, quæ ipsi non caperent. Itaq; deprauarunt rectos sensus. & pro errato uno, quod conabantur expungere, aspergebant quatuor. Videmus ut quisq; ueterum scriptorum his quingentis annis in studiosorum manibus uersatus est, ita ad nos uenisse corruptissimum, ut Plinium, Senecam, Hieronymum, Augustinum, Aristotelem: puriores sunt atq; integriores, qui in uetustis bibliothecis situ & puluere latuerunt obsessi, & apud barbaros atque imperitas gentes, quàm ubi uiguerunt studia: quòd ut illos non attigerunt homines imperiti prorsum, ac rudes, ita datum est eis sciolorum audaciam ope suarum latebrarum subterfugere, qui, sicut est apud Quintilianum, dum librariorum insectantur inscitiam, produnt suam. Iam ætate sua Cicero conqueritur Græcos quàm Latinos libros esse emendatiores, quippe quod indocti homines magis in Latinis uersarentur, quàm Græcis. At uero, qui in locum mendosum incidit, non hæret, nihil cunctatur, sed somnium aliquod cōminiscitur, quod affirmet scriptoris esse sensum purum putum. Vnde miræ in enarrationibus scriptorum ineptię, & hæ tempore ac ætate auctæ, quæ moles somniorum ac umbrarum, admota qua locus illustraretur lucerna quamlibet tenui, protinus euanesceret. Quid quod nec audiūt eos quos se dicunt habere duces, quid dicant, aut quomodo? & quum multos habeant, quos quibus anteponi oporteat, nesciunt, & qua de causa, ut qui se ueteres profitentur sequi, nec qui sint ueteres norint, nec qua quisq; autoritate & fide. Nam primum inscii temporum & rerum gestarum, nō considerant quæ sunt in quoq; scriptore potissimum considerandа, quibus temporibus uixerit, cuius opinionis de rebus, cuius sectæ, qua autoritate, quomodo scripserit, qua di

cendi

cendi ſit uſus ratione, qua lingua, ſentiat omnia quæ ſcribit, ita eſſe, an uarias inducat perſonas, & qua potiſſimum ſignificet mentem animi ſui, quo loco dicat, quo tempore, apud quos ioco an ſerio: nam ſunt hæc omnia ſpectāda, ut eliciatur, quæ ſit cuiuſq; mens. Iſti uero nihil animaduertunt horum. Scriptores omnes uel ęquales cenſent, uel etiā poſteriores fecerunt priores, ut Boethum Hieronymo, Hieronymum Ariſtotele, Iureconſultos pandectarum Cicerone ac Ariſtotele. Quicquid à Terentio, aut alijs comicis uel tragicis, quicquid à Platone, à Cicerone & ab alijs, qui dialogos ſcripſerunt literis eſt mandatum, eam putauerūt eſſe autoris ſententiam quacunq; inducta perſona: nec ſaltem admoniti ſunt non ea Iob ſentire, quæ loquebantur ſocij, nec Solomonem aut Dauidem, quæ perſona ſtultorum ac impiorum dicunt. Eiuſdem momenti ſunt iſtis, quæ Cicero in foro dicit, tempori ſeruiens ac cauſæ, ut quæ in officijs & cæteris libris philoſophicis, ubi ueritas non ad populares ſenſus atq; affectiones, ſed ad exactum rationis iudicium elimatur. Iocans multa dicit Socrates, εἴρων in ſophiſtas: omnia ab iſtis accipiuntur ſerio. Si quid exempli cauſa dicitur, id iudicant ab autore affirmari, quod frequentiſſime in Ariſtotele faciunt. Quas dominus noſter ad facilem mentis ſuæ explicationem parabolas uſurpat, iſti pro lege uitæ accipiunt, ſic debere nos agere, quia ſit in Euangelio. Noui qui diceret de bello an ſit iuſtum diſputari non oportere, quod dominus in Euāgelio bellum approbarit. Quærenti quo loco reſponderit, in parabola de rege, qui bellum illaturus reputat quibus copijs poſſit rem gerere, Item in illa de forti armato cuſtodiēte atrium ſuum. Quid non peruertant huiuſmodi iudicia? His Paulus ſcripſit ad Romanos Romane, ad Epheſios Hebraice. Ioannes Euangelium ſuum Hebraice. Hieronymus Græce, & uerſus eſt ab Eraſmo. Matthæus Latine, & ſi quis tentet corrigere, id uero nihil ſit aliud, quàm profiteri ſe magiſtrum ſpiritus ſancti: quàm tragicis uerbis puerilia? parem tribuerunt fidem omnibus. Dicat unuſquilibet de rebus Romanis aliquid, puta Vincentius, uel Antonius, uel qui confinxit geſta Romanorum moralizata, tātum apud iſtos nactus eſt fidei, quantum Liuius aut Suetonius: dicat de Coſmogra-

Scriptores omnes cenſent ęquales.

Par fides omnibus tribuitur.

 phia,

phia, quantum Strabo aut Mela: de iure, quãtum Vlpianus aut Papinianus: satis est esse scriptum, à quo, non putãt referre: alba linea sunt omnes in albo saxo. In Hispania puer audiebam in fidem dicti alicuius citari librum impressum: hoc locupletissimum erat testimoniũ. De moribus, de probitate, de religione locuturi, tam graues autores esse Gentiles rentur, q̃ Christianos. Paria sunt quæ Cicero aut quę Hieronymus uel Chrysostom⁹ dixerit. Examinaturi dictũ hominis Peripatetici, sententiã hominis Stoici adferũt: aut de Stoico, Epicurei, nõ ut rationes cõferant, sed ut placita. Ibi sudor & anhelitus in redigẽdis ad concordiã discordissimis. Demẽtes non intelligũt eum, qui tam multos & tam diuersos sequat, nullum sequi? Non desunt qui uelint de iis qui sequẽdi sint iudicare, sed omnia ex primo gustu: ut si in limine in unum aliq̊d praue dictũ offenderint, reiicãt protinus & aspernent propter illud oĩa: aut si quod bene dictũ uiderint, oĩa illius causa amplectãtur, & teneant, nõ aliter q̃ pueri, qui si ex scutella aliqua cibum aliquando suauem ederint, oĩa in illa scutella putãt futura talia: sin insuauẽ, oĩa insuauia: nec aliter de domo, de manu porrigentis statuunt, ex uno aliquo iritatur uel cupiditas ad oĩa, uel odiũ atq; auersio. Quidã adeo sunt in alios seueri, seu sęui poti⁹, ut oĩa in unoquoq; requirant exactissima, ne patiant aliquando Homerũ dormitare, ut est in prouerbio. Non satis est bene esse opus ac docte scriptũ de philosophia, pie de religione ac sobrie, historiolã, si qua forte admista est, expendunt, uoculas & syllabas ad examẽ reuocant. Non tuetur librum ampla rerũ cognitio, si in re leuissima scriptor fuerit negligẽtior, totũ protinus opus reiiciunt, & religio est attingere, ne contaminẽtur. In quo & de se ipsi pessime merentur, qui uberrimo se fraudant doctrinæ fructu, & de artibus, quas pręiudicio suo iniquissimo illis orbant doctissimis scriptoribus, & tam bona peritiæ parte. Disputationes quoq; non leuiter exocularunt iudicium: fuerunt quidem olim, sed inter iuuenes institutæ disputationes, quo excitaret uigor ille animi sæpe torpẽs, & alacriores essent ad studia, uel ut uincerẽt, uel ne uincerent, tum ut alti⁹ infigerentur, quæ à magistris accepissent. Inter uiros aut natu grãdiores fuit quædã opinionũ ac rationũ collatio, nõ

Disputationes.

adui-

ad uictoriam intenta, sed ad enucleandum uerum. Nomen
ipsum testatur dici disputationes, ꝙ per eas ueritas ceu pu-
taretur ac purgaretur. Postea uero q̃ ab auditoribus profe
cta est laus & pretium ad eum qui optime uideretur sensis
se, & ex laude sæpenumero diuitiæ, ac opes, praua uel hono
ris, uel pecuniæ cupiditas animos disputantium inuasit: ut
tanq̃ in pugna sola spectaretur uictoria, non elucidatio ue
ritatis: ut & ipsi quicquid semel dixissent strenue tuerētur,
& aduersariū prosternerent, ac conculcarēt. Humilibus &
sordidis ingenijs, quicq; deiecto capite hęc sola intuerentur,
leuia & momentanea, parum est uisum magnum pretium
ab studijs probitas, aut ueri intelligentia: quę duo illi ꝙ nō
satis acute cernerent, nec quantæ essent æstimationis asse-
quebantur præsentē mercedem quæsierūt pecunię, uel au-
ræ popularis. Ideo quo maius esset operępretiū, populū ad
sua certamina admiserunt, tanq̃ spectatores fabulę in thea
trum productæ: tum quod fieri ad concessum par erat, phi
losophus deposita illa tam graui & ueneranda persona, hi
stricam induit, ut commodius saltaret: factus est popu-
lus spectator, arbiter, iudex, & quod non facit aulœdus in
scena, fecit philosophus in schola, ut tibias non sibi & mu-
sis aptaret, quod monet uetus magister, sed omnino coro-
næ, ac multitudini, à quo rediturus erat ad actores honor
& quæstus. Nihil opus fuit uera & solida doctrina non in-
tellecturis, sed fucus & puluis ob oculos multitudinis obie
ctus. Ergo indagandi ueri una & simplex uia est relicta, fa
ciendi fuci apertæ sexcentæ, qua quisque ut commodum si
bi esset grassaretur, præsertim quum nihil sit tam defor-
me, quin amatorem inueniat. Nec solum in hanc opinio-
nem populus cucurrit finem discendi esse disputare, ut mi-
litiæ conflictum, uerum publicus consensus per multos ue-
teranos & quasi triarios scholasticæ militiæ rapuit, sed qui
ingenio & iudicio non plus ualent quàm plebs infima: ut
superuacaneum esse ac stultum censeant, si quis ad mentē,
& mores, & quietum illud inquirēdi genus philosophiam
reuocet, nullum esse alium studiorum fructum, quàm præ
senti animo non cedere aduersario, intrepide eum uel ag-
gredi, uel sustinere, & callere quo robore, qua arte, qua
supplantatione sit subuertendus. Ergo in re pulcherrima,

Disputatio unde dicta.

& omnium præstantissima consultum fuit statim assuefacere puerum, & eum perpetuo exercere, altercandi statim natis initium, finis nullus nisi cum morte. Puer ad scholam deductus primo confestim die iubetur disputare, & docetur iam rixari, qui fari nondũ potest. Idem in grãmatica, in poëtis, in historicis, in dialectica, in rhetorica, in omni prorsum disciplina. Miretur aliquis, qui possint in rebus apertissimis, simplicissimis, primis? Nihil est tam liquidũ, tam clarum, quod quæstiuncula aliqua uelut uento excitato non perturbent. Inertissimę datur torpedini, nihil inuenire, etiam fulgore solis, quod obscures in rebus explicatissimis, quod inuoluas, in durissimis, ac inflexibilibus, q̊d plices & replices. Dicas uel hoc solum: scribe mihi, hic quæstio: si non ex Grammatica, at ex Dialectica: Si non ex dialectica, at ex physicis, qui motus sit scribere: ex metaphysicis, substans an inhærens. Atqui pueri isti nũc audiunt prima dialecticæ rudimenta, heri, aut nudiustertius in ludum admissi. Sic sunt tyrones isti assuefaciendi, nunquam tacere, fortiter asseuerare quicquid in buccam, ne quãdo uideãtur cessisse. Nec una disputatio uno sufficit die, aut gemina, sicut refectio. Sub prandium altercantur, pransi altercantur, sub cœnam altercãtur, cœnati altercãtur. Agunt hęc, ut discant, an ut concoquant? Domi altercantur, foris altercantur. In conuiuio, in balneo, in uaporario, templo, urbe, agro, in publico, in priuato, omni loco, omni tempore altercantur: non toties sub lenone rixantur meretriculæ, aut sub lanista dimicant gladiatores appetente munere, quoties isti sub magistro philosophię. Populus non ille moderatus & grauis, sed leuis, barbarus, bellax, hac uelut pugnæ specie mirifice delectatur. Ita ut sint imperitissimi homines permulti, & omnis literaturæ penitus expertes, qui hanc spectaculi huius uoluptatem reliquis omnibus anteponant: & quo magis pugnam referant, dimicatione quadam utuntur agili, ac ueloci, & quasi punctim feriunt, quo citius hostem suum conficiant: nec perpetua oratione agrediuntur aduersarium, nec longiorem eius sermonem possunt pati. Si quid paulo pluribus uerbis dicat sui explicãdi gratia, clamant ilico ad rẽ, ad rẽ, categorice respõdeto. In quo ostendunt, quàm inquietis sint animis, ac leuibus, qui

ferre

ferre uerba aliquot non possunt. Qui ferrent quatuor, aut quinq; horas perpetuas dicentem, interdũ septem, ut olim in Grȩcia, & Romæ. In quo facile quiuis cognoscat patientiam, & grauitatem illorum hominum, & nostrorum leuitatem. Quanta nascitur hinc corruptela & moribus, & disciplinis, inflammatis animis, & ad pertinaciam obfirmatis? Clamores primum ad rauim, hinc improbitas, sannæ, minæ, conuitia, dum luctantur, & uterq; alterũ tentat prosternere: consumptis uerbis uenitur ad pugnos, ad ueram luctam ex ficta & simulata. Quinetiam quȩ contingunt in palæstra, illic non desunt, colaphi, alapæ, consputio, calces, morsus, etiam quæ iam supra leges palæstræ, fustes, ferrum, saucij multi, nonnunquam occisi. Est ne hæc exercitatio sapientiȩ? est hȩc professio uenerandæ disciplinȩ? egressi illinc, quæ scripta, maledicta, inuectiuȩ mutuæ? & odium inextinguibile. Victoris gloria & arrogãtia, tanquam incruento bello, & uicti pudor atq; inuidentia. Victor non se imperitum aliquem, & muccosum uicisse reputat, sed cũctam scholam: reliquos omnes tanquam è curru quodam triumphi despicit, uel maximos illos artium parentes, atq; educatores si reuiuiscant, non ausuros secum congredi arbitretur, aut indubie uictum iri, si congrederentur. Et quoniam omnia ad pugnam hanc referebantur, nihil cogitarunt quàm uera essent, quæ asseuerarent, sed quàm ipsi ea possent retinere ac tueri, quæcunq; semel suscepissent: aut si qua premerẽtur, possent elabi quacunq; peruicacia, improbe pernegãdo, & cæce posternẽdo omnia, quæ obstent, etiamsi rationis lux ultro se in illorum oculos ingerat: ita ut pro solutione fortissimorum argumentoꝝ, & quæ adigerent eos ad res absurdissimas, satis haberent respondere, admitto, nam sequitur ex conclusione mea: unde est illud: ego nego, proba tu, defendam consequenter. Nam qui consequenter, ut ipsi dicunt, defenderit, quamlibet absonis admissis & cõcessis pro erudito habetur, & disputationi, hoc est, apici scientiæ totius aptissimi. Quippe luctæ huius uniuersa ars in hoc est sita, si tueatur quisq; quemcunque errorem susceperit sine contradictione suiipsius. Ceu uero difficile hoc sit factu ex eoꝝ arte obligatoria permissis omnibus quæ consequuntur, qualiacunq; sint, sublatis quæ aduersantur

Mala ex disputationibus.

uersantur uel liquidissimo ueris atq; indubitatis. At uero qui error est in disputatione ita defensus, ut nō tum potuerit conuelli propugnatori tanquam fœtus suus, & multis spectantium tanquam nouum inuentum arridet. Ita primum ex errore fit controuersia, ex cōtrouersia opinio. Et ꝙ unusquisq; suis fauet immodice, odit contraria, fit acerrimus propugnator opinionis suę, impugnator alienę. Vnde extiterunt initia sectarum, quæ pertinacissime sunt & à sectatoribus propugnatæ, & ab inimicis oppugnatę: Quia ut nos uelut per rimulam quādam uerum procul positum aspicimus magis, quàm discernimus: si & oppugnator ut suam opinionem tueatur, & oppugnator ut alienam opinionem expugnet, omnes ingenij uires intendant ad rimulam hanc oblimandam, existimantes in hoc uerti magnū decus, sed uterq; ingeniosus credatur aduersus ueritatem, facile est intelligere, quāto rimula eiusmodi fiet angustior, & malignius cernetur uerum. Toties, tandiu altercari, oīa reuocare in dubium, & ad stultas quasdam subtilitates, ac minutias, hoc uero non est ueritatem purgari, sed primum interteri, hinc deteri, postremo interire: nō putant isti, sed scarificant, & scalpunt, & dulcedine scalpendi acti sanguinem quoque eliciunt: & hęc quidem non pro uero, sed contra uerum, ut susceptum illis esse dicas bellum in ueritatem: nam pro ea dicere, cuiuslibet esse arbitrantur, contra uerum autem ingeniosissimi ac peritissimi, quod non magni est ingenij, sed praui, quid autem proficient dementes: ueritas in tuto se collocauit, nihil aduersus eam possunt fuci, fraudes, calliditates nostrorum ingeniorum: ingenia cum ingenijs confliguntur, & inter se certant puluerem ac tenebras mutuo offundere. Quid non inueniant homines contra homines, si in hoc penitus, & semper incumbant, si nihil relinquant intentatum, dum imponant, & fallant, præsertim quum uitio nostrorum oculorum quædam aliter multo uidentur, quàm sunt, & ut Aristoteles ait, falsa quædam maiorem habent similitudinem ueri, quàm uera ipsa: ergo aliquas præstigias excogitat, quæ positę ob aciem nostræ mentis, illam ad ueri lucem non sinunt penetrare. Quùmque minus multo potest dare operam, ut an tenebræ ac præstigiæ sint dijudicet intēta & occupata, uel dum

Opiniones errorum.

alium

alium ferit, uel dum se tuetur: non uacat in se redire, & lu-
cem ingenij ac iudicij offusis nebulis quiete admouere, plus
nimio occupatæ quæstiunculis ad disputationem arman-
dis, atque exarmandis: semper in agitatione uoluuntur ac
motu, nunquam sinunt aquam fieri liquidam, quam sunt
bibituri. Quo fit ut moderata quadam collatione studio-
rum enitescat ueritas, tanquam attritu: nimium autem al-
tercando amittatur, ut Publius Mimographus dixit, tan-
to sapientius poëta in scena, quàm philosophus in schola.

Nimium altercando ueritas amittitur.

Age uero, quemadmodum se parant huic pugnæ, primum
graues omnes autores, & qui parum essent altercationes
adiuturi ex schola eiecerunt, tanq̃ senes, & imbellem mul-
titudinem è castris, aut urbe obsessa, Platonem dico, Cice-
ronem, Senecã, Plinium, Hieronymũ, Ambrosium: retenti
sunt modo, qui tela cõflictatiunculis illis possent suggere-
re, Aristoteles, Augustinus, & similes: ex quibus ea tantum
decerpserunt, & quidẽ praue intellecta ac detorta, quæ in
aciem uenirent non eruditã illam, & dignam inquisitione
magnorum ingeniorum, sed circulatoriam, & diuinatri-
cem, quam quiuis facile obeat sine libris, sine cognitione re
rum. Imò hæc inutilia sunt isti pugnæ, cui satis sit unum-
quenq; cogitasse, ac se muniisse, quemadmodum absurdissi
mum inuentum possit retinere, ueritati autem pedicam &
& cauillum obijcere. Quocirca nemo istorum libros Augu
stini, & Aristotelis attingit, quibus opus sit animi attentio
ne, ac studio ad res cura & cognitione dignas: non libros
de Ciuitate Dei, non de doctrina Christiana, non Aristote
lis problemata, aut de animalibus, politica, œconomica,
non eiusdem rhetorica, nec huius quidem artis nouerunt
nomen, quod hæc magnum studium, uariam rerum noti-
tiam, perpetuam orationem, exactum iudicium require-
ret: mathematicas quoque artes deseruerunt penitus, quo
niam radio & puluere contentæ: non didicerunt histrioni
cam: quòd si res ante oculos non ponas, frustra in eis mul-
ta uerba temere funditaris: quædam tamen ex illis surri-
puerunt uocabula, punctum, lineam, superficiem, corpus,
triangulum, quadrangulum, circulũ, centrum, hæc quoq;
ad clamores ac rixas pertracta, si quando horũ mentio in li
bris Aristotelis incidebat: cætera quæ studium & tacitam
cogita-

Graues autores ex scholis eiecti.

cogitationem postulāt, uerecunde sunt relicta. Iam si quid ex solidis attingerent scriptoribus, non alia mente percurrebant, quàm Gallus Aesopi scalpebat fimum, ut aliquid quod ederet inueniret: sic isti ut telum aliquod uel acciperent iam paratum atq; expositum, uel sibi concinnarent, hasta & ferro illic repertis, cætera omnia suspensis legerūt animis, & ad curam certaminis properantibus. Quocirca quum disputandū esset, quum loquendum, & quidē promptissime, nam illis nihil turpius quàm tacere, aut cunctari, & loquendum iis esset qui eò uenerāt ab omni lectione, ab omni cognitione inopes, ac deserti: Quid fuit reliquum, nisi excogitare sibi nouas artes, noua dogmata, nouam rerū naturam, quam ut impudenter assererent, disputationis ardor initio suasit: hinc quum uiderent se defendere consequenter posse, tanquam uera receperunt: res eñ & ab imperitis, & inter imperitos agebatur, id est, inter eos, qui irridere & refellere stulta inuenta nescirent. Somniarunt mira dogmata, tanquā formulas totius ueritatis, talia, ut nulla sit plerunq; ueritas certior, quàm quæ ad eiusmodi canones minime congruit: qualia sunt in dialectica, in physicis, in iis omnibus, in quibus multum & diu regnauit disputatio: & tamen ad has regulas censeri ueritatem uolunt, ad quas quum ueniat illa inuita & repugnans, seu uerius nunquam ueniat, mirum non est largissimam altercationibus materiam suppetere, dum ea uia insistitur ad inueniēdum uerum, quà nunquam peruenias. Ita nihil tam uidetur certum & statutum, & ueritati aptum, quod non ilico diuersissimum esse à uero appareat: unde contendendi & rixandi copia benignissima. Quid dicitis Aristotelem uos disputando uicturos. Ne iuretis ipsi, ego id pro uobis deierabo, & quidem persancte: nam quas artes uos modo exomniastis, quas nugas, & quidē ex illius, ut putatis, dogmatibus, ipse si reuiuisceret, non intelligeret, ac ne suos quidem libros, ut uos explicatis: nec solum hoc Aristoteli contingeret, sed Platoni, & acumini illi tam celebrato Chrysippi, aut Carneadis, prudentē grauem senem si ad lusiones suas & cauilla pueri pertrahant, haud ægre uincent. Et si ciuitatem legibus atq; institutis ciuis alicuius bene constitutam ac ordinatā peruertas, is si redeat qui illam instituerat, nimirum

nimirum peregrinus erit in sua republica. Si uestra ista est Dialectica, Dialecticam Aristoteles ignorauit. Si philosophia, philosophiam. Si ius ciuile, rudis est iuris Vlpianus. Si medicina, nesciuit medicinam Galenus. Iam nec Cicero quidem scit Latine, si Latine locutus est Scotus, aut Thomas: Nec Titus Liuius bonus autor rerum Romanarum, si uera sunt gesta Romanorum moralizata. Quæ spes est mutaturos istos suas glandes bonis frugibus, si illas cuiuis siligini anteponūt. Vos quidem Aristotelē uinceretis, si uestra somniata dogmata admitterētur, sed illis sepositis, & ex communi hominum intelligentia & natura, uel uetulæ uobis fucum facerent, & istam uestram inuictam loquacitatem constringerent, ac cogerent obmutescere. Quanquā hæc non tam senes iactant, quàm iuuenes præferuidi, et pugnaces: qui ut homines militares ingentem se ex bellicis facinoribus & multis uictorijs gloriam relaturos cōfidunt. Nam senes errorem suum ta iti agnoscunt, sed partim piget confiteri, quia seram esse pœnitentiam credunt, quum nulla sit sera ad discendum ætas, ut Augustinus inquit. Factum est enim ꝙ nesciant, flagitium, ꝙ nolint scire: partim pudet, ꝙ pręcepta gloria spoliari iniquo animo capiant: atque hoc interdum impedimento est quo minus iuuētutem suam admoneant, ut quæ ipsis defuerunt, illi quærant. Sed antequam de disputationibus finem dicēdi facio, adijciam illud quod ostendit, quàm isti homines eruditionem & cognitionem ueri parui fecerint, quàm se penitus conflictui dediderunt, & eū quibuscunq; potuerunt rebus aluere: etiā inter illa ipsa inepta, absurda, stulta dogmata, si quod esset unde copiosum aliquod & fertile oriri posset disputationi seminarium, tametsi falsum esse existimarent, inferebant nihilo minus in scholam, & statuebant tanquam positum & fixum, ne materia deesset rixandi: uidelicet ꝙ ex illo qđ uerum esse non dubitarent pauciora existerent, quàm ex falso argumēta. Exempli gratia: Secta illa scholastica, quę à Gulielmo Occhamo defluxit, & nominalium se appellauit, ridet quæ Ioannes Scotus, & ij qui reales dicuntur, de punctis, de momentis, de interuallis, de indiuisibilibus affirmant, & tamen illi ipsi disputaturi, uel in logicis de incipit, & desinit, uel in physicis de motu, & tempore opinionē

Scoti

Scoti tanquam ueram subijciunt, ut sit dimicatio diuturnior. Sed quàmuis illi altercandi nec finem nec modum ullum nouerunt, nobis tamen aliquis est faciendus finis, & transeundum ad reliquas corrumpendi artium causas, tametsi non minor suppetit nobis materia insectandi rixas illas, quàm illis clamandi, dum rixantur. Sed nemo non uidet quanta & moribus, & iudicijs, ac proinde disciplinis quoque inter hasce pugnas plaga est inflicta.

Negligentia.

Diximus de ingeniorum tenebris, dicendum nunc est quantum negligentia nocuerit, per quam etiam tenebræ sunt in nostris pectoribus densatæ, & quasi per desidiam squallor & rubigo menti obductus. Olim ueteres, qui se ad studium ueritatis ac sapientiæ contulissent, omne perire tempus sunt rati, quod literis, quod cognitioni non impenderetur. Nota est Plinij Secundi diligentia quam Cęcilius sororis eius filius, in literas retulit: & idem ipse in Præfatione naturalis historiæ satis indicat de somno se, & rebus ualetudini necessarijs detrahere solitum, quod impenderet studijs: nimirum quod tum demum se uiuere censeret, dum illa commentaretur, ususque est Marci Varronis testimonio, quod uita esset uigilia. Aristotelem quoque scribunt ita studere consueuisse, ut globum æneum teneret in manu subiectis peluibus, in quos decideret si dormitasset, & excitaretur sonitu. Longum erit si exordiar historiam diligentię antiquę, si peregrinationes literarum gratia, si amplissima patrimonia, opes, dignitates studijs posthabitas: facilia sunt cognitu, si quis philosophorum acta uelit inspicere.

Lectores.

Anagnostae

Habebant etiam proceres Romani in illis imperij occupationibus lectores, quos Græca uoce ἀναγνώστας nominabant, qui epulantibus, qui dormitantibus, lauantibus, deambulantibus, iter facientibus legerent. Refrixit mirum in modum ardor ille in hominum animis, uel quia non liberet operam dare, uel quia non liceret: non libuit propter socordiam, aut desidiam, quod graue cor hominis, & ad terram nutu ac pondere suo uergens, nullis ad diligentiam stimulis pungeretur: uel quod non putarent opus esse in publicum sua diligentia, quum crederent satis multos in eam rem incubuisse, atque incumbere, & ueritatem quantum in commune sufficeret productam esse. Nec ipsi se arbitrati sunt indigere, quòd satis cognitione rerum uiderentur in-

tur inſtructi ad uitam: honorem autẽ uel opes, aut tenues, aut profecto contemnendas ex literis atque ingenio prouenire, aut illis ita abundarent ipſi, ut ex literis non haberẽt quærendas: poſtremo eas non tanti facerent, ut propterea laborem ſtudiorũ ſuſciperent ſcribendi uel expoliendi, quę inueniſſent, homines pigri & impatientes curæ ac laboris: quales fuere Lucillius poëta: ut Horatius eum taxat, et Galba: multiq́; oratorum de quibus in Bruto M. Tullius. Fuere qui deſperarent ſe tam multa poſſe legere, quot erant legenda ei, qui mediocrem in ſtudijs operam uellet ponere. Pars diffidit ſe intellecturos aliquot ingenij ſui uitio, & ſi hi rari: ſed pleriq́; conſcientia imperitiæ earum rerum, quę eſſent ad intelligentiam neceſſarię, ut puta linguarum, aut philoſophiæ, aut ueræ alicuius eruditionis ac ſolidæ, quibus non tam diligentia deerat, quàm facultas. Queritur iuſti. Cæſar tot millia uerſuum eſſe in libris ueterum Iuriſcõſultorum, quos etiam maiores altero tanto iuuiſſet cognoſcere, piguit illos legere, piget etiam centones illorũ in Pandectis rite ſcrutari: non piget ſcrutari ac rimari Bartholos, Baldos, Albericos, Iaſones, quos qui uideat, exclamet protinus illud è ſatyra: Quis leget hæc? Qui plures habent & longiores uerſus, quàm non dico ſex & triginta integri iuris ſcriptores, tot enim ſunt in Pandectis eorum nomina, ſed etiam ſexcenti tales. Qui à Liuio abhorret, ut diffuſo, non dubitat ſe credere pelago Vincẽtij hiſtorialis. Vallam qui nõ legit, leget Catholicum. Nuper cauſabatur quidam uitæ breuitatem, quæ nõ ſufficeret euoluẽdis Hieronymis, Auguſtinis, Ambroſijs, Chryſoſtomis, & is tamen ad umbilicos percurrerat non paucos ex ijs, qui ſummas aut commentarios in ſententias Theologicas conſcripſerunt, quibus omnibus legendis tres ætates hominum non ſufficerent quamlibet longæ. Ariſtotelem grauamur inſpicere nõ Paulum Venetum, aut Auerroem, bone Chriſte quantam moleſtiam: uidetur mihi iſtis cõtingere quod noſtri homines prouerbio dicunt, farinam ſpargere, cinerem colligere. Vt diuites male profuſi denarium pauperi datum deflent, ſcurræ mille numos datos gloriantur. Sic iſti in rebus bonis præparci ſunt temporis: in malis largi & liberales. Non ſunt uiſæ illis obſcuræ tricæ, & exomniationes recen-

recentium in omni disciplina, in Dialectica, in Physicis, iure ciuili, medicina, Theologia, quoniam illis assueuerunt, ut uitiosi oculi tenebris: uisa sunt eis obscurissima, & impenetrabilia, quæ dilucide erant ab antiquis prodita, quoniã insueta: ita malunt ea qualiacunq; ex interpretibus sui similibus, hoc est, ex cœnosis lacunis haurire, quàm ex ipso puro fonte. At quod grauissimum est, negligentia hæc indies crescit, nam & indies magis assuescunt commentis recentium, minus ueteres curant agnoscere, quos omnino uellent perditos, nisi cõseruaret eos maiestas nominis, & reuerentia uetustatis, nunquam tamen nec uidẽtur nec audiuntur, tantum sententiolæ quædam illorum sunt uulgares, quas passim iactant & ubiq; inculcant quantumcunq; sint ijs de quibus loquuntur alienæ. Quædam etiam à principibus suæ sectæ citata traduntur per manus, cum eo intellectu & intrepretamẽto, ad quod torsit illa, qui ad placiti stabilimentum inducebat, quo nihil putant esse certius ac exploratius. Et istis quidem non libet, alijs non licet, non est commodum, non uacat, ꝙ longe diuersis rebus sunt intenti atq; occupati: ut qui uel parandis opibus dediti, aut uenandis uoluptatibus, aut mala potentiæ atq; opum ambitione inflammãtur, ea in illorum animis cura studium literarum blandũ & mansuetum facile expellit, imò has esse nugas arbitratur, præ suis uoluptatibus ac pecunia. Sunt qui eruditionem suscipiunt, tanquam facultatem quãdam numi aut honoris quærendi, isti ad adipiscendum præstitutum animo finem intenti, id solum de studijs desumunt, per quæ breuissime, quò intendunt, perueniant. Nam qui propter mercedem operam sumunt, mallent si fieri posset mercedem citra operam omnem consequi: quod in istis est agnoscere, qui qua uia ad honorem aut opes perueniant pensi nihil habent, perueniant modo. Quo fit ut illa consectentur sola, quæ ad destinatum animo finem compendio perducunt, reliqua tanquam superuacanea sinunt ualere: atq; adeo, ut quisquilias reijciunt, & purgamenta. Sic medici quas practicas nominant solas legunt, illi quidem qui quæstus gratia student. Iuris studiosi rubricas, formulas, & actiones, & constitutiones litium, reliqua siue philosophiç arcana, siue ex iure pulchra quidem illa, uera, solida, & cogni-

Eruditio ꝑpter quæstum.

& cognitu dignissima, ne attingunt quidem: nihil est enim eis dulce, nisi quod præsentem adfert mercedem, in quam solam inconniuentes habent oculos. Quippe non secus philosophia & labor studiis impensus grauis istis molestusque est, atque agricolæ fossio uel aratio, ueredario cursus, sutori suere, textori texere. Seruile est enim mercenarium quodcunque, angitque animum properantem ad præmium: & sicuti Horatius inquit, spe finis dura ferentem. Ita nullum est eis tẽpus breue, ut animo cupienti nihil satis festinat. Olim septem anni liberalibus artibus impendebantur, recisi fuerunt ad quinque: & hoc nimis longum, ad tres cum dimidio sunt redacti: ferunt utcunque seruitutem hanc nonnulli eorum, & sicut ille in Comœdia amator, macerant se tantisper, nam quidam de hoc ipso detruncãt. Qui illorum animus apertissime sese subinde profert. In illis enim quas uocãt relaxationes studiorum, & recreationes animi, in quos se lusus, & quantam sese licentiam effundunt, etiam grandiores natu, nam de pueris minus mirandum. Quo gaudio ex scholis tanquam ex caueis euolant? quàm inuiti eodem reuertuntur? ut uidentur serui ex compedibus soluti, intolerabili quadam miseria ad tempus leuari, magno metu, ac mœrore, quum ad eandem redeundum est in ergastulũ. Simul per licentiam illam ea designant flagitia, ea scelera, ut credas nihil eos in scholis discere aliud, quàm malefacere. An non satis clamant se in opera detineri, cætera odiosissima nisi propter mercedem. Nam qui generosiori sunt pectore, & dignitate scientiæ ipsius, inducunt ad philosophiam animum, iis uel ex ipsa philosophia crebra adsunt alia ex aliis oblectamenta, aut ita ex bibliothecis exeunt, ut solius ualetudinis habere rationem uideantur, rei uehementer studioso labori necessariæ. Quocirca moderatissimis se ad studia, uel deambulationibus, uel lusionibus reficiunt, ac reparãt. Verũ illi nec quærunt nisi mercedi aptissima, & eam consecuti finem labori imponunt: nam quorsum attinet amplius defatigare, & ulterius progredi, ubi ad metam perueneris. Itaque undecunque malunt raptim defungi rerũ summis, quàm rationibus detineri, & causis cuiusque cognoscendis, quod demum uere est scire. Inuenti sunt in omni studiorum genere, qui desidiæ consulerent, collectis Flosculi ex le-

ex autoribus collecti.

ex lectione ueterum quibusdam ceu flosculis, ne priscos illos posteri haberent perlegendos, homines plus satis nugis occupati & distenti, & hi fugitantes laboris præsertim molestissimi, quod scilicet ægre illos intelligerent: centones eiusmodi pro solidis magni nominis autoribus complexi sunt. Ita nunc Hieronymus, Augustinus, Chrysostomus, et prisci illi ac primi religionis nostræ scriptores non ex suis ipsorum monimentis cognoscuntur, sed ex collectaneis sententiarum Petri Lombardi, ex Cathena Aurea Diui Thomæ, & aliis rhapsodiis eius notæ. Nacti sunt & medici suos decerptores flosculorum, ex libris Galeni, Hippocratis, Auicennæ: consuit centones iurisconsultorum Tribonianus. Detruncatus est Lutetiæ Aristoteles & traditus uix dimidiatus, ne sic quidē breuiaria hæc lectores inueniunt: longum existimatur ea percurrere, sit satis indices aut rubricas inspexisse. Qui possunt autorum sensus percipi deserti, & destituti suis uelut fulcimentis, nempe iis quæ antecedunt, quæque subsequuntur? utraque enim maximam lucem adferunt interiectis, quæ nuda hodie ac orbata proponuntur. An non istud passim usu uenit, ut quod per se parum intelligitur, ex collatione priorum ac posteriorum fiat manifestum? Et isti flosculis, & summariis, &, ut uocant, margaritis contenti, festinantes ad finem animo optatum ea tanquam superuacanea contemnunt, unde nō modo uera eruditio, sed nec illa ipsa constare potest ficta & adumbrata, quam ipsi affectant. Nam quum ex paruis nascantur & cōponantur magna, necesse est ut paruis suoipsorum iudicio contemnendis aditum quoque sibi obstruxerint rerum maximarum. Primum nihil fuerunt soliciti quemadmodum scriberent, quum tantum interesset probus dicerent an probrus: cædo, an cedo: hominis, an ominis: Christe, an Criste. Atqui Messala Coruinus & C. Cæsar tanto ingenio, eruditione, opibus, dignitate uiri, non duxerunt se indignum de singulis literarum præcipere. Si enim literę sunt uocum elementa, quibus artes omnes ac disciplinæ constant, quo modo non composita negliguntur, si simplicia cōtemnantur: an tu pharmacum ullum recte confeceris, cuius uel herbas uel radices conculces prius, ac conspurces? Iam & uerba dissimulabant se curare, quum maxime laborarent

Contēnendo parua sunt amissa magna.

facun-

facundissimè dicere. Sed quia non succedebat, uolebant alijs persuadere non sequutos se, quod assequi non quiuissent. Ergo nomina omnia uetera eorum, quibus postea mutatæ sunt appellationes funditus penè amisimus, herbarum, stirpium, animantium, urbium, regnorum, fluuiorum, montium: herbas pro saxis, urbes pro fluuijs, homines pro nauibus usurpamus. Interciderunt quod proximum fuit, phrases, & loquendi formulæ, tum historia, mores populorum ac gentium, & tota cognitio uetustatis. Negabant sua interesse, fuerit ne Annibal Pœnorum dux an Scipio. Vicerit Cæsar Pompeium, an contra Cæsarem Pompeius. Sit in Assyria Babylon, an in Mesopotamia. Hispania sit ne ad Occidentem, an ad meridiem. Scolopendra herba ne sit, an auis. Sint in duodecim tabulis Romanæ leges an Scythicæ. Hæc si dicunt futuri cerdones aut coqui, nihil repugno. Sin eruditi homines de cathedra uitæ duces, & professi se ingenijs lumen adferre, quis non indignetur? quocirca prisci homines, qui orbes illos disciplinarum confecerunt, uideas quicquid libris suis admiscent, adeo esse purum atque exactum, ut unum illud studuisse ac egisse semper dicas in uita. Disserit Cicero, Seneca, Aristoteles, Plato, Hieronymus, Ambrosius, Galenus, Vlpianus, Scæuola, aut illorum aliquis de rebus morum, attingit obiter historiam, fabulam, descriptionem regionis, naturam herbæ, animantis ingenium, ac mores tam accurate, tam uere ac propè quàm qui illis de rebus profitentur se tradere. Scribit nostrorum hominum quispiam de philosophia, de iure, de Theologia, de re medica, admiscet historiam ineptissimè narratam & falso, negat hoc esse suum institutum: attingit aliquid de Cosmographia inscite, negat esse suum institutum: loquitur de ui uerbi imperite, negat esse suum institutum: de arbore, de animante indocte, negat esse suum institutum. Quod est ergo tandem tuum institutum? nihil statuisse recte dicere? Quam esse putamus eiusce rei causam, nisi quod ueteres & euoluebant omne librorum genus, & intelligebant: isti nec inspiciunt, & frustra inspicerent egeni lucis illius, quæ nos ad intelligentiam artium quasi manu ducit, quæ in istis nulla est

prorsum, in antiquis magna erat, & dilucida. Istos miseros facit & inopes negligentia omnium, illos faciebat diuites omnium diligentia & cura. Nimirum acute illi apud se cogitabant, nullam esse artem aut peritiam adeo ab alia remotam & disiunctam, quæ non illi lucem sæpe aliquã adferat: ideo disciplinas omnes ut uirtutes, communionem inter se quandam & nexum habere docuerunt, quod non ab uno autore, aut uno loco est proditum. Testantur id Plato, Cicero, Fabius, Vitruuius, & alij permulti, unde natus est ille, ut Cicero inquit, cõcentus doctrinarum omnium, & cõsensus: & ut Quintilianus orbis disciplinarum, quem Græco uerbo ἐγκυκλοπαιδίαν uocant. Defuit multis ad inquisitionem artium, & ad præcepta illarum dexteritas, ut temere sine arte, sine sagacitate quacunq; se uia aliqua ostẽdisset, illac insisterent ad inuestigationem ueritatis: non penetrarunt ex affectis ad causas primas, non ex compositis ad elementa & initia, non ex singulis collegerunt uniuersum, non ex uniuerso præceperunt de singulis, & quasi fluuium, qua opus esset corriuarunt. In quibus reliq̃s omnes nõ secus antecelluit Aristoteles, quàm sydera uniuersa sol. Proximus est ei Galenus Pergamensis si non esset tam redundans, nempe Asianus. Sed & isti non raro ad rem præsentem accommodarunt quæ inquirerent: ut Aristoteles, quemadmodũ etiam alij in rhetoricis, & poëmatis sparse, & temere profuderunt, quæ inuenissent, nõ aliquo fine proposito, media alia ex alijs nascẽtia tanquam in schalis gradus suffulcierunt: nõ ex re atq; uniuersitate naturæ ad præsens institutum atque opus deduxerunt, quod est artis, sed aliam ex alia similitudine quadam collegerunt: aut quæsita est eis præsens utilitas, nõ ut finem tenerent artis, sed ut suum. Hæc antiqui: recentiores uero qua tandem dexteritate tractabunt artes, quum nesciant quæ cuiusq; artis sit materia, qui finis, & quasi scopus, quid agat, quò spectet, in quem usum discatur. Modo artes ex similitudine coniungunt & faciunt unam ex duabus diuersissimis. Rhetoricam uocarũt Grammaticam, quod utraq; esset de loquendo. Poetam dicunt Rhetorem, Rhetorem poetam, ob concinnam & modulatam orationem, Dialecticen de locis argumentorum Rhetoricen appellãt, quia Rhetorica quoq; inuen-

Dexteritas.

Aristoteles arte maximus.

Galenus.

Confusio artium.

inuentionem argumentorum traderet. Modo ex artificibus distinxerũt. Si quis bene loquatur Latine, quia hoc in ludo literario putatur didicisse, Grammatica est quicquid loquatur, & de quacunq; re. Differant duo de re eadem philosophica, Latine unus, alter uitiose ac barbare, quæ Latinus dixerit, erit Grammatica, quæ uero imperitus philosophia. Quæ Lyranus aut Hugo scribunt in Nouum Testamentum, Theologia est, quæ Erasmus, Grammatica. Idem de Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Hilario dicturi, nisi nomẽ obstaret, tametsi hic etiã nescio quid mussant. Quod si Ioannes Picus Apologiam suam corrupto illo non scripsisset sermone, haud quaquam haberetur Theologus, sed Grammaticus. Alciatus, Zasius, Cantiuncula Grammatici sunt quum de iure disputant. Accursius est iurisconsultus uel quum interpretatur, q;, id est, et: ait, id est, dixit: seu id est, aut. Diligẽs & accuratus historicus, uel quum de origine XII. tabularum lepidam fabellam cõminiscitur, aut de adoptione Germanici Cæsaris. Quicquid ciuilis homo in republica de ciuitate administrãda, de moribus, de re familiari loquitur, est Rhetorica, quicquid dialectic⁹, est dialectica. Quicquid tractat iuriscõsultus, peritia iuris, etiam si de uocabulis inquirat, & in medio Grammatici iure ac possessione uersetur. Quicquid physicus, physica, etiam de pũctis, & lineis, & superficie, & numeris. Quicquid ergo facit sutor, sunt calcei, quicquid carpentarius, carpentum, etiam quum intritum parat ad cœnam. Et hæc uulgus rude si diceret, rideremus: at dici ab ipsis sapiẽtiæ luminibus, quis non indignissime accipiat, qui fines & modos, & materiam earum artium, quas honore professionis suæ ostentant, penitus ignorant. Non desunt, qui nec similitudinem ullam sequãtur, nec artifices, sed quod primum in buccam: oratoriam nolunt grammaticam uocare, poeticam dicunt, hanc rhetoricen: homines delicatuli bellum existimant puerorum more res alias pro aliȷs in loquẽdo usurpare, quod in pueris ridemus utique, amplectimur, osculamur, in illis senibus reliquorum magistris flagitiosum est, & animaduersione dignum, non aliter ac si uelint ipsi ad pueriles ineptias redire decursa iam ætate. Homines qui tã praue & à magistris suis artes acceperunt, & in animis suis

nota

excolunt, quomodo sunt eas nisi prauissime quoq; tradituri. Si ex olido utre in olidum utrem uinum transfuasetur, quale tandem proferetur ex hoc secundo: non solum corruptas eas disciplinas atq; eruditionē necesse est illos tradere, sed multo iam corruptiores quàm acceperant: nam ipsi male atq; imperite uersando in peius deformarunt, & res semel à uia in auium delapsa, quo longius progreditur, eo magis à recto aberrat, et lōgius ab eo discedit, quò erat eundum. Iam ut libros non attingebant, q̊s nec intellexissent, illos dico ueterū, unde tanquam ex fonte eruditio omnis dimanat, erat tamen necesse aliquid dicere: transtulerunt omnia ad commentitias quasdā formulas, ad ridicula quædam & ludicra, ad quæ nihil esset opus lectione ueterum, aut omnino libris ullis, quando facilius & expeditius uideretur absurdum aliquid inuenire & cogitare, quemadmodum tueri posses: quod si perfecisses breui tempore, labore exiguo autor prodibas noui instituti, & alieno labore magnam partam gloriam uerbis in te trāsmouebas, ut inquit ille. Et quemadmodū autori nihil erat libris opus, ita nec impugnatori, & ei qui demoliri contēdebat, quæ alter extruxisset: quumq; hæc rerum natura esset eis ignorata, ipsi aliam somniarunt, quæ esset ad ludendum, ad altercandū, ad rixandum aptissima, & ad pullatam coronam accommodatior, quę illa admiraretur, quæ nullo modo caperet, & acumen illorum suspiceret, qui ea quæ nusquam essent tam acute essent intuiti. Ipsi uero nouæ & confictæ rerum naturæ assueti, quum ad hanc nostrā transeunt, omnia offendunt noua, omnia sunt eis paradoxa, omnia admirantur, quasi in syluis & solitudine educati, in urbem tunc primum adducētur. At quum se aliquando ad lectionem magnorum autorum traducunt, uehementissime demirantur illa non congruere cum suis, nam ad illos suos fictitios canones, sententias autorum uolunt censeri, quæ quum uideant inter se repugnare, primum imperitiæ ascribunt ueterum, rati se exactè loqui, illos ruditer, & quod dicunt Minerua crassa: deinde impulsi autoritate nominis, tum magnitudine eorum quæ illic scribuntur, hærent inter illa sensa, & suas formulas, incerti quorsum se applicent, sed uincit in multis inueterata consuetudo, & autores aiunt ad

[Margin note: Noua, & somniata rerū natura.]

bonum

bonum sensum loqui, se uero ad perfectam quandam rationem & regulam, id est, ad rigorem, sic enim suum frigus uocãt appositissimè. Age uero, quomodo autores ipsos uel intelligunt uel enarrant? Primum nihil pensi habent, quis sit autor, cuius instituti, quo fuerit tempore, qua usus scribendi ratione. Epicureum, Stoicum, Academicum torquent ad placita Peripatetici, omnia denique ad ea, quæ sola norunt. Magnos autores nolunt quicquam habere commune cum populo, quasi uero non illi sermonem à populo acceperint, sed ipsis domi nasceretur. Quo remotius ab omni communi sensu scriptoris sensum abduxerint, eo putant acutius se dixisse, & propius ad illius mentem accessisse. Quicquid esset ex communi intelligentia, tanquam indignum scriptoris sententia reiecerunt, & ab hac discesserunt rerum natura, ne quid sibi esset commune cum populo: quippe naturam hanc imperitorum ducebant esse, alteram illam suam doctorum. Ad examen quod sibijpsi confinxerant reuocarunt syllabas, literas, literarum apices. Vnusquisque uoluit ad ingenij sui modum alios omnes scripsisse. Aridus & ieiunus lector nihil censuit explicandi causa esse dictum, non animaduertit copiosum scriptorem sæpenumero contentum non esse rem unam semel bene dixisse, alia repetere infigendi & inculcandi gratia, quia sic expedit argumento, alia ut magis intelligatur quod dicitur, alia natura copiosi ingenij atque interdum redundantis. Contrà laxus & fusus multa uult dici, tanquam corticem, quæ possis tollere sine periculo: ita ieiunus in copia Ciceronis tanquam in undis iactatur. Copiosus in Aristotele parsimonia, tanquam in angustijs premitur: quum Cicero plerisque locis ornatum spectarit fusus & plenus, Aristoteles autem astrictus & sibi instans, res solas, parcissimus uerborum. Quæ autem uel exempli causa, uel similitudinis, uel confirmandæ, aut declarandæ sententiæ suæ ab autore ex alijs disciplinis attinguntur, qui non confidit se posse explicare, præterit penitus, & negat esse suscepti instituti, nihil pertinere ad se: alij qui turpe existimant penitus tacere, sic exponunt, ut præstitisset tacuisse. Nam quum sibi doctissime uidentur locuti, dicunt in genere, Galilæa nomen est regionis: struthio-

Autores imperite enarrati, & intellecti.

camelus nomen est animantis: colloquintis nomen est fru ctus: Cyrus nomen est uiri: quærat lector quid & quale sit quicquam. Alij qui sibi magis fidunt, nacti suo iudicio cam pum in quem excurrant, unius uerbuli tenuissima arrepta occasione de re dicunt paucissima, prȩter rem infinita: alie nissimis locis infarciũt, quæcunq; est collibitum: nimirũ q quum finem & usum artium ignorent, omnia ubique satis apte & congruenter dici posse arbitrantur. Loquitur obi ter Aristoteles aliquo loco de punctis, ipsi totam Geome triam eodem effundunt, dico eam quam norunt, quæ est à Geometria alienissima: Loquitur de Helena, totũ bellum Troianum ab ouo gemino, sed nouum penitus, & uel ipsi Homero aut etiam Vlyssi inauditũ. In sacris literis fit Oriẽ tis mentio, non autumant alienum de toto ortu & occasu signorum differere, de solis cursu, de lunæ uicibus: ut post quam perorauerint, possit tanta loquacitate tortus audi tor queri, bella hæc quidem, sed quorsum hæc tam bella? Iam qui nihil uideretur falsum dixisse etiam si nihil con gruens cum sensu autoris, satis se bene putabat suo mune re perfunctum, uidelicet Aristotelica fretus regula, omne uerum omni uero consonat: atqui hæc parum inter se co hærent: Dionysius fuit Syracusis tyrannus, & sol mouet in zodiaco: non conferebãt priora cũ sequentibus, sed detrũ catã sententiã sumebant exponendã, nec expendebãt an sa tis recte diceret, si is esset sensus. Hieronym⁹ Platonis pere grinationes recensens in epistola ad Paulinum inter cæte ra scribit captus à piratis & uenũdatus tyranno crudelissi mo paruit, sed quia philosophus maior emente se fuit: hic interpretati sunt maiore se fuit mẽte, id est, fortiorem sum psit animum: nec considerarunt posset ne Latine dici maio re se fuit mente: & tamen acutum se quiddam credebat in uenisse Brito, aut si quis fuit alius inuẽtor. Sodalis quidam noster Lutetiæ quoties disputaret tot solœcismis, tot bar barismis ut intelligi à nemine posset, supposita inquiebat congruitate. Sed in sacris literis & in Aristotele plurima sunt detorta hac de causa quod sententiolam aliquis decer ptam ad disputationem adfert, quam alter ex tempore in terpretur, nec prioribus nec posteriobus expensis, quæ nec recordaretur, ac ne uidisset quidẽ unquam. Suscepit Israel puerum

puerum suum, uolunt eum qui susceperit puerum esse Israelem, quasi in eum possit competere quod additur, recordatus misericordiæ suæ: sed horum exempla non possunt numero comprehendi. At quicquid semel affirmassent præsertim multis audientibus, nefas fuit recãtare, aut ab eo discedere tanquam à uoto quod dicunt solenni. Subiectoq; absurdissimo aliquo sensiculo tanquam fundamento, surgebat ilico incredibilis moles ędificij, quę hoc erat inanior quo altius erigebatur. Sed fortassis non adeo nocuisset imperitia, ni fuisset cum arrogantia & impudentia cõiuncta: nam cessissent indocti melioribus, aut uerecunde utiq; tradidissent, quæ sentiebant. At uero arrogantia audaciam & impudentiam confirmauit. Ita nihil dubitarunt, ut quęque in mentem ueniebant, ea continuo ingenti cum supercilio asseuerare: deformosissima portenta sunt illata in ius ciuile, in Theologiam, in Poetas, in Oratores: & ea erat siue cõfidentia, siue socordia, nunquam ut crederent futurum ullum qui ea refelleret, quia refelli in præsens non poterant.

Imperitia cum arrogantia & impudentia.

Qualia uero sint quæ in reconditis & non omnibus notis rebus pro ueris asseuerant, ex istis promptioribus & nulli non obuijs licet coniecturam sumere: in expositionibus uocum, in historijs, in ijs quæ etiam pueris sunt nota, magno supercilio, magna totius uultus asseueratione ac fastidio falsissima confirmant: pessimum cæcitatis genus est nescire se esse cæcum: clamant & indignantur, & iniuriam sibi testificantur fieri si quis ad sanitatem tẽtet reducere, quod est phræneticorum proprium. Sed ut Aristotelis obscuritas multum nocuit artibus, sic horum in Aristotelem interpretationes artes omnes peruerterunt. Non potuerunt recte Aristotelem exponere, & hæc ipsa difficultas temeritatem atq; impudentiam exacuebat, ut tanto magis auderet quisq; pro interpretamento adferre, quicquid in mentem uenisset, quo minus refelli ac confutari posset inter tantas tenebras. Et quemadmodum uulgo dicunt, perturbatus amnis quæstui erat piscantibus. Dixi quanta est eius & ex sententijs, ex uerbis, ex tota dictione in Græca quoq; lingua obscuritas: cui alia accessit fortuitaq;. Versus est male ab imperitis, qui dum in Latinũ transferunt, nec Latinum fecerunt, nec reliquerunt Græcum: & ut difficile est inter-

Obscuritas Aristotelis.

pretari quæ non capias, nec à doctis quidem potuit recte uerti: quod multis in locis non satis quid ille sibi uellet, intelligerent. Tum etiam abundat ille ac planè passim scatet historijs, fabulis, allusionibus ad Homerum, Sophoclem, Euripedem, Alcæum, Hesiodum, omnes denique Poëtas, oratores, historicos, ad prouerbia, & sententias uulgo receptas. Quid poterant in his dicere homines omnium ignari, præterquam eorum quæ ipsi sibi finxerunt: necesse erat eos, quod in alijs fecerant, hic quoque comminisci aliquid & fingere: & tamen hac difficultate ipsi abusi sunt ad suum commodum, ut minus deprehēdi possent, quæ praue cōtorsissent: unde magnus accessit unicuique scholæ ac sectæ fauor, tanquam ab se Aristoteles staret, tractus ab expositore, quod nunquam se Aristoteles uēturum potuit suspicari. Vt iam etiam uulgo inter eos non omnino, ut solent, inscite Aristoteles dicatur habere nasum cereum, quem quilibet quò uelit, flectat pro libito. Nam cum eo tempore sublatis linguis clausa cognitione uetustatis, extincta luce omni, qua declarandi essent autores, quum facillimos & apertissimos nemo intelligeret, & unicuique liceret in eo quicquid uideretur tuto fingere, quantam putamus ex Aristotelis obscuritate licentiam ad quodcunque animo esset collibitum uel affirmandum uel negandum acceptam? Tyrannio grammaticus & Andronicus Liuius qui libros illius, ut dixi, distinxerunt, & euulgarunt, tum Alexandex primus Aristotelis interpres, Themistius, Boëthus, Ioannes grammaticus & alij multa se in Aristotele non assequi uerecunde sunt professi, homines Græci & Græce peritissimi diutissime in illius philosophi libris cū magna diligentia atque studio uersati. Isti uero nec Latini nec Græci primo Aristotelis intuitu fortiter asseuerant eum esse illius sensum, qui illis primus in mentem uenerit, imò uero in buccam: nunsquam cunctātur, nusquam hærēt, omnia sunt illis sole clariora: nimirum iuxta suum illorum dictum, qui nihil scit, nihil dubitat. Et hunc nō minus quàm alios detorserunt ad suas illas formulas: tantoque hūc accuratius quanto exactius in omnibus existimabatur scripsisse. Quapropter obscuritatis artibus, remotis à sensu cōmuni, conuersis ad ludicra quædam spinosa & inamœna sine ullo penitus emolumento ac fructu ad uitam, præclara inge-

Aristotelis nasus cereus.

ingenia & solida, & cum magno quum suo, tum publico fructu studijs uacatura, ab schola refugerũt. Nam ubi paulum modo ad illas se literas artesq; applicuissent, ceu specimine quodam & exemplo capto, resilierunt protinus non à peritia, quam illa ingenia unice expetebant, sed à carnificina animorum inutili, seu potius damnosissima: uidebant enim sub tot corticibus tam duris nihil occultari nuclei, inanem sumi laborẽ, ubi nihil speraretur fructus, tum se à rectis & naturalibus sensibus studio illarũ artium ad detortissimas ac deprauatissimas traduci artes ac disciplinas, illas iusserunt ualere, & earum possessione cesserũt ingenijs cum artibus cõgruentibus, ut similes haberent labra lactucas. Itaq; uacuam & derelictam possessionẽ artium obscuri homines & abiecta ingenia occupauerũt, delata illuc tan quam ex naufragio ad scopulum & subsidiũ necessitatum ac rei familiaris: nonnulli quod laudem aliquam & gloriolam quandam hinc sese apud homines aliquos paraturos sperarint. At quũ populus maximos habuerit olim honores artibus propter eas utilitates, quæ ab illis in commune nascerentur, adempta utilitate omni ab artibus, honorem quoq; eis suum detraxit, quẽ nec tueri professores ipsi possent. Hinc factum est ut ignorati fines artium quò spectarent, quò tenderent, ignoratus usus, ignorata utendi ratio ac uia effecerint, ne iam artes eam utilitatem in publicum aut priuatum præstarent, ob quam & inuentæ fuerant & excultæ. Tum acceptæ & tractatæ propter opes, aut honorem quærendum finem tantis instrumẽtis indignum, quũ præstantius esset, quo quærerent, quàm quod quærerent: non potuerunt animos discentium aut docentium ad humanitatem & uirtutem excolere atque informare. Quocirca non solum artes, sed professorũ quoq; mores sunt corrupti. Vetus est hac de re & insectatio illorũ, qui aduersabãtur philosophię, & querela eorum, qui fauerẽt. Rhetores, Poëtę, Comici, & Satyrici philosophos mordẽt & lacerãt, quòd homines sapientiæ præceptis instructi, leues se præbeant, ineptos, assentatores, mendaces, administros sceleris cuiuslibet, ac facinoris, interdum etiam duces: præcipiebant de prudentia, nihil erat illis imprudentius: de legibus & iustitia, nihil iniquius: de temperãtia, erãt ad uolu- ptates

Professorũ mores corrupti.

ptates omnes proiectissimi: de contemnendis opibus, indignissima faciebant & patiebãtur unius numi gratia: de ueritate, nũquam uerum dicebãt: de libertate, nihil erat abiectius: de modestia, nihil arrogantius: homines, inquit Pacuuius, ignaua opera: philosophica sentẽtia. Aristophanes Comicus quoties eos perstrinxit? Aristides et Lucianus Sophistæ, & Timon, qui Syllos composuit, dentem illis infixerunt. Iuuenalis Satyram unam in illorum maledictis cõsumpsit: & erat materia Satyræ aptissima, atque uberrima: prætereo ueteres Poetas Atticos. Philosophię studium professi meliores uiri, quàm uulgus philosophorum, ut Plato, Cicero, Seneca dolent propter illos in totum uituperari philosophiam, disciplinam sanctam, & amplissimum DEI munus. Nec querelæ huiusmodi priscis sunt seculis cõsumptę, ad nos usque redundarunt. Quippe nostro tempore qui artium doctrinam profitentur, nec ea exhibent, quæ sint cuiquam usui, nec se meliores uiros, q̃ illi de quibus modo dixi. Cuius mali eadem est causa, nempe illa ipsa, quæ quibuscunque sese rebus admisceat, magnam & præsentem perniciem adfert rebus publicis, priuatis, sacris, profanis, auiditas pecuniæ. Nam in scholis quo in maiore numero lautior esset docentis conditio, nullus est ingeniorum habitus delectus, admissi omnes promiscue: & qui cum fructu aliquo uersaretur in literis, & qui uel operam luderet & impensam, uel magno esset suo atque aliorum malo literis abusurus: nec solum tales in cœtus sunt scholarum recepti, ut essent discipuli, uerum etiam in numerum eorum qui alios essent docturi. Excogitati sunt in publicis academijs quidã uelut honorum gradus, non malo utique sententia mea consilio. Nam ut Romæ sub Cæsaribus non licebat cuiuis de iure respondere, sed cui hoc esset à Principe concessum, ita rectoribus scholarum uisum est arcere à professione artium imperitos. Eos uero quos ad hoc magno adhibito iudicio & seuero examine dignos censuissent, gradu aliquo honoris insignirẽt batalarios dixerunt, uocabulo uetere lingua gallica usurpato in tyrocinio militiæ de ijs, qui iam pręlio interfuissent, ideo lõge alio quàm uulgo creditur, etymo: sed non hoc agimus: hinc licẽtiatos quasi facta copia quandocunque uelint magistros fieri, postremo magistros & do-

Pecuniæ auiditas. *Gradus honorum.* *Batalarij.* *Licentiati.*

ctores. Verũ quod scholæ nonnunq̃ opus esset pecunia ad sumptus ineuitabiles uelut alendis ministris publicis, gymnasio conseruando, sarto tecto, imposita est summa pecuniæ iis, qui honores inirent: à primo modica, quæq; necessariis impenderetur usibus. Expetiit eum dignitatis locũ indignus aliquis, & q̃d eruditione atq; ingenio præstare nõ poterat, tentauit iis, per q̃s ageretur, corrũpendis: alius adorsus est illos gratia, alius promissis, alius præsenti pecunia: ubi semel sancti prius atq; incorrupti homines lucri dulcedinem gustauerunt, Is sensus reliq̃s omnes semel extinxit: certas statuerunt summas, quas illi penderent, qui admitterentur ad honores: quarũ pars scholæ & ministris eius cederet, pars magistris & rectoribus scholarũ: nec prouiderunt quantã literis, artibus, disciplinis, orbi toti, qui ab iis regitur, ac disponitur, cladẽ & ruinã adferrent, promiscue quibuslibet admittẽdis: sed potentior fuit respectus exigui cõmodi, q̃ tanti publici in uniuersam hominũ gentem. Igitur quæstuosa res cœpit esse scholarũ regimen, & emptum est non secus ac mercimoniũ promercale, ut reuẽderet, qui erat mercatus: quęsitũ est pretio, ambitu, & ne quid deesset dedecori ac indignitati, armis quoq;. Qui erat adeptus agebat propter q̃d quæsierat: nullus locus, nullus honor, nulla dignitas denegata est ei, qui numeraret. Sed ut sciretur quanti ordinarie emeretur dignitas, statuta est certa summa pecuniæ, qua minorẽ nefas est accipere, de maiore fas est liceri: definitũ etiam tẽpus, & assignati qui examinarent. Nominent mihi uel unum iis ducentis annis reiectũ, qui uersatus præscripto tẽpore in scholis, certam illam pecuniã dependerit, quacunq; ætate, conditione, ingenio, peritia, moribus. Si quis non credit, inspiciat tot per Galliã cerdones, sartores, coquos, rhedarios, nautas, fabros, & peiores iis grassatores, latronesq; artiũ uel magistros, uel batalarios: nec desunt in Germania, nec in Italia. Si quis alibi nõ inuenit, ROMAE quærat. De licẽtiatis iuris nihil scilicet possum dicere: sed hoc fortassis risu magis dignum, quærunt ubiq; lites, quas nutricent, pueriliter cauillãdo, & homines in odio illo detinẽt, molesti & clientibus, & aduersariis, & iudicibus. Illud dolendũ magis, q̃ annis omnibus tot batalarii, licẽtiati, magistri medicæ artis ex Academiis in uicos

Nemo reiectus qui numerat.

Nota.

atq;

atq; urbes, tanq̃ carnificum manus emittuntur. Isti ergo
quando nihil in scholis egerunt aliud, q̃ macerando se ex-
pectare finem stati temporis, ut honoribus donarent, ade-
pti quod concupierant omni renuntiant labori, & si erudi
tioni non queant, certe nomine se autoritatem suam tuitu
ros cõfidunt. Quum uero ex schola exeunt insignes nomi-
ne, magnæ ad populum autoritatis, ac uenerationis, quid
aliud possunt docere, q̃ quæ negligenter & imperite didice
runt? Ab his ignorãtia per Europam omnẽ uelut seminat,
ac propagat. Videas in eis pueros iam magistros, qui pæ-
dagogo adhuc indigeant, & q̊s Aristoteles tanq̃ inidoneos
auditores de schola expellit moralis disciplinæ, tum hanc
tum alias omnes non præstant quidẽ, profitentur tamen.
Quid aliud oportet hos facere tam immaturo honore onu
stos, & pressos, q̃ disciplinarum labori cedere, & arrogantia,
inu[illegible]entia, cæterisq; uitijs repletos intolerabiles fieri, quũ
magistri nominentur earum artium, quarũ uix prima ru-
dimenta posuerunt. An putamus insolentiores quosq̃ esse
ijs, qui quum sapientiã nullam habeant, pro sapientibus ta
men ad turbã sese uenditant: nihil est mediũ: sapiẽtia opti-
mos facit, simulatio sapientiæ pessimos: propterea q̊d quæ
tenere bonis artibus nequeunt, fraude & flagitijs tuentur.
Sunt ex magistris nonnulli, qui uel nulla penitus peritia,
uel minore audacia non applicãt se ad exercitiũ disciplina
rum: in familiam se locupletũ dant hominum, nec nomen
tamen deponunt, & indigna honore illo ministeria obeũt,
adulantur, assentantur ut serui dñis: quod etiam peritiores
faciunt ad diuites scribentes, quũ illucet spes lucri aliqua:
& quia istis inter scholasticas illas cõcertationes & pugnas
nullus fuit locus uel historiæ cognoscendæ, uel præceptis
morum, uel eloquentiæ, uel institutis ciuitatum, & rationi
reipublicæ administrandæ, tantum in fictis illis quisquilijs
molesti & rixosi corruptũ ad negotia siue priuata siue pu-
blica iudicium traducũt. Quocirca nemo semel operam il-
lorum expertus magnis denuo rebus adhibet: in cœtu ho-
minum superciliosi, in conuiuio morosi, & tristes, in con-
cionibus loquaces, & inepti: in consilijs importunẽ cauilla
tores, omnia tentãt carpere, & conuellere ex fictis illis suis
normis: in magistratu rapaces: in potestate ĩpotentes, in
colloquio

colloquio spinosi, & ab omni humano sensu alieni. Vt quē admodum de philosophis sui tēporis ait Socrates in Apologia Platonis, melius multo de rebus iudicaret uulgus hominum, q̃ illi totius sapientię consulti. Semota utilitate ab artibus, & à professoribus remotis animis sua eruditione dignis, honor omnis & ab artibus, & à magistris est excussus: quippe quum nec ullis prodessent artes, nec suis ipsis professoribus, uel ad bene uiuendum essent utiles, uel ad bene sentiendū. Tum ex multis iudicium est factum de omnibus, ut tales putarentur uniuersi, quales se non pauci exhiberent. Inuisi fuerunt Athenis philosophi, & ipsa adeo philosophia, etiam tum, quum maxime in illa ciuitate studiū illud floreret: hinc Populus etiam Romanus. Indignabantur enim eos, quos rerum & sapientiæ cognitio meliores debuisset facere, peiores esse hominibus omnino imperitis: Et erat quodcunq; uitium in illis notabilius, qui formationem morum, & sciētiam omnium uirtutum promitterēt. Itaq; Athenis & Romæ, quisquis uituperare uoluit uel philosophos, uel ipsam philosophiam, secundo admodum populo est usus. Neq; nunc uero repugnantem haberet multitudinem, quanq̃ populus noster multo se habuit q̃ ille priscus moderatius: nam quum huius ætatis philosophi, & utilitatis minus adferant, siue ad loquendum, siue ad sentiendum, q̃ illi Athenis aut Romæ, nec probitate aut cōpositione morum antecellant, tamen populus seruauit adhuc nō parum uenerationis ijs, qui artes profiterētur, etsi nullam præstarēt. Nescio an ea sit causa quod Atheniēsis & Romanus Populus quæ à philosophis dicerent, intelligebat, ideo facilius poterat de illorũ ingenio, ac eruditione censere; noster non intelligit, ideo nec iudicat, & admirat. Honore artibus detracto artes iacuerunt: illæ solę sunt excultæ, quæ essent in pretio, ut oratoria propter forum & curiā, & ius ciuile ad constitutiones formularum, & litium: reliquam eruditionem, qui magni & honesti cupiebant esse in populo, uel negligebant prorsus, uel si quam didicissent, occultabant ne se proferret: & tam solicite literas tegebāt, quàm erant discendæ. MARCVS ANTONIVS orator apud CICERONEM hoc probabiliorem orationem suam populo fore existimabat, si omnino didicisse nunq̃

Honor ademptus artibus.

putare-

Docere habitũ est abiectum.

putaretur. Scire se dissimulabant, multo minus uolebant uideri docere: id munus ad seruos est delegatum, si quos haberent literatos: aut Gręcis & Asianis hominibus mandatum liberis quidem, cæterum non multo meliore conditione q̃ erant libertini, de qua indignitate merito queritur Seneca: Ante Blandũ inquit rhetorẽ, qui eques Roman⁹ Romæ docuit inter libertinos præceptores, pulcherrima disciplina continebat, & minime probabili more turpe erat docere, quod honestũ erat discere. Quo factũ est ut literas scire indignũ sit habitũ uiris principibus: docere uero sordidum prorsum & abiectũ. Agrippina Neronis mater Senecę uiro integerrimo professoriã linguã tanq̃ probrum obijcit, & quæ nõ obijciebat adulteris adulteria, militi crudelitatẽ, senatori auaritiã, iudici rapacitatẽ & sordes, uiro innocẽtissimo & optimo ꝙ alios meliores redderet exprobrabat. Ea persuasio ad nostrã usq; ætatẽ peruenit, ut potiorẽ ac præstantiorẽ esse uulgus existimet discipulũ magistro: uel cerdo aut rhedarius præceptorẽ filij sui iuuenẽ bono loco natum, ꝙ præceptor sit, peiorẽ filio suo censet. Idẽ iudiciũ impie est ad res sacras, & sanctissimas translatũ: ut sacerdotẽ uiliorẽ existiment profano, tantũ nescio quid exhibent honoris propter receptũ morem. Quid dicemus esse causę, an quod natura mercenarius oĩs sordet, an q̊d ita suasit peccatum in nobis regnãs, & peccati autor & altor diabolus, ut pro uilissimis habeamus quæ sint optima: desidere, nihil neque scire neq; agere, nihil à bestia differre, pulcherrimũ sit & præstantissimũ. Quocirca excellentia ingenia, quæ se cõtemptui uident futura, si doceãt, munus tam fructuosum, tam dignũ illo acumine, illa ingenij luce, illo iudicio, ac peritia refugiũt, & auersant: deserũt scholas, in quibus totius humani generis linguæ, animi, mẽtes ad optima, aut pessima informant: tradũt has cõtaminãdas, & cõspurcandas tardissimis ingenijs, rudissimis, prauis, seruilibus, quæ uel nihil cunctant spe tenuissimi præmij in scholas se tanq̃ in pistrinũ detrudere: uel auide scholas arripiunt tanq̃ gloriosæ alicuius messem. Atqui huiusmodi ingenia docent uel pessima, quia non norunt alia, uel corrupta ab animo ad pecuniam, uel famam cæco impetu currente.

LIBRI PRIMI FINIS.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Secundus qui est de GRAMMATICA.

QVAE PROXIMO SVNT A NObis libro dicta, semina sunt uniuersarũ artium corruptarum, nam illa cunctas pariter læserũt, tanquam fatum non in unam aut alteram eruditionis aut literarũ partem, sed in cũctas simul ad perniciem corporis totius incubuerit. Nunc sigillatim de unaquaq; differendum est. Veterum scriptorum consensio tres artes de sermone posuit, Grammaticã, quæ quid, & qua ratione diceretur, indicaret: Rhetoricam, quæ ornatũ & cultum: Dialecticam, quæ argumenta & probabilitatẽ. Vt in Grammatica sit illud quod ipsi uolunt docere: In Dialectica probare, in Rhethorica mouere. Sed de his postmodum uidero. Nunc de Grammatica: ea Græco nomine de literis dicitur, idcirco à Quintiliano literatura transfertur in Latinam uocem, aptam quidem illam, sed non perinde receptam. Infantia eius circa literas, syllabas, & singulas uocũ est uersata, ut quicq; apte & scriberetur & pronũtiaretur: hisq; finibus fuit contenta. Qui hæc præstabat, γραμματιστὴς à Græcis dicebatur, à nobis, Varrone autore, literator: cuius artem Martianus Capella γραμματιστικὴν uocat uerbo apud Græcos, q̃ equidẽ meminerim, rarissimo, sed usurpauit illorum in fingendo licentiam. Visum est paulo altius puerum ducere, ut quæ in lingua, quam disceret, scripta essent, intelligeret. Expositi sunt ei Poetæ, historici, & alia scriptorum genera: hoc quoq; uoluerunt Grammatici esse munus, quem literatum nominarunt: artificis hoc est magis quàm artis. Sed fuit hoc illorum prudentissimũ consilium. Nam quum linguæ arbitrium sit penes populũ dominum sermonis sui, mutatur subinde sermo, usqueadeo, ut centesimo quoq; anno prope iam sit omnino alius, nec

Tres artes de sermone.

Grammatica.

qui tunc uiuunt, eorum linguam intelligant, qui ante centum annos fuere. Ergo ne intelligētia ueterum scriptorum penitus interiret, prouisum est ut essent professores, ad q̊s ea cura spectaret, tenere uerborum omnium uires ac significationes, & esse uelut thesauri illius custodes, atque ærarij tribunos. Ius sermonis, sicut Horati⁹ inquit, populi est. Recte ne, ac uere quicquid sit dictum, uel singularum artium, uel iudicij ac prudentiæ. At quid quicq; significet, quem sensum reddat, hoc demum grammatici: qui si locus incidat in Virgilio,

Et uia secta per ambas,
Obliquus qua se signorum uerteret ordo,

Explicet quid ibi Poëta senserit, & satisfecerit suo muneri. Vlterior inquisitio recte ne dixerit, hoc iā astronomi erit. Quòd si idem ipse grammaticus non leuiter omni genere artium imbutus sit, hoc copiosius & splendidius explicabit quos enarrandos susceperit: non id exigit ars grāmatica, sed disciplinæ nexu quodam mutuo se continent, & iuuāt.

Grammatici officiū. Ergo grammatici officium est os pueri, & manum formare, hinc intelligentiam, ut ad cæteras artes remittatur maximis adiumētis fultus eorum scriptorum, quos sub grammatico uiderit.

Diligentia grammaticorum. Artem hāc locupletauit, atq; illustrauit diligentia, sed obscurauit nimia, funditus perdidit minima. Quidam inuentis ex analogia artis formulis, in eas uelut inciles uastissimum usus flumen deriuare tentarunt, quum ex usu obseruata, & nata sit grammatice, sicut dialectica, sicut rhetorica, non ex ijs usus. Ergo sermonem ad miserum formularum præscriptum redactum non solum debilitarunt, ac fregerunt, sed corruperūt etiam multis uitijs, quū aliter loquerētur, q̄ oporteret, bene ad canones, non bene ad consuetudinem, quæ est domina & magistra sermonis. Ita uideas permultos exactissimos præceptores artis fœdis in oratione mendis ac flagitijs, dum artem sequuntur, quæ totum usum non potuit comprehendere: propterea quod & uarius est, nec analogiam sequitur: itaq; nequiuerunt rite omnia annotari. Adde quod passim mutat̃ arbitrio eius multitudinis, in cuius manu est lingua illa. At nunc, quum populum Græci aut Latini sermonis habemus nullum, sed ab autoribus sumendum est ius uerbo℞: Sunt qui quoties

aliquid

aliquid non recordantur se legisse, damnant ilico, & tanquam lege Mutia Lucinia ex ciuitate eijciunt. Alij ita sunt uni aut alteri scriptorum addicti, ut quod nō apud eos sit, etiam si millies apud alios, uelut parum Latinum reprobent. Nec desunt, qui ex uno aut altero loco generalem formam conficiunt. Atqui in his omnibus multipliciter peccatur. Nam nec grammaticus legit omnia, & sæpe de his pronuntiat, qui solas legit familiares Ciceronis epistolas, aut Terentium: & ut legerit, non attentus omnia, non omnia obseruauit, expendit, excussit: & ut fecerit, non omnia annotauit: nec memoria tantæ rerum ac uerborum uarietati una sufficit, quæ & multitudine intricatur, & ætate fit inualida, quæ aufert omnia. Deniq; nihil est in homine fluxius, atq; infirmius: ergo plus tertia parte bonorum uocabulorum ex ærario linguæ Latinę reiecimus, tanq̃ adulterinos numos, & in tanta egestate fastidiosi, pauperiores in dies fimus, dum unusquisq; quo diligentior uideatur ærarij præfectus, aliquid repudiat, nemo infert. Ideo sermonis inopia quotidie laboramus. Quidam (si dijs placet) nō uerba modo, sed sententias multorum uerborum, quas se non legisse recordantur, expellunt, & in peregrinitatem redigunt: quod si ita est, nec licebit dicere, Petrum diligo, aut rem mihi gratam uos tres feceritis: nusquam em̃ hæc sunt apud autores Latinæ linguæ. Sed neque scriptores omnia scripserunt, & eorum multi amissi sunt. Et quędam uel uerba uel loquendi formulæ apud aliquē unum tātum leguntur, qui si perisset, nos illa, quæ sunt germane Romana, ex ciuitate pelleremus. Itaq; in ijs quæ dicenda sunt noua, ut ex ipsis ueteribus & receptissimis oportet analogiam non parum ualere, de qua destinatus est mihi alijs libris locus. Iam autores ut dem eos, qui ætate Ciceronis uixerunt optimos esse in Latina lingua, Terentius tamen qui antea fuit nō malus, nec Titus Liuius, Seneca, Plinius, Quintilianus, Tacitus, & alij, qui post uixerunt usque ad Adrianum Cæsarem: in hoc Laurentius Valla est nimis uehemens, & acer, tanta in Ciceronem, & Fabium Quintilianum admiratione, atque obseruantia. Idem est in alijs omnibus, ut de censendis uocabulis, & quicquid non recordatur se legisse damnando ceu minus probo, tum de uniuersalibus formu- Laurētius Valla.

formulis ex uno loco, aut altero obseruato. Fortassis hæc tam immodica religio ipsius erat tempore pernecessaria. Nam quum omnia pessum iuissent in negligētiam, acri aliqua & exacta erant cura reuocanda: sed eam rem, quū iam nihil uideretur necessarium, auxit insequentium grammaticorum superstitio, partim ut ipsis quoq; benemeritis de Latina lingua cognomen attingeret, partim miro ardore insectandi ac reprehendendi. Quis audeat facile pronuntiare Latinum non esse uerbum aliquod aut dictum, quum in eo Quintilianus & Cicero sint falsi, duo totius Latinę linguæ & lumina & columina? Ille quum negat Romane dici germanus frater, Cicero pijssimus, & facere contumeliam. Sunt qui contaminari se uerentur, si quid aliter Latine dicant, quàm Cicero, ridicula religione, ne dicam superstitione stulta. Primum quomodo loquenť de ijs, quę apud Ciceronē nulla sunt, de structura, de sutrina, de textrina, de agro colendo, nisi fortè omnia sint mutuaturi ex paucis illius uerbis in Catone maiore, & aliquot ad fratrem, & ad Atticum epistolis: necesse erit eos obmutescere in reliquis, ne quid dicāt parum Ciceroniane, uidelicet satius erit tacere quàm male loqui. Quid in Poemate, quid in historia facient, quę ille non scripsit. Quid quod quędam dixit, quę eadem nec minus acute, nec min⁹ festiue, nec minus, uel ad declarandum, uel ad persuadendum, apte ab alijs dicuntur. Imò sunt apud eum nonnulla, quæ si astrictius, & pressius cogerentur, haberent plus neruorum, & efficaciæ. Sed de Ciceronis imitatione alibi. Habemus etiam significatus uocum, & differentias, Græce Ammonij, & interpretum Poetarum, Latine Nonij, Gellij, Donati, Acronis, Seruij, ut interdum de industria uideantur ea præcipere, quorum penitus contraria magno autorum consensu liceat deprehendere: ut non aliter rectius utare, quàm si contrà, atque isti monstrauerint. Aiunt distare, quę sunt Synonyma, aut aliter differunt, quàm ipsi præscribunt. At uero obseruatio, & cura historiarum, ac fabularum interdum quum ad minutias illas ineptas, & scitu indignas uentum est, confundit ingenia, iudicium, & alia magis necessaria obtundit, & memoriā occupat, ne sit locus melioribus. Tum dulcedine illa nominis diligentiæ euehuntur longius. Et tanta curæ huiusmo-

De Ciceronianis.

Differētię.

Obseruatio fabularum.

huiusmodi rimantur, ac perquirunt, ut uideatur in eo agi imperij totius salus: tanta gloria, si quis quid eruerit, tanta ignominia si ignorarit, ut coniurasse contra rempublicam existimetur: hinc rixæ, & maledicta & conuitia atrocissima. Istis impēditur tempus, & obruitur ingenium cum maiore fructu alijs uacaturum, nam hæc in infinitum recedunt, & cassæ cuiusdam sunt solicitudinis. Audiāt de ea re Quintilianum: Nam qui omnes, inquit, etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam potest, atqui pleni sunt huiusmodi impedimentis grammaticorum commentarij, uix ipsis qui composuerunt, satis noti. Nam Dydimo quoq;, quo nemo plura scripsit, accidisse compertum est, ut quum historiæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, illius proferret liber, qui eam continebat, quod euenit præcipue in fabulosis usq; ad ridicula quædam, etiam pudenda: unde improbissimo cuiq; pleraq; fingendi licētia est, adeo ut de libris totis, & autoribus, ut succurrit, mentiatur tuto: quia inueniri, qui nunquam fuerunt, non possunt: nam in notioribus frequētissime deprehenduntur à curiosis, ex quo mihi inter uirtutes gammatici habebitur aliqua nescire. Hactenus Quintilianus. Iam uero sunt qui omnino formulas negligunt: nam quum cōsuetudo sit magistra orationis, & huic ars cedat, quid aiunt, opus est canonibus & præceptis, ex quibus non raro uidemus multa in sermone uitia contrahi. Nec mihi sanè nimia illa præceptorum obseruatio, ut exposui, placet: et si populum haberemus uel Latine loquentem, uel Græce, mallem cum eo annum unum ad linguam illam percipiendam uersari, q̃ sub eruditissimis ludimagistris annos decem. Nunc uero quum ciuitatem nullam habeamus uel Gręcę linguę, uel Latinæ, uel Hebraicæ, quorum tādem usu discemus linguas has? Ex autoribus inquiunt: quum ergo non succurret animo, quemadmodum apud illos legerimus, hærendū erit, atq; etiam obmutescendum, aut solœcismis fœdanda oratio, quod ijs uidemus accidere, qui formulas in totum respuunt, ut modo Cicerones sint, modo solœcistæ. Quid φ isti etiam normas quasdam sibi ex usu colligunt, quis regantur in loquendo. Atqui hæc est ars. An non pręstat collecta à maximis & doctissimis uiris accipere labore exiguo, Neglectus canonum.

 guo,

guo, quàm tanto & tam infelici ipsum sibi parare? & quæ tu sigillatim consectaris, habere generatim annotata magna cura & iudicio. Profecto mediocris artis cognitio, & pueros ad cognitionem linguæ manu ducit, & prouectis sæpenumero adiumento est, quum à memoria nihil suppeditatur lectum, quod sit ei, quod eloqui conantur, simile. Quid quod nec analogiæ normas singulorum uerborum, & compositionis negligebant, etiam eo tempore, quum à populo peti poterat usus certissimus magister sermonis, ut Quintiliani tempore, etiam Tullij, & usus praue loquentium plerunque analogia refellebatur. In scriptoribus quoque nonnulla deprauata corriguntur ex artis formulis, & canonibus. Sed hæc à me planius fusiusque explicabuntur in libris de ratione linguarum. Nunc solas artium corruptelas demonstramus. At uero ueterum grammaticorum mores artem apud nonnullos in contemptũ adduxerunt: Sed ea tamen res non tam artem, quàm professores læsit: magis nocuit illud, quòd nonnulli, qui uiriles admodum uiros existimari se cupiunt, grammaticam contemnunt, quod pueris tradi sit solita. Ceu uero non & optima conueniat ætate illa exhiberi, quis fundamenta & tenues origines despiciat, sine quibus res maximæ non constant? Non dubitandum est quin utilitatem artis acutissimè Romani proceres perspexerunt, de quibus hæc sunt in libro Suetonij Tranquilli de illustribus Grammaticis: Post Lælium Stylonem qui uixit Sylla dictatore cura grammaticę artis increuit, ut ne clarissimi quidẽ uiri abstinuerint, quo minus & ipsi aliquid de ea scriberẽt, utque temporibus quibusdam super uiginti celebres scholæ fuisse in urbe tradantur, pretia, mercedesque grammaticorum ingentes: & hæc quidem ea ætate, qua uidebantur ad eum sermonem quem suxerant cum lacte, non admodum arte hac indigere. Sed illi nihil negligebant, quod posset aliquando prouectis utilitatem aliquam adferre. Idcirco de singulis literis Iulius Cæsar dictator, & Coruinus Messala nõ solum oratorum æui sui, sed ciuitatis quoque principes singulos libros conscripsere. Ergo illi minima consectando ingentem peritiæ oĩs aceruum confecerunt: nos contraria ratione diruimus, ac penitus dissipauimus, minima non modo negligendo, sed

etiam

etiam contemptu proſequendo, atque odio. Nam quidam ætate hac oderunt magis hanc diſciplinam, quia ignotam ſibi, quàm contemnunt tanquam uilem aut ſe indignam. Sed ne odiſſe exiſtimentur, contemptum aut negligētiam præ ſe oſtendunt, tanquam eam pro nihilo ducant cura rerum præſtantiorum occupati, re ꝙ huc eſt paulatim deducta, ut grammatici nomen iam obijciatur pro conuitio. Ego uero, ut de hoc quoque loquar, non uideo quid ſit, uel in nomine, uel in profeſſione, uel in dignitate grāmaticorum deſpicabile, & contemnendum: quæ omnia iſti, quibus grammaticus maledicti loco eſt, ignorant, ſed nos paucis explicabimus. Primum grammaticus literatus eſt: atqui hoc nomen honeſtiſſimum, quo literis præditus ornatúſque denotatur. Literatos inquit Suetonius ex autoritate Cornelij Nepotis uulgo appellari, qui aliquid diligenter, & acute, ſcientérque poſſint aut dicere, aut ſcribere. Quanta eſt in iſtis inſcientia? Si quis literatos appellaret tanquam honorificam nuncupationem amplecterentur, & pro beneficio haberent gratiam: ſi quis grammaticos, iniuriarum dicam ſcriberent: non aliter ac quidam canonici nomen libenter audiunt, regularis aſpernarentur. Diaconos dici uolunt, miniſtros ſe dici contumeliam clamarent. Ignoſcendum quidem eſt inſcitiæ linguarum, indocta tamen arrogantia caſtiganda. Porrò quid grammaticus profitetur? non ſolum literarum & uocum peritiam, quanquam neque hoc omnino parum, ſed intelligentiam uerborum & ſermonis totius, cognitionem antiquitatis, hiſtoriarum, fabularum, carminum: denique ueterum omnium ſcriptorum interpretationem. Quid poteſt hoc maius uel amplius in ſtudijs dici? Qua de cauſa illis, ut iam dignitatem attingam, permiſſum eſt de ſcriptoribus cuiuſque generis iudicium, quo, ſicut Quintilianus refert, ita ſunt ſeuere uſi ueteres grammatici, ut non uerſus modo cenſoria quadam uirgula notare, & libros qui falſo uiderentur inſcripti tanquam ſubditítios ſubmouere familia permiſerunt ſibi, ſed autores ipſos in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Tales inter cæteros fuerunt ARISTOPHANES, non autor ueteris comœdiæ, ſed grāmaticus Bizātius genere, & Zeno

Odiū grāmaticæ.

Grammaticæ dignitas.

Literati.

dotus, & Ariſtarchus, qui cognominatus eſt cenſor autorum, & alij permulti. Cui tandem uel philoſophorum, uel eorum qui maximis titulis ampliſſimas diſciplinas, quasq; nemo non ſuſpicit & profeſſi ſunt, & præſtiterunt tantum eſt permiſſum? nedum iſtis fumoſis, qui contemnendo oĩa uideri uolunt omnium callentiſſimi. Ergo grammaticorũ nomen priſci affectarunt complures. Nec ætate noſtra defuerunt doctiſſimi, qui ornari ſe appellatione eiuſmodi arbitrati ſunt, inter q̊s Angelus Politianus, & Hiſpanus noſter Antoni⁹ Nebriſſenſis, qui pro uaria, & late patẽti eruditione, quũ eſſet dilĩgẽter in omni ſcriptorum genere uerſatus, potuiſſet q̊dcunq; nomen uſurpare, non ſolũ cum bona profeſſorum eiuſce artis uenia, ſed cum magna etiam lętitia, quód non parum gloriæ profeſſioni ſuæ acceſſurum ex huiuſmodi hominis ſplendore, & nominis celebritate exiſtimaſſent: nihil tamen dici & haberi maluit q̃ grammaticus. Nec Pius Pontifex urbis Romę nomen eiuſmodi abhorruit. At nihil ſcilicet præſtiterunt grammatici in omni genere doctrinarum? Ioannes Philoponus illuſtres ac celebratos ſcripſit in Ariſtotelem commẽtarios: huius nomen nec ſcholæ ignorant, Ioannes grammaticus nominatur, Erotianus grãmaticos enumerat, qui accuratos doctosq; in Hippocratem libros compoſuerint. Xenocritus Hippocratis ciuis, Ariſtocles, & Ariſteas Rhodij. Dydimus ac Antigonus Alexandrini. Vtinã aliquid tale præſtitiſſent uniuerſi iſti grammaticæ contemptores. Quód ſi grammatici horum tempoꝝ hæc uel non faciunt, uel non poſſunt, culpa eſt hominum, nõ artis, uel profeſſionis. Profecto nimiũ fauemus nobis. Pulchra uolumus tantum credi, & haberi quæ poſſidemus, cætera uilia, & aſpernanda. Si grammaticam haberemus, celebraretur ea à nobis, & cohoneſtaret, eſſet ex præcipuis & maxime neceſſarijs artibus. Argumẽto eſt, ꝙ non quæuis grammatica à nobis improbat. Quis enim iſtorum grammaticæ oſorum non cædit ſuum puerum, ſi dicat ego ſequor tibi: at permittit dicere ego ſequor abs te: quia illud ſcit Latinum non eſſe, hoc neſcit. Eodem modo Latinam liguam contemnunt: at qui clamores ꝙ in uulgares linguas quædam de Latino uertebantur: non id in totum probo, ſed tãtum malitiam iſtorum retego: nam

Antonius Nebriſſenſis.

Grammaticoꝝ uaria eruditio.

quia

quia hanc non habemus, ne hac parte existimemur manci, nec uelle quidem nos habere simulamus. Olim ita sunt uitioso sermone usi quidam ac spurco, ut eum uideantur consulto affectasse, tametsi non multo poterant tersius loqui, sed quædam certè minus sordide potuissent dicere. Nam simul ignorari cœperunt linguæ, continuo quod intellectũ non est desijt in pretio esse, & post paulum ignominiæ ac dedecori duci apud eos, quos pudebat & nescire & ab alijs doceri: pigebat tamen in curam se & laborem dare: quocirca operam ea in re noluerunt ponere, quæ cum desuetudine facta esset obscura & perdifficilis: tum nihil utilitatis allatura uideretur pręsenti exercitamento artium, imò uero cum probro, & derisu omnium disceretur. Nam quãdo de linguis desperauerant, tum auditores suos, ad omnia quæ traderentur sequaces, tum populum minime repugnãtem in eam opinionem adduxerunt, ut cultu illo, atq; ornatu sermonis magnæ atq; excellentes artes tradi non posse haberent persuasum, quicquid sic diceretur esse grammaticã, quicquid suo illo more fœde ac sordide, id demum esse ex disciplinis altissimis, ac præcellentibus. Quoties illud mihi Ioannes Dullardus ingessit, quanto eris melior grammaticus, tanto peior dialecticus, & Theologus: quasi uero non sit Latinus, & Græcus sermo multo quàm ipsorum balbissima barbaries facundior, & copiosior, & non maximi uiri de artibus omnibus quanto quàm nunc accuratius, & rectius purissimo scripserint sermone. Sed haud dubie noua prodigia quidificatio, realitas, idẽtificatio, quiditatiue, ecceitas, & similia uetere elegantia explicari nequeunt: nõ capit res tam immundas pannus cãdidissimus. Sed nec illi omnino indubie mentiebantur: nam illæ artes, quas ipsi somniarant, ut à rerum natura, sic etiam ab omni usu sermonis abhorrebant: noua rerum natura fuit illis quærenda, nouus sermo. Ergo si quid ex ueteribus disputationũ gratia attingebant, partim animo semper in quæstiones uel armandas, uel exarmandas intento, non uacabat quicquam de sermonis usu annotare: tum quod uiderent non facere ad eam spem laudis, quam ipsi captabant, ut ingeniosi esse ac docti crederentur. Nam qui paulum ab scholasticis illis exercitamentis abscesserant, secretorum studiorum fructu

atq; oblectamentis contenti, diligentissime cultum orationis affectarũt: ut Beda, ut Bernardus, Hugo S. Victoris, Ricardus item S. Victoris, Robertus Tuicensis, Gerson, Cusanus, Simon Cassianus, Alcuinus, Rabanus, & id genus alij, non tamen plus assecuti uitio seculi: quippe adeo sunt procedente tempore obscurata omnia, ut iam quum uel maxime cuperent, nescirent tamen quid in tantis tenebris sequerentur. Ita putantes ligonem sumere, arripiebãt penicillum, & cistam pro arca: ut nec hi recentiores qui à Laurentio Valla ad hanc ætatem fuerũt, quum summa sint in reuocanda Latina lingua usi diligentia, nondum tamen distinguere potuerint uerba, quæ urbana, quæ rustica, quæ germane Romana, quæ peregrina, quæ per iocum detorta. Neq; urbanus est sermo, quicquid in Bucolicis Virgilij: de quibus est illud, nostri sic rure loquuntur. Nec quę apud Theocritum, qui magis etiam q̃ Virgilius pastoricam ruditatem in loquẽdo expressit. Nec omnia sic à seruis, quos Plautus inducit, dicta, ut senatores loquebantur. Risus causa multa inuersa: Sed tantæ in linguas & tam dẽsę incubuerunt tenebræ, ut deprehendi ista nondũ potuerint. Ad hæc quomodo potuit uel ab ipsis artis professoribus sedulo, & pro dignitate grammatica tractari, quum illi quoque ipsi probro ducerent grammaticos uocari se. An potest recte munus aliquod administrari, nisi ab eo, qui illo & delectatur, & gloriatur tanquam sibi decori futuro. Amissis uocabulorum ueris ac genuinis significatibus, tum etiam ratione coniunctionum, atq; idiomatis linguæ, necesse fuit primum iudicium funditus tolli: illud dico iudicium à grammaticis usurpari, & eis omnium sententia merito concedi solitum. Hinc exegeticen grammaticam amisimus: methodicen uero clausis Donato, Prisciano, Capro, Phoca, Diomede, & reliquis ueteribus inuaserunt: qui quum de sermone Latino præciperent, eas ipsas præceptiones barbare tradebant, ut Alexander Gallus: & quia expositionem uocabulorum qualemcunque, aliquam certe oportebat scholis perhiberi, Donato, Seruio, Acroni, Porphyrioni, Festo, Varroni, Marcello, & huius notæ successerũt Hugutio, Papias, Catholicũ, Brachylogus, Græcismus, Ioannes de Garlandia, & alia ridicula nomina, quæ docerent suam quisq;
patriam,

patriam, barbariam, non Latinam linguam. Nec satis illis fuit hæc ignorasse, & ab eorum cognitione arcuisse alios pro uirili parte sua, etiam infamarunt teterrimi criminis, ne quis uellet proprius accedere metu contagij. Aiunt linguas errorum esse quoddam uelut seminarium. Primum nõ puto eos id sentire de linguis omnibus: nam & ipsi ijdẽ, qui hęc dicunt, tametsi spurcam, obscœnam, distortam, balbam, uitiosissimam, linguam tamen habent aliquã, fontes totius sapiẽtiæ & mundi oracula. At linguæ excultæ aiunt atq; elegantes. At ipsi admirantur, ac suspiciunt concionatorem in patria sua lingua facundum & exercitatum. Latina, inquiunt, & Græca, quid meruerũt miseræ: sed hoc qui constat, quum ipsi uideri uelint Latine loqui se, & quidem accuratius Latina intelligere, q̃ illi, quos ipsi uocãt linguarum professores, ut Hieronymũ, Ambrosium, Hilariũ, Augustinum, & ueteres iuriscõsultos, qui omnes Latinissimè scripserunt. Quid ergo si intelligas linguas, non potes esse hæreticus? eris, si loquare? ceu uero in sermone sita sit hæresis, & non in intelligentia: an ideo fons erit culpandus, si liquidior fluat & purior. Deinde cur potius uera & exacta Latina hæreses adferet, q̃ corrupta & neglecta? quasi non omnes penè hæreses ex prauo sanctarum literarum intellectu nascanẽ: quod necesse est ijs contingere, qui linguas eas ignorant, quibus scripturæ sunt proditæ. Mirum ni Basilius, & Gregorius Nazianzenus & Chrysostomus, quanto Ario eloquentiores fuerunt, tanto hæreticiores existimentur: tum Hieronymus hæreticus sit, qui Latinos, Græcos, Hebræos, Chaldæos scriptores plures euoluit, accuratius excussit, quàm eorum qui post eum quisquã: nempe homo summa industria præditus, indefatigabili studio & longa uita usus. Vigilantius uero, Iouinianus, Ruffinus catholici, qui minus Gręce ac Latine, quàm ille nouerant, & quos Hieronymus uelut linguarum imperitos insectatur, tanquam errores ex ignorantia hauserint: & re uera ita erat: nam ut de alijs taceam, Vigilantius si sciuisset qui uocarentur Hebraice fratres, & uim illarum uocũ nouisset primogenitus & anteq̃, non illa aduersus puritatem sacræ uirginis deblaterasset. At docti sunt Gręci ac Latini sermõis Lutherani, & Lutherus ipse q̃s Põtifex Roman⁹, & Academiarum

Linguas uocant hæreseos seminariũ.

rum conſenſus damnauit. Auditis dialecticorum acumen? Quid, num non etiam Lutherus dialecticus, & ſophiſta, & Theologus ſcholaſticus, & quidem magis q̃ Latinus? nam Græce nihil penitus nouerat, quum ad ſcribẽdum acceſſit, Latine parum admodum: & quæ tuenda ſuſceperat, dialectica, & argumentatiunculis tutatus eſt, non linguis. Sed fac habere linguas. An quicquid uir malus habet, protinus malum eſt? nec unde uenenum quidem ſumit: nam uiperæ & ſerpentes eiſdem herbis uictitant, quibus oues: eæ tamen in bonum, & ſalutarem ſuccum conuertunt eſcam: illæ in uirus malum & mortiferum. Panis ſalubris eſt ſano, ægro noxius. An aliunde hæreſes ſuas cęperunt hæretici, quàm ex dictis myſticorum librorum, ſed quæ inſcitia & arrogãtia ſua deprauarunt, dum malunt illa ad ſuam opinionem detorquere, quàm mentem ſuam illis accommodare? Cur quum damnati ſunt Vicleuus, & Ioannes Hus, nõ etiam damnarunt ſophiſticam, cuius illi erant callentiſſimi? uidelicet hanc omnes norant, linguas non norant. Sed quid in re nulli ignorata immoramur? Lutherani ſunt Pomeranus, & Lambertus, an non magis Latini rex Angliæ, Roffenſis, Ruſeus, Latomus, Clichtoueus: & in eadem Germania Moſellanus, Ioannes Faber, Capito, Eccius? Contra Lutherum Eraſmus & Longolius ſcripſerunt, & cõtra Eraſmum Lutherus. An non his Lutherani omnes in oratione concedunt? Tam abeſt ab omni hæreſi Budæus, quàm dulce ab amaro. Viuit ne quiſquã hodie utriuſq; linguæ callentior? Quid huc adferam Alexandrum Tonſtalum, Morum, Sadoletum, Bembum, Laſcarem, Brixium, tot philoſophos, tot theologos linguarum peritos, quîs omnibus atrociſſima fit iniuria, ſi cognitio puriorum linguarum ſeminariũ hæreſeôn exiſtimetur. Quid illi ipſi, qui linguas inſectantur, q̃ iactarent eas paſſim, quàm oſtentarent, ſi uel intra mediocritatem haberent: quantopere affectant, & non ſolum eleganter uolunt dicere: ſed ſi uocabulũ unum ſunt nacti paulo terſius, illud tanquam gemmam in pileo, in digito ubiq; monſtrant atq; ingerunt oculis: ergo quod habere tantopere concupiſcunt, quia non habent, dãnant. Si haberent, uehemẽter de eo gloriarentur. Cedo uero, eſt in ſtudio uocum hæreſis, an ſtudio rerum? utrum eſt in uoce hæ-

ce hæresis, an in re? Stultum est in uoce dicere: est ergo in
sensu & re. Atqui res & sensa nō sunt linguæ. Dicet aliquis,
est in ijs sensis quæ linguis sunt tradita. Age, quorum auto
rum, Gentilium, an Christianorum, an hæreticorum? Gen
tiles si ansam dant hæreseos, peius faciāt qui Aristotelem,
qui Porphyrium, qui Aberroem tanto studio euoluunt, q̄
qui Ciceronē, Liuium, Quintilianū, Virgilium, & eiusmo
di. Quæso unde paratior erorrū materia, utrum ex dispu-
tatione de anima Aristotelis, Aberrois, Alexandri Aphro-
disiei, an ex uniuersis poëtis, & oratoribus? ne quid dicam,
quàm est in Ethicis, in Politicis Aristoteles impius. A Chri
stianis uero nefas est dicere instillari hæreses, siue Latini
sint, seu Græci, quorum omnium scripta, & sententias, quo
modo possunt, conantur cognoscere linguarum inimici.
At hæreticorum libri nulli sunt, & si qui sunt, eos studiosi
linguarum magis Theologis legendos cōcedunt, q̄ ipsi at-
tingunt, mauult enim Latino aut Greco sermoni deditus,
quid Cicero aut Demosthenes dicat, & quemadmodū scru
tari, quàm quid Ioannes Vicleuus, cuius libros ne inspiciat
quidem, etiam magno pretio inuitatus. Quid? nolunt legi
proceres artium, & disciplinarū omnium, philosophiæ Pla
tonem & Aristotelem: medicinę Hippocratem, & Galenū.
Iuris illos ueteres pandectarum, aut Cæsarum rescripta.
Theologiæ, Cyprianum, Basilium, Chrysostomum, Hiero
nymum, Augustinum, Ambrosium, Hilariū. Atqui omnes
hi sine linguarū ope intelligi nullo modo possunt. Cur da-
mnant linguas? quur ijs, quibus bene eos oportet cupere,
tantum bonum inuident? Si quando aliquem ex ijs scripto
ribus, quos modo nominaui, legunt, quod fit raro, & sero.
Sed quum fit tamen, tum deprehendunt quāta luce ad in-
telligentiam autorum careant, qui à linguis sunt destituti
ac inopes. Profecto oportet eos esse prauissimos & impios,
qui quod ipsi sint cæci, nec alios communi hac luce patian
tur frui. Enimuero non tam ego de illis male sentio, quam
libet sint imperiti, & ex eis nonnulli stupidi, ut credā hæc
ipsos non assequi. Sed hoc eorum animos urit acriter, q̃ ui
dent aduentu linguarum non parum dignitati, & gloriæ
eorum detrahi, qui tam necessaria eruditionis parte carēt.
Ideo linguas rem inuisam sibi conant̃ cum hæresibus con-
iungere,

iungere, re omnibus meritissimo inuisa, quum natura et re sint disiunctissimæ, quod uel pueri ipsi non ignorant. Nec ipsi sanè Latinæ linguæ calumniatores parum ei debent. Nam quum alia permulta, tum hæc ipsa, quæ de linguis latrant, si uulgari aliquo sermone dicerent, exploderentur à populo, & eijcerentur: quia tamen facie aliqua Latini sermonis balbutiunt, non feruntur modo, sed etiam adorantur à multitudine, quæ credit non aliud Latina lingua contineri, quàm mera mysteria. Iam uero mirum si altercationes & rixæ hanc studiorum partem quietam reliquerunt: minime gentium. Sed quæstiunculæ illæ ueræ grammaticę de cognitione antiquitatum, de fabula, de historiola, de loco alicuius scriptoris, de uoce, de proprietate sermonis, de ratione carminis, parum sunt uisæ aptæ ad suppeditãdam altercationi contentiosam materiam. Nam si quæras quis confecerit primum Punicum bellum, aut quò primum appulerit Aeneas post tempestates, aut quid sit uitilitigator apud Pliniũ & Catonem: si recte ille responderit, ad aliam quæstionem est tibi transeundum, sin secus adducta boni scriptoris sententia & autoritate corrigendus. At isti in eadem quæstione uolunt diu litigari: cedere melius dicenti, aut ad aliud disserendi argumentum transire turpe, tanq̃ torpidi & rudis sit ingenij non inuenire quod in eodem cauilleris: statim conclamãt, ad rem, imò uero in rem, & prę ter rem. Ergo ex alijs artibus pertracta sunt in grammaticam prolixioris rixæ, & incitamenta & fomenta: quod nõ facile modo fuit factu philosophis, & Theologis, qui occuparunt ludos literarios, ut ex suis cõcertationibus aliquid in prima hæc rudimẽta deriuarent, sed etiam necessarium ijs, qui alia omnia præter rixosa hæc, nescirent. Ex dialectica sumpserunt diffinitionum & diuisionum rationes, argumentationes, maiorem, minorem, conclusionem, consequentias. Vnde sunt quæstiones super Donatum, & glosa notabilis cum argumentis, & manulis, & alia iucundiora dictu, quàm lectu. Tum ex metaphysicis realitates, formalitates, entitates, de modo significandi uocum: de quo scripserunt Scotus, & Albertus Saxo: & libellus Boëthi, tam illius, quàm cui titulus est de scholarium disciplina: qua re nullam ego in uniuersa artium omnium corruptela ineptiorem

Disputationes in grammatica.

Modi significãdi.

ptiorem

ptiorem aut stultam magis excogitatam unquam esse arbitror. Vt quæratur cur nomen hoc masculinum sit, illud neutrum, hoc uerbum actiuum, illud deponens. Ceu uero non idem nomen apud Græcos masculinum sit, apud Latinos fœmininum aut neutrum. Idem uerbum Græcis actiuum, Latinis deponẽs aut neutrum: & diuersæ uoces eiusdem significatus in eadem lingua genera, & inflexiones habeant diuersas, & alia penè infinita. Scilicet necessariè erãt amœnæ aliquæ digressiones assecutis penitus, quicquid de grammatica arte, & Latino sermone poterat disci: ingenia bonorum autorum lectione defessa reparãda erant iucundis diuerticulis. Sed quum iam Latina lingua propè tota interisset, uiderentq; plausibile, & uenerandum, magnique ad opinionem ingentis eruditionis momenti horrẽda barbarie, & solœcismis orationem conspurcare, unusquisq; ad exprimendum quod uolebat, uerbum de sermone uernaculo mutuabatur, aliâs quòd decorum crederetur, si quàm pessimè Latine loqueretur: aliâs quòd expeditius: interdũ quoque quòd meliore quidem uoce non carebat quidẽ, sed non esset intellecta. Itaq; malebant aliqui iuxta uetus dictum imperitius loqui, modo apertius: nata est hinc barbaries non una, sicut una erat Latina lingua, uerum sua cuiq; nationi & genti. Aliam ex suo uernaculo inuexit Hispanus, aliam Italus, aliam Gallus, aliã Germanus, aliam Britannus, nec hi mutuo intelligebant. Cognitioni grammatices adiũcta est poëtarum, & historicorum enarratio, atque interpretatio. Poesis oratio est certæ cuidam legi numerorum astricta, in qua non solum est pedum alligatio, sed etiam rythmus, & concẽtus quidam harmonicus, quo audientium aures capiuntur, & demulcentur animi. Aparet quæsitum esse delinimentum hoc, ut si quid uellent altius in auditorum pectus demitti, & tenacius affigi memoriæ, hoc lenocinio delectationis facile consequerentur: Nam & libentius in animos admittimus quæ sic delectant, & numeris deuincta, atque alligata magis recordamur. Itaque primis & uetustis carminibus laudes sunt decantatæ Dei immortalis à Mose & Dauide, Rege Israelis: & apud gentiles deorum responsa carminibus sunt ædita, quorum oporteret quàm diutissimè recordari. Quocirca condi-

Barbaries multiplex.

Poesis.

condimentum hoc rebus profuturis tantopere conducibile, quum ad res minime est profuturas translatum, apparet ex suo loco in alienum admodum inuitum, ac coactum demigrasse: hoc asperserunt res leues, ac noxias, & tanquã melle uenenum intinxerunt. Primi illi gentilium poetæ Amphion, Orpheus, Linus, Museus, Thamyras, & eos sequuti Phemius, Homerus, Hesiodus carminibus, & cantu dulcissimo genealogias & acta persecuti sunt perditorum hominum, regulorum, pastorum, denique illorum omniũ, quibus rudis uetustas uel ob inuentionem falcis, aut rotulæ, aras & templa erigebat, & honores tribuebat uni Deo immortali debitos. Hinc eorum peregrinationes, nuptias, conuiuia, uenationes, nauigationes, quę omnia quum narrant, mireris uel eorum patientiam, qui tam diu sustinere potuerint de rebus usqueadeo leuiculis cogitare, uel auditorum lectorúmue quos longę adeo fabulæ de re nihili tędiũ non cęperit. Huccine cantus illi musici erant quæsiti? ut homines libenter audirent cœnatos nescio quos, aut uenatos aprum, quem prima ferierit puella uenatrix, aut Herculẽ duos occidisse tauros, ex quibus sibi & comitibus cœnam struxerit. Iam pergunt in gestis illorum quos populus pro dijs habet, colitque: narrãt eorum bella, paricidia, adulteria, expulsiones parentum, fraudes, impietates, scelera capitalia & nefanda. At de quibus hæc? nempe de ijs quos imitari nos quatenus liceat, fas iusque sit, ita ut nullum in ciuitate admitti uel flagitium possit, uel malum facinus, cuius non homines deum aliquem habeant autorem, & exemplum quo non modo se tueantur, uerum etiam ad illud incitentur atque inflammẽtur: an non in theatro gentilium, & quibus erat deûm atque hominum pater Iupiter, audet histrio persona adolescentis magno cum plausu dicere: Deum sese in hominẽ conuertisse, atque per alienas tegulas uenisse clanculum, per impluuium fucum factũ mulieri. At quẽ deum? qui templa summa sonitu concutit. Ego homuncio hoc nõ facerem? ego uero illud ita feci ac lubens. Respondeat totum theatrum pro suo Ioue, purget deum, damnet hominem: quomodo id faciat non inueniet. Si inter eos sedebat Lælius aliquis, aut Galba, aut Gracchus, aut quisquam illius æui orator surgat, dicat colorem aliquẽ pro suo deo &

rege.

rege. Quocirca grauissimus philosophus Plato non poesin ex illa ciuitate exegit, quam cōdebat hominum bonorum, sed eiusmodi poemata & poetas. Quid, de deorũ prouidentia, de præmijs bonorum, de malorum supplicijs ea dicunt, quæ exposita sint irrisioni omnium? Lucianus Sophista ex placitis Epicuræa suæ sectæ, omnes gentilium deos, eorum facinora, actiones, sacra & religionem naso suspendit: nihil facit magnũ: uel uetula quæuis delyra tales deos irrideat, ac contemnat. Trahunt quidam illorum fabulas ad interpretationem quandam naturalem, ut Stoici. Alij ad moralem, sed ita quemadmodum omnes Græcæ, Romanæ, Barbaræ historię possent torqueri. Eò deducunt eorum dicta, quò ipsi pertinere nunquã sunt suspicati: non aliter quàm quod Donatus grammaticus facit in explicatione consilio rum Terentij. Sunt scilicet hæc poetarum figmenta sensus spiritus diuini, qui unus capit omnes quotquot uenire uniuersis hominibus in mentem possunt. Landinus adeo Virgilij Poesin ad mores, & naturæ causas trahit, ut nō solum absolutum eum philosophum, uerum etiam Christianum fuisse contendat. Homerum Græci non philosophum tantum, sed omnium quoq; sectarum & initia omnibus dedisse Ionicis, Italicis, Platonicis, Peripateticis, Stoicis, Epicuræis, Academicis. Scite Seneca: apparet nihil horum esse in illo, quia insunt omnia. Plato sententiam suam aperte ponit in Phædro, & quidem Socratis personæ assignatam. Si quis inquit fabulis poeticis non habens fidem ad cōuenientem sensum uelit traducere, tanquam rusticana quapiam fretus sapientia, otio nimirum magnopere indigebit. Sed Stoici & quidam ueterum philosophorum prudentissime ad altiores sensus traduxerunt Homeri dicta, ut freta ad uulgum tanta autoritate, ac fide, minus læderent. Quanto sapientius quàm nostri, qui ea, quibus uidēt multum à plerisq; tribui fidei, malunt premere, quàm leniter ad se deflectere. Sed istud aliorsum, et altius pertinet, de quo dicemus aliquando. Descendunt iam à dijs ad homines. Quid aliud sunt de hominibus dicturi, quàm dixerant de dijs? nefas est meliores homines facere quàm deos. Bella & sæuitias deorum, & amores, & diuitias, & fraudes, & uersutias cecinerāt. Tales effinxerūt homines maxima laude dignos, qua-

ses deos summos: acutissimè istuc quidem. Quæ nam enim inueniri poterat laus amplior, quàm esse dijs immortalibus longe simillimum? Ego uero homuncio id non facerem? ego uero id feci ac lubens. Canuntur & concelebrantur ab eis ultiones, bella, & exēpla omnia crudelitatis. Homero imago optimi principis expressa est in Achille, quo nullus fuit truculentior, aut inhumanior. Imago sapientis in Vlysse, quo nullus fuit fraudulentior, aut mēdacior. Admirantur potentiam, regnum, opes, adulantur eis, pares faciunt deo, qui his sunt præditi. Quid illi qui uel suos, uel alienos sunt amores persecuti? quanta peste pueritiæ atque adolescentiæ animos consauciarunt? Quid enim aliud sunt cordi adolescentis amatoriæ narrationes, quàm flamma stupis proxima: ipsæ per se attrahunt, atque incendunt, de quibus Menander sentit, cuius uersiculum Paulus Apostolus ore suo consecrauit: Corrumpunt mores probos collocutiones improbæ. Atqui omnia de libidine, de seuitie, de inani gloria, de fraudibus nō dicta sunt ruditer, atque impolite, sed exculta, exornata, ut etiam absque omni rei ipsius illectamēto uerba ipsa per se arriderent, atque abblandirentur. Quid uero in illis rebus, quas ultro malitia nostra expetit? quas audire, quas uidere gestit, quas omnibus sensibus usurpare, ad quas toto impetu fert? Res sine uerbis inuitassent, & attraxissent: uerba sine rebus ad se pellexissent: dulci ueneno dulce additum est condimentum. In quo gemina accepta est calamitas, & quod abiecerunt occasionem tantarum utilitatum, si illa numerorum suauitate, atque elegantia orationis res optimas audientium mentibus instituissent commendare, & quod teneros animos, & in quiduis flexibiles rebus pessimis infecerunt. Istis ne tandem rebus parati sunt numeri tantæ melodiæ, ut melius humanis animis mala cōmendentur? Istis canendis assecuti sunt poëtæ, ut diuini uates nominarētur, ut sancti, ut pij, ut audeat dicere Ouidius,

Est deus in nobis, agitante calescimus illo.
Sedibus æthereis spiritus ille uenit.
Est deus in nobis, sunt & commercia cœli.

Quæso te Publi Naso quando? quum doces quomodo puella sit expugnanda, an quum epinicion cantas de expugnata? An ne quia finxit hæc Homerus & trāstulit ad deos ho-

minum

minum ineptias, leuitates, malitiam, scelera, dictus est ingeniorum parens? quanto ille aptius, qui nugarum parentem nominauit: & Eratosthenes, qui poesin anile nugamentum nuncupabat. Et tamen consuetudo hæc legendi ac scribendi in eam opinionem homines adduxit, ut iam nõ existimetur poema, nisi de uitijs canat: Ita in poesin tanquam in sentinam quandam uitia omnia confluxerunt, ac recepta sunt. Lex carminum hęc est à Catullo lata. Solonem aut Lycurgum dicas, aut si quis fuit istis sanctior.

Nam castum esse decet pium poetam
Ipsum, uersiculos nihil necesse est.
Qui tum denique habent salem, & lepôrem,
Si sunt molliculi, & parum pudici.

Quasi uero castus esse poeta possit, quum in libidinẽ est immersus, de libidine cogitat, libidinẽ meditatur, scribit, cantillat. Plato in Phædone poetam ait oportere fingere, si sit futurus poeta: idem Plutarchus. Aristoteles etiã de rebus magnis & serijs scriptorem, non poetam nominari perhibet: sed aliud quiddam, ut Empedoclem. Est ne maius quid quàm de Deo canere? atqui poetarum est hymnos cõponere. Cur orationis suauitate uel nugas cõdierit poeta, uel res malas, magnas autẽ & præstantes non poterit quas uolet memoriæ q̃ diutissimè mandari? Iam uero cur uera non canet poeta ut falsa? An non satius est dulcedinem ueritati quàm mendacio inesse? Canit Virgilius res commentitias de Aenea, canit res ueras de Romanis in VI. & VIII. Cur minus hic q̃ alibi poeta. An nõ in Georgicis poeta, & quidem melior, q̃ in Bucolicis. At uero quoties in illo opere ad fabellã digreditur, statim adest Seruius, qui summoneat nos Virgiliũ nõ obliuisci se esse poetã, hoc est nugatorẽ. Quàm uera Lucan⁹ canat, scriptũ est de illo distichon:

Sunt quidam qui me credunt non esse poetam,
Sed qui me uendit bibliopola putat.

Quasi uero materia distinguatur ab alijs poeta, & non oratione. Quod si omnino poeta is demũ est, qui mendacia uersu cõcelebrat, ualeat poesis. Quid mihi mendaciũ, & uitia, ad quæ feror procliuis, etiam suauitate & blanditijs carminis instillas, ut medullis uel non sentienti affigãtur? Quid me in Syrenes præcipitas, quæ cantus dulcedine deceptum

Valeat poesis

 interfi-

interficiant? male profecto isti merentur de arte poetica, quam tantis laudibus in cœlum tollũt, si unicum illi opus tribuunt nugari. Hactenus quidem rerum corruptela. Iam uerborum, quæ per recentiores contigit. Nam ut crassi illi uictores, qui se, ut tempestas quędam à Septentrione in Occidentem effuderunt, non magis harmoniã, & concentum illum Græci, ac Romani metri capiebant, quàm asinus lyram, aut Midas Apollinis melodiã, ut est in fabulis, ad permulcendas asininas illas aures omisso rythmo, & proportione longorum, ac breuium, similiter cadentibus, & desinentibus fuit opus, alioqui non magis metrum censuras, q̃ orationem numeris solutam. Nam discrimen omne breuium, & longarum syllabarum prorsum amiserant, quod acuta illa Romani, aut Græci populi auris facile diiudicabat. Hinc uulgares omnes per Europam linguæ non aliud habent metri genus: trãslatum hoc est ad Latinum sermonem, & diuersi excogitati concentus, ut fines similiter desinerent, ut media cum finibus, ut media inter se, fines inter se, quorum singulis sunt sua nomina, caudati, leonini, & alia quę satius erit non commemorari. Sed belle in sua barbarie luserunt deploratis illis melioribus, tanquam ita esset de rebus humanis actum, ut nullius felicioris, quod ad literas pertinet, seculi spes ulla foret reliqua.

Poesis theatrica.

Venit in scenam poesis populo ad spectãdum congregato, & ibi sicut pictor tabulam proponit multitudini spectandam, ita poeta imaginem quãdam uitæ: ut merito Plutarchus de his dixerit, poema esse picturam loquentem, & picturam poema tacens, ita magister est populi, & pictor, & poeta. Corrupta est hæc ars ꝙ ab insectatione flagitiorum, & scelerum transijt ad obsequium prauæ affectionis, ut quemcunq; odisset poeta, in eum linguæ, ac styli intemperantia abuteretur. Cui iniuriæ atq; insolentiæ itum est obuiam, primum à diuitibus potentia sua, & opibus: hinc legibus, quibus cauebatur, ne quis in alium noxiũ carmen pangeret. Tum inuolucris cœpit tegi fabula: paulatim res tota ad ludicra, & in uulgũ plausibilia est traducta ad amores, ad fraudes meretricum, ad periuria lenonis, ad militis ferociam & glorias: quæ quum dicerentur cuneis refertis puerorũ, puellarum, mulierum, turba opificum hominum,

& ru-

& rudium, mirum quàm uitiabantur mores ciuitatis, admonitione illa, & quasi incitatione ad flagitia: præsertim quum comici semper catastrophen lætam adderent amoribus, & impudicitię: Nã si quãdo addidissent tristes exitus, deterruissent ab ĳs actibus spectatores, quibus euentus esset paratus acerbissimus. In quo sapientior fuit, qui nostra lingua scripsit Celestinã tragicomœdiam. Nam progressui amorum, & illis gaudĳs uoluptatis exitum annexuit amarissimum, nempe amatorum, lenæ, lenonum, casus, & neces uiolentas. Neq; uero ignorarũt olim fabularum scriptores turpia esse quæ scriberent, & moribus iuuentutis damnosa. Plautus Captiuos suam fabulam sic commendat:

Profecto expediet fabulæ huic dare operam.
Non pertractate facta est, Neq; item ut cæteræ,
Nec spurcidi insunt uersus immemorabiles.
Hic neq; periurus leno est, nec meretrix mala,
Neq; miles gloriosus.

Hanc eo commendas nomine, cur non & alias eundem ad modum componis? Sed statuerant omnino populo se uendicare, & ab illo captabãt plausum. Poëta quum primum animum ad scribendum appulit,

Id sibi negotĳ credidit solum dari
Populo ut placerent quas fecisset fabulas.

Erat ille populus & ignorantia numinis, & magnitudine opum ac imperĳ in omne delitiarum ac uoluptatũ genus profusus, & proiectus: nec aliud ingẽti fauore excepturus, nisi ea quæ animo sic imbuto atq; instituto obsecũdarent. Recentiores in linguis uernaculis multo mea quidem sententia, excellunt ueteres in argumento deligendo. Nullæ ferè exhibentur nunc publicæ fabulæ, quæ non delectationem utilitate coniungant: quemadmodum ĳdem recentiores arte superantur à priscis poetis, tametsi nec illi ubique fuerunt artis obseruantes, Aristophanem dico, Plautũ, Ennium, &, qui omnes dicitur arte uicisse, Terentium. Nam decori sæpe obliuiscuntur. Sic agunt fabulas, ut uideantur agere, quod est indecorum: nam fabula nõ refert seipsam, sed rem gestam, aut quæ gesta fingitur, ut rem pictura, nõ se. Sume tibi uerbenas ex ara, inquit, Dauus apud Terentium: at res Athenis acta exprimebatur, non in scena: neq;

enim in ſcena pepererat Glycerium, ut eius infantulus inuoluēdus eſſet uerbenis aræ Apollinis, aut Bacchi, quę duæ in ſcena erigebantur, ut Donatus exponit. Nónne tu dixti mihi eſſe inimicitias inter eos ait Simo. Atqui ſcenę ita erāt occupatæ, ut nullus exiſtat locus in quo id potuerit Dauus dicere Simoni. In Moſtellaria Plauti nominatur de improuiſo quidam, cuius nomen paulo antea dicebat ſe ignorare, qui nominat. Et in Pœnulo loquitur Hanno Pœnus. At ut ſcias nūc de hinc Latine iam loquar : quum res fingatur Athenis contigiſſe: nec ſeruaſſet decorum, ſi dixiſſet, Gręce loquar, ſed ſic: lingua qua tu me intelligas, atque hic iuuenis. Tum in media actione, inducit dicentem agi fabulam. Donatus illo Terentij loco, utinam inuenirē unde me præcipitem darem, ait: Non poſſe ferrum nominari in comœdia, ne tranſeat in tragœdiā. Quod ſi uerum eſt, non ſemel ex ſocco in cothurnū tranſcendit Plautus. Nam in Pſeudolo ferrum nominatur: & in Ciſtellaria adoleſcens quidam uult ſibi manum adferre gladio armatam. Sed fortaſſis dictum illud Donati eſt ex nimijs illius ſubtilitatibus.

Hiſtoria. Hiſtoria ſequitur, in qua diffinienda parum ei iuſtos limites circundederūt. Alij enim ſequuti etymon hiſtoriam dictam uolunt ab ἱςορεῖν q̊d eſt uidere, quaſi uiderit quis quæ ſcribat. Alij, ut Cicero, hiſtoriam finiūt eſſe geſtam rem ab ætatis noſtræ memoria remotam. Quæ duæ expoſitiones inter ſe pugnant, ita ut quæ Liuius de bellis Punicis ſcribit non ſint prioribus hiſtoria : quæ uero de ſua ætate non ſit Ciceroni. Ceu uero non queat hiſtoricus res perſequi, quibus ipſe interfuerit. Quid quód ipſe Cicero, quum de hiſtoria ſcribenda deliberaret, primo de legibus ſic diſputat Q. à quibus temporibus ſcribendi capiatur exordium. Ego em̄ ab ultimis cenſeo, quoniam illa ſic ſcripta ſunt, ut ne legantur quidem, ipſe autem ætatis ſuæ memoriam depoſcit, ut ea complectatur, quibus ipſe interfuit. A. Ego uero huic potius aſſentior : ſunt enim maximæ res in hac memoria, atque ætate noſtra : tum autem hominis amiciſſimi Gnei Pompeij laudes illuſtrabit: incurret etiā in illum memorabilem annū ſuum, quem ab iſto malo prædicari, quàm, ut aiūt de Romulo & Remo. Sic Cicero: qui quid ſit hiſtoria quanto uerius ac dilucidius in libro ſecundo de oratore, uidelicet

delicet opere maioris eruditionis, ac iudicij. Historia est, inquit, testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitę, nuntia uetustatis: nam ꝙ ab ἱστορεῖν deducitur, hoc ualet, ut historia res sit uisa, atque spectata, quasi quis dicat gesta. Quum cōtra fabula sit quam nemo uiderit, quemadmodum Lucianus ait Ctesiam quendā Guidiū de rebus Indicis scripsisse ea, quæ nec ipse uiderit, nec de alio narrante audierit. Ergo quum testis sit temporum, & lux ueritatis, prima eius deprauatio fuit admisceri rebus gestis mendacia. Initio à poetis, qui quòd solam captarent audientium uoluptatem, & aurium quandā titillationem, ea sola consectati sunt, quæ delectarent: quod quum efficere se interdū germana rerum ueritate nō confiderent, & ueris miscuerunt falsa, & ipsa eadem uera aliò detorserunt, ubi plus putarent habitura uel gratię uel admirationis. Abusi sunt ad eam rem loquendi figuris, metaphoris, allegorijs, amphibologijs, similitudinibus rerum, aut nominum: ut hominē cui esset nomen tauro, taurum bouem esse proderent: nauem cui aries insigne, arietem: Vellus fuluum, uel aurea scobe inspersum, aureum: excelsum montem cœlum: partem sublimem terræ, superos: deuexam, inferos. Si quis suo periculo alterum è morte liberasset, pro illo dicebant mortē oppetisse: sphæram astrologiæ dixerunt celum: montes teretes columnas quibus fulciretur cœlum: longam hastam cœlum tangere: grandem clypeum turrim. Fuerunt poetæ scriptores antiquissimi: tradebant illa rudissimis hominibus elegantissima, ut illo seculo, oratione: tenebāt ingeniosos, capiebant tardos: paulatim error traditus per manus, & confirmatus effecit, ut tam occulta ueritas, & tot inuolucris operta, retegi iam & proferri à sequentibus non posset. Phurnutus, & alij non pauci tentarunt ueritatem ceu nucleum ex poeticis nucibus elicere, sed parum feliciter, & mira inter se diuersitate. Accesserunt confusiones nominū: multi eñ eodem uocati sunt nomine ut Hercules, Ioues, Saturni, Apollines, Iunones: & à poetis similitudine morum, aut formę aptata nomina: ut quemadmodū Romæ multis principibus indita sunt sordidoꝝ hoīm propter similitudinē nomina, ut patri Pōpeij Magni Menogenis coqui: Cornelio Scipioni Serapiōis: Lētulo spintheris. Sic poetę reges

uocarunt Ioues, ut Plautus inquit. Viros robustos Hercules: Reginas Iunones: sapientes uirgines Mineruas. Quo factum est, ut quæ alius gessisset, alij attribuerentur: sicut omnia Herculum gesta, qui sex esse produntur, uni Herculi Thebano: omnia Iouis, qui fuerunt Ciceroni tres, Ioui Cretensi. Et quum nihil magis faciat ad historiæ lucem, quàm digestio temporum per notas quasdam insignes ante Olympiades oĩa prodita sunt perturbata & obscura, quòd nulla fuit temporum ratio atq; annotatio communibus quibusdam signis tãquam luminibus distincta & impressa: quemadmodum Varro Terentius scribit autor imprimis diligens & doctus: alij enim Aegyptijs regibus signabant suum, alij Atticis, alij Sicyonijs: ita ut quid quoq; tempore sit actum confundatur: haud aliter quàm priscæ mensurarum & ponderum rationes propter tantam uarietatem ægre ad has nostras possunt conferri: ac ne præsentes quidem inter se eadem ipsa de causa: nec solum in positione ætatum, sed in numero etiam annorum usq; ad derisus est in mẽdacijs progressum. Vbi sexaginta annos hi numerant, illi sexaginta millia: ubi centum, alij ducenta millia, ut in annis Aegyptijs, & Chaldæis, in quibus gentes illæ sine fronte mentiebãtur. Annum hi habebãt menstruũ, illi bimestrem, hi trimestrem, illi quadrimestrẽ, semestrẽ, decem mensium, duodecim mensium: alijs unaquæq; syderis conuersio erat annus, ut nobis solis. Et fuit illis nationibus tanta cupiditas patriam suam extollendi, pręsertim ad exteras nationes, ut uanissima commenta non dubitarint impudentissime asseuerare. Ita q; Cicero & Quintilianus, & Iuuenalis historiam Græcam mendaciorum damnant: Commune est illis omnibus ad orientem & meridiem nationibus. Quid enim leuius in mentiendo quàm Aegyptij uentosa regio, ut inquit Hadrianus, & ad omnẽ impulsum mobilis. Sed Græcos multæ res ad mentiẽdum in historia pellexerunt. Primum idem ille patriæ amor, quam putarunt se uehementer celebraturos si magnitudine mendaciorum extollerent, & se de illa optime mereri. Præter hęc in Græcia ingens fuit excellẽtium ingeniorum copia, tum dicendi facultas prompta & abundans: quæ si se intra ueritatis limites cohibuisset, non ualuisset seipsam ferre tantis

Græci cur mendaces in historia

uiribus

uiribus luctantem secum & erumpere nitentem: ita quam materiam ex rebus non poterant nancisci, ipsi finxerũt sibi inusitatam, raram, immensam, admirabilem, stupendã, in qua se uis illa ingenij ac orationis facile exerceret. Sic etiam iudicabãt se magis lectori placituros, quàm illos qui nudam essent & simplicem ueritatem persecuti: præsertim quod uiderent superiores occupasse laudem ueræ narrationis, se si eadem dicerent fore contemptui, nec lectorem inuenturos. Quid ꝙ uidebant illa grandia, & tragica, & fabulosa magis otioso lectori arridere, magnamq́ꝫ sibi parasse gloriam qui illa scripsissent, ut Homerum, Hesiodum, Musæum, Orpheũ, & alios priscos poetas. Iam quominus possent redargui non ausi sunt de rebus Græcorum mentiri, quandoquidem facile possent domi à multis confutari, longe petierunt historiam in qua tutius mentirentur: res Persicas, res Aegyptias, res Chaldæas desumpserunt sibi, ut Herodotus, quem uerius mẽdaciorum patrem dixeris, quàm quomodo illum uocant nonnulli, parentem historiæ: & Diodorus Siculus quem nescio cur Plinius dicat desijsse primum apud Græcos nugari, quum nihil sit eo nugacius. An defendit eum titulus, quod libros suos non illecebrosa aliqua nuncupatione inuidiosos fecerit, ut priores, sed bibliothecæ historiam inscripserit. Alij ad mendacia prolabuntur imprudentes: ꝙ ueritatem rei nõ petunt unde oportet: sed colligunt ex ijs, in quibus raro est eam inuenire, nempe ex dissipatis rumoribus, ex epistolis, quæ dum res gerũtur sunt scriptæ, in quibus certiorem amicus amicum reddit non de his quæ sunt gesta, sed quæ ipse audierit: quale est quod Cicero scribit ad Atticum in Britannia nec scrupulum quidẽ esse auri, id scilicet fama uulgarat primo Cęsaris ad eam traiectu. In laudationibus uel uiuentium uel mortuorum multa affingũtur, quo maior & præstabilior appareat, qui laudatur. Liuius ostẽdit nonnunꝗ quosdam historicos secutos funebres orationes falsa quædã pro ueris prodidisse. Explicatius Cicero in claris oratoribus loquens de epitaphijs: Quanquam, inquit, his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa eñ scripta sunt in eis, quæ facta non sunt: falsi triumphi, plures consulatus, genera etiã falsa, & ad plebem transitiones,

 quum

quum homines humiliores in alienũ eiusdem nominis infunderentur genus: ut si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patritius cum Seruio Sulpitio consul anno X. post exactos reges fuit. Sic ille. Addunt inter uirtutes historiæ esse illam magistram uitę: atqui non raro de leuibus rebus scribitur, in quib⁹ nihil sit omnino utilitatis aut fructus: ut de conuiuio, de uenatione aliqua, Sæpe de rebus noxijs, ut de amoribus, ad quorum uel solam commemorationem humanus animus inflammatur non aliter audiendo, ꝙ uidendo: Item de ultione eius, qui læsit prior: quod ut libentissimè facimus, etenim uersiculo quodã Græco fertur esse dulcissimum, ita etiam cum uoluptate quadam audimus & approbamus. Iam de bellis cum admiratione & commendatione, ut legentis animus ad cupiditatem eius rei ultro delabatur, quam audit tãtopere celebrari, ac extolli. Nec pauci principes ad arma, & bellum uenerunt haud alia de causa, ꝙ extimulati gloria eorum, qui aliquãdo uicêre. Miltiadis tropæa Themistoclẽ exuscitabant. Achillis nomen Alexandrum accẽdit. Alexander Cęsarem, Cæsar permultos. Occidit Cæsar uarijs prælijs C.XCII. M. hominũ sine bellis ciuilibus. Hæccine aliquis in laudibus eius ponat, tantã, ut sapienter inquit Plinius, iniuriam generis humani: soluantur diaboli, plures occident: laudabitur uero Iulius Cęsar, ꝙ tot hominum millia neci dederit quum ne uni quidem potuerit uitam dare. Non est ausus computare sanguinem ciuilẽ. At si quis acute inspiciat, quid aliud sunt omnia inter homines bella, ꝙ ciuilia? Non minore coniunctione deuinctus est Indus Romano, ꝙ Romanus Romano: non raro etiam maiore: hoc docet natura, hoc iubet naturæ autor & magister Christus. Additur historiã esse imaginem ueritatis. Imago ea est absolutissima, quæ rem neq; maiorem reddit, nec minorem, non ut umbræ in ortu & occasu solis longissimę, in meridie prope nullę. Quidam & sua laudibus in maius auxerũt, & aliena inimica insectatione quãtum ipsis licuit depresserunt: quorum neutrum est historici, sed singula suæ magnitudini ac naturæ relinquere. Inuenias apud scriptores rerum Græcarum ex culice, ꝙd aiunt, factum elephantum Indicum: proponunt nobis tanquam egregium & clarissimum aliquem ducem, qui semel tantũ

sit cum

fit cum hostibus congressus. Si cogites quibus eum ornent laudibus, aliquem te lecturum speres Alexandro, aut Cæsare, aut Pompeio præstantiorem: prodit aliquis Iphicrates Atheniensis, aut Agis Lacedæmonius, aut Philæpomenes Megapolitanus: non hos uitupero, sed tot laudibus dico impares: quod Sallustius perstringit, dicens: Atheniensium res gestas sua quidem sententia satis amplas fuisse ac magnificas, uerum aliquanto minores, quàm fama feruntur: sed quia prouenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere, uirtus tanta habetur, quãtum uerbis potuere extollere præclara ingenia. Ea uero Græcorum iactantia rerum suarum magis aucta est & impudentius, postquam magnitudo rerum Populi Romani claritatem Græcorum cœpit obscurare, & quasi officere luminibus. Tum Græci ne Romanis substructionibus sua ædificia opprimerentur, cœperunt & ipsi altius tecta sua erigere, & granditate uerborum, & quum rebus deficiebantur, mendacijs quoque. Scripsit Plutarchus ingens quoddam opus de uiris illustrium Græcorum, & Romanorum per collationem, & alterum breuius de similitudine rerum Græcarum & Romanarum, quod inscripsit paralella. In priore quàm inique comparationes? Producit Romanus Marcum Catonem uel Claudium Marcellum: opponit Græcus Aristidem, aut Pelopidam. Producit Romanus BRVTIVM, producit Græcus DIONEM: Mirmilliones cum Thracibus comparantur. At in collatione qui labor, quæ anxietas docti hominis, nec infacundi, ut in pari magnitudine similes ostendat, uel dissimiles. Quàm trahit breue corium dentibus, ut sutor. Iam in Paralellis loca quæ susceperat replenda, quando de re ipsa non potest, de suo implet, ne quid turpiter hians & inane uel lectorem offendat, uel minorem faciat existimationem rerum Græcarum. Hæc quidem ueteres. At uero recentiores homines hanc partem memoriæ, hoc adiumentum prudentiæ penè totum amiserunt. Si narrant prisca, ut Græca illa aut Romana, aut barbara, ibi mira imperitia hominum, locorum, temporum, & sine fronte, sine pudore, mendacia fortiter asseuerata de ijs, quæ prorsum

Plutarchus.

prorſum ignorabant. Cuiuſmodi ſunt crebra in hiſtoricis libris linguarum uulgarium. Sed in eis quoq; quæ Latinæ exiſtimantur, qualis eſt liber de uitis philoſophorum, qualis de geſtis Romanorum moralizatis: quid erat opus tantis mendacijs? ceu uero moralizationem, quam quærebat, non potuiſſet inuenire in ueris Romanorum geſtis. Sed fortaſſis hæc, quàmuis grauia, tolerabilia fuerint. Quale eſt in res ſacras hanc quoq; licentiam mentiendi irrepſiſſe, ſeu potius aperte eſſe inuectam: ut quæ traduntur de lepra Conſtantini, & balneo ſanguinis puerilis, de lepra Veſpaſiani, de Gamaliele, de Beronice, de actis Chriſti, & diuæ uirginis: clamamus & latramus ad minora, conniuemus ad hęc, quæ ſi in manus impiorum hominum ueniant, ſanctiſſimã & grauiſſimam noſtram pietatem ridiculam illis, & exibilandam reddiderint. Nec in rebus propinquioris memorię tradendis ſumus religioſiores. Scribunt Galli Gallica, Itali Italica, Hiſpani Hiſpanica, Germani Germanica, Britanni Britannica, aut alij in gratiam gentis cuiuſpiam: putat rerum autor id ſe tãtum munus ſuſcepiſſe, ut quantũ poſſit, gentem illam euehat: nõ oculum ad ueritatem adijcit, ſed ad decus illius nationis: hoc ratus eſſe hiſtoriam ſcribere, ſi quid gens illa præclarũ egerit, prodere, dilatare, exornare, extollere: ſi quid turpiter, aut ignominioſe, tegere, eleuare, extenuare, defendere, excuſare. Stulti non intelligunt hoc non eſſe hiſtoriam ſcribere, ſed cauſam illius gentis agere, quod patroni eſt, non hiſtorici. Nec in actis ſanctorum ſcribendis maior eſt ueritatis cuſtodia, in quibus omnia oportebat eſſe exacta, & abſoluta, unuſquiſq; eorũ acta ſcribebat, ut in quenq; erat affectus: ita ut animus hiſtoriam dictaret, nõ ueritas. Quàm indigna eſt diuis & hominibus Chriſtianis illa ſanctorum hiſtoria, quæ legenda aurea nominatur, quam neſcio cur aureã appellent, quum ſcripta ſit ab homine ferrei oris, plumbei cordis. Quid fœdius dici poteſt illo libro? ô quàm pudẽdum eſt nobis Chriſtianis, non eſſe præſtantiſſimos noſtrorum diuorum actus, uerius & accuratius memoriæ mandatos, ſiue ad cognitionem, ſiue ad imitationem tantæ uirtutis, quum de ſuis ducibus, de philoſophis, & ſapientibus hominibus tanta cura Græci & Romani autores perſcripſerint. Sed ſunt aliqui

Legenda aurea.

paulo

paulo digniores historici nomine, ut Frosard9 Gallus, aut Monstreletus, aut Philippus Comminius, aut Valera Hispanus. At isti omittūt sæpe præcipua, & quæ ad exempla, quę ad rerum usum conducerent: dicunt de nugis, de rebus leuissimis: ut in caritate annonę quanti Abbas quidã triticum uendiderit, aut quomodo prouentus monasterij auxerit: ut in prælio, quomodo miles aliquis gladium amiserit, aut in pedes descenderit, aut in equum ascẽderit celeriter: quemadmodum Lucianus insectatur historicum quendam sui temporis, qui in narratione conflictus ad Europum Syriæ, relicto prælio longam fabulã exorditur de Masaccha quodam Mauro milite, qui præ siti aber auerit, & inciderit in quosdã agricolas, à quibus prandio est exceptus, quorum unus aliquando fuerit in Mauritania, & alia inepta. Iam prudentiæ nihil possis illinc haurire: non conciones admiscent, quas iuuet legere, non sententiã suam acute interponunt, non prudenter admonẽt. Sunt in illis, quos modo nominaui, quidam dialogismi & sermones, & admonitiones loquacissimæ, & frigidissimæ: ut mirer esse tam patientem ullum stomachum, qui illa possit deuorare, duntaxat quod res insulsæ, nullo condimento concinnãtur, non eruditionis, non acuminis, aut iudicij, non eloquentiæ, & ornatus orationis. Equidẽ haud ignoro satis esse historiæ, si sit uera, quæ ut reliqua habeat omnia, si ueritatem nõ habet, obtinere nomen suum non potest. Sed tamen iucunditas orationis detinet lectorem, ut res illas gestas uelit cognoscere, neq; id semel. Cui lectio una sufficit uel Liuij, uel Taciti, uel Thucydidis? Quis nõ autores illos sæpius sumit in manus, sæpius perlegit? At nostri in illo suo Latino sermone, stilo sunt sordidissimo, ac spurcissimo, seu nullo potius: neque enim est stilus incondita illa barbarismorum & solœcismorum cõgeries. Si uernaculis scribunt linguis, unus est totius orationis color fuscus, & dilutus, unus habitus, sine sale, sine ulla gratia & cultu, tenere ut lectorem dimidium horæ uix possit. Ideirco nec eos, nisi homo curiosus, legit, & cognoscendi temporum cupidus. Qui uero relegant, non inueniunt, ut satius ducant libros legere aperte mendaces, & meris nugis refertos, propter aliquod stili lenocinium, ut Amadisum, & Florisandum Hispanos, Lancilotum,

cilotum, & mensam rotundam Gallicam, Rolandum Italicum: qui libri ab hominibus sunt otiosis conficti, pleni eo mendaciorum genere, quod nec ad sciendum quicq̃ conferat, nec ad bene uel sentiendum de rebus, uel uiuendum, tantum ad inanem quandam, & præsentem titillationem uoluptatis: quos legunt tamen homines corruptis ingenijs ab otio, atque indulgentia quadam sui: non aliter quàm delicati quidam stomachi, & quibus plurimum est indultum saccareis modo, & melleis quibusdam condituris sustentantur, cibum omnem solidum respuentes.

LIBRI SECVNDI FINIS.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Tertius, qui est de DIALECTICA corrupta.

NVNC DE DIALECTICA DISSEramus. Nam ea est, cui statim à grammatica puer committitur: de qua mihi fusius est, & cum cura disputandum. Quoniam, ut est à plerisque sordide contrectata, seu conculcata uerius, multum contraxit squalloris, ac sordium, quam tamen conueniebat longe esse purissimam, atque integerrimam: nempe aditum, atq; instrumētum aliorum studiorum, & artium: ex qua deprauata non parum aliæ quoq;, ut philosophia, medica ars, & Theologia sunt contaminatæ. In has eñ artes plurimum quisq; ex illa puerili institutione transfert. Itaq; contigit ei, quod de codicibus dixi primo libro. Nam qui eorum multum fuerunt in manibus hominum imperitorum, hi mendosiores ad nos uenerūt, quàm qui in bibliotheca aliqua intacti iacuerunt, situ & puluere operti. Danda est ergo maior opera, & accuratior, quo repurgetur exactius, præsertim instrumentum cæterarum. Nec solum noui eius professores, sed ueteres quoque in locandis finibus, in assignando eius officio, sunt falsi. Nam Dialectica inter initia sua, & cōtinuo in ipsis originibus res delicata, & tenera ab imperite tractantibus iniuriam accepit: quo magis nescio culpandi sint recentiores, qui priorum errorem non animaduerterunt, an danda ijs uenia, quum de acumine, iudicio, diligentia, usu rerum, ac peritia magna conspiratione de se desperantes ueteribus concesserint, tanquam effœta iam natura, nec ulla meliore in posterum ingeniorum, aut studiorum spe. Sed de antiquis prius loquar: Postea de recētioribus, in quibus omnibus tantum attingam rerum fundamenta, & causas corruptelæ more ac instituto meo: atq; ex ijs ea, quæ sunt omnibus cōfessa: nam opiniones sunt, præsertim apud Neotericos,

tericos, infinitę, & quas nemo uel percensere ualeat. Ergo duas reliquas artes posuerũt de sermone, Dialecticam, quã artem disserendi uocat Cicero, Aristoteles logicam: & Rhetoricam, quam artem dicendi: quarum illa argumentum paucis & breuibus quasi punctulis colligat: hæc uero dilatet, & accommodet causis, iudiciali, deliberatiuæ, demonstratiuæ. Idcirco Zeno Dialecticam manui dicebat esse similem contractæ in pugnum, Rhetoricen uero eidem manui expansę in palmam: ut in hoc uelut sermonis ædificio grammatica cædat ligna, & lapides: Dialectica domum erigat: Rhetor condat ciuitatem. Grammatica usq; ad uerborum coniunctionem progrediatur: Dialectica usq; ad argumentationem: Rhetorica usq; ad sermonem, & quod exactius est, orationem. Aristoteles in libro Topicorum primo de utilitate artis, quam tradit, uidelicet de Dialectica differens, sic inquit: Illud uero iam sequitur, ut ad quot, & quæ præsens sit utile institutum ostendamus. Est enim ad tria: ad exercitationes, ad congressus, & ad cognitionẽ philosophiæ. Quòd exercitamentis, per se res indicat: quippe facultatem nacti, facile, quodcunq; in manus detur, tractabimus. Ad congressus uero: nam eorum, quibus cum agimus in promptu habentes sententias, non ex alienis cum illis differemus, sed ex familiaribus ipsorum opinionibus reprehendentes, quæ parum uidebuntur nobis recte dixisse. Ad notitiam porrò philosophiæ: nam qui possunt in utrũlibet dubitare, ijs neutiquam fuerit difficile, quid in quaq; re uerum sit perspicere, quid falsum. Cõducit etiam ad origines initiorum uniuscuiusq; disciplinæ. Quippe ex cuiusq; artis primis initijs impossibile est de ijs ipsis aliquid dicere, uidelicet quum illa sint omnium prima. Atqui ex cuiusq; probabilibus necessum est de quoq; inuestigare. Hoc uero propriũ, & maxime peculiare est dialecticæ: quippe quum inquisitiua sit uiam, & rationem habet, qua ad omnium artium origines pertingat. Hæc Aristoteles, bona, ut puto, fide à me uersus, quę sunt ei ex Platonis sentẽtia desumpta, ut iustior sit excusatio culpæ cum tanto uiro coniunctę: & ignoscendum sit eiusmodi ducem, & præceptorem secuto. Principio si ita est, iam non solum est de sermone dialectica, sed de rebus, & quidem omnibus. Deinde uidetur Aristo

teles

teles ſentire dialecticam non habere modo ueriſimiliũ inſtrumentum, ſed copiam domi eorum quandam, & uelut theſaurum: quod quis non uidet nullius artis, aut facultatis eſſe, & ſi cuiuſquam eſt, id potius altiori cuidam, quę metaphyſice uocetur eſſe deferendum. Nec illud ſanè reſponſum procederet habere eam inſtrumentum probabiliũ per locos argumentorum: nam quid ex illis diſputabit dialecticus de pronuntiato hoc: nota eſt quæ partes habet nullas. Cicero explicatius quidẽ, ſed neſcio an plura in artem hãc, quàm Ariſtoteles, conijciat. Nam in Bruto ad hũc modum ait de Seruio Sulpitio loquens: Sic enim Brute exiſtimo Iuris Ciuilis magnum uſum, & apud Scæuolam, & apud multos fuiſſe: artem in hoc uno, quod nũquam effeciſſet ipſius Iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem, quæ docet rem uniuerſam tribuere in partes, latentem explicare diffiniendo, obſcurã explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua uera, & falſa iudicarentur, & quæ quibus propoſitis eſſent, quæ non eſſent conſequentia. Dialecticam mihi uideris dicere. Ita planè. Hactenus Cicero. In quo id, quod dialecticæ erat præcipuum tradere inſtrumentũ inueniendi, omiſit, credo Stoicos ſequutus, qui intra iudicandi fines dialecticam concludunt, & eam finiunt ſcientiam ueri, & falſi, & neutrius: at hoc ſecuti diffinire, diuidere, obſcuram rem explanare, omnis ſunt artis, nõ alicuius unius. An eñ dialecticus dicet uerum ne an falſum ſit, melius ciuitatem ab uno regi, quàm à multis. Vel hoc: angulũ obtuſum ęqualem duobus eſſe, recto & acuto. Sed nec inſtrumentum habet dialectica, &, ut Cicero uocat, regulam. Quænam ars habet regulam, quę mihi dicat, an uerum ſit, duos angulos acutos conficere unum rectum, præter geometriam? Neq; uero Cicero hoc nõ uidet, ſed, ut eſt ſolutus ac liber, & probabilia tãquam aues conſectatur, nuſquam cõſiſtit. In Academicis enim quæſtionibus ſic loquitur: Dialecticã inuentam eſſe dicitis ueri, & falſi quaſi diſceptatricẽ & iudicem. Cuius ueri & falſi, & in qua re? In Geometria ne quid ſit uerum aut falſum dialecticus iudicabit? An in literis, an in muſicis? At ea nõ nouit. In philoſophia igit᷑ ſol quãtus ſit: quid ad illum? quod ſit ſummũ bonũ, quid habet, ut queat

iudicare? Quid igitur iudicabit? quæ cõiunctio, quæ disiunctio uera sit, quid ambiguè dictum sit, quid sequatur quanque rem, quid repugnet. Tantum Cicero. Nec diffiniendi, aut diuidendi norma huius est artis, sed alterius, quæ magis in cognitione rerum uersetur. Ideo rectè illi, qui, sicut Boethus inquit, censuerunt non esse hanc partem philosophiæ, sed uelut ferramentum, ac supellectilem aliarum artium: nec illud Petrus Hispanus indoctè dissimiliter ac solet: Dialectica est ars artium non excellens inter omnes artes, quod imperiti dicunt, sed sicut ministra: ideo addit: ad omnium methodorum principia uiam habens, quod est ab Aristotele desumptũ in Topicis. Quocirca Plato quum nihil uellet dialecticæ ex ijs, quæ iam attributa, & quasi usu, & diutina possessione uindicata fuerant, detrahere: uideretq; illa, quæ posui maxima ex parte iuris esse primæ philosophiæ, dialecticam dixit esse speciem quandam, & uelut propaginẽ metaphysicæ. Nec Aristoteles dissimulauit, metaphysicæ esse, quæ ad Logicam transferrentur, quum in elenchis, ut dixi, tum quod statim ingressum dialecticæ fecit categorias, & quasi fundamẽtum artis ex prima est philosophia mutuatus. Quocirca parum est dialecticæ pro dignitate locus assignatus, ut ad eam ilico à grãmatica puer mitteretur. Quid inueniet, quid dicet de probabilibus, & principijs aliarum artium atq; disciplinarum, cætera præterquam uerborum, aut ad summum historiarum, & carminum planè rudis: atq; utinam horum istorum nõ prorsum inscius. Hinc uidemus tam multa in artem hãc esse nugacissima commenta infarcta, quod aliquid erat loquendum puero rerum omnium scitu dignarũ experti. Sed antequam ad hæc uenio, pergam de priscis artis autoribus dicere, quorum primum, ut in omni artium humanarum genere, Aristotelem merito posuerim. Nam Platonis etsi magna sunt in illius operibus artium omnium ac disciplinarum sparsa semina, & dialecticæ tota ratio, atque exercitatio in eius dialogis eluceat, præceptum tamen nullum ferè disertis extat uerbis, præter litigiosa quædam in Eutydemo: multò minus Zenonis, Eleatis & Parmenidis: ad quos refertur artis inuentio. Sed indubie Aristoteles eam in artis faciem reduxit, ut & rhetoricam. Cæterum, quod liceat cum

Plato qd senserit de dialectica

cum bona uenia dicere, præterquam quod more suo obscu-
rè, & prolixè, etiam parum aptè ad usum uel inueniendi ar-
gumenta, uel iudicandi argumentationes. Nemo est enim,
qui quantumlibet diligenter lecta, & excussa uniuersa Ari-
stotelis Logica, sentiat se instrumentum habere, quo in ali-
qua ad differendum materia argumenta in promptu exco-
gitet. Eius primus liber, quem statim obiectum ingredien-
tibus uoluit, est categoriarum, hoc est, prædicamentorum,
quæ Quintilianus transfert elementa, Capella prædicatio-
nes: cuius cognitio ac tractatio, ut dixi, altioris est faculta-
tis, nempe primæ philosophiæ: scilicet non ignarus iuue-
nem nihil posse de aliarũ artium principijs dicere, aut in-
uenire, quæ essent probabilia, nisi eorum notitia imbutus,
quæ ἐν τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ traderentur: idcirco eadem ipsa
eisdem penè uerbis in eo repetit opere. Decem facit rerum
genera, in qua distributione siue ipse autor illius fuerit, si-
ue quis alius Pythagoricus, aut Megarensis, quid secutus
sit, equidem non facile dixerim. Neque enim ordinem es-
sentiæ ipsarum rerum, quem nemo percipere, & tenere po-
test, quum sint rerum essentiæ, uel ipso Aristotele teste, ob-
scurissimæ, & procul à cognitione mentis humanæ remo-
tæ. Adhuc enim inter eos, qui operam aliquam in studijs
philosophiæ ponunt, ambigitur, quæ uera sint inhærentia
à substantijs illis, quibus adhærent, non mente, & cogita-
tione, sed re uera distincta, tametsi non sede, aut loco, quę
contrà. Sensuum uero, & cognitionis nostræ ordinem, nõ
est secutus: alioqui primas obtinuissent partes inhæren-
tia, & alia essent disiuncta, quæ connexuit: alia copulasset,
quę disgregauit, nempe quæ sub eundem sensum caderent,
aut diuersos, tam internos quàm externos. At uero in na-
tura prima sunt causæ, principia, elementa simplicia, tum
agere & pati: postrema omnium composita: nec simul
sunt quantitas numeri, & quantitas molis, quum ex hac
nascatur illa: & prior qualitas, quàm ad aliquid: nec ad
aliquid naturæ est, sed artis, ut habitus. Adde quod si-
cut ipse idem Aristoteles in prima philosophia sapienter
dicit, mens nostra non aliter se ad naturæ manifestissi-
ma habet, quàm noctuæ oculus ad lumẽ solis. Nec numerũ
quæstionum de prima substantia respexit, quũ multa quę-

De Aristotelis libris logicis.

Categoriæ.

rantur, quæ nõ sunt hic cõnumerata. Vt si quis roget, quo modo sit Socrates sublatus, ueneno inquiunt: cum quo disputat, cum Prothagora. Iam heri & hodie de prima substantia non dicũtur: tempus uero de illis dicitur, ut genus de speciebus, & in ea diuiditur ut partes. Quid quod quæstiones confunduntur: Et in cõfesso est alia & ex his, & præter hæc potuisse dari genera, tum aliqua posse alijs concludi, & comprehendi. Nam permista & confusa esse sua prædicamenta Aristoteles non dissimulauit, quum aliqua ex his quæ essent πρός τι in qualitate posuisset, & positionem, ἐν τοῖς πρός τι: qui si categorias tantum collegit magis quàm digessit, & ostẽdit magis quàm numerauit, tolerabile est esse confusas: quod & nos fecimus in his, quæ indicatione tantum egent, ut in ĳs ipsis, & argumentorum locis. Et habẽt genera hæc tantam difficultatem, ut non solum adolescentulo in manus posita, & rudi, sed etiã grãdiusculo, & maiore rerum cognitione instructo negotium facessant: ut nemo facile dixerit, quæ in his decem rerum generibus collocentur, egressus quotidiana illa, quæ crebro audit, nisi multum, & sæpe pertractarit: quod idem ipse autor fatetur in calce capitis τῶν πρός τι: imò uero nesciet, nisi unumquodq; norit diffinire, quod est infinitum. Sępe etiam assignantur loca pro libito, aut ex leui aliqua coniectura, uel suspiciuncula, traditis ab eo omnibus tam implicate, ut opus sit passim multis ad singula interpretatiunculis, imò interdum quoq; diuinatiunculis, tanquam cuneolis, & commissuris, recissuris, & reconcinnationibus, quibus nihil est tam alienum, ac abhorrens, quod nõ eò quò instituteris, pertrahas: ut si quis quærat, quorum hæc sint prędicamentorum, gloria, fama, effectus, iusiurandum, ętas, testimonium, cuiúsue liber? substantiæ ne? quum constet forma? an qualitatis ex quarto ordine? si huius, cur magis quàm arbor? Tum similitudo, & paternitas: nam ad aliquid non sunt, neq; enim est paternitas filiationis paternitas. Atqui si sit patris paternitas: sic erunt omnia ex genere qualitatis πρός τι: quanquam satis multa ponat, ut sciẽtiam, uirtutem, uitium, adducens non inconuenire genus & speciem esse diuersarum categoriarum, quum id tamẽ disertis uerbis neget in quarto Topicorum. Scio posse ad hæc respõderi. Quid enim in

contra-

contrarium adfertur tam apertum, ac dilucidum, cui re-
sponderi non possit, præsertim à contentioso? Sed illud ab
inquisitore ueritatis est tacite spectandũ, quàm apte, q̃ con
gruenter, q̃ bene. Iam hæc genera nihil ad diffiniendum iu
uant, non ad diffinitiones essentiales, quum præter unam
aut alteram ordinationem prædicamentalem, reliquę pro
pè sint ignoratæ propter differentiarum obscuritatem &
penuriam: de qua Aristoteles ipse conqueritur: Nec accidẽ
tales causarum, inhærentium, partiũ: nam hæc in hisce ele
mentis non explicantur. Succedit Categorijs liber περὶ ἑρ- περὶ ἑρμη-
μηνείας, id est, de interpretatione, quod, ut nomen ipsum so νείας.
nat, magna ex parte grãmatici est potius, q̃ dialectici offi-
cij: nam cuius est dicere, quid nomẽ sit, quid uerbum, quid
pronuntiatum, quid uniuersale, quid singulare, nisi gram-
matici? Quod si ars grammatica tradita iam ante Aristo-
telẽ fuisset, supersedisset profecto philosophus acutissimus
illis de rebus in dialectica præcipere. Sed quia uidebat non
oportere illa à dialectico ignorari, quum nullus de ijs mẽ
tionem fecisset, non iudicauit esse prætermittẽda. Pronun
tiata illa, quibus additur modus, non habent dialecticam,
sed grammaticam quæstionem: uidelicet de significantia il
larum uocũ, ἀναγκαῖον, δυνατὸν, ἀδύνατον, ἐνδεχόμενον: qua
uoce mirè est Aristoteles delectatus, pro eo, quod potest &
contingere, & non contingere: quum sit potius, quod solet
fieri, quod usu uenit, quod est probabile, q̊d in nobis, in ꝗ
nostra facultate est situm: quod uerbo eius ostenditur ἐνδέ
χεται. In hisce autem modalibus, seu affectis uel res specta-
uit: quomodo aduerbia omnia modi sunt, & modales enũ-
tiationes reddunt, q̊d Boëthus subsignificat, ut Socrates ce
leriter currit, benè, malè. Tum uerba, usu uenit, solet, con-
gruit. Nam in hisce omnibus, & infinitis harum similibus,
haud secus quàm in illis de necessario, & impossibili, ambi
guum esse potest, quid modi uel aientes significent, uel ne-
gantes, quæ quibus respondeant, & cum quibus recurrant
aut non recurrant. Sin in pronuntiata ipsa est intuitus, ut
eas modales nominaret, quæ tẽperatæ, & affectæ essent mo
do quodam, qui ipsi pronuntiationi competeret, ut neces-
sario. q. necessaria enuntiatio, impossibile impossibilis: nõ
uidetur causa cur quatuor illos ita recensuerit, quasi non

essent alij. Eius enim sunt facultatis, & officij, uerum, falsum, scitum, opinatum, quæ Ioannes Buridanus, & alij quidam scholastici in modos referũt, credibile, probabile, opinabile, certum, incertum. Nisi fortè Aristoteles pronuntiata spectauit ex rebus, non ex nobis. Sed certè in his nõ plus erat quod esset ex dialectica petendum, quàm in alijs, quibus aduerbia inferuntur. Adduntur uolumini περὶ ἑρμηνείας duo libri priorum analyticorum, utiles quidem illi, & magni, atque excellentis ingenij. Sed utilitas hæc obruta est primũ multis superuacaneis adiectis, ut de modalibus, quæ ad rem non magis faciunt, quàm cætera aduerbia: Nam de illis statuendum est ex negatione, affirmatione, uniuersalitate, particularitate. Impossibile non aliud est hoc loco, quàm nunquam, necessario quàm semper, possibile quàm aliquãdo. Tum de reductionibus syllogismorum, de ijs, quæ uera ex falsis nascũtur, quod est cuiuis ita promptum, ut uix sit credibile Stoicos acutos homines, & in dialectica multum uersatos negasse id posse fieri. Omnia uero tanta subtilitate dissecat, ut laboriosius sit instrumentum intelligere, quàm usum: ita pulcherrimum organum, et superuacaneis oneratum, & in tantas minutias fractum, & concisum parum habile utentibus reddidit. Sequuntur posteriora analytica, doctum sanè opus, acutum, & bonarum rerum plenissimum. Sed quorsum hæc tam bona? quid ad dialecticum de opinione, de errore, de ignorantia: non huius sunt loci, sed disputationis de anima. Demonstratio uero non uidetur ad dialecticum pertinere, quum hic probabilia tantum speculetur, & quæ contradictionem patiuntur ex Aristotelis ipsius sententia: Demonstratio uero in certis, & indubitatis uersetur, ut magis id uideatur primæ philosophiæ, quàm dialecticæ. Quæ uero de demonstratione, præterquàm quod sunt inuoluta & mirè intricata, nulli sunt usui. Demonstrationem uult esse ex primis, & necessarijs, ex proximis, ex causis. Cedo respicis nos, & captum nostrum, an rerum naturam? Themistius Euphrade Hermolao interprete sic ait: Nec demonstratio ad naturam se ingenij nostri submittit, sed rectam tenet ad ueritatem uiam, nec quid ipsi possumus attendit, sed in solam rei naturam incumbit, illam uestigat, illam

Priora analytica.

Modalium consequentia lib. 1. cap. 2. Priorum analyticorum

Posteriora analytica.

Demonstratio.

explo-

explorat, etiam si nobis ignota, inconspectáque sit. Id si ita est, quid mihi tua ista longa, & accurata de demonstratione confert dissertio? neque enim ego pro captu naturæ intelligo, ac ne tu quidem, sed pro meo. Nos sumus homines, id est, ingeniis errori obnoxiis, & infirmis: natura habet intelligentiam non errantem. Qui scio ego quæ sint prima, quæ sine medio, quæ tu uocas ἄμεσα, quæ necessaria naturæ. Quæ sint mihi talia uix scio, nedum ut illa norim naturæ intima, ad cuius manifestissima, ut tu ipse fateris, caligamus. Inanis est ergo tota de demonstratione traditio, & sine usu. Sed nec omnino uideris oculos in naturã coniecisse, nam immediatas propositiones ad nos refers, in quibus nihil sit opus quenquam edoceri. Quod si homines doces, non erit tibi una, & perpetua demonstratio: aliis enim alia sunt immediata, & prima: alii uerisimilibus tantum capiuntur: alii nec euidentissimis, & de quibus sensus testificantur satis fidunt, ut Academici: Alii omnia credunt sensibus, ut Epicuræi: Aliis sufficit autoritas dicentis: Alii res sensibus expositas requirunt. Erit ergo demonstratio quasi Lesbia norma, quæ se ædificio accommodat, non sibi ædificium. Iam necessaria requiris, id est, quæ impossibile est aliter habere: istuc uero quando erit notum? quum omnia uniuersalia ex singularibus sint nobis collecta, quæ singularia quum sint infinita, persequi omnia non potuimus: at si unum deest indiuiduum, non constat uniuersale. Et uniuersalia longo usu comprobata, erant nobis in cœlo, in elementis, quæ uel tempora, uel loci prodiderunt non posse in uniuersum affirmari. Iam causas requiris: & hic quæ nobis tenebræ? quæ quorum sint causæ, qui effectus nescimus. Quid agis, ludis ne nos, haud aliter demonstrationem constare uis, nisi ex tam raris, tam procul petendis, tam penè impossibilibus, facis perinde ut qui ad morbum grauissimum, & deploratum medicinam promittunt cõfectam ex tribus aut quatuor simplicibus, quorũ unum est in India inuenire, alterum apud Seres, tertium in Ryphæis montibus, quartum in nido Phœnicis ex cineribus prioris nascentis. Quęso te, profer demonstratione͂ unam, uerbi causa, tanq̃ ad alias exemplum, quę constet ex ueris,

primis, immediatis, notioribus, prioribus, causisq; conclusionis: erit ne uero illa, quæ est in ore totius scholæ? omne animal rationale est risibile, omnis homo est animal rationale, ergo & risibilis. Non tam homo est per hunc syllogismum risibilis, quàm ipsa demonstratio ridicula: ceu uero in propositione insint illa magnifica, uera, necessaria, immediata, notiora, priora, causæ conclusionis. Cedo uero, quid hic agunt causæ? an non etiam effectus demonstrant eas, & quidem certius, atq; efficacius utiq; nobis: num non alia etiam demonstrant in duabus illis quęstionibus, sit ne, & quid sit: quas duas solum cur posuerit, nescio, quum sint aliæ de quibus possit & quæri, & disputari, & quatenus licet, demonstrari etiã, ut de omnibus categorijs. Post utraq; analytica sequuntur octo libri de locis argumentorum, quæ dicuntur, τοπικὰ: locos uocant, & ceu thesauros argumentorum, quum ipsi argumentorum nihil habeant: neq; enim hi loci sunt pixides, quibus continentur pharmaca, sed pixidum indices. Opus Aristotelis est longum, uarium: multa sunt in eo præclara, sed ita tamen differit, tanquam qui colligit sparsa, non qui formulas, & pręceptiones artis tradit ad usum aliquem conducibiles. Qua de re iam antea iure questus est Rodolphus Agricola. Neq; enim ex operis illius satis iusti lectione quamlibet diligenti, & sedula, facultatem se ullus sentiet nactum unius argumenti inueniẽdi. Sunt inquisitiones quæ sint genera, quæ differentiæ, quæ propria, quæ accidentia, quæ diffinitiones loquaces, inuolutæ, molestæ: & quod liceat cum bona tanti uiri gratia dicere, nonnunquam etiam subineptæ, sed infrugiferè prorsum. Neq; enim quærit unquam aliquis quid cuius sit aut genus, aut species, aut accidens. Admiscet quæ sunt alienissima, ut de eligẽdo, & fugiendo: in quo uidetur philosophus syluam quãdam ad communes locos congessisse, ut suos in thesibus exerceret, & quæstionibus indefinitis, sed ad inueniendi rationem parum commode. Ex his libris Topicorum sumpsit Porphyrius quę de quinq; uocibus cõposuit, opus, ut mea utiq; sententia, utilissimũ, ita longe ab utilitate traditum. Prætereo ταυτολογίαν, & molestiam orationis: de re loquar. Primum in eo locum obtinẽt quæstiones, quarum nec numerus est ullus, nec ordo certus. Alij alia quærunt, alij

Topica.

Prædicamẽta Porphyrij.

alij prius, alij posterius, prout est cuiusque ingenium, & mentis intelligentia: nos enim respiciunt, & nostrum captum, non naturam. Iam unde sumuntur quęstiones hę, quid est, quale est, & ea, quæ hisce respondentur, nónne ex uulgo? quod Aristoteles fatetur primo Topicorum. Atqui ad multa quæsita per quid est, qualitatis responsum adiungimus: ut quid uides? hominem album armatum, patrem tuum: ut apud Poetam:

Dic mihi quid feci, nisi non sapienter amaui.

Et in Propheta: Quid uides Amos? trullam cementarij. Et ad quale ποῖον Græci substãtiam sæpe reddunt: Latini quoque, ut qualis res est homo? animal ratione præditum: nam & qualitatem compositum naturale uocant quidam, ut Cicero in Academicis: sicut Stoici ποιότητα: Iam uero quid dicunt esse prædicari in quid? Ea inquit Porphyrius prædicari in quid, quæcunque conuenit eũ, qui interrogatus est, quid est aliquid, reddere. Atqui ad huiusce rei intellectum necesse est euoluisse totam philosophiam, quæ est de natura. Neque enim Aristoteles ipse in libris Topicis tot uerbis tam altè, tam anxiè repetitis, explicare ualuit, quid genus esset, quid species, quæ dicantur per quid: & accidẽs, ac propriũ, quæ per quale. De Genere locuturus Porphyrius patrem, & patriam dicit esse genus: in qua lingua? In Phœnicia credo. Et mihi genus ab Ioue summo est, inquit ille. Et genus qui ducis Olympo, quod & ipse ostendit Porphyrius suo exemplo: Siue à parente, inquit, siue à patria: Sic enim Orestem à Tantulo dicimus habere genus: Hylum ab Hercule. Rursus Pindarum genere Thebanum esse: Platonem uero Atheniensem. Est enim patria principium cuiusque generationis, ut pater. Nõ dixit Tantulum esse Orestis genus, aut Thebas Pindari. Differentiam Porphyrius finit, qua abundat species supra genus, quasi non & abundet risibili homo supra animal, quemadmodũ & rationali. Quod si dicatur non eatenus esse speciẽ supra genus, responsioni huic aqua hærebit, quod aiunt, petetur principium, & uitiosissima erit diffinitio, nempe perplexa: & id quod accuratius esset explicandum, & declarandum, pro luce inferretur minus etiam obscuri: quum enim ex accessione differentiæ ad genus constituatur species, quomodo tu in diffinitione diffe-

Genus.

Differẽtia

rentiæ de ſpecie meminiſti, tanquam iam nota & explicata? Cedo, quas differētias adfers: miram earum penuriam dicit eſſe Ariſtoteles, nec ullis nos rebus quum magis indigeamus, magis carere. Rationale eſt hominis differentia: uix aliam proferunt ſimplicem, nec ea ipſa eſt hominis ex ſententia philoſophorum, nam & angeli ſunt rationales, quos illi uocāt deos, & quidem animalia rationalia. Quid quod ſi in adiectiuo illo rationale animal pro ſubſtantiuo intelligas, potius erit iuſta diffinitio quàm differētia. Sed rationale dicunt differentiam, capacem diſciplinæ dicunt proprium. Quid hoc plus habet, aut minus, quàm illud. Quæſo bipes, & quadrupes, & uolatile, & aquatile, quæ ab Ariſtotele & Porphyrio, pro differentijs ponunt, implent rationem illam differentiarum, quæ eſſentiam dicant, & formæ rationem, & diffinitionis eſſentialibus ſint aptæ, quum accidens deſignent. Quod ſi hæ ſint differentiæ, quid Ariſtoteles differentiarum inopiam deflet? Quomodo hęc congruunt cum hoc Porphyrij dicto: Interius autem perſcrutantes, non quodlibet eorum, quæ ſub eodem genere ſunt diuidentium eſſe differentiam, ſed quod ad eſſe conducit, & quod quid erat eſſe, & eius rei partes. Ergo bipes, aut uolatile, non ſunt differentiæ. Verum enimuero quis hoc dictum intelligat, quis ullam aſſignet differentiam, tam arctis limitibus concluſam. Nō immerito Ariſtoteles ait nos differentiarum uexari paupertate, ſi differentiæ omnes ad tam exactam cenſuram ęſtimantur. Quis uero ſcit an mortale ad eſſe hominis conducat: quaſi uero non poſſint homines eſſe immortales, ex Dei munere, ut anima: corporeū uero & incorporeum non formam attingunt, ſed materiam, quæ pro differentijs ponunt in ordinatione. Quid quod Quintilian⁹ mortale & immortale ſpecies dicit eſſe animalis generis. Sed rhetoris dictum parum exactè ad philoſophiæ formulas dicent eſſe tornatum: quale illud eſt Ciceronis, & Ciceronem ſecutorum Senecæ, Victorini, & Capellæ, Romanū, & Troianum ſpecies eſſe hominis, quum nō ſint hominis, ſed nationis: neq; em̄ ad eſſentiam hominis pertinent, ſed ad accidens: & de ſuis indiuiduis nō in quid prædicātur, ſed in cuias. Nam quod dicitur humanum genus, & de genere hominū alios Romanos eſſe, alios Troianos, genus eo

nus eo loci pro gente sumitur, aut natione, aut forma: &
ratione, & modo: ut genus uini, genus cibi, genus dicendi,
genus belli. Sed hæc oĩa ita sunt perplexè, & obscurè diffi-
nita, ut mirum non sit labi in eis magnos uiros, & contra-
ria inter se dicere. Bipedem Aristoteles differentiam facit,
& Aristotelē sequutus Quintilianus. Porphyrius dicit esse
proprium. Martianus etiam sic finit differentiam: est suffi
ciens ad id quod susceperis discretio. Et alio loco: differen-
tia est sufficiens quęstioni discretio, ut si quæratur inter ho
minem leonemq́; quid intersit, respondeatur quòd homo
mitis, leo ferus sit: quod quidem nec hominem à mitibus
cæteris, nec leonem à feris aliis distinguit animalibus. Sic
ille: quæ omnia Porphyrius, & schola reiiceret, tanquam
imperita. Sed de proprio quid dicũt? Porphyrius propriũ Proprium
in quatuor significatus diuidit, quod soli, quod omni, q̃d
soli & omni, quod soli omni & semper. Quintilianus etiam
proprium dicit, aut quod soli accidit, ut homini sermo, ri-
sus: aut quod utiq; accidit, sed non soli, ut igni calefacere.
Quomodo potest proprium uocari, quod sit alii commu-
ne, non secus, quàm si bonum dicas malum, album nigrũ,
calidum frigidum: idq; Aristoteles uetat fieri: nam bipes
non proprium est homini, sed generale, & amplius. Nec q̃d
aliquo tẽpore, inest soli, nisi etiam propriũ dicas esse homi-
ni bipedē esse, quũ solus sedet domi, cũ cane, & equo, aut
à dextris esse, q̃d Aristoteles admittit, q̃ nihil uideo absur-
dius. Adde q̃ ineptũ est tertiæ ratiõis proprii exemplũ Por
phyrii, canescere in senectute: atqui si hoc omni homini ac-
cidit, semper accidit, nempe in senectute canescere: neq; eñ
Porphyrius canescere pro exẽplo dedit, & explicuit in sene
ctute, sed totũ hoc est pro exẽplo datũ, canescere in senectu
te: Grçce eñ sic legit: καὶ τὸ μόνῳ καὶ παντὶ καὶ ποτὲ, ὡς ἀνθρώπῳ
παντὶ τὸ ἐν γήρᾳ πολιοῦσθαι. Sed de uerbis ne simus nimiũ soli-
citi, cõniueamus ad hęc minuta. Aiũt differẽtiã, & propriũ
non accipere magis & minus. Ego uero nõ uideo cur unus
homo nõ sit altero & disciplinę capacior, & ad nauigan-
dũ aptior, aut ad artẽ medicã. Nã si essentia capacitatis aut
facultatis ad disciplinas, ad nauigandũ consideret, nihil ma
gis recipit aut min⁹: tã eñ alba est hęc charta, q̃ ille gypsus
in essentia rei albę. Et hęc adeo obscura, inuoluta, difficilia,
tradun-

traduntur pueris paulo ante è ludo triuiali egressis, quæ non intelligunt grandes natu in Philosophia detriti ac pe-

Elenchi.

nè cõsumpti. Postremus est liber de sophisticis redargutionibus, haud sanè inutilis disputantibus, in quo nihil conuellemus, ne quidam nos arbitrentur anxie in Aristotelis operibus scrutari, quæ carpamus. Totius Logici instrumẽti hæc est clausula: Reliquum erit uestrum omnium, uel eorum, ad quos hæc peruenerint, ut uenia ijs detur, quæ uidebuntur ad institutionem prætermissa, gratia autem habeatur pro inuentis, hoc uero est mea sententia æquissimum. Nam nulla ars simul & inuẽta est, & absoluta, nec ille tam multa potuit unus, & primus inuenire, ac iudicare, multa ex ijs, quæ inueniebat noua, admirabatur, inspiciebat propius: necdum tamen satis sibi fecerat familiaria, censere ac æstimare ut posset: quod omnibus contingit inuẽtoribus. Nec dubito, quin idem mihi in ijs, quæ ipse pario. Itaque de Aristotele nõ dicam plura, quem ego ueneror, uti par est, & ab eo uerecunde dissentio. Aristotelis enarratores Græci Alexander, Themistius, Simplicius, Psellus, Philoponus, & alij, multum habẽt uerborum: sententiarum non aliud, quàm ipse Aristoteles. Latini nostri pris i illi Apuleius, Capella, Augustinus, Boëthus dialecticam suam deprauarũt, & uim attulerũt Romano sermoni, quod illum in ijs, quæ ad linguæ proprietatem spectarent, præceptis Græcitatis obtemperare coëgerunt inuitum, ac repugnãtem. Quę eñ sunt ex ratione linguæ, ea in unaquaq; lingua sunt sua libera, & popularis potestatis: ut nec princeps quidem quicquam habeat in ea iuris, quamlibet in alia potens ac sęuus: nec qui donare homines ciuitate potest, uerba potest. At Latini dialectici per omnia Aristotelis uestigijs institerunt in præcipienda, & tradenda dialectica: ut quæ ille de uerbis, de nominibus, de enuntiationibus, non malè Gręce tradiderat, nostri ad Latinum sermonem malè detorquerent. Cuiusmodi sunt de nomine, & uerbo infinito, de enuntiatione infinita, seu incerta, & alijs: quæ ex grãmatica, & loquendi usu censenda sunt, nõ ex formula dialecticę, & quidem, si dijs placet, Græcanicæ. Neq; enim substantiæ nomen infinitari posse credo, nisi perraro: ut apud Ciceronẽ in primo Academicaꝝ: Nec uero aut q̃d efficeret alquid, aut

Aristotelis enarratores.

aut quod efficeretur posse esse non corpus. Quod uersum est ad uerbum de Grȩco Zenonis. Grȩcis enim facilius erat uti infinitis, quibus illud intelligeretur ὤρ, ἢ ὄρ. πᾶς οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ᾽ὤρ ἄνθρωπος. Latine uero quis sic loquitur, nō homo disputat, ut intelligi uelit, aliquid disputat, quod nō est homo: uel non Socrates uenenum bibit, id est, quod nō est Socrates. Egeo non pane sed pecunia: an aliqua re quæ non est panis? Cicero pro Cluentio: Non Archimedes potuisset melius describere. Et pro Rabyrio Posthumo: non amicus mihi, non Pompeius fuit: an aliquis, aut ut ipsi uolunt aliquid quod non est Archimedes, quod non est Pompeius? ut apud Quintilianum: Raro inuenies iudicialem, in cuius non parte aliquid eorum, quæ supra diximus, reperiatur: an in eo quod non, est pars, sicut apud eundū: hoc fecisti, non hoc feci. Et Portius Latro: nulli non oculi senatorum te statim consignarunt ingredientem: & alia innumera. Latini enim circumloquūtur, quod non est hoc, aut illud. Cicero conuersione illa per finita, & infinita extrema: de qua est apud Aristotelem in libro περὶ ἑρμηνείας: ut omnis homo est animal, nullum non animal est homo, Sic utitur in rhetoricis: Si constitutio & ipsa pars constitutionis quȩlibet intentionis depulsio est, quȩ intentionis depulsio nō est, ea nec cōstitutio est, nec pars cōstitutionis. Quare illa apud Aristotelem πᾶς οὐκ ἄνθρωπος ἐστὶ δίκαιος, sic erant uertenda: Quicquid non est homo, est iustū: nec Græci nomina hæc infinita obseruant, ac nec ipse idem præceptor Aristoteles ut in quarto Topicorū: εἴ τις ἡδονὴ μὴ ἀγαθόν, si qua uoluptas non est bona. Quid quod ubi hærere possit negatio, ex usu censendum est, non ex canone. Vt Martialis:

> Pellibus exiguis arctatur Liuius ingens,
> Quem mea non totum bibliotheca capit.

Quo loco negatur uerbum, non infinitatur illa uox totū. Apud Ouidium:

> Etsi nullus erit puluis, tamen excute nullum.

Quid illud est ex formula? an non potius ex intelligentia communi, & consuetudine illum ipsum qui uidebitur inesse, aut eum quem finxeris. Nam infinitari uerbum adiectiuum, illud penitus est non solum in Latino sermone, sed

etiam

etiam in Græco alieniſſimum, & intelligentiæ repugnans: ut apud Ciceronē: Quum ingreſſus iter ſit pedibus in equū omnino aſcendere non uult. Quis ſit ſenſus, uult aliquid, quod non eſt aſcendere. Non minus peccatū eſt in quantitatibus, ut uocant, enuntiationum. Aliquis concionatur, et quidam concionatur, particulares ſunt. Atqui non magis hæc, quidam concionatur particularis eſt, quàm hæc, Socrates concionatur, ſi qui audit, Socratem non norit. nam dicenti quidam concionatur, ſubiectum ſingulare eſt: audienti uero, ſi Socratem non agnoſcat, non minus eſt uerbum illud Socrates confuſum, et uniuerſale hominis, quàm illud quidam. Iam hęc omnia, omnis homo eſt animal, animal eſt omnis homo: omnia bonum appetunt, & bonum omnia appetunt: aliquis concionatur, aliquis non concionatur, non aliquis concionatur, uulgaris ſunt conſuetudinis, penes quam eſt iſtorum omnium lex, & arbitrium. Terētius hic ſolus neſcit omnia: intelligi poteſt, uel nō omnia ab eo ſciri, uel nihil. Cur nō bono uiro ſtipem dediſti? aliâs hoc eſt, non eſſe datam bono, aliâs eſſe datam ei, qui bonus non ſit. Cicero pro Seſtio: Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarij, beneficia ſpe promiſſa, prædam, lætitiam paucorum, luctum omnium: hic omnium quaſi plurimorum, aut reliquorum omnium. Ideo Ariſtoteles ſenſus, oppoſitiones, leges uniuerſalium, & particularium poſuit. Quæ uero eſſent uniuerſales, hoc eſt, quibus uerbis, & ſignis, qua conſtitutione, quo ordine fierent, non attigit. Videlicet ſciebat de illis nō poſſe in uniuerſum præcipi, quę eſſent uſus uarij, & mutabilis. Idcirco etſi dixit, qualia ſoleret uocare uſus uniuerſalia, qualia negatiua, aut affirmatiua, non tamen uniuerſalibus regulis definiuit. In indefinita magis eſt adhuc peccatum, quæ pro intelligentia fit, uel uniuerſalis, uel indefinita, uel ſingularis. Romani hanc urbem condiderūt. Romanus homo hæc ſcripſit: nō omnes, ſed aliqui, aut aliquis. Ecce tibi equus, quidam, certus: beata uita uirtute conſtat: omnis beata uita, uides ad omnia eam genera tranſire, idcirco infinitam ſeu incertam uocari, quod ambiguæ ſit naturæ, & mutabilis. Iam in aſſignando ſubiecto, & prædicato, rem ſpectant nō uerba: ut quum dico Socrates eſt albus, uel Socrates eſt homo, ſemper So-
crates

crates sit subiectum quocunque uertatur, quia in eo fundatur ratio prædicati, nempe iustus uel homo. Sed non considerant spectanda etiam esse nomina, & uoces: ut quum dico homo est animal, aliquod animal est homo, non omne animal est homo. Videndum enim nõ quid res sit, sed quid ego significem, quod nec ipsi possunt negare: nam dicũt in conuersione ex subiecto fieri prædicatum, & contrà. Item in conclusione indirecta: ut aliquod animal est homo. In Baralipton: omne risibile est animal, & omnis homo est risibilis. Ex duabus particularibus negatiua, & affirmante. Martianus Capella, & Boëthus subalternam oppositionem constituunt. Quæ oppositio est, si quis dicat: Omnis homo disputat, Socrates disputat. Quid habent contrariũ inter se homo & Socrates. Nec subcontrarię sunt oppositę, non magis quàm si quis dicat: Socrates disputat, Plato nõ disputat. An repugnat sibi, qui dicit: Aliqui senatorũ sunt assensi, aliqui non sunt assensi. Aristoteles ait oppositionem esse affirmationem, & negationem eiusdem de eodẽ, & non æquiuocè. Qui dicunt aliquis etiam aliquis non, nec de eodem loquuntur & ferè æquiuocè. Eandem Latinæ linguæ proprietatem oportebat seruatam esse in aliјs locis dialecticæ. In Elenchis multæ captiones, quæ in uerborum ambiguitate sitæ sunt, ac constitutæ, in Latinum uersæ, nec gratiam, nec intelligentiam obtinent: quoniam proprietas Græca non est mutata: ut discentes sunt scientes, μανθάνειν enim illis est intelligere utentem scientia, & accipere scientiam. Quæ expediunt bona sunt: δέον expediens est, & necessarium: cuiusmodi sæpe mala sunt necessaria. Quod ais esse, hoc tu es, propter infinitiuum, qui apud Atticos nominatiuo iungitur, καὶ ἄρα ὅ σύ φῄς εἶναι τοῦτο σύ φῄς εἶναι: & putas est silentia dicere, propter Græcum accusatiuum σιγῶντα, qui est singularis masculinus, & pluralis neuter. Iam quum ad coniunctam orationem & confectionem est uentum, in qua sunt duo, argumentum, quod est inuentum probabile, & argumentatio, quæ est cõfectio ex probabili, & eo quod probatur. Vt Medæam esse matrem est argumentũ, cui si addas, ergo amat filios, argumentatio est. Cicero & Quintilianus & eos deinceps secuti confundunt hæc. Nam Cicero locũ facit in Topicis à cõsequenti-

quentibus, antecedentibus, & repugnãtibus, quum hæ sint rationes argumentationum hypotheticarum, non argumentorum unius certi loci. Quippe ex omnibus licet talem formulam cõficere, quod idem Cicero ostendit exemplis suis: Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri, est autem pecunia signata argẽtum, legata igitur : & sic de alijs, quæ ipse uocat semper loca dialectica : nisi fortè aliam esse rhetoricam inuentionem putet, aliam dialecticam : quum sit una tantum, eaq; magis dialectici iuris quàm rhetorici. An dialectico solam relinquit argumentationem, quæ est de iudicando, errore Stoicorum adductus, de quo sum in principio locutus. In eundem errorem lapsus est Quintilianus, item Boethus, cui, ut Agricola cẽset, minor est tribuenda uenia, qui accuratius hæc suscepit tractanda, quàm magnis illis uiris licuit Ciceroni, & Fabio Quintiliano: quos diuersa ab istis studiorum ratio tuetur. Quintilianus uero inter syllogismũ & epicherema hoc esse, inquit, discrimen, q; syllogismus constet necessarijs, epicherema probabilibus: atqui hoc non est discrimen argumentationis, sed materię. Sicut quum enthymema aliud ducit ex pugnantibus, aliud ex consequentibus, quæ pertinent ad locos argumentorum. Iam argumentum facit à dissimili: ceu uero dissimile aliquid probaret: nam qui dicit:

Non tamen ille, satum quo te mentiris Achille,
Talis in hoste fuit Priamo,

Similitudine seu exemplo ualet. Pater tuus non fecit, ergo nec tu debes facere. Tum causa seu origine, ille non fecit, ergo si tu feceris, ab illo degenerabis, nec uerum erit tibi ab illo genus. Comparatione quoque: Ille in hoste nondũ uicto fuit clemens, tu ergo debes esse in hoste iam uicto. Sicut in facto Fabij apud Liuium uerbis M. Camilli: Vos in pace uultis Vrbem deserere, ille nec sacra deseruit obsessus. Cicero locum ponit à differentia, quem Quintilianus dissimilitudinis dixit. Non si uxori uir legauit omne argentum q̊d suum esset, idcirco quæ in nominibus fuerunt legata sunt. Multum enim differt in arca ne sit positum argentum, an in tabulis debeatur: hoc uero nihil probat, tantũ quod antea probatum erat disijcit, & dissoluit: nõ hæc est collectio, sed dissipatio collectionis. Nam quod alius cõfecit legatum

esse,

esse, hic per differentiam desiruit. Sin uero hic idem persuadere uelit non esse legatum, aliunde erit ei petendum argumentum. Sed Ciceroni non tam facieda est harum rerum, ac permagna habenda gratia, qui ipse tum primum propè inuentor excudit nobis partem dialecticæ utilissimam de inuentione: quod opus inutiliter ab Aristotele congestum Cicero ad utilitatem ingentem aptauit. Boethus in tradendis differentijs Topicis, quod opus ex Cicerone, & Aristotele, & Themistio concinnauit, uno aut altero Aristotelis dicto inductus est ad maximas singulis locis assignandas. Aristoteles enim, in secundo Topicorum de coniugatis tractans, inquit: Manifestum est quod si ostenderit quis de coniugatorum aliquo bono uel laudabili, & alia erunt ostensa esse talia. Vt si ex laudabilibus est iustitia, & iustum, & iustus, & iuste. Item de contrarijs loquens: Cuius generatio, inquit, bona, & ipsum bonum: & uice uersa. Item de corruptione, & generantibus, & corrumpentibus, ex ijs quæ à philosopho erant exempli causa dicta, Boethus maximas collegit singulis locorum: quod aliud non fuit, quàm infinitam possessionem locorum contrahere in magnas angustias: & latissimè patentem usum effecit, ut nullus penè esset. Quis enim uti possit locis ad illas maximas redactis: quasi uero non aliter usus sit locorum, nisi per illas: hæc omnia argumenta, ut exemplũ aliquod adferam, sunt à causa efficiente: Bonus, quia boni filius. Vir magnus, quia Scipionis nepos. Calidum, quia admotum igni. Decet te hoc facere, quia filius es Syllæ: & non decet, quia filius Q. Fabij. Opus seruandum, quia magni autoris: & non seruandũ, quia hostis. Quæ dabitur in his omnibus maxima? Sed uenio iam ad amicos meos recentes, ut ipsi uocant, sophistas, in quos tanquam in nauis sentinam omnia huius artis uitia confluxerũt, & Aristotelis & priorum, & longe plura, & fœtidiora, quæ ipsi de suo adiecerunt. Itaque quæ in antiquis reprobaui ea supersedebo hic recensere: tantum ea consectabor, quæ sunt recentiorum propria. Irrumpit ad tradẽdam dialecticam iuuenis ignarus Latini, & Græci sermonis, ignarus earum rerum, atque artium, quæ his duabus linguis sunt proditæ. Primum omnium quorsum pertineat dialectica ignorat, quæ sua, quæ aliena. Itaque & sua alijs cesserunt, & ipsi

Recentes dialectici sophistæ.

ipsi inuaserunt aliena. Nam totam eam partem, quæ est de argumentis inueniendis, occuparūt rhetores dialectico nō inuito. Primum quod quum Aristotelem partis huius uel inuentorem, ut inquit Cicero, uel certè præcipuum præceptorem uiderent illa adeo obscurè ędidisse, ut uerti in usum aliquem non queant, Ciceronem uero accommodasse operi, & eius traditionem Boethum esse amplexatū audito Ciceronis nomine, tanꝗ aliena nota inspecta, uerecundi homines manum continuerunt. Videbāt etiam rhetores apertius de illis præcipere & aptius ad exercitationē. Tum etiā libenter cesserunt possessione sumptuosa, ad quam tuendā magnis esset diuitijs opus: legenda, tenenda, cognoscenda multa, sine quibus inuentio tueri se & nomē suum nequit: nam quid de pisce, de lapide, de republica, de re familiari inueniet, qui ne nomen quidē unꝗ antea audierat: & adeo peritiæ huius usum amiserunt, ut quod est inuentionis argumenti ad iudiciū argumentationis transferāt. Nam quēadmodum argumentatio bene censetur per figuras, & modos syllogismorum, ita ipsi dicunt per locum à genere, per locum à causis, per locum à coniugatis, à maiori: quasi in hoc sint parati loci, ut censuræ sint argumentationum, & non indices argumētorum: ipsi eam retinuere solam quæ est de inuentione, more spinosorum Stoicorum, ad quam nec linguæ opes, nec multa rerum supellex magnopere uidetur eis necessaria, sed tātum garrula quædā imperitia, & loquacitas inuicta: & pro illa uetere diuisione Logicā esse aliā de inuentione, aliā de iudicio, nouā ipsi diuisionem adduxerūt, esse logicam ueterem, & logicam nouam. Cur ita nominetur, non magis scias dicere, quàm cur digestum nouum, & digestum uetus. Logicam appellant ueterē, in qua de simplicibus agitur terminis, uel pronuntiatis, prædicabilia, categoriæ, & de interpretatione. Logicam nouā priora, posteriora, Topica. Tum huic addunt septimum tractatum, quem recentes adiecerunt pomœrio ueterum imperio longius prolato. Ipsi tanquam uento quodam transuersi acti in metaphysica impetum fecerunt: non illinc modice repetunt, quæ uidebatur ad logicam pertinere, ut Aristoteles fecerat, sed penitus se, & pueros suos immergunt in arcana illa naturæ, quæ cōstare, & intelligi nullo penitus

modo

modo possunt, nisi gustatis his exterioribus: nam ordo nostrę cognitionis hinc est ad illa, nec eò penetrari à nobis potest, nisi per hęc, quę sunt foris. Ad incognita enim itur per cognita, & ad mẽtis iudicium per sensuum functiones. Isti contrà rudem puerum, & à grammatico recentem statim prædicabilibus, & prædicamẽtis, & sex principijs proluũt: ut olim Germani pueros suos recens natos rapido & gelido flumine. Sunt qui perpetuo ibi detinent, ut qui maximè sunt reales, quasi uero ad nugandum in illis commentis inuenta sit dialectica, & non ad rectè disserendum. Ibi nascuntur mira monstra quæstionum, de natura communi, qua miror non interdum eos terreri in somnijs, aut de illa in tenebris audere uerba facere, adeo res est monstrosa. Antisthenes, ut puto, primus uniuersalia quædam finxit in rerum natura à singularibus seiũcta. Plato Ideas posuit. Porphyrius quum hæc aliena esse à suo instituto uideret, consulto se uitaturum hanc, & similes quæstiones est præfatus: isti non abstinent, quanquam ipsa & absurditate sui & argumentis nominalium iam eò est deducta, ut si apertius uelint utrique eloqui, appareat eos idem sentire. Hinc de compositione generis, & differentię, ad constitutionem speciei. Quomodo sudatur cum uelint genus esse pro materia, differentiam pro forma: ideo ponunt compositionem physicã, & metaphysicã, ut hęc conflata sit ex quiditate generis, & quiditate differentiæ: & alia, quę si quis legat uir cordatus, & opinionibus antea, partibúsque non infectus, facile exclamet, ô nugas accuratas! ô eruditionem imperitã! Iam in prædicamenta infarciunt quicquid tractari uel solet, uel debet in prima philosophia, de omni rerum genere. Attigerat quidem nonnulla ex his Aristoteles, sed leuiter. Gilbertus Porrectanus longius mouit sex principijs conscriptis. Albertus Grotus & deinceps alij, nauem in altum deduxerunt, ut nullæ iam terræ appareant, cœlum undique & undique pontus. Prætereo quæstiones illas ridiculas, utrum res ponãtur in prædicamento, an nomina? quum disertis uerbis Aristoteles de uocibus loquatur: quasi uero res possint prædicari, aut nomina prædicentur, nisi res aliquas significent. An Deus collocetur in prædicamẽto, timẽt scilicet pij homines, ne infinitus finito conclud-

tur loco. Tum aſcendunt ſupra prædicamenta, & faciunt ſex tranſcendentia ex Sophiſta Platonis malè intellecto, ens, res, unum, bonum, uerum, aliquid. Sic poſſent addi ſexcenta, exiſtens, idem, utile. Vero, & bono quis utitur, pro tranſcendentibus: non nego quin aliquo in ſenſu omni rei conueniant, ut uerum ad eſſentiam pertineat, bonum ad finem: Illud intellectus, hoc uoluntatis, ſed utrunq; in Deo: nam nos fallimur ferè, & in iudicando, & in eligendo: nec minus eſſet tranſcendens utile aut commodum, quàm bonum eadem ratione. Nec naturalia paſſi ſunt quieta eſſe, libros Ariſtotelis de anima in poſteriora effuderunt. Ad diuina tranſgreſſi puero in ſchola ludenti ac nuganti de ſyllogiſmis diuinis in manus dederunt, rem arduam, & periculoſam. Ibi tam cõfidenter diſtribuunt, ſingularizãt, particularizant, complete, incomplete, quàm ſi de pomo aliquo eſſet ſermo: & dum uolunt rem humana ingenia ſuperantem in pueriles formulas redigere, in multa incidunt abſurda, & impia, quæ tamen conſuetudo inter illos effecit leuia: ut tres eſſe deos, tres eſſentias diuinas, filium eſſe patrem & non eſſe patrem, & alia, quæ aures abhorrent audire. Loquuntur ipſi de rebus offenſiuis piarum aurium, quę poſſunt eſſe magis? Sed his quia ſoliti audire nõ offenduntur, ijs demũ permouentur, quibus nõ aſſueuere. Et quum nihil ſit apud ipſos abiectius, aut deſpicatius grãmatici nomine, ipſi plura diſſerunt, quæ penè ſunt ex triuiali ſchola, q̃ ipſi grammatici. Sed omnia abſurdiſſime conuerſis uocabulorum ſignificatibus, quò illis collibitũ eſt, ut nihil reliquerint integrum, facile hoc ſibi uindicãtes, quum corrupta grãmatica & lingua tanq̃ ſenſu amiſſo, nemo eſſet, qui iniuriam ſentiret, aut doleret, aut per iniuriã occupata repeteret. Nam quæ in libris de interpretatione tractantur, an non literarij ſunt ludi? oſtendi de nomine, de uerbo, de negatione, affirmatione, de ſignis, de quãtitatibus pronunciatorum: in quibus nuperrimi dialectici nõ contenti corruptela ſignificationũ, quam à maioribus acceperãt, quandoquidem illa iam uulgata, & protrita uidebantur, ipſi nouam penitus linguam inuexerunt: cuiuſlibet hominis quilibet aſinus, & aſinus pręter a b aſinus, & aſinus poſſibiliter nõ ſunt: alter alius homo eſt ipſemet: cuiuſlibet alterius hominis

minis alius asinus est ens . Quis hæc ulla in lingua intelli-
gat? adiectis literis quãdoquidem uerba deerant, & ad me
lius diuinandum ? In terminis, quos primos obijciunt pue-
ris suam scholam ingressis, quid aliud loquuntur, quàm de
significatione, de complexione, de incomplexione, de com
muni, & proprio, quę sunt puerilis in Grammatica institu
ti. Sed de his quomodo præcipiunt? Terminos Aristoteles
uocat in Topicis quasi extrema enuntiati τὰ ἄκρα: & Boe-
thus eodem sensu nomina & uerba quæ in simplici propo-
sitione prędicãtur: ut in eo quod est Socrates disputat, So-
crates & disputat termini sunt. Isti quum terminorum no-
titiam tradant pueris tanquam rerum simplicium, ex qui-
bus conficiuntur enuntiationes dialecticę, integra pronun
tiata, & longas orationes faciunt terminos: & Homeri to-
tam quàm lõga est Iliadem aut Odyssæam: imò Iliadem &
Odyssæam. Si quis inter utranque adscribat τὸ καὶ, uocem
omnem uolunt significare se, & suum prolatorem, & pro-
latori similem, quin etiam scriptorem, & tabellarium, &
pennam, & manum, & Latinam literam, & Romanos, &
Carmentam inuentricem, & alia ridicula. Quod si circulus
œnopolij sit hederaceus, significabit Virgilium, quoniam
hedera coronabãtur poetæ: ueteres item ac ruinosos parie-
tes, qui hedera solẽt uestiri: & festina lente significabit Au-
gustum Cęsarem, quod is dicto illo soleret delectari: & lau
rus populum Carthaginensem, quod de illo triumphans
Africanus lauro est coronatus: tum locus omnis eum, quẽ
aliquando in eo loco uel uidimus, uel audiuimus fuisse: &
alia ridicula absque numero. Non est hoc significare, sed
admonere, et alicui aliud ex alio uenire in mentem. Nec mi
nus illa iocularia: si ex eodem atramẽto, quo scribitur hæc
uox homo, scribatur illa buf, an buf significabit? Nam isti
non contenti rebus naturalibus, ad ea quæ supra naturam
sunt, imò contra naturam, se extollunt, etiam inter pue-
ros: ut atramẽtum poni in duobus locis: omnes terminos
creabiles creari: horam diuidi per partes proportionales
minoribus huc uel illuc terminatis in qualibet parte: diui-
di hoc corpus in duas partes, rursum coniungi, sed contra-
rijs copulis quàm antea: uel in partibus paribus Socratem
esse album, in imparibus nigrum: creari aliquod infinitũ,

& alia eiusmodi. Quasi ullus sit horum usus in dialectica, & communi uita, nec illorum quidem quæ nunq̃ contingũt, antecedens esse Romæ, cõsequens Lutetiæ: uel antecedens proferri nunc, consequens cras. Quorsum hæc? Si assecuti peritiam necessariam in his animi gratia, tanq̃ tesseris luderent, fortassis essent ferendi, sed homines imperitos relictis ueris, solidis & serijs, huc se conferre quis ferat? hoccine est instrumentum seriarum disciplinarum plusq̃ pueriles lusiones? Sed de significando, quis melius potest, aut debet præcipere, q̃ grammaticus, aut certè populus, quem penes arbitrium est, & ius, & norma loquendi. Iam in terminis connotatiuis album significat rem et alborem: certè nõ magis q̃ homo animam uel animal, uel rationale: neq; enim quod aliquid sit in alterius diffinitione, ab eo significatur: & de hoc termini genere, dant regulã: Quãdo terminus sumit pro aliqua re, & definit sumi pro illa, si nõ est propter defectũ rei, hoc est, propter defectũ cõnotationis. Quid ergo risibile, qd ratiõale? At inquiẽt nõ recurrit formula: atq; oportebat eã recurrere, quæ traderet pueris, ne fallerent: tum quod ad cognitionem connotatiuorum parabatur. Sed esto ita. Quid nomina propria, quæ omnia possunt tolli, & imponi alia. Nec satis est quod Paulus Venetus dicit Socrates dupliciter accipi pro illo homine, aut pro hoc composito uocatus Socrates, hoc mutari posse, illud nõ posse. Idẽ dicat de uocibus mundi omnibus: loquor de scriptis, & quę proferuntur: nam in mente imagines sunt rerum sine nominibus. Et tamen ex ijs quæ sunt illic, de termino complexo, & incomplexo definiũt, quod est imperitũ: nam mens nostra compositas uoces simpliciter sæpe intelligit, & simplices compositè: ut audita hac, Troianorum acerbus terror Achillem solum nonnunquam intelligit, interdum quum Achillem audit, de terrore, & Troianis & sęuitia iuuenis cogitat. Quid quod quæ uox est in una lingua simplex, in altera est composita, ut Latinè paterfamiliâs Græcè οἰκοδεσπότης. Latinè tribunus militũ, Græcè χιλίαρχος. Latinè tribunus plebis, Græcè δήμαρχος. Et in eadem sæpe lingua: ut idem sunt dictator, & magister populi: Idem Censor, & magister morum. Quid quod Gregorius Ariminensis nullam categoricam pronuntiationem composi-

Terminus connotatiuus.

tam

tam uult esse in mente. Vtique non facile dictu est, quid co-
gitatus noster simpliciter sibi fingat, quid coniunctim, &
complexè, adeo est liber, etsi hic ad hunc modum intelli-
git, ille multò secus, ut præcipi hac de re ex mente & intel-
ligentia nullo modo possit. Ex istis conficiunt dialecticas
enuntiationes, quæ constant subiecto & prædicato, sed eo
ordine, ut non sit periculosius hunc uniuersi ordinem per-
turbare. Subiectum necesse est esse prius prædicato: omnis
homo est animal rectè, animal omnis est homo, perturba-
ta omnia, & confusa. An non hic est in prima forma syllo-
gismus: omne animal est corporeum, animal est homo oĩs,
ergo omnis homo est corporeus: ergo animal tam prędica
tur in assumptione, quàm in propositione subijcitur. Ani-
mal omnis homo est, ꝙ omnis non est pars prædicati, ani-
mal est omnis homo pars est, uerificari ut de nullo possit:
neque enim inuenietur de quo uerè dicatur, hoc est omnis
homo. Quæ ego quid communi usu & scriptoribus Lati-
næ linguæ omnibus reprobem? ipso Aristotele confuta-
buntur. Is enim in libro Perihermenias istis pronuntia-
tis utitur, est iustus homo, non est iustus homo: an non ibi
iustus de homine prædicat̃, atqui hoc ipse dicit disertis uer
bis, ut in hac eiusdem, est homo: Quid homo prædicat̃ neq;
Iam ubi ait ualet omnis homo, non ualet omnis homo, est
ne omnis pars prædicati? Sed isti nec Aristotelẽ quem tam
tum habẽt in ore, nec ullum bonum, & magnum autorem
legunt, uel intelligunt: nec est opus autoribus, aut libris ad
ea, quę agunt. Verba omnia adiectiua uolũt resolui in sub-
stantiuum uerbum, & participium: ut, ambulat, est ambu-
lans, alioqui non esse satis perfectam, & satis explicatam
enuntiationem. Aristoteles, inquit, idem esse si quis dicat,
Socrates disputat, & Socrates est disputans: an quia nihil
sensu distant, protinus quicquid est in una prædicatũ, erit
etiam in altera? neque enim hæc differunt, homo disputat,
& animal rationale disputat: non tamen idem est subie-
ctum. Quid quod ad resoluendum non tantam habemus
participiorum copiam, quantam Græci, qui habent parti-
cipia præteriti, & aoristorum in uoce actiua, & præsen-
tis, ac futurorum in passiua: ut hęc difficile possit à Latinis
explicari, Socrates diligit̃, aut laudat̃, à Gręcis facillime.

Quid quod non ſemper idem reddit participium quod uerbum, præſertim in ijs uerbis, quæ non præſentem actionem, ſed conſuetudinem ſignificant. Longæ ſunt diuerſa, pingit, & eſt pingens: amat, docet, & eſt amans, eſt docens, quæ de dormiente bene dicantur in uerbo ad hunc modum: hic docte pingit, hic amat illam, hic docet filios meos: non item in participio, quod præſentem actionem notat. Adde quod multæ ſunt propriæ locutiones per uerbum, quæ non ſunt per participium, ut Socrates confidit, & eſt confidens: rubet, & eſt rubens: pallet, & eſt pallens: pluit, & eſt pluens: licet, eſt licens. Sed in hoc non immorabor: nam inter ipſos ſophiſtas parũ conuenit alijs dicentibus uerba adiectiua eſſe incomplexa, cuius eſt ſententiæ Petrus Mantuanus, in qua uidetur Ariſtotelem & Boethum habere autores, alijs aſſerentibus ea eſſe complexa, nec dici uerba dialectica. Sed ea diſputatio & cõtrouerſia nec rebus, nec rationi loquendi officit. Illud magis & ſermonem, & intelligentiã omnium lædit, quód prędicatum uolunt aſtringere ſubiectum in his, ac eiuſmodi: homo eſt pictus, homo eſt mortuus, in quibus de analogo prædicatur ſignificatio ignobilior: ut hæc ſit uera propoſitio, quod abſit, omnis homo eſt mortuus, & hæc, omnis homo eſt pictus. fortaſſe illis qui ſedebant in ſpecu Platonis omnis homo erat umbra, nobis non item, niſi fortè ijdem iſti, qui hæc ſomniant. Quid quum ſubiectũ reſtringit prædicatum, ut in hac, Socrates albus: ut hæc ſit uera, tantum Socrates eſt albus: nam uolunt eſſe ſenſum, ſolus Socrates eſt Socrates albus. Quod à Paulo Veneto allatum, cæteri magno applauſu exceperunt, tanq̃ illic Socrates ſubſtantiuum ſit illius adiectiui albi, & non potius homo. Quod ſi ita ſit, nulla harum non erit uera, tantum Socrates eſt philoſophus, Solus Socrates eſt Athenienſis, ſolus Socrates habet patrem. Eadem lege factæ ſunt hæ uerę: Socrates uidet omne aſtrum, quum unum tãtum uidet. Socrates poſſidet omnem aſinum, qui unum habet. Si ſic lubet explicare, dicam & hanc eſſe ueram, homo eſt aſinus: nam ſic interpretabor, homo eſt aſini poſſeſſor. Reſpondebunt mihi neminem ſic uti illo pronuntiato. At oſtendant ipſi quis ad eũ modum utatur illo ſuo præter ipſos? Sed de hoc poſt paululum,

Iulum, nunc pergam alias addere. Nec in minores angusti-as deducta sunt illa de forma, & forma acceptionis termi-norum. A ueteribus perplexe sunt prodita, sicut à Petro Mantuano, & ab Strodo, cuius diffinitionem consequen-tiæ formalis tres expositores Sermoneta, Ferabrich, & Thienensis nequiuerunt satis declarare. Recentiores for-mam sic constituunt, ut sit eadem qualitas enuntiatorum, eadem quantitas synonymitas terminorum, similis acce-ptio terminorum, ut nullus sit iam syllogismus bonus de forma, nulla oppositio, nulla conclusio, nisi in angustias sermonis illorum, & in illas loquendi absurditates reda-cta. Cicero sic colligit: Omne gaudere bonis animi beatum est, omnis sapiens ijs bonis animi gaudet, omnes ergo sapi entes beati. Instari enim potest sic: omne gaudere bonis a-nimi beatum est, omnis stultus suauibus bonis animi gau-det, suauibus posito pro ijs. Neq; hic esset bonus: omnis ho mo legit, Socrates est unus ex hominibus, ergo legit: nam in assumptione hæc est instantia, bucephalus est asinus ho minis. Et Quintilianus libro secundo: Omnis ars habet ali quam materiam, Rhetorica nullam habet propriam mate riam, nõ ergo est ars. Instatur: omnis homo habet equum aliquem, Socrates non habet equum album, non ergo ho-mo. In omni re sunt nimij: interdum uolunt referri omnia ad animum, & modum concipiendi: cogitatione interdum in nudis uocibus sistunt sine intelligentia. Spectandum est in uerbis omnibus quid mens soleat communiter intelli-gere. Iam quales consequutiones faciunt: homo est asinus, ergo baculus stat in angulo. Socrates ambulat, ergo deus est bonus: ad impossibile sequitur quodlibet, sicut necessa-rium ad quodlibet: quasi uero non ratio connexionis po-tissimum spectari debeat, ut in disiunctis, ego curro uel de us est. In modalibus alias faciunt de sensu composito, alias de sensu diuiso: nõ tam improbo rem, quàm eorum in uer-bis definitionem: ut quum in medio est modus esse de sen-su diuiso: Socrates necessario currit: quum initio uel fine, de sensu composito: Socratem currere est necesse. Aristote les has duas ponit eodem loco, & sensu: quod est esse quum est, & quod non est non esse, quum non est, necessum est: & hanc, omne quod est necessario est quum est: nã τὸ ἀνάγκη

De forma, & forma acceptio-nis termi-norum.

in priore illa postponitur, in posteriore ponitur in medio. Et in primo elenchorum hanc uocat amphibolã: τὸ δύνασθαι καθήμενον βαδίζειν posse sedentẽ ambulare, & ait posse esse sensus diuisi, & compositi. Quid quod fecerunt alias modales, nempe uerum, falsum, scitum, tum opinatum: ut Buridanus & alij: in quibus etiam de sensu diuiso, & composito: quod quomodo possit fieri nulla mens capit, ut Socratem scitum est disputare. Coniunctæ categoricæ, quas hypotheticas uulgo nominant, quum sint innumeræ, nempe quot coniunctiones, quot etiam aduerbiorum, non pauca reduxerũt antiqui inter eos ad tres species. Alij paulo plures addiderunt. Paulus Venetus, quem Dullardus, & uulgo eorum scholæ in hoc, sicut in multis alijs, sequitur, hanc fecit distinctionem, ut quæ coniunctiones coniungunt enuntiationes per se intelligibiles, hoc est de indicatiuo, efficiant hypotheticas: Quæ uero de alijs modis, non item. Ideo has coniunctiones licet, quàmuis, etsi, quanquã, non facere hypotheticas. Quia recte dicitur, licet Socrates currat, Socrates tamen non mouetur: non recte autem, nec latine, licet Socrates currit. An non hæc sunt ad risum mouendum aptissima? Primum has, & similes, si asinus uolaret, asinus haberet alas, nõ negant esse hypotheticas. Deinde quid prohibet, quo minus bene & latine dicatur, licet Socrates currit, etsi, quanquam Socrates currit. Isti sunt qui in formulam redigunt latinum sermonem, cuius umbram nunquam uiderunt: sicut Mantuanus, qui ait ab hypothetica temporali ad quamlibet sui partem ualere consequentiam, ut à coniunctiua: ut hæc sit bona cõclusio: Tu moueris, quum curris, ergo tu curris, & tu moueris. Tum hæc: Aestas est quum sol est in Cancro, ergo ęstas est, & sol est in Cancro. Sunt enuntiationes quædam categoricæ de condicionato extremo, ut uocant: Socrates si est homo currit: Do tibi lapidem si est auis, & do tibi auem, si est lapis, ut hæc sit uera: Do tibi animal, si est homo, quum do adamantem: quę sunt profecto aptiora ad ludendũ, quàm ad loquendum: qualia sunt, quum in libris eorum alijs infinita: nam quis posset percensere omnia, non facilius quàm harenas Lybię: tum potissimum in ijs, quę uocant parua logicalia, omnia ex linguæ ignoratione excogitata: de quo

pauca

pauca prius loquar, non tam disputandi, aut conuincendi gratia, quàm docendi: nam ea est res, quæ si exposita fuerit, nec ipsos eosdem arbitror repugnaturos, qui sunt commenti. Quippe eius rei adhuc retinent semina quædam, sed degenerantia. Itaq; si uera, & meliora ostendantur, facile agnoscent & accedent. In hac rerum natura artes sunt ab hominibus cura, labore, meditatione, industria obseruatę, ac excusæ: nulla earum sibi facit nouam materiam, sed in facta iam, & parata operatur: & aliæ circa res uersantur, aliæ circa uerba, quæ sunt grammatica, dialectica, rhetorica: nulli istorum uel mutare populi sermonem, uel nouum licet fingere, sed in recepto quæ sui sunt muneris, defungi: Grammaticus rationem, & uerborum simplicium, & aptę compositionis inquirit. Dialecticus quæ faciant sensus ueros, quæ falsos: loquor ex recepta opinione quæ consequantur, quæ repugnent. Rhetor quæ pulchra, ornata, insignia, quę cum dulcedine in animos blande instillentur, quę aspera & dura. Si grammaticus nouum aliquod, & inusitatum afferat uocabulum, aut doceat pueros suos aliter loqui, quàm populus loquatur, nimirum explodetur ut barbarus. Si rhetor dicturus noua sibi fingat schemata, & non illa sumat de medio, stultitiam, & absurditatē hominis omnes explodent. Quid si dialecticus uerum & falsum scrutatur, fictis suo arbitratu sensis uerborum, relictis illis uulgaribus & receptis, planè dicent omnes, quibus lingua erit nota, non nostri sermonis uerum inquiris, sed tuorum somniorum. Si tu in his uerbis & hoc communi sensu aliqua obseruas, audiam te docentem: sin fingis tibi linguam, ac uoces, tibi, & tuis paras dialecticen, cuius nullus sit usus, cū nemo sic loquatur, ac ne tu quidem, & tui: hoc adeò uerum est, ut nec Aristoteles, nec Boethus, nec ipsi ijdē, quibus hæc nescio quis deus misit in mentē, ad præscriptū suorū canonū possint uera loqui. Aristo. ac ueteres oēs Gręci usum Gręcę linguæ sunt secuti: Cicero, & Latini Latinæ. Infinita sunt quæ ex cōmuni usu affirmat Aristo. in prędicamētis, in metaphysicis, in Topicis, deniq; ubicūq; de sensu uerborū agit. Et recentiores isti nō ignorant dialecticā suā pręcepta esse in cōmuni lingua obseruata: ideo enim multa probāt p cōmunē modū intelligendi, & ad tuendas eas enuntiationes

quæ

quæ uulgo habentur pro ueris: tot regulas illis prioribus interferserunt, ut de suppositione accommoda, & persona li, de tempore pertransacto, de distributione, pro singulis generum, pro generibus singulorum, & eiusmodi haud pe nitus ignari obseruationem esse linguæ dialecticam. Quod si meliorē nouissent linguam, utiq; ad eam accommodassent canones, sed de ea loquebantur, quam illi non solum optimam esse autumabant, sed solam, quum aliam ne de facie quidem unq̃ uidissent. Nam quod dicũt quidem, ego sic mente concipio: hoc uero nihil ad dialecticã, quæ est de sermone: neq; enim quum dico homo est ceruleus, spectare debeo quid intelligat indoctus, qui ceruleũ capiet pro cereo, sed quid in Latina lingua signet. Vera, & falsa, & cõtraria, & consequentia, inquit Cicero, sua sponte, non aliena iudicantur: de quo fuse disputaui in epistola ad Ioannem Fortem. Putabam olim, quum inciperent hæc mihi displicere, magnum me negotium habiturum istis confutandis contra homines pertinaces, distinctionibus armatos, disputando inuictos, & qui numero ualerent. Sed hoc tempore renato sermone Latino, & uel pueris iam proprietatem linguæ Latinæ intelligentibus, facilior erit eorum cõfutatio, quæ ex prauè cognita lingua fuerũt corrupta: dicũt usum populo cõcedentes scientiam nobis reseruamus: & duos faciunt sensus, bonũ, & rigorem. Quid est rigor aliud ad eorum sensum, quàm exacta quædam loquẽdi ratio. At eam ex quibus petemus, nisi ex ijs qui exactissimè quanque linguam tenent, non ex ijs, qui sunt eius inscientissimi. In Latina ex Cicerone, Plinio, Seneca, Varrone, nõ Petro Hispano, aut Gulielmo Hentisbari. Boethus, Apuleius, Capella, in suis dialecticis dicta Ciceronis adducũt pro testimonio, nempe Latini homines hominis Latinissimi quiq; absolute linguam illam norat, & rigorem hunc poterat, adiuuare. Greci Demosthenis, Isocratis, Homeri, Euripidis, Sophoclis: de quo alio loco à me differetur: nos etiã magnorum autorum utemur dictis: nam unde nisi ab illis, requirenda est linguę proprietas? Ex illa imperitia sermonis natę sunt nobis suppositiones, ascensus, descensus, ampliationes, restrictiones, appellationes, exponibilia, ad quæ si lingua esset aptanda, non solum obmutescendũ esset, sed aliquid esset ue-

Parua logicalia.

esset uerum in scriptoribus: ut interdũ mirer, quomodo hęc eis uenerunt in mentem, tam ab omni ratione, & loquẽdi, & sentiendi abhorrentia. In suppositione sunt discreta, determinata, confusa, distributiua: sunt termini certi, qui illas faciunt, certo loco, & ordine: omnis homo est animal, uera est, & animal confuse supponit: animal est quiuis homo falsa, determinate enim: caput omnis homo habet falsa, omnis homo habet caput uera: equus requirit̃ ad equitãdum falsa: ad equitandũ equus requirit̃ item falsa: ad equitandũ requiritur equus uera. Cicero dicit in Oratore acumen dialecticorum requirendum est, & in finibus quoniã aliquid omnes. Quid Lucius? & Quintilianus: est aliquid in omni materia naturaliter primum. Et in sacris literis: pauperes semper habebitis uobiscũ: sunt hæ falsæ? quis aliter loquitur? nec ipsi iidem, etiam cum de his præcipiunt. Iam usum negationis, qui uarius est apud Græcos, & Latinos, & unamquanq; linguam, & patet latissimè, si quis conetur ad cæteras formas redigere, peribit sermonis uniuersa uis, & gratia. Nemo est ex aliqua parte non felix. Quid istud est, ex nulla parte? & dicunt quod mobilitat immobilitatum immobilitat mobilitatum, ut se negationes impediant: & negatio cadens super signum uniuersale. In omni lingua duæ negationes fortius negant, præterquam in Latina. Demosthenes quatuor posuit pro una. In nostra etiã sæpenumero non plus efficiunt duę, quàm una: ut, nõ possum ne dormire quidem. Cicero: Nolo ne hæc quidem humana ignoret. Idem sunt: non reueretur neq; deos, neq; homines: neq; deos neq; homines reueretur: non ueretur homines, non deos: non timet homines aut deos: non metuit hominésue deósue: ne scribere quidem nouit, non nouit ne scribere quidem. Aristoteles expresse ait non esse hanc uniuersalem: non est homo pulcher: nec idem esse, non est homo pulcher, & nullus homo est pulcher. In ascensu magna controuersia in ponenda constantia. Quidam recentiorũ repudiato uetere more, ita eam ponũt, ut ipsa enuntiatio, ad quam ascẽditur, luce fit clarior præ constantia. Sed quomodocunq; ponatur, nullus est eius usus, neq; unquam aliquis sic colligit, ne ludẽs quidem: multo aliter utebatur Socrates suis ἐπαγωγαῖς. Iam descendant mihi sub hac, quæ est

apud

apud Ciceronem in Academicis quæstionibus: Iudicium Protagoræ est, qui putat id cuique uerum esse, quod cuiq; uideatur: uel illa in secun. Philip. Ita cuique eueniat, ut de republica quisq; mereatur: an erit, ita Antonio eueniat, ita Fabio, ut de republica quisq; mercatur, quid absurdius? In ampliationibus, & restrictionibus illa sunt prodigiosa: meretrix erit uirgo: artocreæ deuoratę & egestæ sunt edendæ: puer anniculus fuit centum annorum. In appellationibus non uidi papam, & papam uidi: consulem cæcidi, & non cæcidi consulem. Ergo omnes istę ad eorum normam sunt falsæ. L. Cæsar genuit Cęsarem dictatorem. Iesse genuit Dauid regem ex ea, quę fuit Vrię. Caieta nutrijt Aeneam regem Lauinij: hęc mulier nupsit magno illi pictori Apelli, si antequam ad summum peruenisset artis, nupserat. Hoc opus scriptum est à patre Catonis, si scripsisset antequam Catonem gigneret, & alia quæ sunt in ore omnium infinita. Exponibilia fecerunt, tantum, pręter, inquantum, immediate, incipit, desinit. Tum comparatiua, totus, semper, ab ęterno, infinitum. Cur non plura? quasi uero non penè uerba omnia, & aduerbia possent etiã cum cauillis exponi aptis disputantium circulis: ut currit, quis motus necessarius sit ad currendum? cantat, quàm alta uox ad cantandum? plorat, quis animi motus, quæ uox, qui gestus ad plorandum: ridet, quis oris rictus ad risum: solet, consueuit: quot actus ad habitum, aut ad consuetudinem, quanta intermissio: & sicut incipit, ac desinit, cur non etiam aggreditur, expedit se, delassatur, cessat: Iam cum adduntur aduerbia, celeriter, bene, male, tarde, penè, ferè, quasi, etsi. Quasi iam exponunt maior pars, ut si sint hic Romani mille quingenti, & unus discesserit, uerum sit quasi nemo Romanus hic remansit. putant agi de numero sententiarum in foro aut curia. Sed uideamus ea, quę tradunt: tantum animal est homo: tantum coloratum est album: Sola animalia sunt homines. Quis hęc intelligat? bene additur inferiori exclusio. Quippe est exclusio uelut quędam restrictio, quę fit à minore atq; ampliore, ad summum ęquo, sed sic, ut pro maiori positum appareat: tantum homo ridet: Soli Romani sunt liberi: superiori additum nullum facit sensum, & propè contra-

rium

rium solet intelligi, ut tantum liberi sunt Romani, quasi soli Romani sint liberi: & tantum animal est homo, quasi solus homo sit animal. Plinius libro Septimo: Præter fœminam pauca animalia nouerunt coitum post conceptum: quomodo hic sit exceptio? horum uerborum, incipit, & desinit, si loquendum sit ad canones istorum, nullus esse potest usus. Quis poterit tenere minutias illorum instantium: quum in prandio sumo secundam buccam, aut etiam quum primam habeo inter dentes, non possum dicere incipio prandere, quod infinita uis instantium præterfluxerit: nec quum mando postremã, desino prandere. Quum libri secundam literam scribo non incipio librum scribere, quum antepenultimam, non desino. Quid ergo potest incipere aut desinere? Plinius apud Græcos inquit desijt nugari Diodorus: non possunt inueniri exponentes: reijcienda est tanquam parum dialectica. Quæro cur homines nominales, qui negant esse in rerum natura instãtia, Scotum, & reales sint in hoc secuti de instantibus exponentes immediate incipit & desinit? An non uidetis cauilla quæri, & materiam lusui aptiorem? Comparatiua, & superlatiua dicunt distribuere terminos sequentes, ut nõ idem sit, Socrates est Troianis doctior, & omnibus Troianis doctior: quia sunt duo signa mobilitantia. Socrates est Græcorum doctissimus, & omnium Græcorum doctissimus. Quid ego his & similibus refellendis nugis ludam operam, quam illi ipsi usurpandis, quæ sunt pueris ad derisum cognita. Illud acutum, quod ex huius exponentibus, Socrates est Græcorum sapientissimus, unam faciunt quidam, omnes Græci sunt sapientes. Cur non has exponunt multo doctior, paulo, aliquanto, non multo, non paulo, quæ magis expositione egent? Socrates à Græcis differt uera, differt à Græcis falsa, quia distribuitur. Et quẽadmodũ hanc, uterque homo disputat, explicant aliquorum duorum hominum quilibet: ita hanc alter homo disputat, omnium duorũ aliquis. Quis unq̃ talem excogitasset sensum, qui Latinã linguã audiuisset. Tum signum collectiuum cũ suo termino facere terminũ cõmunẽ, & propositionẽ indefinitã, & posse uniuersalizari, & fieri collectiuã. Capiamus ergo hãc: oẽs apostoli dei possibiliter sunt duodecim: fiat rursus

collectiua

collectiua omnes omnes Apostoli Dei, rursum distributiua omnes omnes omnes Apostoli Dei: quo quid est absurdius? Et hāc concedūt, omnes duo Apostoli Dei sunt duodecim. Similiter omnes Apostoli Christi non sunt boni, uel sunt non boni, ueram esse uolunt, quia Iudas fuerit malus: cui Aristoteles refragatur disertis uerbis in libro Elēchorum, negans posse dici nō bona ea, quorum aliquod unum non sit bonum. Addunt obligationes, quas alij Theses uocant: quasi uero hæ essent formularum artis, & non potius exercitatio, & usus artis, quo quisq; nihil concedat repugnans, aut neget quod cōsequatur. Tum etiam insolubilia, quum in se reflectuntur enuntiationes: hæc propositio est falsa, omnis propositio uniuersalis significat aliter esse q̃ est: oīs consequentia in Darij est mala, hæc est consequentia in Darij, mala ergo. Sed illas omnes, & similes de alijs oportet loqui, non de se. Si quis dicat ego mentior, continuo rogabūt omnes quid dixerit, in quo sit mentitus, hæc pronuntiatio est falsa: quærent quænam, si pergat dicere hæc ipsa, respondebunt id nec uerum esse, nec falsum: idcirco non defuerūt inter eos quidam, ut Petrus Mantuanus, & Andreas Limosus popularis meus, qui negarent propositionē posse ostendere seipsam, multum alijs frementibus, quod tanta materia disputationibus detraheretur. Itaq; calumnia eos impetiuerunt, quo id dicerent subterfugientes argumentorum laqueos, & pugnam ignauè detrectātes. Sed sit finis, quum illi finem nullum faciant, nam in infinitum sunt egressi, quum in omni dialectica, tum potissimum in his paruis logicalibus, quem septimum tractatum nominant extra Logicam utranq;, nouam, & ueterem, quod nihil esset de his traditum à prioribus: quæ res in causa fuit tantopere corrumpendi hanc partem, quod ipsi nulli melius sentiēti inni xi, toti essent sui: confinxerunt omnia pro captu illo suo, & linguę, & bonarum rerum omnium experti. Atq; hoc loco, inq; reliqua omni Dialectica quum ignorarēt quænam essent sua, quæ aliena, & in omnes ferè artes impetum indoctè fecissent, detinuerunt auditorem diutissimè, tradendis tam multis præter rem naturalibus, supernaturalibus, diuinis, grammaticis, quæ ut erant perplexa, & cōfusa omnia, ita fuerunt per maiores ambages circumducenda. Miran-

est,

dum est, quum Dialecticam fateantur esse instrumentum aliarum artium: huic Lutetiæ duos annos impēdi, cæteræ autem philosophiæ, & de natura, & de moribus, & primæ philosophiæ, uix annum. Quid quod quidam etiam de hoc anno aliquid Dialecticæ decidunt. Multi tota uita etiā longissima nihil sunt aliud quàm dialectici. Ea mora plurima suasit inducere alienissima à re, & deprauatissima. Idq; usu uenit eis, quod est apud Ciceronem de philosophiæ studijs in persona L. Crassi in tertio de Oratore: Ista discuntur, inquit, facile, si & tantum sumas quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiā ipse discere: sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio, & quęstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges: ita fit ut agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinam cōfirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumq; permaneat: libet autem semper discere, ut si uelim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi non possim. At alij quia præclarè faciunt, uehementius quàm causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est quod quisq̄ magnitudine artium, ex eo quod senes discūt, pertimescat: nanq; aut senes ad eas accesserūt, aut usq; ad senectutem in studijs detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidē sic se mea sentētia habet, ut nisi quod quisq; cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Sic Cicero. Et quia statim altercandum erat, & semper altercandum, quæsita sunt spinosa quædam apta disputationibus, quæ materiam suppeditarent rixis, & diutissimè proferrent altercationem etiam in tradendis præceptis artis: nihil semel dicunt, ne adimant sibi argumentandi, & in contrariū dicendi occasionem. Sed si quam diffinitionem, aut formulam tradunt, primum cōfuse & ruditer proponunt, postea paulatim, uelut cogentibus ad id argumentatiunculis, expoliunt, & crebris tibicinibus fulciunt, ut deniq; per longissimos uerborū circumactus sit perfecta: & querunt postea de prolixitate eorum, qui excultius scribunt, quum ipsi dum undiq; ansas argumentorum uenantur, id multis paginis uix explicent, q̄d exponi paucissimis uerbis potuisset. Iam uero ne deesset uelut bello huic comeatus, de omnibus inquisierunt etiam recon

ditis, & alienis, & puerilibus, & absurdis, & de iis quæ capere nō potest humana mens: quum tamen Aristotelis sit in primo Topicorum sententia, neminem sanæ mentis propositurum, quod ab omnibus uel reprobatum sit, uel comprobatum, uel etiam plurimis: hęc enim dubitationem nullam habēt. nam quæstio dialectica, est quæstio probabilis, non paradoxa: nec contenti iis, quæ natura ingenii humani assequi, & definire poterat, ad uiuum uoluerunt omnia resecare, adducti dulcedine disputandi. Et quemadmodum qui pruritus titillatione acti nimium scabētes sanguinem eliciunt, & dolor succedit in locum suauitatis: & mali chirurgi dum morbidum nimis resecant, sanum quoque attingunt: ita isti dum nimium scalpunt ueritatem, amittunt, & in falsum incidunt, quod profert se maiore aliqua uerisimilitudine, quàm uerum ipsum: ut interdum orichalcum magis exprimit colorem auri, quàm aurū ipsum: & qui simulat, quàm qui agit simpliciter, propius ad imaginem ueri accedit, etsi longius à uero ipso. Hinc est acutus ille Mimi uersiculus: Nimium altercando ueritas amittitur. Ad populum uero spectatorem, & interdum etiam, si diis placet, altercationum arbitrum quęsita ludicra tanquam in fabula, ac ipso sono grandia, & uasta, ut pullata turba admiraretur, quæ non caperet, ipsiq; magni essent uulgi existimatione. Inde arrogantia quod aliquid sibi esse uiderentur, quia populo stulto iudici uidebātur: nam bellaces homines pulcherrimum censebāt esse titulum inuicti ut principes: hinc

Sophista. sophistæ nomen sunt amplexi, quum alioqui sophistā diffinirent non existentem, sed apparentem. Quidam se horribilem sophistam cognominabat Lutetiæ, non minorem eam appellationem ratus, quàm Africani, aut Asiatici: Intrauit palàm, & magno agmine ostentatio, atque ex ea pertinacia non cedendi melius dicenti, ne uictus hoc coactusq; ui argumenti uideatur facere: & ex pertinacia tuendi quicquid suscepissent conuicti, et prostrati, ad rem maxime absurdam confugiebant, quæ illos in præsens periculo eximeret: mox liberati honorem illi habebāt, tanquam seruatrici, & dignitatē attribuebant placiti, ita ex euasione transibat in dogma. Accendebantur leues homines gloriæ cupidine, quum se quisque autorem haberi uellet noui inuenti,

quæ

quæ confirmauit consensus sequacium, quod erat factu fa
cillimum, quum ad eam rē nec literis, nec libris esset opus,
tantum inuicta contentione, si sibi in respondendo consta
ret, nec admitteret repugnātia: uere erant placita. nam pro
ratione nihil afferebatur aliud, nisi sic placet, sic uidetur,
impugna ipse, ego consequenter tuebor. Nam quum Ari-
stoteles quinq; metarum genera posuerit, in quibus sistit di
sputatio, ubi ad aliquid illarum est peruentum, isti nihil est
tam nugax, aut inopinabile, aut contrarium magnis uiris
aut absurdum, & anile, quod metam censeant: sola contra-
dictio est meta, & ea una efficit ut reijciatur dogma ad alia
quantūcunq; absona, & stulta: unicū dant responsum, con-
cedo, nam sequitur ex mea conclusione: imò ipsi ijdem po-
sito dogmate statim ultrò inferebant paradoxa quædam,
ad quæ omnia illa erat clausula: hæc omnia sunt conceden
da, quæ sequunť ex opinione mea. Ita Dialectica fuit quic-
quid cuiuis aliquādo, quomodocunq; uenisset in mentem.
Qualia uero essent illa placita præter ea quæ attigi, quę ta
mē sola attigi maxime inter eos uulgaria, & receptissima:
de peculiaribus, quorum nullus est modus. Hinc potest in-
telligi, quod ad ea asserenda, ueniebant pueri sine lingua,
sine libris, sine eruditione, instructi casibus tanquam quæ-
stionibus hariolandi, quas pueri unius noctis meditatione
sexcentas citius excogitant, quàm uiri graues sexcentis an
nis unam. Omne a possibiliter est b, & tamē nullum b pos-
sibiliter est a: & eiusmodi. Hinc infinita dogmata, & toti-
dem dialecticæ. Hæc Pauli, illa Hentisberi, alia Mantuani,
Scoti, Thomæ, Alberti, Ochami, Pardi, Dullardi. Par-
cam nominibus uiuentiū, & id quidem nō in ea parte, quæ
est de inuenienda probabilitate, aut de iudicio argumen-
tationis quod esset ferendum, sed in intelligentia, & ex-
plicatione, ac usu sermonis Latini, qui unus semper est, &
simplex. Et tamen quum talia sint eorum inuenta, miran-
tur non intelligi ab alijs, quæ ipsi somniarint: quasi omnes
sint Iosephi, aut Danieles, q possint illa interpretari: egres-
sisq; illā suam rerū naturam, quam incolūt, miranť se, et sua
ab alijs non agnosci, & ad huiusmodi formulas exigunt
dicta omnium, quæ quum non congruunt, indoctos eos
esse iudicant, & asinos pronuntiant, gaudentq; se non in-

telligi, ut Circulatores quod obtuitum spectãtium frustentur: maximorum quoq; scriptorum dicta examinant, quæ non congruere ad suos canones initio non tam admirant, quàm uelut indoctos, & se inferiores aspernantur. Postea tuente illos uetusta autoritate, & consensu generis humani, ipsi etiam distinctionem habeãt in gratiam illorum inuentam: Verũ dicunt isti in sensu, in q̊ fiunt propositiones, non in sensu, quem faciunt. Quo quid potest dici insanius? quasi melius sciant pueri quem sensum faciũt uerba, & sententiæ Latinæ, quàm Cicero, Varro, Plinius, Seneca, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus: aut Græcę, quàm Demosthenes, Plato, Aristoteles, Isocrates, Gregorius, Basilius, Chrysostomus, Origenes. Adducti sunt quidã in eam opinionem ut dicãt hæc quidem hactenus esse aliis artibus utilia, quòd acuant ingenia discentium, & si quis hæc intelligat facile etiam alia assequetur minus difficilia, quorũ neutrum est uerum. Videntur esse illa ingeniosa, partim quòd non intelliguntur: nam quidam ea sola habent in pretio, quæ non capiunt: alij subtilissimam oportere rem esse arbitrantur, quam ipsi non cernant. Multis perinde uidẽtur arguta, ut lusus pueriles festiui, & argutuli. Nam ænigmata hæc non ex ingenio eruditione multa exercitato & subacto, sed ex ignorantia meliorum sunt nata, tanquam herbæ inutiles in solo inculto: necesse erat eos aliquid agere. Hæc est enim natura humanorum ingeniorum, ut quoniã igneum est, etiam hebetissimum, sed ad aliquid agendũ applicet. Itaq; non acuunt hæc ingenium, sed cogunt syluescere, contentiosum reddunt spinæ istæ, & morosum, non uiuidum, & actuosum: in pulchris acuunt quidẽ, & dedolant, sed ita, ut nihil supersit solidi: extenuant, minuunt, deprimunt: & in his semel fractũ haud facile ad res præclaras sinunt attollere: præsertim quum hæc non modo aliena sint à ueris artibus, sed etiam contraria, ut tendentibus ad altiores, ac ueras disciplinas, tanta sint hæc cura dediscenda, ne profectum impediant; quanta fuerant accepta: quum tamen instrumentum aliarum sit artium, ad quod deprauatum torquent alia, & post tam diuturnos clamores in scholis adeo se pugnando exercitatos esse rentur, ut iactent se argumentis posse uertere candida in nigrum, & ex homine fa-

Sophistica an utilis aliis artib⁹.

Lati Græ

ne fa-

ne facere asinum, quod longissime abest à uero. Nam isto-
rum lingua aut intelligitur, aut non. Si intelligitur, lani-
sta in lanistam dimicat & pirata in piratam, nihil est iactu
ræ, etiam si antisophista mediocriter sit institutus, tãta est
opinionum inter illos etiam probatarum uarietas, ut hac
conclusus euadere possit illac. Ideo ad obstruendos exitus,
& suffugia, multa consueuerunt, ut ipsi uocant supponere.
Qui non intelligit, quæ loquuntur quomodo capietur? co
get eos apertius loqui, & communi lingua: in ea uero tam
nihil ualent, ut nulla sit uetula, aut cerdo de uulgi fece, qui
non illis uertat nigrum in candida: nec ulla tam imbecil-
lis ratio sumpta de uita; & de medio, quæ non eos pertur-
bet, nempe res ipsis noua atque inusitata. Laurentius Val-
la aggressus est reconcinnationẽ facere Dialecticæ, in qua
dissentit ab Aristotele, & Peripateticis ueteribus, ac nouis.
Monet in quibusdam neutiquam praue, etsi ea sunt perpau
ca, in plerisque labitur, ut fuit uir ille uehemens, & ad faciẽ
dum iudicium præcipitatus. Nec solum in re dialectica fal
sus est, sed in philosophia, nam hanc quoque attingit, & q̃d
magis mirêre in præceptis Latinæ linguæ. Sed non minus
illic improbando aberrauit, quàm in elegantijs, & inuecti
uis. Cæterum dialecticæ illius errores, qui sunt sanè multi,
nos uel omittemus prorsum, uel in aliud tempus, si ui
debitur, reseruabimus: nam suscipere cum eo di-
sputationem, res esset nimium prolixa, mini-
méque in præsens necessaria, quòd illius
argumenta nec magnis rationibus
nituntur, nec proinde sunt ab ul-
lo recepta, tanquam do-
gmata artis
huius.

Dialectica Laurentij Vallæ.

DE CORRVPTA DIALECTI-
CA FINIS.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Quartus, qui est de corrupta RHETORICA.

HVMANAE OMNES SOCIETATES duabus potissimũ rebus uinciuntur, ac cõtinentur: iustitia, & sermone, quarum si altera utra desit, difficile sit cœtum, & cõgregationem ullam siue publicam, siue priuatam diutius consistere, ac conseruari: neque enim uel cum iniquo possit quis habitare, & contrahere uitæ commercia, siue sit ipse optimus, siue iniquissimus, uel cum eo uelit uiuere, quem non intelligit. Itaque duo sunt uelut claui, quis conuentus hominum regũtur, iustitia & sermo: sed iustitia tacitas habet uires, & lentas: sermo uero præsentiores, & magis celeres: ꝙ altera rationis & consilij uim admonet, alter animi motus excitat. Ergo quem iustum esse arbitrantur, ab eo se homines facile patiuntur regi: qui uero plurimum potest sermone, estq; ad dicẽdum instructissimus, hunc uolũt ducem, & rectorem esse sui, & huic se totos permittunt, rati eandem esse uim in animo dicentis, quam experiuntur esse in animi fluuio sermone. Sed non oẽs cõgregationes quicquid uolũt efficiũt. Nã in alijs unus administrat omnia, uel certe pauci consensu, & conspiratione inter se quadam uelut fornicati, magnisq; uiribus & potentia suffulti; si quis imperio repugnet. Multitudo nec ad decernẽdum, exequendúmue quæ statuerit habet uires, sed ne ad cœtus quidem, & conuentus celebrandos, quibus nihil est formidabilius paucorum potentiæ. Sunt aliæ congregationes, quæ liberæ nominantur, penes quas supremũ est imperandi ius, & quodcũque imperauerint ad id exequendum uires. In illis prioribus si quis plurimum dicendo polleat, uel non auditur: neque enim sinitur publice loqui: uel etiam si dicat, et persuadeat multitudini, ea tamen & uoluntatem habet metu præpeditã, & manus alligatas.

Iustitia. Sermo.

In po-

In populari imperio quoniam quicquid multitudini est ui sum, id protinus habetur ratum, plurimũ ualet ad omnia uis dicendi. In istis ergo quando homines procliuitate naturæ ad honores feruntur, ad opes, ad fortunas, dignitatem, potentiam, permulti studuerunt, ut optime ad conciones ciuium dicerent: quod qui faciebant, oratores nominati sunt, & eorum ars oratoria: Græce rhetores, & rhetorica. Hoc quidem dicendi principium. Sed ornatius dicendi, & acutius inueniendi ex necessitate fluxit. Cuius originem Aristoteles Siculis tribuit acuto hominum generi, & suapte natura faceto, atque ad dicendum parato. Apud hos enim cum crebra tyrãnorum mutatione quorum nulla fuit regio feracior, possessiones, & bona adempta alijs essent, alijs donata, postea uero tyranno uel occiso uel pulso, qui exulabant, & patrimonijs erant deuoluti, legibus, & iudicijs, & æquitate iuris sua repeterent, instituerunt excultius quoddam, & politius dicẽdi genus in forum adducere, tum acrius, & argumentosius idoneum ad persuadendum permouendúmque iudicum mentes, & totius coronæ. Hinc extitere artis huius præceptores antiquissimi, Empedocles Pythagoricus qui mouisse aliqua circa rhetoricen scribitur, ut ait Fabius. Tum Corax & Tysias, qui ex usu & dicendi consuetudine obseruata quædam præcepta tradidere: hoc secutus est iam cultus & elimatus magis homo insulæ eiusdem Leontinus Gorgias, à quo multi sunt Athenis docti. Ex necessitate hac recuperandi sua, ad alia quoque expetenda translatum est instrumẽtum: ut quemadmodum mouerant iudices, mouerent etiam animos in concione populi, senatus in curia, denique eorum omnium, qui plurimum possent in republica, & in quorum manu atque arbitrio fortuna esset omnis posita ciuitatis: idque tanto erat efficacius, quanto is qui diceret, populum esset nactus acutum, calidum, intemperantem, concitabilem, qui facile dicentis oratione tanquam aura quadam permoueretur, & agitaretur. Nam in bene constitutis ciuitatibus quieto & moderato, atq; etiam paulo hebetiore populo etiam si libero, non tamen magnus relictus est locus facundiæ ad se iactandum, quemadmodum Crete, uel Lacedemone. Athenis autem præferuida ciuitate ac

fortuna

Oratores.

Rhetorice origo.

mobili, & in Asiæ Græcis Colonijs, quæ penè fuerũt Athenis in ea loca deductæ, Rhodi quoq;, & in Sicilia, postremo Romæ dominatus est orator, ubi eloquentia inuenit turbas acumine ingenij præditas, inquietas, ambitiosas, & libertatis quadam aura tumefactas. Itaq; Zeno ille Stoicus, qui Rhetoricen palmæ esse similem pronuntiauit, Dialecticen pugno, & aptius dixisset, Dialecticen ad subtilem doctorum examinationem argumentum colligere, Rhetorẽ uero ad popularem sensum applicare: nam breuius non raro colligit orator quàm dialecticus: ut quum enuntiationem unam pro tota argumentatione ponit interdum bene longa, quemadmodum in instrumento probabilitatis est à nobis ostensum. Ergo ut erat exercitium hoc gradus ad ingentem potentiam, expetiuerunt hanc artem homines honorum cupidi, opulenti, occupati negotijs: quumq; ad actionem & destinatum usum conuerterent quicquid uel didicissent à præceptoribus, uel ipsi experimentis deprehendissent, uel inuenissent cogitationibus & incitatione mentis, non curarunt inquirere quid esset ea ars, quæ eius materia, qui limites, quàm late pateret, quis scopus: uidelicet non eam ad scientiam aliquam excolebant, sed ut locum dignitatis in ciuitate amplissima obtinerent, opibus, & honore cumularentur, & quandam uelut tyrannidem exercerent dicendi uiribus tanquam satellitio circumsepti, quo & opem amicis ferrent, & inimicos fatigarent. Ergo illa omnia temere sunt ab eis definita, nempe ab occupatis & aliò intentis. Videbant usu quotidie uenire ut de republica dicerent, de pace, de bello, de iustitia, de magnanimitate, fortitudine, opibus, fortuna, de nauigatione, de uentis, de hymbribus, de natura Oceani, de cœlis, dijs, hominibus, de affectibus, & opinionibus, de salubritate, de peste, de cibis: putauerunt omnia esse artis huius, quoniam nihil erat de quo non aliquando esset dicendum. Clamat Quintilianus, & indignabundus uelut res suas repetit, amputata esse de rhetorica per homines desidiosos, quæ ad naturę contemplationem, quæq; ad componendos mores attinerent, & ex uno studio facta multa, tanq̃ membris uno ex corpore diuulsis ac dissipatis: fuere qui tanto ambitu gauderẽt professionẽ suam extendi, ne rem leuem

& cuiuis facilem aut obuiam uiderentur præstare. Alĳ qui opes erant & potentiam eloquentiæ adiumento consecuti, difficiliorem aditum & arduum magis ascensum ostenderunt, ne alĳ secum æquarentur dignitate, neu curarent eadem ingredi difficultate perueniendi deterriti. Aristoteles Rhetoricen diffiniuit uim seu facultatem uidendi quid in quoque sit probabile: nec facit, inquit, Rhetorice probabilia, sed uidet: sicut nec facit medicus salubria, sed uidet. Ita ne uero tam est de iustitia rhetoris dicere, quàm medici de pharmacis, de herbis: omnes igitur artes sunt Rhetorice, sicut pharmaca omnia medicinæ: imò hæc ipsa medicina Rhetorice pars erit: & muta illa corporum, & linearum, & numerorum inspectio, & tota ars puluere, & radio contenta rhetorice fuerit pars. Quid facitis? immensum onus imponitis humeris tam teneræ puellæ, ac delicatæ? Idem imponetis dialecticæ. An rhetoricen conferruminationē quādam facitis artium & disciplinarum omnium? Quis non uidet non esse rhetoris de cœlo, deque elementis dicere, de angulis, de pyramide? Quòd si illius sunt hæc omnia, cur de eis non præcipit? Quis unquam tam ambitiosus fuit Rhetor, qui hæc ad curam suæ artis reuocaret? ne Græculi quidem, qui omnia tentarunt, & quorum innumerabilia extant tractationis huius pręcepta. At qui hęc callent omnia dicunt melius: ceu uero non unaquæque ars alia quauis adiuuetur, nec protinus pars est illius. Adminiculo est naturæ contemplationi, cognitio ueteris memoriæ, num ideo historia pars est philosophiæ de natura? architectus melior, si sit philosophus: quid, ergo philosophia pars est architecturæ? Non potest esse historicus qui non sit Cosmographus, non astronomus, qui non arithmeticus, nō medicus, qui non etiam physicus: artes tamē sunt separatæ, & distinctę. Hęc quum reputarent magni artis huius patroni, satis intellexerunt non posse omnia illa tam uaria, tam immensa, tam late fusa ac patentia rhetorem unum capere ac sustinere: ideo alĳ geminam fecerunt rhetoricen: unā uniuersalem, quę res omnes complecteretur, de quibus aliquando dici possit, alteram particularem, & usui ciuili appositam, quæ solum in rebus ciuilibus uersatur. Ideo quędam de philosophia morū excerpta documenta in hanc artē inuexerunt,

runt, sed ut in alieno loco leuiter, & defungendi solũ gratia. Nec Aristoteles dissimulat parum exacte tradi sibi in rhetoricis, quæ de rebus mortalibus differit, sed ad captum popularem, cui uni debet orator seruire turbis & concionibus natus. Cur Quintilianus qui philosophos furti arcessit tanquam iniquos possessores moralis disciplinæ, ipse nihil penè de ea re tradit? si remittunt adolescentem suum ad philosophum ut inde repetat, cur ipsi præcipiunt tam negligenter, & crassa quadam Minerua: ut appareat eos in alieno uersari opere, & ad se nihil attinente? Cur tantam & tam præclaram suæ artis partem occupatam indigne ab iniquis possessoribus, & imperitia illorum contaminatam non repurgant, & suo splendori restituunt? Sed certe non magis de moribus, aut de re alia quauis dicere fuerit rhetoris materia, q̃ si quis scribendi profiteatur artem, materia huic fuerit pannus aut charta: bene ille quidem hæc scindet, si dentur, sed ipse non adferet quatenus scisor, ac ne si sit quidem inuoluta, aut dura, & parũ scisioni apta ipse ut scisor euoluet, & molliet, & scisioni accommodabit, sed iã ut alius artifex id faciet, si quid fecerit tale. Non defuerunt qui præceptis morum in media rhetorica tradendis magis delitijs & desidiæ consuluerint discentium, q̃ quod putarẽt esse artis: ut quandoquidem rhetoricam solam petebant ij qui in curia, & foro, & oculis multitudinis uolebant uersari, reliquas omnes artes uel nõ uacaret attingere, uel omnino ut ignobiles obscurasq; aspernarentur, haberent in opere tituli rhetorices omnia uelut delibata, de quib⁹ esset eis aliquando in ciuitate disputandũ: uolebant oẽs bene dicere, & cito uolebant, de qua festinãtia Cicero, & M. Fabius conqueruntur: ita illa ipsa quæ erant ab arte aliena non discerent, nisi uelamento quodã rhetorices obtecta, ut quũ absynthium pueris datur illitum melle. Ergo multis nõ licuit de arte præcipere, sed de hoc artifice, & utili dolo ingesserũt, quæ simpliciter & aperte tradita respuissent. Sed hac de re satis. Prætereo innumeras rhetorũ opiniones, ac sentẽtias: alijs augentibus materiã, alijs minuentibus. Cicero uarius est, & lubricus, & incõstãs, ut ferè in rebus philosophicis. Vellet omnia subijcere Oratori L. Crassus, M. Antonius nõ sinit, quorũ apud Ciceronẽ disputationes notissimæ

De materia Rhetores.

mæ sunt. Nam Antonio is orator sufficit, qui uerbis ad audiendum iucundis, & sententijs ad probandũ accommodatis uti possit in causis forẽsibus atq; communibus: quiq; sit præterea instructus uoce, & actione, & lepôre. Tales profecto fuerunt qui Athenis, & in Asia, & Romæ pro oratoribus habentur, celebranturq;, decem illi Athenis. Tum Romæ duo illi, quos modo nominaui, & Cato, Gracchi, Galba, Sulpitius, Cotta, Hortensius, qui nõ instructi ac parati fuerunt à cognitione plurimarum artium, sed ingenij acumine & solertia, usu, prudentia cõmuni, & in sermone elegantia, & cultu quodã. Iam quid sit ipsa Rhetorice ars ne, an scientia, an uirtus, an uis, an instrumentũ, & ut græci dicunt ὄργανον. Nam alij eam ita sustulerunt præclaris nũcupationibus, ut aliorum inuidiæ obiecerint, qui illã etiã prauitatem quandam artis nominarunt, græco uerbo κακοτεχνίαν. Socrates in Gorgia Platonis adulatoriam, et simulatricem particulæ ciuilis facultatis. Alij uim, alij usum dixerunt, alij artẽ à scientia & uirtute disiunctã. Quidam uero scientiam. Stoici eloquentiam dicunt uirtutem, & sapientiam, & talẽ esse Rhetoricen: quẽadmodum Quintilianus colligit, nec oratorem quidem esse posse nisi uirum bonũ. Quod Cato uelut ex oraculo protulerit oratorem esse uirum bonum dicẽdi peritum. In quo ita laborat & sudat, dũ contendit planum facere Ciceronem ac Demosthenẽ, qui inter oratores primi habeantur, bonos fuisse uiros, ut me grauissimi uiri misereat, qui res tã diuersas natura uoluerit coniungere, & ex duabus inuitis & reluctantibus unã facere Obscure quidem Cicero, sed aliquanto uerius tamẽ in tertio de Oratore libro. De oratoria enim loquens sic inquit: Quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda summáque prudentia, quarum uirtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Sic ille: quanquam redit paulo post ad priorem ambitionem, & oratoriam facit esse sapientiam, nempe cogitandi pronunciandique rationem, uimque dicendi: & confundit quæ sunt discretissima: atque eiusdem esse artis retur bene sentire, & bene dicere, utiliter sanè: atq; utinã id hominibus persuaderet, sed nõ perinde uere,

Rhetorica quid sit.

quippe

quippe quæ finibus, materijs, & toto usu separantur. Nam quod Cato uirum bonum dicendi peritum oratorem esse pronuntiarit, miror communem atq; usitatam loquendi rationem aliorsum esse ab hominibus doctis detortã. Vulgari enim linguarum omnium consuetudine uiri boni & nominantur, & habentur, qui nullo sunt probro infames. Neq; enim uir bonus est in proposito censendus, ad Socratis & Stoicorum formulam, & ad illam, iuxta quã de sponsione boni uiri sententiam noluit ferre C. Fimbria consularis, ut est apud Marcum Tullium. Sed eo ipso modo, quo Cato idem initio libri sui de re rustica; Et uirum bonũ maiores nostri quum laudabant, ita laudabãt bonum agricolam, bonumq; colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. An hic etiam Stoicum illum bonũ uirum quærent. Iam ꝙ exercitationis huius fructus peteretur, siue noxijs ciuibus in foro postulandis, aut tuendis innocentibus, siue in curia de eo quo de consularetur, aut publice in concione sententiam dicendo, duo fecerunt genera causarum iudiciale, & suasorium. Quod uero frequentes haberentur in Græciæ conuentibus panegyrici, tum dicerentur funebres laudationes eorum, qui pro patria occubuissent, quos illi uocant ἐπιταφίους: Romæ quoq; mos fuit uiros primum fato functos, hinc fœminas quoq; publice in funere laudari, additum est tertium, quod laudatiuum nuncupatur, & demõstratiuum, id est ἐπιδεικτικόν. Ita numerus uisus est satis plenus, ut causarum tria essent genera, quæ modo memoraui. Hanc diuisionem Aristoteles in literas retulit, cæteri magno consensu tantum ducem sunt secuti. In quo sicut in alijs ferè artis huius nõ tam in rei naturam Aristoteles est intuitus, quàm uel consuetudinẽ explicuit, uel ea pro magistra usus est. Siquidem facultas dicendi tanquam uniuersale quoddam instrumentum per omnia de quibus dicimus fusa est, nõ aliter quàm Grammatica, & Dialectica. Nec Cicero & Quintilianus tacuerunt plura esse de quibus diceretur, genera, etiam Quintilianus multa explicuit. Sed ex illorum trium pręceptis putauerunt, quæ ad alia esset opus posse deriuari. Atqui diuersissimam habent inueniendi, disponendi, ornandi rationem. Quis nõ uidet ad agendas gratias, ad gratulationes, ad cõ-

Vir bonus.

Tria genera causarum.

solatio-

solationes, ad historiam, ad descriptionem, ad præceptiones longe esse alia, & inuentione, & elocutione opus, quàm ad iudicia, & consultationes, & demonstrationes. Atqui illa non raro materiam suppeditant dicendi: ideo & de quibusdam horum separatim aggressus est quædam tradere Dionysius ab Halicarnasso. M. Fabio satis uidebatur ratio in contrarium euincere, ut plura statuerentur genera: sed tutissimum censuit autores plures sequi, præsertim quum in eis haberet Ciceronem suum. Adde quod ex illis tribus quæstus nascebatur in ciuitate uberrimus, quo factum est ut reliqua contemnerentur, tanquam sterilia, & homines in illis primis exercitati facile si quid esset de alijs dicendũ, ex suo usu expediebant, quæ possent in uulgus cum fauore & plausu recipi, ut est in facultate hac exercitatio potior, quàm ars. Iam quinq; fecerunt partes artis, Inuenire, dispo nere, eloqui, meminisse, pronuntiare: alij alia addidere, ut quidam iudicium. Principio meminisse naturę est, quę si arte adiuuatur non protinus est rhetoricæ, sed peritiæ cuiusdam, quam memoriam appellabant ueteres, nunc uulgo memoratiuam, cuius inuentorem fuisse tradunt Simonidem uatem. Sed isti quemadmodum initio dicebam, quibus uiderent indigere oratorem, ea omnia in artem hanc inuexerunt, tanquam artis partem. An non reliquæ artes omnes egent memoria Grammatica, Dialectica, Arithmetica, Iuris professio? Quid ergo uniuscuiusq; artis memoria est pars? Quod si quis artifex uendicare sibi memoriæ tractationem ceu iure suo posset, is nimirum esset iurisconsultus, qui maxime indiget, propter multitudinem & uarietatem legum atq; interpretationum. Ideo Cicero necessarium esse oratori dicit acumen dialecticorum, memoriam iurisconsultorum. Pronuntiare uero ornamentum est artis, non pars. Scribendo enim tueri orator potest suum munus, & maximus esse orator sine gestu, tametsi non eam habebit uenustatem, gratiã, uim, ut magistratus sordide aut neglectim uestitus. Porrò in uoce, si quæ sit eius natura spectatur, philosophi est officium: si quemadmodum exercenda, phonasci: si quomodo ea utendum pro locis, pro temporibus, pro rebus, ciuilis est educationis, ut tota gestuum & cultus ratio. Si hoc postremum uult sibi orator uendicare, sit

Rhetoricę partes quinq;.

re, sit sanè, quãdo nemo erit qui afferat. Quid inuenire, an huius esse artis, aut omnino ullius dicemus, de cœlis, de homine, de tota natura, de moribus, de publica re, de priuata, quæ sis dicturus excogitare, atq; inuenire? Quod si ita sit, quin huic nos uni cunctos tradimus, alijs omnibus ualere iussis, tanquam superuacaneis. Sed hoc certe singularum est artium in sua materia: in uita uero est iudicij, consilij, & quæ ex his nascitur, prudentiæ, quæ nulla comprehendi potest arte: ingenio, iudicio, usu rerum, memoria paratur. Nam quid, quo loco, quo tempore, apud quos, quatenus sis dicturus, aut etiam non dicturus, hęccine sunt Rhetoricæ partes? profecto non magis quàm officia uitæ omnia, & publice, & priuatim, quibus tradendis nulla disciplina, nulla artis præcepta suffecerint: prudentia ubique præsto sit oportet, tanquam consultrix, & rectrix omnium. An etiam audiendus erit nobis Cæcilius Plinius, qui ait didicisse se oratoris esse non magis loqui, quàm tacere quũ est opus. Nunquid tacere quoq; docet hæc ars? Quis iam non uidet hos omnes prudẽtiæ surripuisse unde domũ suam locupletarent. Itaq; cumulus ille rerum, qui quum à Latinis, tum uero à Gręcis scriptoribus anxie congeritur, quid dicendum in procemio, in narratione, argumentãdo, cõcitando animos, aut sedando, in epilogis, in suspicionib⁹ immittendis, augẽdis, animaduertẽdis, tollẽdis, nõ sunt huius artis, ac ne ullius quidem, usus sunt, qui in immensum abit: ut mirandum sit Gręcos homines, qui in eiusmodi mirifice solent sibi indulgere, non etiam plura de his reliquisse uolumina, & quę nulla possent lectione percurri. Q; inepti in his sunt, qui collegerũt ratiunculas aliquot, quibus discipuli in singulis uel causarum generibus, uel orationis partibus uterentur, & dicta aliquot ex Demosthene, aut Isocrate desumpta: nam in hoc plures sunt Hermogenes, & alij Græci, q̃ Latini, pro formula nobis obijciunt dicendi. Postea uero q̃ multum se, ac diu iactarunt, seq; ac lectorẽ torserunt, nihil progressi hęrẽt circa initia, & pueriliter sapere ac loqui iuuenem suum docent. Scilicet corriuare in Tyberis aut Ilissi alueum conabantur ipsum oceanũ. Quid prodest illa coaceruare, quorum rarus, aut quod potius puto, nullus est unquã usus futurus. Ego abs te in arte uni-

uersales

uersales canones, & dogmata ad omnem dicendi rationẽ apta è natura ipsa obseruata ac deducta expectabam, ac requirebam: nam ea demum artem efficiunt. Post hæc si tibi uisum esset, adiecisses exempla primæ exercitationis, acciperem, ferrem, etiam si minuta & puerilia: pro formulis uero tradere exempla ipsa non est artificis, sed experti tantum. Verum hæc quemadmodum dixi, etenim dicendum est sæpius, nequis fallatur præsertim in re tanta, rhetoricæ non sunt, sed iudicij, ac usus. Idcirco exemplorum huiusmodi & plura, & accuratiora, & magis commoda docebit me dies unus consuetudinis in foro, in curia, & cum prudentibus, quàm multi menses sub tali dicendi magistro cõsumpti. Sed ratio inquirendi argumenta dialectici est. Ideo Aristoteles octo libros Topicos inter logicos posuit: de ea re quàm tenuiter agit in rhetoricis, quàm penè nihil. Et quum amplificatio, quæ fit per res ex locis argumentorũ petatur, ipsi de ea seorsum præcipiunt, ut dicas eos congerere potius dicendi documenta, quàm in artem quandam digerere audienti ad discendum utilem: nimirum neq; artẽ potuissent efficere ignari quid tradendum esset, & quatenus, quum de materia & finibus praue ab initio iudicassent. Elocutio magis artis huius est propria: hanc uero perplexam & infinitam reddidit immodica Græcorum subtilitas, & otiosa diligentia, quæ omnes loquendi formulas siue à loquentium consuetudine alienas, atque abhorrentes, siue protritas cum primis & uulgares, tanquam schemata & orationis lumina adnotauit. Stylum siue characterem fecerunt triplicem, imum, summum, & inter duos illos interiectum mediocrem, idq; multis uerbis & exemplis, etiam usq; ab heroibus uelut repitita origine, ut amplissimus sit Vlysses, Menelaus infimus, medius Nestor, nec satis uere, nec satis ad docendum accommmodate. Populorum quidem facile fuerit in tres ordines distribuere, quia distinctio una ex re sumitur, nempe ex censu. Quòd si ex omnibus sumatur internis, corporeis, fortuitis, multo plures existent ordines. Eundem ad modum in oratione uirtutes aliæ spectantur ex electione uerborum, aliæ ex contextu & numeris, alię ex figuris & schematis, aliæ ex argumẽtorũ uiribus et acumine, alię ex copia, alię ex tractatiõe

Stylus triplex.

animorum.

animorum, aliæ & grauitate sententiarum: ita nō tria esse modo possunt genera, sed plurima, quando in unoquoque horum sunt etiam plura quàm tria. Cicero in oratore hæc genera distinguit, sed ita ut non facile dixeris, quid sit secutus in secando, uerba, an compositionem, an sententias, an argumenta. Iam nec ad docendum hæc conducibiliter sunt excogitata: neque enim negant quin multa sint genera media, atque interiecta inter illa tria: atqui ea non minus oportebat explicari, quàm colorum genera, quæ natura inter atrum & candidum posuit: aut saporum inter dulce atque amarum, qui quidem uehementer ab extremis distant, nec facile est per extrema cognosci: aliam formam orationis infimæ epistola, aliud res rustica, aliud libri de philosophia postulant: non eodem mediocri ad uirtutem, & ad profectionem hortamur: nec similiter inuidiam & misericordiam mouemus. Fecerunt orationē uelut hominem quendam, in qua essent caro, sanguis, succus, ossa, nerui, cutis, color, statura, habitudo, proportio partium, tum interna, ingenium, iudicium, uigor animi, affectus, educatio & mores: quarum rerum partes eisdem signāt, quis in homine: sed obscurissime ac perturbatissime: nihil diffiniunt, ac declarant: non statuunt quid ossa, quid sanguinem uocent, quid succum, quid mores: idcirco mirifica est inter eos dissensio de his: ut de eadem oratione non modo diuersa pronuntient, sed aduersa quoque: uidelicet quum non constaret quid quicque appellaretur, sed temere ac ritu populari nuncuparent singula, unusquisque hæc pro libito & captu suo usurpauit. Illud uehementer admiror, quod tāta atrocitate uerborum uersum in soluta oratione uetuerint fieri, fœdissimum id, turpissimumque appellantes, nec partem quidem uersus inferri sunt passi duntaxat maiusculam. Cuius placiti sæpenumero profiteor me rationē quæsisse, necdum inuenisse ullam. Siquidem uniuersaliter prohibent, nec auditorem respiciunt, nec dicentem, nec rē de qua dicitur, nec ob quem finem dicitur, nec genus aliquod uersus signant & distingunt. Aiunt oportere cælari artem, quæ prodit se si fiat uersus, & ostendit in concentu & uerbis occupatum esse oratorem, non in re: idcirco nec quod habeat uersus numerum passi sunt inferri, etiamsi

Oratio hoī similis.

De uersu in soluta oratione.

non

non sit uersus: ut munera dare parenti. Tum ad grauitatē & opinionem ueritatis cuius sermo, ut matrona quæpiam uel puella honestissima non desyderat anxium cultum, & exquisita ornamenta. Audio. Sed multa in hoc dicto occultantur, quæ facile sit conuellere. Primum nihil possumus supra quatuor syllabas dicere, quod non in aliquam uersus rationem cadat, quod ostendunt tam innumera uersuū genera. At inquiunt genus noti carminis. Atqui permultę sunt pedestres orationes modulatiores longe quàm iambici uersus comœdiarum Plauti & Terentij, q̃ uel heroici illi, qui continuo feruntur cursu absq; cæsuris, ut apud Horatium, Persius hic permagna negotia diues: uel quum cæsura est obscura, Nescio quid meditans nugarum totus in illis. An non melos est in Sallustij procemijs, in orationibus, in concionibus T. Liuij maius ac notabilius? Videre est pro lege Oppia, quam nominaui potissimū quòd ea Catonis, & consulis, & per se grauissimi uiri personæ attribuitur. Quid hoc quod fuit Græciæ iudicium: Platonis & Democriti, locutionem tametsi à uersu absit, tamen quod incitatius feratur, & clarissimorum uerborum luminibus illustrata, poema putādum magis, quàm comicorum poetarum, apud quos nisi quod uersiculi sint, nihil aliud esse quotidiani dissimile sermonis. Nam ꝙ cælari uolunt artē, utiq; tot uersuum genera in calore scribendi deuitasse maioris est artis mea sententia, quàm in aliquod illorum, uel imprudentem incidisse, uel prudentem deuenisse. Quis enim omnia illa tam multa, tam uaria, quibus undiq; circumsidemur, effugiat: eo minus, quum in curam sit rei potius quàm uerborum intentus, ut de M. Bruto refert Fabius, non aliter ac gubernatoris sit peritissimi atq; exercitatissimi nauē inter Cyclades inoffenso cursu ducere. Itaq; homo eruditus, & dicendi peritiam callens, citius artem & diligentiam in eo deprehendat, qui in longa oratione genus carminum nullum admiscuerit, quàm qui in aliquod impegerit nonnunquam: hunc sciet de rebus fuisse naturaliter solicitum, illum de uocibus, & dictiōe. Adde his, quòd qui non sunt iam uersus, obseruatione, iteratione, usu possunt fieri. Sic facti sunt uersus ab Aristophane, ab Hipponacte, & alijs poetis, qui antea non habebantur. Sed pro-

fecto adhibeat quantamcunq; operam & diligentiam quis uolet, attentissime se obseruet ipse custos sui, nõ poterit tamen uersum effugere. Si quis maximorum autorum orationes excutiat, ex uersibus, aut magna illorum parte uidebit omnia cõflata, etiam notis, etiam sonoris magis quàm sunt trimetri iambici familiares fabulis. Cic. in sexto de re publica: qui reliquos complectitur omnes, quatuor pedes sunt heroici: pro Milone, dicere incipientẽ timere, trochaicus est, si iambus in tertia sede par sit trochæo, ut idem ipse docet. Quum contra Titus Annius ipse magis, de quinq; pedes heroici: de lege Manilia, quanquam mihi semper frequens, dimeter Iambicus. In Acade. quæst. Quæ cum essent dicta in conspectu consedimus omnes, uersus est heroicus, si unam syllabam demas, ut si dicas sedimus. Seneca episto. nonagesimasecunda, originis suæ memor, dimeter iãbicus, & quidem totus è iambis. Liuius pręfatione, nostra per tot annos uidit ætas, trochaichus est. Quid q multa sunt uerba simplicia quę uersum efficiunt adonicum, suspiciebant, accipiebãt, imposuisset, archimagirus. Satis hęc uidit Martianus Capella, sed fulgore tãtę autoritatis pręstrictus est: eius hæc sunt uerba: Neue in notissimos uersus, & maxime heroicos structura fundatur, Iambicósque uersus, quamuis eos Cicero non euitet, quum dicit: Senatus hæc intelligit, consul uidet: & heroci uersus finem uel initium non declinet, quum dicit: O miserum cui peccare licebat. Et in Academicis, latent ista omnia * Varro magnis obscurata & circumfusa tenebris Et in Verrinis plenum uersum una quidem syllaba mutilum fudit, quum dicit: Quum loquerer tanti fletus gemitusq; fiebant: nec finem uitauit elegi, sicut ait: Oderat ille bonos. Incurrit etiam in hendecasyllabi phaleucij petulantiam, dum dicit: Successit tibi Liuius Metellus. Sic ille. Aristoteles in arte poetica Iambum ait familiari sermoni peculiarem esse, ideo in illo multa nos effundere iambæa, non item heroica. An non apud Ciceronem Crassus oratorem illum ait admirabilem esse & insignem, qui in oratione ipsa quasi quendam numerum uersumq; conficit, & mox: uersus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. Quid est istud quasi & propemo-

* Aliâs Luculle crassis occulta & circũfusa &c.

propemodum? cedo quantum progrediar, ubi sistam: pueriles sunt istæ determinationes: populus concentum intelligit, numeri censuram non intelligit: si uersum aspernatur propter concentum, ubicunque sit concentus eadem erit aspernatio, & concentus iste ac numerus, qui nunc non est uersus, adhibe iterationem, & usum, iam fiet uersus. Quæro etiam si uersum alienum licet citare in oratione, cur nõ liceat suum facere? eadem est harmonia, & concinnitas in alieno & proprio. Hæc quidem de ipso uersu, nunc de autoribus. Po. Ro. bellaci & rusticitatis ostentatori suspecta erat ars omnis, & literę, cuius sensu Crassus Ciceronianus, ut quisque optime sciret Græce, ita esse nequissimum, ut in Syris uenalibus. Tum si gestui addidisset orator uersum, populus non esset sibi uisus grauis oratoris orationem audire, sed saltantem histrionem spectare. Græco non item, cui etiam histriones honesti erant. Cicero memor ingenij coronæ suæ paucissimos in orationibus ac penè nullos citat uersus: Demosthenes & Aeschines plures, & liberius. Cicero defendens Archiã, q̃ de studijs humanitatis loqueretur, nouo se dicendi genere usum esse ait: & pro Murena præfatur ueniam: & ad C. Cæsarem uersus Homeri admiscens nouum epistolæ genus nominat. Atqui Aeschines Solonem laudans maximo hominum conuentu in accusatione Ctesiphõtis inter illius decora poeticæ studium atque exercitationẽ numerat. Ad hæc aures sunt uariæ, sunt quibus Ciceronis concẽtus sit effœminatus & mollis, sunt quibus durus: malunt Quintiliani declamationem. Alij alios pedes amplectuntur: Aristoteles pæonem, Cicero Dichoræum, nec ipse secũ in deligendo satis consentiens, ut Martianus annotauit. Pedes inquit ille quadam permista confusione Cicero perturbat, dum dicit modo ditrochæo ioni cum concludendum, modo pæonem primum probat incipientibus, modo finientibus, modo dochimum, qui constat breui, duabus longis, breui, & longa, cuius exemplum posuit, amicos tenes. Item amphimacrum pedem, & rursus dactylicum numerum laudat, nec tamen certa scientia est. Ego tamen compendiosiora percurram, ut in hac sylua quibusdam uidear præire tramitibus. Sic ille. At neque his grauiores aut meliores dat formulas, sed leues,

 & pue-

& pueriles admodum. Hæc quidem ex ingenijs naſcuntur, quæ non omnia delectant eadem: alij alijs capiuntur, ut in ſenſibus uarij ſoni allubeſcunt uarijs auribus, colores oculis, ſapores palatis. Ad hæc mutatum eſt ſeculis iudicium aurium: aſpera, & dura compoſitio placuit Catoni & Gracchis, & ea uirilis eſt uiſa. Concinniores fuerunt Antonius & Craſſus: multo his & reliquis omnibus numeroſior Cicero: mollis & delitioſa & fracta compoſitio corrupto magis ſeculo ſub Veſpaſianis & Traiano uiguit, ita ut orationes, quod Cornelius Tacitus queritur, ad lyram, non aliter quàm poetarum carmina, canerentur. In dicente etiam magnum diſcrimen: non decet orationis illa modulatio & numeroſitas frigidam ſenectam, certe ardentem iuuentam decebit. At cælanda eſt ars, nam id ſæpe inculcant, ne effluat. Quorſum? ut facilius perſuadeas. Quid ſi non ut perſuadeam ſcribo, ſed ut narrem, uel ut delectem? Poetis ad delectationem licuit tot generibus carminũ abuti, mihi non licebit quibus uolam, qui tantum delectationem peto? quam fuiſſe cauſam Cicero ſcribit cur numeros in orationem inuexerit Iſocrates, qui inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem delectationis atque aurium cauſa, quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates, numeris aſtrinxit. Verum enimuero priſci illi oratores quocunque iſtis de rebus modo diſputarent, ac ſtatuerent, maximas tamen dicendi opes collegerunt magnitudine ingeniorum, ſtudij, uſus, exercitationis: quippe omnia hæc acuebat atque ſtimulabat ingens eloquentiæ propoſitum præmium, dignitas, opes, potentia in ciuitate, quod præmium ſimul primum ſublatum eſt, eloquentia quoq; eſt collapſa: nam quum oratorum licentiam nimium ſeſe uiderent effundere, multis eſſe innocentibus periculo, nocentibus præſidio: ut qui hoc quoque arroganter profiterentur & iactarent de inferiore cauſa ſuperiorem ſe poſſe, & de ſuperiore, inferiorem facere: cohibendam uelut clauſtris impoſitis duxerunt. Athenis uetiti ſunt affectus mouere, quod uiſum eſt philoſophis longe æquiſſimum, ne iudicis animus nempe norma qua eſſet iudicandum à recto ullam omnino in partem inflecteretur. Romæ Pompeius magnus tertio ſuo conſulatu legem tulit, ut actori duæ

aſſigna-

assignarentur ad dicendum horæ, patrono tres, & perora-retur eodem die. De quo Cice. queritur in Bruto, inquit e-nim: Et perterritum armis hoc studium nostrum conticu-it subito, & obmutuit lege Pompeia ternis horis ad dicen-dum datis. Et Tacitus impositos dicit esse uelut frenos elo quentiæ. Cæterum in ius & potestatem unius redactis o-mnibus, is non passus est uel tam crebro populum ceire, uel tam frequentem, uel quenquam libere in publico lo-qui, quod ut erat, ita periculosum esse existimatum est po-tentiæ unius. Quocirca exclusa est à concionibus eloquen-tia, id est à theatro, & nutrice sua, quemadmodum in libro de oratore secundo docet his uerbis Cicero: Fit aūt ut quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur: habet enim multitu-do uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine ti-bijs canere, sic orator nisi multitudine audiente, eloquens esse non poterit. Principes raro ipsi loquebantur ad popu-lum, & pauca, plerunq; per edicta, haud aliter quàm ad seruos: in senatu sententię dicebantur non libere ut antea, sed in adulationem potētiæ compositæ, erantq; magis en-comia principum, quàm deliberationes de publicis utilita-tibus. In foro si princeps cognosceret, pudor uetabat eū de tinere, quoniam & ipse interdum gestu testabatur propera re se: conuersis omnibus ad delitias relicta cura reipub. nec ipsi iudices, qui essent imperiti & delicati, longas ferebant orationes, sed breues, atque easdem amœnas: & quod in persona iudicis est flagitiosum, malebant aliquid, quod de lectaret, audire, quàm quod doceret de causa: aptatæ sunt huiusmodi affectibus orationēs, & in forum allatum, quod scenæ magis congrueret. Ita genus dicendi penitus muta-tum, ex sano, & sobrio, & seuero ad luxum, & delitias, tanquàm si uirili ueste posita muliebrem sumpsisset. Ipse populus in forum & iudicia coibat, non sicut antea inspe-cturus quid ageretur, & qua fide, tanquam dominus & re ctor omnium, sed uelut in theatrum ad oblectationem o-missa libertate, & cura repub. segnis atque otiosus: & quia illud publice placebat in scholas inuectum est ad exercita-tiones: tales sunt declamationes illorum temporum inuen tæ, non ad uictoriam, sed ad uoluptatē: neq; eñ pugnabāt,

ſed uentilabāt: poeticas quoq; amœnitates per egreſſus pe tierunt: quod oſtēdunt Quintiliani declamationes, & quæ ex declamatoribus ſui temporis citantur à Seneca. Digreditur quidem Cicero, & deſcribit, ſed ſeuere, grauiter, & ad rem: paulo quidem fuſius, nempe in orationibus infinitis, ſed dignitate & dicentis, & audientium, & rei ipſius conſeruata. Contrà illos ad citharam dicas aliquid animi cauſa canere, non rem grauiſſimam meditari: quod indigne ferunt Tacitus, Quintilianus, Seneca, ita ut quum illæ declamationes quę Quintiliani circunferuntur nomine, tam alienæ ſint ab eius ipſius præceptis, & tales ut contra eas potiſſimum inuehi uideatur, non defuerint qui illius eſſe negent: & declamabant quidem ueteres, ut Cicero, ſed ueras cauſas, & eas, quas mox eſſent in uero certamine acturi, quaſiq; ex puluere & umbra in ſolem & militiam tranſlaturi. Recentiores uero declamabant fictas, & omnino inutiles, quarum nulla in foro aut ſenatu poſſet contingere: nam eas quærebant in quibus maxime poſſent ſe iactare, & otioſos auditorum cœtus permulcere. Ad poſtremum, quum legibus iam à principibus conſtitutis iudicia exercerentur, uiſum eſt adhiberi potius ad examinandam cauſam iuris & legum peritum quàm oratorem. Ita creuit potentia interpretum iuris, etiam in coniecturis: & ſtudium artis oratoriæ prorſum ſublatum circiter Antoninorum tempora: quum iuriſconſulti, qui plurimum ualebant gratia apud principes, decreuiſſent ipſi ſoli totum occupare: & fortaſſis ita uiſum eſt Marco Antonio philoſopho, qui non cenſuit expedire, ut iuſtum atque iniuſtum dicendo confunderetur: ſublato corpore & imago periit. Declamare quoq; eſt deſitum, & artem cognoſci, quæ nihil erat ſine exercitio profutura. Inane uero cenſuerunt laborem aliquem fructu omni adempto ſuſcipi. Paulatim ſtudium excolendæ linguæ ceſſauit, quum nullus eſſet eius operæpretium. Quapropter ex bonis ſtudijs maturrime omnium eloquentia eſt tanquam flos quidam delicatus flante Borea decuſſus: id eſt remota illa populari aura eloquentię ſaluberrima, deſerto linguæ cultu, & lingua ipſa ſine uindice relicta, iniuriæ cuiuſuis incurſui expoſita, & obnoxia aduentu barbarorum uelut accepta plaga intercidit. Re-

cepta

cepta Christiana pietate passi sunt principes, quod uniuersis in commune conduceret, ut presbyteri ad populum de rebus sacris loquerentur: ita sacri concionatores priscis illis oratoribus successere, sed dissimillimo successu: nam quanto illos superamus rebus, tanto partibus omnibus eloquentiæ, tota ui persuadendi, sententijs, argumentis, dispositione, uerbis, genere orationis, actione inferiores sumus. Cuius rei culpa diuisa est inter dicentem, & audientem. Olim qui dicebant erant callentissimi usus, & totius prudentiæ communis, tractandorum animorum peritissimi artifices. Qui nunc dicunt, quàm dispares, imperiti, ignari uitæ, imò etiam communis sensus: qui sint affectus, aut quemadmodum uel impellendi, uel reuocādi omnino nescij. Nec cui rei quæ uerba, quod genus orationis sit adhibendum norunt, omnia bene conuenire omnibus rati. Sententias habent plumbeas, frigidas, iacētes, segnes, quæ animos deijciant citius, quàm excitent: argumentatiunculas colligunt ab illo exercitio scholastico, quæ uentilant quidē, & titillant interdum, nunq̄ feriunt aut cædunt. Dispositio fusa & dissipata: nihil dicunt suo loco: actio immoderata: nihil pro re aut tempore: non in uoce, non in oculis & ore, non in manu & digitis, non in gestu & statu corporis uniuersi: quæ illi ita habent cognita, ut nulla esse arbitrentur, nec interesse saltitent dicentes, an sedeant. Iam auditores habebant illi olim acutos, attentos, plerosq; eruditos: nunc socordes, segnes, peregrinantes animo, rudes, atq; imperitos, ut eadem habeant sæpe repetēda, qui dicūt, non solum quo infigantur & hæreant memoriæ, sed quo uel intelligantur, si quid sit acutius, nisi explicet & explanet, in quo amittitur gratia & uis orationis, frustra clamarit, surdo fiunt uerba: si quid obliquum, nisi recte & simpliciter exponat, perdiderit dictum: nec minus sanè perdit, quum uenustatem atq; speciem dehonestat, & frangit neruos. Memoria patrum & auorum cœptum est in Italia reuocari studium linguarum per discipulos Petri Rauennatis Latini, et Emanuelis Chrysoloræ Græci: inter quos maximi nominis fuere Leonardus Aretinus, Fran. Filelphus, Lau. Valla, Varinus Veronensis, Perottus Nicolaus. Secuti sunt eos Ioannes Picus, Hermolaus Barba-

Conciona tores hui⁹ temporis.

rus, Angelus Politianus, & alij quos hic recensere nihil attinet. Hos uero, & quotquot doctius Latine loquerentur, quàm cæteri, oratores uocauerunt. Sed ij qui uim nominis parum intelligerent: exercitium enim artis oratoriæ nõdum est reductum, sed tantum in linguis funditus deiectis ac pessundatis instaurandis atque erigendis cunctum illorũ studium consumptum est. Quippe artis huius præcepta exercitio remoto nihil iuuãt. Hactenus nemo declamauit uti que in materia argumentosa, & quasi in certamine & palęstra: tametsi multi delectarunnt se oratiunculis, quę aduersarium non haberent: ut laudationibus artium, uirtutum, principum hominum: uel rabiose se exercuerunt canina facundia, inuectiuis, quibus lacerarent inuicem, id est conuitijs, & maledictis in unum cõgestis quotquot possent, quîs aduersarium proscinderent, naso suspenderent, irridendũ & contemnendum omnibus exhiberent, de causa nihil dicerent, aut perparum: si qua tamen alia erat causa, quàm susceptas leui aliqua de causa inimicitias atrociter persequi. Nec de phrasi, & genere dicendi uideo illos fuisse ualde solicitos, in electione modo uerborum occupatos. Et quemadmodum ante centum annos qui Ciceronem aut Latinos alios legebant scriptores, sensa spectantes sola, uerba non animaduerterunt: ita isti qui in uerba sola essent intenti, dictionem præterierunt inanimaduersam. Ergo uideas eos eadem dictione conscripsisse res magnas, paruas, lætas, tristes, humiles, sublimes, epistolas, orationes, rustica, physica, moralia, forensia. Nimirum accomodatio stili ad genera argumentorum & audientium, atque adeo inuentio ipsa argumentorum causis & locis apta res est longa, uaria, intricata: de qua Plinius Cæcilius, undeuicesimo, inquit, ætatis anno dicere in foro cœpi, & nunc demum quid præstare debeat orator, adhuc tamen per caliginem uideo. At illorum plerique nullam, aut perexiguam huic rei operam impenderunt, alioqui per se difficilimæ: quo magis miror quorundam impudentiam dixero an ne temeritatem, an utrunque, qui de cultu, & colore, & habitu orationis, denique de toto stilo ac phrasi intrepide iudicent inexercitati, & quidẽ ex breui aliqua, & tumultuaria pagellæ unius aut alterius lectione: de

quo

quo merito, & grauiter Gulielmus Budæus conqueritur, quum ueteres in tanto studio, diligentia,usu nō potuerint ubiq; recte censere. Quid quod ea nomina, quæ phrasi induunt, explicare uix scirent, si rogarētur. Partem huius artis magni illius præceptores fecerunt imitationem, quod primum est in omni sermone, quippe quem imitando didicimus, ut artes ac disciplinas, quascunque à natura non accepimus. Sed imitatio rerum diuinarum nunquam potest exemplari par esse, nec mortalem artificem æquari sempiterno: in humanis potest ita proficere, ut homo hominem consequatur, & antecedat. Quocirca quæ initio est imitatio, paulatim eò debet progredi, ubi iam incipiat esse certamen non solum æquandi, sed etiam, si qua detur, uincendi. Imitatio nunquam eò pertingit, quod sibi pro exemplari proposuit. At uero in certamine etiam à tergo possis eum relinquere cum quo certas. Itaq; ueteres sic initio imitabātur, ut mox æmularentur, ad postremum quoq; certarent, & contenderent non raro utiq; felici successu: nam præuertebāt illis, quos prius pro ducibus, ac magistris habuissent: ut Cicero Crasso, & Antonio: Plato Cratylo, & Architæ: Aristoteles Platoni: Vergilius Ennio, Lucretio, Hesiodo. Nostra ætate quidam ridicule sese alligant imitationi tantum, nec in uerbis solum Latini sermonis & Græci, quod necessarium est, propterea quod eæ linguæ amissæ in uulgus monimentis ueterum autorum continentur ac conseruantur, sed in phrasi, quod minime est necessarium: quippe collectis è lectione uocabulis, & loquendi formulis, tanquam lignis & lapidibus, sic unusquisq; extruere orationē potest, ut maxime uel ingenio suo congruat, uel exigat materia, uel tempus aut locus poscant. Verum quod magis mirere, in materia & argumento tractando nunquam non imitantur, ut imperiti sutores qui nullum calceum uel scindere possunt, uel suere, nisi forma adhibita: astringunt uires & libertatem ingenij ad certum quoddam prę scriptū: ut non immerito seruum pecus imitatores nominet Flaccus Horatius. An uero est ulla seruitus maior, & quidē uoluntate suscepta, quàm non audere ducis sui præscripta, & tanquam sæua dominorum imperia egredi, etiam si aliò res uocet? si tempus, si auditores, si generosa ingenij natura

Imitatio.

 inuitet,

inuitet, pertrahat? Quomodo poterūt hi currere, si sit op⁹, imò quomodo ingredi, quibus est semper in alieno demū uestigio pes figendus, non aliter quàm pueri faciunt lusitantes in puluere. Quid dicam imitari semper eos, nec scire quid sit imitari. Nam suppilare putant esse imitari, nempe uel uerborum ac rationis uel rerum & argumentoꝝ particulas sumere, ex quibus uelut centonibus opus suum consuant. Perinde ac si pictor diceretur imitari, qui aut pratum effingens flores illinc decerptos tabulæ suæ annecteret, aut hominem reddēs partem togæ illius assueret picturę, aut etiam, si dijs placet, nasum quē exprimere nō posset, uellet homini amputatum picturæ suæ addi, quo esset perfecta. Si quis rem acutius intueatur, talis est istorum imitatio: decerpunt, surripiunt, imò palàm compilant. Et ut furti crimen suffugiant, imitari uocant, ut fures furari dicunt amouere, tollere, conuasare. Age porrò unde colligunt hęc panis frustula, has aquæ guttulas, quibus mendicitatem suam sustentent: non ex uarijs, & optimo quoque, ut puellæ, quæ in hortulis colligunt flosculos ad fasciculos & coronamenta, sed uni alicui hostio affixi misere se alunt: uni cuipiam sunt addicti: & ubi ingenij tarditas cœpit male æmulari, quicquid deinceps dicant aut faciant, illius credunt esse simile, quem sibi pro exemplari præfixerunt: ut qui gesticulatione una tam se multos credunt exprimere, quàm quiuis pantomimus arte sua: & qui eodem digitorum pulsu quoduis carmen sonare. Qualis est Apollinaris Sydonius, qui contempto Marci Tullij epistolari stilo, ut dicit, Caij Plinij disciplinam, maturitatemq́; uestigijs præsumptuosis insequitur: omitto ridicula hæc uestigia præsumptuosa, tum disciplinam, & maturitatem Plinij. Quæso maturitas sit aliqua in epistolis Plinij, & non potius uigor & flores: aut si qua est, non maior & mitior sit in Marco Tullio: nam quam tandem uocet disciplinam nec ipse arbitror Sydoni⁹ declararit, qui scripsit. Sed quæro in quo se putet Plinij similem, à quo tam distat, quàm graccus à philomela, nisi fortè similis uideri postulet, quòd adscribat semper suo, ut Plinius. Si sequi se dixisset Apuleium, & Cassiodorum, haberet fortassis plures, qui crederent. Verum hoc tempore, in quo noui quidā morbi prioribus seculis

Suppilare uocāt imitari.

culis inauditi sunt exorti, & iste est natus quorundam alligandi sui ad imitationem Ciceronis, ad eam inquam deceptionem, quam illi imitationis ornant nomine. De qua nõ nihil attigit Politianus in epistola ad Cortesium, etsi in omnem imitationem potius, quàm in hanc unam, quemadmodum & Fabius Quintilianus. Budæus in hanc ipsam est per occasionem inuectus digressione quadam in commentarijs Græcæ linguæ. Erasmus librum iustum de eo ipso scripsit iniquitate iudiciorum permotus, in quo multa cõgessit acute conquisita, qui etsi nonnunquam argutatur magis, quàm argumentatur, & ludit potius quàm pugnat, nempe ex scripti illius ratione: nam dialogo rem persequitur, habet tamen, quantum ad hoc attinet, iustam & piam querelam indignationis, multísque bonis ac fortibus argumentis præliatur: quæ quia nota sunt omnibus, etenim liber est in manibus, nos in præsens prætermittemus, solum dicemus more nostro pauca quædam, quot suscepto instituto uidebuntur sufficere. Principio quod prudenter ait Cortesius etiã Ciceroni addictus, quæ stultitia est, ut quum tam uaria sint hominum ingenia, tam multiplices naturę, tam diuersæ inter se uoluntates, eas uelle unius ingenij angustijs astringi, & tanquã præfiniri. Iam dicant mihi, quid imitantur, nam multa habet Cicero optima, & effectione dignissima. Linguam inquiunt. Cur non etiam argumenta, & philosophiam, & cognitionem ueteris memoriæ, & uariarum rerum usum ac peritiam. Nam si propterea linguam admirantur, quòd in omni populo & senatu Romano tantas dicendo est uires opésque consecutus, ideo& eam imitatione censent dignam, imitentur potius rerum præsentium & præteritarum cognitionem, scrutationem sectatorum sapientiæ, tractationem humani animi, colligendi acumen, quibus potius uirtutibus omnia senatui & populo & iudicibus persuaserit, quàm facultate uerborum & dictionis. Puritatem linguæ arbitror equidem miaorẽ & castiorem fuisse in C. Cæsare, in M. Bruto, & alijs Romanis principibus, quã in M. Tullio. Nec phrasis eius omnibus placuit, etiam quum de ea poterat censeri, non Bruto nec Caluo, nec ipsi Pomponio Attico amicissimis: at cuiusmodi cẽsoribus? Quare nõ quod ornatius quã cæteri diceret, quã quã dicebat ornatissi-

Ciceroniani.

ornatissime, sed quia acutius colligebat, & fortius pugnabat armatus tot tātarumq́; rerum notitia. Eius uero quod deceret & inspector acerrimus, & executor dexter imprimis, ac diligens, uincebat aduersarios, audientes ducebat in suam sententiam. Id uero facile est cognoscere, quod in eadem causa, si quis illius argumentis quacunque lingua & actione utatur, plurimum certe habebit momenti, ac roboris. Ea igitur animi indoles, & tam uaria eruditio, & tractādæ cuiusq; rei ratio esset istis exprimenda, qui Ciceroniani uideri affectant, potius quàm stilus ac uerba, etsi hæc quoque, sed ea postremo sequerentur. Magis certe Homerum exprimit Virgilius, quàm Ennium, & si huic lingua est uicinior, & prope idem. Similior patri filius qui mores reddit, quàm qui liniamenta oris. Cur tantum uirum non totum imitantur, & potissimum animum, quo præstat corpori, quod recte prçcipit Paulus Cortesius, qui aliam multo uiā imitandi ostendit, quàm isti sequuntur, eamq́; merito deplorat ab hominibus nostris aut neglectam esse, aut mutatam: neq; enim uult nos Ciceronis similes, ut simias, sed ut filios parentū: simiæ externa solum repræsentant, filij etiā interna: nec simiæ aliud quàm liniamenta & deformitates quasdam gestus, filij uultum, inçessum, statum, motum, uocem. Et tamen habent, inquit, in hac similitudine aliquid suum, aliquid naturale, aliquid diuersum, ita ut cum comparentur, dissimiles inter se esse uideantur. Eadem est sententia hominis omniū Ciceronianissimi Christophori Lōgolij. Sed demus iam Ciceronis uerba esse purissima, nam aut esse credo, aut non multum abesse, tum stilū optimum, dico ex ijs qui fuerunt, nam ab eo, quod fieri potest neminem esse arbitror adeo admiratione Ciceronis excæcatū, quin uideat lōge discedere. Sed quid in ijs faciemus, de quibus non est locus? ut de ædificijs, de agro colendo, de rustico, aut urbano, aut bellico instrumento. Num tacendū erit. Num non potius Vitruuium, & Varronem, & Plinium, & Columellam, & Cæsarē, aut Liuium consulemus, ac sequemur duces, quàm M. Tullium? quos ego (dicam id non quo detraham aliquid gloriæ Ciceronis. Quid enim potest aut debet detrahi nomini clarissimi & præstantissimi uiri?) eos inquam callentiores fuisse arbitror nominum Romano-

rum

rum, in illis utiq; de quibus agebant rebus, quàm M. Tullium: quod & uidem⁹ inter nos quotidie usu uenire, ut eloquentissimi in quaq; lingua uiri in curiis, & foris, & regiis comitatibus educati uincantur à plebeiis hominibus in appellandis opificum instrumẽtis, atque actionibus. Iam nec in sermone isto communi atq; urbano dixit omnia: & eorum quæ dixit, alia perierunt, alia uenerunt ad nos ab imperitis corrupta. Quid loquẽtur de nostro foro, de nostris legibus, institutis, moribus, de pietate nostra per omnia Ciceroniani? Res omnes, sicut præclare Erasm⁹ colligit, sunt mutatæ, ut apte loqui de rebus præsentibus nequeat, qui à Cicerone latum unguem deflectere non audet. Iam ut dictio sit omnium optima, non omnibus potest cõgruere in tanta diuersitate, atq; adeo aduersitate ingeniorum. Idcirco nec eum imitati sunt maxime Ciceroni addicti atq; adiurati, qui promptissime & facillime poterãt, Seneca, Quintilianus, Plinius Cæcilius, Cornelius Tacitus, uidelicet ut nec ipse, quos impẽsissime admirabatur, Demosthenẽ Græcum, Crassum & Antonium Latinos: oculos em̃ habebat, ut par erat, intẽtos non in eos qui alios antecelluissent, sed in id quod natura ostẽderet esse optimum: hoc demum debet esse exemplar adulto iam & magno uiro. Cedo uero q̊ modo hunc tam adamatum stilum imitantur? quemadmodum exagitat in Albutio Scæuola apud Lucilium,

Quàm lepide lexies compostæ ut tesserulæ omnes
Arte pauimento atque emblemate uermiculato.

Sumunt hinc inde uerba, & commata, & sentẽtiolas, & cõpingunt ut existat opus: q̊d taxat Longolius in Nanagerio, cui integræ Ciceronis non modo sententiæ, sed multi simul interdum uersus exciderent, atq; effluerent: Tum de aliis dicit, Dirigendam quidem esse nobis & formandã scribendi rationem putaui ad illius dicẽdi genus, sed ita, ut uirtutes eius oratione nostra exprimere conemur, non item ut passim omnia ab eo mutuemur, aut quod multos iam facere uideas, quasi cẽtones quosdam ex Ciceronis uerbis cõsuamus: Dicit hęc quidem Longolius, sed nõ ipse tam recte obseruat, quàm admonet. Aliĭ cautius suffurantur unum aut duo, aut tria ad summũ uerba ex hoc loco, ex alio autem procul totidem, & alio quatuor aut quinq;, supra hæc

mani-

manifestum est furtum. Nam quin totidem uerbis inquit Longolius ex M. Tullio Cicerone tibi tam multa sumere non liceat: ne tu quidē ipse puto negas. Ea uero lex est centonum Ausonij: ergo isti, quod Longolius uere dixit, centones consarciunt, & Musiuum opus faciunt, non imitantur. Dixi uobis falli istos in capite totius rei, & statim in ipso limine impingere, ut rectà nunquam possint ingredi: quandoquidē initio ipso itineris in diuersum q̄ oportebat, aberrarunt: quomodo poterunt recte imitari, qui quid sit imitari, & qua ratione imitandū sit penitus ignorant? non imitari est istuc qͦd uos facitis ô boni, sed cōpilare, & consuere, & colligere, & cōferruminare. Vergilius quum dicit,

Si duo præterea tales Idea tulisset
Terra uiros, ultrò Inachias uenisset ad urbes
Dardanus, & uersis lugeret Græcia fatis:

Homerū imitatur, apud quem Agamemnon optat sibi decem cōsiliarios, qualis esset Nestor, nec dubitat, si haberet, quin breui Troiam esset euersurus. At quum dicit:

Vt sceptrum hoc dextra sceptrum nam fortè gerebat,

Et quæ sequuntur in duodecimo. Homerum de Græco ad nos transfert illo loco:

Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους,

Et reliqua in Iliad. α. Quum uero:

Fixit leges pretio atq; refixit, ex Vario sumpsit. At

Tum gelidus toto manabat corpore sudor,

Ex Ennio est mutuatus qui dicit:

Tunc timido manat ex omni corpore sudor.

Quæ Macrobius persequitur in Saturnalibus. Sed ad institutum reuertamur. Quanta crux est, quę ingeniorum compedes intra tam arctos limites comprimi, ac cohiberi, dilatare ut te nullo pacto ualeas, & dum in hoc unum es intentus ne præfinitos terminos excedas, quāta auersio à rebus clarissimis, & quæ occasio de manibus elabitur maximas & fructuosissimas disciplinas nanciscendi? At uero in hoc ipso tam longo, & diuturno, & misero, & miserabili labore, qualem ne hostibus quidem imprecer, nedum ut amicis suadeam, quis tandem proponitur eluctatis atq; ex naufragio seruatis fructus? quæ utilitas? quod pretium operæ? amplum esse oportet & tantæ curæ, tot uigilijs cōueniens, fie-

ri post tot annos non Ciceronianæ dictionis æmulos, sed conflatores orationis ex uerbis Ciceronis, & commatis, & colis. Ego uero tanti non emerim, non dico Ciceroniane uerba cõiungere, atq; adeo Ciceronem esse tota phrasi, sed q̊d est multo præclarius, & optabilius, philosophiam omnẽ callere, quæcunq; prodita est de rerum natura. Imitatores hi, quique aliĳ cultui se linguarum iam pridem intermisso tradiderunt, ita nauarunt operam uerbis eligendis, & dictioni exornandę, ut alia quę essent de cognitione naturę, de publicis priuatisque moribus grauiter & copiose perscripta ne aspicerent quidem: partim quòd nõ uacauit quibusdam plus nimio in uerborum nota ac natura dictionis cultu occupatis, ut ad alia penitus respicere non possent: partim quòd metus fuit, ne si incultos scriptores tangerent, aliquid fortè ex contagio traherent, quo sermonis forma posset fœdari. Ita ubique in linguarum obseruatione substiterunt, consumpta uniuersa diligentia circa uoces aut singulas, aut coniunctas. Hi uero qui alia non haberent quàm instrumenta, quid potuerunt efficere? quum maximam dicendo uerborum turbam, quasi in acie ordinassent, aspectu quidem formosam, sed inutilem tamen atque inefficacem, nihil re ipsa, nihil auditorum mentibus dignum attulere: magno sanè artis dedecore, quæ ex illis censebatur, tanquam primis ac præstantissimis, tum sua, tum aliorum sententia professoribus. Quanto uerius dici orator deberet, qui res magnas, & argumento suo pares quocunque sermone exponit. Nam si dicere genus quoddam est pugnæ, & ad persuasionem quasi uictoriam pertinet, quis non malit animosum militem tectum corio, & gladio ferreo armatum, quàm imbellem atque effœminatum aureis armis ac gladio fulgẽtem. Iam Rhetoricam aiunt, quum de rebus aliĳs omnibus, tum potissimum de publicis, ac ciuilibus dicturam. Quid isti dicent, qui eas ipsas res nec per somnium quidem uiderunt, nec sciunt in quo orbe, in qua ciuitate uiuant: & dum ueterẽ illam Romam semper meditãtur, peregrini sunt in hac ætatis nostrę. Nec eloquentes dici possunt, qui quum omnia conantur aliena lingua dicere, ipsi muti euadunt, nec illa erudita & expolita lingua tria uerba possunt aptare. Eloqui est inquit Marcus Eloqui.

Marcus Fabius omnia quæ mente conceperis promere, atque ad audientes perferre, sine quo superuacanea sunt priora, & similia gladio condito, atque intra uaginam suam hærenti: non refert quo sermone, nam & in Scythico, & Gallico, & Germanico, & Hispano multi sunt eloquentes. Nec quod Latinus & Græcus sermo eruditi sint et copiosi, continuo nullus erit in alio sermone eloquens. Nam & hi ipsi Parthis ac Mœdis babarismi sunt. Liuius sermone illo, quē Pollio patauinitatem dixit sapere, eloquentior fuit multis Romę natis, & fortassis illo ipso Pollione. De Latrone Portio dixit idem Asinius lingua sua disertum esse, nempe Hispaniensi illius æui. Quanto disertior at eloquentior Anacharsis quàm multi Athenienses, siue dum Scythice de natura, & moribus disputaret, siue dum Gręce solœcissans seu scythissans uerius. Equidem sordes, & uitia sermonis nemo uel amare debet uel probare, unde maxima pars cladis tum artium, tum iudiciorum est accepta. Sed certi si detur optio, quis non malit multo immundum, spurcumque magnis de rebus, atque excellentibus sermonem, quàm de nugis comptissimum atque ornatissimum?

DE CORRVPTA RHETORICA FINIS.

DE PHILOSOPHIA NATVRAE, MEDICINA, & artibus mathematicis corruptis, Liber Quintus.

MVNDI AVTOR, QVI OMNIA ad hominis usum condidisset, haud dubie scientiam illi erat elargitus utendi, alioqui frustra uideretur illi parasse, quæ ipse nescisset unquam ad usum suum applicare. Sed homo à lumine discedēs in tenebras est prolapsus. In quibus tamen ursit atque extimulauit eum necessitas perpetuo premens, ut quæreret, quæ immitteret in corpus ad se fulciendum ac sustentandum, à quibus manum contineret, quæ quibus temporibus & locis terræ mandaret ad spem prouentus, quomodo perciperet, ac reconderet. Tum alia de indumentis, de habitatione, de conuehendo paulatim sunt inuestigata. Vbi uero retusus est ille necessitatis uelut stimulus, solicitudine illa paulisper deposita commoditas est spectata: Dehinc delectatio est pulcherrimæ cognitionis, & ex admiratione tanti operis cupiditas cognoscendi exorta. Ita multi uel necessitate impellente, uel adducente admiratione, uel inuitante uoluptate, ad contemplationem naturæ sese contulerunt. Subrepsit his ostentatio, quæ se per omnia tacite insinuauit. Ergo homini particula illius amissæ peritiæ, quam ex copiosissimo fonte amplissimā hauserat, per grauem fuit laborem extundenda. Eruit perpauxillum quidem, aliquid tamen, & lumine illo ingenij, quod factum erat reliqui, & studio incitato atq; ardenti adiutus. Quæ duo ubi defuere, ignorantia & hallucinatio animis se pro peritia & cognitione offuderūt. Nam uel obscuratione luminis, id est, tarditate mentis & stupore cordis alia uia institerūt hæc quærere quàm oportebat, uel segnitie ac socordia, recta quidem, uerum defessi remiserunt curam, & non peruenerunt quò intenderant. Principio, sicut alibi à nobis est declaratum, nemo uires suorum humerorum est mensus, quid sustinere possent, Necessitas

quid non: homines retusissima mẽtis acie, seu potius nulla, res abstrusissimas aggressi sunt inquirere, & intima penetrare, quà insisterent paucissimi prouiderunt. Alij sensum secuti sunt per omnia, huic arbitrium permiserunt rerum omniũ. Quicquid ille statuisset, pro uero ac indubitato haberetur: ut Epicurus, qui ideo solem esse pedalem confirmauit. Alij omnino detraxerunt fidem sensibus, quòd aliquando fefellissent, ut Academici, & assensum à rebus, ne temere incertis pro certis accederẽt. Mediam aliqui uiam tenuerunt, ut nec omnia sensibus crederẽt, nec nihil, sed illis censuram adhiberent mentis, ut Platonici, & Peripatetici. Iam in serie illa & nexu rerum qui fit à mente, his sufficit ratio quædam leuis, & tenuem quandã similitudinem ostendens ueri ad diffiniendum de reconditissimis rebus, quemadmodum Anaxagoræ, quod omnia sint in omnibus, quoniã ex omnibus fiunt omnia, id est, ad omnia migrat materia. Illi in coniungendo parum dexteri, quæ sunt dissoluta ac dissipata, satis esse rentur apta & colligata, ut ignari dialecticę. Sic Epicurus uoluptatem asseruit summum esse bonorum, quod eam unam bestię expeterent ac sequerẽtur. Sunt quibus nulla sufficit ratio, hominibus morosis ac suspicacibus. Illis ex uarietate atq; incõstantia, quæ uno die sufficit, alio satis non facit. Cuiusmodi erant qui in diem uiuerent: de quorum numero fatetur se unum fuisse M. Tullius: & quicquid animum probabilitate percussisset, id asseuerarent. Sunt qui autoritatẽ requirunt, nempe philosophi alicuius primi nominis. Vt qui de immortalitate animæ nec tot rationibus, nec sacra pietate & oraculis diuinis acquiescunt, sed scrutãtur anxie quid Aristoteles de eo senserit, quid Plato, & si Deo placet, etiam Abenrois Arabs. Alij Poetæ uersiculum desiderant, ut olim in Græcia, de quibus Aristoteles in libris primæ philosophiæ. Hi ex uarietate sententiarum atque opinionum magnam in animum quoque uarietatem atque inconstantiam trahunt, ut aliâs alia sentiant, atque adeo contraria. Cuius rei exempla sunt, quum apud Aristotelem nonnulla, tum uero apud Plinium frequentiora. Quid quod in tanta uarietate naturæ, quæ locis, temporibus, ætatibus, constitutionibus, est dissimillima, quidam ex uno, aut altero, aut sanè etiam experimentis multis, uni-

tis, uniuersaliter de cunctis pronuntiant: inter quos est Aristoteles, quod genus illud est in uolumine eius de animalibus primo: Imum uentrem & faciem esse similes corpulentia uel gracilitate, item crura & lacertos. Cuius rei multa sunt documenta in contrarium. Vel hic in Flandria plurimi uix habent suras, brachia tamen musculosa, & succi plena, quod de multis principibus memoriæ est proditum, ut olim de Germanico Cæsare, & hodie uidemus in Francisco rege Galliarum. Iam multi bellissime sibi placent, in alios difficillimi, atque inexorabiles, sui mirum in modum indulgentes, ut ab aliis exigant in quibuscunque demonstrationem & energiam conclusionis, ipsi sua uel tenuiter fulta, pro firmissimis postulent accipi. Aristoteli nulla ueterum philosophorum ratio ad suaipsorum confirmanda sufficit: ipsi ad sua quælibet, uel ad illos confutandos. Et hic tantus demonstrationum flagitator ille est, qui in prima philosophia dicit aciem mentis nostræ ad manifestissima naturæ, non secus quàm noctuæ oculum ad lumen solis caligare. At quum in tantis uersarentur tenebris, quum duce omni carerent, inter eas difficultates credat aliquis illos conscios suæ egestatis ac imbecillitatis contentos fuisse humi repere, & circa ea occupari quæ tenere facile ac tueri possent: hoc certe decebat. Sed illi ignari sui, ea quæsierunt & scrutati sunt, quæ humanum omnem captum excederent, & in his quæ assequi non poterant, arrogantissime definierunt plurima, non cunctantius, quàm si manibus attrectassent, ut de cœlis, de elementis, de rerum essentiis ac facultatibus: sed potissimum Plato & Aristoteles, de autore mundi, de materia, de opificio uniuersorum, de regimine illius, & prouidentia, de immortalitate animæ, de pietate, de præmiis bonorum, ac malorum. Quibus de causis & rationibus philosophos uideas homines à duobus uitiis lōgissime impulsos, imperitia, & quam imperitia gignebat superbia, ea inuexisse placita in cognitione naturæ, ad quæ nec uetulæ, nec pueri risum teneant: qualia sparsim recenset Aristoteles, sed Plutarchus quatuor uoluminibus in id dicatis. Quam & absurditatem & diuersitatem opinionum causam fuisse Socrati scribit in commentariis Xenophon, quamobrem ab inquisitione na-

Philosophorum imperitia, & superbia.

turæ rerum in totum abstinuerit, tametsi causa non satis iusta, quæ aliquem à contemplatione naturæ abduceret. Nam nec minor est de fine bonorum dissensio, de administratione domus, aut ciuitatis: de quibus tamen & quærere & disputare Socrates pulchrum in primis, uti erat, existimabat, & conducibile hominum uitæ. Illud modo erat in scrutatione naturæ uitium, quòd & ea rimarentur, quæ natura ingenijs occultasset, & quæ scire nullum esset operę pretium. Sed ad hæc superuacanea eruenda acti sunt non pauci gloriæ cupiditate, quæ sese in illorum pectora insinuauerat. Idcirco nouum aliquid & præter cæteros admirabile uoluerunt proferre: ad quod quum à ueris aut uerisimilibus essent destituti, absurdissima arripuerunt, ut niuem esse atram, ignem gelidum, stare cœlũ in uestigio, agitari terram, & alia quæ stultitiæ citius quis tribuat, quàm arrogantiæ. Secuta est arrogantiam, & famæ sitim pertinacia tuendi quicquid semel affirmassent, perinde ac ingenio cederet, quisquis sentẽtia. Vnde exortæ sectæ, & in hoc inuigilatum ab eis acriter, quomodo uel sua praue dicta defenderent, uel aliena bene dicta impugnarẽt. Inter quas rixas & odia, ueritas nobis utique magnum subibat discrimen, siue falsi tutator uinceret, siue oppugnator ueri. Eadem ostentandi libido, tum etiam dulcedo altius scrutandi suaserunt illis ut necessaria, quęque alicuius essent usus, uel corpori, uel bonitati animi relinquerent, & studia sua oĩa ad uoluptatem, aut admirationem, & plausum spectãtium conferrent. Quod malum ex deprauato hominum ingenio cum ipsis artibus exortum, insecutis deinde ętatibus eò est amplificatum, quò superbia increuit, & rerum peritia diminuta est. Nostra, & patrum, & auorum memoria ea tantum sunt in naturæ cognitione quæsita, quæ offusa ob oculos caligine plausum mouerent, non aliter quàm ubi circulator intuẽtium omnium oculos præstigijs est frustratus. Itaq; excluserunt scholis priscos illos Timęum, Platonem, Plotinum, Plinium, Theophrastum, Ciceronem, Senecam, & reliquos huius generis, qui maximum adferre adiumentum poterant ad naturę contemplationem, de cœlis, de elementis, de animantibus, de stirpibus. Aristotelem retinuerunt solum, quòd is unus ex illa antiquitate rixãtium circulis

Sectæ.

culis

culis esset aptus. Equidem in inspectione naturæ haud ui-deo, quem possem illi comparare. Sed huius placita atque opiniones de natura rerum nostri homines eiusmodi ren-tur esse, nihil ut humanum ingenium exactius uel certius possit exculpere, communi hac quidem naturæ luce adiu-tum, & rectum: de cuius sententię imperitia, atque impru-dentia, atq; etiam interdum impietate non potest satis pro dignitate dici. Et quia res magna & crassa ignorantia uide tur mihi claudi, idcirco lõgius paulo ac subtilius de ea disse ram. Nam si quid dicerent, omnino intelligerent, arbitror eos facile à sententia discessuros. Dedit natura homini sen sus in corpore, in animo uero acumen, quo cernat, specule tur, intelligat, apprehendat. Tum iudicium, quo sparsa & dissipata uelut indagine quadam colligat, ad nanciscẽdum uerum: quod quum se putat assecutum, acquiescit ei, quod uerum iudicat, contrarium reĳcit: quæ sunt assensio, & dis-sensio. Hinc adiuuatur experimentis ac usu rerum, intentio ne animi, studio, sedulitate, memoria, exercitatione: quæ quando sua cuiq; nõ sufficiunt, accedunt aliena per doctri nam homini ab homine traditam. Hæc sunt cunctis morta libus in commune proposita, quæ quoniam nos naturę be neficio habemus, idcirco naturale lumen nuncupamus: & quæ per hæc assequimur, naturæ lumine dicimur assequu-ti: quæ uero præter hæc, alio quopiam lumine, nempe diui no, uel angelico, uel nonnunquam etiam doctrina dæmo-nis: ut intelligamus esse lumen naturæ ea naturæ munera, quę communiter rationibus sunt omnibus exposita ad in-tuendum uerũ: sicut lumẽ naturæ sunt in oculo ea omnia, quæ hoc naturæ opificio parata sunt ut oculus possit cer-nere: in ipso oculo constitutio corporis, unde oritur acies, exterius aptũ mediũ, lux diffusa, obiecti conueniens inter-stitium. Iam in his quę cognoscuntur, alia pertinent ad sen sus, ut sensilia, & sensata: alia ad acumen, quę est intelligen tia rerum à sensibus remotarum, siue concretionem ha-beant aliquam, siue nullam: alia ad inuestigationem ratio-nis per causas, per effecta, & eiusmodi, quæ sunt ex inquisi-tione ueri: ad quam ilico cẽsura sequitur & assensus ac dis-sensio apparentis ueri aut falsi: quorum nonnullis conti-nuo ab intelligentia cõsentimus, aliĳs opus est indagatio-

Aristoteles solus in schola.

Lumen naturale.

ne. Quæro igitur, quæ tandem in Aristotele suprema naturæ uocent? an ea quæ ad assensum ueritatis pertinent, ut ueritates habeat, quibus nihil possit esse uerius? Habet indubie permultas, quis enim non habet? non modo ex philosophis, sed ex uulgo? Sed non sunt tamen uera omnia quæ confirmauit. Philosophi aliarum sectarum, nonnunquam etiam Peripateticæ, Galenus & medicorum complures, historici naturę, prisci religionis nostrę scriptores, multa in eo magnis argumentis & ineuitabili experimento conuellunt. Quàm multa ostendit tempus falsa esse, & locorum uarietas? Quid idem ipse, an non in quibusdam secum pugnat? ut necesse sit ex duobus contrarijs alterutrum esse falsum. Num non in hisce omnibus nubecula est naturæ lumini obiecta? Quod si in asserendo obscurata est ei naturæ lux, quanto magis in eo quod difficilius est, & prius intelligendo, indagando, colligendo uero? Sunt tamen & ex philosophis & ex theologis, qui non solum, quò Aristoteles peruenit, extremum esse aiant naturæ, sed quà peruenit, eam rectissimam esse omnium & certissimam in natura uiam: ut non aliter credant se posse euincere illud esse summum atque absolutissimum, quàm Aristotelicis syllogismis: quod uero illis non congruat, alienum esse à naturæ face ac splendore. Si uel natura rerum esset unica, simplex, breuis, aperta nostris ingenijs, uel humanæ mentis uis in omnibus uniusmodi, fortasse definire aliquis posset, quid supremum esset, quò in natura ingenium humanum posset pertingere. Sed isti non reputant secum, infinite uariam esse naturam rerum, siue in his, quæ monstrantur sensibus, siue in effectis & causis, cur quicque agitur. Quàm late patet in herbis, in animantibus, in homine, in mentibus, in cœlis? Ipse Deus & res spiritales quanto supra hominum captum assurgunt? uaria sunt hæc & latitudinis uastissimæ, abstrusa, admirabilia magis quàm perscrutabilia. Iam hominum mentes quanta mole sunt obrutæ? quibus inuolutæ tenebris? qua nocte prope excæcatæ? Quantum proficiunt ætate, cura, diligentia, usu, doctrina? est ingeniorum uarietas infinita, non unum aliquod uniuersa sortitum est munera, habet unumquodque, sicut multorum fert opinio, & res ipsa docet, peculiare mu

nus ſuum ac proprium. Quis inter hæc pronuntiare poterit quouſque progredi humano ingenio liceat? niſi ſolus DEVS, qui & naturæ terminos, & ingenij noſtri nouit, autor utriuſque. Equidem haud negauerim quin olim ſapientiæ ſtudioſi multum conſecuti ſint diligentia, cura, diuturnitate diſciplinæ, intentione animi: quæ res illos euexerunt longius, quàm quò nos potuimus peruenire ſocordia & ſegnitie impediti ac retardati. Sed cui tandem tanta diligentia, uſus, ſtudium, inſtitutio, ætas, acumen ſuppetijt, longius ut nemo poſſet progredi, uel alius quiſpiam, uel idem ipſe, quàm quò iam peruaſiſſet, in naturæ itinere, tam longo, tam lato, tam multiplici, & propter noſtras tenebras impedito? Ipſe Ariſtoteles an non plura aſſecutus eſt ſenex quàm iuuenis? Quàm multa reliquit ſibiipſi ambigua: quoties ſeipſum correxit? nonnulla etiam addiderunt noſtri, caſu puto, nam ſibi diffidebant. Sed addiderunt tamen. Ergo ea uel ſi diutius datum eſſet uiuere, uel ſi in eorum aliquod unum incubuiſſet liberius, uel ſi ampliore doctrina eſſet adiutus, puriora certe & exactiora reliquiſſet. Sunt quidem magna hæc, adde etiam ſumma illius quidem ætatis ac ſtudij, non illius hominis, nedum aliorum omnium. Profecto Ariſtoteles ipſe, ſi nunc uiueret, etiam ſi fuiſſet inſolentiſſimus, cuiuſmodi non fuit (nam multa modeſtiæ eius ſigna impreſſa ſunt in illius libris) ſed ſi arrogantiſſimus fuiſſet, iſtorum tamen ſtultitiam irrideret, ac caſtigaret. Quæ noſtrorum hominum perſuaſio effecit, ut multa reciperemus in philoſophiam pro compertis atque exploratis, quæ minime eſſent talia: uidelicet Ariſtoteles dixerat. Quid erat opus defatigari nos inquirendo, quandoquidem fixum illud erat & confirmatum, certius inueniri nihil poſſe? unde nata eſt incredibilis in hominum pectoribus ſocordia atque inertia: quæ latiſſime diffuſa pro dulciſſimo habuit alienis oculis omnia intueri, aliena fide omnia credere: nihil ipſam quærere, nihil ſcrutari. Itaque illud mihi admirari ſubit, homines qui in paruis iudicare non ſuſtinent, quomodo rem tantam pronuntiant, quam perceptã habere non poſſent, etiam ſi acutiſſime iudicarent? Quo uero ducantur iudicio, quum alia ſint argumento, tũ illud,

quòd eandem ingenij atque inuentorum felicitatem alijs communicarunt: ut etiam quod Plato, quod Seneca, quod Cicero dixissent, naturæ lux & norma credatur esse: atqui inter se dissident, & quisque secum, & dubitant, & hærent, & se uerisimilia consectari profitentur: & hallucinari se intelligunt, & falsos se esse sentiunt, nec dissimulant. Sed nobis perpetuo circum carceres hærentibus, mirandum non est eos, qui paulum in stadio sunt progressi, uideri iam metam pertigisse: & in amicorum meorum gratiam transeo eam stultitiam, quæ uel pueris aut uetulis uideretur incredibilis, non deesse magnos in scholis magistros, qui quicquid fecerint, statuerint, dixerint uel populi gentiles, uel singuli hominum illorum, tanquam uerum, rectum, bonum accipiunt in luce naturæ: & de eo disputant, & tali: quod esse insanissimum nemo non uidet, nisi qui ipse insanit: uerum in rebus humanis tolerabilis forsan esset indocta hæc censura. At omnium est grauissimum in ijs, quæ pietatis sunt. Scinditur ilico uelut regnum luminis: hoc uerum in lumine naturæ, illud in lumine fidei: comprimite linguas blasphemiæ imperitas: hæc dicitis ex ignorantia eorum, quæ loquimini. Nam quemadmodum in oculo, & unoquoque sensuum uis quædam ac potestas, quæ fertur ad conuenientiam & uelut amicitiam cum suo obiecto: ita in mente est uis, & uigor, & iudicium, & facultas ad obiectum suum: quod uerum esse non falsum, nemo ignorat: ad quod uerum intelligendum & assequendum non aliter semina sunt naturaliter menti nostræ indita, quàm oculo uis illa ad aspiciendum colorem. Quocirca Aristotelis de autore omnium, de mundi origine, de regno naturæ, de anima, de moribus, de pietate lapsus atque errores non sunt naturæ lumini imputandi: nec ea sunt quæ nobis natura ostendit, quæ si essent, indubie uera essent: nam uerorum sunt nobis naturaliter ingenitæ informationes atque anticipationes, non falsorum: & uerum est omnibus ad cognoscendum expositum, non falsum, nempe à uero & uerorum opifice. Quapropter quæ uera assequimur, ad ea naturæ face deducimur, quæ non assequimur, in ijs naturæ destituimur lumine, quę porrò falsa pro ueris colligimus ratiõe aliqua pro-

babili,

babili, in iis fallimur densitate tenebrarum, aut fallaci aliqua luce simili ueræ: unde etiam uerisimilia nominantur. Falsæ ergo Aristotelis opiniones non ad lucem sunt naturæ sumptæ, quæ neminem decipit, sed ad tenebras & imaginem aliquam lucis captiosam: quemadmodum quæ oculus uere cernit, ex naturæ luce cernit: quæ non cernit, ex imbecillitate sua non cernit: quæ uero ficta & simulata, pro solidis & ueris cernit, ea ex fraude ac deceptione quadam cernit: quæ fit quidem in naturę luce, non tamen ex ea ipsa luce, sed ex rebus interiectis luci. Dic mihi quum remum integrum uideor mihi uidere in aqua fractum, est ne ea uisio ex luce naturę? non inquis, sed ex deceptione oculi propter medium geminum, quod est cõtra lucem naturę: eamq; deceptionem corrigit animus. Sic quum Aristoteles argumẽto aliquo fallitur, non cum decipit naturalis splendor, sed imbecillitas ingenii, quæ à plagis argumẽti extricare se in præsens nõ ualet, extricabitur ubi propius erit admota naturę lux maiore studio, attentione, die ipsa, monitu cuiusquam, aut doctrina: non ergo lucis naturæ copia quenquã fallit, sed inopia. Non abnuo quin in rebus pietatis cognoscendis adiuuemur diuina quadam illustratione singulari, sed certe pleraque nos etiam natura de illis docet. Neque enim est quicquam tam reconditum in Christiana pietate, nullum adeo sublime ac excelsum mysterium, cuius nõ magnas & admirabiles rationes ingenium humanum inueniat, nauet modo operam sobrie, diligenter, industrie: clarius quidem atq; apertius uidemus omnia ope fulgoris diuini, sed profecto licet obscura, nec satis liquida, multa tamen exculperemus magna atq; admirãda, unde facile cuiuis esset perspicuum, & illorum non leuia aut tenuia semina in animis nostris esse ingenita, & naturæ lumen eò nos comitari ac deducere, quò nos perueniremus, si recta insisteremus sedulo. Sed redeo iam ad ea quæ de Aristotelis operibus cœperam dicere. Vicit ille quidem superiores omnes atq; etiam posteros, est autem in definiendo uafer & occultus, adeo ut pleraq; sint idcirco in eius philosophia incerta & perplexa, parum etiam uera, dum magis curat, quem in modum reprehensionem excludat, quàm ut afferat uerum. Alexander Aphrodisiæus propterea se Aristo-

telis sententiam de mundi æternitate unam ex omnibus ait delegisse, quam teneret, non quod esset omnium uerissima, sed quod contradictioni minime obnoxia. Quid quod ex philosophi huius libris, qui sunt sanè multi acute perscripti & docte, non utilissimos sibi sumpserunt, sed intricatissimos & rixosissimos, quiq; minimum haberent bonæ frugis, non de animalibus, qui multum utilitatis adferunt ad uitam, & quorum ingens fuit apud ueteres pretium, non problemata, sed physicos, & ut quique physicis sunt proximi obscuritate & argutijs, uidelicet de prima philosophia, de cœlo, de generatione: nam libros meteororum ita tractant, ut aliud uideantur agere: atque adeo mirum est receptos eos esse inter libros scholasticos, puto casu magis q̃ cõsilio contigisse. Sunt enim earum rerum inexperti prorsus, & huis naturæ, quam melius agricolæ & fabri norunt, quàm ipsi tanti philosophi: qui naturæ huic quam ignorarent, irati, aliam sibi confinxerunt, nempe subtilitatum nugas de ijs rebus, quas nunquam deus condidisset, nempe formalitates, ecceitates, realitates, relationes, Platonis idæas, & monstra, quæ nec illi quidem capiant ipsi, qui pepererunt, quæ quando aliud non possunt certe dignitate cohonestant nominis, metaphysicam appellantes. Et si quis ingenium habeat naturæ huius imperitum, aut ab eo abhorrens, ad commenta, ad somnia quędam insanissima propensum, hunc dicunt ingenium habere metaphysicum: ut de Scoto, in quo fortassis à callidis & acutis hominibus ambiguitate nominis deludimur, ut ingenium esse metaphysicum sentiant, quasi extra hanc naturam in alia quadam noua, & inusitata. Rident nominales metaphysica illa realium tanquam figmenta, & aniles fabulas: & tamen quia conuellere non possunt, nec intercedunt, quominus metaphysica dicantur ingenia prępostera & deridicula. Sed enimuero neq; hæc ipsa Aristotelis uolumina potuerunt intelligere, primum propter locutionem astrictam, & ex breuitate obscuram, hinc propter intricatas & obliquas sententias, tum etiam ob immodicas subtilitates, quibus Aristoteles plerunq; non exacuit ingenia, sed perturbat, & frangit, tenebrasq; & hallucinationem inducit aciei mentis, dum conatur minutias quasdam tenuissimas

Qui libri ex Aristotelis libris desumpti.

ostendere,

ostendere, & inutiles per se, & quæ intentionem obtutus ingenij subterfugiant, ac frustrentur: nõ aliter quàm si fila monstrare quis uellet rudentum illius nauis, quam Myrmecides fabricatus est apicula contectam: uel dispunctiunculas Iliados, quæ nuce capiebatur. Tales sunt illius libri Græce quidẽ ut ab eo sunt perscripti, nam Latinos ita legimus, ut ęnigmata audire te credas, non planum sermonem, atq; explicatum, qualem inter se homines consueuerunt usurpare. Dicet aliquis graue incommodum, sed ideo tolerabile, quod adiuuamur bonis interpretibus ac explicatoribus ex Arabia usque accitis: quibus tandem uersione Arabica, & commentarijs Abenrois, quem Philosophi de nostra schola, qui post eum scripsere, ita sunt amplexati, ut penè autoritate Aristoteli adæquarint, nec solum qui longo post interuallo uixerũt, sed qui illius quoq; ætate: quod factum est & ignorantia meliorum, & admiratione mercimonij lingua & sensis peregrini: ut gratiam ei conciliaret apud primos nouitas, apud posteros uetustas: nomen est commentatoris nactus, homo qui in Aristotele enarrando nihil minus explicat, quàm eum ipsum, quem susceperat declarandum. Sed nec potuisset explicare etiam si diuino fuisset ingenio, quum esset humano, & quidem intra mediocritatem. Nam quid tandem adferebat, quo in Aristotele enarrando posset esse probe instructus? non cognitionem ueteris memoriæ, non scientiam placitorum priscæ disciplinæ, & intelligentiam sectarum, quibus Aristoteles passim scatet. Itaque uideas eum pessime philosophos omneis antiquos citare, ut qui nullum unquam legerit, ignarus Græcitatis ac Latinitatis, pro Protagora Pythagoram, pro Cratylo Democritum, libros Platonis titulis ridiculis inscribit: & ita de ijs loquitur, ut uel cæco perspicuum sit literam eum in illis legisse nullam. At quàm confidenter audet pronuntiare hoc aut illud ab eis dici, & quod impudentius est, non dici: quum solos uiderit Alexandrum, Themistium & Nicolaum Damascenum: & hos ut apparet, uersos in Arabicum peruersissime ac corruptissime. Citat enim eos nonnunquam, & contradicit, & cum eis rixatur, ut nec ipse

Ilias Homeri

Arabes

Abenrois

Commentator.

ipse quidem, qui scripsit intelligat. Aristotelem uero quomodo legit, non in sua origine purum et integrum, non in lacunam Latinam deriuatum, nō enim potuit linguarum expers, sed de Latino in Arabicum transuasatum. In qua transfusione ex Græcis bonis facta sunt Latina non bona, ut ille dicit, ex Latinis uero malis Arabica pessima. Sed ut liquido ostendam qualis sit Arabica interpretatio & expositio commentatoris, locum unum pro sexcentis millibus adferam: nam alia permulta facile quisque per se inuenerit, quæ ego supersedebo attingere, ne sim iusto prolixior in re præsertim, quæ patefactis linguis & cognitione totius antiquitatis, apertior post hac erit plerisque. Libro ergo metaphysices primo textu, sicut ipsi loquuntur, commenti quinti Aristotelis, opiniones priorum de principijs naturę examinantis hęc sunt uerba: μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ Πλάτωνος ἐγένετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τοῖς Πυθαγορείοις τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν, ἐκ νέου τε γὰρ συγγενόμενος πρῶτον κρατύλῳ καὶ ταῖς ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων, καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν. σωκράτους δὲ περὶ τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐδέν. Quorū hic est Latine sensus: Post iam enumeratas de philosophia sententias secuta est Platonis speculatio, in plerisq; Pythagoricis accedens, sed quædā habens propria præter Italicam disciplinam. Nam à puero primum Cratylo dedit operam, & placitis Heracliti, quæ à sensilibus quòd in perpetuo essent fluxu, scientiam tollebant, cuius ad postremum quoq; fuit opinionis. Quum Socrates circa moralia uersaretur, de natura autem uniuersitatis nihil diceret. *Sic nos.* Audiamus nunc interpretem Arabicum: Et post hoc quod dictum fuit, de modis philosophię, inuenta fuit philosophia Platonis, & sequebatur illos in multitudine, in unitatibus autem erat opinionis Italorū: & primus qui contigit post Democritum, fuit opinio Herculeorū, scilicet quòd omnia entia sunt semper in fluxu: & quòd nulla est in eis scientia. Istas igitur opiniones secundū hos accepimus in postremo. Socrates autem loquutus fuit in moralibus, & nihil dixit de natura. *Sic ille.* Quæso te, quis

sanæ

ſanæ mentis eadem dicat eſſe hæc & illa? Ariſtoteles ſi reuiuiſceret intelligeret hæc? aut poſſet uel coniecturis caſtigare? O homines ualentiſſimis ſtomachis, qui hæc deuorare potuerunt & concoquere? & in hæc tam ab Ariſtotelis ſententia ac mente abhorrentia auſcultate quæ Abenrois cōmentator comminiſcitur: fauete linguis uiro tanti nominis, & alteri Ariſtoteli. Dicit: Et poſtquam inuenti fuerunt iſti modi philoſophiæ ſcilicet Pythagoricorum, & uniuerſaliter qui ponebant mathematica principia entium naturalium, ſcilicet Anaxagoræ, & Empedoclis, & Democriti, inuenta fuit philoſophia Platonis. Quid ais? Anaxagoras, & Empedocles, & Democritus, mathematica entia faciebant principia rerũ naturæ? atqui Anaxagoras adfert ſua ὁμοιομερῆ, Empedocles quatuor elementa, Democritus corpuſcula inſecabilia, & inane: quod ſi non aliunde, ſi non ex Græcis, aut Latinis, quos nuſquam uidiſti, certe ex Ariſtotele ipſo quantũlibet deprauato didiciſſes in phyſicis, & in hoc eodem opere, & aliĳs multis. Perge porrò: & dicit, quòd ſequebatur iſtam in multitudine, id eſt quòd Plato conſectabatur in pluribus ſuis opinionibus opinionem Pythagoricorum, & in paucioribus opinionem Italorum: quid poteſt dici uel aptius intelligentię Ariſtotelis, uel eruditius de hiſtoria philoſophiæ, ac hæreſibus? Pythagoricos diſtinguit à philoſophis Italicis, quaſi alĳ fuerint Italici, quàm Pythagorici? quod nec pueri noſtri ignorant: addit, & fuerũt primi naturales in Italia, ſcilicet Anaxagoras, Empedocles, Democritus: atqui priores fuerũt Ionici philoſophi à Thalete, quàm Italici à Pythagora: ſed cur iungis uulpes ouibus? Cur Anaxagoram ex Ionia transfers in Italiam? deinde dicit ꝙ Plato ſequebatur in maiore parte philoſophiæ ſuæ, eos qui ponebant mathematica cauſas rerum ſenſibilium. Quis hoc dicit? nã Ariſtoteles nihil minus dicit quàm quod tu ſomnias: adiungit, quia Plato dicebat formas eſſe, & opinabatur naturam formarum, et numeri eſſe eandem. Quid opus eſt nobis alio interprete aut expoſitore Platonicorum numerorum? iam poſteaquam Abenrois ſcripſit, ceſſet dictum uetus, difficilius quàm numeri Platonis: & opinabatur, quod quatuor elementa ſunt compoſita ex ſuperficiebus æqualium laterum, & angulorum: nihil ergo

loci

loci relinquitur triangulo? nihil pyramidi? apparet hunc hominem diligentissime esse in Platonis Timęo uersatum: tam multa tu quidem dices de Platone, ut qui nunquam legerunt Platonem & Aristotelem, credant te nō minus esse Academicum, quàm Peripateticum. Deinde dicit: & primum quod contigit post Democritum, fuit opinio Herculeorum: quid ego hæc refellam, quæ apud Aristotelem nulla sunt, & sumam operam superuacaneam: quum hæc sint cuilibet ad exibilationem atque explosionem obiecta. Vbi est mentio Democriti? ubi Herculeorum? quid malum sunt isti Herculei? an quia Hercules græce ἡρακλῆς dicitur, ideo heracliticii erunt herculei? qui faciebant dubitare omnes dantes se ad philosophiā in illo tempore: quos omnes præterquā seipsos? sed nec dubitabant, qui sciebant nesciri sensibilia: an putas Academicos fuisse, qui in omnibus assensum cohiberent? & dicebant quod nulla est scientia. Quid tu nulla censes illos entia posuisse præter sensilia? O doctū interpretem ueterum. A sensibus, quæ uere non essent, scientiam illi auferebant: in ijs quæ mente assequeremur, quæ sola uere sunt, relinquebant, ut in deo, & rebus illis cœlestibus. Scientia enim necessaria est: quis sic loquitur? scientiam esse de necessarijs dicimus, non ipsam necessariam: sed faciamus gratiā uerbi homini infacundissimo: & nihil est in his, de quo pendeat scientia, nisi sensibilia, quæ semper sunt in transmutatione. Hæc sunt tua? an Herculeorum? ut tu uocas, sint enim heraclitici herculei, certe illorum non sunt, qui ueram scientiam in cognitione statuebant eorum, quæ uere essent: tua sunt, qui adeo es impius, ut impietates inserere, uel tuo uel alieno nomine semper gaudeas. D. d. & istas opiniones &c: id est istę igitur opiniones prædictę perueniunt ad nos de consyderantibus in philosophia usque nunc. uidete quàm hoc cōgruat cū eo quod Aristoteles dicit, hæc fuit postmodum Platonis sententia. Atqui hic est Abenrois quem aliquorum dementia Aristoteli parem fecit, superiorem Diuo Thoma. Rogo te Abenrois quid habebas, quo caperes hominum mentes, seu uerius dementares? cæperunt nonnulli multos sermonis gratia & orationis lenocinio, te nihil est horridius, incultius, obscurius, infantius. Alij tenuerunt quosdam cognitione

ueteris memoriæ, tu nec quo tempore uixeris, nec qua æ-
tate natus ſis, nouiſti, non magis præteritorum conſultus,
quàm in ſyluis & ſolitudine natus ac educatus. Sunt quos li
benter legimus propter experimenta, & obſeruationes ua
riarum rerum in natura, ut Albertum Grotum: tu uelut
in alia natura genitus & uerſatus de hac nihil loqueris,
utique in Ariſtotelem ſcribens: nam libros tuos medicos
non legi. Admiratione atque omnium laude digni ſunt ha
biti, qui animos formauerunt, qui præcepta tradiderunt
bene uiuendi: te nihil eſt ſceleratius, aut irreligioſius:
impius fiat neceſſe eſt, & atheos, quiſquis tuis monimen-
tis uehementer ſit deditus. Equidem coniecturas omnes
conſumpſi. Iam dic ipſe qua potiſſimum re quibuſdam pla
cuiſti: audio, teneo, non tua culpa eſt, ſed noſtra: non
tu adferebas, quo placeres, ſed nos adferebamus, quo non
diſpliceres: non approbauit te tua doctrina, ſed aliorum
imperitia, & torpor: ſuauia erant obſcuris obſcura, inani-
bus inania, & quibuſdam pulchra ſunt uiſa atque ad fu-
cum faciendum aptiſſima, quæ nec ipſi intelligerent, nec
alij eſſent intellecturi, nam exiſtimationem ſcientiæ quæ-
rebant, non ſcientiam: multi te non legerant, alienum
iudiciũ ſunt ſecuti: aliquibus propter impietates fuiſti gra
tus: nam & Abenrois doctrina, & metaphyſica Auicennę,
deniq; omnia illa Arabica uidentur mihi reſipere delyra-
menta Alcorani, & blaſphemas Mahumetis inſanias, nihil
fieri poteſt illis indoctius, inſulſius, frigidius. Verũ enim-
uero quod ex Ariſtotelis libris aſſequebantur, quod erat ſa
nè perexiguum, quia eſſet iam diſputationibus plus nimio
tritum, agitatum, uexatum, ut genus illud pugnę etiam ty
ronibus uideretur eſſe notiſſimũ, noua eſt quęſita belli ge-
rendi ratio, & noua pugnis materia. Inuectæ ſunt cauilla-
tiones ſtultarum ſubtilitatum, quas ipſi calculationes uo-
cant, quibus maximum dedit incrementum Rugerus Sui- Calculationes.
cetus Anglus: quas idcirco Io. Picus quiſquilias Suiceticas Rugerus Suicetus.
ſolitus erat aptiſſimo nomine nũcupare, quæ nihil penitus
uel ad ſciendum conferunt, uel ad uſum aliquem. De uſu
neminem uideo dubitare, ne ipſos quidem maximos earũ
profeſſores, & quorum exiſtimatio in una illarum cogni-
tione eſt poſita. Porrò ſciētia quę poteſt eſſe in reb⁹ à deo,
à ſenſu,

à sensu, & mente omni remotis ac s. gregatis? & de quibus ex inani aliquo fundamento uastum ędificium assertionũ, ac dissidentium sententiarum consurgit: ut de intentione & remissione, de raro ac denso, de motu uniformi, de difformi, uniformiter difformi, difformiter difformi. Quid quod in his quæ nunquam contingunt, ac ne possint quidem in natura, multi sunt atque immodici: ut de infinite raris aut densis, de hora secta in partes proportionales hoc aut illo proportionis genere, in unaquaq; ut aliqua sit motus ratio uel alterationis, uel rarefactionis. Et quasi explorata iã & percognita haberent naturæ arcana, perfuncti iam ijs, quæ sunt, quæ erũt, quę fuerunt, ad ea quę fieri uix possunt curam suam conuertunt: ignorant quæ iacent ante pedes, scrutantur quæ nusquam sunt. Transeunt ad supernaturalia, & ex dogmatis qualibuscunque in hac natura utcunq; obseruatis, de miraculis, de ijs quæ naturam omnem excedunt, disputant. Quid esset si hęc aut illa deus conderet qualia non condidit, puta aliud hominum genus, aliud belluarum, & elementorum: demẽs ex legibus huius naturæ, atq; ijs parum à te exploratis de conditione alius naturæ inquiris? Prætereo subtilitates immensæ difficultatis, uidelicet à quibus humani ingenij natura abhorret. Sed difficultas & labor recusandus fortassis non esset proposita utilitate: atqui in his labor est irritus, sine usu, sine scientia. Quid merẽtur exercitati in his tam diu, tam diligenter? nimirum idẽ munus quo Alexander donauit illum, qui grana ciceris iacta acu exciperet. Inuenta sunt hæc ab otiosis hominibus aliarum rerum omniũ inscientibus ad exercendum in scholis guttur, ne tacẽdo obduceretur situ. Recepta sunt ab ijs, qui omnis cognitionis & peritiæ rerum nudi, facile otiosa hæc quadam mentis agitatione tuebantur. Scilicet hoc solò prouiso ne sibi repugnarent: aucta sunt disputationibus & spe uictoriæ: tum cogitationibus uelut in ludicrum solutis, ad quas nec iudicio, nec libris, nec rerũ notitia esset opus: planè quales cupiebant homines ab ijs omnibus uacui, & quibus maximam diei partem erat altercãdum, adeo ut etiam quæ falsa esse non dubitarent, arripienda tamen illis fuerint, nec statuẽda aliter quàm uerissima, ne materia deesset rixis, & contentionibus subinde reuertentibus. Nihil olim

olim amœnius habebatur contemplatione horti huius naturæ, ut neque est ullum pulchrius, aut iucundius spectaculum, quàm theatri huius. At isti pro flosculis & arboribus placidissimis crucem ingenijs fixerunt, ut nec ibi tanta se amœnitate possent delectare, & fracta ac debilitata attollere se ad meliorum rerum cognitionem nõ ualerent. Ita ex hoc philosophiæ genere ad medicinam & naturæ inspectionem transeunt præposteri, absurdi, spinosi, in omnibus inepte cauillatores, ut quæ simpliciter accepta intelligerentur ac prodessent, ipsi uellicando, perstringendo, detorquẽdo frangant, ac corrumpant.

De Medicina.

Locus hic admonet, ut quam etiam cladem medicina acceperit commemorem. Nam hæc quę hominum morbis remedium adfert immunis à communi peste non permansit. Constitutionem hanc nostri corporis imbecillam & fragilem multa & interne oppugnant & externe. Quotidianis necessitatibus & periclitanti illi discordium humorum concordiæ epulæ subueniunt: congruentiæ uero iam disturbatæ, uel id ne accidat medica ars: quæ primũ experimentorum audacia nata est, dum necessitas ad desperationem adigeret, ut auderent tentare: quandoquidẽ nec quietis & cautis meliore loco res erant futuræ. Annotata sunt experimenta uel in memoria eorum, qui essent adiuti propinquorum, necessariorum, deniq; omnium qui cum admiratione ea animaduertissent, uel in templo eius dei, qui imploratus salutem uideretur attulisse. Collecta sunt paulatim quæ profuissent remedia: unde prima origo artis: quod fecisse Hippocratem Coũ Plinius prodidit ex M. Varrone. Sed experientiæ, quemadmodum Hippocrates idem inquit, fallaces sunt, mutantur ætate, sexu, constitutione corporis, loco, tempore. Ideo iudicium fuit cum cura adhibendum, ut singula in remedijs obseruarentur, quæ, quando, ubi, quibus. Prima quidem fuerunt experimenta, & ea in admirationem traxerunt pręstantia ingenia, ut singulorum naturas & causas eruerent. Sed mox eadem illa ingenia generales quosdam canones exculpserunt, quis remedia censerentur, ne uaga errarent ac incerta, conclusa iam

Epulæ. Medicina.

Experimẽta.

& alligata præscripto artis. Nam ubi dogmata, & cognitio scholæ philosophicæ & excultum ab ea iudicium experimenta non regit, casus est & temeritas medicina, non ars. Quando ergo ab experimentis, sed acri iudicio adhibito, nata est hæc ars & aucta, prima illius corruptela, & sæuissima est, ubicunque uel deest experientia, & usus rerum, uel iudicium philosophicum. Multi solis experimentis uel suis, uel sæpe etiam alienis confidunt, iudicij & obseruationis huius uniuersalis inopes ac inermes, experimenta ubique ualere idem arbitrantur: quum ea prosint in morbo aliquo fœminæ, quæ uiro noceant: nec idem puero & seni conueniat bilioso, & pituitoso, in hyeme, & æstate, in Hispania, & in Scythia. Alij contra philosophiæ præceptis instructi, ignari usus, expertes rerum, manum curationibus admouent: quum artis ea sit præcipua pars, non quæ scripta sunt probe intelligere ac tenere, sed applicationi assueuisse, quæ quando in effectione posita est ac opere non scientis est, sed experti. Verum ut cuique salus & sanitas sua est commendatissima, cui ex immodico amore supra quàm dici possit & indulgemus, & metuimus, amor hic timore temperatus iudicium omne utilium & noxiorum adimit: quo fit ut nemo hominum omnium aliquid se ad sanitatem nostram faciens profiteatur dicturum, cui nõ adhibeamus aurem, & eo promptius, quum urit morbus, & faces doloris subdit acerbissimas, ut capti & falsi non semel eodem tamen reuertamur priorum immemores, nisi quis forte ex fraudibus sui & aliorum in odium professionis sit adductus, maius periculum ab arte metuens: aut ex desperatione in apertum de uita discrimen uenire malit, quàm se arti committere infeliciter ab se, uel alijs tentatę. Cuiusmodi homines sunt utique perpauci. Illi alteri plerique omnes, qui omnia profitenti sanationem morbi credant, & confidant. Quo circa quæstuosissima facta est ars. Quid non largiatur homo liberatori suo. An uero sit ullus tam insanus, qui in uitæ periculo pecuniæ parcat? Cui ergo tempori numi reseruat usum ilico periturus? Pellem pro pelle, sicut Iob inquit, & omnia quæ possidet homo dabit pro anima sua. Festiue Philippus Alexandri pater, quum à clauicula luxata laboraret, & subinde aliquid pe-

Medicina quęstuosa.

cuniæ medicus posceret, accipe iam inquit omnia quæ uo-
les, quando habes clauem. Sed olim quęstuosior fuit quàm
hac ætate, credo, ꝙ alia præstarent illi maiora, & magis ad
miranda. Sed neque nunc desunt medicis sua præmia: alet
& sustentabit se medicus in frigidis oppidulis, in uicis, in so
litudine, ubi aliarum artium ne nomen quidem est auditũ:
is tam paratus quæstus multos allexit, ut perditis ac despe
ratis rebus aliĳs omnibus, ad hanc unam, ceu extremam, &
sacram anchoram confugerent, & uelut arenam in naufra
gio. At qui lucri gratia studebant, ea demum ex arte ac
studiĳs omnibus collegerunt, quæ ad parandam pecuni-
am essent aptissima, nempe historiam remediorum cum
leui, aut nulla etiam interdum cognitione philosophiæ,
& iudiciĳ illius, quem in adhibendis medicamentis clauum
esse diximus. Nam errata illius impune sunt, imò etiam
mercede compensantur: nec deest, quod flagitio suo præ-
texant: ægri inobedientiam, uim morbi maiorem, quàm
cui posset subuenire humana ars: facetiĳs nonnunquàm
& dictis iustas querimonias eludunt: cui unquàm est dies
medico de cęde dicta? Admiscuit se, ut in re omni, cupiditas
gloriæ, quam aliĳ ob augendum quæstum expetiuerunt,
ut eo ampliora mererent operæpretia, quo eorum no-
men esset illustrius, aliĳ ob ipsum solum nomen, & au-
ram quandam popularem. Vnde nata sunt dogmata &
placita medicandi cum his pugnantia, quæ in arte omni
essent receptissima: qualia fuisse dicunt Thessali illius,
qui se ἰατρονίκην appellauit, in quem sunt tam multa à
Galeno scripta, tum etiam aliorum, de quibus memi-
nit Plinius in historia naturæ. Cæterum linguarum ca-
sus & obscuratio huic arti, quemadmodum reliquis o-
mnibus, atrocissimam attulit cladem. Amissa sunt o-
mnia, quæ necessaria erant ad intelligentiam eorum quæ
fuerant à ueteribus obseruata, & tradita posteris: id est
ad notitiam fontium, atque eorum scriptorum, quo-
rum fide posteriores artem exercerent, ut nomina
partium humani corporis intus & foris, herbarum, ani-
mantium, lapidum, ponderum, mensurarum. Tum tempo
rum & historiarum, qui morbi, quas aliquando regio-
nes, quibus temporibus, quod genus siue hominum siue

bestiarum inuasisset atq; infestasset, quomodo sedati ac depulsi: adde huc quod nec phrasin Græci aut Latini sermonis intelligunt, quæ soliti sunt prisci medici remedia præscribere. Libri magnornm autorum ut Hippocratis, Galeni, Dioscoridis uersi primum imperite, deinde confusissime & obscurissime: ut nec intelligi potuissent etiam si uersi fuissent doctissime: unde multi errores extiterunt Auicennę, Rasis & aliorum Arabum: ut in Aristotele enarrando eadem de causa multi sicut ostendi, Abenrois. Iam tot eorum opera nunquam in alienas uersa, unde plurimum fuerat eruditionis hauriendum. Cuiusmodi est uidere uel nuper ad nos translata, uel necdum etiam Hippocratis, Galeni, Pauli Aeginitæ. Quæ omnia Nicolaus Leonicenus, Hermolaus Barbarus, Thomas Linacer, Gulielmus Copus, Laurentius Laurentianus, Manardus, Ruellius patefecerunt, siue redarguendis falsis, siue afferendis ueris: quæ incipiunt iam esse passim nota, idcirco superfluum esset ea hic recenseri, à me præsertim, qui medicinæ non plus attigi, quàm quantum illa speculationi naturæ rerum, & aliis humanis disciplinis coniungitur, tum ex usu nonnihil, & communi uita. Medicis rerum ueterum ignaris, & earum quæ potissimum ad salutem humani corporis conducerent, aliquid tamen fuit agendum ex scholastica illa physicæ exercitatione. Ingentem & copiosissimam disputandi materiam in hanc quoque artem tanquam plaustris inuexerunt, de intentione & remissione formarum, de raritate & densitate, de partibus proportionalibus, de instantibus, ea quæ nec sunt, nec unquam euenient, uentilantes sua somnia deserta pugna cum morbis interea loci prementibus, atque occidentibus. Ea res fœcunda & infinita, non aliter quàm hydra quædam, diutissime remorata est ingenia cum fructu aliis uacatura. Videre est cauillationes, & tricas Iacobi Forliuiensis, nec minus spinosas, nec minus inutiles, quàm Suiceticas, nec prolixitate & molestia cedentes, quæ nobis Ioannes Dullardus non raro solebat citare in exercitatione physica. Poterant hæc coli sine literis, faciebant ad ostentationem disputationum: nam altercationes non minus artem hanc, quàm reliquas omnes, uexauerunt: euehebant ad ho-

norum

norũ gradus in ſcholis, qui gradus, de immaturis loquor, grauem inflixerunt plagam arti, ac proinde uitæ. Nam iuuenes atq; adoleſcentes inſtructi ſpinis illis, & captiunculis, nulla peritia herbarum, animantium, elementorum, deniq; naturæ huius nullis experimentis, & cognitione rerum adiuti, nulla fulti prudentia, iudicio & conſilio per q̃ imbecillo admittuntur ad honores, & continuo emittuntur ex Academia in proxima oppida, & uicos, ad ponenda rudimenta artis, tanquam manus immitium carnificũ: nec uniuerſales nouerunt canones, nec deductionem artis uiderunt ad uſum, nec ipſi ad opus mouerunt manum: iuuenes calidi & confidentes omnia temeritati caſuum cõmendant. Admoneri ſe nõ ferunt tyrones à ueteranis, quibus ſe adæquatos uidẽt honore nominis. Quòd ſi illi moleſti eſſe pergãt, aggrediuntur eos rixis, & tendiculis ſcholaſticis, hinc clamore, & peruicacia aſſeuerationis, conuitijs, maledicẽtia cogunt ſibi cedere ſenes moderatos, & pugnis huiuſmodi deſſuetos, uictos effronti confidentia, importunitate, odio. Ad hæc faſtidiuit oſtentatio ueterẽ & uulgatã medendi uiam, nouã, inſolitam quæſiuit, quę admirationẽ excitaret. Alij, uelut aſtra haberent in conſilio, quicquid agerent dies, & horas, & momenta obſeruarunt, ceu nihil niſi de conſilio ſyderum aggrederẽtur: alij medium unguẽ ſyderibus oſtẽderũt, & ſe curaturos profeſſi ſunt inuitis aſtris, quum aſtra nec omnia in corporibus noſtris faciant, nam elementorum temperatio multum proficit, nec omnino nihil, & quæ efficiunt nec ſciuntur omnia, nec nihil, & ſi pauca admodum & maligne: quæſtus & laudis auiditas ad ea impulerunt, quîs hæc duo pararent oſtentationem ac iactantiam ſui: tum aliorum, qui rebus expetitis uiderentur poſſe officere acerbam inſectationem, ac mordacitatem, ut malint uel corrũpi remedia, q̃ pręberi aliena manu. Quum eorum aliqui de morbo quopiã in cõmune conſulunt, qua malignitate, quo liuore id faciũt, quãto faſtidio et uultuoſitate accipiunt alienã ſententiã, qua autoritate atq; aſſeueratione proferunt ſuam, qua pertinacia tuetur quiſq; quod ſemel confirmauit, aut etiam eſt elapſum, ne ceſſiſſe uideatur: idq; eo faciunt obſtinatius, quo ſunt imperitiores: uidelicet non tã ſpectantium de ſe iudicium ueriti ſi quid concedant,

Medici iuuenes.

Medicorũ liuor.

dant, quàm suæ ipsorum conscientiæ, cui satisfacere se non putant, nisi si omnino uictoriam alijs fecerint dubiam, aut uictores se, aut certe non aperte uictos: nam cedere appellant uinci. Vnde illa nata est nobilis inscriptio sepulchri, perijsse se medicorum turba. Quæ omnia utinam, ut in alijs, artem concupissent solam, non item uitam. Sed necesse est arte hac corrupta, maxima incommoda in uitam importari, quæ se momentis singulis arti huic credit, ac cõmittit.

De Mathematicis.

EAS artes quæ circa quantitatem uersarentur, Græci μαθηματικὰς quasi disciplinaras nominarunt: quantitatem uero, hoc est ποσότητα, fecerunt duplicẽ: modi seu molis, & numeri. De quãto modi una est disciplina simplex, quam geometriam dixere, de terræ dimensu, de numero. Vna itidem quæ Arithmetica, cuius etymon materiam testatur. Geometria ad res cœlestes translata effecit Astronomiam: numerus ad harmoniam effecit musicam. Magnitudines ad uim cernendi traductę eam partem mathematicæ dederunt nobis, quæ ὀπτικὴ nominatur, à nobis perspectiua. Itaque harum duæ sunt artes simplices seu uniuersales, tres uero siue compositæ, siue speciales tanquam ex generalitate deriuatæ. Non sunt repertę plures, uel quia non applicuerunt animum ad quærendum, uel quia non potuerunt extudere, ut auditiuam quemadmodum perspectiuam: de qua etsi aliud gentes quidam nonnulla uelut digito monstrarunt, ut quemadmodum se sonus per aëra porrigat, quomodo fiat echo, de ijs quæ procul & prope audiuntur, de cauo sonante & pleno, tum alia quæpiam: de quibus Aristoteles inquirit in undecima sectione problematum. Disciplinas has certissimas esse Aristoteles merito affirmauit: ex eis & ipse & Plato ad philosophiam omnem, siue de natura disputent, siue de moribus euidentissima sumunt argumenta, quæ uocantur demonstrationes, similitudines, exempla, itidem atque inprimis apposita, ꝙ ætate illa tam ea erant inter ipsos nota, quàm inter nos de uictu, quo utimur quotidie, & uestitu, & habitatione. Qua de causa & Platonem in fronte Academiæ ferunt

runt titulum ac uelut edictum inscripsisse, quo uetaret cō ingredi harum artium imperitos. Abstrahunt mathemati ci formas, & figuras, & numeros à materia, in quas abstra ctiones non incurrit mendacium: nam neq; componunt af firmando, neq; negando diuidunt: simplices res consyde rant, non coniunctas. Neque enim punctum esse aiunt ali quid in rerum natura, cuius pars sit nulla: aut lineam ali quid quod longum sit & illatabile, sed quod sic consydere tur, nulla habita ratione partium uocetur punctum, ut sol in cœlo, in t rra, in mundo, quod uero ratione longi & nō lati linea, ut quas sol conficit diurno suo cursu. Quem ab strahendi modum qui non consyderarunt, alij disciplinas has parum sunt certas arbitrati, ut Epicurus & Protago ras, quibus Laurentius Valla imperite est assensus: alij ad ducti autoritate uerissimarum ac certissimarum artiū res tales esse in natura existimarunt, quales ipsi cogitatione sua imaginarentur, ut qui in scholis reales nominantur, non facturi, si priscos ullos philosophos legissent: aper te enim Stoici lineam & superficiem aiunt esse corpora, hanc sine altitudine, illam sine latitudine. Ciceronem & Senecam miror: illum in Academicis quæstionibus sic lo qui: Geometræ prouideant, qui se profitentur non persua dere, sed cogere, & qui omnia quæ nobis describunt, & pro bant. Non quæro ex his illa initia mathematicorum, qui bus non concessis digitum progredi non possunt. Pun ctum esse, quod nullam magnitudinem habeat. Extremi tatem, & quasi libramentum in qua nulla crassitudo sit, lineamento siue ulla crassitudine carentem. Hæc Cicero. Senecam uero sic: Mathematicus usu quodam & exercita tione procedit, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Habet Geometria, quemadmodum uidere est apud Euclidem, tria principiorum genera: diffinitiones, anti cipationes, postulata: hæc si eam non probare, precaria est habere principia, nulla ars non habet precaria, nulla enim probat, sed statuit tantum & ponit. Quid autem tu uocas mihi precarium. Num id quod durissimæ sis frontis, imò præposterus & naturæ cōtrarius: nisi concedas, preca riū tu appellas, qd' possim meo iure sumere ac uindicare?

Abstractio mathematica.

diffinitiones tales sunt: si non placent, de uerbo sit controuersia, non de re. Quod nullius magnitudinis cogitatione ab animo capitur, ego punctum uoco: non libet, adfer nomen aliud, illo utar. Anticipationes quæ sint dicat idem Cicero: anteceptæ animo rei quędam informationes, sine quibus nec intelligi quicquam, nec queri, nec disputari potest: quale est si æqualibus æqualia adijciantur, omnia fient æqualia: hoccine uocet aliquis precarium? Si ergo disputaturus tecum posuero omnia esse aut non esse, tu si admittas, gratiam pro beneficio reposces, & me munere tuo dices procedere? Quasi uero si id ego abs te non impetrem, natura non sit uolenti nolenti extortura. Iam postulant aliqua, ut ab omni signo in signum rectam lineam posse duci, omni centro & interuallo circulum posse describi: doce tu aliter posse fieri, & uiceris hoc esse precarium. Hæc omnia certa atque indubitata sunt, & in cuiusuis animo & cogitatione à natura ipsa ingenita. Sed artes hæ quando ad usum pertinent, uersæ ad contemplationem usu remoto longissime, sunt ad ea euectæ, quorum nullus esset fructus, sed tantum sterilis quædam contemplatio, & inquisitio infinita: quoniam alia ex alijs sine modo ullo nascuntur: & sicut huiusmodi disciplinarum initia, & legitimi quidam progressus iuuant animos, acuunt, oblectant, sic magna & assidua exercitia, carnificinæ sunt generosarum mentium, & publico bono conditarum. Astronomicæ adiuncta est diuinatio, quæ astrologia dicitur, nata penitus ex ostentatione, ac imposturis: non quin astra multum habere uirium credam in hæc corpora. Sed nec quantas illi uideri uolunt, nec quas habent potest quis assequi, nisi prætenuiter: ac ne dæmones quidem norunt, quamuis se multis uendicent, tanquam illarum consultissimos. Si diuinatio ars esset aliqua corrupta, multis hic argumentis facerem planum id quod modo dixi: sed quum ars non sit, sed fraus, prætereunda sunt nobis in præsentia. Neque est ex mathematicis, quum tamen diuinaculi à multis mathematici nominentur, alienissimo nomine ab illorum professione. Neque enim cœlestes magnitudines cōtēplatur Astrologus, ac ne simulat quidē, sed uires tātū & efficientiā. Cæterū ueteres mathematicę peritię

integriores

integriores ad nostram ætatem peruenere quàm reliquæ disciplinæ, nimirum ab indoctis intactæ, ac proinde incontaminatæ. Has enim turba imperita radio contentas & pulvere, quæque non facerent ad circulos, ad scenam, ad theatrum disputantium, tanquam rem sacram non attigit. Ita integræ seruatæ sunt ac incorruptæ. Nam ut quicque his superioribus seculis minus tritum fuit studentium manibus, ita purius ad nos peruenit, ut libri in antiquissimis bibliothecis puluere & situ operti: quo fit ut in Germania synceriores sint libri, quàm in Italia. In illa siquidem iacebant omnia, in hac docculorũ audacia excussa, quę omnia scrutabatur, & ad suum captum detorquebat. Quid quod mathematicæ hæ requirebant cognitionem, studium, diligentiam, aduertentiam, & super hæc omnia silentiũ, quod erat illis mortis instar. Recte Cicero: Non est philosophia similis artium reliquarum. Nam quid faciet in Geometria, qui non didicerit: quid in musicis, aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur: hæc uero quæ sunt in philosophia ingenijs eruuntur ad id, quod in quoque uerisimile est eliciẽdum acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Seruatas uero dico artes, id est, minus uitiatas, plurimum tamen illis perijt: quandoquidem & autores interciderunt iniuria temporum plurimi, & ea quæ usu continebantur, aut pessum ierunt, aut in deterius sunt relapsa. Vt ratio ædificandi, quæ ex his manabat, ratio metiendi moles, & expedita, uel tractio, uel sublatio, uel impulsio. Quãdo Archimedes Siculus mathematicus inter primos nobilis aiebat: si alter foret terræ globus, se illum ad hunc tracturum, uel hunc ad illum impulsurum, ὑπερβολικῶς quidem, sed ea erat artis exercitatio & fidutia, quæ tandiu obsidionẽ Marcelli distulit, & muros patriæ est tutata. Tum proportioni picturarum ex opticæ inscientia multum decessit. Musicam etiam ferunt uehementer mutatam propterea quod uictores inuaserunt Europam, qui harmoniam quam non intelligerent, aspernabantur: ita intelligentiam carminum uidemus perisse, nisi in paucis quibusdam notissimi concentus, & genera proportionum, quæ apertè testantur obesiorem esse nobis, & tardiorẽ aurem, quàm illis priscis. Et hac de causa admirabiles effectus illi musicæ,

uel ad sanitatem corporum, uel ad motus animorum exci tandos sedandósue, de quibus magni autores prodiderunt, iam olim nulli sunt: uidelicet subtilissimæ atque absolutissimæ illi animæ nostræ harmoniæ minus congruit exterior hic nostrorum temporum crassius concētus ac rudis, quàm ille ueterum eruditus ac subtilis, ideo minus habet nunc uirium ad aliquid efficiendum in nobis, quod tum ex similitudine obtinebat & conuenientia. Nec instrumenta retinemus, ac ne nomina quidem sunt nota, quæ à Polluce, Atheneo, Diuo Hieronymo, & aliis recēsentur. Sed ne in totum nostri in scholis homines mathematicas uiderentur ignorare, quasdam ex illis uoces sunt suffurati, quas ubique & in omne latus iactarent, ut aleam, ídque in Physicis Aristotelis, & prima philosophia: in Ethicis quoque, & locis alienissimis, quæ sunt illis leuissime, & à limine (quod dicunt) salutata: punctum, linea, superficies, corpus, triangulum, quadrangulum, circulus, centrum, proportio, ulterius uero non sunt ausi progredi, tanquam ab altissimo pelago deterriti. De illis uero per ingentes clamores rixati pro mathematicis se uulgo uēditant, quòd eadem quæ mathematici nomina usurpent.

Musica mutata.

DE PHILOSOPHIA NATVRAE, Medicina, & artibus mathematicis corruptis, FINIS.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Sextus, qui est de philosophia morali corrupta.

SENTENTIA ILLA VETVS, NOSCE te, tanti momēti uisa est priscis illis hominibus ad uitam omnem & sapientiam, ut quum à sapiente uiro sit profecta, maius esse illius robur ac momentum sunt rati, quàm ut eam sustinere posset autoritas humana: Deo attribuerunt, & ei Deo, cui reliqui omnes de sapientia concessissent. Nimirum superuacaneam esse ac præposteram iudicarunt cognitionem cœlorum, elementorum, rerum denique omnium iis, qui se ignorarent. Scilicet norit homo quid quicque sit, quæ eius efficiens causa, qui finis, quæ uis, de seipso hæc ignorabit? Socrates ergo quum ita esset in omni philosophia eruditus, ut tanquam acutus nimium inquisitor, à uetere comœdia incessatur, transtulit tamen curam & contemplationem omnem ab aliis rebus ad se primum, ut se intueretur, & perspectum atque exploratum meliorem efficeret compositione animi: eámque medicinæ ac sanationis rationem in publicum bonum foras protulit, siue ad uitam priuatam, siue ad communem & publicam. Quæ disciplina nominata est Ethica, quasi moralis, qua mores hominum cōponerentur. Ideóque dictus est philosophiam in cœlis & elementis sublimem peregrinantem illinc in domos & ciuitates abduxisse: quo opere nullum potuit cogitari prestabilius, nec alio ullo magis sibi humanum genus demereri. In qua contemplatione, & disciplina inuenienda reuocauit se ille à populi sensu atque opinionibus introrsum ad seipsum. Populum habuit semper suspectum, quem ille magnum erroris magistrum nominare consueuerat, & peruersum interpretem ueri, quòd uideret ferè pessima placere pluribus. Itaque illo acumine ingenii sui philosophiam hanc inquisiuit, credens se non receptæ in uulgum deceptioni, non somniis

Apollini.

Socrates.

Ethica.

& in-

& insanijs illarum religionum, quas dementati homines confinxerant, & receperat error multitudinis, sed Deo potius magistro, hoc est, lucernulæ illi naturali mentis suæ. Siquidem nemo est tam tardo ingenio, cui non lux aliqua in animo fulgeat ex Dei munere, quæ rectis exercitijs illustratur, atq; augetur: ei si incorruptæ ac publica ignorantia non contaminatæ se committeret, intelligebat se Deum ducem sequi, à quo illam accepisset, non hominum prauitatem, quos quum uideret cæcos esse, & à recto delyrare, solum Deum sapientem & esse, & dici posse, ueram formationem arbitratus est imitationem numinis: si tales fierēt homines, quoad eius fieri posset, qualem esse Deum ratio doceret. Iam quod homines hominibus non magnam haberent fidem, nempe cęci cęcis, stulti stultis, scientiā sequendi numinis ad significationem & monitus numinis retulit, quod ille amicum se habere & familiare commētus est: quemadmodum legumlatores quosdam ad Deorum doctrinam leges ac instituta sua retulisse memoriæ est proditum, ut Minoem, & Lycurgum. Deinde quæ adiutus communi Dei beneficio excudisset, ea sic studuit tradere, non ut doceret solum, sed ut impelleret atque afficeret. Vt qui audirent, & quid faciendum esset scirent, & uellent facere oratione apta ad persuadendum & efficaci: cuius sermones à discipulis eius sunt grauiter & copiose perscripti Platone & Xenophonte. Hæc est uera uia, tum ad inquirendam rationem componendi animorum, tum ad tradēdam: à qua qui abscedunt, longissime in auium se & errores conijciūt. Socrates maluit Deo credere, hoc est, naturali præceptioni excussæ, quantum fieri potuit, ac purgatæ communi dementia: & alijs persuasit sibi credere, quod inuenta, & institutionem suam non sibi, sed Deo cuidam duci ac magistro acceptam ferret: à quo sibi pleraq; omnia innuerentur, ac significarētur. At nos hominibus malumus credere, quàm Deo. Nam philosophiam eam, quam ab uno Deo doctore cōuenit accipi, à Platone, ab Aristotele, Cicerone, Seneca, Plutarcho, Xenophonte requirimus & postulamus, non tam ad sciscitandam illorum sententiam, quàm ad autoritatem summam dogmatum, uitæq; instituendæ: quum habeamus iam non solam illam naturæ lucernam malignissimam,

Numē Socratis.

ſimam, non fictum Deum ſignis quibuſdam innuẽtem, ſed uerum Deum aperte loquentem nobis, & ſolem ipſum, qui in hoc illuxit mundo, ut non amplius de uia incerti uagaremur, & fluctuaremus inter humanas opiniões, ſed uiam ſciremus exploratam, rectam, infallibilem per ipſum, & in ipſo, quam ipſe poſſet ſolus demonſtrare, ut uel gẽtiles ipſi intellexerunt. Heu quantam facimus ſoli iniuriam, quum ad illius iuuandum lumen clariſſimum & sereniſſimum lucernulas admouemus? Illi ſuas religiones contempſerunt, quæ eſſent ab hominibus confictæ: ingenijs ſuis audierunt, nempe ijs quæ putarent cœleſti menti eſſe conformia. Nos illis credimus luſciosis & lippis, doctrinam aperte cœleſtem negligimus: quũ præſertim, ſi omni remota autoritate ad examen reuocentur totius rationis & ingenij, tãtum hæc noſtra uincent illa gentilitia, quantum lux tenebras, & ſtultitiam ſapiẽtia. Quod ſi, ut par eſt, pluris facimus diuinam noſtram philoſophiam, quam eſſe à Deo nobis collatam pro certo habemus, quorſum attinet de uirtutibus & uitijs ex illorum hallucinationibus ſtatuere? Ex quibus fuere, qui res morum obſcuritate ſermonis inoluerunt, ut hariolandum eſſet, quid ſentirent, ſicut Stoici: unde inter illos tot ſunt natæ diſſenſiones de placitis ſectæ, dũ argutijs & cauillis, & captionibus uberrimam ſuppeditabat materiam interpretatio nominum uoluntaria. Alij ex ſuo affectu ſtatuerũt de uirtute: quale eſt quod Theophraſtus in luctu Calliſthenis dixit, Vitam regit fortuna non ſapiẽtia. Dionyſius Methathemenus quum eſſet Stoicus uoluptatem poſuit finem bonorum, nam quum ex oculis laboraſſet noluit dolorem in ijs collocare quæ ipſi ἀδιάφορα nominabant. Alij populo ſunt magiſtro uſi, ut in pleriſque Ariſtoteles. Epicurus etiam pecoribus: tametſi nec id acute ſatis aut recte, quemadmodum eſt ab Stoicis reprehenſus: neque enim uoluptatem primum expetunt beluæ, ſed ſui conſeruationem, hinc uoluptatem uelut cõſeruationi conſentaneam. Fuerunt qui de cauillis, de rhetoricis ſchematis ac luſibus regulas uirtutis acciperent, ut bene crederent dici, quod belle uel argutule. Admiſcuit ſe his tenebris denſa imperitiæ caligo, quæ non paſſa eſt nos de illorum ſententijs & ductu iudicare, ut ſaltẽ inter uocantes in diuerſa, cui potiſſi-

potissimum auscultandum esset dijudicaremus. Quanta se inscitia hæc prodit undiq;,de uirtutibus & uitijs,de fine bonorum & malorum:ad eandem rem utimur & Platone duce Academico,& Aristotele Peripatetico,et Seneca Stoico, & Cicerone Desultorio, modo huius,modo illius factiõis, & miramur dissidere. Tum magno labore & conatu in concordiam redigere studemus,lepidi pacificatores,nõ ex eorum libris aut cognitione antiquitatis, sed ex nostris ineptis coniecturulis. Iam ex omnibus gentibus Aristotelem selegimus, quem sequeremur, siue quia is solus remanserat in schola dialecticæ & philosophiæ, siue quia apte præceperat ad discẽdum, & ad disputationes distributis uirtutibus, & uitijs in genera,& species. Itaque de alijs philosophis tacebo,loquar de hoc uno. Tametsi Diuus Augustinus Platonem,& Platonicos delegit, cum quibus de religione Christiana disputaret, tanquam philosophorum omnium uel maxime sanos, uel facillime sanabiles. Et Hieronymus sectam Stoicam simillimam dicit fuisse Christianæ religioni. Aristotelem uero transeo,ut Christiani insectẽtur, Origenes,Nazianzenus,Nyssenus,Ambrosius & alij,certe gentiles ipsi habent pro impio, quod ex erroribus populi philosophiam fingẽdi animos collegerit, & à sanctissimis Platonis magistri institutionibus recesserit studio cõtradicendi. Paucula quædam ex eo desumpta uelut gustus gratia exhibebo, ut cognoscatur qualis sit tota massa. Principio Socrates apud Platonẽ non uno loco clausulas suarum disputationum huc deduxerat,non esse in uita hac expectandam felicitatẽ hominis, sed in altera. Hoc agit in Philebo, hoc in conuiuio, idem & moriens in Phedone. Aristoteles in uita hac quærit beatitudinem,alteri nihil relinquit. Nec solum finem bonorum hic statuit, sed etiam sapientiam: & Simonidem ut poetam deridet, qui dixerit solũ Deum esse sapiẽtem: quod uidelicet inuideret Deus hominibus, si nollet eos assequi sapientiam,bonum tantopere ab eis expetitum. Vbi est ergo illa uox modestiæ plena: mentem nostrã caligare ad manifestissima naturæ? Quanto rectius & religiosius Plato: humana sapientia aut nihil, aut perparum est,solus Deus sapiens est. Addit aliud argumentum: Quid esset homine infortunatius, si ista quæreret & concupisceret,

Aristoteles in moralibus.

Beatitudo.

ret, quę nunquam assequeretur. Eodem utitur telo ad euincendum hic esse homines felices, uidelicet, quia quod omnes homines expetunt naturale est. At naturalia frustra esse non queunt: expetunt porrò beatitatem omnes: qui appetitus inanis esset, si nullus eam nancisceretur, nec fieret uoti compos. O argumentator Aristoteles ingredere aliâ, & peruenies ad uerum: conuerte sic argumentum: Beatitudinem omnes expetunt, naturalis ergo appetitus, non ergo uanus. Atqui hic nulli assequuntur, ut res docet, alibi ergo est quærenda. Hæc uia Socratem & magistrum tuum Platonem ad uerum adduxit, qui in amore & coniunctione illius pulchri, quo nihil fieri potest pulchrius, nec intermissiones sentit pulchritudinis aut uices, nec finem illius habiturus est, extremum bonorum omnium & fastigium statuit. Qua sententia nihil dici admirabilius aut diuinius potest. Aristoteles tria beatitudinis facit genera: Vnum impurum, & quasi de fece uulgi, quod est secundum obscœnas uoluptates: & hoc prorsum abijcit, tãquam pecudi magis, quàm homini congruens. Alterum ciuile, tertium contemplationis, quæ duo probat. Quid opus est distinctione finium? quasi uero de artium finibus quæratur, & non humanæ naturæ? quæ una atque eadem est in omnibus: alioqui cur non etiam addit finem opificum? quin hæc quoque ipsa minutius discindit, nempe felicitatem politici in democratia, politici in oligarchia, in monarchia? tum œconomici, hinc fabri, & sutoris? quis sic de humana beatitudine inquirit? quæ quum una sit, unus eius finis bonorum. Tum addit tria bonorum genera ex sensu uulgari: animi, corporis, ac uitæ: his indigere utrunque beatum, sed magis ciuilem, contemplantem uero minus, indigere tamen, tum diuturnitate uitæ ad felicitatem esse opus. Sitam quidem esse felicitatem ciuilis in uirtute, contemplantis autem in contemplatione, hoc est, actione mentis celsissimæ. Sed utranque prosperis rebus ornari & augeri, aduersis obscurari, diminui, interdum etiam tolli. Hanc eius opinionem maximis argumentis Stoici exagitarunt, & quòd bona nominaret, quę non essent talia, & quòd externa momenti aliquid adferrent ad beatitudinem, præsertim quum ipse perfectionem illius in animo collocasset. Quòd si illic est perfecta,

non

non res externæ poterunt eam mutare, quæ ad animũ non
pertingent, sed ipse animus prout de externis rebus statue
rit: quæ opinionis inconstantia notata est etiam in eius di
scipulo Theophrasto. Sed Aristotelicam felicitatem cõtra-
riam esse pietati nostræ, atq; ideo rectæ rationi, neminem
puto dubitare: nam pietas nõ in uita hac breui, & imbecil-
lo corpore casibus & calamitatibus obiecto ponit felicita-
tem, nec tam male agit nobiscum: sed in illo immortali cor
pore nostro iniuriæ omnis experti ad immutabilem firmi
tatem refecto: hoc est, munus amplissimum, & plane dignũ
Deo sempiterno ac præpotenti. Dicunt locutum eum de fe
licitate æui huius. Sed nec ad eam formã quisquam est bea-
tus. Non illi quos uulgus pro beatis habuit Metellus, Cu-
riones, Augustus, Alexander, Argathonius. Non quos pro
nuntiarunt dij beatos, Phedius, & Aglaus. Non quos philo
sophi exactiori iudicio beatos dixerũt, Regulus, Rutilius,
Cato, Socrates, Zeno. Iam redit prima difficultas, appetitũ
nostrum incassum optare, quod nũquam assequetur. Iam
quæ est uerior uiæ beatitudo, quàm quæ inchoat illam sem
piternam, de qua dicit Psalmista: Beati immaculati in uia
qui ambulant in lege domini. Beati qui scrutantur testimo
nia eius in toto corde exquirũt eum. Dominus noster octo
beatitudines uitæ huius recenset, multum ab Aristotelicis
diuersas, imò diuersas. Cedo utras tu diuitias nominaris,
Sutoriam, aut Rhedariam artem, quæ semper malignissi-
me ac sordidissime possessorem suum sustentant? an orato
riam, ius ciuile, rationem reipublicæ administrandæ di-
scere atq; exercere, quæ facultates in præsens quum discun
tur nihil adferunt, cognitæ uero ac perceptæ ad honores
ingentes opesq; sustollunt? At locutus est, inquiunt, ut gen
tilis & in lumine naturæ: minime uero istuc quidem. Nam
non esse illud naturę lumen ostẽditur, quòd alij rectius in-
gressi sunt naturæ lumine adiuti & ducti, ut Platonici ac
Stoici. Sed quid istuc tamen est, sumus ne satis sani? habe-
mus lucem, scimus quæ sit uera beatitas, quà ad illam eun-
dum: & disputamus adhuc de Aristotelica beatitudine. An
duas facimus beatitudines, unam Christi, alterã Aristote-
lis? Ecce iterum blasphema de beatitudine dissectio, ut du-
dum de lumine. Si Aristotelica beatitudo expetẽda hic est,

Christi beatitudo non est hic expetenda: neque enim contraria possunt eodē loci & temporis ad idem & loci & temporis cōcupisci. Si Aristotelica beatitudo commentitia est, quid laboramus quomodo eam tueamur? Quin eadem ratione omnes omnium philosophorum de summo bono insanias in scholam adducimus, & eas consuescimus propugnare? An uero ludimus in sententia de beatitudine, id est, de summa totius uitæ. Periculosum est contra ueritatem pro falso stare. Quanto periculosius in re tanti momenti, de religione, de cardine, in quo uita uniuersa uoluitur. Si ficta est Aristotelis beatitudo, ualeat, etiam gentilibus ipsis parum sana, & pia. Nos uera discamus & scire, & tueri. Sed pergamus ad reliqua. Virtutem finit habitum, id est, ἕξιν, quasi non sit quoque ἐνέργεια, & quidem uerius: non aliter quàm salubris potio, & potestate est talis, & quum operatur ac uires exerit. Tum uirtutem uult esse in mediocritate, nempe inter duo extrema, & cum utroque pugnare: ut forti & timidus cōtrarius sit, & temerarius: & eiusdem uirtutis sint actus extremis his contrarij, ut fortitudinis & aggredi hostes, quum est opus, & quum itidem opus est, cedere, ac se subducere: in quo nonnihil ei conuenit cum Platone. Sed in eo merito est reprehensus à Laurentio Valla in tertio uolumine de uoluptate. Neque enim si cedam, aut etiam fugiam ero fortis: nec, si permissis fruar uoluptatibus, temperatus: sed alia sunt earum rerum nomina: nec unum duobus contrarium est, sed unum uni, duobus duo. Qui à uoluptatibus impermissis nō abstinet, incontinens: qui abstinet, continēs, & moderatus. Qui fruitur licitis uel humanus est, uel, ut Valla dicit, hilaris: tāetsi hęc uirtus nō est, contrà quàm Valla sentit: qui non fruitur, non intemperans, sed rigidus. Ad eundem modum in periculis, & pecuniæ distributione. Qui honesta fugit pericula, aut eis succumbit, timidus: qui resistit, fortis. Qui uitat, non necessaria præsertim, cautus: qui non uitat temerarius. Qui dat quum res postulat, liberalis: qui nō dat in loco, auarus, durus. Qui temere profundit, profusus, prodig⁹: qui nihil dat quum tempus non poscit, parcus, frugalis. Iam fortitudinem esse dicit circa terribilia, non quæuis: neq; enim in tolerātia infamiæ, paupertatis, ἀφιλίας, mortis, in morbo, aut

Virtus.

Fortitudo

mari uersari fortitudinem, sed in periculis bellorum: quo nihil dici potest, siue in religione nostra, siue in gentilitate peruersius. De religione: Quis non uidet nullos fuisse unquam fortiores nostris martyribus, & ijs qui illa omnia patienter ferunt in spem gratiæ Christi. In gentilitate autem non fortis Socrates in carcere, & haustu cicutæ? non Milciades in uinculis? non Themistocles & Rutilius, & Metellus in exilio? non Regulus in tormentis? non Cato in arenis & Syrtibus? Ira fortitudinem accendi, & sicut loquuntur Academici exacui tanquam cote: id quidem satis explosum atque irrisum est à Cicerone, & Seneca, & Stoicis. Magnificentiam uirtutem esse definit sitam in magnis sumptibus, ut templis & theatris extruendis, ludis publicis ædendis. Et sententiam illam nimis uulgarem ponit, impossibile aut certe difficile esse, τὰ καλὰ πράττειν ἀχορήγητον ὄντα. Quid uocat τὰ καλὰ, bona ne an pulchra? quæ uideo in linguis omnibus commisceri, & alterum pro altero sumi, uel alterum alteri ad rem magis explicandam iungi: ut καλὸς κἀγαθὸς, & καλοκἀγαθία. An tu pulchrum uocas, quod sensus iudicant, ut plebecula? an quod mens ut sapientes? quæ plebes ab externis recta sensibus pulchra nominat, nõ difficile, sed omnino impossibile est pauperẽ pręstare, nisi aliũde opes sumat: sin q̊d sapiẽtes, quid pulchrius aut præstabilius quàm ingentia opera uirtutum, quæ melius ac sæpius exequuntur excelsi animi sine diuitijs, quàm in amplissima fortuna? Quid enim pulchrius quàm quod faciebat Socrates sua negligens, ut se & alios meliores redderet. An uero καλλίονα præstabat Scopas? aut Xerxes pulchriora faciebat, quàm Aristides ille δίκαιος? uel aliquis ex ditissimis Romanis, quàm Fabritius, & Curius in re tenuissima? Et loquor non magis de contemplatiuo illo, quàm de eo qui in medijs ciuitatibus uiuit ac populis. Magnanimitatem esse ait, cupiditatem magnorum honorum. Rectius & prudentius Stoici, magnanimitas est sciẽtia quę habitum facit excelsiorem omnibus quæ contingere possint ex æquo bonorum ac malorum. Plato uero, Cicero, Seneca & alij magnanimitatem esse diffiniunt in honoribus contemnendis magis quàm expetendis. Expetere cuiusuis est, etiam uiri perditissimi, & fœminæ stultissimæ. Contemnere maximi est

Magnanimitas.

animi atque ampliſſimi & fortuna altioris. Ideo tanta Catonis admiratio, repulſis tāquam indeptis honoribus gaudentis, ut inquit Plinius, Tantum Publij Africani decus, Quintij, Verginij, Fabij: qui quum poſſent honores uel aſſequi, uel retinere, contempſerunt. At non has fortaſſe dignitates honores uocas, ſed laudem ac reuerentiam ob uirtutem, in qua ambienda, ſpeciem quandam uirtutis collocas, & ſi ἀνώνυμον. Tu ergo philoſophum quem inſtituendum ſuſcepiſti ad ambitum auræ huius excitabis? hoccine ais uirtutis eſſe ἆθλον, quaſi præmium uictoriæ? Cicero eadem ſententia, quàmuis non in ſchola philoſophica, ſed in cœtu, ut dicit, hominum doctiſſimorum & humaniſſimorum, gloria eſt fructus ueræ uirtutis honeſtiſſimus. Quàm piſcamini aureo hamo? rei tam excellentis, & qua nulla eſt dijs propinquior, præmium ſtatuitis honorem temerariam rem ac uanam, nempe à uano ac temerario populo profectam. Sed non uolunt fortaſſis à quolibet honorem expectari, uerum à bonis, quemadmodum Ariſtoteles dicit καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν σπουδαίων. Vt ſit quod ille apud Næuium Hector, gaudere ait ſe laudari à laudato uiro. Ideo Gloriam Cicero dicit iuſtam: quæ ab eo non ſenatore iam ſed philoſopho ita finitur: Eſt ſolida quædam res & expreſſa, nō adumbrata: ea eſt conſentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute: ea uirtuti reſonat tanquam imago gloriæ. Tu uero qui ſcies illum bonum uirum & recte iudicantem de te iudicare? Nam quo ſunt grauiores ac prudentiores uiri, eo magis aſſenſum cohibent, & iudicij ſui obſcuriora ædunt ſigna. Deinde qui poteris habere exploratum, illum acute & ſapienter iudicium facturum de te, quum de ſeipſo uix poſſit: nihil eſt enim difficilius, quanto minus de alterius animo tot inuolucris clauſo, & occultato? Sed fac illum bene & exacte iudicare, fac te ſcire. Non credo expectabis dum cedatur tibi uia, dum deducare & reducare, dū tibi aſſurgatur, nudetur caput, magnifice compelleris. Iſta enim & ridet uir ſapiēs, & fugit, tantum abeſt ut eis capiatur: acquieſces ergo tacitis iudicijs. Quid ergo, alterius conſcientia eris contentus, non eris tua? preſertim quum ipſe ſis nec uir peior, nec minꝰ ſapiēs, & illa melius multo te no

Gloria.

rit, quàm alius quicunque. Ea uero gratia tantam operam in dura posuimus uirtute, ut aliquis nobis prætereuntibus apud se mussitet: ô uirum sapientem aut bonum? Iam autem quum honor in honorati manu non sit, sed honorantis, sicut ipse doces, fiet ut uirtus suo præmio & fructu non raro fraudetur: & quia sine mercede & fructu à uiro bono laboratum est, nequicquam sit & infructuose ab eo laboratum. Siquidem merces operæ nulla restat. Quanto melius Claudianus poeta docet, quàm philosophus & senator:

Ipsa quidem uirtus pretium sibi, solàque late
Fortunæ secura nitet, nec fascibus ullis
Erigitur, plausúue petit clarescere uulgi,
Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis,
Diuitijs animosa suis.

Quòd si uirtutis præmiũ est honor, & κατ' ἀλήθειαν, ὥς φησι, ὁ ἀγαθὸς μόνος τιμητέος. Cur fructum & pretium uirtutis cum ijs communicas, quæ bona non sunt? Ais enim qui uirtutẽ habent cum opibus, magis esse honorabiles. Et uis magnanimum, & quemuis hominẽ probum iudicaturum se, quo honore sit dignus. Quid audio? Tu ne iudicium cuiq; homini permittes de se, ut statuat quantum honoris mereatur, præsertim qui alios non norit, & pleriq; honorum in comparatione sint positi. Vin' tu quenquam de uirtute sua æquum esse arbitratorem, quum eo uir sit melior, quanto de se moderatius sentit, quantumcunque se habeat probe perspectum: neque enim idem est se nosse & se censere: multo diuersum explorare se, & cum eo conferre, quem nõ explorarit. Quàm alienum hoc est à uero iudicio, & proinde à nostra pietate, in qua audimus: postquam hæc omnia feceritis dicite, serui inutiles sumus: Noli altum sapere, sed time. Beatus qui semetipsum non iudicat, in eo quod probat: & alia ad arrogantiam minuendam innumera. Quid quod illud, unde in religione ac ueritate omni et meritum cuiusque & decus cẽsetur, non solum de altero occultum est, sed cuique de seipso: grande arcanum uni diuinæ sapientiæ reseruatum: Sunt iusti & sapientes, inquit Solomon, & opera eorum in manu domini: & nescit homo amore ne an odio dignus sit, sed omnia in futurum seruãtur incerta. Quo sensu & Paulus inquit, nihil mihi conscius sum, sed nec in hoc

iustificatus sum. An etiam, sicut paulo antea duas beatitates, ita nunc quoque duas uirtutes fingimus, & duas fortitudines, & duas magnanimitates, unam Christianam, alteram Gētilitiam, seu Aristotelicā potius? pudeat uero Christianos sic loqui, nisi forte non aliud sit nobis Aristotelica q̃ picta, ficta, mortua: pro umbris uero & mortuis quid attinet dimicare? Non possumus Christo seruire & Aristoteli contraria præcipiētibus: illi attollenti nos ad cœlum, ad Deum patrem suum, & per contemptum uitæ huius ad curam illius sempiternæ: huic prementi animum nostrum ut arctius cōplectatur hoc corpus, curas & cogitationes suas omnes in hac æui breuitate consumat. Quãtum hoc obfuit multis in pietate, dum obliti præceptorum Christi, satis se recte ac sancte ex præceptis Aristotelis putãt uiuere, & ad ea tanquam uitæ formulam, opera & actiones humanas examinant, atq; in flagitiis ac sceleribus sibiipsi, & aliis indulgent imposito pulcherrimarũ uirtutum nomine ex doctrina Aristotelica: ut in ira, in ambitione, & honoribus affectãdis, in luxu & profusis sumptibus, in ultione. Nam & hanc quoq; in ordinem uirtutum Aristoteles admittit. Sed non possum singula excutere, neq; est hoc loco necessariũ: quod alibi etiã instituta est mihi peculiaris disputatio pro pietate nostra contra omnem humanam sapientiam. Verum Aristotelem hunc quem consertis & pressis manibus, atq; adeo mordicus retinent, uideamus quemadmodum intelligant. Primum mētem illius difficile est eruere propter ambiguitatem, atq; obscuritatem uerborum & sententiarum, qua semper est ille delectatus. Vbique est sui similis: ut de felicitate quanto aliter in primo Ethicorum loquitur, q̃ in decimo: quanto in hoc libro dissimiliter atq; in septimo Politicorum. Et isti parum animaduertunt duplicem ab eo poni felicitatem, contemplantis unam, alteram ciuilis, ambas confundunt: nec considerant in primo Ethicorum illum uelut inquirere, & crasse de omnibus loqui, ad sensum magis uulgi, quàm suum: in decimo uero exacti⁹. At hi nostri de felicitate Aristotelica dicturi, ex primo hauriũt potius, quàm ex decimo. Quid uero facias iis, qui fortassis ad decimum hũc nondum peruenerunt. Sed nec in decimo satis est apertus, aut sibi constans. Hinc de felicitate priuata,

& hominis rerum altissimarum inspectoris dicturus, de uirtutibus prius disserit, sed de uirtutibus Politici toto opere: quod isti non intelligentes, permiscēt ac inuertunt omnia: quàmuis mirandum non sit confundi ab eis, quę ab Aristotele ipso ita sunt cōfuse ædita, ut secerni ac distingui sit operosissimum. Trāseo quàm hactenus lectus est à Latinis hominibus imperite uersus, ut facile miretur quiuis potuisse ad illius mētem, uel coniecturis, & diuinatione perueniri: uerba uirtutum multarum & uitiorum Gręce relicta, quorum essent in Latino sermone aptissima & maxime propria: figuræ & phrases Græcæ seruatæ in Latinis uerbis: multa praue ab interprete intellecta, praue etiam ad Latinos traducta. Sed nec in melioribus interpretibus est illum intelligere, nisi à peritissimis, & scriptorū ueterum, & linguæ illius. Quale est illud quod dicit δοκεῖ γὰρ τιμὴ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι, ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ. Videtur honor magis esse in honorantibus, quàm in honorato. Ex quo dicto suspicantur pleriq; sentire Aristotelem in eo situm esse honorem, qui exhibet, non qui recipit, eaq; est uulgi opinio: sed illud εἶναι ἐν τοῖς in potestatem magis significat, & quasi manum, quàm in loco: declarat, id quod sequitur, τ' ἀγαθὸν δὲ οἰκεῖόν τι καὶ ἀφαίρετον εἶναι μαντευόμετα, oraculum est ipsum bonum proprium esse, nec adimi posse. Iam Aristoteles, ut est poetarum, oratorum, historiarum, & totius antiquitatis consultissimus, ad illorum dicta passim alludit, quæ tum erant ualde nota, & potissimum in scholis. Sæpenumero in ea allusione uis est sententiæ totius. Quis hæc intelliget nisi earum rerum peritus: quas res ne per somniū quidem uidēt nostri scholastici. Pergam de Ethicis dicere, sicut cœpi. In secūdo monet cauendum esse à uoluptate, ne illa se insinuet: & debemus inquit circa illam non aliter affici, quàm affecti fuerunt Troiani senes circa Helenā: ô quę hic commenta? qui senes Troiani heri nati: atqui sensus petendus est ex Iliados γ. Tum in octauo, quum de utilitate amicitię loquitur, admiscet ex abrupto σύν τε δύ' ἐρχομένω duobus unà euntibus, allusit ad dictum Diomedis de se & Vlysse Iliados κ. Et paulo post, figulos dicunt esse omnes tales inter se, ad dictum Hesiodi de inuidia: ὁμοτέχνων, καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει. Transeunda sunt innumera. Sed neq;

hæc

hæc quæ attuli, aliò pertinent, quàm ad id quod dicebam uelut exemplo declarandum. Et quia Politica, & Rhetorica magis eiusmodi scatent historijs, fabulis, cognitione antiquitatis, sententijs priscorum, quàm Ethica, ideo Ethicā retinuerunt. Politica & Rhetorica rati sunt ad se non pertinere: ad hæc quòd Politica non multum conferrēt ad indoctas rixas: & illis maiore ui ingenij, iudicij, rerum usus erat opus. Tametsi non defuere, qui etiam Politicis auderent manus admoliri, & in ea scribere commētaria, sed qualia in reliquos omnes scriptores, quæstiones & argumenta ad altercandum. Huc enim tendunt uniuersa. Quid malum futura tandem est infinita hæc disputandi rabies? Verterunt ad altercationes disciplinam morum, quæ ad agendum esset parata: & sic tractarunt, non ut meliores uel fierent, uel facerēt, nec ut recte statuerent de uirtutibus, & uita, sed ut cauillarētur. Et quo indignitati nihil fiat reliqui, etiā Suiceti spinas, et aculeata sophismata huc inuexerunt, de intentione & remissione uitiorum & uirtutum. Dialecticam quoq; non illam paulo saniorem, sed commenta paruorum logicalium, de ascensu, descēsu, suppositionibus, ampliationibus, restrictionibus, appellationibus. Quid facerent miseri? exercebant ea, quæ solā didicerant: præstarent meliora si haberent. Atqui disputationes minime sunt idoneæ, uel ad persuadendum, uel ad reddendos meliores homines. Nam qui contra disputat, aut qui quæstionem audit tanquam classicum, parat se continuo ad pugnam, & munit undiquę ut resistat, ne capiatur, aut uincatur: ita ægre admittit in animum suum eum, qui dicit ut sentētiam eius quamlibet recte monentis transeat. Etenim cauet sibi ab illo non secus, quàm ab hoste. Quocirca morali persuasioni, quæ non adeo docere uult ut hortari & incitare ad opus, nihil est ita inimicum, atque altercationes, aut contrarium existimari dicentem audienti. Et hoc est incommodius, quòd hic non ut in naturæ disciplinis, adduci possint argumenta ex cognitione ac iudicio sensuum petita, sed omnia in uerisimilitudine rationum sunt sita, quæ à peruicaci ac repugnanti aut eludi possunt, aut certè negligi. Quàm elegantes & acutæ, & ad persuasionem aptę, ac concinnæ sunt Platonis, & Ciceronis, & Senecæ, rationes, q̄ fa-

Disputationes in moralib⁹.

cile omnibus persuadēt? At Lactātio minime persuadebāt, quòd infensus legeret. Idem ipse Aristoteles prudentissime admonet ad ciendos sedandósue animorum motus dialecticam non esse adhibendam: quanto minus philosophia morum proficiet, utiq; quomodo in scholis tractatur. Ideo iuuenes inter morales illas altercationes, & tot strepit⁹ de omni genere uirtutum ac bonorum morum nihil probitatis trahunt. Non in illo exercitio colorantur, quod in alijs solet contingere, contrà citius multis inquinantur uitijs: quòd scilicet illa omnia sic dicuntur, ut nec commendari uirtutis excellentia possit animis, nec uitiorum fœditas esse odio. Quanto & ad perferendam iratam fortunam fortior, & ad prosperam regendam sapientior, denique ad uitam omnem commodior compositis animi tumultibus & tempestatibus ex una Senecæ, aut Plutarchi pagina recedat lector, quàm ex uniuersis cōmentarijs Almeini, & Martini Magistri, quantumuis & moralia, & de fortitudine, ac temperantia inscribantur. Quid quòd ex illa consuetudine recipiendi in animos res præstantissimas sine ulla dignatione ducitur callus, ne ulla deinceps ad uirtutem exhortatio possit in pectus induratum penetrare: nec aliter non prodest animis hęc medicina animorum, q̃ nec corpora iuuare potest pharmacum aut potio, cui citra necessitatem & per lusum assueuimus.

(*)

DE MORALI PHILOSOphia corrupta, FINIS.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Septimus, qui est de Iure Ciuili corrupto.

HOMINEM RES IPSA TESTATUR conditum esse à Deo ad societatem, & in uita hac mortali, & in altera illa sempiterna. Idcirco & glutinum ei societatis addidit animum ad beneuolentiam mirifice appositum: quæ beneuolentia ex interno ardore foras ebulliens ac respectans, refrigerato ardore illo intrò se recepit ad seipsam, ut quisq; tenerrime se unum amet, in alios rigidus, atque asper. Quæ esset maximorum in uita tumultuum causa, quando ad se ac suas utilitates, quantum quisque uel ingenio ualeret, uel uiribus pertraheret, nisi in locum mutuæ beneuolentiæ iustitia successisset, quæ auidas manus comprimeret, atq; ab hominum conuictu iniuriam omnem arceret. Sed iustitia hæc quum cæca ignorantia obruitur, tũ uero affectu, ne se proferat, ne existat quũ oportet. Et quoniam sine hac mensuræ æquitate nõ potest societas hominum cõseruari, necesse idcirco fuit, ut quam ex cuiusque animis pellebat uel tarditas cordis, uel praua affectio, confirmaret uis ac potestas maior. Ergo quod ex usu erat omnium ad quiete & iucunde uiuendum, permissum communi consensu ĳs, quos censebant sapientissimos esse homines magni iudicĳ, & quietis affectibus, ut ipsi quã æquitatem mentis suæ lumine essent intuiti ad publicas utilitates ederẽt, eam si uideretur acciperet hominum cœtus, confirmaretq;, & cõstabiliret magna potestate, pœnis, metu. Alĳ id sibi negotĳ ultrò sumpserunt: ut si se approbassent firmæ ac stabiles sancirentur suæ leges. Magni isti uiri, quibus hoc negotĳ uel erat ab alĳs datum, uel à se sumptum, libẽter si potuissent æquitatem ipsam posuissent populis ob oculos, quo nihil fuisset conducibilius congregationibus ac societatibus hominum: sed fontem illum uberrimum non quiuerunt totũ in tã angusti aluei limites corri-

Beneuolentia.

Iustitia.

uare. Ex eo in ciuitatem deduxerunt, quantum quidem uidebatur illi congregationi opus esse, easq; leges nominarunt. Aequitas uniuersalitas est quædam, lex deductio, & species. Sed ijs riuis, & quasi incilibus, aquã continenter ex illo æquitatis fonte suppeditari oportet, sine qua inciles cõtinuo arescerẽt. Est enim æquitas legum anima, uis, uigor, qua sublata concidant necesse est leges emortuæ. Nihil est enim iniquius q̃ leges, quę per æquum & bonum nõ spirãt, ac reguntur. Lex de omnibus cauere non potest. Aequitas omnibus præsto est. Idcirco statim initio iuris ciuilis Ius finitur ars boni & æqui. Prima ergo legum perturbatio in ipsis deriuatoribus fuit, ceu aquæ in tubulis: quòd qui leges sanxerunt, siue imperitia atq; ignorantia tenerentur, siue prauis animi cupiditatibus ac concitationibus uexarẽtur, & obedirẽt. Ignorantia fuit, sub qua inconsyderantia clauditur, qꝫ ingenio regionis, & suorum hominum haud satis animaduerso leges ferunt, aut quieti noxias, aut grauiores flagitijs quàm par est, aut ad distributionem ac commutationem parum ęquas. Affectibus qui urgentur, ut affectus ipsi perquã uarij sunt. Alij adducti sunt amore quodam suipsorum: ut qui ad suas utilitates retulerunt leges: sicut Tyranni, qui statuerunt leges sibi utilissimas inutiles alijs. Aut qui leges utiles suæ ciuitati, noxias exteris: qui ita odio aliquorum uitiorum exarserunt, ut illis iusto maiorem pœnam imponerent. Quod Draconem Atheniẽ fecisse tradunt: quem Solon dicit leges sanguine scripsisse: nã omnibus uitijs pœnam capitalem adiecit: quas leges postea Solon mitigauit. Fredericus tertius furtis suspendium addidit, qua pœna nunc per Europã utimur. Est gens in qua furari habetur festiuum factum, ut pueris olim Lacedemone, & in Aegypto. Est in qua adulteria sunt impunita, ut ante potentiam Cæsarum Romæ. Postea pœna est dicta lege Iulia. Ducuntur legislatores aut populi studijs, aut necessitatibus. Apud nos pleręque leges fauent bello. In noua India aduersantur bello. Lacedemoniæ leges erant omnino bellicæ, quo nomine à philosophis merito reprehenduntur. Quæ regiones sine mercatura tutari se uix possunt, ut Belgica in ijs leges impense fauent negotiationi. Valuit in quibusdam odium hominum, uel ordinum, ut quæ Romæ

Leges. Aequitas. Dracõ Atheniensis.

mæ contra plebem sunt à patritijs decreta, uel quæ à plebe contra patritios scita. Quæ à L. Sylla contra tribunos plebis. Alios rexit spes, ut qui cupiditate pecuniæ fixit leges pretio atque refixit, sicut inquit Poeta ille. Quosdam coëgit metus, ut qui leges per adulationem tulerunt, atque acceperunt de immodica principum potentia. A principio enim coalita hominum congregatione, quum uelut moles quædam rectore indigeret, eligebatur ex eo corpore aliquis prudentia & probitate insignis, & spectatus, cui parerent omnes: ut ille fultus consensu uniuersorum, quæ amplissimæ sunt opes ac potentia, tueretur bonos, coërceret malos, ius diceret, & illius probitate unusquisque quod suum esset obtineret. Cuius decreta ac iussa essent ius ratum, ac leges dicerentur. Porrò quando talem eligebant, nefas existimarunt tam prudētem & probum uirum legibus alligari, quibus cæteros, qui nec male esset acturus uolens, quia probus: nec ignorans, quia prudens: nec coactus, quia constans, fortis, & tanta potētia subnixus. Itaque mos hinc manauit, & quasi abijt in ius & legem, principem legibus non teneri, sed quæcunque decerneret ac iuberet, legem esse. Procedente tempore, quum semper humanum genus in peius proficeret, successerunt alij principes, partim hæreditate, partim electione, aut consensu populi insanientis, & uel ira, uel cupiditate, uel metu, uel gratia, uel falsa aliqua existimatione corrupti: qui principes nec bonitate nec prudentia essent cum superioribus cōparandi. Et isti uoluerunt licere non minus sibi q̃ quod bonis & prudentibus, non magis multitudinis quàm naturæ beneficio ac munere fuerat tributum. Hinc quod licuit, liberius sunt quàm boni illi executi, qui parcissime utebantur eo, quod prolixissime licebat. Ita ut non solum in prouerbium abierit, principem esse solutum legibus: sed quod peius est, principi licere quicquid libeat. Quem nō terreat tanta uis ac licentia in uno hoīe posita, & plerunq; gladius datus in manū furentis? Licētiā talē seuerissime illi exercebant, tū quia mali, tum quia metuebāt ne in periculū uenirent, in periculum ostētarent: ut L. Sylla dictator, de quo quū Valerius Facc⁹ interrex legē tulisset, ut quicquid dictatori liberet, id esset ratū, ipse eā legē crudelissime exercuit: quòd

Principes nō tenētur legibus.

Principi quod libet licet.

quòd occupata per uim potentia, per uim erat retinenda. Deinde Romani Cæsares uel in nouo imperio, & nondum populo seruire assueto, uel ipsi noui homines, qui imperium difficile tuebantur male partum. Ad hæc plerique omnes mali male tutam dignitatem diligentissime atq; exactissime studuerunt conseruare. Maiestatis lex seuerissime obseruata & uindicata, quum non solum facta, sed dicta, uerba, nutus quoque, & leuissimæ suspiciunculæ ac cõiecturulæ in crimen uocarentur, quæ omnia sunt crudelissime punita: quando principes in id unum operam omnem & cogitationes conferrent, quẽadmodum sisterent se eò loci, in quo ægre adhærebant. At uero iritatis semel ad inhumanitatem animis & proximorũ sanguine delibutis, maleficia maleficijs fuerunt tuẽda. Territus populus, territi magnates, etiam maxime familiares & amici, tanquam à fulmine subinde iaculato, quæcunque poterant, effundebant in principem ad beneuolentiæ significationem: ut ea saltẽ parte essent tuti delinito sæuissimo principis corde, atque eblandito adulatione illa, eisdem signis, quæ solent à uero amore nasci, aut etiam maioribus: ut solertior est ad amoris ostensionem adulatio, quàm uerus amor. Leges aliæ super alias, de capite, de dignitate, de maiestate principis exquisita uerborũ nouitate, & inauditis pœnis ac minis sancitæ usque ad communicationem diuinitatis. Cœlum ei dedissent, si in eorum fuisset manu, nedum urbem, & libertatem, & leges. Et dederunt cœlum, qua ipsis licuit, consecratione principum mortuorum in successoris gratiam. Augusto uiuenti aræ & templa sunt posita. Quum Domitianus formalem epistolam procuratorum dictãs nomine sic esset exorsus: Hæc iubet dominus & deus noster: Cautum est ut deinceps non aliter ne scripto quidem ac sermone cuiusquam appellaretur. Quid facerent inter hæc iurisconsulti, nisi ut tum eodem metu perculsi, tum adducti spe aliqua, quæ leges essent in fauorem principis constitutæ, eas amplissime dilatare: quæ non essent, ad fauorem principis detorquere: quæ pro libertate populi, extenuare, ac opprimere. Ita quũ princeps esset lectus à populo, ut ipsos, tanquam pater filios regeret, tueretur, quòd pater patriæ & esset, & nominaretur, ipse longe aliter pro hoste se gere-
bat:

bat: quæ multitudini expedirent perfunctorie & per alios obiens, quæ sibi, accuratissime. Sic se atque alios tractando perfecit, ut ius maiestatis ac potentiæ suæ in immensum auctum tutelam omnem patriç exorberet, libertatem premeret, honestum otium & quietum (quæ boni expetunt) funditus extirparet: ut permulti principes imago illa rectoris mundi magis à deo uideantur creati ad perniciem subditorum, & tanquam carnifices regni sui, quàm æqui moderatores, ac disceptatores suç ditionis. Non se eos præbebant, per quos quisque ius suum obtineret, sed per quos nemo esset ab iniuria immunis: quod sæpenumero propter populi scelera contingere sacra oracula testantur. Traianus Cæsar sapiētissime fiscum principis spleni assimilauit, qui quo magis increscit, hoc magis reliquum corpus diminuitur, ac extenuatur. Hæc potentia principum & moribus accepta & consignata literis tantas uires diuturnitate temporis est nacta, ut nūc post longam successionem regni, quum Rex ab ultima origine deductus nec competitorem timet, nec populum, ut se asserat in libertatem tandiu assuetum agere sub illius attauis, tamē ita se conatur extollere supra caput patriæ, tam graui pondere in eam incumbere, ut eum putet esse fidissimum sibi, quisquis de misero populo detrahit, quod addat principis dignitati, quç iam quo crescat nō habet: & in seditiosis habeatur, quisquis de commodis publicis, de libertate populi, de quiete eius audeat uel meminisse. Et loquor de his legitimis ac iustis: nam ciuitati nihil est æque perniciosum, ut uulgi libertas effrenata, ex qua nascitur seditio extremum malorum publicorum. Quapropter leges quas ex æquitate omnibus pari atque utili oportebat elici, ex cupiditatibus sunt principum deductç, quæ quoniam æquç in commune non sunt, nec iustæ, haud aliter leges debent nominari, quàm auena hordeum, aut mulus equus, aut acetū uinum, aut adulterinus numus pecunia, denique quicquid à meliore degenerat illius appellatione. Sicut præclare à Socrate apud Platonem disputatur in politicis, & à Cicerone in libro de legibus primo. Sed quoniā in hoc repertæ sunt leges, ut homines inter se quiete & æquali quodam iure uiuant, primū legum munus esse debet, ut animum constituant ac forment fontem actionū omnium.

Fiscus principis.

omnium: dentq́; operam, non ut puniant malos, sed ne qui uelint esse mali. Eam esse primam eorum curam congruit, qui leges sanciunt: quemadmodum sapienter docent philosophi, ut pueri assuescant bonis rebus delectari, tristari malis. Nam hoc si sit perfectum, non multum sanè negotij superesset legibus ad iubēdum aut uetandum, ad delictorum pœnas, ad præmia recte factorum. Ex hac assuefactione morum etiam sine legibus bene uiuitur. Sine illa uero ne cum legibus quidē uel plurimis, uel accuratissime perscriptis ac sanctis. Horatius prudenter:

Quid leges sine moribus uanæ proficiunt?

Isocrates docet in Areopagitico, non beneficio legum bonos uiros Athenis fieri, sed quod mores haberent honesta educatione ad rectum compositos: amorem uirtutis & æquitatis pectoribus impressum, & infixum. Oportet, inquit, recte prospicientes reipublicæ non porticus legum tabulis replere, sed in hominum mentibus æquitatem defigere. Quippe non decretis, sed bonis moribus ciuitas optime gubernatur. Male enim educatis atq; edoctis nulla est legum, & si exacte perscriptarum reuerentia. Contrà uero probe institutis recepta bonis moribus sufficiunt. Hæc illis intelligentibus non ea fuit curarum prima, quibus pœnis male uiuentes afficerent: sed potius quibus tandem rebus assequi possent, ne quid ciues pœna dignum uellent patrare. Id demum censebant esse munus suum, maximeq́; moderatores ciuitatis decens. Nam de pœnis cogitare, hoc est hostem agere, non ciuem. Hactenus Isocrates. At Romanæ leges omnes sunt de constituendis litibus, de ijs, quæ ad pecuniam pertinent, ut sua unicuique manerent tuta: nullum est in eis caput de morum compositione, de animo ad uirtutem formando, quum tam multa sint ea de re in legibus Lycurgi & Solonis, unde sumptæ fuerunt duodecim tabulæ. Credo quod Romani libertatem illam suam tam iactatam, eam demum existimabant, quàm pessime quisque ut uellet, uiuere, modo sine alterius iniuria: quod tamen nunquam sunt illis suis litigiorum atque actionum formulis consecuti, consecturi forsitan, si studuissent suos meliores facere. Iam uero quando lex est uelut quædam regula, ad quam unusquisq; actiones omnes suas debet ac-

Romanæ leges

commodare,

commodare, par est ut leges sint & apertæ, ac faciles, & paucæ: ut sciat quisque quomodo sibi sit uiuendum: nec id propter obscuritatē legum ignoret, nec propter illarum multitudinem ei excidat. At ĳ in quorum manu est consultatio & responsio de iure, ne rem exiguam, & cuiuis obuiam uideantur præstare populo, curant ut obscurentur leges, ne promptum sit cuiuis qui sit sensus perspicere, adeundum uero ad se habeant tanquam ad oraculum: qua in re merito iureconsultos incessit Cicero pro Murena. Quid quod ea etiam, quæ si proponerentur, essent omnibus plana & obuia, reconderunt, ut fastos dies & nefastos, quibus diebus posset agi iure, quibus non: donec inuentus est Romæ Flauius quidam scriba, qui fastos euulgaret maxima nobilitatis indignatione, in cuius manu erant, seu uerius tyrannide. Ergo quæ sunt ex se facilia & liquida, immissis interpretatiunculis, ita sunt reddita turbulenta, ut aqua ex agitatione uel cœno, aut puluere iniecto: & quæ recta erant, icta & percussa glossulis, deflexa sunt ad iniquitatem. Iam paucos conuenit leges esse. Nam si multæ sunt, euitari non magis potest crimen, quàm casus, si multis locis tendantur retia ambulantibus. Insidiæ sunt tot leges, non conditio uiuendi. Quum non bene essent populi instituti, nec sua sponte uellent bene agere, sed metus legum exprimeret, quod non ualebat probitas, aliæ leges super alias ferebantur ad coërcendos morbos animi subinde erumpentes: non secus quàm in morbido & ulceroso corpore nullus est medicamentorum finis. Nam quum ulcus unum lata lege tanquam ceromate erat compressum, erumpebat ilico alterum, cui erat succurendum, hinc aliud subinde atque aliud: & prima uulnera, quum exiccata erant ceromata, id est silentio & antiquitate ferè abrogata, rursum erūpenti putri humore rescindebatur, cui iam uideretur cicatrix obducta: ferenda tum erat noua lex de re uetere, quæque iam antea legibus esset sancita. Ita nullus modus, nullus finis fuit legum, & de eadem re multarum, & de diuersis. Tum per homines uafros ad obsequium suarum cupiditatum atque animorum facta est fraus legi, & detortum unum uerbulum, aut dispunctiuncula, aut proprietas loquendi, quo animus praue affectus imperaret: quæsita est inter-

Leges paucę et faciles

est interpretatio Iurisconsulti: alijs hoc est uisum iudicio, alijs hoc placuit ex affectu. Et hæc omnia literis sunt mandata, ut nullus esset iam legum, & interpretationum numerus: quæ res uel per tempora T. Liuij uix erat ferenda, ut ipse libro tertio historiarum significat. Quid dicturus, si uidisset eos, qui post eum scripserunt. Nam Labeones, & Papiniani, & Vlpiani, & Herennij, & Caij, & Modestini, denique illi quorum aliquid extat in pandectis, omnes post Liuium fuerunt: nisi quis Sceuolam & Aquilium exceperit. Aquilij nomen non recordor legisse me præpositum legis capiti, ut cęterorum. Sceuolam, cuius extent aliqua in pandectis, post Ciceronis ætatem Valla reijcit, idq; ex dictiõe satis apparet, atque eius meminit in Heliogabalo Lampridius. Quid uero si nostros Baldos & Bartholos uidisset, atque alios huius notæ, quibus legendis decem iustæ uitæ nõ sufficiunt. Et quum tot sint leges, etiam obscuratæ sunt: & ipsi iurisconsulti ęgerrime ferunt leges dici faciles, aut eas, quæ uulgo possint intelligi. Quę est ergo æquitas ignorantia iuris neminem excusari, & tamen leges esse & tam longas & tam difficiles, ut nemo eas tenere omnes ualeat? Vos ergo scribendis legibus non mitem quandam ostenditis & benignam degendæ uitæ rationem, sed insidias struitis simplicitati populari. Sed pergam de illis loqui, quos dixi post Liuium uixisse. Qui tamen non legumlatores fuerunt, sed Iurisconsulti, contrà quàm aliqui opinãtur, eorum libros prolixos existimarunt esse Iurisperiti illi, quos habuit in consilio Iustinianus Augustus. Ideo ne tã multa studiosi disciplinæ huius haberent legenda, statuerunt sumere centones quosdam ex illis sex & triginta scriptoribus, tot enim nominantur, ex quibus libros consuerent legũ, selectis optimis quibusque, & legi dignissimis. Illæ non erant per se leges, sed interpretationes tantum legum. Verum accedente iussu & autoritate principis factæ sunt leges: quando is iussit, cuius iussa sunt leges: fuit quidem cõsilium illud prudentissimum. Vellem tamen reliquissent nobis origines illas, & quasi fontes, unde ipsi illa desumpserant, nẽpe libros illorum ueterum, nõ futuros sanè legum loco, certe uel interpretationes, uel iucundam quandam lectionem ex uarietate rerum & cognitione uetustatis. Quanquam non

Iuriscõsulti ueteres.

puto

puto abolitos libros illos iussu principis, aut consilio, & cura iurisperitorum, sed malignitate temporis, atque hominum desidia, ut alia multa: quum studiosi, qui compēdium quærerent, non describerent codices, ex quîs quæ usui ad disciplinam forent, iam essent decerpta. Cæterum in facto hoc aliquot insunt incommoda, quod plerunque rectus sensus, & germana dictorum intelligentia ex collatione præcedentium sequētiumq; elicitur. At quum detruncatus est locus, difficulter potest diuinari, quid autor senserit. Tum quòd ut nō erat unus Tribonianus, qui colligebat, sed Theophilus & Dorotheus: Tribonianus collegit hoc aut illud ita esse ex Herennio: Theophilus nō esse ex Papiniano aut Celso, ut diuersa inter se sentiebant, & nonnunquam idem secum ipse dissentiebat. Erant enim prisci illi homines occupati negotijs, nec absoluta eruditione ac sapientia, tum etiam animi commotionibus impulsi. Sæpe responderunt & scripserunt districti negotijs, suspenso atque alienato animo, sepe obsequentes amico, aut alicui affectioni, aut tangebantur studio contradicendi ei, quicum non bene conueniret, uel ostentandi sui noua & inusitata tractatiōe Iuris, non rati futurum ut pro lege acciperetur, quod dixissent: sed in præsens seruitum est ab illis tempori: & uoluerunt cum libertate iudicandi sua recipi, nec contradicenti succensuissent. Interdum hoc uisum est uno tempore, aliud alio, ut mutantur hominum iudicia, quum cęteris in rebus, tum potissimum in ijs quæ ad mores, & uitæ officia pertinent, in quibus non possunt afferri demonstrationes, sed uerisimilitudine quadam coniecturarum ducimur. Nec sanè temporum illorum conditio multum ipsorum ingenijs profuit, concussa & mutata toties ciuitate nouis principatibus hominum scelerosorum Commodi, Seueri, Caracallæ, Heliogabali, Maximini, qui nō tam armatos hostes persequerentur bello, quàm senatum, quàm doctissimum & prudentissimum quenque odio, exilijs, cædibus: inter quæ nemo erat tam constans, imò durus, qui animo posset consistere, & artes ingeniorum pro debita tranquillitate exercere. Frangitur mentis solertia in publico timore ac tumultu conuersis omnium animis ad cogitationem unam mali impendentis, Quibus de causis conueniebat exactius per-

pendi ea, atque examinari, quæ illi ut responsa ædiderunt, non ut leges: nam si deuiabant ab æquitate, iniquæ leges erant: deuiasse autem interdum argumento est, quod inter se quandoque sunt contrarij. Nam quod dicunt Tribonianum fuisse magnum & eruditione, & prudentia, & iudicio uirum, nõ dubito, sed hominem: nec optimum, & quẽ Suidas ait consuesse leges uendere pretio, & tales figere, ac refigere, quales congruerent ijs, qui plurimum numerarent. Sed nec unus collegit, nec ab uno. Iustinianus seu Tribonianus potius negat ullas esse in iure ciuili contrarias leges, Codice de uetere iure enucleando capite secundo. Antinomias quasdam adfert Budæus suas & Vallæ, in quibus nonnullæ sunt, quarum altera aperte dicit etiam, altera non. Sudant satis & ueteres & recentes Zasius & Cantiuncula in concordia magis, quàm qui receperunt se Platonẽ & Aristotelem in consensionem redacturos, & quasi repositurós in gratiam. Sed nihil est ita dilucide ac diserte repugnans, quin si permittatur tibi quocunque libuerit flectere, & torquere, uideatur esse consonum: præsertim quũ Accursius & quidã ueterum impudenter sibi sumant quocunque uisum est modo interpretari quàmlibet absurde: mutire in contrarium est nefas: ne uidelicet contra fauorẽ sacrosanctarum legum aliquid dicatur: ceu uero pugna legum ea etiã sit ex legibus. At dicunt recentiorum Cæsarũ & Iustiniani rescriptis multa esse ex pãdectis in Codice & autenticis correcta. Ceu uero minus sit libidinum & corruptorum affectuum in principum rescriptis, quàm in prudẽtum responsis. Principes plura cõcedunt temporibus, amicitijs, inimicitijs, impotentiæ motuum, ac perturbationum animi, quàm priuati: quòd altius à fortuna euecti, & maiores animos sumpserunt, & plus sibi iudicant licere oportere. Et in plura extendit se cura ac ratio illorũ, quibus necessario habent obsequi: alia persuadent, alia ducunt, alia trahunt, impellunt, cogunt: quibus priuati homines liberi ac soluti integrius possunt iudicium suum conseruare. Sed omissa disputatione hac loquamur sanè de his ipsis cẽtonibus ita consarcinatis. Maximam illis obscuritatem sequẽtibus seculis attulit ruditas duarum linguarũ, quibus erant scripti. Ignorata sunt uerba Græca, quorũ frequẽs est mẽtio, quum

Antinomiæ.

Ignorãtia linguarũ.

quum in toto corpore iuris ciuilis, tũ potissimũ in codice, & ex eo tribus postremis. Multa citata ex Homero, & Demosthene, & aliis Græcis penitus omissa, in quibus erat uis sententię legis: pro quorum expositione unũ illud dictũ arbitrabant sufficere: Non potest legi, quia Græcũ: quasi in perpetuũ desperarent de eo, quod in pręsens non assequerent, Quamquam interdũ sine frõte ponunt, quod primũ in buccã: ut de contrahen. emptio. l. p. Sed hi uersus permutationem significare uidentur: glo. quia in prædictis uersibus non erat emere, sed comparare. Accursius: non pudet istos quum uersus non legerint, ea dicere: nec est in eis comparare, sed ὀνίζοντο. q. uinum quærebant. Iam leges permultæ sunt Grece scriptæ, & praue in Latinum uersæ ab interprete imperito. Idcirco & pleraque omnia uerba simplicia Græca quæ in iure sunt ciuili relicta, confusa ad nos uenerũt ac deprauata. Inscientiæ Grecitatis accessit imperitia Latini sermonis, & eorum omnium, quorum est crebra mentio in iure ciuili, uestium, supellectilis, instrumẽti rustici, tum rerum ac consuetudinum fori, ac totius ciuitatis Romanæ, in quibus sita est mens legum & sententia. Ad hæc historiam & temporum rationem obliuio oppressit. Quibus ex causis pro cœlo exposuerunt cucurbitam, & historias confinxerunt, quum ueras ignorarent. Quorum omnium fuse adferrem exempla, nisi ea nota essent iam uel mediocriter doctis facta ex libris eorum, qui peritiam iuris aggressi sunt illustrare, adiuti linguis & cognitione antiquitatis, Budęi, Alciati, Zasii, Salomonii, Nebrissensis. Detracta tanta parte iuris ciuilis, operta ignorantię tenebris, quantulum erat quod ad intelligentiam eorum fiebat reliqui? nempe quæ semper habita sunt facillima, & maxime exposita. Atqui & in his uersabantur hallucinanter, ac diuinabunde, ut non ex uerbis sensa deprehenderent, sed ex sensu uerba. Nec aliter non raro diuinarunt illi ueteres significationem alicuius nominis reconditi, quòd uiderent ex sensu non posse aliud intelligi, quàm uidemus quotidie fieri in iis, qui mediocriter linguam aliquam nouerunt in abstrusis eius uerbis. Et ut fuerunt illi indocti, tum libri legum frequẽtissimi illis in manib⁹, ut si qui alii, deprauarũt, quæ nõ intelligebãt: & librariorum insectãdo inscitiã, quemadmodũ

Quintilianus ait, prodiderunt suam. Ergo libros illos men dosissimos habemus, adeo, ut pleruncȝ nullus omnino nec à doctissimis atcȝ ingeniosiss. elici possit sensus. Huic malo dicitur seruatum remedium in quadam bibliotheca Florẽtina, in qua seruantur antiquissimi quidam libri legum correctissimi, qui propter uetustatem ἀρχέτυποι nominantur, & uulgo libri Pisani, unde sunt Florentiam cum opibus illius urbis trãsuecti. Sed nunquam prodit illud remedium: quòd si prodiret, quod uir doctus multis annis quærens, & se defatigans uix inuenit, id una hora patefieret: si modo tales sunt, quales prędicantur. Iam quum Iustinianus prolixitatis pertæsus detrũcarit scripta iurisperitorum, ut labori studiosorum consuleret, uetuerit etiam, ne res eodem relaberetur, glossas fieri, Isti nihil legem illam pendentes, quum tamen sacrosanctas leges nominent, glossas addiderunt, siue ut explicarent quæ obscura sibi & aliis essent per ignorantiam facta, siue ad ostentationem peritiæ, ac nomen proferendum. Et tamen quos non piget legere tam longos Bartholos, Baldos, Iasones, Albericos, piget legere corpus ipsum iuris. Age uero qui ius ciuile profitentur, quid se & profiteri, & præstare oportere arbitrantur. Vlpianus hanc professionem paucis est his uerbis complexus. Ius est ars æqui & boni, Cuius merito quis nos sacerdotes appellet. Iustitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes. At isti obliti se iuris esse & iustitiæ interpretes, atque ideo sacerdotes uocari æqui & boni, relicta pulcherrima omnium professione explicandæ æquitatis, existimarunt se sacerdotes esse Romani iuris: & ex illa naturæ omnium gentium temporumcȝ latitudine in has se unius populi, & unius temporis angustias compulerunt, fortassis conscientia imbecillitatis suæ, tacito naturæ sensu. Nam ad cognitionem atque interpretationem æquitatis, quatuor maximis rebus est opus, ingenio, iudicio, eruditione, uariarum rerum usu atque experientia. Neque enim oculos facile immittet in arcanum illud & sanctum naturæ lumen, nisi homo ingeniosissimus: nec qui uiderit discernet, & censebit, nisi maximi & acerrimi iudicii: tum in utrocȝ opus est usu atcȝ experimẽtis, ne q̃uis egregium

Lib. legũ ἀρχέτυποι

Ad æquitatis cognitionẽ & interpretationem quibus opus.

gium atq; excellens ingenium nouitate rei fallatur: deniq; ad ea, quæ ab aliis sunt obseruata, & ad lucem omnino maiorem opus est uaria notitia antiquitatis, quæ prudentia adiuuatur, res una in negotiis uitæ omnibus incomparabiliter necessaria. His rebus maximis fulti prisci illi ueteres de iure audebant respondere: ad quos olim, & in foro ambulantes, & in solio sedentes domi sic adibatur, quod est à Cicerone memoriæ proditum, ut non solum de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq; aut negotio aut officio referretur, de diuinis & humanis rebus uniuersis. Iidem, & in senatu, & apud populum, & in causis amicorũ, & domi, & militiæ consilium suum fidemq; pręstabant. Illi demum uere erãt Iuriscõsulti, seu uerius, ut idem Cicero de Seruio Sulpitio dicit, iustitię consulti, & æquitatis sacerdotes, atq; antistites. Hoc erat pulcherrimum in ciuitate munus, & utilissimum suis ciuibus præstare. Illi uero hoc tanto merito suo prudentiæ nomine decorati sunt. Prudentes enim & habiti sunt semper iuriscõsulti, & nominati, eaq; ipsa disciplina iuris prudentia, & responsa prudentũ: quippe eã professionem non sunt rati absq; prudentia tueri se ac præstare suæ ciuitati posse. Nam quis æquitatẽ rerum uideat, aut definiat sine magna prudentia? Nunc uero quid causæ dicemus esse, quod multi simul sint imprudentissimi, & iuris peritissimi: & quod mirere magis, stultissimi existimantur etiam ab iis ipsis, à quibus & Iuris callẽtissimi. Videlicet facile est homini q̃libet tardo, & ignaro rerũ omniũ memoriter leges illas complecti, & tanq̃ indicẽ ubi quicq; habeat ostẽdere. Nam ego hos homines, qui leges alias super alias accumulãt nulla addita ratione æquitatis, quę ex ingenio, & multarum rerum experimẽtis ac scientia excuditur, nõ iurisconsultos soleo nuncupare, sed elenchos, aut indices legum. Miselli quid facient ubi nullus est legum Romanorũ usus, ut apud Turcas, apud Christianos etiam ferè omnes? in quibus unaquæque gens, alia mores sibi obseruauit, secundum quos uiueret: alia leges inuenit commodiores sibi, quàm essent Romanæ illæ. Nec iniuria: quippe quæ Romanis olim congruebant, non omnibus iam congruũt: mutata est ratio uiuendi, status rerũ mutatus. Dialecticus ubi

Legũ indices, uel elẽchi.

que est dialecticus. Medicus ubiq; est medicus. Philosophus ubique est philosophus, peritus æquitatis ubiq; est peritus æquitatis: multum omni loco apud omne hominum genus pollet, ac potest. Isti iurisconsulti non ubiq; sunt iurisconsulti, imò iam penè nusquam. Triplex, quadruplex est eis discendum ius ciuile, prout mutant locum: pro quibus omnibus una æquitatis scientia sufficeret, addita leui cognitione consuetudinum & morum eius populi, in quo uiuerent. Acutius tum responderent de iure & melius, atq; incorruptius. Iam quomodo citant has leges? nõ aliter utiq; quam indices. Veteres illi antistites æquitatis adducebant quidem interdum placitũ aliquod maiorum suorum, qui scientia iuris ualuissent: sed raro, sed leuiter: & ratione magis acquiescebant, quàm alterius sententia atque opiniõe. Leges uero multo rarius: nam de illis constabat, de interpretatione erat quæstio. Isti nullum faciunt finẽ leges alias super alias congerendi, quod est plures leges tenere, non plures intelligere. Et subinde occinũt nobis illud: erubescimus sine lege loqui. Quid est sine lege? si absq; citatiõe capitis alicuius legis, quid potest dici imperiti⁹, quid ineptius, q̃ non esse sine eiusmodi loquendum lege? Sin uero, quod magis puto, sine lege est, sine ratione ac modo, erubescant qui sine ratione ac modo semper loquuntur, & sine lege suas leges profundunt: quod est utique ostentatio magis memoriæ, quàm legum & iuris explanatio. Dixi uobis elenchos esse istos iuris, non consultos. Ceu uero sit puer aliquis, uel muliercula tam rudis, qui si leges edidicerit, non possit, ubi de hoc aut illo negotio aliquid legerit dicere, & multas leges coaceruare: dũtaxat quomodo isti leges ad negotia applicant: in quo non paruam, & imperitiæ, & torporis sui partem produnt. Nam ut non legerunt leges ipsas, sed epitomas quasdam & summaria, quas uocant rubricas, atque utinam eas omnes. Rubricæ autem colligunt sæpe priorẽ legis partem, posteriorem relinquunt. Isti ex rubrica citãt legem, cuius prior pars utcunque uidetur pro eis facere, posterior est omnino cõtraria: ita ut suometipsi gladio cerebro se iugulent. Alij proponunt longum sermonem ex decem aut duodecim sententijs conflatum, in fine uero adijciunt, & ad hoc faciunt illa & illa lex, quum eæ tantum ad

Citatio legum.

ultimam

ultimam ſententiam, & quidem leuiter, faciant: in qua tamen ſententia non erat cardo negotij. Alij quum dicant longam aliquam ſententiam, legem adferunt, in qua ſunt duo uel tria poſtrema uerba illius ſententiæ. Sunt qui etiam omnino falſo citent, & alias ſuper alias impudenter, & confidenter: nam adeo multas ſimul aggerant, ut nemo ſit tam ferreus & patiens, qui eas ſigillatim ſuſtineat excutere. At quod male ab uno citatum eſt, fide illius citatur ab alijs plurimis peius. Neque uero in colligendis ex legibus argumentis ſunt feliciores, ſiue ex ignoratione ueræ Dialecticæ, ſiue ex iudicio abſurdo, ſiue ex ambobus: ex facto alicuius quod refertur in lege trahunt exemplũ ad alia. Verbi cauſa ut ex eo quod Flauius ſcriba uulgarit faſtos, & ideo factus eſt tribunus plebis dd de origine iur. ſic annotat Accurſius, aliquem ex dolo ſuo prẹmium conſequi, & facit infra ad municip. l. Titio, & infra de ſuis & legit. l. inteſtato § is planè. Arguitur contra C. de fur. & ſer. corrup. l. ſi quis ſeruo. uel dic quod hoc fecit populus ignorans, ſic ille. Miſer quid te torques? nec dolus fuit, nec populus ignorauit, nec leges, quas ſtultiſſime allegas, faciunt ad rem. Iam de rerum diuiſione. l. in tantum § cenotaphium quoq; magis placet eſſe locũ religioſum, ſicut teſtis eſt in ea re Virgilius, ſed diui fratres contra reſcripſerunt, Glo. in uerbo Virgilius. Sed falſus teſtis eſt ut inf. lege proxima: & de religione. l. is qui. Et eſt argumentum, quòd autoritates poetarum ſunt in cauſa allegandẹ, ut ſupra de ſtatu homi. l. ſeptimo: & de ſolu. ſi pater. Sed in leg. proxima eſt argumentum contra, quòd ſint reprobandæ. Quis Chryſippus, aut Carneades potuiſſet tam acutum argumentum excogitare? Iuriſconſulti alicuius opinio allegatur in iure, & reprobatur: iuriſconſulti ergo autoritas allegãda quidẽ in cauſis, ſed reprobãda. Quid quod Virgilius nõ dicit debere eſſe honoraria ſepulchra ſacra, ſed Troianis temporibus aut certe Andromachæ fuiſſe. Iſtis uero hæc dici, eſt ſurdis cani carmen. Lex, is qui, nihil loquitur de poetis. l. ſeptima autore utitur Hippocrate ad fœtus naturam, l. ſi pater, Ariſtotele ad numerum fœtus. An hi etiam poetẹ? nihil eſt frontis in hiſce hominibus, non pudet tantæ & tam craſſæ ignorantiæ? Iam quorſum

Argumẽta iuriſcõſultorum.

pertinet allegari ea, quæ sint reprobanda? Scilicet Martianus, qui pro se adducebat Vergilium, iudicabat illius autoritate stari nõ oportere: talia sunt istorum omnia. Et quẽadmodum uiderunt altercãtes dialecticos, & philosophos in schola, ipsos quoq; incessit libido sui ostentandi. Altercationes inuexerunt, id est, uelitationes & luctas. Hinc, quod proximum erat, placita & sectas ex pertinacia. Hæc opinio huius, ista illius, aut illius. Nempe de iure respondere, quũ ratio ex æquitate non depromitur, facillimum est, ut inquit Cicero pro Murena: multo adhuc facilius si adsit impudentia, ut idem in L. Valerium iocatur: Cur hoc tibi iurisconsulti nomen non gratificer nescio, præsertim quum his temporibus audacia pro sapientia liceat uti: & quo uberior esset disputandi materia, excogitarunt casus, nõ illos quotidianos, & crebro solitos usu euenire, quorúmque esset mentio in legibus, aut de quibus essent latæ leges, sed inusitatos, admirabiles, quique nunquam contingerent, ac proinde nec essent usui illi unquam futuri. Quæ res infinita est, quemadmodum Aristoteles docet in Ethicis. Quippe causarum & negotiorum innumera est uis ac multitudo, ut quæ leuissimis uarientur momentis & ĳs adiectionibus, quas Græci περιστάσεις nominant, Quintilianus circunstantias, quæ positæ sunt in aliqua additione personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, scriptorum, & non scriptorum: quarum rerum congregationem negotium Valgius appellat. Quocirca ea persequi operis esset nunquam finiendi: in quo declarant, quàm sint artis imperiti, qui curam & præceptiones suas circa singularia consumunt: quæ quoniam sunt innumera, ad curam artis pertinere non possunt, sed certe neque ulla ars ad istorum curam pertinet: & dum illis occupantur, quotidiana & necessaria prætermittimus. Sicut philosophi, quidum rerum naturam nouam excogitant, amittunt istam. Res est alioqui nullius necessitatis, aut fructus. In medicina fortasse expediret præuisa habere remedia ante morbos, ne hi quum de repente existerent, tum quærẽdum haberemus remedium, nec facile in anxeitate & trepidatione inueniremus: morbusq; inualescens ac urgẽs, absumeret

Altercationes in iure.

Casus.

absumeret prius hominem, quàm medicina posset parari. In legibus multo est secus, nam quum morbus apparet, id est, ubi quis peccauit, satis tum mature de remedio & medicina consultatur: neque enim adeo est festinandum ut puniatur qui peccat, quàm ut sanetur qui ægrotat. Satisque in tempore consultatur de pœna & exemplo, ubi morbus totum se explicuit. Adde quod in medicina morborum remedia prȩuisa non iritant morbos. In ciuitate leges latȩ ante scelera, non raro scelera ipsa mortua & consepulta exuscitant, sicut ille apud Paulum conqueritur in epistola ad Romanos. Quam fuisse causam perhibent, cur Solon de parricidijs nullã tulerit legem, ne admonere uideretur de eo, quod antea factum non esset. Nec Lycurgus de adulterijs quicquam cauit, quod id facinus incognitum adhuc sua ȩtate esset Lacedæmone. Quocirca mature satis post scelera rogantur leges. Nec immerito dicitur illud, omnes bonas leges ex malis moribus esse ortas. Quid quod sicut medicinæ non desunt dogmata, atque uniuersales canones, qui nouis & repentinis morbis facile subueniant, ita neque cognitioni æquitatis remedia, quis scelera & flagitia cohibeat: quæ remedia excolenda æquitate statim se ostendunt, ac proferunt: Scrutatione uero scriptarum legum abdunt se magis & occultant. Natura igitur æquitatis examinanda istis erat, atque illustranda ad omne negotiorum et causaꝝ genus, non torquenda ingenia dum omnia quæ possunt contingere ad has leges scriptas (quæ comparatione negotiorum paucissimȩ sunt) inuita pertrahuntur. Prȩter hæc oĩa, ut homines semper fuerunt attenti ad rem, extincta charitate mutua, & respectu Dei amoto, creuerunt lites & rixæ. Nulla fuit ciuitas adeo quieta, in qua unum forum sufficeret: iudicia sine modo alia super alia: patronorum & aduocatorum magnũ in amplissimo quæstu decus, qui ubi iussi sunt conticessere, & in responsa prudentum concesserunt omnia, ad Iurisconsultos idem honor, & quæstus deuolutus est. Quæ res permultos impulit, ut eam professionẽ arriperent, in qua esset paratum lucrum plenũ dignitatis. In Academijs multi ad illos honorum gradus admissi, quibus quoniam non est fame pereundum, lites quærunt, semina earum ubique spargunt, mouent, augent detorquendis legibus,

gibus, & controuersias malunt constituere, quàm tollere: idque eo est factu promptius, quòd legũ obscuritas ansam prauis hominibus præbet inflectẽdi eas, quò uelint. Et differunt lites in logissimam diem, ut mali medici curas morborum sicunde uberior lucrandi spes affulgeat. Ita breui tempore, quæ erant facilia, & liquida, inuoluta redduntur omnia, & perplexa. Et quod Quintus Cicero dicit: Sufficere uni familiæ unum oratorem, Iustius dici posset de hoc hominum genere, uni familiæ, imò uni ciuitati Iureconsultum unum sufficere In Pannonia, quemadmodum accepi, uiuebant olim sine iuris interpretibus, non tamen sine iure. Nã simpliciter & bona fide ex antiquis moribus, & paucis quibusdam legibus res iudicabant, imò dissensiones suorum ciuium facile componebãt. Et quemadmodum de Seruio Sulpitio dicit Cicero, tollere controuersias malebant, quàm constituere. In Comitatu Beatricis Fernandi Regis Neapolitani filiæ, quæ illinc fuit missa nuptum Matthiæ Regi, uenerunt Iureconsulti aliquot, qui barbarum, ut ipsi dicebant, morem magno uultus & superciliorum fastidio aspernati homines quos princeps, & comites haberent pro sapientibus, facile perfecerunt, ut homines rudes ac simplices illorum se sapientiæ concrederent. Cœperunt illi formulas præscribere, quibus esset petendum, quibus respondendum atque excipiendum, dies legitimos notare, iudici quoque aliquid assignare quod diceret, ne muta esset persona. Breui tempore, ubi nullæ prius erant lites, omnia uidisses feruere litibus, controuersiis, petitionibus, repetitionibus, exceptionibus, comperendinationibus, procrastinationibus. Erat prorsus fabula, nisi quòd damnosissima, cætera festiua in primis, & ad risum mouendum apta hominibus utique otiosis, & quibus nihil esset controuersiæ. Quod malum tantum, & tam subitum, quodq; late inuasisset plurimos, quum animaduertissent homines prudentiores, ad Regem res est delata, qui re percognita iurecõsultos illos continuo regni finibus iussit excedere, & omnia in pristinum morem reuocari. Sedata est statim tempestas illa, tanquam si uenti posuissent. Scilicet utiliores sunt leges populo quo simpliciores, ne cui imperitia fraudi sit, ut uafricies lucro, quæ æqtate sua rudibus, & circũscriptioni expositis

De Iurecõsultis Pannoniæ.

subue-

subueniunt: imposturę uero atq; astutiæ aditũ pręstruunt, quæ se facilius insinuat, quo exactius atq; accuratiꝰ omnia uolumus præscribere: ut in contractibus, atque instrumentis tot sententiolæ, quæ ad cauillum excludendum constipantur, nihil sunt aliud quàm ansulæ cauillorum. Propterea quòd ubi omnia explicare uolumus, nec æquitatis syncerae interpretationi locum relinquimus, iniquitatem introducimus: ut tantum quisque consequatur, quantum inuertendis atque detorquendis uocibus ualeat. Nos ipsi pessime utique in nos consulimus, qui non æquam, & bonæ fidei interpretationem prodesse nobis uolumus, sed quantum uerbis possimus exponere. Atqui nemo est tam circũspectus, qui omnia cauilla præuideat: nec tam disertus, qui quæ prouidit, aptis uerbis possit eloqui omnia, ac munire ne qua se calliditas insinuet.

(*)

TOMI PRIMI, QVI CONTInet Libros de corruptis artibus, FINIS.

¶Sequitur Tomus Secundus.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI de tradendis disciplinis, seu de institutione Christiana Liber primus, Tomi Secundi.

QVVM INGENTI DEI MVNEre mentē & uim inquirendi homo esset nactus, qua ui non solum quæ adessent, aspiceret, sed oculos in futura, et preterita mitteret, proprium tanti instrumenti opus esse duxit intueri omnia, colligere, componere inter se, & uniuersam hanc naturam quasi possessionem suam peragrare: tametsi euagatus est magis extra uiam, quàm in uia progressus. Sed quæ spacia cōfecerit, & quousque peruenerit, mirabile admodum fuerit, si quis per se cōtempletur. Sin uero ad ea conferat, quæ nō est cōsequutus, uix eum existimet pedē extra limen posuisse, adeo quę possidet pauca sunt, & obscura. Verum nos mēdici huius pannos exponemus, quando amplissimæ uidentur nobis opes esse maiorum ignoratione, aut utique incogitantia. Primum omniū amor tuendi sui, quem illi indidit natura, extimulauit eum, ut animaduerteret se nec punctū quidem temporis posse subsistere si desint corpori alimenta: ergo animaduertit ante omnia quæ nam ad se alendum ac sustentandum sumeret: nempe quę ad esum, quęq; ad potum pertinerent: ut utilia & à noxijs distingueret, & quēadmodum parāda & conseruanda essent, calleret. Iam quādo corpus multis esset morbis tanquam renascenti subinde tyrannidi obnoxium, quæsiuit quibus & se muniret aduersus morbū, ne inuaderet, & posteaquam inuasisset, propelleret. Tum considerauit corpus sibi contigisse tenerum, iniuriæ cœli ac soli expositum, inuenit qua ratione aduersus uim frigoris atq; æstus, contra hyemem & tempestates munitus ageret, principio integumenta corpori admota: hinc quum parum in his esset aduersus uim maiorem præsidij,

Alimēta.

Medicina.

Vestes.

fidij, aggessit lapides, lutum, saxa, ligna, res duras, quibus
se tegeret, iniurijs illis impenetrabiles. Quoniam uero pa- Aedificia.
rum erant à noxijs feris tuti, ne in se ab illis fieret impetus
uel inopinantes ac securos, uel somno oppressos, ea quæsi-
ta sunt quibus se clauderent, ut tutior esset securitas. Iam Speluncæ.
uero quia in tanta imbecillitate & necessitate tot támque
uariarum rerum nemo unus sufficiebat sibi, de primo ali-
quam multi eadem se clauserunt spelunca, hinc arctante se
charitate, uir & uxor secesserunt cum liberis: & egressi ex
speluncis casas & tabernacula è paucis lignis erexerũt, inie
ctis arborum ramalibus pro tecto. Cæterum hæ casæ spar
sim initio extructæ, & in lato campo, quibusdam uelut ma
culis, non aliter quàm nunc sunt urbes & oppida: mox &
hortante charitate ne longius abscederent, qui inter se be-
ne cuperent, & urgente mutuæ opis indigentia, quidã con
tulere proprius casas in speciẽ uici. Verum in animali iniu- Vici.
riæ obiecto & suspicaci, quantacunq; uigeret apud eos sim
plicitas, querelæ tamen aliquæ existebant: has natura defe
rebant omnes ad antiquissimum, haud aliter quàm filij ad Iudicia.
patrem: qui natura minus etiam num apud eos corrupta
imperium obtinebat in reliquos, quia præcederet ætate, &
ea de causa usu, prudentiaq; præter cæteros ualere credeba
tur. Quum uero experti essent non deesse aliquos, quibus
cani & rugæ non multum attulissent bonæ mentis ac cor-
dis, alios quibus ætate esset aucta malitia, prudentissimum
aliquem & optimum quæsiuerunt. In hoc quoq; erratum
est: nam de prudente iudicium non potest facere nisi pru-
dens: illi se summiserunt, quemcunq; aliqua ratione maxi-
me revererẽtur: nempe illa, quæ ipsis uideretur in rebus hó
minum potissima: his fuit pecunia, illis pulchritudo, alijs
robur corporis & animi, alijs eloquentia, alijs genus, alijs
cognitio disciplinarũ, alijs perspecta iustitia. Sed quum es-
sent plurimi, qui eum honoris gradum ambirent, nec peió
res melioribus cederent, quòd superbia unicuique persua-
sisset eum esse optimum, scissaq; in factiones multitudine,
non iam res iudicio sed concitatis affectionibus ageretur,
ad componendas discordias consensu omnium electus est
unus, qui iudicaret: aut certe post certamina necessario ad-
missus uictor. Priscis illis satis erat sic denuntiari, non de-
bere

bere fieri: uerbum illud & manus, & uolũtates cohibebat: tantum apud illos ualebat iuris atque æquitatis respectus.
Leges. Creuit contumacia: tum leges latæ, pœnæq; legibus additæ: quum iam non satis esset prohiberi: & coercio pro potestate fuit denuntianda ad terrorem omnium, ne se effunderet impudẽtia. Verumenimuero uoluntas malefaciendi nõ unum aliquem aut alterum inuasit, sed manus hominum, & integros populos: ut publicum odium publica se expeteret clade satiare: ad quos repentinos cohibendos impetus, qui eadem communione rerum essent deuincti, cinxerunt
Mœnia. se muris, & tela quæsierunt, quis propulsarent hostiles ag-
Arma. gressus. Sed hæc occasionibus temporum parata: illa quotidiana contrahere, & uersari inter homines indiuisibili ac perpetua societate, quam arctissime deuincit sermo: cuius adiumento aperiunt sese animi tantis corporum inuolucris obtecti, atque occultati: obseruata sunt uerba singula, tum phrases ac loquendi modi, ut apti essent usui, hoc est, ut cõsensu essent publico notati: quod est uelut communis
Sermo. monetæ signum. Maxime enim expedit communẽ esse sermonem, qui quasi uinculum paratũ est societati hominũ: nam si peculiares sint apud aliquos loquendi rationes, tam quam aliena utentes lingua parum sese intelligent: quo nihil est odiosius ijs, qui multum conuersantur, magnámque inter se habent uitæ consuetudinem. At in societate hominum quorum est proprium modo ac ratione uti, par fuit ut non temere, nec uiolente, nec ferarum ritu ac more res unusquisq; usurparet, sed modeste ac moderate, quantum
Prudẽtia. ratio suaderet bene ac ciuiliter instituta: unde prudentia omnis est nata uelut clauus quidam regẽdę nauis, cuius multo maximus est in uniuersa uita usus, in uictu, uestitu, habitatione, erga seipsum unicuique, erga uxorem, liberos, familiam, erga ciues pares, priuato erga magistratũ, & principem, aduersus inferiores ciues, si ipse sit magistratus, aut princeps. In quo est tota uitæ ratio constituta priuata, & publica, & cuius nulla ætatis pars debet uacare, ac neq; potest siquidem humano more uiuendum sit: quæ omnia sub genere quodam prudentię sunt posita: ex quo nascuntur illa, quæ à Græcis ethica, œconomica, & politica nominantur. Hæc sunt quæ necessario humanum ingenium, & uni-
uersa

uersa hominis natura stimulis quibusdã ab autore suo excitata inuenit, & cõstituit: quibus semotis partim homo nullo modo uiueret, partim non humanã uitam, sed ferinã & agrestem. His partis riteq́; cõstitutis, transijt humana mẽs à necessitatibus ad cõmoditates, ut inuẽtis illis, haberet nõ solum q̃ se à tanta & tam continua uiolentia tueretur, sed iucundum quiddam, q̃ etiam post depulsam necessitatẽ iuuaretur. Interea quidẽ dum totus homo tanta ui, & terrore premeretur necessitatis, omnia erant in hostem conuersa: nec de alia re in homine, q̃ de soluenda obsidione cogitabatur. At ubi omnia uisa sunt quieta, & pacata, ex corpore uoluptas, ex animo superbia extiterunt: quæ sibi maximã humani imperij portionẽ repeterent ac quasi uendicarẽt. Seruitũ est uoluptati, excogitata sunt ad delitias plurima: seruitum superbiæ, multa ad inane q̃ddam decus reperta, & ad parãdam excellentiæ opinionem. Tum quæ aduersus necessitatem fuerãt quæsita, quibusq́; aliquid cõmoditatis accesserat, ferè uel ad delitias sunt traducta, uel ad superbię acerbissimam tyrannidem pertracta, ut uel corpus oblectarent, uel oculis intuentiũ tanq̃ in scena saltarẽt fabulã. Necessitati satisfactũ paucis est & parabilibus, cõmoditas plura adiunxit, uoluptas & superbia sese complexæ, nullũ modum, nullũ finem inuenerunt. Nam animus cura illa præsentis necessitatis solut⁹ ac liber cœpit respirare, & otiosior uelut theatrum hoc contẽplari, in quo esset à Deo positus: scrutari singula quę in cœlo, quæ in elementis, terra, aqua: nempe sydera, animantes, stirpes, gemmas, metalla, saxa, quæq́; in eodẽ ipso animo inessent. Prouexit eũ curiositas, & si quid uideret sibi exculpsisse, ingens gaudiũ tanq̃ ex uictoria: ea uoluptas identidẽ augebatur, dum alia ex alijs uiderent inuentionem sequi uelut fili initio arrepto: quũ sępissime alterius longe diuersi globi filum tenerent, quã arbitrarentur. Tum ostendendis inuentis suis, quasi liberis à se progenitis, & alijs cõmunicandis, nõ exigua item delectatio nascebatur: tum ex aliorũ de se admiratione initio quidem grande gaudium: hinc ubi oculos in se reflexissent, opinio excellentiæ, atque huic cognata superbia: quin ad maiorem admirationem sui excitandam aucta est ostentandi cupido importuna. Adeo ut quidam uniuersa uitæ officia

Commoditates.

Voluptas.
Superbia.

officia deseruerint, ut huic se scrutationi cunctos dederent, ac uelut manciparent: unde si quis contradiceret, rixæ, & factiones, & sectæ. Prouexit alios curiositas cognoscendi, quæ nemo alius: ut uẽtura, aut magnis tenebris obruta, & recondita. Fuere qui uel pecuniæ auiditate, uel potiundi quas expetissent uoluptates, à dæmone, quod est maximũ nefas, doceri sustinuerint, quæ nõ poterant à mortali. Iam erat lõgissime euecta infrenis auiditas sciendi, quum in medio tamen curriculo cœpit per excellentissima quædã ingenia retineri mentis ille impetus, ut parumper dispiceret, quæ tandem esset futura tam anxij atq; effusi cursus meta, quod præmium tam perpetui laboris. Quæstio imprimis digna humani generis cura. Nam quid prodest defatigare se hac solicitudine, si uotis nihil paratur aliud, quàm uota: si cupiditatis unius finis sequẽtis est grad⁹, si agitamur perpetuo, nec ullus est finis aut requies. Quid miserius q̃ præstantissimũ hoc animal, si ea modo quærit ac concupiscit, quæ sensibus sunt exposita, quæq; omnino possunt in uita contingere: quæ non requiem aut delectationem ullam pariunt, non gaudium afferunt purum, solidum, diuturnum. Pulcherrima, uti dicebam, quæstio, & ingenio nostro multo dignior, congruẽtiorq;, quàm de modo uel materia cœlorum, de uiribus stirpium aut lapidum: sed grauis tamen explicatu, & quæ sui difficultate maxima quoque ingenia exercuit, uerius quàm edocuit: uidelicet quod illius extremi finis notitiam humana mens lucernula sua instructa nõ potest assequi, nisi à fine ipso illucescat: quemadmodum ijs euenit, qui ingrediuntur in locis obscuris. Itaque Deo fuit opus, qui nos non modo edoceret ad se uenire, sed tanq̃ manu duceret imbecillum & subinde casurum. Hæc est religio quam à Deo ipso accepimus, à luce radium, uires ab omnipotentia. Hęc sola reducit nos ad originem à qua egressi sumus, & ad quam tẽdimus: nec est alia hominum perfectio: quandoquidem hoc demum est perfici unumquodq; finem cui conditum est, nancisci. Nam hominem nõ uictui & cultui & habitationi conditum, non arduæ cuidam, & reconditæ, & molestæ cognitioni, seu uerius cupiditati cognoscẽdi, sed participationi æternitatis, & diuinæ illius naturæ, quis non liquido perspicit, qui consideret uim & celsitudinem

Sectæ. Finis bonorum. Nota. Religio. Perfectio.

nem

nem mentis, intelligentiam rerum prȩclarissimarum? tum ex intelligentia amorem, & ex amore coniungendi se cum illis expetētiam? Quocirca quum ea demum sit cuiusq; rei perfectio, suisq; omnibus partibus absolutio assequi finē, cui est cōdita: sola utiq; pietas uia est perficiendi hominis: quare hæc una est rerum omnium necessaria: sine cæteris expleri potest homo, & numeris suis omnibus cōsummari, sine hac non potest: etiam cibo & quotidiano uictu potest carere, pietate nullo pacto potest, nisi sit futurus miserrimus. Hoc est quod Dominus Marthæ dixit solicitæ nō utique de superuacaneis, sed de quotidiano alimento, turbari eam circa plurima, unicū est necessarium, quod elegerit Maria, sedere ad pedes Domini, & uerbum illius audire. Quocirca reliquæ artes ac disciplinæ omnes, religione excepta, pueriles sunt lusus. Nam quemadmodum quas nos siue taxillorum, siue foliorum, siue acierum, siue sphæræ lusiōes appellamus, inuenit, atq; exercet humanus animus, siue dum in rem aliquam uigor ille igneus conatur esse intentus, melius tamen quod agat nescit, aut non habet: uel desidiosus est & piger, nec bonarum artium laborem perfert: uel ut intentionem remittat à rebus grauioribus, quo recreatus laxatione illa refectusq; redeat ad sua seria. Ita hominū mēs in artibus se & scrutatione uariarum rerum exercuit, partim religionis ignorantia, partim quod nec pondere prȩpedita ad illam ualet ascendere, nec pigritia conatur: in aliis ut repararet corpus huius necessitatis, cui ipsa affixa est, uel se ad nouos religionis conatus & actiones intermissionibus repararet. Et sicut inter nos qui lusus non callent, modo usum uitȩ & prudentiā norint, non uituperatur: imò cōtrà turpis est & probrosus qui lusionum gnarus, prudentiā ignorat: sic qui artes omnino nullas tenet, cognitā tamen habet peritiam uirtutis, ad cuius normam animū formauit, ac composuit, tantū abest ut uituperetur, ut summis etiam euehatur laudibus: contrà ille ignominia est dignus & dedecore, qui humanis artibus edoctus ac instructus, inanis est à uirtute. Hoc uero multis suis disputatiōibus Socrates planum fecit homo gentilis, & eum gentiles alii secuti. Idcirco filii Lamech, id est, primi Spurii prophanas disciplinas dicuntur inuenisse, ac consignasse monimentis literarum, quasi

filij huius seculi, quemadmodum est in sacro Euangelio, si lijs lucis prudētiores in generatione sua. Sed nostra omnis cognitio uelut inspectio est quædã: quæ uel ibi sistit in contemplatione cuiusq; rei, ut dum oculus uarietatē colorum intuetur, & animus memoriã rerum gestarũ: uel in finē aliquem respicit, ac scrutatur, ad quem si uniuersales aliquas normas colligit, uocatur ars: cuius inueniēdæ hæc ferè fuit ratio atq; obseruatio. Initio una atq; altera experientia ex admiratione nouitatis annotabatur ad usum uitæ: ex singularibus aliquot experimentis colligebat mens uniuersalitatem: quæ compluribus deinceps experimētis adiuta & confirmata pro certa explorataq́; haberetur: tradebatur

Ars. tum posteris: addebant alij, quæ ad eundem usum finemq́; pertinerent: hęc collecta per magni ac pręcellentis ingenij uiros disciplinas siue artes effecerunt: nam hoc erit generali utendum uocabulo. Quicquid nunc est in artibus, in natura prius fuit, non aliter q̃ uniones in concha, aut gemmæ in harena: sed quod hebetes multorum oculi non animaduersum præteribant, ab acutioribus indicatum est: il-

Inuētores. liq́; inuentores dicti, non quasi rem, quę non esset, fecissent ipsi, sed detexissent, quæ lateret. Itaq; primi illi obseruatores experimentorũ, quiq́; aliquid sperarũt moueri in quaque arte posse, primi sunt inuentores artium. Plurimum, inquit Seneca, ad inuentionē attulit, quisquis sperauit posse inueniri. Tum qui de experimentis collegerunt dogmata, hos eodem dignitatis nomine prosequimur: uelut Hippocratem, qui sicut traditum est à M. Varrone, annotata medicamentorum collegit, quæ essent templo Aesculapij adscripta, unde formulas confecit, & imaginem quandam artis. Sed & qui sparsa congregant, & degerunt confusa, et inuoluta explicãt, & obscuris lucem, claritatemq́; adferũt, idem sunt inuentionis nomen consecuti: ut Aristoteles in

Experientia. dialectica. Ergo experientia quemadmodum Manilius canit, per uarios usus artem fecit. Cęterum experientiæ temerariæ sunt ac incertæ, nisi à ratione regantur: quæ adhibenda est illis tãquam clauus aut gubernator in naui: alioqui ferentur temere, & fortuita erit ars omnis, nõ certa. Quod est in ijs cernere, qui solis experimentis ducuntur, de quorum natura & ingenio iudicium non censet rem, locum, tē-

pus, & reliquas circunstātias inter se conferens: fieri enim conuenit quod in Gorgia dicit Plato, ut experientia artem pariat, ars experientiam regat. Et quemadmodum uis quę dam indita est terræ ad producendas herbas omnis generis, ita animæ nostræ uelut potestate quadam omnium artium ac disciplinarum sunt indita semina, & ad prima illa ac simplicissima pronitas quædam, quò nutu suo fertur: ut ad manifestissima bona uoluntas, ad manifestissimas ueritates mentis acies: quemadmodum acies oculorum ad uiride, & auris ad concentus. Quem nutum Aristoteles uocarit fortasse potestatem, Plato semina, nihil sanè repugno: alij προλήψεις, quasi dicat quis anticipationes, & monitiones animis nostris à natura impressas ac infixas. Ea est causa cur puer euidentissimæ ueritati statim consentit nunquam antea uisę, non secus quàm agnus fugit lupum, nondum antea conspectum: hæc semina inertia, & socordia opprimit, extinguitque: educit uero in stirpem ac fructus exercitatio per usum rerum: excolit iudicium, & temperat: sicut multæ in natura fruges manibus atque hominum cura meliores redduntur. Quocirca si iudicium uel nullū est, uel aperte fallitur, in fraudes & mendacia degenerant: haud multo dissimiliter atq; acescit tota massa ex acido fermento uel coagulo. Neq; artium aut cognitionis merētur nomen falsæ quædam imposturæ, quales sunt dæmonum, aut diuinationum præstigiæ: earum enim dogmata nō iudicium moderatur, sed libido: ut de pyromantia, de necromantia, de lineis manuum, de uiribus syderum, quæ prodita sunt, ut quibusdam uenit in mentem diuersæ ab Aegyptijs, quàm Chaldæis: nec eodem modo à Gręcis & Arabibus. Vtique non magis, quàm inspectio dicatur, si quis baculum in aqua fractum aiat uidere, quum sit integer: aut multos in Iride colores, ubi nulli sunt. Ego uero cognitionem eam demū uoco, quæ sensibus bene affectis & in apto medio accipimus: tum quò nos uel euidens producit ratio, & uel cum natura ingenij nostri ita coniuncta, ut nemo eam non admittat, uel similis ueri experientijs siue nostris, siue alienis deducta, confirmata autem à iudicio probabilitate coniecturarum impulso: quarum illa scientia nominatur firma atq; indubitata, posterior autē persuasio

Cognitio quæ.

quædam & opinio. Sed nec cognitio quæcunque est ars, uerũ ea sola, quæ effectus cuiuspiam sit regula: quippe quæ temere & casu contingunt, arte non fiunt: ut impacta per indignationem à pictore spõgia expressam esse equi spumam: ars enim certi ac destinati finis est facultas. Nam unaquęque ars primum omnium finem habet, quò spectet, quò sua oĩa qua recte, qua oblique, mittat tanq̃ in scopũ iacula. Tum in materia uersat͂, ex qua existit finis: nec aliud est eam in materia uersari, q̃ de illa tradere præcepta, quæ exercentẽ q̊ad fieri possit, ad finem artis perducãt. Finis quidem quemadmodum in unoquoque opere, sic in artibus primus est cogitatione, executione ultimus. Sed non item in inuentione cuiusque artis. Nam sunt artes in quibus propter finem quæsita est materia, ut in agricultura, in qua omnia sunt ad uitam sustentandam comparata. In aliĳs propter materiam desideratur finis, ut in contemplatione naturę quando pulcherrimum hoc opus in admirationẽ sui intuentes rapuit: & intuitus rerum atque intelligentia tanti opificiĳ expetita est: ad quod materia homines allicefecit. In aliĳs casu quodam ars prodiĳt, ut quum artis illius opus existit, præter destinatum artificis: sicut in multis pigmentis, in intritis mẽsarum, & nuper in bombarda. Cognitionũ finis est in aliĳs ipsa cognitio, quæ artes inspectiuæ nominantur: sicuti naturæ contemplatio, & molium, quæ est geometria. Aliarũ est actio: uelut in musica, quum post actionem nihil relinquitur, quæ actiuæ dicuntur: aliarum opus aliquod & effectio præter actionem, ut ædificatoriæ, & medicinæ, quę effectiuæ nuncupantur. Sunt quædam instrumenta tantum aliarum, uelut grammatica, & dialectica: quæ à Græcis ea de causa ὄργανα nominantur. Quæ uero in regulas ac præcepta non coguntur, minime sunt artes, sed generali nuncupatione cognitiones & peritiæ quædã: uelut rerum gestarum notitia, consideratio diuinitatis: quare diffiniatur nobis ars collectio uniuersalium præceptorum parata ad cognoscendum, agendum, uel operandum, in certa aliqua finis latitudine. Quàmuis relicta sunt sæpenumero quædam in arte parum uniuersaliter obseruata: ut in contẽplatione naturę. Ideoque ars interim pro generaliore à nobis ponet͂, nempe obseruatione uel etiam interdũ cognitione quapiã, ubi ni-

Artis finis

Materia.

Artiũ differentiæ.

Ars quid.

ubi nihil erit pericli. Sed admonēdi certi fuimus. Materia Materiæ
uero artiū non unius est rationis ac notę. Est in aliis una & artiū diffe
simplex, ut in Theologia Deus: in aliis una, sed mista ex ua rentiæ.
riis: ut in statuaria q̊ potest fingi statua, metallū, saxum, lu
tum, argilla. Quędam materia est prorsum naturalis, ut in
argricultura: nōnulla artificialis penitus, ut œconomicæ,
ac politicæ: est alia materia naturalis quidē, sed à nobis in
usum concinnata, tanq̄ pictura & structura, & oratio. Ar- Exercitatio artis.
tis exercitatio nihil est aliud, ac præceptoꝝ eius executio:
ea uero artificis est, eoq; & eiusdem sunt potius instrumen-
ta, q̄ artis ipsius. Artificis finis præceptoꝝ est actio. Artis
finis semper prętantissimū est opus, scilicet q̊d ex illa actio
ne existeret, si nihil prohiberet: ut medicinæ finis est sani-
tas, medici uero applicatio pharmacoꝝ iuxta documenta
artis. Ita q̊d medium est arti, præcepta scilicet, finis est arti
fici: qua de causa neuter unq̄ potest fraudari fine suo. Ars
enim singula rerum non spectat, sed omnes in cōmune, quę
ea ratione sunt deuinctæ, de qua ipsa præcipit: nam id q̊d
operatur nempe artifex, circa diductas uersatur res ac sin-
gulares: ars nihil operat̃, tantū docet. Quocirca non huius
aut illius sanitatē curat medicina, sed in uniuersum illam
considerat, quam necesse est ex præceptis atq; institutione
sua consequi, quæ postea ab artifice in singulos hominum
tanq̄ ex fonte deducit̃. Quocirca si artis documēta, quū ni
hil foris impediat, sanitatē adferre nequeunt, nondū perfe
cte est ars exculpta: sin sanitatem euenire est necesse, profe-
cto plena est & suis nnmeris absoluta: eaq; ad certū aliquē
finem adiicit oculum, quem nunq̄ non adipiscitur: quando
quidem appositissima ad illū uia intendit. Itaq; nō de arte
est hic nobis sermo, quæ inter homines uersatur, sed de illa
cuius perfectio & in naturę reꝝ sita est potestate, & in ho-
minum ingeniis: nam ea quā nos tarditate nostra inueni-
mus, assequimur, exercemus, plerunque non ars est, sed uel
artis simulachrum, uel tenuis aliqua artis portio. Similiter
sit mihi dictum de artifice, qui dolet quidem in hoc aut illo
minime succedere, sine culpa tamen artis, quæ actionū im-
pedimenta præstare nec debet neq; potest: sine culpa etiam
sua, qui executionem modo & applicationem præceptoꝝ
ad finē habet pro scopo & profitetur: ut rhetoricæ est per-

 suadere:

suadere: rhetoris accommode ad persuadendũ dicere. Quo circa ut appetitus & uiæ omnes fine separant, ac insigniũtur, ita artes omnes fine distinguuntur, non materia: nam eiusdem materię esse diuersę artes possunt, tanq̃ ferri & faber, & cusor: ligni tignarius, rhedarius, statuarius: artifices porrò actionis modo, materia, instrumentis inter se discriminantur. Præter artis & artificis finem est finis hominis: finis uero omnis boni uelamento tegitur: quippe finis tanquam ultimum quiddam expetitur, expeti porrò nihil potest nisi quod credatur bonum. Bonum esse homines iudicant quod prosit, malum quod noceat. Iuuari autẽ sese ducunt in animo, & in corpore: & propter hæc duo externa multa in utilitates sunt reposita: unde factum est, ut quum iudicia hominum sint diuersa, & ex iudicijs appetitus uarij, alij alios sibi artium fines statuerint. In his multum ualuit pecuniæ respectus, omnia huc referunt. Illi nomen & gloriam malunt, illi dignitatem, alij potentiam. Sunt qui artes quæsierunt ad commoda quædam corporis, sunt qui ad uoluptates & delitias. Alij prudentiã uenantur, & usum rerum. Alij pietatis cultum, atque incrementa desiderant: nonnulli horum singula, alij multa, alij pleraq;. Sunt qui uolunt hæc parare, sunt qui conseruare parta: alij sibi unis, alij ijs, quos habent charos, ut liberis: quemadmodum Zenobia Græce studuit, ut doceret filios: & Aristoteles operam dicitur dedisse arti medicæ, ut amicis opem ferret: sic reipublicæ quidam laborant, complures posteris, quos filiorum habent loco. Malum uitandum boni loco ducitur: nam effugere malum inter utilia recipitur: ut nãcisci bonum. Et quemadmodum student multi ut ijs prosint, quibus bene cupiunt, ita non pauci, ut quos oderũt, in his lædant rebus, quibus bonorum nuncupatio imponitur. Illud quoque in nobis arbitror animaduertendum, à quibus, & quemadmodum discimus: tum exitus disciplinæ. Nam & DEVS docet, & quos DEVS misit, prophetæ olim, hinc Apostoli, & uiri sancti: deinceps per scholas alij, quibus id muneris est mandatum: interdum angeli quoque docent, hæretici docent, uiri flagitiosi ac probrosi docent, diaboli docent, patres, matres, senes, iuuenes, pueri, mulieres, uiri periti, imperiti: docent etiam nos

Artes quo modo distinguunt.

Fines.

A quib⁹ & quẽadmodum discamus.

nos muta animantia: ut clysterem Ibis Aegyptia: sectionem uenæ Hyppopotamus: ædificationem hirundines: & aliæ quarundam herbarum usum. Iam alij ita discunt, nihil ut relinquant temporis ciuium rebus, amicorum, propinquorum, familiæ, parentum, liberorum, omnia prolixe impendant studijs. Alij ut etiam de tempore, quod natura exigit, decidant, & de ualitudine ac mente ueniant in periculum. Non desunt, quod grãde est nefas, qui nihil reliqui faciant pietati, aut minus quàm oportet, cætera facile exequuntur. Sunt quibus omnia prudenter dispensantur, quique suum cuique tempus attribuunt. Plerique tamen desidiosi tanquam id unum mandatum habeant negotium otiari, omnia succisiuis obeunt horis, & negligenter. Exitum disciplinæ uoco id quod ea in discipulo suo exercet, uel in alijs discipulus per eam: nẽpe ut animo fiat melior, peior, prudentior, stultior: in corpore ualidior, infirmior, pulchrior, deformior: aliquod denique ex tribus illis commodorum aut incommodorũ generibus uel sibi paret, uel alijs. Nunc illud est à nobis demõstrandum, quæ artes, & quatenus noxiæ sunt homini, quæ contrà utiles. Homo uero ut unaquæque res, ex fine est censendus: uanus est enim ac miserrimus, si non assequatur finem: perfectissimus uero ac proinde felicissimus, si consequatur. Finis hominis, quem alium possumus statuere, quàm DEUM ipsum: aut ubi potest homo beatius acquiescere, quàm in Deo uelut absorptus & in illum conuersus. Eadem uia redeundum est nobis ad illum, qua egressi sumus: amor causa fuit condendi nostri: nam ut se nobis tanta illa communicaret felicitas, nos creauit, quo nullum esse euidentius amoris signum potest: amore ab illo nos seiunximus, nempe nostri ipsorum: amore reuocati sumus & erecti, nempe CHRISTI erga nos: amore reuertendum est nobis ad nostram originem, quæ est eadem finis noster, nempe nostra in DEUM charitate: spiritalia enim nulla res alia conglutinare, nulla ex multis unum ualet facere, nisi amor. Amorem uero necesse est cognitio antecedat. Deus nos antequam nobis nasceremur, iam diligebat, quia iam nouerat, iam illi geniti eramus: nos nati & cognoscendi uim atque usum adepti amamus. Quæ autem amanda sint fides

Exitus disciplinæ.

Finis hominis.

amor causa

fides monstrabit, traditis unicuique primis & simplicissimis elementis pietatis de Deo patre omnium, & filio eius Iesu Christo, qui ad redemptionem nostræ carnis peccati, carnem eandem nostram induit, sed sine peccato. Deinde hæc eadem explicatius quomodo sint & cognoscenda, & amanda, non ulla hominum inuenta, sed diuina declarant oracula, quæ satis sunt literis per spiritum sanctum prodita, in quibus literis, absoluta est intelligentia diuini cultus, quæ pietas & eadem religio nuncupatur, licet eius uis magis actione continetur quàm peritia. Prima illa elementa non adeo sunt simplicia, quin ad agēdum sufficiant: ea neminē prorsus oportet ignorare. Perfectio uero pietatis illorum est, qui altius sese attollunt per charitatem, quę ut ignea est, ita ignis modo sublimes quos possidet rapit: hæc sunt eius cui cōmissus est grex, qui & à Domino audiuit, diligis me plus quàm hi? hunc conuenit esse doctrina sana potentem, & eis qui contradicant, resistere: sicut Paulus Apostolus admonet. Hęc intelligentia diuini cultus per seipsa suis uiribus nititur, & cōsistit: nec ullis omnino eget adminiculis, imò in illa una cuncti thesauri clauduntur scientiæ ac sapientiæ, omniaq́; quæcunq; ab aliis sunt gentibus uel diuersis de rebus prodita, uel quadantenus de eisdem, pueriles sunt balbuties, ac inscitiæ meræ, si cum illa conferantur sancta & admirabili sapientia. Hanc oportet esse reliquarum institutionum canonem, sicut Deum spirituum, & hominē animantium: ut tales quæq; censeantur disciplinæ, quatenus huic materia, fine suo uel nostro, præceptoribus, discendi ratione, et exitu cōgruunt, aut nō congruunt. Pietati nulla est ex se materies contraria, nulla cognitio. Contrarium appello, quod cum fide & charitate pugnat, nempe quod has uirtutes uel tollit funditus, uel certè minuit, importatis in animū sceleribus & flagitiis. Materiæ nanque ex rebus sumuntur, quas omnes condidit bonus Deus, ideo bonas: nec ulli bono aduersatur pietas, quum ipsa boni totius sit caput: nec sit quicquam in nobis bonum, sine illa: nec quicquam potest ei esse inimicum, cuius autor sit ille idem, cuius ipsa cultum, & religionem profitetur, & patefacit uoluntatem. Res uero omnes quo exactius cognoscuntur, eo magis fores ad ingressum intelligēdi numinis aperiūt, nēpe causam

Pietas artiū regula.

supre-

ſupremam ex effectis, quod eſt cognoſcendi genus captui
mentis noſtræ accommodatiſſimum. Sic perueniſſe Abra-
amum ad inueſtigationem Dei ſcribit Philo Iudæus. Nam
ex cœlis atque elementis, ex ſempiternis motibus, ex ordi-
ne inuariabili, ex ſtata ratione annorum & temporum aſ-
ſecutus eſt profecto eſſe ſapientiam aliquam, à qua iſta o-
mnia tam certa & conſtantia regerētur: ergo illam ipſam
quæſiuit & coluit abiectis ſpretisq́; deorum inſanijs, quos
ipſe ſibi homo erat fabricatus, ut opus ſuum adoraret ipſe
autor. Baſilius magnus Moſen tradit à cognitione Aegy-
ptiarum diſciplinarum ita mentem exercuiſſe, ut perueni-
ret ad contemplationem τοῦ ὄντος. Hac de cauſa ſanctus Va-
tes canit, cœlos enarrare gloriam dei, & opera manuum
eius annuntiare firmamētum. Et Paulus inuiſibilia dei per
uiſibilia intelligi. Prætereo quæ de naturali magia ſcribit
Ioannes Picus, quod utilis ſit, ut manifeſto deprehēdatur
miracula ſeruatoris noſtri naturæ uim & facultatē omnē
exceſſiſſe. Equidem inimiciorem cenſeo pietati ſuperbam
ignorantiam, quàm modeſtam peritiam: idq́; uidemus paſ-
ſim uſu euenire, ubi ſit inſcitia, ibi nō admodum uigere ue-
ram ſyncceramq́; pietatem. Cognitionem autem ueram uo-
co, aut uero quantum liceat confinem ac ſimilem. Nam ru-
des falſæq́; coniecturę pro fundamentis cognitionis poſitę
pietatem poſſent lædere: quod genus ſunt Epicuri de uolu-
ptate placita, ꝙ hominis ſummum ſit bonum: tum de ani-
ma noſtra, & de dijs, quæ ab eodem, & alijs ſunt ut impie,
ita etiam dementer affirmata. Ad hæc impoſturæ dæmo-
num, quæ omnia ex cognitionum numero paulo antea de-
moui. Nocet pietati cognitionis ſcopus, ut in artibus, quæ
ad lædendos homines ſunt paratę: de quo genere ſunt phil-
tra, incantatiōes, & diſciplinę militaris ea pars, quę ad uim
hominibus & cladem inferendam pertinet: & tota confe-
ctio machinarum belli: reliquæ etiam artes malæ, quia ma-
leficę. Iam fines noſtri impij ſunt, quum ea gratia diſcimus,
ut lædamus. Nec uirtutem non diminuunt, quæ oſtentatio-
ni quærimus: cuiuſmodi eſſe quidem poſſunt artes omnes,
ſed neceſſario ſophiſticæ, quæ aliorſum quàm ad uanam
quandam iactationē ac libidinem non poſſunt referri. Cu-
rioſa etiam delectatio ſcrutandi nihil ad pietatem facit,

quæ quidem nulli esse ualeat deinceps usui ad uitam. Magister gentium Paulus nõ patitur nos curiosis scientijs abduci: & in actis Apostolorum multi eorũ qui artes erãt secti non malas inquit, aut impias, sed curiosas tantummodo, eiusdẽ apostoli doctrina adducti publice libros suos exusserunt, quorum pretium summã reddebat haud cõtẽnendã. Huius sunt generis præstigiationes, chalchymia siue metallificium, diuinationes, & aliæ imposturę: Quę uero fœdas corpori uoluptates cõciliant per sensus oẽs quantã pietati plagam infligunt? siquidem uniuersam mentis uim immergũt in corpus, cogũtq́ obrutescere, ut attollere se, ac de Deo cogitare principio ægre possit, mox ne ferat quidẽ. Periculosum est, si quis ab eo discat, cuius uerba & consuetudo peio-
A quib⁹ nõ discendum
res nos dimittant, q̃ acceperant, & eo magis quum naturę nostrę uitiatio cõciliat autoritatẽ doctrinę. A dęmone aũt aliquid discere impium, cum quo nullam omnino uult nobis esse Dominus communionẽ: quippe astus eius ac uafricies, quæ sunt plurimę ac multifarię ad nos fallẽdos sunt instructæ oẽs, auertendosq́ à bono illo, cui sumus cõditi. Huiuscemodi sunt artes, quarũ dæmon & magister & inuẽtor fuit: quasiq́ fœdus habẽt cum eo uel apertum, uel occultũ, nõ defuturum ipsum exercentibus, ut in μαντείαις plerisq́, sortilegijs, uaticinijs: quibus hoĩes facile humano imponũt ingenio auido se in abstrusa aut uẽtura immittere. In discẽ-
Discẽdi ratio.
di ratiõe, atq́ exercẽdi ualde illud improbari debet, deseri propter humanas artes pietatẽ uel in totũ, uel magna ex parte: nec tm̃ ei impendi, quantũ opus est nobis ad iter hoc cõficiundum beatę immortalitatis. Quum uitę etiã officia deserunt necessaria uel publice, uel priuatim, si in morbũ incurrimus, quẽ instantẽ iã atq́ impendentẽ facile ꝓuideri mus. Tum eñ nõ solũ sunt disciplinarum exercitia seponẽda, sed uitę inexcusabiles quoq́ domi atq́ in ciuitate functiões.
Euentus.
Pręter hęc omnia euentus nõ debet prętermitti. Quippe in multis artes atq́ eruditio religionem solet deterere, ac peioris conditionis facere: uelut inquisitio rerum naturæ, rerum reconditarum, quæ uel locis secretis occultantur, uel temporibus uenturis inuoluuntur, quas Dominus sibi uni reseruauit: ut nec Apostolis dignatus sit communicare, uetans illos tempora, & articulos temporum rimari, quos
pater

pater posuisset in sua potestate: consueuerunt enim hæc à fiducia Dei traducere ad fidutiam rei conditæ. Sunt quæ augent ferè uitia, & plurimum de uirtutibus detrahunt, tanquam libri altercatorij, rixosi, contentiosi: in quibus contra ueritatem se armat ingenium: & impia laudis affectatione malit ueritatem obscurari, quàm ipse cedere. Eodem pertinent libri de uitiorum laudibus, nempe crudelitatis, belli, pecuniæ, tyrannidis, fraudum. Sed de rebus potissimum lasciuis, quales sunt milesiæ fabulæ: quibus nihil est neque insulsius, neque impurius: tum multa in poetis, pleraq; omnia in cantiunculis ac libris uulgaribus linguis conscriptis. Quæ omnia prout cuiusque est ingenium, censentur: nam alia alijs ingenijs conueniunt, ut palatis, & uentriculis. Neque est enim ulla adeo bona cognitio, quam nos non possimus corrumpere: ut nullus tam salubris cibus, qui pestilentia correpto non fiat pestilens. Sed quamuis nulla eruditio, & peritia pietati non seruiat ex se, non hoc tamen est consyderandum unum, sed quid nobis conducit: quandoquidē artes ac disciplinas non propter ipsas discimus, sed propter nos. Quemadmodum omnia sunt in hoc mundo à Deo condita, ideo etiam bona & pulchra: bona uero hæc non omnia ubique ab omnibus sumenda: bona quidem illa sunt in se ubique, non tamen nobis. Ita in disciplinis & cognitione omni statuendum est. At uero ut sit quisque affectus, quomodo contemplandus, ut cui rei sit idoneus, iudicetur, à qua illi abstinēdum, sicut de corporibus dicet peritus medicus post usum cum illis aliquem, ita de animis uir prudens excellentia ingenij, iudicij, doctrinæ, ad tantum munus ascitus: quibus tantis ad arbitrandum facultatibus consuetudinem adiunget aliquam. Cui nos rei nonnihil adiumenti afferemus explicatione ingeniorum, sed hoc post paulum. Nunc autem quę artes Christianis cōgruant salua pietatis suę custodia, ostendamus. Nam hæc, quod sæpe diximus, sæpe est enim dicēdum, prima semper debet ob oculos obuersari: nec ab illa mentis intentionem dimouendum. Si cui uel in prima sui origine, quum à natura fingitur, uel deinde munere aliquo Dei amplissimo ac prosperrimo tanta esset tributa mētis præstātia, ut ad illud se fastigiū diuinæ sublimitatis

attollens

attollens in eo tanquã in iucundissimo & naturali sibi quodam domicilio conquiesceret, & humanis omnibus despectis fastiditisq́;, ceu incola quispiam fieret illius inaccessibilis lucis, quam incolit sancta illa & præpotens natura, næ iste maiorem humana sortem nactus, uitam quandam in hoc corpore degeret angelicæ propiorem, quàm humanę: huic nullis esset artibus, nulla alia cognitione opus: nulla huic necessitas minaretur, nulla terreret altiorem casibus & necessitate omni. Ad hanc uitæ excellentiam quadantenus uidentur accessisse illi, qui in solitudine & locis remotissimis ætatem transegerunt separatam ab humanis commercijs, conditam & condulcoratam angelica consuetudine atque colloquijs, Pauli illi, & Antonij, & Hilariones uel corporis sui negligẽtes, nedum externarum rerum, affixi perpetuo & hærentes illi, cum quo beatissime erant infinita æternitate uicturi. Sed hi perpauci fuerunt, & ex quadã celsissima, ac planè diuina nota grandi beneficio dei selecti. At reliqui quibus ad tantam aspirare felicitatem non est datum, quum uelut oculos à sublimi illo intuitu demittũt, non debent sese abdere in torporem quendam otij, ut penitus nihil agant. Dominus in mundi primordio labori addixit filios Adæ: ex qua sententia illud scriptum est à Paulo ad ecclesiam Thessalonicensium, si quis non operatur, nec comedat. Solomon formicæ exemplo segnes ad opus extimulat: & Dauid beatum esse ait illum, qui panem edat labore manuum suarum quæsitum. Dominus noster in Euangelio suo non laborem tollit, sed anxiam solicitudinem de successu, quod est μεριμνᾶν. Itaq; non decet quenquam in ecclesia otiosum & inertem uiuere. Nam etiam sancti illi eremitæ, quum se ardor ille contemplationis interdum remiserat, exercebãt se uarijs operib⁹ pars manuum, quidã ingenij. Artes uero ac peritiæ quæ nam erunt? quæ nam aliæ, nisi quæ ad finem pertineant uel huic uitę, uel sempiternæ necessarium: nempe quæ uel pietatem excolant, uel uitæ necessitatibus succurrant, uel certe utilitatibus, quæ à necessitate non multum discedunt: pietatem porrò uel nostram ipsorum dico uel alienam: quemadmodum etiam necessitates. Tãta est temporis unicuique assignati breuitas, & in breuitate hac tanta fugacitas uitę. Tum ea quibus indigemus

Otium uitandum.

Quæ artes Christiani.

digemus ad animi cultum, aut corporis ſuſtentationem no
ſtri, uel aliorum adeo multa & uaria, ut ad ſuperflua de tã
ta temporis penuria aliquid ſuccidere, manifeſtæ ſit demen
tiæ: ad utilia non ſatis eſt temporis, & uacat alicui redundã
tia conſectari? Neceſſitatibus corporis ſubuenitur alimen-
tis, medicina, indumentis, habitatioue, peritia: eſt in his
quemadmodum parentur, & cõſeruentur, quis ſit uſus. Ex
colitur & purgatur animus ĳs, quæ illi uel lucem adferũt,
ut noſcat, uel ardorem, ut quæ amanda ſunt, proſequatur,
fugienda uitet: ad hæc partim aliunde tradita accipienda,
partim excogitanda per nos ipſos atque exercenda facul-
tatem unam dedit nobis Deus mentem in animo: inſtrumẽ
tum unum manuum in corpore: quîs duobus reliqua o-
mnia animantia longe anteimus: quantum enim inter ani
mos mens excellit, tantum inter corporum inſtrumẽta hu
mana manus. Sed de ĳs quæ hominum manus efficiunt, ali
bi erit dicendi locus: nunc de ingenĳ exercitamentis loqua
mur. In mente duo inſunt potiſſimum, uis intuendi, quæ di
citur mentis obtutus, ſeu acumen: & eorum quæ mens aſpe
xerit, uis quædam iudicandi, ac ſtatuendi: quorũ illud pri-
us ad ſpectationem ſolum pertinet, poſterius ad ea quę ſunt
homini agenda. Animus humanus uagatur per cœlos, per
elementa, per lapides, metalla, ſtirpes, animantes, per ho-
minem: nõ ſimpliciter, nam & eius corpus & animum ſcru
tatur: & quæ utriſq; accidunt uel perpetuo, uel intermiſſio
nibus temporum: hinc tranſit ad humana inuenta, quæ cõ
templatio patet latiſſime: hinc per ſpiritus ad Deum ſum-
mum & præpotentem. Quæ omnia prout uires ferunt, ac-
cepta tradit iudicio: hoc uero alia alĳs confert, & inter ſe,
& ſecum ipſa, tum oſtendit, quæ utilia, quę noxia, quæ neu
tra ſint corpori in uictu, ueſtitu, ſanitate, habitatiõe, ad ne
ceſſitates, ad commoditates, ad copias: quemadmodũ hæc
paranda, conſeruanda, ſumenda in uſum. Similiter proſpi
cit animo, quæ proſint, quæque obſint ad cultum, & lucem
mentis, unde is melior euadat, uel deterior, eadem ratione
qua prius diximus, ut parentur, ut cõſeruenter, ut utamur.
Verumenimuero homines nati ad ſocietatem ſumus, nec ui
uere penitus abſque illa poſſumus: hoc enim ſapiẽter eſt cu
ratum à natura, tum ut arrogantia ſuperbiſſimi animalis
retunda-

Artiũ oĩm diuiſio.

Iudicium.

Societas.

retundatur, postquam se tam multorum indigum circunspexit, tum ad conciliationem amoris mutui, qui usu & cõuersatione coalescit, tanto & facilius, & tenacius, quanto minus se admiscet arrogantia, dissolutio totius glutini humanæ concordiæ. Societatis uinculum est bonitas, rector iudicium, in quo sita est prudentia, moderatio uitæ uniuersæ. Prudentiam uero auget usus à memoria conseruatus: parum quippe magnarum & multarum rerum proficeret cognitio atque experimentum, nisi esset ubi hæc conseruarentur, ne effluerent, & quum opus est, præsto adessent: usus uel noster est ipsorum, uel alienus ad nos commonefaciendos, nobis relictus exemplis rerum gestarum, uel tanq̃ gestarum, quibus historia omnis continetur, & fabulæ, & apologi, & parabolæ: deniq; omnis memoria eorum, quæ dicta esse aut facta uel pro certo traditur, uel ad homines instituendos apta sunt & conficta. Eodem referuntur prouerbia, & sententiæ: omnia deniq; quę ex quorundam animaduersione annotata, in populo remanserunt tanquam publicę opes in ærario communi. Ad exercitium societatis

Sermo. sermo est hominibus tributus: quando enim tecti sunt nostri animi tam denso corpore, quę nam esset societas? quàm emortua & torpens, si tota esset in oculorum aspectu collocata? si tam uarios nostros cogitatus mutis solum nutibus promeremus? quod nec esset promere, sed magis accendere cupiditatem cognoscendi in alijs: sicut uidemus ijs contingere, qui inter se non intelligunt. Sermonis uicẽ literæ obtinent inter absentes, siue locorum intercapedine, siue temporum separentur, grande subsidium memorię, & testimonium fidele rerum actarum. In sermone duæ sunt artes, necessitatis altera, ut sit emendatus, quod non tam ad cultũ quendam, & nitorem ualet, quàm ad intelligentiam: altera commoditatis aut delectationis, in qua est omnis elegãtia, cultus, ac splẽdor dictionis: huic adiungitur accommodatio sermonis rebus, locis, temporibus, personis, quæ nascitur ex prudentia, eaq; rhetorica nominatur. Sed quia effrenati animi non raro ad alienam iniuriam proruebãt, leges sunt natæ: & iuris limitatio promulgata, id est carceres obiecti libidini, quam non cohibebat ratio tam uicina. Quæsita sunt quædam ceu ferramenta, quîs facilius ac cõ-

modius

modius in hiſce uerſaremur: ad moles & magnitudines uel explorandas, uel mouendas loco, uel conſtituendas ac figẽdas ubi eſſet opus, ars excogitata, quæ dicitur geometria: ad computationem qua nulla uitæ pars poteſt carere, Arithmetica. In perſcrutanda ueritate quæ nobis ita occultatur, adiuuatur iudicium inuentione probabilitatis: in cenſendis ijs, quæ ad coniecturam aſſumpſit, inſtrumento utitur dialectico, quæ cẽſura ueri nuncupatur. Acceſſit his omnibus laxamentum & recreatio animi per harmoniam ſonorum, quæ eſt muſica: ſub quam poëſis omnis uenit quę concentu numerorum conſtat: tametſi numeros quoq; ſuos habet oratio pedeſtris, non tamen lege definita & perpetua, ſicut poema. Hæc quidẽ excogitauit animus ſua induſtria accepta munere huius opificij Dei, quod natura dicitur. Longe omnia ſuperat peculiare illud Dei beneficium, quod unum uice eſt uniuerſorum, quocunq; dignatur accedere. Nobis tamen quibus propter magnitudinem flagitiorum non dignatur DEVS illud ad ſingula præſtare, adhibenda eſt diligentia, ut quæ conducant eruamus, prælucente lucerna, quam ille humano generi reliquit. Ergo hæ ſunt materiæ ac fines cognitionum earum quæ cum pietate non diſſident, imò uero & proſunt corpori, & earum multæ excolendo animo uehementer pietati deſeruiunt. Artes hæ, ſiue quis cognitiones malit nominare, pluribus rationibus ac modis limitari poſſunt, quàm explicari queat, ut cuique fines ac metas uiſum erit defigere: nam & coniungi inter ſe ſeparatæ quædam poſſunt, & coniunctæ ſeparari: ut ſi quis de natura unam artem, & cognitionis rationem faciat, quæ in animantium & ſtirpium contemplationem poteſt tribui: & de ſtirpibus in herbas, in frutices, in arbores. Sed nos ad diſcentium, niſi fallimur, commoditatem hunc in modum partiemur: ut quę ad cognoſcendum ſeu contemplandum pertinent, ſint primum aſpectus quidã faciei naturæ: qui planè eſt ſenſuum, uelut intuitus quidam picturæ: non aliter quàm quum urbes, populi, gentes, nationes, montes, fluuij in tabella proponũtur oculis: hęc nominent aſpectus ſiue cõtẽplatio: qui uero huius eſt peritus aſpector ſiue cõtẽplator: Deſcẽdet altius mẽtis acies ad intimũ naturę opificiũ, qđ in penetralibus

Aſpectus naturæ.

bus uersatur cuiusq; rei, quo animo est magis aditus, q̃ ocu
Prima philosophia. lo, & si per oculum tamen: is est primus philosophus, seu in
timus: scientia autem prima philosophia, uel intimum na-
Scrutatio. turę opificium. Ex utrisque exteriores causas scrutatur uir
sapiens, quæ oculis uiciniores sunt & reliquis sensuum: quæ
peritia scrutatio nominetur, seu inuestigatio: peritus autē
scrutator, uel inuestigator. Post quæ ad ea transcēdet, quæ
omnem penitus sensum effugiunt, cogitatione sola inuesti
gantur, eas res spiritales nominare consueuimus, quarum
Spiritalitas. disciplina sit spiritalitas: professores ipsi spiritales. Ex qui-
bus omnibus colligitur rerum narratio fusa iam & copio-
sa, & quæ non effecta solum, uerum causas quoque comple
ctatur explicando potius quàm inquirendo, quæ est histo
Historia naturæ. ria naturæ: & qui in ea uersatur, historicus illius. Accedat
ad usum contemplatio: præscribet, quæ nam admittēda in
Diæta. mensas, quæ à Græcis diæta dicitur: uocemus illum & nos
diæticum, aut si quis aliis uocabulis delectatur, uescū, esua-
lem: tribuat his quisque quantum uolet, modo res mane-
ant. Tum ad salutem uel conseruandam, uel instaurandā
Medicina. medicina. Cuius partem Hippocrates esualem facit: atque
huius inuētionem ad medicos refert. Satis prospectum est
corpori, transeundum est ad animum, & consuetudinē ho
minum inter se. Sunt præcepta, quemadmodum quisque
compositum & cōstitutum debet animum habere: quæ ars
Ethice. de moribus ethice nominatur, & qui eam profitetur ethi-
cus, seu moralis. Sunt pręcepta, quę docent quomodo quis
sese geret priuatim domi, quomodo publice in ciuitate: illa
Oeconomia. sunt œconomicæ, hæc politicę, unde œconomici dicuntur,
& politici: uerba Græca sunt Latinis auribus non inaudi-
Politica. ta. In sermone sunt regulæ, quæ ad emendatam elocutionē
Grāmatica faciunt, quæ est grammatica. Sunt quæ ad aptationem cō-
sentaneæ orationis rebus, personis, locis, temporibus, quæ
Rhetorice est Rhetorice. Scrutatio illa & rerum, & uerborum, & au-
torum ueteris memoriæ, obseruatio atque annotatio eorū
Philologia diligens, quæ grammaticæ est coniuncta, Philologia no-
minatur: & qui eam præstat, philologus. Vsus uitæ, exem-
Polyhistor pla maiorum, cognitio præsentium facit eum, qui Græca
uoce polyhistor dicitur, quasi multiscius: nobis sit sanè ho-
nestiore nuncupatione prudens: & eius tractatio pruden-
tia:

tia. Sequuntur aliarum instrumenta, Geometria, Arithmetica: quarum callentes sunt geometrę, & arithmetici. Tum de inuentione probabilitatis inuentor: de censura inuentorum censor. Musicus uersatur in musica: in poësi, poëta. In rebus diuinis & sacris uel consideramus, quantum licet mortali, sanctam illam naturam, uel ea, quæ nos ad illam adducunt, nempe eius præcepta, & uiam: qui circa priora uersatur Theologus: qui circa secunda theonomus appelletur. De his duobus aliâs, nunc de prioribus disseramus, quē admodum tradenda singula, atq; excipiēda existimemus.

Geometria. Arithmetica. Inuentio probabilitatis. Musicus. Poeta. Theologus. Theonomus.

Cognoscenda sunt ex libris omnia: ~~nā sine libris quis speret se magnarum rerum scientiam consecuturum?~~ Siquidē Dei afflatus perpaucos docet: & quos docet, ijs solū ea perhibet, quę maxime sunt ad sempiternam illam felicitatem necessaria. Videlicet tanta numinis indulgentia per quā rari prębēt se dignos, hoc est idoneos: nec fas est ut diuini magistri doctrina ad exhibenda hęc humilia sese demittat. Itaque studioso homini uel libris est utendum, uel qui locum librorum expleant magistris, aut restat utiq;, ut arioletur. Sed sicut in unaquaq; re obseruationes infinitæ sunt, neq; est enim res ulla tam exposita sensibus, quę satis non sit ad multa ingenia diutissime exercēda: ita libri ad immensum numerum excreuerunt, singulis quæ uel ipsi animaduertissent, annotantibus, uel quæ essent ab alijs prodita, compilantibus: ut iam non dico de multis artibus ac scientijs, sed nec de una aliqua, quæ scripta sunt monimenta, ijs legendis uita suffecerit, nedum intelligēdis. Seneca autor est negare Ciceronem, si sibi uita duplicetur, suffecturā eam per currendis Lyricorum uatum carminibus. Quod si illa omnia, quæ à priscis illis philosophis, historicis, oratoribus, poetis, medicis, theologis sunt ædita, peruenissent ad hanc ætatem, nihil esset nobis aliud habēdum domi quam libri: in libris fuisset sedendum, libri fuissent calcandi, incurrere in aliud non possent oculi, quàm in libros. Etiam ut nunc quidem est, non paucis terror incutitur, & odium studij, quum offeruntur eis in quaq; disciplina inexhausti laboris uolumina. Despondent actutum animos, qui ea intuentur: & miseri intra se queruntur, quis leget hęc? Quibus de causis in unaquaque arte ac peritia libri debent assignari,

De libris.

qui enarrandi sunt in scholis, qui secreto studio legendi ac euoluendi: ne ęuum adeo breue ac fugax in superuacaneis, & non raro noxijs quoq; consumeretur: & prius auolaret quàm ad frugifera ueniretur. Hoc qui faceret, magna scientiarum notitia & acrimonia iudicij fretus, nę is mea sententia ingens in uniuersum hominum genus beneficium conferret. Nec contentus esset libros nota quadam insignisse, sed ex libris loca etiam indicaret unde singula essent petenda. Quod nos quadam ex parte facere aggrediemur: quo successu, non multum laboro, certe optima uoluntate, & qua multorum ingenia excitabimus, eorum pręsertim qui beneficium hoc prolixius & cumulatius pręstare poterunt nationi studiosorum, siue maiore mẽtis ui instincti, siue cognitione rerum uberiore instructi. Equidem neq; hoc, neq; ullum aliud bonum inuidebo generi humano, à quocunq; proficiscatur: & me in postremum aut etiã in nullum reijci locum iucundissimum mihi erit intuenti profectus humanæ sapientiæ: qua sapientia si quo alio tempore, certe hoc isto plus quàm credibile est, mortalitas nostra indiget, collapsa in altum flagitiorum ac scelerum. Persecuturum me scriptores omnes legi dignos non est fidutia, ac ne possem quidem impeditus nõ tam eorum turba, quàm uel ignorantia uel obliuione mea. Libertatem hanc consulentis boni, memores rem esse studijs maximopere conducibilem, duntaxat quòd non tanti oportet æstimari meam censuram, ut ea satis sit ad mouendum ordine scriptorẽ ullum infimæ classis, tantum abest ut primæ. Itaq; de singulis artium uerba faciemus, & quemadmodum uideantur nobis tradendæ, & quid in quaq; earum bene ac utiliter existimemus ab scriptoribus proditum. Ante omnia quandoquidẽ necessitates sunt in uita uariæ, crebræ, & per momenta singula aliæ ex alijs succrescentes, ut nobis recte expendentibus nullum supersit tempus ad ludendum, referendæ sunt artes nõ ad inanem aliquam delectatiunculã, sed ad usum. Recte Galenus artes illas nuncupari non patitur, quæ utilitatis nihil adferant uitæ. Quare tametsi nonnullarum artium finis est, sicut ostendi, contemplatio, ea tamen sui ipsius finis esse non debet, sed ulterius in usum aliquem progredi. Quod si arti alius non est propositus scopus, certe alium

alium esse conuenit artificis. Contemplatio naturæ immensa infinita est, cuius alto si quis se credat, nec quò cupit perueniet, & amittet uitæ fructum omnem, nisi quæ studio erit consecutus uel ad uitæ commoda, uel ad suspectum atque admirationem autoris traducat. Quin etiam in uita hac contemplatio Dei, qua mirabilius dici nihil potest, nihil amplius, aut præstantius, ad usum est tamen aliquem conuertenda, ut accendamur, ut rapiamur, ut coniungamur illi. Admonebimus itidem nunc uelut in uestibulo, quoniamquidem consuetudinem scelerum supra modum adoleuit humana malitia, multum inualuerunt prauæ animi affectiones, ut purius tradantur artes, simplicius, minus infectæ, ac imbutæ uafricie atque imposturis, ut quod eius fieri ualeat, ueræ illi ac germanæ simplicitati Christianus populus reddatur: & pauciores habeant disciplinæ omnes scintillas, quibus succendantur animi, usque eo ad grandia per se ipsos & sæua incendia parati. Elimata est nimium malitia, & ad cotem prauitatis iudicium exacutum, nihil opus est maiore acrimonia, sed potius tanquam retusione quadam: non quo imprudentes fiant homines, sed ut synceri magis ac simplices, atque ea de causa prudentiores, non astutiores: eo enim futura est uita nostra beatior, quo minus contaminata fraudibus & captionibus, similis priscorum hominum, quos animorum rectitudo, & simplicitas diuinis colloquijs dignos reddebat. Adde quod disciplinæ breuiter ac puræ ostensæ acumen, iudicium, prudentiam, communium rerum usum adiuuant: longa earum tractatio retundit uim mentis, & molestissima est: de qua in concione uiri sapientissimi scribitur: In multa sapientia multa est indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem. Hoc loco iustissima quæstio occurrit de libris prophanorum hominum nempe gentilium, Agarenorum, Iudæorum, legendos eos censeam, an ne reijci in totum oporteat? quippe in quibus est multum malitiæ ac fraudum, ad omnesque animi motus inconsultos ac facinorosos plurimum ueneni. Grauior quæstio, & cura dignior, quàm quiuis facile arbitretur: de qua nihil possit semel in uniuersum dici. Positũ est à nobis paulo antea nullã cognitionẽ rerũ obesse pietati. Gentilium

lium opera bene lecta nihil prorsum nocuerunt ex Græcis Origeni, Iustino, Basilio, Nazianzeno, Chrysostomo: ex nostris Tertulliano, Cypriano, Lactãtio, Hieronymo, Ambrosio, Hilario, Augustino, Gregorio, Isidoro, Thomę: quibusdam etiam uehementer profuerunt, ut Augustino Ciceronis Hortensius. Nocuerunt multis ueluti Luciano, Iuliano Cæsari, Pomponio Læto, Domitio Chalderino, Codro Vrceo. Multi in se experiuntur pietatem suam ab illiusmodi literis aliâs uegetari, aliâs hebescere. Quapropter necesse est libros illos ceu latum quendã esse agrum, in quo herbæ proueniant partim utiles, partim noxiæ, partim ad delitias paratæ, uel ornamenta, ut flosculi quidam. Habent utilia contemplationem atq; inuestigationem naturæ rerum ad dapes, ad ualetudinem, ad totam uitam: habẽt mathematicas disciplinas ad multa conducibiles. Habent antiquitatis & omnis memoriæ cognitionẽ, exempla tot dictorum, & factorum, acute, grauiter, festiue, sancte: quibus excolitur prudentia atq; adiuuatur: totam deniq; illã, quæ encyclopædia dicitur maximę commoditatis ad uitam: in qua quæ obseruassent, atque adnimaduertissent diligenter consignata posteritati reliquerunt. Quo fit ut homines q̃libet ingeniosi non tam in multa uigore mẽtis possint peruadere, si sint indocti, quàm qui mediocri sint ingenio & doctrina præditi: his enim uelut subsidio sunt multi: illi uero ut maximi sint ingenij, certe singuli sunt, & soli. His accedunt quæ ad eandem faciunt prudentiam, ueri & inueniendi, & iudicandi instrumẽta. Adferunt insuper acutas & magni momenti insectationes uitiorum, uirtutum laudes, quibus uti nobis licet ad rem nostram, & contra nostros uitiosos. Habent præterea dogmata & sententias maiore quadam incitatione naturalis boni excusas, quæ in usum nostrum traducta ingentia præbent nobis ad res multas adiumenta. Habent postremo ornatum omnem, cultum, elegantiam, splendorem sermonis. Admiscent tamen his tã salutaribus perniciosa non pauca, & quasi uenenum melle aut suauissimo uino temperant. Scrupulos, & suspiciones de rebus pietatis, quodq; est præter cætera pestilentissimũ, derisum etiam apertum, & nonnunquam insectationem quoq;: quum lusciosi ac infirmi oculi intendere in tantum fulgo-

Quę habẽt utilia.

Quę mala.

fulgorem non sustinerent. Tum multorum uitiorum laudes, ut superbiæ, iræ, crudelitatis: admirationem atque adorationem potentiæ, opum, uoluptatum: enarrationem eorum uitiorum quæ commemoratione sola audientes contaminant: ut libidinis, ultionis, uani decoris. Aperiũt scholas uersutiæ, fraudum, imposturæ. Vnde necesse est animo, uelit, nolit, multum doli & captionũ adhærere, quas in occasione exerceat. Nam ut eorum curæ ac cogitatus ad ambitionem referebantur, uel quæstum, ea sequebantur modo, per quę uel pecunia parari uel honor posset. Ei qui scit esse damnosa hæc, quique ea cognoscit, fortassis nihil foret periculi per hæc ingredi, & quæ uiderẽtur, decerpere: quin sapientes uiri haud secus noxĳs utuntur interim contra noxia, ac periti medici uenenis contra uenena. Sic illi conferunt hæc cum nostris ad demonstrandam & illorum impuritatem, & excellentiam nostrorum: ut collatione tenebrarum illustrior appareat nostra lux. Denique omnibus bene utuntur uel pro se, uel contra illos: ut qui nostrates aduersum gentes scripserunt iugulantes eos suo ipsorum gladio: quorum catalogum Hieronymus exponit Magno oratori respondens, quem Calpurnius Lanarius subornarat. Idcirco Iulianus Apostata, quum maxime persequeretur Christianos, artes eos liberales uetuit docere: ne scilicet de aquila pennas euellerent, quibus aquilam configerent: qua imagine usum esse illum aiunt, quum se suis artibus imperitum deprehendisset. Periculosa sunt hæc curiosis: quales illi sunt, qui non dubitant cicutam gustare, & experiri cuius sit saporis, id quod hominem extinguit. Itẽ imperitis, incautis, qui dextere uti nesciunt. Esset omnino cõsultissimum propter infirmitatem & tenebras nostri ingenĳ, hæc esse repurgata, ut nulla occasio nocumenti foret reliqua: uel ut in ĳs demum campis uersaremur, in quibus solæ herbæ utilitatis cuiusquam, aut honestæ uoluptatis crescerent à probo & prudenti agricola illic satæ, ex tutis uiridarĳs sanctæ religionis desumptæ, aut quæ conuenirent, ex periculosis agris huc translatæ, tanquam thesauri Aegyptiorum ad ornatum templi conuersi. Quãto & fructuosius & iucundius hic in nostris pratis spaciamur, ubi nullas nec ab herbis, nec à serpentibus insidias metuimus,

quàm in illa Asia, aut Africa inter suspecta & periculosa. Sanctus Ambrosius sapienter ac pie, opus Ciceronis de officiis, quod plenum esset bonarum rerum ac uitę conducentium, ad pietatem nostram transtulit, tutius iudicans hauriri illa de Christiano pectore manantia, quàm de gentilitio. Intelligentia ac peritia mali paucis prodest, præsertim si quemadmodum malo illo uti possimus, ostendatur cum aliqua nostra uel oblectatiõe, uel ut uulgo solemus loqui, utilitate. Hac de causa infirmitatem nostram reputans Dominus, tum occultas & fraudulentas dæmonis insidias, uetuit, nequid penitus nobis esset cum illo commercij: fortassis aliquibus posset esse citra damnum, sed commune periculum in commune prohibetur. Itaq; nemini bono uiro arbitror in dubium uenturum, quin præstet uel à Christianis accipi doctrinam Christianam christiane traditam, uel ex monimentis impiorum resectis ijs, quæ integritati bonorum morum possent officere. Quod perfici si non potest, saltem præeat uiam uir aliquis non solum eruditione præditus, sed probitate etiam ac prudentia, cui nos credamus tanquam duci: qui à periculis dimoueat uel tacite extra significationẽ periculi, ne curiosorum cupiditatem irritet, uel quibus conueniet, aperte demonstret, quod malum delitescat: & percognitis eorum quos ducit ingenijs, tantum cuique permittat, quantum censebit expedire. Hunc in modum accipietur in connubium gentilis fœmina resectis unguibus & capillis iuxta ritum filiorum Israelis, sicut D. Hieronymus interpretatur.

DE TRADENDIS DISCIPLINIS LIBER SECVNDVS.

SEQVITVR IAM VT DICAMVS, quæ, quomodo, quatenus, à quibus, quo loco sint tradenda singula. In omnibus illud potissimum spectandum ut syncere exhibeatur institutio, ne probi mores uel corrumpantur, uel utiq; retardẽtur & hebescant. Primum omnium de loco uideo dicendum, nam is in constituenda schola primus etiam solet prospici. In quo hęc consyderari conuenit, cœlum ut sit salubre, ne subinde profugiẽdum sit scholasticis luis metu perculsis. Alexinum philosophum Eliensem quod in loco doceret insalubri, tum in rerum multarum, quę usui erant necessariæ, penuria, discipuli deseruerũt omnes: & quidem quũ uehemẽter probaretur, ac placeret. Sed nec minus uernantem, aut amœnum elegerim, qui scholasticos ad prodeundum sæpe solicitet, nisi forte delitiosis disciplinis sit danda opera: ut poeticæ, musicæ, historiæ: hanc cœli grauitatẽ arbitror electam fuisse à Platone in Academia suburbano Attico. Nam si omnino insalubritatem est secutus, parum ipse consilium mihi suum probarit. Sanos enim necesse est eos uiuere, qui bonam & diligẽtem operam nauaturi sunt studijs doctrinarum. Spectatur dehinc, ut suppetat alimẽtorũ & copia & utilitas: ne felicia ingenia in tenuitate fortunarum cogantur renuntiare literis, quibus uacarent magno & suo, & multorũ bono: præsertim quũ disciplinas sæpius iuuenes sectẽtur in re modica, q̃ opulẽti, quos uanitas fortunę ad lõge diuersa studia traducit, uenatiõis, equorũ, belli, lusionũ, libidinis, & uoluptatũ omnium, ad quas adipiscendas arbitrãtur se in diuitijs aptissimã habere facultatem. Sit item locus separatus à frequẽtia, & potissimũ opificum, qui strepitum & magnos ædunt sonos in opere: quales sunt fabri, & lapidicidę, omnes deniq; qui mallio utuntur,

De loco Academiæ.

tur, quiq; rota & torno, & pectine textorio: nec sit tamen omnino infrequens, ne testibus ac uelut spectatoribus careant flagitiorum, si quibus sint dediti: idcirco graues esse incolas atq; incorruptos uelim, quos scholastici uereantur: non caupones, non malignos, qui ad prauas artes impellant: non sordidos, & exigui lucri captatores: illiberales enim reddunt studiosos ac sordidos, & quales sunt qui Græco uerbo μικρολόγοι nominantur, quo nihil est sapientiæ inimicius. Procul etiam à comitatu regio, & puellarũ uicinia: alteri otio ac malis artibus inuitant rudes animos, & pertrahunt facile teneros, ac in quiduis flectiles: alteræ forma alliciunt ætatem blando illi malo obnoxiam. Consultius esset extra urbem constitui gymnasium, præsertim si uel ea sit maritima, uel mercimoniis dediti incolę: modo ne locus caperetur, quo ex urbe consuessent otiosi deambulare animi gratia. Nec publico itineri adiaceat, ne animi scholasticorum nouitate commeantium auocentur ab opere instituto. Non in regionis limitibus, qui solent bello infestari: ne is metus non sinat quietos in studia intendere. Statuatur in unaquaq; prouincia Academia communis illius: prouinciã definio, non limitibus naturæ, nempe mõtibus, uel amnibus, uel mari, sed ditiõe ac principatu. Ne iuuenes si limites claudantur uicino bello, uel cum suo periculo & suorũ cura, atq; anxietate in alieno regno studeãt, uel cogãtur bene cœpta studia magno cũ dispendio intermittere. Nemo sit admiratus ea cura locum quæri, ubi nascatur & adolescat sapientia, quum tam anxie locum prouideamus apibus daturis mel pretii quãto infra sapientiã?

Magistri. Sed maxime omniũ ad locum faciunt homines: ideo magistri non modo sint ea doctrina, ut possint bene instituere, sed habeãt tradendi facultatẽ ac dexteritatẽ. Mores sint in eis puri, prima est ea cura, nihil ut dicant, aut faciant, unde in auditorẽ malum possit exemplum transfundi: neu aliquid, quod tutum nõ sit imitari. Si quid uitii habent, uel laborent omnino seponere ac tollere, uel quod secundũ est, licet grãdi interuallo, præsente auditore diligenter ac strenue abstineãt: nã hunc oporret se ad magistri exẽplum cõponere. Nec probatis tm̃ erit moribus, sed prudens quoq; tum ingeniũ habeat accommodum ei, quã profitetur arti:

atque

atq; ei generi auditorum, quos in disciplinam recepit, quo melius tum ipse tradat, tum illi percipiāt: ut grammaticus ne sit rabiosus: non pertinax medicus, quiq; melius dicenti nolit cedere: non moralis philosophus arrogans, & flagitiorum manifestus. Prudētia uitæ totius rectrix maximas ualidissimasq́; habet uires & ad recte artes tradendas, & ad uitia emendanda, & ad reprehensionem, & castigationem, quum est opus, & quatenus: multum enim efficiūt hæc suo loco, suo tempore, suo modo adhibita: intempestiua autē omnia odiosa atq; inefficacia sunt. Bonus sit magister, & literarum amans: nam quia studiosus libenter docebit, ut se exerceat: quia bonus, ut aliis profit. In discipulos affectu erit patrio, ut illi sint ei filiorum loco, nec quantum ab illis aut à professione redeat, spectabit. Nunq̄ bene traditur disciplina, quæ uendit: quod in primis uitauisse Socratem Xenophon est autor in cōmētariis. Duo sunt uitia ab omni eruditione, atq; eruditis longissime pellenda: Auaritia, & honoris cupiditas: quæ simul artes corrumpunt, simul literatos ac literas adducunt in contemptum. Adigunt eñ doctos homines ad indignissima, nempe ut subscribant sentētiæ absurde, atq; imperite sentientis: ut in disciplinam atq; ad honores doctrinæ admittant dehonestamenta artium. ut pertinaciter stent pro falso: malintq; inuerti ac perire omnia, q̄ fateri sese uictos, aut aliquid ignorasse: ut ea denique faciant, dicant, quærāt, uenentur, non quæ doctrinam adiuuent, ac mores, sed per quæ pecunia uel gloria comparetur. Hinc fraudes, rixę, periuria, odia, postremo sectæ impotenter defensæ: quomodo discipulos reget, qui laudē ab iis uel pecuniam sperat? Ergo omnis quæstus occasio reuellatur ab scholis. Accipiant doctores salarium de publico quale cupiat uir bonus, fastidiat malus: ne si amplum sit, imperiti & mali eò se insinuent lucri cupiditate: probi ac eruditi qui ambire uel nesciunt, uel nolunt, excludantur. Nihil à scholasticis accipiant, ne illos captent, neúe propter spem mollius ac indulgentius habeant. Nec alimenta sua discipuli à magistris emant: Sed hebdomadatim eligatur unus ex sodalibus, qui sit uelut architriclinus, is curet diebus singulis emendas epulas: exacta uero hebdomade, subducta ratione, cōferant symbola, addito quod præbeatur ministris

Duo uitia ab eruditione repellenda.

 pro

pro opera. Cibus sit parabilis, purus, concoctu facilis: præstant hæc & sanum corpus, & ingenium uegetum. Omnis item iactantiæ, arrogantiæ, ostentationis occasio tollatur. Idcirco raræ sint disputationes publicæ, in quibus non eruitur ueritas: nam nemo uerius dicenti assentitur, quæritur modo laus ingenij, uel peritiæ: in qua contentione laudis crescunt rixæ, & conuitia, & simultates, quodq; sceleratius est, ingenium cõtra ueritatem sumit arma: & ad eam subuertendam cuniculos omnes agit, & machinas quascunq; potest admouet, ut uelit ueritatẽ ab se superari, ac prosterni, non se ueritati summittere: quæ pugna adeo nefaria ac impia bonos uiros non decet, minus Christianos, quorum affectus purissimos esse conuenit, & obsequentes ueritati, qui est Christus ipse. Postremo ex illis disputationibus cauillosiores ac peruicaciores discedunt multi, doctior utiq; aut melior nemo. Gradus honorum in academia an erit satius nullos esse omnino: iuxta uerbum domini: Nolite uocari rabbi: unus est magister uester: ut sit potius temporarium quoddam docendi munus, quàm perpetua dignitas: an præstabit esse aliquos ad discrimen imperitorum hominum, ne hi omnes metiantur eadem uel approbationis uel reprobationis decempeda. Nam illud Christi dictũ ad cœlestem pertinet doctrinam, cuius ille est magister unicus. Ita non quod in abusus abijt uidetur prorsum tollendum, sed corrigendum ac sanandum. Nullæ sunt satis bonæ leges, si eas malitia hominum uelit ad obsequium suarum cupiditatum detorquere. Sanciendæ nihilominus sunt quantũ quidem fieri possit, optimæ. At uero ad eos honores pauci admittantur: ne res amplissimi pretij uulgando uilescat: tum quia multorum crescit arrogãtia, qui specie dignitatis turgidi recusant à doctioribus discere. Ideo consulit Diuus Iacobus, ne uelint multi magistri fieri. Detineantur omnes in quaq; disciplina certo quodam tempore ac legitimo, ne leuiter quis degustata eruditione, sese pro absolute instituto uenditet, quiq; periodum confecerit, ut aiunt in Græcis certaminibus. Addatur aliquid temporis tardiusculis, non enĩ unum esse omniũ tempus expedit: nihil esset æqualitate illa inæqualius. Qui discunt, nuncupabuntur studiosi uel discentes. Tum post certum tempus capto experimento fient professo-

Gradus honorũ.

Nota.

Discentes

Professores. Magister. Professor.

professores. Profitebuntur aliquandiu apud auditoriũ frequens,cui & illi nonnunq̃ intererunt,qui iudiciũ de eo ferre possint,quod dicat. Quod si approbentur,desinent professores esse,fient doctores,uel magistri. Ex his,qui cõmode poterunt docebunt: quos appellabimus magistros professores,quibus præcipuus habebitur per uniuersam academiam honor. Quod si quis uel imperitia uel flagitiosa uita ac probrosa doctoratui erit dedecus, abrogabitur ei publice dignitas haud aliter,q̃ solent magistratus ciuitatis in ordinem redigi. Qui ad magisteria euehentur,censeantur nõ ex doctrina modo, sed etiam moribus: doctrina eñ cui nõ respondet uita, res est perniciosa & turpis. Vita aũt sine doctrina multũ quidem meret laudis,sed ad docendũ non asciscitur. Itaq; non est hic ei locus,alibi habet maximũ & honestissimum: qui designãtur, aut honorem ineunt nihil soluant omnino. Nec cœnam faciant,ne ulla penitus cupidine solicitẽt animos eorum, qui ad honorẽ admissuri sunt. De symbolis conuiuentur si uelint, ad hilaritatis testificationem. Sed ita exhilarescant, ne se sapientiæ studiosos esse obliuiscãtur. Faciant eos professores aut magistros,qui eruditione, iudicio, moribus,& docere alios,& in uulgus approbari possint. Non erunt huiusmodi uiri dedecori disciplinis, non eis peruerse abutentur,nec aliorum interturbabunt quietem, nec tanti lucrum ullum æstimabunt, ut ea gratia publicas utilitates affligant dandis uiarum ducibus ijs, qui sequentes in præceps deturbent. Misereantur generis humani cæci ac inter tot discrimina destituti: meminerint dominum ac magistrum cœlestem ad illos clamare, uos estis sal terræ: uos estis lux mundi: quòd si obscuretur lumen, quis contuebitur? si infatuetur sal, quid salietur? Ergo professores ac magistri ipsi inter se quæstu neglecto, ostentatione semota,boni,docti,prudentes concorditer uitam degent,scientes se Dei negotium gerere,ut mutuo opitulentur. Neque enim qui fratrem pro ueritate laborantem iuuat, hominẽ iuuat,sed ueritatem: & Dei se ministrũ præbet, à quo omnis ueritas,seu potius qui est ueritas ipsa summa,pura,absoluta. Procul aberunt à sectis & rixis,qui sciant pleraque omnia in disciplinis obscura esse ac incerta: furiosumq́; esse odisse fratrẽ propter id quod nõ magis comper-

Professores aut magistri qui faciendi.

compertum est tibi, quàm illi: tantum nescio quę uerisimi litudinis lux alijs plus paulo, quàm alijs affulget. Professores eligentur non ab scholasticis, in quo permultum ualet ambitus uel gratiæ, uel pecuniæ: nec ab illis utilissimi præponuntur, sed gratiosissimi: & maxime populares, ac blandi, aut qui plurimum uel dederunt, uel promiserunt: aut à quibus licentiam sperant. Quanto minus probo, quod in nonnullis fieri Academijs intelligo, ut eadem hora duo de eodem argumento doceant, quos illi uocant concurrẽtes: quo uerbo nullum audiui unquam appositītius: nam concurrunt planè, & congrediuntur, & pugnant cõuitijs, amarulentia, rabie: seruitur auditorio tanquam scenæ: cui non placet uir melior, sed histrio melior. Neq; enim iudicare auditores de eo possunt, quod ignorant: hinc confligitur magno auditorum applausu, quibus est pugna illa ad spectandum iucundissima: perit respectus omnis & reuerentia præceptoris, atq; hinc philosophandi tranquillitas, & studiorũ profectus: assuescunt tam magistri quàm discipuli inuidentiæ, iracundiæ, uirulentiæ linguæ, impotentiæ factorum ac dictorum, & alijs uitijs bono uiro uehemẽter indecoris: unde ad rempublicam, ad rem priuatam, ad consilia, denique ad omnem uitæ functionem & ignari ueniũt, & inepti, ob affectus perpetuo tanquam in fera bestia iritatos. Quapropter deligantur professores, & approbentur non turbæ imperitæ ac incoditæ suffragijs, sed à paucis ex Academia de eruditione ac uita spectatis. Iam uero quum ad scholã deducetur puer à patre, ostendatur patri non literas debere quæri uelut instrumentum, quo paretur otiosus uictus: indignum esse id præmium labore tam præstanti: quam sententiam si ipsi re ac uita expresserint, facile credent alij ueram esse. Nam contrà, quam tandem habebit pater de prudentia & sanctitate filij sui spem, qui magistrũ, id est, exemplar filij uel imprudentem uiderit uel malum? Declaretur ei literarum finem esse, ut sapiẽtior fiat iuuenis, ac inde melior. Maneat puer in pædagogio unum aut alterum mensem, ut ingenium illius exploretur. Quater per annos singulos in locum aliquẽ secretum magistri conueniant, ubi inter se de ingenijs suorum sermocinentur, ac consultent: & ei quenque applicent arti, cui quenque idoneum uidebunt.

[Margin notes: Electio ꝓfessorum. — Concurrẽtes. — Primus ingressꝰ pueri in scholam.]

bunt. Apollonius Alabadensis dicēdi magister, ut scriptum est à Cicerone, quum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse Oratores euadere, operā apud se perdere, dimittebatq́; & ad quamcunq; artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atq; hortari solebat. Faciant idem gratuiti doctores, quod mercenarius, quod rhetor, philosophi, ac Theologi, quod gentilis, Christiani: ne sinant illum tempus apud se ac pecuniam perdere: nihilq́; aliud queri literis, quàm ignominiam, & seminarium errorum, & tanquam bestiā lacessitam immitti in ciuitatē. Hæc si fiant, non aliter uenerabuntur indocti doctos, q̄ diuos è cœlo delapsos: & eorum academias, ut sancta loca, & sacri horroris plena, quę numine inhabitentur, ut quondam Heliconas & Pernassos. Quàm indignum reputanti uideatur, nos propter nostros mores ac nostras ineptias rideri ab imperitis, ac contemni? idq́; quod grauissimū est, non iniuria nobis accidere? Enimuero ferendum non est moderatioribus esse plerunq; affectibus agricolas, & sutores, & carpentarios, & homines de ima pleba, quàm eruditos cōplures. Ad eiusmodi scholam non solum deducerentur pueri, sed ipsi etiam senes tanquam ad portum se reciperent fluctuati in magna ignorātiæ ac uitiorum tempestate: omnes deniq; attraherēt maiestate & autoritate quadam: plusq́; apud auditores proficerent fide, ac ueneratione sui, quàm plagis, ac minis. Acutissimus erit stimulus ad studia, & ad parēdum præceptoribus graue pondus admiratio ingenij, ac morum. Hæc est uera academia, scilicet conuentus, & cōsensus hominum doctorum pariter & bonorum congregatorum ad tales reddendos eos, qui illuc disciplinę gratia uenerint. Neq; enim satis est unum aut alterum in ea esse bonum, si sint mali multi: numero & cōspiratione & audacia mali superabunt bonum, quemadmodum uidemus passim contingere: atq; ad eum transibunt discipuli, quisquis plurimum indulserit suis. Quæsitum est ubi melius doceantur pueri, domi ne án foris? Si qua talis esset Academia, qualē depinxi, utiq; multo esset utilissimum illic institui, etiā ex templo à lacte, ubi optimos mores statim imbiberet, mali autem mores essent ei noui, ac detestabiles: ut ille qui apud Platonem educatus, quum iratum uideret patrem, admiratus

Academia quid.

Domi an foris docēdi pueri.

ratus uehementer ac offensus nihil se uidisse apud Platonē tale affirmauit. Sed ut nunc sunt academiæ, maior est deliberatio, quàm quis credat. Potest enim cōsultari de domo, de patria & extra patriam. Ante omnia assuefaciendi sunt pueri bonis rebus delectari, atq; eas amare, tristari malis, ac eas odisse: accommodentur tamen opiniones illorum captui: nam nō statim summa illa & absoluta apprehendūt. Res est consuetudo dulcissima, & opiniones illa ætate acceptæ, diutissime nos in reliquum uitę prosequuntur, atq; eo magis, si procedente ætate rationibus affigantur, & confirment. Ad hæc sunt pueri naturaliter simij, imitant omnia & semper, eos pręcipue quos propter autoritatem & quam illis habent fidem dignos imitatione iudicant, ut parentes, nutricios, magistros, pędagogos. Itaq; multorum indolem corruptam ab alijs accepimus, à quibus correctam oportuerat, nempe ab istis eisdem quos modo nominaui. Magnam esse patri curā de filij moribus conuenit, tanto maiorem quàm de hæreditate, quanto pluris sunt mores: & siue hæreditatem relicturus est aliquam, siue nullam, prima est habenda probitatis ratio, imò nihil est hęreditate opus, sed uirtute: nam fortunas celeriter & parabit bon9, & dissipabit malus. Dominū quoq; rationem de liberorꝫ educatione à parētibus reposcere quum natura ipsa per se loquitur, tum nos mysticæ literæ exemplis ac præceptis docent. Ergo si non alia de causa, certè ob hanc quę est maxima de filio noscat se pater, & domum, ac familiam totam, præsertim quum de filij institutione deliberat, etiamsi omni alio tempore ignoret. Si uiderit esse, qui pueri cereum ingeniū fingant in peius, amoueat, si potest commode: sin secus aut nec ipsi est, nec in familia habet cuius mores possit puer cū laude exprimere, foras illum ad eam rem mandet. Sic Romani olim filios suos ad senem aliquem mittebant principem uirum, grauissimum, & sanctissimum disciplinæ gratia. Quemadmodum Cicero deductus est ad Q. Scæuolam tanto maiorem ac præstātiorem genere, dignitate, opibus. Nam senes non aspernabantur eam curam, quam uidebāt utilissimam esse ac cumprimis necessariam suæ reipublicę: quæ respublica nō alia esset post ipsos futura, quàm quales ipsi pueros illos aut adolescentes reliquissent. Nūc ut pau-

Patri cura erit de filij moribus.

cos

cos ac propè nullos tangit cogitatio communis boni, ita munus hoc omnes fastidiunt minime profectò fastidiendum, sed uehementer imprimis pro patrię pietate appetendum & complectēdum, quæ hoc tempore quid sit apud plerasque nationes ne intelligitur quidem, adeo sibi quisque uni uiuit, & ualet. Ergo pater si potest pędagogum asciscat filio sanctum uirum, & incorruptum: ab eo doceatur, si is sit, qui docere possit, modo ne solus: minus enim proficiet, ut Quintilianus ostendit. Si parare omnino non ualet, aut non talem, à quo possit bonam institutionem accipere, aut si condiscipulos non habet, mittat ad gymnasium ciuitatis publicum: & deligat sibi propinquum, aut affinem, aut necessarium aliquem, ad quem subinde puerum mittat: à quo ille studiorum rationē exigat, & mores formet. Sed in gymnasio eos habitare minime placet: non eñ illic adeo aluntur salubriter, nec tam instituuntur liberaliter, ac domi: si modo non animo parētes sint despicabiles homines, & sordidi, ac flagitiosæ uitæ: uel qui filiorum indolem proiectissima indulgentia corrumpant. Nam qui ob educationem communem, officiosam, ingenuā pueros suos ad pædagogia quædam mittunt, uehementer sunt animo falsi: quippe magistri ferè in illis sunt auari, sordidi, spurci, tum morosi, difficiles, iracundi, sensu peruersissimo, interdum etiam, si Deo placet, mulierculę: pueri uero inter se, quoniam non omnibus quæ agunt, præesse potest magister, alij alijs autores & exemplo sunt ad obscœnitates, & prauas quasdam opiniones de rebus: ergo exeunt illinc adolescētes, quales nec intueri quisquam in conuictu possit absque nausea, nec perferre sine odio. Mitti uero ad publicam academiam, ut nūc quidem sunt hominum mores, non passim expedit. Principio explorādum est in patria ab amicis, qui nosse id queāt, ingenium, sit ne eruditioni satis idoneum. Ipse de se multa quotidie præbebit indicia. Hinc an eruditione probe usurus. Nam nihil est peius, quàm abusus bonarum rerum: & eruditio instrumentum rerum maximarum conuertetur ad scelera ingētia in animo prauo posita. Merito Quintilianus potiorem sibi causam uideri ait uiuendi honeste, quàm uel optime discendi. Ex malis atq; ineptis rari in bonum uertuntur; cōtrà potius naturæ degeneratione multi ex bo-

De academia.

ex bonis mali fiunt. Mutantur enim homines à sodalibus, quos habent charissimos affrictu quodam uelut contagie, dum nihil sustinent illis refragari. Mutantur gustu uoluptatum, mutantur denique quòd corpus semper in animũ incumbit, atque eum põdere suo deprimit, nisi magnis præceptorum & rectè exercitationis tibicinibus fulciat. Qua de causa dictum est à Solomone, incertum esse cursum adolescentis. In academijs publicis ipsa ætas ad uitia procliuis impellitur uel à sodalibus & amicis perditis, uel praua quapiam animi libidine: atque ubi semel cœperit ruere, quicquid fit obuium, protrudunt, ac secum luctantur deuoluere. Si præceptores habeant aut pædagogos acres, ac in officio sedulos & uigilantes, obdurãt ad uerba, & uerbera: quæ iam ex cõsuetudine ducũt pro nihilo: ad quę perferẽda uel stimulantur à sodalibus, uel à dulcedine uoluptatis. Hinc odium pædagogi tanquam obicis uotorum: & ubi se paulo solutiorem conspicit, asperum se prębet monitoribus, ut inquit Horatius. Tenetur nõ in officio, sed in officij quadam simulatione: in qua manere eum cogit metus pessimus officij custos: qui ubi in animo inualuit, reddit illum mancipium nequam: nam pulchritudine uirtutis adductus nihil agit, aut quod secundum est, licet non proximum, spe laudis. Ergo non ponit operam in literis, nec id quod agere uidetur, agit: sed præsente corpore animus ad desideria sua peregrinatur: qui etiam corpus secum eodem rapit, si paulum modo metus abscedat. Nec secus quàm nouus pullus perpetuo conatur excutere & frænum, & stratum, & sessorem. Quod si qua ratione pædagogũ aut institutorẽ queat à se dimouisse, præclaram uidetur sibi nactus uictoriam, & liberatus graui seruitute: quod gaudium ipsius? quæ gratulationes, & applausus sodalium perditorũ? Tum uagatur, tum errat solutus in licẽtia omnium flagitiorum: & impingit ad omnes scopulos uoluptatum, non aliter ac nauis in summa fluctuum tempestate fracto clauo & gubernatore summerso. Grandiusculi adolescentes non cohibentur in academijs à pręceptoribus, & magistris ludorum: scilicet non audent hi, ne mutent gymnasium, & aliò transferant uilem quæstum: quanto minus si sint diuites? prædam enim suam plerique doctorum spectant, non institutionem di-

ſcipuli. Quibus ex rebus præter corruptum adoleſcẽtis animum, & mancipatum flagitiĳs, quod eſt grande ac præcipuum malorum, hæc etiam ſequuntur non exigua. Iactura rei familiaris pauperis patris, & cui fortaſſe aliĳ ſunt ſudore ſuo liberi nutriẽdi. In hunc enim de ſua tenuitate largus eſt pater, quem alit blande, ac fouet tanquam ſenectutis ſuæ baculum, & familię totius columen: & magno olim cum fœnore compẽſatum iri fratribus ab iſto ſperat, quod in præſens illis detrahat, ad faciendum huic uni otium ſtudiorum: ita longo pòſt tempore, & cõſumptis pecuniĳs, apparet ratio, ac ſpes omnis ſenis parentis inanis & caſſa. Iacturæ numorum accedit iactura tẽporis irreparabilis: elabuntur optimi uitæ anni, & inſtitutioni aptiſſimi ſine fructu: creſcit ipſe, & cum eo ignorantia atque odium diſcendi. Nec qui aliquando fuit ſcholaſticus, id eſt, dominus, & liber, demitti ſe patitur ad artem aliquam ſellulariã, aut quę manuum opera conſtet. Redit domum agreſtis fera atque incondita, ſtipatus inſcitia, arrogantia, inciuilitate, ineducatione, ſordibus, animo ad libidines & flagitia proiectiſſimo, interim quoq; ex uita illa in obſcœnitatem omnem ſolutiſſima morbis confectus. Excuſſerat prius quàm è ſchola egrederetur, pudorem omnem ac uerecundiam præceptorum primum, mox parentum, & neceſſariorum, & patriæ totius, tum propter diutinum uſum peccandi, qui ex pectore ſibi addicto omnem uirtutis reſpectum eĳcit, tum quod ex patria à ſuis omnibus amantiſſimas ac reuerẽtiſſimas ſæpe literas accepit, quæ ad eum tanquam ad uirũ prę ſtantem eruditione ſcribebantur. Quod ſi admoneãtur meliorum, reluctantur, & ſpernunt alios tanquam rudes atq; imperitos: nec ferunt ſe ab his moneri, qui ſe toties ſint faſſi inferiores ipſo rerum peritia, ac prudentia. Et quo ſolutius agant nulli ſubditi, emunt gradum aliquem honoris ſcholaſtici, id eſt, effrenem ac liberam arrogantiam, ſæpe applaudente & læto patre, qui quid agatur uidet, quorſum pertineat ignarus. Ibi uero ſuis omnibus numeris perficitur inſolentia: fugiunt patriam, & parentes, quos quia ſui dedecoris conſcios metuunt, oderunt quoque: inimici ſunt doctis, quibus uident ſe adæquatos aut prælatos etiam dignitate, non doctrina: & iſtorum lux illorum tenebras ma

nifestat clarius, & quasi coarguit: est pessimum hominum genus, quia indoctum, & superbum. Omnia sunt meliore conditione in patria, salubrius nutriūtur tenera corpora, & ad ualetudinem, ac nascētes uires confirmandas utilius: educantur liberalius, ac purius inter senes, & prudentes: præter hæc etiam minoris. Quotidiana cum parētibus consuetudo non patietur pietatem erga illos exolescere: facile enim conseruabit pater, ac tuebitur sui reuerentiam in filio, quē quotidie uidet, cui aliquid quotidie pro patria potestate imperat. Renouatur singulis diebus ius illud uelut usurpatione possessionis. Augetur etiam charitas, si uel filius sit natura bonus, uel in parente signa aliqua conspicit probitatis, ac sapientiæ. Pietas eadem ex parentibus in eos se diffundit, qui cum illis iuncti sunt sanguine. Ergo si malum est ingenium, metu est opus, quis maior quàm parentum, & propinquorum haustus cum lacte, & ætate confirmatus? Sin generosum est ingenium, amore ducetur, quis maior quàm aduersus parentes & consanguineos? Quid quod pleriq; non alia de causa ad bene agendum adducuntur, quàm parentum respectu, ut aliquod illis de se gaudiū præbeant. Sicut de Martio Coriolano scribit Plutarchus: & horum recordatio etiam in remotissimis regionibus maximum est multis incitamentum, ut se ex illorum gerant sententia. Poterit pueri ingenium à propinquis & necessarijs explorari, cui sit rei potissimum idoneum: & ipse quotidie puer multa sui ædet signa. Si literis non sit aptus, nec ludet in ludo rem, & quod re est pretiosius, tempus: transferetur mature ad id cui iudicabitur appositus, in quo cum ingenti fructu uersabitur: & erit ex illis, quos quasi absolute edoctos παιδομαθεῖς consueuerunt Græci nominare: occurretur pullulantibus ac teneris etiamnum uitijs: tum flectilis animus ad recta formabitur. Reuerentiam illorum in præceptores facile in patria parentes, consanguinei, & paterni amici autoritate sua conseruant. Aequales minus habent ad corrumpendum uirium: nam & ille & sodales ipsi, si quò eant, incident passim in eos, quibus sint curæ, & à quibus retrahantur, priusquam ruant. Quod si labi cœperint, inijciet eis blandam manum amor suorum: hic si non sufficiat, reuerentia & metus succurrēt, quem de prima infantia

In patria meliore sunt oīa conditione.

A propinquis pueri ingeniū explorandū.

fantia imbibitum usus cõfirmarit, & à quo spes non sit solui ut possint, sæpe ne uoluntas quidem. Ita enim naturæ impulsu ac lege addictus est filius patri, ut amet, & reuereatur: nec fas esse existimet cupere, non reuereri. Quę si fiant, disciplinæ uirga perpetuo ante oculos pueri, & circum dorsum uersabitur: quod præcipuum illius ætatis bonum atque imprimis salutare à Solomone sapiente ponitur. Simul ex uitę consuetudine flagrantius in illius corde & parentum & patriæ pietas ardebit, cui ut rei iucundissimæ ac charissimæ optime cupiet consultum, eíque quacunque dabitur, bene faciet. Quibus de causis & rationibus sic faciendum censeo. Constituatur in quaque ciuitate ludus literarius, eò asciscantur præceptores uiri explorata doctrina, probitate, prudentia. Salarium repræsentetur eis de publico. Pueri atq; adolescentes ab his addiscant eas artes, quas poterunt pro ætate atque ingenio capere: mores uero patrios & totam educationem uitæ ciuilis à prudentibus senibus, quemadmodum olim Romæ. Antiquitas enim, ut à Plutarcho in problematis traditur, honorificum existimauit propinquos & amicos erudire: qui propter acumen ingenij & bonitatem apti erunt literis, hi post flexum ætatis, confirmato iam & rectis opinionibus de rebus parato & munito animo, mittantur bonis auibus ad academiam. Quod si quis antea mittitur, quia domi non putatur posse commode doceri, eat cum pædagogo, quem ille reuereatur ut patrem: pædagogus uicissim & uenerabilem sese præstet prudentia ac dexteritate, & bonitate amabilem: caueatq; imprimis, quantum efficere poterit, ne se in odium, alumni adducat. Sed iam de institutione ipsa pergamus dicere. Quum deduceť ad scholas puer, sciat pater, quem tandem existimare debet fructum laboris studiosi: uidelicet non honorem aut pecuniam, sed animi culturam, rem eximij atque incomparabilis pretij: ut doctior fiat iuuenis, & per sanam doctrinam uirtute melior. Itaque etiamsi uiliorem illam cogitationem ad scholam adferebat, ita persuasus reuertatur, ut altiora iam & ampliora de filio suo speret. Suscipietur ea lege puer, ut eius capiatur experimentum ad aliquot menses: quod cum fiat de asseclis & famulis lances aut scutellas mẽsæ illaturis, q̃ absurdũ est de

Ludus in quaq; ciuitate constituendus.

illo non fieri, qui tanto maiore & suo & aliorum dispendio euadere posset doctus. In unoquoque ad tradendam ei eruditionem, spectãdum est ingenium: cuius contemplatio ad inquisitionẽ pertinet de anima: nos illinc nonnulla praesenti instituto delibauimus. Ingenij partes sunt acies ad intuendum, capacitas ad comprehendendum, collatio ad iudicium. Ingenio nihil est similius quàm oculus: hic est corporis lux, illud animi: in oculo uis est ea contuendi omnia, quae colore sunt obducta, eáque acies nuncupatur. Sunt tamen qui in singulis separatis diductísque cernendis ualent plurimum, multa pariter nõ capiunt: aut si capiunt ad breue quoddam punctum, non tamen continẽt. Saepe etiã qui intuentur, qui capiunt, & cõtinent, non conferunt illa inter se: nec quale quicque sit ex aliorum comparatione iudicant. Eundem in modum res se habet in ingenijs. Nam quidam acuti sunt, & perspicaciter singula intuentur, coniuncta uero uel non capiũt, uel non tenent: quorum captus est angustus, aut memoria breuis, ac fluxa: alij capiunt, non tamen cogitationem reflectunt ad ea, quae sunt intuiti, ut cuius rationis ac modi quicque sit censeant, ac dijudicent: & sicut sunt oculi uel caeci, uel uitijs recurrentibus affecti, ita ingenia partim stupescunt dementia & torpore perpetuo, partim interuallis quibusdã male sana sunt: nisi quòd caecitatem & uitium oculorum qui patitur agnoscit, ingenij morbos aegrotus nec intelligit, nec si ostendantur, credit: quoniam in morbo corporis mens quę de illo iudicatura est, non aegrotat: in morbo mentis ipsa eadem male affecta censere de se ipsa non potest. Ingenium non est uel malis rebus, uel paruis ac puerilibus explorandum. Sed & oculus non cõtinuo acute cernit, quod aliqua ad serum uel in tenebris acute cernit. Ita nec ingenium habendum est pro acuto, quod in rebus prauis aut leuibus multum pollet: uerum quod in luce & magnis rebus. Neq; enim dubitandum est, minus nos nunc ualere ingenio, quàm ante primum illud scelus: at nunc astutiores sumus in flagitijs, & sicut Dominus inquit, filij huius seculi filijs lucis sapientiores in generatione sua sunt. Itaque egregia ingenia nihil sunt plerunque in nugis, ut oculi perspicaces in tenebris, & in lusionibus uiri prudentes. In ingenio spectabunt actio & materia,

De ingenio.

teria, tum separatim, tum coniuncta. Hinc affectus, siue mores. In actione sunt duo, intensio & extensio, id est, quàm magna aut parua, quàm breuis aut diuturna, cita aut lenta. Sunt qui in res intente contuentur, ac sedulo, quique se alligari gaudēt operi: sunt qui remisse ac uelut aliud agentes, nec astringi uolunt soluti ac liberi: ut Ouidius & Lucilius teste Horatio: Hi sunt aëreæ constitutionis, aut qui calore immodico resoluuntur, quiue oppressi carne & graui sarcina corporis laborem attentionis refugiunt, aut non ferunt. Obscurius cernūt alij, alij perspicacius: itaque hi penetrant, unde acumen dicitur: illi in summa rerum facie subsistunt, unde hebetudo, ac retusitas. Sunt qui primos ingressus habent faciles, mox confunduntur: quibus in labore offunditur mentis aspectui quædam uelut caligo, quæ quum recentes & noui ad opus accederent, non erat: alij ut gentes ac ualentes persistunt felicissimi: quidam ea quæ uiderunt, coniuncta sumunt: nōnulli separant, & diminuunt ad scrutationem singulorum, quę nominatur subtilitas. In tempore sunt qui intuitu suo uelut punctim feriūt per multa uolitantes, nec usquam conquiescunt: alij sistunt, & quasi figunt uestigia. Soluti ac liberi sunt, qui celeriter quæ uolunt assequuntur: ut homines bonæ contēperationis: quorum aliqui eo uigore ingeniorum sunt præditi, ut omnia quę opus est, uno uelut contuitu, dispiciant, & tanquam ad manum habeant parata: de quo genere Vinicius ille fuisse memoratur, quem Augustinus dixit in numerato habere ingenium: quique extemporali facultate plurimum præstant, interdum plus quàm scribendo, & à cura: sicut Cassius Seuerus, & Sulpitius Galba: Quod cōtingere hominibus nō tam studiosis, quàm ingeniosis Cicero & Seneca, testantur: multa enim ante oculos subijcit ingenium calore excitatum, quæ idem ipsum refrigeratum abscondit. Sunt qui tarde ac lente uadunt, sed perueniunt tamen quò destinarunt: & de his nonnulli lento suo gradu peruadunt longius, quàm priores illi cursu. Actionis duratio in alijs perbreuis est, quibus est conquiescendum statim: ut calidis & exsiccis, quales sunt Aegyptij & Persæ: in alijs diuturnior, ac pertinacior, uelut in pictore illo, qui nesciebat manū de tabula; & in Didymo grammatico, qui cognominatus est

Actio ingenij.

Subtilitas.

χαλκέντερος. Sunt quorum uices otij & negotij sunt breues, sed crebræ. Sunt quoque longę ac uehementes: quemadmodum de Latrone Portio scribit Seneca: qui & accensi ardent pertinaciter, ut ignis in uiscosa materia, restricti autem diu frigent. Recipiunt hæc mutationes uel crebras & quotidianas ex cibo & potione, ex habitu cœli & loci, ex affectionibus corporum. Illum qui sui semper esset similis, uocarunt olim uirum omnium horarum. Recipiunt etiam ex uarietate naturæ uniuscuiusque: quòd ea est corporis constitutio & temperatura, ut modo magni & acuti sint, modo sui dissimiles. Sunt & aliæ mutationes longę, nempe ex ætatibus. Quidam enim meliores redduntur annis, ut Scipio & Polęmon, & illi quorum Valerius meminit: peiores alij, ut Hermogenes rhetor temporibus Antonini Augusti, qui ex puero facundissimo infantissimus factus est iuuenis. Mutãtur in deterius præcocia ingenia, in quorum pueritia fuit moderatus calor, postmodum si uel crapula uel corpulentia obruitur, obstupescunt: sin uero acuitur & augetur præsertim circum cerebrum, insaniunt. In melius uero quibus est de principio feruor immodicus, isque sensim temperatur, ac tepescit: aut quibus corpus nimijs ac noxijs humoribus redundans mox purgatur. Expedit ijs, qui tenuissimos habẽt ac lucidissimos spiritus incrassari: ut ingenijs præacutis, ne quò non oportet euolent, nec contineri in præsenti possint opere: quam fuisse causam autumo, cur Plato crassum academiæ aërem delegerit ingenijs Atticis subtilibus ac leuibus conducibilem: scilicet inijciendæ illis erant uelut compedes. Non mutantur quibus constitutio corporis singulis ætatis partibus congruit. Iam ex materia, quidã in rebus quæ obeuntur manibus, quas Gręci χειρουργικὰς nominant, ualde probãtur: quos uideas pueros semper pingere, extruere, texere, & hæc omnia decenter, & cum tanta gratia ut diu ea didicisse credas. Alij rebus sublimioribus iudicij, ac rationis sunt dediti, maiore atque altiore mentis impulsu incitati, qui à pueris manuaria illa inepte faciunt, assequuntur tamen, quæ dicantur, promptissime & acriter rationem colligunt: perpauci in utraque re sunt boni: quàmuis qui sint eiusmodi, non desunt. Appositi sunt quidam ad certũ aliquod disciplinæ genus, ut Poetæ so-

Mutationes ingeniorum.

Materia ingenij.

tæ ſoluta oratione impeditiſſimi: uidi qui feſtiuiſſime narraret, abſurde ratiocinaretur: ex rara quadam nota ſunt, qui in omni pariter ingenij materia, non illa quidem chirurgica, ſed ea quæ mentis agitatione conſtant ac indagine probari poſſint: quale Plutarchus Ciceronis ingenium fuiſſe perhibet. Spectantur rurſum ingenia in materia atque actione. Aliqui in nugis & rebus paruis ſunt miri, captioſi, cauillatores, argutuli: in magnis, & ſolidis nihil efficiũt: ut qui in iocis dicaculi ſunt, & promptæ dexteritatis, in ſerijs alios iam eſſe dicas: quod genus ſunt poetæ quidam epigrammatarij, & ſcurriles homines: de quibus uetus fertur dictum, facilius ſcurram futurum diuitem, quàm bonum patrem familiæ. De hoc numero ſunt, quorum ingenium uolat per ſumma rerum, & minutias quaſdam diſpicit, quę alios effugiunt: ad intima uero & tanquam rei nucleum non penetrat: ſunt acuti quidem, ſed illorum acies acui eſt perſimilis, quæ capillum unum latum in quatuor aut quinque fibras diſcriminet, nõ ut acies gladij, quæ ſolidam rem & duram diſcindat: gladij uero ſunt ſimiles, qui in iocis & leuiculis rebus nihil præſtant, in ſerijs & ſolidis magni, uelut Demoſthenes. Cicero in utroque genere fuit admirabilis. Sunt, qui perferre non queunt res graues, non adeo ex natura, uti ex delitijs: ſicut Mileſij, & Sybaritæ. Sic in artibus ac diſciplinis ad alias facti ſunt quidam, & appoſiti, ad alias minime idonei. Sequuntur quidam docentem expedite, ut ingenioſi, & modeſte de ſe ſentientes. Alij præcurrũt, & ex his inepte nonnulli, tanquam qui coniecturis ducuntur futilibus, quas ipſi habent pro firmiſſimis: nõnulli dextere ac feliciter, ut coniectores optimi: qualem fuiſſe ferunt Chryſippum, qui à pręceptore nihil requirebat aliud, quàm dogmata, inuenturum ſe aiebat rationes quibus illa fulciret. Alienis inuentis bene utuntur quidam, ipſi nihil pariunt: quales ſunt dediti imitationi, quæ uitioſa eſt, quũ ibi ſiſtit: quanquam in pueris ingenij ſignum eſſe Quintiliano credamus, utique quum bona exprimunt. Aliqui melius inueniunt ſua, quàm utuntur alienis: ut acuti quidem homines, cæterum qui intelligendis atque ſcrutandis alienis nolunt animum adiungere. Non deſunt, qui utrunque quum eſt opus efficiunt, quos in primo bonorum genere

Materia et actio.

 nere

nere Hesiodus poeta collocat: hi sunt acuti homines, quiq; aliena studiose animaduertunt: in plerisque horum exempla possumus ad intelligendum ex oculorũ intuitu sumere. Nam quemadmodum initio admonui, nihil est q̃d perinde ingenij rationem ac uim repræsentet nobis, ut oculus.

Mores ad ingeniũ.

Mores quoque uariant ingenia: multum enim in uim mentis constitutiones corporis efficiunt, ex quibus affectus nascuntur. Sed morum duplex est ratio, nam uel à natura ac cipiuntur corporis, uel à consuetudine. Affectiones animorũ alij habent iritabiles, alij magis sedatas: & in his omnes quasi per uices dominantur, ac sæuiunt, in illis aliquæ tantum: in quibusdam ad bonum procliues, in quibusdam ad malum. Sunt, in quibus affectus aliqui uniuersi animi regnum usque eo occupant, ut ad se pertrahant, quicquid in animum subit: sicut stomachus uitiatus, quæcunque ingeras in noxium humorem conuertit: ita isti uel ad superbiam atque arrogãtiam atque ostentationem detorquent, quos sub arbitris pudet discere. Sapienter Bion elationem aiebat esse impedimentum ad res magnas: uel reflectũt ad libidines & obscœnam cupidinem, uel ad suspiciones prauas, & sinistras interpretationes. Nonnulli rectum habent ingenium aliquatenus, sed de repente consurgit ex transuerso affectus, qui illi uelut manum iniiciat, & cogat de instituta uia flectere. Sunt quidã simplices, integri, recti: sunt uafri, obliqui: sunt qui perpetuo se occulũt: sunt qui obiecta materia cõtinuo sese produnt. Apud quædam metus solus proficit, apud alia beneuolentia. Sunt sana, sobria, temperata. Sunt insana, furiosa, & hęc uel habitu perpetuo, uel interuallis: sunt mitia, sunt acria & uehementia, nonnulla etiam impotentis naturæ. Aliqua magnis & iustis de causis suscipiunt animorũ motus, qui nominant̃ uiriles: sunt quæ exiguis, aut nullis, sed tenui aurula mutant̃, pueriles homines ac leues. O admirandũ autorem tãtæ uarietatis: tu qui solus hæc finxisti, solus nosti causas. Sunt quidẽ aliæ ingeniorum differentiæ. Sed hæc in præsens sufficiunt.

Quomodo ingenium proferet se.

Puero adhibẽda est materia, ut se ingenium motu, atque actione proferat. Nihil enim cuiusmodi sit naturæ, iudicari quiescens potest. Arithmeticam obiiciebat Pythagoras, quæ acumen exploraret: nihil æque mentis aciem patefacit, ut ex-

ut expedita computandi ratio: & ingenij tarditas, tardita te computationis arguitur, ut in nostris fatuis uidemus: & socordissimam Scytharum gentem supra quatuor numerum reflectere, Aristoteles est autor, ut nos supra decem. Idcirco inter Græcos sapientiæ sectatores fuere, qui hominem ea causa uocatum esse λογικὸν ζῶον existimarunt, quòd solus sciret computare. Nam ut apud Latinos, sic in Græco sermone λόγος & ratio est, & computatio. Memoriam signum ingenij Quintilianus ponit: quę duabus cōstat partibus, facile percipere, & fideliter continere: prius indubitatum est acuminis indicium, alterum capacitatis: sequetur postea paulatim iudiciū: itaq; iubebitur ediscere, tum imitari, de quo supra dixi. Exercebuntur lusionibus, id etiam acumen retegit, & mores naturæ potissimum inter æquales & sui similes, ubi nihil finget, sed omnia exibunt naturalia: quippe concertatio omnis ingenium educit, ac ostendit, haud secus quàm excalfactio herbę, aut radicis, aut fructus odorem, uel uim naturę. Mandabitur ei per lusum munus regendi, ac imperandi. Magistratus, ut inquit Bias, uirum ostendet. Hispani haud absurde dignitatem & lusum coticulas esse animorum prouerbio dicunt. Alternis mensibus aut tertio quoq; congregati magistri de suorum ingenijs deliberent, ac decernant, paterno affectu, & seuero iudicio: & unumquēq; eò mittant, ad quod aptus uidebitur. Incredibilis per totum hominum genus utilitas sequetur, si id fiat. Nihil tum tractabitur praue ac sinistre à coactis, & repugnantibus, de quibus consilium est prudētis poetæ:

Memoria ingenij signum.

Tu nihil inuita dices faciesúe Minerua.

Omnia uero optime, & admirabili felicitate exequuntur ij, qui ad ea nati sunt, ac appositi. Nam quia ad opera minime congruentia inuita ingenia detrudimus, sinistra ac detorta uidemus exire pleraq; omnia. Non oportet oculū ad frequentiam scholarum adijcere: quanto præstat parū habere salis sapidi, quàm multum insulsi? Quot philosophi contenti fuerunt exiguo auditorio, & apud hoc de magnis & pręclarissimis rebus acutissime ac sapientissime disserebant. Dominus noster quum Dei sapientiam & salutē mūdo traderet, duodecim uirorum cohorte acquieuit. Sed nimirum tolle superbiam & quæstum, quantumcunq; au-

ditorium sufficiet doctori: nõ nego quin ad dicendum frequentia incitetur animus, sed aliud est dicere quàm docere: & in dicendo nescio quibus nos à gloria uideo stimulis pungi. Verum de ingenio dubio aut etiã malo non est ilico desperandum, nec nimis tamẽ fidẽdum bono. Mutationis ingeniorum ac morum multa sunt exempla & in ciuitate & in schola: sed uitio uoluntatis nostræ crebriores sunt in deterius. Nec idem est ingenium nõ esse satis aptum, & esse deploratum. Sunt etiã nõnulla ingenia, quæ reiecta ad frugem aliquando pòst se recipiunt. Principio ex multis filijs destinet literis pater non unumquemlibet, ut ouum captũ de cumulo ad assandum, aut frigendum: sed sua & amicorum sententia maxime factum ad literas & eruditionem. Quidã quo nihil est magis ridiculum, ineptos mercaturæ, aut militiæ, aut alijs ciuilibus munijs ad scholas mittũt, atque initiari iubent: quodq; est grande nefas, Deo sacrãt fœtum despicatissimum atq; inutilissimum: & putant ad res tantas satis habiturum iudicij ac mẽtis, qui ad minimas & leuissimas non habet. Destinato iam literis puero, ut pater de filio spem debet optimã concipere, ita præceptor de discipulo. Sed hoc erit discrimen, quod patris amor plerunq; est lusciosus, atq; etiam cæcus: præceptoris charitatem acutissimos habere oculos conuenit. Deductus ubi fuerit ad scholam, nullus erit deploratus adeo, ut euestigio expelli oporteat, quo minus conentur illum refingere in melius, si non ad literas, saltem ad mores. Omnibus initio statim fundamenta sunt tradẽda pietatis nostrę, ut noscat se, quàm est infirmus, & pronitate naturæ malus: ut nihil nec sit, nec potest, nec ualet nisi ope Dei: illum implorandum crebro & bona fide: nec speret se quicquam omnino assecuturum absq; eius auxilio. Quanta sit cæcitas & fraus in animis uulgi iudicantis de bonis ac rerum æstimatione. Integræ opiniones in uacuum pectus instillandæ. Nos inimicos Dei reconciliatos illi esse per crucem filij eius. Deum ut potentem metuat, ut conscium uereatur, ut datorem ac beneficum amet. Nos ad hæc exponenda libellum conscripsimus, cui titulum fecimus de introductione ad sapientiam: & præceptori facile erit eiusmodi flosculos ex philosophis & sacris autoribus tanquam è pratis uernantiss. in

Pietatis fũdamẽta statim initio tradenda.

De introductione ad sapientiam

usum

usum discipuli decerpere: faciat ut sæpenumero recordetur bellum esse hanc uitam perpetuum, sæuum, irreconciliabile: affectus animi contra rationem accinctos semper ac paratos in acie stare, qui si uincant, acerbissima sequetur in homine pernicies: itaque multa sunt subinde aduersus eos dicenda, multa facienda, ne cogant uires. Dici non potest, quot prauas affectiones pueri imprudentes hauriant, nihil existimantes inesse flagitij: at eas quum notiores iam conantur depellere, difficile admodum suscipiunt negotium: egerunt enim radices, & crebro suppullulant. Et quandoquidem assueta omnia sunt iucunda, quæ uecordia est, & quàm perdita dementia non assuescere optimis? præsertim pari in bonis & malis labore, sæpe etiam minore in rebus bonis: qui &si sit maior, certe tanti est honestatis pretium, quæ petitur: & per assuefactionem benefacere ex usu in naturam uertit. Sciant pueri deum esse præmium omnium rectefactorum, eiq; mentes & cogitatus nostros esse perspicuos: ut quantum per ætatem dabitur, consuescant nihil propter humanam mercedem agere, sed propter diuinam illam sempiternam. Post hæc uideatur, qui apti sint eruditioni, qui secus. Inepta sunt ingenia, hebetissima, absurda, prępostera. Mira dictu res atque adeo etiam misera ingenia humana in uilioribus artibus & abiectis facilius ad frugem bonam euadere, quàm in liberalibus & præclaris. Nam in mercatura, in fabrili exercitio, uel textorio, denique in chirurgicis & sellularijs artibus pauciores uidemus operam ludere, quàm in studijs doctrinæ. Quid dicemus esse causæ? an quòd in humilioribus curis ingenium non tantopere infestatur ab affectu, qui grandibus, & pulchris demum studijs repugnat, an quòd non perinde in leuibus & expositis laborat mens, atque in reconditis ac excelsis: ut in illis per decliue uideatur deuolui, in his ardua scandere. Quòd si percipiendæ eruditionis curam excusserit, tanquam soluta & uaga continuo degenerat in uoluptates, & alios animi motus indecoros. Nec idonei sunt, qui uitijs naturæ tentantur: ut furiosus, aut demens: hi sui experimentum haud ægre dabunt, mittendi ubi coërceantur metu & plagis. Corruptæ indolis puer, aut corruptor

Quę ingenia inepta literis.

corrigen-

corrigẽdus antequam admisceatur puerorum consortio. Ingenia uel acie nimis delicata & tenui, sed non solida, uel captus angusti meliora sunt nõ fatigata & obruta literis: sicut non est adhibendum scalpellum scindendo ligno, nec debilis oculus intento aspectu fatigandus. Sunt qui uno tẽpore literis non sunt apti, alio sunt, & uice uersa. Vafro atque impostori aut omnia ad suspicionem prauitatis inuertenti satius est non commendari peritiam, quæ in illo foret instrumentum multorum scelerum. Quem natura pudet discere, non semper est ineptus, sed parum discet: hic sæpe est de ignorantia conuincendus, & pudefaciendus, ut uelit doceri. Si ne sic quidem retundatur arrogantia mittendus est ad artes, quarum ignorantiam non queat occultare, & sit ei necessum uolenti nolenti discere: hoc audiente superbia est crebro uelut res stultissima confutanda, & castigãda. Contemptores magistrorum procacissimi sunt, aptiores aratro, quàm libris, & agro ac syluis, quàm cœtui hominum. Quem tandem reuerebitur, qui magistrum nõ ueretur animi uelut alterum parentem? Ludibundus puer reuocandus, non expellendus. Ex cæteris ingeniorum modis & quasi formis alia aliis sunt disciplinis congruẽtia, uti post demõstrabimus, nullum certe erit quod inutile sit saltem linguis discendis. Hucusque uelut parabatur puer sacris atque initiationi literarum. Iam admittitur ad mysteria. Magistri erga discipulum affectus erit patris, amabit uere atque ex animo tanquàm suam fœturã: an uero plus in homine gignit, qui corpus, quàm qui animum gignit? tanto scilicet præceptor est parens uerior, quanto uerius ex homine est animus, quàm corpus: non enim ex corpore homines sumus, quod cum brutis habemus commune, sed ex mente angelis, & deo simillima. Ea de causa Alexander Macedo plus se Aristoteli debere profitebatur, quàm Philippo: ab hoc se habere corpus, ab illo mentem. Apostolus Paulus quos ad pietatem adduxisset, genuisse se ait in Domino. Sed erit paternus hic amor non cæcus, uerum uidens, & quidem acute: ut omnia quæ sunt in discipulo uel confirmanda, uel mutanda, atque emendanda circunspiciat. Pueri persuasum habeant, quæ sunt in scholis accepturi, cultum esse animi, id est partis nostri melioris ac immortalis:

Magistri affectus

Pueri affectus.

talis: eum cultum à Deo esse humano generi maximo munere ac patria indulgentia traditum, nec ab alio dari potuisse, nempe rationem ac uiam, qua Deo placeant, & ad illum perueniant, in quo est extrema beatitudo: sic fiet ut eiusmodi cultum & ut sibi necessarium ament, & ut sacrum ac cœlitus missum reuereantur, ac adorent, tum in scholas tanquam in templa uenerabundi introeant. Quocirca quãtum pręstari poterit, dabunt magistri operam, ne gymnasia sua uel uilescere finant lusibus, uel contaminari flagitijs. Magistros non aliter amabunt, colēt, suspicient, ac ministros munerum dei, & genitores animorum. Amorem facile magistri conciliabunt commoditate morum, reuerentiam uero utilitate præceptorum, & uita incorrupta. Credibile non est quantopere affectus hi institutoris ac discipuli ad recte tum tradendam, tum percipiendam eruditionem ualeant. In præceptione artium multa experimenta colligemus, multorum usum obseruabimus, ut ex illis uniuersales fiant regulæ. De quibus experimentis si sint quæ cum norma non congruant, signanda est causa, cur id fiat: sin ea nesciatur, & pauca sint, quæ non quadrent, annotanda sunt: sin plura sint, quàm quæ congruant, aut pari numero non statuendum de eo dogma, sed id transmittendum admirationi posterorum, ut ex admiratione, sicut fieri consueuit, philosophia nascatur. Artes omnes: quæ ad aliquid uel agendum uel faciendum pertinent, optime ex illorum actionibus atque operibus colliguntur, qui natura, studio, usu fuerunt instructissimi, ex quibus natas esse artes declarauimus: qui egerunt quidem sine arte, sed maiore quadam naturæ ui instructi, aut diligentia & usu adiuti. Sic ex Ciceronis usu ac Demosthenis præcepta rhetorices petuntur, ex Homero & Virgilio poesis. Sed ei qui de quaque arte commentatur, & præcepta format, subinde est oculus ab experimentis & usu ad naturam ipsam reuocandus, ut exactissima tradat magis quàm consueta: quod Cicero in optimo oratore instruendo facturum se præfatur. Exemplar enim absolutum est in natura, quod tantũ quisque exprimit, quantum ualet ingenio, aut diligentia: alij plus alijs, nemo plene ac perfecte. In præceptis artium ordo est res ad docendum efficacissima, ut facilius auditores tum

Ordo præceptorum.

res tum

res tum percipiant, tum retineant: ducuntur scilicet rebus ita dispositis, & dum posteriora quasi ex prioribus uidentur nasci, accipiuntur omnia pro certissimis. Sed quis sit ordo, & qua utendum in artibus oratione, in libris de dicendo exposuimus. At quando pietas est, quò referuntur omnia, meminerit magister, quicquid exhibeat, Christianū se esse, ut quod bonæ menti sit contrarium, auertat, tegat, & subinde aliquid dicat moribus conducibile. Poëtę medio opere fabulantur, etiam quum de serijs agunt, sicut Virgilius & Lucanus: ne lectori excidat poëtas esse illos: nobis uero nū non subinde succurret nos esse Christo adiuratos? Autoritas sanctarum literarum magna cum maiestate in auditorum pectora imprimatur, ut quum ex eis aliquid audient, deum ipsum præpotentem audire sese arbitrentur: illinc nonnulla delibabit magister tanquam ad morbos remedia, quantum quidem uidebitur sufficere: in quo opus est iudicio, ne parum adhibeat conuenientia, neue illa quæ intelligentiam illius ætatis excedant. Quod si Plato, Aristoteles, Xenophon, Cicero, & alij philosophi ad confirmationem suæ sententiæ ex Homero & cæteris uatibus testimonia desumunt, quanto congruentius est nos ab oraculis dei non testimonium solum, sed supremam autoritatē repetere, in qua falli non poterimus, quum ab infallibili sint sapientia profecta. Sed quamuis in tradenda arte perfectissima semper atque absolutissima sint proponenda, in docendo tamen ea sunt ex arte præbenda auditoribus, quæ illorum ingenijs competant: artifex enim summa contemplari debet, & ea in canones deducere, contendat unusquisq; assequi: pręceptor uero in schola auditorium suum debet spectare, nō ut ab arte deflectat, aut falsa tradat pro ueris, sed ut congruentissima captui suorum: utrumq; diuinum illum artificem ac magistrum præstitisse sacra Euangelij historia declarat.

Autoritas sacrarum literarum

(*)

DE TRADENDIS DISCIPLINIS LIBER TERTIVS.

PRIMA IN HOMINE PERITIA est loquendi, quæ statim ex ratione ac mente tanquam ex fonte profluit. Idcirco bestiæ omnes sicut mente ita & sermone carent: est etiam sermo societatis humanæ instrumentum, neq; enim aliter retegi posset animus tot inuolucris & tanta densitate corporis occultus. Ac quemadmodum mentem munere habemus dei, sic etiam loqui naturale est nobis, hanc uero linguam aut illam artis. Itaq; & domi à parentibus, & in schola à præceptore danda est opera, ut patriam linguam pueri bene sonent, quãtumq; ætas illa patitur, sint facundi. In quo magno erunt parentes adiumento, si ipsi uel in filiorum gratiam curent, ut sensa animi sui castis uerbis & integra atque apta oratione expromant, hinc ut idem nutrices, & nutricij faciant, & ij inter quos agunt, ne perplexe, absurde, barbare loquãtur: ne uitia oris habeãt, quæ facile teneræ ætati adhęrescunt. Chrysippus ea de causa etiam doctas uolebat nutrices eligi. Magni interesse ait Cicero quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres loquantur. Non leue est hoc momentum ad eas linguas discendas, quæ parantur arte: tum ad facile cogitatus animorum & percipiendos alienos, & exponendos nostros. Sacrarium est eruditionis lingua, & siue quid recondendum est, siue promendum uelut proma quædam conda. Et quando ærarium est eruditionis, ac instrumentum societatis hominum, è re esset generis humani unam esse linguam, qua omnes nationes communiter uterentur: si perfici hoc non posset, saltem qua gẽtes ac nationes plurimæ, certe qua nos Christiani initiati eisdem sacris, & ad cõmercia, & ad peritiam rerum propagandã. Peccati enim pœna est tot esse linguas: eam uero ipsam linguam

Sermo.

Vna lingua.

linguam oporteret esse quum suauem, tum etiam doctam & facundam. Suauitas est in sono siue simplicium uerborũ ac separatorum, siue coniunctorum. Doctrina est in apta proprietate appellãdarum rerum. Facundia in uerborum & formularum uarietate ac copia: quę omnia efficerent ut libenter ea loquerentur homines, & aptissime possent explicare, quæ sentirent: multumq; per eam accresceret iudicij. Talis uidetur mihi Latina lingua ex ijs certe, quas homines usurpant, quæque nobis sunt cognita. Nam illa perfectissima esset omnium, quorum uerba rerum naturas explanarent: qualem credibile est fuisse illam, qua Adam singulis rerum nomina imposuit, hæc enim ueræ sunt rerum appellationes, de quibus in sacro carmine legitur: qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus illis nomina uocat, magnus dominus, & magna uirtus eius, & sapientię eius non est finis. Ad hanc sententiam pertinent Cratylus Platonis, quem Aristoteles tamen aliorsum detorquet in libro de interpretatione: & hoc demum inuentum Pythagoras præter cætera eximie admiratur. Sed ad Latinã linguam reuertamur: ea quoniam diffusa est iam per complures nationes hominum, tum artes penè omnes illius sunt literis mãdatæ, est etiam copiosa, quia exculta, & aucta multis scriptorum ingenijs, sono insuper suaui, tum grauitatis cuiusdam non ferinæ & agrestis, ut in alijs nonnullis, sed fortis & prudẽtis uiri in ciuitate bene instituta nati ac educati, nefas esset non coli eam, & conseruari. Quæ si amitteretur, & magna confusio sequeretur disciplinarum omnium, & magnum inter homines dissidium atq; auersio propter linguarum ignorantiam. Quoniam quidem ut D. Augustinus inquit, mallet quisq; cum cane suo uersari, quàm cum homine ignotæ linguæ. Ad dilatandam etiam pietatem utilissimum est homines mutuo intelligere. Vtinã Agareni & nos communem aliquam haberemus linguam: sperarem futurum breui, ut multi sese illorum ad nos reciperent. Hæc eadem fuit causa, cur Dominus Apostolis suis donum linguarum contulerit: fides enim ut dicit Paulus, per auditum, cui lingua inseruit. Quocirca uehementer cuperem ut in plerisque nostris ciuitatibus gymnasia instituerentur linguarum, non solum illarum trium, sed Arabicę,

Lingua Latina.

Rebus singulis nomina ab Adamo imposita.

ſed earum etiam, quæ eſſent Agarenis populis uernaculæ, quas addiſcerent non otioſi homines, ad gloriam inde captandã & plauſum, ſed ardentiſſimi zelo pietatis, parati uitã pro Chriſto impendere: ut eis inſtructi Chriſtũ illis gentibus annuntiarẽt, quę pauciſſima ac nihil penè de illo audiuerũt. Expedit præterea linguam eſſe aliquã doctorum ſacram, qua res arcanæ conſignentur, quas à quibuſuis nõ conuenit contrectari, ac pollui: & haud ſcio an conduceret ſecretiorem eſſe hanc ab illa communi. Quanquã in communi illa receſſus ſunt quidã per metaphoras, alluſiones, ænigmata, & eiuſmodi confirmationes dicendi imperitis aut tardis hominibus inacceſſi. Quibus de cauſis & rationibus addiſcendus eſt Latinus ſermo, & quidem exacte, ne corrũpatur. Nam corruptus continuo deſinet unus eſſe, ſingulæ regiones habebunt ſuum: quo fiet ut homines nec mutuo intelligant, neque artes illas, quæ Latino ſermone continentur: quod contigiſſe ipſi uidimus. Huic linguæ dabit operam puer, dum alijs percipiendis rerum diſciplinis non eſt per infirmitatem ingenij ſatis idoneus: nempe ab anno ſeptimo ad quintumdecimum: ſed id præceptor ex cuiuſque ingenio, & progreſſibus melius ſtatuet. Si quis Latinæ linguæ Græcam adiunxerit, ex ambabus multa reliquarũ artium ſemina accipiet, ut iam à linguis illis ad nullam artium rudis prorſum & nouus ueniat: quippe ab ijs autoribus ſermonem hauriet, in quibus non ſola erunt uerba, ſed nec eſſe poſſunt: multa enim ineſſe ex alijs diſciplinis conſperſa eſt neceſſum: & eadem opera Græcã Latinamque linguam cognoſcet. Adde quòd Gręca eſt erudita admodum, & locuples: & quemadmodum Latina lingua alias poteſt copia ſua inſtruere, ac iuuare, ſic Græca tum Latinam ipſam, tum alias quoque auget, & adornat: eſtque perfectioni latinitatis neceſſaria, nõ ſecus quàm Latina Italicæ, aut Hiſpanæ: nec ullus abſolute fuit Latini ſermonis peritus, niſi & Græco imbutus: ex ſermone enim Græco Latinus, ex Latino Italus, Hiſpanus, Gallus manarũt: quibus olim nationibus Latina lingua erat uernacula. Itaque uſu deprehendimus Latinam linguam fœcundiorem ac facundiorem ex Græca fieri, ex Latina reliquas Europæ, ſed potiſſimũ tres illas, quas modo nominaui: quas maxime ex-

Lingua doctorum.

Græca lingua.

pediret Latino sermoni assuescere, tum ut eum ipsum & per eum artes omnes probe intelligerent, tum ut sermonem suum patrium ex illo uelut aqua copiosius ex fonte deriuata puriorem atque opulentiorem redderent. Quid quòd multa sunt Græcis literis memoriæ mandata in historia, natura rerum, moribus priuatis & publicis, medicina, pietate, quæ de ipsis fontibus & facilius hauriuntur & purius. Si quis propter uetus testamentum Hebræam uelit cum his coniungere, nihil impedio, his legibus, *Si satis putat fore temporis ad omnia, si se incorrupte eam accepturũ confidit*: nam audio multa esse à Iudæis in suis codicibus deprauata, partim consulto Christi odio: partim inertia, dum toties mutant sedes, nec uacat iustam operam in literis ponere. Certe si duos Hebræos de eodem loco consulas, raro consentient. Et Latinam linguam exacte uelim pernosci, hoc enim ad conuictum & ad artes omnes expedit. In Græca magni sunt labyrinthi, & uastissimi recessus, nõ solum in dialectis uarijs, sed in unaquaque illarum. Attica & atticæ proxima communis maxime sunt necessariæ, propterea quod & sunt facũdissimæ atq; excultissimæ, & quicquid Græci habent legi ac cognosci dignum istis dialectis est cõsignatum: reliquis utuntur autores carminum, quos non tanti est intelligi, prẹsertim quum nõ in dialectis modo, sed in appellandis rebus & colore loquendi tantum sit inter orationẽ numeris solutã & astrictam discriminis, ut non uideatur esse eadẽ lingua: nec immerito Antonius Ciceronianus poetas ait non ausum se attingere tanquã aliena locutos lingua: tametsi ex poetis quoq; optimi, & quos operæprecium sit legere Attici sunt. Euripides, Sophocles, Aristophanes, & quod Menandri est reliquum. *Si quis tamẽ ingenio ac memoria sit prẹditus, adiutus ætate ac otio, instructus diligentia ac studio, huic nihil uelim negatum*: imò hunc tam feliciter paratum ad capessendum linguarũ & artium omnium laborem impendio exhortor. *Si ad literas aliquis uel serior uenerit, uel occupatior, uel ingenio aut memoria defectus, huic Latinus sermo suffecerit.* Nihil est enim ostentationi dandum, quæ præclaros uirtutis fructus tanquam pestilenti afflatu corrumpit, sed usui ac necessitati. Nec mihi exẽplum quis adduxerit M. Catonis Cẽsorij,

Hebræa lingua

Dialecti.

sorij, quem ad Græcas literas natu iam grandẽ uenisse tradunt: utiq; nõ ad elementa & prima exordia sermonis, sed ad lectionem autorum: declarant hoc ea, quibus Cic. facit illum loquentem in dialo. de senectute. Nam quum ex præcipuis Græcię scriptoribus sententias quasdã desumptas attulisset, quæ intelligere nõ poterat, nisi sermonis illius bene gnarus, subiungit: Grçce studeo, ut his utar, quibus uidetis me nũc uti. In sermone qui ore totius populi teritur, nihil necessum est artem aut regulas formari, ex populo ipso promptius ac melius discetur: quanq̃ sunt nõnulla à doctioribus ex analogia obseruata, ut in Po. Ro. etiã tũ quũ illi reg: domino sermo hic Latin⁹ uulgaris esset ac patrius. Sed in quocũq; alio ascititio qui iã nulli⁹ est gẽtis, omnino formulę sunt opus ne fallaris, neu loquaris uitiose. Nã quũ sermo in hoc sit paratus à natura, ut intelligare, et uicissim intelligas, grãmatica hoc prçstabit, ut ea deuites uitia, per quæ efficitur, ut nec te alij intelligant, nec tu alios. Qui eñ probe loquunt Latine aut Grçce, probe inter se intelligũt, contrà aũt qui perperã: ut barbarissans Hispanus barbar⁹ est barbarissanti Germano, & hic uicissim illi Ars grãmatica ex notioribus, ut alię omnes, tradẽda. Principio ostendẽda uocalium simplicitas. Tũ cõpositio cõsonãtium, quæ ex uocali fit, & sono quodã incondito ac imperfecto, hinc syllabę, postea consuefaciendus est puer expedite, ac suauiter appellare literas, atq; eas cõiungere. Iam ruditer ex analogia significationũ monstrabis, quę dicantur nomina propria, cõmunia, substantię, adiacẽtis: hinc uerba, participia, pronomina. His addetur confusa aliqua aduerbiorum ratio, itidem aliarum partium orationis ex significationibus ut prius. Hic inflectat nomina, post uerbum unum, deinde alia uerba. Tum incipiet substantiuum, & adiectiuum compingere, nomen & uerbum. Succedent inflexionum regulæ, postea generis, inde coniugationum uerborum. His omnibus rite perceptis, dabitur ei in manus libellus aliquis Latinus solutæ orationis, iucundus, facilis, sermonis tersi: condiscet initio illius ordinare uoces, ut uocatiuus sit primus, tum nominatiuus, hinc uerbum & alia, qui ordo nominatur: est enim is maxime naturalis, & simplex, quiq; prçstat, ut confuse ac permiste enuntiata, facilius possint

Ars Grammatica.

capi ad eum ordinem redacta: quod & si minus puerliter ꝗ magistri ludorum triuialium, faciunt tamen Donatus, Seruius, & alij Græcorum ac Latinorum expositores. Post hæc quasi deliniamenta à capite rursus danda exactius omnia, & accuratius: in quo multum artis expressit Theodorus Gaza Aristotelicam quandam præcipiendi rationem secutus. Itaq; plenius de octo orationis partibus dicetur: hinc exponetur syntaxis, adiungetur Latinus aliquis autor paulo difficilior, & solidior, qui linguam uberiorē possit atq; excultiorem reddere non in singulis modo uerbis, sed in coniūctione & compositione: postrema succedet tractatio de prosodia, cui adiungetur enarratio poetæ alicuius. Cognitionem hāc artis doctam uolo esse magis quàm anxiam & molestam: nocet enim ut regulas negligere, ita illis nimiū inhærere, atq; affigi: tametsi tolerabilius est malum nimiæ diligētiæ. Studium Græcitatis Quintilianus iubet Latinis literis præponi: Sed in pueris, quorum sermo naturalis esset Latinus. At quando is iā nobis paratur doctrina, econtrario est agendum, ut cum Græcitatis rudimentis exactior Latinæ linguæ disciplina procedat: ut si quis attentius inspiciat, similes prorsum comperiat esse meam & Quintiliani instituendi rationes. Nam pueris olim, quum primum ad scholam uenirent, multa erant iā in sermone Latino domi cognita. Post hæc grauiores Latinæ linguæ autores, annotatis tropis, ac schematis exponātur, & maiora iā pueri exercitia loquendo atq; scribendo obeant. Quibus incipiat aperiri philologia, id est cognitio aliqua rerum: nempe temporum, locorum, historiæ, fabulæ, prouerbiorum, sententiarum, apophthegmatū, rei domesticæ, rei rusticæ: gustus etiam quidam ciuilis ac publicæ, quæ omnia maximam illorum ingenijs lucem inferent. Latina uolui prius imbibi, ut magis hæreant, quorum magis indigemus: & sonus ac sermo uniuersus, plane Latinus sit, non græcissans. Quod si hoc de lingua Græca dico Latinæ tātopere uicina, imò uerius matre, apparet profecto, quid existimari uelim de Hebræa, quæ horrore illo soni, tū phrasi tota tam dissona est ab harum utraq;. Circa hæc quæ grāmatici munus esse dixi diligentiam uelim abhiberi: desidia enim artes omnes perdidit: dummodo ne studiū sit immo-
dicum,

dicum, ut ingenia nugis obruat, melius aliis rebus & cum maiore fructu uacatura: quod uideo etiam Fabio Quintiliano probari. Sed habeatur in studio delectus, ut prima cura sit circa uerborum significatus, & loquendi formulas, proxima circa intelligentiam autorum non tam in rebus, quàm in sententia dicti: ut assuescat puer illorum sensa eruere, quæ obscure dicuntur ac perplexe: in quo exacuitur iudicium. Tertia circa sententias sumptas de uita, quæ γνῶμαι dicuntur Græce: tum dicta præclara, & prouerbia: quarta circa historias, postrema & leuissima circa fabulas. Ludi literarii magister ab iis uitiis erit alienus, quæ adferre secum solet artis grammaticę longum exercitium. Nam quod in ludo inter pueros desident ad ineptias & puerilitates tanquam contagio pertrahuntur, grauitatem ac moderationem omnem amittunt. Et dum in uitia puerorum coguntur animaduertere, quæ sunt innumera, & subinde renascentia, nec ea stomachus uirilis potest concoquere, coguntur prope sæuire, atque efferari: & in illud ceu pistrinum detrusi communi sensu multum minuuntur: unde magna in illorum uita & consuetudine existit difficultas morum atque incommoditas. Festiue qui dixit mirandum non esse Grammaticos iis esse moribus, quos à primo statim Homeri uersu trahant, μῆνιν ἄειδε θεά. Iam ut nemo in schola contradicit præceptori, induunt supercilium atque arrogantiam, & iniquissime ferunt repugnare sibi quenquam: itaque in sententia pertinacissime perseuerant, ne quid decedat autoritati, si cesserint: nam corona, quæ ferè constat ex pueris, non pro bona causa pronuntiat, sed pro inuicto. Quid quòd se magnos sperant fore lacessendo, atque mordendo omne hominum genus: uidelicet agitur res puerorum iudicio, aut certe uirorum puerilium, quibus satisfacere magister laborat, ut retineat frequentiam: at qui puerili sunt ingenio antisophistam maledictis obrutum derident, & contemnunt, & insequuntur ut canem fugientem reliqui: quasi ea in illum cadant conuitia, in quemcunque effunduntur. Ad hæc ex regno illo & sæuitia puerili minas illas & terricula, & maledicta scurrilia in colloquia & scripta transferunt: nebulo, tenebrio, scelerosus, error fuste eluendus, monstrum maioribus ho-

Ordo studii.

Vitia grãmaticorũ.

stijs expiandum, cerebrum in Anticyram mittendum: qui tanti & tam atroces tumultus de syllabula praue scripta excitantur, aut de historiola aut fabella nō usquequaque narrata exacte, ut non immerito Ausonius dicat felicē grāmaticum nec esse ullum, nec unquam fuisse. A quibus omnibus magno & accurato studio prudens magister abstinebit: assuescet comitati, atque humanitati: intererit colloquijs & cōgressibus hominum moderate ac commode: & quantum poterit à pedore illo sese uendicabit non discessu corporis, sed morum cultura diligenti. Præstabit se incorruptum & sanctum, affabilem discipulis, ut patrem, non dissolutum ut sodalem. Eruditio eius erit ampla, accurata, diligens, pura in ijs, quæ diximus: modo eodem ordine, ut primas partes obtineant sermonis uocabula, secundas intelligentia autorum, & ita deinceps: memoria uerborum ac rerum fœcunda & felix, quam uegetabit cura, & assiduitate edifcendi. Magnam breui tempore in animos audientium eruditionem instillat præceptor, qui in illa uastitate scriptorum tanquam domi suæ uersatur, non ut peregrinus singula magno labore scrutans, quo aliquid unum inueniat, sed ut dominus, qui quo quicque loco sit repositum, nouit, paratúmque & ad manum habet, quum res poscit: qua potissimum facultate Rhemnius Palæmō princeps grammaticorum est habitus, & uehementissime ætati suæ placuit, quum alioqui multis esset flagitijs intolerabilis. Non tam nefas esse ducet aliquid ignorare in fabulis ac nugis, quod non modo in rerum naturam peccatum nō est, sed nec in artem: cuius generis sunt, quænam fuerit Aeneæ mater uera? quæ Anchisæ nutrix? quænam Penelope, ex qua Mercurius Panem procreauit? quod Achillii inter puellas nomen? & alia quibus Tyberius Cæsar grammaticos exercere erat solitus: de quibus otiosus ille Didymus in immenso illo uoluminum suorum aceruo disputauit. Imò uero sicut in ciuitate aut domo bene constituta flagitium admittit magistratus uel paterfamiliâs, qui locum malo & inutili homini relinquit, quem posset occupare bonus: Sic delictum est, si in ingenio ineptijs illis locus tribuatur, in quo reponi possent alia profutura: male agitur cum literis, & peracerba crux studioso labori figitur, si hęc quoque

Palæmon princeps grammaticorum

Ignorare aliquid nefas non ducet grammaticus.

que ex eruditione esse existimentur: profecto miseri sunt grammatici, qui hęc exquirunt. Vrbane Virgilius, qui quũ rogaretur, quid sibi uellent illa ex tertia ægloga:

Vergilii apophtegma.

Dic quibus in terris & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cœli spacium non amplius ulnas,

crucem se eo loci grãmaticis defixisse respõdit. Vernaculã puerorũ linguã exacte cognoscet, ut cõmodius per hãc & facilius eruditas illas tradat. Quòd nisi in lingua patria aptis & propriis ad eã rem de qua loquitur, utatur uerbis, fallet subinde pueros: isq; error adultos iam & grandes pertinaciter comitabitur. Quid quòd pueri nec suam ipsorum linguam satis intelligunt, nisi explicatissime singula dicantur. Teneat memoriam omnem uetustatis linguæ patriæ, & cognitionem non uerborum modo recentium, sed priscorum quoque, & quæ iam exoleuerunt: fitq; uelut præfectus quidam ęrarii linguæ suæ: nam ni ita fiat, quum unaquæque lingua mutationes crebras recipiat, libri ante centũ annos scripti nõ intelligerentur à posteris. Qua de causa multa in duodecim tabulis M. Ciceronẽ, & magnos iuris consultos fugiebant: multa etiam quotidie in linguis uulgaribus fiunt ignota. Habebit amplam & copiosam uerborum Latinorum supellectilem, sed uere Latinorum, ut ab eo possint pueri tanquam ex fonte incorrupto haurire: ne cogat eos per ambages quæ uelint eloqui, aut quod est turpius atq; incommodius, digito indicare. Hæc quidem earum rerum, quæ sub sensus ueniunt, appellatio necessaria est inter ponendum prima rudimenta: illud tamen prouectioribus utilius, ut assuescant abstrusos animi cogitatus scite expromere, in quo uno sita est uniuersa eloquentiæ uis. Enarratio habeat multum facilitatis & lucis. Initio uerbis uulgaribus, hinc paulatim Latinis, distincta pronuntiatione, & gestu intelligentiam adiuuante, dummodo ne ad histrionicum deueniat. Quæ loca ex autoribus uel ad exemplum uel ad dicti sui corroborationem adducet, curabit quantum fieri poterit, ne sola habeant uerba, sed & sententiolam quoque aut rem aliquam ingenio uel uitę cõducibilẽ. Verborum quum significatus exponet, adferet de probatis autoribus dictum: in quo potissimum spectabit, ut uim uocis apertissime auditoribus declaret,

Vernaculã linguã puerorum cognoscet.

Enarratio autorum.

tum si licuerit, ut aliquid habeat cognitione dignum: quæ si nō inueniat, utetur, quibus dabitur: ipse nonnunquam: ut melius ob oculos rem subiiciat, exemplum de suo finget, quod deformatum erit in speciem uel sententiolæ, uel fabellæ, aut historiç, aut prouerbii succincte comprehensi. Historiam aut fabulam inter prælegendnm non ordietur à capite, sed quantum auditoribus ad præsentis loci intelligētiam erit satis: quod si prius illam audierint, paucis summonere suffecerit: quæruntur tamen interdum amœna & dicenti, & audienti diuerticula, ut historia, uel fabula leuādi tçdii gratia fusius explicetur: quam in partē malim grāmaticū peccare, quàm ieiunitate quadam: dum Stoico quodam more punctim res indicasse satis esse putat. Nomen uiri, si quod incidit, ex illis quos fama celebrauit, nempe uel bellicis laudibus, uel sapientia, & cognitione rerum clari, uel etiam nobilitati fœdis facinoribus, ostendetur unde is natus, quibus parentibus, & aliqua ex eius laudibus attingentur præcipua, uel ea certe, quæ maxime ad propositum faciant: eodem modo de probro atq; ignominia. Tempora exhibuerit iam insignibus notis distincta, ut mox dicam: tum facile cui notæ uicinior fuerit, de quo loquitur, indicabit: urbs, mons, fluuius, fons quo loco situs, quantum à notabili loco distet: nempe ab Alpibus, à Pyrenæis, ab urbe Roma, Athenis, Rhodo, Hierosolymis, Nilo, Rheno, Euripo, supero mari, aut infero: quem uirum insignem ædiderit, quid potissimum pariat: tum si quid ad memoriam notabile in eo contigerit. Animans, aut planta, aut lapis breuiter describēdus: & aliquid de illius natura & uiribus summum & ad cognoscendum pulcherrimū, annotādum si rarum sit, aut regioni nostrç ignotū, docendū ubi proueniat. Sentētia quæ γνώμη dicitur exemplo aliquo adiuuāda, aut alia sententia uel clariore illustrāda, uel maioris autoritatis fulcienda. Si quid sit in ea prauū, ad normā pietatis nostrç corrigendū. Prouerbii origo, & sensus germanus quantum fieri poterit, eruēdus: tum quis usus, simul dictum alicuius allegandum, qui appositissime uideatur attulisse, & maxime in loco. De re altioris disciplinæ facilia quædam delibabit, & captui suorum adolescentium consentanea; tantum ut autori suo quomodocunque satisfaciat:

reliqua difficiliora, aut altiore repetenda principio ad ipsarum disciplinarum traditionem remittet. Consilium autoris exponet: q̄d Donatus facit, licet in eo nimius: tum obscura scriptoris dicta per alia eiusdem similia, sed paulo lucidiora declarabit: quòd si eiusdem nō habet, certè alterius eiusdem ætatis, aut proximæ: ut ostendat eam fuisse uel autoris sui, uel illius seculi rationem loquendi, aut sentiendi. Ad quæ omnia exemplum meo quidem iudicio ex Seruio Honorato potest sumi: non disputo de ueritate dictorum eius, exponendi artem & uiam in primis probo: eamq́; pro lege instituendi propositam uelim esse ludimagistro: tametsi copiosiorem hunc esse & prolixiorē in enarrando conuenit, quàm fuit in scribendo Seruius: minutiora quoq; in auditorio cōsectanda, quàm in libro componendo. Meminerit aptissimæ imaginis, quam de puerili ingenio Quintilianus expressit, esse ea uelut uascula angusti oris, quæ suPerfusam humoris copiam respuant, sensim instillatam recipiant. Itaq; initio pauca & facilia obijciet, mox consuefaciet pluribus, maioribus, solidis. Inter exordia subinde interroget, & eorum quæ audierint rationem reposcat. Nam magnopere expedit ea memoriæ affigi. Audiet puer attentus, & intueatur in præceptorē, nisi quum inspiciendus erit liber, aut scribendum. Norit sensum disciplinæ esse auditū, quæ animantes eo careant, disciplinæ capaces non esse: nihil esse uel promptius quàm multa audire, uel fructuosius. Quæcunq; à doctore acceperit, credat esse mera oracula: & quia omnibus suis numeris existimabit esse cōsummata, & plena, uelit se multo huiusmodi artificis esse simillimū. Platonis discipuli curuum eius dorsum referebant, Aristotelis balbutiem: quòd ea etiā pulchra & imitāda ducerent, quia magistrorum. Equidem imitationem uitiorum nō probo. Sed malo ut uel uitia exprimant, modo cum uirtutibus, q̄ ut ne uirtutes quidem. Discet recte scribere, & celeriter: rectæ scriptionis iaciuntur fundamenta, quum docentur legere: ut quæ literæ, quæ syllabæ, quas uoces siue separatæ, siue coniunctæ reddant probe atq; ad manum teneant: & persuadeant sibi, quod reuera est, nihil ad amplissimam eruditionem perinde conferre, ut & multa & multum scribere, multum atramenti, & chartæ perdere. Itaq; unusquisq;

Puer quomodo audiet.

puerorum habebit librum chartæ uacuum in partes aliquot diuisum ad ea accipienda, quæ ex ore præceptoris cadent, utique non uiliora, quàm gemmæ. In parte una reponet uerba separata, & singula. In altera proprietates loquēdi atque idiomata sermonis, uel usus quotidiani, uel rara, uel non omnibus nota, atque exposita. In alia parte historias. In alia fabulas. In alia dicta, & sententias graues. In alia salsas & argutas. In alia prouerbia. In alia uiros famosos ac nobiles. In alia urbes insignes. In alia animantes, stirpes, gēmas peregrinas. In alia locos autorū difficiles explicatos. In alia dubia nondum soluta. Hæc initio simplicia ac uelut nuda, aliquanto pòst conuestiet ac ornabit: habebit maiorem codicem, eodem referet tum quæ à præceptore acceperit copiosius dicta & fusius, tū quæ ipse sua opera apud magnos scriptores legerit, uel ex alijs dicta obseruarit: & quemadmodum in hoc suo ueluti calēdario sedes & nidos habet quosdam, ita si uelit singulorum nidorum notas pinget sibi, quibus ea distinguet in scriptoribus, quæ in quenque est locū relaturus. Prima ætate exerceatur memoria, quæ excolēdo augetur: multa ei commendentur cum cura, & sæpe. Nam illa ætas laborem non sentit, quia non expendit: ita extra laborem omnem ac negotiū dilatatur memoria, & fit capacissima: tum rudimētis imbuuntur tenera ingenia, quæ rudimenta quum sint fastidij plenissima, retineri tamen è re est, & imprimi animis: ergo quod uiris operæ censoribus esset subacerbū, puerili ætati est etiam sępenumero suaue: quare tūc sunt tradēda, à quibus uiri abhorrerēt. Memoria duabus constat partibus, celeriter cōprehendere, & fideliter cōtinere: celeriter cōprehendimus, quæ intelligimus: continemus, quæ attente & crebro memoriæ mandauimus. Vtrunque ordine adiuuatur, etiam ad ea quæ elapsa iam sunt reuocanda: in quo est illa recordatio, qua beluę dicuntur carere. Quæ fuerint memoriæ credēda, in silētio alieno mandentur, nostro nihil est necesse: nam nō raro tenacius infiguntur, quę altius legimus: quemadmodum audita de alijs melius retinemus, quàm à nobismetipsis lecta: & in altiore lectione duobus sensibus patefacimus ingressum ad animū intuitu & auditu. Quòd si cogitatio incipit digredi paruo murmure & reuocāda est prior, & quę interpellat, excludēda. Ac

Memoria.

da. Ac quemadmodũ cibus paulo ante sumptus magis grauat stomachũ, q̃ auget uires, donec cõcoctus in uenas & corpus digerit: ita lectio cõtinuo postq̃ est audita, parum prodest, quoad incipiat quasi in uẽtriculo confici. Quæ sub somnum ediſces, ea tibi de mane repræsentabũtur à memoria longe promptius, q̃ alio tempore: dum ne cubitũ concedas uel crapula obrutus & nimio cibo grauis, uel inedia absumptus & exhaustus. Vtilissimũ est quæ memoria cõtineri cupimus, ea scribere, neq; eñ aliter infiguntur stilo in pectus, q̃ in chartam: uidelicet attentio in eo quod ipsi scribimus, diutius immoratur. Itaq; magis suppetit tẽpus, ut illud adhæreſcat. Quæ pueri de præceptore audiuerint, reddẽt primum uel condiſcipulorũ alicui prouectiori, uel hypodidascalo, postmodũ preceptori ipsi: ne magistri uerecundia rudes ac infirmos confundat. Et à primo satis erit ad uerbum reddere: aliquanto pòst cõferent similia nominibus & uerbis, quæ didicerint. Iubebuntur proferre, quid putent se ex præceptoris dictis annotasse, q̃d in usum suum uertant. Tũ idem aliis uerbis mutabunt, & adferre paria tẽtabunt. Doctiores cõdiſcipuli eadem quæ à præceptore sint audita, indoctioribus repetẽt, ac familiarius explanabũt, ut & exerceantur doctiores, & indoctiores excitentur: facilius uidelicet attollunt se pueri ad intelligentiam æqualium, q̃ magistri: quippe parua & tenera citius apprehẽdunt, quo inuitantur, proxima, q̃ excelsa: q̃d in arboribus uidemus cõtingere. Loquent̃ primũ sua lingua, quæ illis domi est nata, in qua si quid peccent, emẽdabit præceptor: dehinc paulatim Latine: admiſcebũt ea quæ de præceptore hauserint uel ipsi legerint: ut inter primordia mistus sit sermo in schola ex patrio & Latino: foris patrium loquentur, ne omnino consuescant linguas commiſcere, ac perturbare. Curabit institutor, quantum præstare poterit, ut pura sint uerba, & sermonis Latini propria. In hoc ut in omni alio exercitio admonendi sunt tyrones, ut fidant magis canonibus, q̃ usui uel iudicio suo, quæ duo rudibus sunt infirma, & facile imponunt. Sensim accreſcet eruditio, tum erũt prorsum Latini. Conabunt̃ sensa animi Latinis uerbis expromere: nihil est eñ quod ęque ad percipiendam linguam ualet, ut usus. Quòd si quis loqui erubeſcat, huic linguæ est facũdia desperanda.

randa. Qui post annum q̃ inceperit institui, Latine recusa-
bit loqui, multetur pro ætatis ac conditionis ratione. La-
psus in re difficili, corrigatur, data uenia, modo proficiat
emendatio, in re autem facili puniatur. Nauabit operam,
ut effingat uerbis ac sermone tum præceptorē ipsum, tum
autores eruditos, quos ei præceptor indicabit. Viros quoq;
doctos eiusdem magistri approbatione. Nam cũ ijs qui cor
rupte loquuntur, consultius est ea lingua sermocinari, ad
quam non possit transire contagium. Et quandoquidē ser-
mo est, hominibus ut mutuo inter sese intelligãt tributus,
facilem esse eum ac dilucidũ cõuenit, ne interprete sit opus:
claritas uero ex sermone ipso considerabitur, non ex au-
diente: qui si sit linguæ ignarus, neq; nos dicentes assequa-
tur, nõ protinus obscure erimus locuti: imò uero aperte ac
facile, si & uerba usurpemus usu bene loquentium trita, &
compositio sit dilucida, id est, naturali quodam ordine di-
sposita. Quocirca uitanda penitus uerba uetustate desueta,
dure translata, & longe, nouiter conficta, poetica, potissi-
mum in Græcis, transposita, & traducta quò non oportet,
seriem in longum dilatam. In sermone Græco, quandoqui
dem eum sumimus tantum ad cognoscendos autores, non
perinde erimus de loquendo soliciti, ut de intelligendo. Si
cui uero tantum uacat, & per ingenium licet assuescat elo-
Oris uitia. quendi etiam facultati. Animaduertēda sunt in pueris oris
uitia, ut corrigãtur: uelut quum uox est nimium gracilis,
& tenuis literæ explicatio: quo uitio qui sunt affecti, ἰσχνο-
θέται, nominantur, cõtrarium huic πλατιασμὸς, quum pin
guis est sonus, & appellatio literarum crassior: q̊d in Sulpi
tio, & Cotta Lucius Crassus apud Ciceronem notauit. Si
uerba ex gutture tanquam recondita depromant, ut Ara-
bes & Hebræi, dicũtur λαρυγγίζειν: quum in recessu oris uox
auditur, est cœlostomia. Aristoteles tria facit uitiose loquē
tium genera: ἰσχνοφώνους, qui literam aliquam certam ex-
primere non ualent, quos Latinus sermo blæsos nominat.
Ψελλοὺς, qui in pronuntiando literam prætereunt, seu syl-
labam, quos balbos, quibus Cicero disertos opponit ad Pa
pyrium Pætum. Τραυλοὺς, qui hæsitantes appellantur. ὀρθοέ-
πεια est recta oratio, & uitijs carens pronuntiatio. Labda-
cismus fit & Iotacismus, quum literæ illæ ultra iustum de-

corem

rem exprimuntur. Sunt literæ quibusdam nationibus peculiares. Vt p literam Erethrienses crebro inculcabant, & Germani sibilum sigmatis. Quæ uitia sunt ex consuetudine, tolli queũt, quæ ex natura corrigi possunt, tolli nõ possunt. Sed certè licet usq; eo caute occultare, ne fœde existãt. Videndum ne pueri spiritum per raritatem dentium nõ recipiant, sed resorbeant, neu præcipitanter consuescant loqui: neq; institutor ipse exemplo illis sit ad celeritatem sermonis rapidam, ac uolubilem. Sunt enim ludimagistri quidam qui se pro absolutis grammaticis habitum iri sperẽt, si cursu quodam citatissimo uerba nõ proferant, sed effundant: quæ res magnam imprudentiam parit in uita, & plerunq; summum dedecus: non enim potest mens uolanti linguę sensorum copiam necessariã suggerere, ita cogitur uel tacere turpiter, uel absurda & stulta effutire: quod si hæreat, nihil est deformius, q̃ in cursu illo mora, & difficultas ei, cui omnia uidebãtur esse plana, seu prona potius. Satius est ut tarditate, q̃ celeritate in loquendo peccetur: in tarditate licet sæpe, quæ dicturus es præmeditari, in celeritate uix raro. Est tamen quiddam inter ea medium, quod cõsultissimum fuerit tenere: & expeditam quidem uolubilemq; loquendi rationem, etiam interim inconsideratam ut non improbarim in puero tanq̃ uirorem ætatis, ita quum incipiet adolescere, mitigabo, & reprimam, ne incogitata uerba & in labris nascentia consuescat funditare. Scribẽdi exercitatio plurimum confert: stilus inquit Cicero magister & effector dicendi optimus. Ergo postquam syntaxin didicerint, reddent uulgares orationes in Latinum, & has uicissim in uulgarẽ sermonem: sed eas perbreues, quibus addetur aliquid quotidie. Idem fiet in Græco: q̃q̃ in his malim ut ex Gręcis ad nos discãt, q̃ à nobis illuc traducere. Ad uertendum, probe uim linguæ utriusq; necesse est ut interpres teneat: exercitatiorẽ tamen esse in ea oportet, ad quã transfundit. Sed nec integre uerba possunt transferri, quorum omnino ignoretur sensus: parum conueniẽter Aristotelis uolumina, qui philosophus non sit interpretabit, nec Galeni qui non medicus. Exercebuntur itidem sententijs magnorum autorum difficilibus explanandis, intentione ad eam rem uehementer est opus, ideoq; excitat, atq; acuit ingenium.

Ne loquantur celeriter.

De transferendo.

ingenium, & iudiciũ fit uegetius. Mira dictu res esse nõnullos qui quod loqui sciant, idem ipsum scriptũ si legant, nõ intelligent: q̊d accidit, uti ego quidem autumo, quia uagus animus ac sparsus satis habet ad loquendũ intẽtionis, non satis ad intelligendum scripta: seipsum enim recolligere & quasi cogere non sustinet. Accedet exercitamentis collatio scriptorum cum formulis, in quibus congruant, in quibus dissideant: nam uastus usus non potuit in regularũ alueum cunctus corriuari. Scribent epistolam facilem, aut fabellã: dilatabunt exemplum, apophthegma, sententiolam, prouerbium: soluent & diffundẽt carmen numeris astrictum, atq; eadem efferent absq; numeris: qua in re exercitauisse nonnunq̃ seipsum Crassus apud Ciceronem testatur: idq́; Laurẽtius Valla & Raphaẽl Volateranus fecerunt Homerum uertẽdo. Quod tanq̃ puerile tyrocinium probo, tanq̃ interpretationem iustam tanti autoris non probo: presertim quòd eo traductionis genere, maxima gratiæ pars pre clarissimo operi detrahitur. Scribet in principijs pauca, accurate tamen, deinceps plura: compositio enim ab anxio labore non uenit, sed usu potius atq; exercitatione attenta & diligenti, ne initio subtilia nos effugiant, quæq; ad rem maxime faciant, quum non credamus. Conseruabũt quæ prioribus mensibus scripserint, ut sequentibus cõparent, & profectum deprehendant, eaq́; insistant, qua se profecisse intelligent. Nõ est statim puero ad scholã deducto disputandũ: nam quid tandem dicet rudis omniũ? sed tacitus rationem schole cõsideret, seduloq́; contẽpletur singula: postmodum incipiet aliquid ab alijs cõdiscipulis sciscitari magis, q̃ altercari, aut inquirere: hoc Pythagoras Samius reputãs, annos aliquot iubebat puerum suum tacere, ne leuibus se questiũculis iactare cõsuescerent. Concertatiunculæ postq̃ fuerint cõcessæ, erunt initio crebriores, & de ijs quæ audierint. Aemulatio enim illa cõmouet pueriles animos, nec sinit otio obtorpescere. Idcirco Dominus tanq̃ pueros Iudeos prouocat, ut de regno cœlesti cum gentibus contendant, sicut est in epistola Pauli ad Romanos. Ergo pueri laude et premio lis, quæ illa ætas capit, tum reprehensione, & obiectu æqualis melius dicentis sunt extimulandi: prouidebitur tamẽ ne res longe in odia & rixas abeat: certabunt contente, sed citra

Disputationes.

tra acerbitatem: paulatim hi conflictus in studiorum collationem uertentur, & motus illi puerilium animorũ sensim ponent. Quandoquidem consultius est adolescẽtes nihil scire, quàm ambitionis & superbiæ mancipia fieri. Nemo nisi expertus, credat facile, qui & quàm sæui ac importuni affectus ab adolescentibus alãtur inscijs, tanquàm uipera in sinu. Et puerili quidem ætati præmiola, laudesq́ue tanquàm lusus permittũtur, quæ adolescentibus nugas esse pueriles demõstretur, haud secus quàm nuces, aut equos arundineos, uel ligneos, ut erubescant ipsi eadem expetere, qui iam pueritiæ nomẽ exuerũt. Præceptoris sententia atque usus multum proficient, ut illa uelint contẽnere: nam quum ipse in ea inuehet sæpe dictis grauibus, & ostendet esse ridicula, tũ uero uita sua, quæ dixerit confirmabit. Quæ porrò inter se cõferent grandiusculi, hęc erũt ferè. Quàm cõueniat canonibus cũ usu, de autorum obscure ac intricate dictis, de explanatione sententiæ, prouerbij, apophthegmatis, fabulę, historię, parabolæ: quę origo illorum, quæ mens, quæ accõmodatio: de nomine uiri, urbis, mõtis, fluuij, fontis, prouinciæ, animãtis, stirpis, lapidis, metalli: de ui uocabuli, & eius originatione: de prosodia eius, & orthographia, de loquendi formula, de structura, de lege carminis: oĩa hęc quantũ ętas illa feret, & studiorũ ratio. Et quando homo à natura nihil est edoctus, oĩa ei sunt doctrina, labore, usu, diligẽtia excudẽda: fallit sępe, & in diuersum abit, quàm oportet: itaque correctio est omni tẽpore, omni ætate necessaria: nec debemus sinere, ut aliquid adhæreat uitij, atque inualescat. Sũt tñ nõnulla, quæ nondũ capiet, ea in aliud tẽpus magister differat, prę monitis tñ discipulis, nõ ideo approbari, quæ faciãt, quod non reprehendantur, id enim condonari illorũ infirmitati: Venturũ tempus, quo opportunius patefaciat, cur displiceant. Nec desunt quæ ad pręsens in pueris probemus, in uiris iam & confirmatis reprobanda. Sed in percipiẽda eruditione aliquid fortè expediat dissimulari, nec censeat culpã eis omnẽ præstandã, mores certè omni uitio immunes esse cõuenit: non ut in ætate illa oĩbus suis numeris absoluti sint, sed ne praui certè, atque statim initio corrupti. Meminerit prudens institutor, quãtũ inter exordientẽ, procedentẽ, et absolutũ intersit: nõ id eẽ à puero incipiẽte requirendũ, quod à iuuene lõge in disciplinis, & for-

Collatio studiorũ.

Correctio

& formatione morum progressio: nihil adeo esse præposte rum, ut fructum iam tum maturum exigere, quum arbores germinare primo uere incipiunt: ne irascatur, & succenseat pueris, si non eadem præstent, quæ iuuenes diu instituti, atq; etiam interdum, si Deo placet idem ipse: quo quum nihil sit aliud dementius, non desunt tamen præceptores, qui id atrocibus minis, qui plagis, & uerberibus à puerulis efflagitent, ipsi uerberari digniores. Seruet in censura modum, ne uel se demittat, uel illos efferat: non franget acerbitate uerboꝝ animos, nec seueritate confundet. Inter operis alicuius exordia, puta quum aliquid incipiẽt Latine effari, aut stilum mouere, conniuendum est ad errata quędam, quæ spes sit paulatim posse emendari: etiam laudibus atq; approbatione tãquam subdito calcari excitãdi ad cursum, ne si noui statim ac teneri irrisione præceptoris, aut sodalium pudefiant, despondeãt animos, priusquam periclitentur uires: nihil enim audebunt aggredi retardati eo metu, ne alijs risum de se præbeant. Prouectiores nonnunq̃ de eo laudandi, quod institutor præfertur, fore, ut quandoq; displiceat. Atq; id temperamentum in emẽdando ac corrigẽdo seruabit, ut etiam si nonnulla parum exacta trãsmittat tacitus, nihil tamen affirmet ita esse, quæ à discipulis ipsis secus habere possit deprehendi: magnopere id autoritatis pondus eleuat. At uero quoniã hominis ingenium ab incitatis animi morbis ad peiora deprimitur, coercendus est inconsultus ille motus, & compescendus reprehendẽdo, castigando uerbis, & quum opus est, uerberibus: ut beluarum more reuocet eum dolor, cui ratio non est satis: tametsi liberalem hanc castigationem, quantum fieri possit, esse malim, non asperam, aut seruilem: nisi eiusmodi sit ingenium ut officij sui plagis sit tanquam mancipium admonẽdum. Pueris, & ijs qui puerili sunt natura non admodum sese magister familiarẽ præbebit: de quibus illud est in comœdia: Nimia familiaritas contemptum parit. Erit ergo grauis sine acerbitate, & mitis sine dissolutione: non minabitur, nisi quum res flagitabit: nec conuitia ingeret in pueros, unde illis prompta ad maledicendum facultas atq; exercitatio: post minas nisi puer obtemperarit, uapulet, sic tamen ut tenerum adhuc corpusculum acriter in præsens doleat, nihil dein-

Castigatio.

deinceps ſentiat incōmodi. Nullo modo ita ſe gerat, ut aſſuefaciat pueros minas aut reprehenſiones ſuas contemnere: quas uelim ne extra tempus conſumat, reſeruet ſemper opportunitati, quę rebus omnibus gratiam & pretium conciliat. Tum ne uelut callum obducant uerberibus. Grandiuſculi coërcendi quidem rarius plagis, interdum tamen. Plerunque uero metu ac reuerentia præceptoris, & grauium uirorum de academia, qui uelut teſtes adſunt, atque ſpectatores uirtutis aut uitiorum uniuſcuiuſque. Hinc reſpectu patris & propinquorum. Indicandum quanta ſit in ſtudiis dulcedo, quæ uoluptates, quàm ſolidæ, quàm perpetuæ, quàm diuturnæ, quibus nullæ omnino ualeant cōparari: præterfluere reliquas omneis, & eſſe dilutiſſimas præ his: quòd ſit etiam uiaticū ſenectutis rerum peritia: quãtum ad uniuerſam uitam præſidium, ſiue ornamentum quæratur rebus lætis, ſiue ſolatium afflictis: contrà quæ tenebræ, & quæ mala tam perniciosa ex ignorantia naſcuntur? quas omnes ad res non poterit cuilibet non ampliſſima ſuppetere exemplorum copia. Subinde admonendi, ut quæ de moribus audiunt, ne ita accipiãt, ut hiſtoriolam quampiam, quam ſatis eſt audiuiſſe: hunc eſſe animorum paſtum ſaluberrimum, concoqui & digeri oportere, et in animi ſubſtantiam conuerti: quod ni fiat, ut cibū in corpore, ita res morales animo officere. Veniat illis crebro in mentem præſidentis mundo Dei, nos omnes uēturos per mortem ad eius tribunal, cui nemo excipitur: mortem ex æquo inſtare omnibus, minari omnibus, ubique præſto eſſe, ac impendere: eodem momento adoleſcentes et ſenes efferri. Habebit pręceptor cōmunes aliquot locos breues, & maxime efficaces aduerſus ſingula uitia, quîs illa ętas infeſtać, quã inſtituendã ac formandã recepit, ut adducat uitium uel in odium, uel in contemptum. Sed quatenus & animorum & corporum noſtrorum uires non ſolum finitæ ſunt, uerum imbecillæ admodum ac tenues, concedendæ ſunt illis quædam refectiones ac reparationes, ut diutius labori ſufficiant: alioqui exiguo tempore exhauſtę, nihil deinceps ualerent. Exercitamēta corporum crebra ſint in pueris, nam ętas illa incrementis indiget, ac confirmatione roboris: idcirco nec premendi ſunt nimium, nec ad opus urgendi, ſed permittenda laxamenta intentionis, ne ſtudia

Cōmendatio eruditionis.

Recreationes.

odisse incipiat, priusquam amare: sic tamen ut ne ad spurcas uoluptates delabatur, unde studia ipsa infestius oderit. Miræ libertatis est humanum ingenium, exerceri se patitur, cogi nõ patit: multa ab eo facile impetres, pauca & infeliciter extorqueas.

Lusus. Lusus sint, qui honestatẽ habeant cum iucunditate coniuncta, quales sunt, pila, globus, cursus. Si Cicero ciui suo honestos ac moderatos lusus præscribit, quanto magis philosopho à nobis pręscribi par est: omnia fiãt sub oculis seniorum aliquot, qui illis sint uenerabiles. His lusionibus hoc fini dabitur opera, ut corpus uegetetur, nõ ut ferociat. Valetudinis ratio uniuersa eò pertineat, ut ualeat mens, & sit, quod ille potissimum à dijs precabatur, mẽs sana in corpore sano: tum ut reficiatur, & recreet animus, quo ferendo sit oneri quotidiani negotij. Latine inter ludendum loquẽtur, statuta illi pœna ex ratione ludi, qui patrio sermone erit usus. Latine facile loquentur, ac proinde libentius, si omnino quæ ludendo sint dicenda, explicata habeant à pręceptore bonis & proprijs uerbis: inuiti em̃ eloquimur, quæ nos improprie aut inepte dicturos metuimus. At quum tempus exercere corpus nõ sinet, aut quibus uel non licebit, uel non libebit, magno oblectamẽto erunt sermocinationes festiuæ & suaues: cuiusmodi sunt fabellæ, aut historiolæ, aut eiusmodi narrationes iucundæ, lepidæ, argutæ, facetę: eòdem referuntur dicta uel fuse urbana, uel breuiter salsa & ridicula. Permittendus interdum quoq; lusus foliorum longiusculus, qui ingenium & iudiciũ, & memoriam exerceat, quemadmodum etiam latrunculorum, & acierum: habebunt porticus uel laxa atria, quibus se reficiant pluuio tempore. Prima ratio erit ingenij ac memoriæ, quæ nimia curatione corporis opprimitur. Sapienter quisquis dixit, magna cura corporis magna est animi incuria. Sic tamen ne corpus neglectum, squallore obducatur, ac sordibus, quo nihil sit ualetudini atq; ingenio inimicius.

Victus. Victus ratio & ad mentis acumen, & uigorẽ memoriæ plurimum in omnem partem confert, ut moderata sit, ut idoneis temporibus, ut congruens temperandæ cuiusque institutioni, ne noxius aliquis humor radices agat in corpore: exucci humectantibus utantur, pituitosi calidis & arefaciẽtibus: melancholici contrarijs naturæ illi, quæ extenuent

spiritus

spiritus ac hilariores reddant, quibus uinum paulo conce-datur largius, quemadmodum Sapiens Hebræus consulit, dandum uinum mœstis: biliosi refrigerabuntur, & tenuissimis spiritibus erunt crassiuscula tum ad ualetudinem salutaria, tum etiam ad cohibendam iudicij uim, ne subito in præceps feratur: quo uitio multum infestantur subtilia nimium ingenia. Adolescentes ne subducant se, nam uel potabunt, uel magnas sponsiones ludent, uel scortabuntur, ut cuiusque erit ingenij procliuitas. Hactenus linguarum institutio. Arbitror iam à me expectari, ut quibus ex fontibus hauriendam eruditionem hanc existimem, aperiam: faciam equidem pro uirili portione mea. Sed de autoribus tamen in uniuersum quædam sunt mihi præfanda. Scriptores non sunt omnes eadē metiendi regula. Sunt, qui in tradendis suis ordinem quendā sunt secuti, & methodum breuem ac dilucidam, atque ad percipiendum facilem: hi sunt non modo relegendi, sed ediscendi quoq; ad uerbum. Alij exacte quidem persecuti sunt susceptum argumentum, sed uel fusius tamen, uel perplexius, quàm expediat addiscenti: hic relegendus est quidem, non tamen perinde ut prior uersandus, & terendus manibus. Alios suffecerit legisse. Sūt quos nihil necesse sit legi, sed in bibliotheca tantum seruari ad consilium, quum usus poscat. Ante omnia arcendus puer ab autore, qui uitium potest fouere, ac nutrire, quo is laboret: ut libidinosus ab Ouidio: Scurrilis à Martiale: maledicus & subsannator à Luciano. Pronus ad impietatem à Lucretio, & plerisq; philosophorū, Epicureis potissimum. Gloriosulo non multum conferet Cicero, nisi ostendas, uel quo pacto possit quis semetipsum citra odium laudare, uel quemadmodum ne in maximis quidem uiris & omni penè laude maioribus gloriationem feramus. Veniat iam ad lectionem gentilium, tanquam in agros uenenis infames præmunitus antidoto, per pietatem homines iungi Deo: eam esse à Deo traditam: quæ homines excogitarint, plena esse erroribus: quę contra pietatem sint, ex uanitate hoīm orta esse & imposturis diaboli hostis uaferrimi: hoc sufficiet in genere absq; explicatione. Meminerit se per gētiles iter facere, id est, inter spinas, inter toxica, aconita, et pestes p̄sentissimas, ut ex eis sola sumat utilia, reijciat

Autorū differentiæ.

A quibus autoribus abstinēdū.

cętera, quę nec ipse anxie scrutetur, nec pręceptor laboret explanando. Bene Laurentius Valla de uerbo quodam obscœno, ignorari malo, q̃ me docente sciri: itaq; auertat potius, quantum poterit lõgissime, & ad sensum magis syncerum traducat. Hæc præfati ad autores accedamus linguæ utriusq;. In quibus sunt, qui oratione scribũt numeris astricta, alij soluta, quam prosam uocant, & pedestrem: priores poetæ nominãtur, quorum concentus artis est musicæ, materiam nullam habent certam, sicut nec reliqua, quæ à Grecis ὄργανα nuncupãtur, ut grammatica, dialectica, & ars dicendi. Magnum est in ea leuamentum animorum ex harmonia & concẽtu. Sed propter ea, quæ sibi prisci poetæ desumpserunt canenda multis in suspicionem ars uenit corruptelæ, quibusdam in odium quoq; apertũ ac professum: de qua quæstione tametsi longa disputatio est, & uaria, tamen sentẽtiam nostram aperiemus paucis. Equidem quod ad uersum attinet, dulces illos esse censeo propter eam congruẽtiam, quæ est melodiæ cum animo humano, de qua dicebam modo. Sunt in uerbis siue proprijs, siue trãslatis grãdes, sublimes, splendidi, habent ingẽtium uirium argumenta, habent affectuum admirabilem expositionem, quę energia dicitur: afflant magno quodam & excelso spiritu, sicut & afflantur ipsi, ut uel supra ingenij, ac naturę suę captum uideantur assurgere. Sed his tantis, & tam suspiciendis uirtutibus admista sunt uitia non parum exitialia, partim picta atq; expressa, partim etiã commendata: quæ sunt huius generis, uehemẽter possunt nocere, si quis habeat fidem dicenti, & nescio quo pacto impetrãt fidem suauitate uersus in pectora audientium blande illapsi. Picta uero alia sunt animi, alia corporis. Animi non perinde nocent, nisi si addatur facientis autoritas, ac exemplum: quam ob causam pulsus fuit Homerus è Platonis republica, & Pythagoras uidisse se apud inferos illius animam retulit de arbore suspensam, & circundatam colubris ob ea, quæ de dijs finxisset, multo sanè incommodius acceptam, q̃ Sylius Italicus, conspectam à Scipione Africano fabulatur: etsi potuit hoc quidem olim nocere, nunc non adeo potest, quum sciamus scelerosos ac facinorosos homines deos illos fuisse, calamitatem meritos non cœlum: possunt tamen lædere si addatur

DE POETIS.

tur

tur operępretium, quod illo ex flagitio consecutus est quis, uelut imperium per fraudem, aut hominum cædem. Corporis uitia uel commemoratione ipsa mētes corrumpunt. Quærat aliquis quomodo igitur legendum? quomodo colligendę salutares herbæ inter tot noxias? qua cautione inter spinas incedendum? An potius spernendi atq; abijcien di in totum? Plutarchus Cheronæus librum scripsit de lectione poetarum, in quo nihil agit aliud, quàm concinnare ac condire uenenum, quo minus sit sumentibus pestilens, ut quum periculosum boletum antidoto emēdatur. Quid opus est? an non est consultius uenenum nullo modo attingi? & fortassis hoc in illis poetis præstiterit, atq; eo magis quòd exiguum certè adferunt adiumentum siue ad artes, siue ad uitam, nec ad linguam quidem magnum. Docte quidem præcipit Plutarchus, adde etiam prudenter, ut solet, quo si quis attigerit, minus lædatur: quanquam sunt non pauca, quæ antidotum afferunt infirmum, ut quum iubet admoneri pueros poesin esse picturā: quid tum? & illa ipsa pictura quam cernimus, si sit obscœna, pręsertim subtiliter & artificiosę expressa num non animos cōtaminat? nec immerito eiuscemodi & pictores & picturas sapientes homines de ciuitate uolebant eijci. Tum addit poetas ipsos in rebus turpibus subsignificare neutiquā probare se illa: at nō omnes, imò quidam aperte comprobāt, ut Ouidius, Tibullus, Catullus, Propertius, Martialis, & eius notæ: alij obscurissime carpunt, ac improbant, & per nutus, quos intelligant perpauci. Iam uero sententijs turpibus opponendas præcipit honestas aliorum sententias, tum alios alijs derogare ait fidem. Quid porrò facias, si bonę sententiæ nō sint ad manum? Quid quòd malæ sententiæ procliuitatem pro se habent naturæ nostræ ad malitiam? ut efficaciores sint, quàm bonæ. Eò denicq; deducit rem, ut confiteatur nocere lectionem poetarum, nisi cautissime utaris. Id si ita est, non uidetur attingenda puero, quem illic Plutarchus instituit, sed iam grandiori natu, & sanis opinionibus imbuto. Quibus de causis ac rationibus sic uideri posset faciēdum: Quoniam quidē in eis & dulcia, & pulchra, & magna, atq; admirabilia insunt multa, non tolli oportere, sed repurgari: nō amputari affectū membrū, sed medicamento adhibito cu-

rari. Obſcœna in totũ reſcindantur, tanq̃ emortua, & per-tractura in contagiem quæ tetigerint. Scilicet intolerabilẽ faciet humanũ genus iacturam, ſi ex ſpurco poeta partem abſcindas noxiam? & id facias in libello, quod in tuo ipſius corpore facere non dubites, ſi res exigat. Detruncauit Iuſtinianus Cæſar tot iuriconſultos, & nefas erit ex Ouidio detrahi eos uerſus, quîs adoleſcens ſit nequior? Imò uero amiſſa ſunt tot philoſophorũ & ſacrorum autorũ monimẽta, & graue erit, ac nõ ferendũ facinus ſi Tybullus pereat, aut ars amandi Naſonis? Vtiq; non de præſentibus modo, ac poſteris præclare merebitur, ſed de poetica arte, ac poetis ipſis, quiſquis eam repurgationem erit aggreſſus: haud aliter q̃ de hortis, qui uenenis illinc eruncatis, ſolas relique rit herbas ſalutares. Ita & ignominia erit poetis detracta, & malum uirus legentibus. Cætera autem quum pingent, ſciant, qui legunt, picturas eſſe & hominũ ſępenumero peſſimorum: quum deos audiẽt, cogitent hos eſſe reges: quum heroas, proceres: quum homines, plebem. Interdũ deos putent accipi pro illa ui quæ illis attribuitur: ut Iuppiter Regni ſit maieſtas, Minerua ſapientia, & conſiliũ, Mars belli impetus, Mercurius interpretatio, Apollo dulcis quædã peritia, & lux mentis. Ipſis quoq; poetis fides eleuanda, multum quidem ualuiſſe eos natura, ac ſpiritu, ſed homines tamen fuiſſe mediocri iudicio, doctrina uero & uſu rerum ſæpe nullo, aut certè perq̃ exiguo: tum animi perturbationibus obnoxios ac ſeruiẽtes, uitijs inquinatos. Succurret fortaſſe alicui demirari, unde igitur tanta illorũ autoritas non in uulgum ſolum, ſed ad ſcholas etiam ſectatorũ ſapientiæ.

Vnde tãta poetarũ autoritas.

Cuius rei hæ ſunt cauſæ: fuerunt primi & antiquiſſimi ſcriptores, ideoq; poetæ dicti: multum uero ab omnibus defertur uetuſtati. Suauitas dictionis conciliauit fidem, quando quidem facilius credimus, quæ libenter audimus. Quumq; homines uiderẽt ſemina diſciplinarũ omniũ in illorũ libris eſſe ſparſa, crediderunt abſolutos eos eſſe in illis omnibus. Nullum eſt eñ humanum ingeniũ quamlibet ſocors, & ab inſtitutione humanitatis remotum, q̊d non ſemina artium omniũ quædã à natura acceperit: ſiue re ipſa illinc ſint ea, ſiue poteſtate, de quo nõ diſputo. Id uero ſi imperitis & tardis hominibus contingit, quanto illis magis, qui ingenio-

rum

rum essent præditi acumine atq; acrimonia. Idq; in nostris poetis experimur, qui carmina uernaculis linguis componunt, quos quum sciamus esse homines imperitissimos, tamen ea suis carminibus uidemus illos inserere, quæ etiam ipsi admiremur, qui illos nouimus: & quibus indoctis aut ignotis facile persuadeant se in omniũ artium genere magnam & diuturnam operam collocasse. Aratũ accepimus astrologiæ imperitum, & Nicandrum Colophoniũ hominem ab agro remotissimũ carmina illis de rebus ornatissima conscripsisse. Accedebat afflatus diuini numinis, quo credebant instigari: ideo illorum dicta nõ accipiebãtur aliter, quàm Dei per hominem ceu per fistulam loquẽtis. Philosophi uero recepta autoritate abusi sunt, ad persuadendum populo, quod uellẽt. Et quia inflammabatur illorum animus, longeq; ardore illo exerebat sese natura, quæ ex illis deprompsissent, putabant se tanquam naturæ doctrina comprobare. Sed dicamus iam de singulis nominatim. Ad formulas primorum rudimentoꝝ habet institutor ex ueteribus Donatum, nouos autem Nicolaum Perottum, Sulpitium Verulanum, Antonium Nebrissensem, Aldum Manutium, Philippum Melãchthonem, sumet quem uolet, pares esse in tradendo uideo. De constructura indigemus exactiore aliquo opere, & deuincto numeris, quo melius commendaretur pueroꝝ memoriæ. Nam quæ nunc quidẽ extant certè, uel exempla sunt solum absq; canonibus, uel canones à quibus excipiuntur plura, q̃ ipsi comprehendant: opus esset ei, qui id uellet præstare lectione atque obseruatione longa & diligenti autorum Latinæ linguæ: sed plurimum arbitror adiuuari posse sex libris Thomæ Linacri de emendata structura, item Mancinelli thesauro, & libris de nõ uulgari literatura Lanciloti Passij. Interea tamẽ utẽtur pueri præceptis Antonij Nebrissensis, uel Philippi Melanchthonis: adiungent libellum de constructione octo partium, qui nomine Erasmi circumfertur, quem Gulielmus Lilius peperit, Erasmus concinnauit. Latina lingua ut alia quæcũque, ex populi usu solebat olim disci, ea postquam in ciuitate est corrupta, ex autoribus peti est cœpta ijs scilicet, qui à Catone Censorio ad tempora Adriani Cæsaris scripserunt: ut primus eius autor sit is ipse M. Cato,

Autoꝝ nomina.

De arte.

Latinę linguæ autores.

postremus Suetonius Trãquillus: hic est illius tanquam uitæ cursus: pueritia fuit sub Catone, senectus sub Traiano, & Adriano, ætas optima & uis uigorq; illius circiter seculũ M. Tullij: non quin & cæteri qui secuti deinceps sunt scriptores multa habeant apta, speciosa, exculta, atq; exornata, quum proprijs in uerbis, tum in trãslatis, & quibusdam ceu formulis dicendi. Sed nescio quo pacto maxime uidentur propria & naturalia quę sunt æui Ciceronis, in eo ipso, in M. Varrone, C. Cęsare, Sallustio, T. Liuio, Vitruuio: post quos Latinus sermo ad luxum est & delitias cum moribus ciuitatis conuersus, ut fucata sint magis & adumbrata, q̃ priora illa: & delectare potius uoluisse eos appareat, q̃ dicere, aut animi sensa loquendo exprimere. Itaque quantum fieri poterit dabitur opera ut illius sint seculi uerba, & phrases: non tamẽ in hac egestate & difficultatibus Latinæ linguæ repudianda sunt, quæ posteriores attulerunt, Seneca, Quintilianus, Plinius, Tacitus, & eorum æquales: nisi forte stet sententia obmutescere in tanta multitudine ac uarietate rerum, de quibus est singulis horis loquendum in artibus & tota uita. Qui autores sunt Latinæ linguæ probi, hi nõ omnes idonei sunt grammatico: quippe qui de omni rerum ac disciplinarum genere disserunt, quò grãmaticæ uel studiosus, uel esse professor nõ aspirat: neq; enim cognitione artium omnium professor unius obruendus est. Qui uero in contemplatione eiuscemodi rerum uersantur, ij grãmatici illinc annotent, & excerpant, quæ ad illius inquisitionem pertineant. Ex quibus uniuersis conflетur dictionarium Latinę linguę, quod nullum est plenum satis & iustũ.

Dictionarium.

Istudq; sit duplex, alterum enumeratione tantum uocabulorũ breui interpretatione adiecta, alterũ copiosius dictis autorũ intermistis: q̃d faciet, non solũ ut securus sit lector, & expositione acquiescat, uerũ ut sciat quoq; quemadmodum usurus sit, q̃d fortè eũ sine exẽplo lateret. Expediet in quaq; etiã uulgari lingua geminũ pueris tradi, unũ q̃ Latina uerba reddant uulgaribus, alterũ q̃ uice uersa uulgaria Latinis: q̃d in nostro sermone Antonius Nebrissensis fecit, opus non satis exactũ, tyronibus magis quàm prouectioribus utile. Ex dictionario absoluto & tanquam suis omnibus partibus confecto iam & pleno decerpet magister,

quæ

quæ quotidiano sint usui necessaria: ut appositas uoces ijs, quę pueri uelint eloqui colligat, quorum primordia erunt à leuibus, quæque ætas illa facile sustineat, utpote à lusionibus: sensim ad maiora procedetur de domo, & tota supellectili, de uestimētis, de cibis, de tempore, de equo & naui, de templis, de cœlis, animantibus, stirpibus, de ciuitate & republica: condient hæc iocis salsis, fabellis scitis, ac lepidis, exemplis atque historiolis iucundis, parœmijs, parabolis, apophthegmatis, sententiolis acutis, argutis nonnunq̃ & grauibus: ut sic libentius hauriantur, & magno cum fructu non linguæ tantum, sed etiam prudentiæ atque usus uitæ. Sunt tamen quædam artium propria, ea non curabit attingere: ut de causis rerum naturæ, de medicamentis, de legibus, & iure ciuili, de quantitatibus mathematicis: relinquet hæc, atque eiusmodi suis quæq; artificibus, magis uersabitur in ijs, quæ sunt uitæ communia, quibus nulla ætas, nulla conditio, nulla professio eximitur: qualia sunt ferè, quæ modo connumerabam. Interea uero dum dictionarium eius generis non habemus, institutor ipse ex sua lectione hæc, ut poterit, ad utilitatem discipulorum annotabit. Tum exhibebit faciles autores captui suorum aptos, ut apologos, quibus delectatur ætas illa, & rebus solidioribus paratur. Versiculos castos & simplices, ut Catōis, qui sunt elegantes & cordatissimi, Michaelis etiam Varini, philosophorum item sententiolas, quæ omnia ediscent. Sequentur epistolæ Plinij Cæcilij, quæ flosculos mobo dicendi habēt, & conueniunt illi comitati scholasticæ, ijsq; omnino rebus de quibus studiosi homines & colloqui inter se consueuerunt, & scribere: ita ut sint qui ea gratia multas earum ad uerbum ediscant, quidam etiam eiusmodi dulcedine ac uerborum delitijs capti Ciceronianis prætulerint, quod penè est nefas. Sunt & epistolæ quædam Aegidij Calentij mire festiuæ, quibus pueri ualde oblectarentur. Ad uarietatem & copiam uerborum exponet librū Erasmi de copia priorem. Tum de recta pronuntiatione in genere, traditis summa quadā uniuersalibus normis. Hinc de figuris ex Quintiliano, aut Diomede, aut Mancinello, aut Ioanne Despauterio: quem in usum tabulam quandam Petrus Mosella confecit, quæ parieti affigi possit, ut deambulanti studioso oc-

so occurrant, & quasi ingerãt se oculis. Incipiet his stilũ mouere, ita ut alienus sit prorsum, & magnam habeat licentiam ex alienis nõ uerba tantũ, sed longas quoq; sententias, & periodos excerpendi: in quo spectabitur q̃ apte suis interserat. Sequitur alter liber de copia rerum Erasmi. Tradetur hic summatim cognitio rerum gestarum temporibus per notas quasdam distinctis, & consignatis, sicut in uijs solet fieri: ut ab Adam ad Eluuionem, ab hac ad Abraam, unde ad Mosen. Tum ad bellum Troianum, ab hoc bello ad Romam conditam, hinc ad expulsos reges, inde ad Romã à Gallis captam. Tum ad Alexandrum Macedonem, deinde ad primum bellum Punicum, ad secundum, ad tertium. Iam ad Syllam & Marium, postea ad Christum natum, à Domino nostro ad Constantinum, ad Gotthos deinde, tum ad Hunnos, ad Carolum magnum, ad electionem imperatorum, ad Gotifridum Byllonium, ad transitum Turcarum in Europam, ad captũ Byzantium, ad recuperatam Granatam, postremo ad imperium Caroli quinti, sub quo agimus: generatim in singulis spacijs exponet, quę bella insignia sint gesta, quæ memorabiles urbes cõstructę, qui homines clari uixerunt. Addet his etiam breuẽ descriptionẽ orbis, primum uniuersi, & maximarum partium, tum prouinciarum, & quid in quaq; commendatum famę: utilis ad hoc Pomponius Mela. Iã hic accedet ad puriores illos scriptores, & imitatione dignissimos: diu enim sequendi sunt ij, qui sequentem non fallant, donec assuefacti horum ductui sine periculo possimus & alios audire. Cæsar quotidiano sermoni egregie utilissimus, cui Cicero laudem tribuit puri & incorrupti sermonis Latini, & Quintilianus elegãtiæ, cui proprie studuisse illum testatur: tum Cęsari adiunctæ Ciceronis ipsius epistolæ familiares: simpliciores sunt tamen, & usui magis congruentes, quas ad T. Atticum scripsit, nisi q; sunt in eis quædam obscurissima, partim sic scripta ab ipso Cicerone de industria, partim uitio atq; ignorantia temporum ita deprauata, ut restitui iam nõ queãt. Terentij fabellæ propter elegantiam sermonis scribi putabantur uel à Scipione Aemiliano, uel ab eius amico C. Lælio, is qui sapiens usurpatur. C. Cæsar Terentium puri sermonis amatorem uocat: minus multo est puritatis in Plauto, an-

Loca & tempora.

Lectio autorum.

to, antiquarius est enim, & licentiose indulget sibi personis
seruorum, quum risus, & exhilarationem theatri, atq; hinc
multitudinis applausum peruersitate etiã loquẽdi captat:
sed neq; in sensis est syncerior: ex utroq; cuperem resecta,
quæ pueriles animos ijs uitijs possent polluere, ad quæ na-
turę quasi nutu quodã uergimus. Poetarũ lectio magis ad
uegetandũ ingenium pertinet, & ad stellas illinc quasdã &
uelut insignia orationis petenda, q̃ ad alendum corpus ser
monis. Comici uero propinquiores sunt pedestri orationi,
quàm uersui. Tragici inter eos sunt medij, multa habẽt grã
dia, turgidiora etiam q̃ expediat cõmuni sermocinationi:
plurima tamen, quæ apte ad usum queãt applicari. Latinæ
linguę solus remansit Seneca tragicus: credo priscos nõ cõ
seruatos, quòd rudes eos atq; impolitos esse existimarent,
nec tanti esse illos describere. Simul cum poetis discet totã
rationem prosodiæ, & quantitatis syllabarum exactius iã
& subtilius. Audiet Virgilij Bucolica: in quo opere est illud
animaduertẽdum, quod in omnibus dragmaticis, id est in
quibus loquentes personæ inducuntur, esse quædam uer-
ba, & dicendi formas potius ex decoro personæ, q̃ ex syn-
ceritate linguæ, ut autores aliter dicerent, si sua non aliena
persona uterẽtur: quod magis usu euenit comicis, & ijs qui
delectationi seruiunt lectoris, quàm serijs autoribus: idq;
uidemus quotidie in linguis uulgaribus fieri. Quocirca nõ
semper ex Plauto argumenta sumenda sunt ad comproba
tionem Latinitatis, sed neque ex Terentio, quamuis hic est
in eo parcior, neue ex Theocrito ad doricam dialectõ, aut
ex Virgilio in æglo. de quibus iactatum est à quibusdã, qui
urbani uideri affectabant:

Dic mihi Dameta, cuium pecus? an ne Latinum?

Non, uerum Aegonis: nostri sic rure loquuntur.

Ignari uel dissimulantes captasse Virgilium gratiam rusti
citatis, quod & Theocritus fecerat indulgentius. Hinc odas
Horatij explicabit aliquot. Adiunget Poetas Christianos
antiquum Prudentium, & qui ætate hac scripsit Bapti-
stam Mantuanũ magis copiosum et facilem, quàm tersum,
aut sublimitati argumentorum respondentem: & si in Pru
dentij carmine sunt etiam quæ desyderes. Post hęc sequentẽ
Georgica Virgilij, & Politiani rusticus. Hic incipiet ipse

carmen

carmen pangere. Enarrabit institutor ad cognitionem fabularum Metamorphosin Ouidij, & sex libros fastorum, non enim uenerunt ad nos plures: seligentur Epigrammata Martialis nonnulla: addet Persium, quem dignissimum legi antiquitas censuit, ut Quintilianus, Martialis, & D. Hyeronimus testantur. His succedet Aeneis Virgilij grande opus, & plenum grauitatis ac rerum bonarum, & quod Iliadi non concedat. Lucani carmen plurimum habet uirium, ut etiam bellicis sint prope pares, nec prælia uideatur canere, sed committere, & intonare classicum, eodemq; ardore arma scribere, quo Cæsar tractauit: ita ut illum quorundam aures tanquam sonum uastum ac immodicũ nõ ferant. Illud tamen non ignorandum poësi operis succisiuis studendum, sumendamq; eam non ut alimentum, sed ut condimentum. Ingenium uero poeticæ appositum illud cẽsemus, quod ingentes habet impetus, quibus interim supra solitum & ordinarium naturæ suæ modũ assurgit, celsosq; ac penè cœlestes spiritus elatione illa concipit: ut non grandes tantummodo uiuidasq; sententias mentis acies intueatur, & colligat, sed in numerum constringat, harmoniam ex animo suo hauriens supra corpus concitato. Ex historia libros aliquot degustabit Liuij: prælegetur item ei Valerius Maximus, qui ad orationis picturam multa ornamenta adferre uerborum ac sententiarum poterit, quas habet initio & fine cuiusque capitis fortassis concinniores quàm interdum deceret grauitatem exemplorum. Postremum locum obtinebunt Orationes Ciceronis, in quibus sunt ornamenta, lumina, & uirtutes omnes dicendi: è quibus deliget magister, quas uelit suis enarrare, neque enim persequi omnes conuenit. Ex his quæ posui, ediscet ea discipulus, quę institutor præscripserit: sed quicunq; autores enarrabuntur, semel atque iterum per hebdomades singulas de moribus audient nonnulla, quæ uitijs auditorum medeantur, uel ut pellantur, uel ut ne inuadant atq; inualescant. Hæc quidem magister enarrabit: ipse per se discipulus post prima illa rudimenta ubi clarius aliquid cœperit in literis cernere, priuato suo studio hos leget: in arte grammatica Thomam Linacrum, à quo multa sunt Latinæ linguæ mysteria ostensa, ac sine impietate prodita. Tum duos Antonios

Ingenium poeticum.

Qui discipulo seorsũ legendi.

nios Nebrissenses, & Mancinellum. Ad elegantiam uocabu lorum primum omnium Lau. Vallam. Superstitiosus est il le quidem certe in quibusdam, sed discentibus perutilis: quum aliquid negat in autoribus haberi, sustinendum iudi cium in præsentia, nec utendum eo quoad apud scriptorē indubitatæ fidei legeris: addet huic aliquos ex iis, qui auto res illos interpretantur, quos magister enarrabit, ut Serui um Honoratum, aut similes. Hadrianus Cardinalis colle ctione illa exemplorum non parum proderit: & si est in do cendo parcior, quàm oportebat: satisfecisse se dictis auto rum congerendis ratus, ab enarratione difficilium caute manum continuit. Gulielmus Budæus utroque opere in pan dectas, & quinque libris de asse plurimum opitulatus est rei Latinę, elaborata illa scrutatione rerum ac uerborum lin guæ utriusque. Autores Romani sermonis diligenter euol uendi: nam si id fieri iubebant prisci illi, quibus sermo hic, quem nos arte consectamur, haustus erat cum lacte, ut ex illorum lectione excoleretur lingua, & copia atque uber tas proueniret, quid nobis censes faciēdum? quibus est asci titius, quique illū guttatim colligimus. In Historia leget Li uium, eum certe, qui residuus est, integrum: cuius Patauini tatem, quam gustabat Pollio Asinius, nos non gustamus: scilicet non habemus iam palatum usqueadeo eruditum, ut certe morosum. Hinc Cornelium Tacitū qui habet quæ dam duriuscula & imitatu periculosa, sed est grandis, au dax, multumque inest in eo spiritus. Hic Sallustium, qui mul ta est ab antiquis mutuatus, quemadmodum uulgato epi grammate incessitur: & Atteius philologus admonebat Pollionem, ut obscuritatem uitaret Sallustii: quo magis miror illum à quibusdam tradi pueris: est tamen iis qui in telligunt, iucundissimus, & cuius lectio minime exatiet. Ad poetarum fabularumque cognitionem & si plurima ex Oui dio, atque iis autoribus, quos recensui, desumpserit, habet tamen Ioannem Boccatium, qui deorum genealogias in corpus unum redegit, felicius quàm illo erat seculo speran dum: tametsi in interpretandis fabulis sæpe est nimius, & frigidus. In Latinis uerbis quos sequatur uelut duces, deli get Catonem, Varronem, Columellam, Palladium de re bus rusticis, Vitruuium de architectura: in quibus per

magna

magna est ad res plurimas appellandas nominum purissimorum atq; aptissimorum copia: antiquarius est Cato, sed ea in illo reperias, quæ nusquam alibi: durus Varro, & opificibus accommodatus. Columella elegantior, & tersior, item Palladius, nisi quod interdum habet uocabula & idiomata Latina utique, uerum sui temporis, scripsit enim sub Hadriano. Vitruuius græcissat sæpe, & est ad intelligendum cumprimis difficilis, ne cum picturis quidem Iucundi Veronensis: propterea quòd ædificãdi uetus illa ratio ex usu abiit: ut non iniuria de illo Budæus dicat, non cuiusuis esse hominis Corinthum adire. His adiunget Grapaldum de domo, non ad phrasin, sed ad explicationem uocabulorũ: qui plus habet conatus quàm rei, huic omnia ferè ex illis sunt, & Plinio desumpta. In quibusdam incertus ipse incertum dimittit lectorem. Tum orationes omnes Ciceronis, declamationes Quintiliani. Sunt inter recẽtes nonnulli qui momenti aliquid adferre ad sermonem possunt. Longolius simiolus est Ciceronis, & Iouinianus Pontanus: hic tamen minus obtinet Tullianæ uenustatis, quàm Longolius. Angel. Politianus magnas habet argutias. Erasmus admirabilem facilitatem ac lucem: & est quum uiuat potius recentioribus applicari, tanq̃ similioribus, ac magis paribus, quàm priscis illis tam à nobis & moribus & ratione quadam intelligentię semotis. Quos uero in bibliotheca ad consulendum collocabit, hi erunt: Varronis de lingua Latina libri tres intricati ex illo dicendi more ipsi peculiari, atque ea de causa mendis à librarijs inductis maculosi, ac deformes, Festi Pompeij decurtatio. Non. Marcellus. Ex recentioribus Nicolai Perotti Cornucopiæ: quod si uacet legere, non pœnitebit collocatæ in eo operæ. Nestor haud satis eruditus. Tortellius ad ortographiam diligens. Ex quibus dictionarium suum Ambro. Calepinus congessit, homo congerendis quidem illis idoneus, explendis uero, quæ deerant, non idoneus. Hic quidem Latinitatis cursus: cui aliquanto post initium æquari debet etiam Græcitatis, sicut dixi, ut ambo conficiantur pariter. Ad prima rudimenta adhibebit tabellas aliquas Græcas. Alexandri puta aut eiusmodi, quo sonos & uires literarum syllabarumq; pernoscat. Hinc ad declinanda nomina & uerba primum libram

Quos cõsulet solum.

Cornu copiæ:

Calepinus:

Græcitatis studium.

brum

brum Theodori Gazæ, quem Erasmus uertit. Tum interpretabitur Aesopi fabellas, propterea ꝙ & uerbis sunt faciles, & sensu ad ætatem illam apto: Gręcorum quoque prouerbium de rudibus satis indicat solitos illos ab Aesopo auspicari. His addetur liber secundus Gazæ, in quo illustrat coloribus, quæ primo libro adumbrarat solum, ac delineauerat, Aristotelem secutus, & naturam rerum. Tum oratio aliqua puri scriptoris & facilis in manus dabitur. Isocratis scilicet aut Luciani, quod quidem sit certe sine corruptela: aut etiam Ioannis Chrysost. qui est tersus, & eximie dilucidissimus. Syntaxis parum est accurate à Gręcis conscripta, quòd populum habuerunt diutius bene loquentē, ꝗ̃ Latini, ut minus fuerit opus obseruatione ac regulis: & alioqui Græca structura fusissima est, ut ægre in alueū possit cogi. Theodorus aliquid attigit in quarto uolumine. Ioannes Lascaris canones ad imitationem Latinorum est cōmentus: parum hic uere, Gaza autem parum ad docēdum apposite. Illud esset potissimum annotandum, quibus in rebus Græca & Latina inter se structura dissiderent. Iam hic transferre ad nos aliqua puer incipiet propter noscendam lingue utriusq; proprietatē, & copiā uerborum parandā, tum ut ornamēta illa & cultum Gręci sermonis in Latinū eliciat. Discet prosodiam & ortographiam, quæ apud Græcos ut in quibusdam sunt apertissimę atq; indubitatę, sic in multis usum mō sequūtur, uel qd' uni alicui placuit: eas ad res facit tertius Gazæ. Græca lingua diutius est syncera & pura conseruata ꝗ̃ nostra, ꝙ illa barbararum nationum incursus minus sensit, ꝗ̃ occidēs. Sed uigor tamē eius & quasi iuuenta tum fuit, quum maxime Atheniensium opes, imò Gręciæ totius florerēt: nempe à tyrannide Pisistrati ad exitum Demosthenis. Ante Pisistratum atque etiam Periclem nihil scriptum est legi dignum: post Demosthenē plurima quidem, cæterū integritate sermonis cū ætate illa minime comparanda. Itaq; enarrabit pręceptor epistolas aliquas Demosthenis, Platonis, Aristotelis. Orationem aliquā Demosthenis, & cuiusquam ex illis x. Rhetoribus quos eodē seculo Athenæ tulerunt. Lexicon Græcæ linguæ componendum, quale de latina diximus copiosū, & plenum. Antequam attingat poetas, præcipiendū nōnihil de dialectis:

qua

qua de re extat opusculum Ioannis Philoponi, & alterum Corinthi. Tum audiet rhapsodias aliquot parentis poetarum omnium Homeri. Hinc Aristophanis primam & alteram fabulam, Euripidis aliquot: qui autores elegantes sanè sunt, & inter paucos attici. Aristophanes festiuus, Euripides grauitate sententiarum etiam maximis philosophis par, ut Quintilianus ait. Ad sentẽtias boni sunt Theognis Doricus, nempe Siculus, & Phocilides Ionicus. Post hos reliquus Homerus consequetur: qui attente ac diligenter est à discipulo & audiendus de præceptore, & separatim relegendus, multis in locis ediscendus quoque. Magnę sunt huius uiri uirtutes, quas persequi longum sanè atque operosum esset. Primum quæ scripsit, non dicere uidetur, sed ante oculos sistere, ea est quasi depingendi uis & efficacia: qua uirtute posteros omnes adhuc sine controuersia superat: nec corpora expressit modo, sed animorum reconditos illos motus, qui sub sensus non ueniunt: ut nihil uideatur esse aliud eius poema, quàm imago uitæ humanæ. Cõmunis sensus adeo est callens, & ita sunt rerum naturæ conformia, quę dicit, ut post tot secula mutatis usque eo moribus, institutis, tota uiuendi ratione, tamẽ ætati etiam nunc nostræ & cuicunque alij uerba, sententiæ, collocutiones, orationes illius consentaneæ sint: quibus de rebus facile tam longam diuturnitatem sustinuit, & per tot secula non solum autoritatem uetustatis, sed nouitatis gratiam conseruauit, quum recens in unoquoq; uideretur. Sunt tamen sua & illi uitia, quæ nos ut uitentur, indicabimus, sicut de uirtutibus fecimus ad imitandum, si cui modo tantum est facultatis ac roboris. Hieronymus Vidas tanq̃ superuacaneũ & redundantẽ Homerum incessit, luxuriantem in narrando, & admiscentem superflua: nec dubitat Virgilium illi, & cęteros Latinorum anteferre, uelut astrictiores & sanctiores, quum Græci omnes uitio illi sint obnoxij, ut Homerum secuti nimij sint, atque etiam nonnunquam subputidi. Nec placent ei descriptiones medio prelio curruum, & in iurgio Thersitæ: quanquam hoc posterius ad uim potest referri, & exemplum, ut uideat lector, cuiusmodi uir, heroibus tacentibus, regi maledixerit. Damnat etiam humiles similitudines, ac sordidas interdum: ut milites muscis assimulari

Homeri uirtutes

Homeri uitia.

lari in mulctra, Aiacem asino, qui nescit è pastu discedere
abactus fustibus. Virgilius decentius, qui formicis & api-
bus exercitus facit similes tanto honestioribus, quàm mu-
scæ sint, rebus. Ad hæc parum conuenit tam otiose Diome
dem & Glaucum media pugna esse collocutos. Repetitio-
nes possunt uideri illius ęui, sicut in sacris literis. Sed epithe
ta non decet esse ubiq; eadem: tam nominat Paris Menelaũ
ἀρηΐφιλον, quàm Gręci: & ἐυκνήμιδας ἀχαιοὺς persona Tro
ianorum: & in media monomachia persona Menelai Δῖον
ἀλέξανδρον, quum eum dicat maleficum, & uiolatorem ho
spitij bene meriti: ut solum uideantur epitheta ad commis-
suram numeri quæsita, non ad uim aut gratiam. A quibus
uitijs excusare cum possit æditio operis, non enim integrũ
illud dedit in apertum, ut omnia exacto iudicio perpende
ret atque elimaret: sed separatim singulas rhapsodias ad
cantus & delectationem popularem: quæ omnia lõgo pòst
tempore collecta sunt, & digesta per grammaticos iussu &
procuratione Pisistrati Atheniensis: quæ etiam fuit causa
cur nec patris, ac ne patriæ quidem usquàm meminerit. Iã
uero illius duo sunt opera, alterum calidum, alterum calli
dum: multa non satis probi exempli continent: & quæ de
natura rerum, & humanis attingit moribus, torquentur,
quocunque est uisum ijs, qui uati fauent immodice. Cæterũ
de Homero satis, addentur huic reliqua, si uidebitur, Aristo
phanis, & Euripidis: tum ἔργα καὶ ἡμέρας Hesiodi, & Græ-
ca aliquot epigrammata, quæ argutias & salem habeant
non spurcum. Postremo Pindarum obscurum in primis,
& reconditorum uocabulorum usurpatorem: quem tamẽ
Academicus Archesilas idoneum in primis dicebat uocem
implere, & uerborum magnam præbere copiam. Theocri-
ti pastoricia multum habent Venerum in illa dialectio Do
rica, sed quo intelligantur melius, explicandæ sunt allego
riæ, sicut in bucolicis Virgilij, alioqui frigent pleraque o-
mnia. Ad historiam præleget Herodianum, ut cum uersio
ne conferat Angeli Politiani: est autor ille candidus ex se
ac facilis, sed ea gratia Politianus transtulit, ut non ab ho-
mine Gręco uideatur genitus, sed à Latino. Tũ Xenophõ-
tis ἑλληνικὰ, quo nihil est purius, & inaffectatius. Thucy-
didis libros aliquot imperabimus difficilis licet scriptoris

duri ac planè ferrei. Ipse uero studio per se suo hos leget: In arte grammatica Oecolampadij dragmata. Ad inflexiones uerborum & nominum Adrianum Amerotium: ad poetarum & linguarum cognitionem Vrbanum. Interpretes eorum poetarum, quos modo nominaui, multa ex linguæ arcanis patefacient: quorum poetarum nullus est qui non aliquem habeat ἄδηλον. Homerus principem omnium est nactus Eusthatium Constantinopolitanum. Addet Thomam magistrum de atticismis. Ad res ciuiles commentarios Græcæ linguæ Gulielmus Budæus nuper conscripsit paris diligētiæ, cuius sunt Latina eiusdem: multa eruit abstrusa, compluribus tenebricosis locis atque obscurissimis lucem inuexit. Autores linguæ euoluet Isocratem, quo simplicius ac purius cogitari nihil potest. Xenophontem, & decem Rhetores. Luciani uerba satis sunt tersa, & phrasis dilucida. Asianus est uerborum apparatu instructus ac tumens, rerum inanis prorsum: adiunget his Thucydidem atticum, & faciliorem hoc Herodotum licet Ionicum. Ad uarietatem rerum habet libros Aristotelis de animalibus, & Theophrasti de plantis: quos ita Latinos fecit Gaza, ut utrisq; legendis magnæ possint in linguis illis opes comparari: sic porrò leget ut magis de uerbis ac sermone sit quàm de sensis solicitus. In Demosthene, quem crebro habebit in manibus, absoluta est linguæ illius uis, ac gratia, non aliter q̃ de Ciceronis orationibus diximus.

Quos discipu. leget in Græcis.

In bibliotheca tanquam ad consulendum reponet hos, Lexicon GræcoLatinum geminum, ex Græco in Latinum, & ex hoc in Græcum. Hesychium ad intelligentiam poetarum, Homeri potissimum. Iulius Pollux uarietatem & copiam uerborum suggeret, lectore tamen indiget doctissimo: Nam innuit magis peritis, quàm docet imperitos.

Quos Græcos cōsulet

Sunt in his duabus linguis autores quidam misti, qui simul & historias & fabulas, & uocum significatus, & oratoria, & philosophica attingunt: quorum appellatio uera est & maxime propria philologi: huiusmodi sunt in Græca Suidas, & Athenæus: In ambabus Aulus Gellius, homo rhapsodus planè, congestor potius, quàm digestor, & ostentator, quàm peritus, loquaculus sine eruditione: in uerbis ac sententijs putidulus, quæ de significatu uocum

Autores misti.

differit,

differit, sunt friuola & plerunque imperita, ac falsa: legendus est quidem, sed ita, ut te rem leuem scias inspicere: sanior est æmulus eius Petrus Crinitus. Ad philologiam etiam pertinet opus Augustini de Ciuitate Dei, Erasmi adagia: quod opus assuefacere potest lectioni magnorum autorum, ut ad eos adolescens non omnino ueniat rudis ac nouus. Huius ferè notæ sunt Budæi annotatiões, & assis, de quibus sum locutus. Cælij lectiones antiquæ, quæ interdum uetustate horrent non tam rerum, quàm uerborum. Macrobij Saturnalia multum habent bonarum ac uariarum rerum. Petrus Textor leuidensam texuit: licebit tamen officinam eius nonnunquam consulere, quàmuis perturbatam, nec semper certam: ut erat autor literarum Græcarum prorsum ignarus, nec in Latinis magnæ dexteritatis: meruit tamen laudem diligentiæ aliquam. Raphael Volateranus uariæ uir eruditionis ac late patentis inter alios est mihi reddendus. In hunc numerum nescio an patientur grammatici Isidorum Hispalensem interferciri. Adfert nonnulla ex antiquis hausta haud prorsum aspernanda, præsertim quòd fontes illi non peruenerunt ad hanc ætatem. Restant scriptores alij linguæ utriusque, quos partim in alijs disciplinis propter rei argumentum necesse erit cognoscere, partim leget alio tempore, uel in hac ipsa professione remanens, uel quum in altioribus animi reficiendi gratia ad hæc uacabit respicere. Hic est cursus octo aut nouem annorum à septimo ad quintumdecimum annum, uel etiam sextumdecimum, ut cuiusque ingenium & progressus fuerint. Sentio me diu esse in hac de linguis præceptione immoratũ, quòd eo feci quia multi praue sunt à pueritia instituti, quum tãti referat, quemadmodum in exordio hęc tradãtur, unde reliquę deinceps artes omnes ac disciplinæ dimanant. Hactenus linguarum institutio uel ijs qui ad disciplinas alias parantur, & quasi formantur, uel quibus ea sola per ingenium aut delectationem sufficit, ut in earum rerum sola cognitione uelint subsistere. Qui ingenio erunt uel tardo admodum, absurdóque, & inepte coniectante, uel suspicaci inique, & in peiorem partẽ reijciente, quæ audiat, his latinã linguã utcũq; didicisse suffecerit, & portiũculã Grecę aliquã, arcebit

 lectione

lectione autorum. Sermonem uero ad commercium humani generis didicerit: nisi forte furiosus omnino sit & uæcors, quem præstabit à lingua doctorum summouere: ne quæ sub illa sunt abdita & conclusa, magno tum suo, tum alieno malo intelligat. Qui saniore ingenio ac iudicio nolet tamen, aut non commode poterit altius conscendere, hic erit linguarum & autorum cognitione contentus. Huius porrò ad uitam usus fuerit, ut sit scriba ciuitatis publicus, capessat minores magistratus, fungatur legationibus. Habebunt & hi, & superiores illi sermonum peritiam, qua senectutis graue tædium autorum lectione leuent, quum iã alteris licebit, alteros ætas meliora docuerit, quodq́; in eis adhuc erat acerbum mitificarit. Hi sunt philologi, & eorũ exercitatio philologia. Ex his deligentur, qui alios instituant: quos nolumus ijs tantum limitibus, quos descripsimus circumsepiri, sed alia etiam omnia scrutari, & pernosse, quæ ad philologiam pertineant, abstineant modo ab anxia atq; inutili Græcorum subtilitate, quam in omni tractatione de sermone sunt persecuti, seu commenti uerius, uelut in carminibus, & tota poetica, in contextu orationis, in schematis, ac figuris. Credat M. Fabij grauissimi præceptoris sententiæ, ac consilio inter uirtutes grammatici poni illam, aliquid nescire. Quos uero scriptores ceu consilia rios alijs reliquimus, huic tradimus legendos, ut pro ratione suscepti officij unus ille multorum laborẽ sustineat. Itaque in arte Grammatica restãt huic Priscianus, Diomedes, Asper, Phocas, Caper, Capella: parum quidem ad docendum idonei, sed qui moneant multa, quæ præceptor in suũ & discipulorum usum facile depromet. Terentianus itẽ de prosodia & carminibus. Ex uicinioribus huic ætati Perottus, Sulpitius Verulanus, Curius Lancilotus, Aldus, Ioan. Despauterius, qui sunt multo q̃ illi commodiores. In Græcis uero Herodianus, Thryphonius, & qui patrum memoria Græcas literas in Italiam inuexit Chrysoloras, & Ioannes Lascharis. Autores Latini & Græci sermonis, si qui habent argumentum ex reconditis quæstionibus altioris disciplinæ uidelicet primæ philosophiæ, aut scrutationis causarum naturæ, medicinæ, Iuris Ciuilis. Theologiæ, ij relinquendi sunt penitus suis professoribus: sin de facilioribus

Vsus linguarum ad uitam.

Philologi.

Magistrorũ eruditio

Qui in arte autores.

differunt nempe astronomia, Cosmographia, philosophia morum, prudentia, descriptione naturę, aut in illis quidem prioribus, sed exposite tamen ac dilucide, non uideo, quo minus sint philologo attingendi. Quòd si quis in illis locus altius se aperit, contentus, quæ sui sunt muneris, inspexisse, ad alia transibit, examinationem illius modeste ijs concedens, qui in eiusmodi artibus operam ex professo ponunt: ut suus cuiq; professioni honor, ac dignitas constet, ne termini confundantur, & aliæ in aliarum ius ac possessionem temere inuadant. Itaque Senecam licebit euoluere, à quo multum adiuuabitur uerborum & propriorum, & translatorum ui, tum copia & uarietate: ut rem eandem crebro ac sine fastidio possit expromere: multúmque alere potest facundiam Latinam metaphoris potissimum præ cæteris scriptoribus dextere accommodatis. De M. Tullio quantum proderit, superuacaneum est dicere, parente copiæ Romani sermonis, ut eum Caius Cæsar appellauit. Ciceroni Quintilianum adiunxit Laurentius Valla, tanquam comitem aut uerius socium, paremque: non omnino iniuria, quum uerborum mundicie, tum translationum & totius dictionis acumine. Q. Curtius candidus est, sed Criticorum quidam eiusdem illum esse coloris causificantur: non perinde est nitidus Iustinus. Post hinc periculosa sunt omnia. Gellius durissimarum elegantiarum affectator. Apuleius in Afino planè rudit. In alijs sonat hominem, nisi quod florida sunt ridicula, sed excusat ea inscriptio. Macrobius melior est his, atque explanatior, habet quæ non tam uulgari sermoni sint utilia, quàm philosophiæ explicandæ. Tertullianus perturbatissime loquitur, ut Afer. Ciprianns & Arnobius eiusdem gentis clarius, sed & ipsi nonnunquam Afre. Augustinus multum habet Africitatis in contextu dictionis, non perinde in uerbis, præsertim in libris de Ciuitate Dei, quod unum ex eius operibus legendum censeo philologo: id enim bona ex parte in media philologia uersatur, quemadmodum superius admonui. Ambrosius non adeo Latinus est, ut suauis: Latinior Hieronymus, nisi quod nonnunquam sacrum se autorum esse meminit, de re solicitus magis quàm de uerbis. Christianorum omnium fa-

um facundissimus est. Lactantius, sonum habet plane Ciceronianum: præterquam in paucis, imitandus cætera. Postremus Boethus cuilibet nostrorum superiorum comparandus. In Symmacho, Sydonio Apollinare, Paulino parcam philologo, & eam illi operam remittam. Hinc longo interuallo est descendendum ad proxima nostræ ætatis. Franciscus Petrarcha ab hinc annos paulo plures ducenteis bibliothecas tamdiu clausas reserauit primus, & puluerem situmque è monimentis maximorum autorum excussit: quo nomine plurimum ei Latinus sermo debet: non est omnino impurus, sed squallorem sui seculi non ualuit prorsum detergere. Ioannes Boccatius eius discipulus nulla ex parte est cum magistro conferendus. Rursum linguarum silentium usque ad memoriam auorum. In qua Leonardus Brunus ab Aretio satis fuit emendatus, simplex, naturalis, & nonnunquam in historia scribenda nescio quem ex Liuio colorem ducit. Laurentius Valla egregiam præ se fert indolem, & uerbis quum puris, tum etiam proprijs utitur: quæ ante elegantias scripsit, ut de uoluptate minus sunt accurata, quàm quæ post eas. Itaque meliora sunt quæ de Græco uertit iam senex Thucydides, ac Herodotus. In Francisci Philelphi uerbis planè nihil desyderes: eius tamen lectio est molesta, quòd motu omni & quasi uita caret: & fortasse is est genius, quem in quoque libro uicturo Martialis requirit. Theodorus Gaza plurimum locupletare potest nostram linguam uertendis ad nos Græcis: minus est felix Georgius Trapezuntius, & uerbosior, minore etiam uerborum delectu. Iouiniani Pontani uerba ex Cicerone sunt desumpta, & phrasis tota. Pomponius Lætus exiguæ eruditionis, tota illa eius celebris diligentia circa uerba, & historias aliquot, tum saxa eruta, & monimenta diruta consumpta est. Campanus festiuus, & facilis, à rebus est inops. Hermolaus durus, stili genus quoddam affectauit submorosum ex uetustissimis & nuperrime inuentis uocabulis conflatum, ut Ennium, & Plautum Apuleio, Capellàque uideatur miscuisse. Politianus elaboratus, uerba eius bona, & usui communi apta, officiosis duntaxat: nam grauitatis minus habet, quàm uellem: & dum selectas

ctas quasdam uel uoculas, uel dicendi formulas, quasi gemmas auet ostentare, longius circunducit lectorem, pluribus tum uerbis, tum sensis orationem onerans, quàm erat opus. Grauior Ioannes Picus, & satis castigatus, nisi quo loco altercatur cum Theologis. Antonius Sabellicus fluit quidem plenus, sed lutulentus quandoque, similis ei autori, ex quo res desumit: ut colorem uideatur mutare cum solo, per quod omnino tanquam fluuius decurrit: quod non raro usu uenit solicitis de re magis, quàm de uerbis. Memoriæ nostræ sunt Erasmus, Budæus, Melanchthon, Sadoletus, Bembus, Franciscus Picus, And. Alciatus, ut alij multi uel iam magni uel aliquando futuri, de quibus quoniam uiuunt, nihil dicam: dicent sequentes quum erit iudicare liberius. In Græcis autoribus leget Platonis pleraque omnia, quem Iouis sermonem Græci aiunt sonare. Aristotelis Ethica, & Politica, in quo est admirabilis loquendi proprietas. Plutarchi moralia, & uitas illustrium uirorum. Galeni quædam, ut de tuenda ualetudine, uersione Linacri addita. Fusus est Galenus, & plenus uerborum, nempe Asianus, sed bonorum atque elegantium. Philostratus floridus ac picturatus: dilucidus magis & simplex Libanius. Ex nostris Synesius elaboratus & translationibus paulo obscurioribus frequens. Basilius & Gregorius cultu. Chrysostomus apertior & redundantior, in præfationibus Isocrati similis, in elocutione Luciano & Galeno. Et hi quidem prosæ orationis autores. Quis omnibus si Plinium secundum uoluerit adiungere, non iā autor unus aliquis accesserit, sed bibliotheca integra ac planè iusta, tantis rerum ac uerborum diuitijs. Quis se illo præterito philologum audebit profiteri? Poetæ restant, ad quos tanquam antidotum librum adhibebit Plutarchi de poetarum lectione, & alterum Basilij Magni de legendis ethnicis, breuiorem quidem illum sed pietatis refertum. Ars Aristotelis poetica non multum habet bonę frugis, tota in obseruatione antiquorum poematum occupata, & in ijs subtilitatibus, in quibus molestissimi sunt Græci, quodque cum bona illorum uenia dixerim, inepti quoque. Palæphatus uetus autor poetarum fabulas ad congruentem quandam historiæ, ac ueritatis applicationem Poetæ

traducere est conatus, non omnino sinistre, nisi quod in nonnullis aliâs deficiunt eum coniecturæ, aliâs fallunt: Horatius numerosus, festiuus, translationibus, ut Quintilianus inquit, feliciter audax. Ouidij de illo testimonium est canere eum Romana lyra culta carmina: heroico carmine est planipes, nec obtinere poterit sonum & maiestatem illius. Catullus duriusculus, ut ait Plinius, & probe sarriendus: non minus etiam Tybullus, ac Propertius dulces, & Ouidius miræ facilitatis, quem Seneca seculum suum amatorijs non tantũ artibus, sed sentẽtijs implesse merito quæritur. Manilij astronomicon graue est, sed Διδασκαλικόν, & sine motu, quemadmodum de Arato Quintilianus inquit: & si hic noster assurgit nonnunquam, & ardentius spirat. Sylius Italicus diligens, plus artis quàm naturæ habet, quod Plinio est uisum. Valerium Flaccum, ut Apollonium Rhodium, nõ uideo quid attineat legi, quasi nihil sit, in quod tempus consumatur potius: non tam illorum uel carmen uel dictionem improbo, quàm argumenti leuitatem. Iuuenalis multis in locis asper est ac durus, materiæ suæ conueniens, mollis & suauis Statius. Ex Martiale reijcienda obscœna, in reliquo cuiusmodi sit testimonio Plinij Cælij credamus. Longe est his posterior Ausonius Gallus ubique argutus, & excitans, nec lectorem sinit dormitare. Claudianus melior, & ingenij ac spiritus planè poetici. Iuuencus, Sedulius, Prosper, Paulinus lutulentæ & perturbatæ sunt aquæ, salubres tamen, ut de quibusdam fluminibus ferunt. Apollinaris minus in carmine deprehenditur orationis molestia, quàm in prosa: numerus enim illam uel operit, uel sustinet. Ioannes Hantuillensis, qui Architrenium propter materiam inscripsit, non omnino malus, certe melior, quàm pro seculo. Longo interstitio subsequuntur Franciscus Petrarcha, in quo si non tantum fuisset naturæ iuxta & studij, ætas illa orationem eius facile contaminasset. Franciscus Philelphus profusor carminum, ut præcoces partus subinde agnoscas. Elaboratior & dignus magis legi est Iouianus Pontanus. Politiani musæ plurimum suauitatis habent, multo sale, argutijs, Veneribus conditæ: sed ex eius epigrãmatis extirpanda sunt fœda illa gentili nedũ Christiano

indigna.

indigna. Marullus obscurior est & gratia impari. Strosæ duo pater, ac filius satis exculti. Hieronymus Vidas, & Actius Sannazarius Virgilianæ imitationi tanquam sacratis legibus alligati. Acutus Thomas Morus, & plenus aculeis, ac ingenii. Erasmus Horatio similis, qualem se esse uoluit. Græci poetæ præter eos de quibus meminimus, sunt Quintius Calaber, qui παραλιπόμενα poemati Homerico assuit, ut Augustinus Vegius Aeneidos decimumtertium. Genealogia Deorum Hesiodi ad intelligentiam Poetarum utilis, cætera futilissima. Sophoclis Tragœdiæ, cuius non leue fuit semper pretium, etsi huic Euripides præfertur. Arati phænomena, quæ M. Cicero & Germanicus Cæsar ad Latinos uerterunt. Ioannis Lascaris extāt Latini & Græci lusus ex argutijs breuibus & uelut punctis subobscuri. Præcipui interpretū sunt Valerius Probus, cuius perpauca supersunt adhuc in Bucolica, & Georgica Vergilij, Aelius Donatus, qui circa consilij explicationem in Terētio & Vergilio est multus: sed in Terentio magis se interpretem Latinorum uerborum recordatur esse, etsi in his nō raro infeliciter assignandis præsertim differentijs, sicut in consilijs commini scitur plurima, quæ nunquam scriptoribus in mentem uenerant. Seruius Honoratus philologus est, ut facile credat quiuis, diligens, sed multa affirmat incomperta: notas in eum aliquot Philippus Beroaldus cōposuit, homo nō multo quàm Seruius ipse accuratior: cæterum sunt in Seruio complura, quæ promptius sit dicere esse falsa, quàm aperta ratione confutare. Acron & Porphyrion Horatij expositores plerisque recentiorum longe sunt impares, dormitant crebro, atqueadeo stertunt quoque. Meliores sunt Beroaldus & Sabellicus in Suetonium: breuis Sabellicus, alter fusior, sed negligentior, qualis etiam est ad Asinū Apulei. Mancinellus super Vergilij Bucolica & Georgica probe grammatici fungitur munere. Landinus in eundē poetam nimis philosophatur, ut Petrus Marsus in officia Ciceronis loquacitate penè intolerabilis. Parrhasius ad raptū Proserpinæ Claudiani, & Nicolaus Beraldus ad Politiani rusticum, & Frācifcus Syluius ad Gryphum Ausonij multum habent ex philologia bonarum rerum accurate depromptarum. Asconius Pædianus utinā & integer ad nos Interpretes.

peruenisset, & syncerus, potuisset magnopere intelligentiam Ciceronis linguámque adiuuare. Sunt enim in Cicerone haud sanè pauca perobscura, & ijs tenebris obsita, quæ discuti iam nulla poterunt luce propter ignorantiam actorum illius tẽporis. Multa in autoribus enucleant Hermolaus Barbarus Plinium ac Melam annotans. Angelus Politianus in Centurijs. Budæus, Alciatus. Sabellicus, Beroaldus, Aegnatius opere cui titulum fecerunt annotationes autorꝝ. Tum Lodouicus Cælius. Antonius Nebrissensis in quinquagenis. Ioannes Pierius Valerianus Vergiliũ collatis uarijs codicibus emẽdauit, labore profecto ad lectionem præcipui uatis perutili. De Baptista Pio, & Cornelio Vitellio piget loqui. Censeant de præsentibus posteri.

DE

DE TRADENDIS DISCIPLINIS SIVE DE institutione Christiana Liber Quartus.

HACTENVS COGNITIONI LINguarum uacauimus, quæ fores sunt disciplinarum omnium atque artium, earum certè, quæ monimentis magnorum ingeniorum sunt proditæ: itaque ignoratio linguæ cuiusque uelut hostium disciplinæ illius claudit, quæ ea ipsa lingua est comprehēsa & consignata. Sed meminerint homines studiosi, si nihil adiecerint linguis, ad fores tantū peruenisse eos artiū, & ante illas aut certè in uestibulo uersari: nec plus eē Latine et Græce scire, q̄ Gallice et Hispane, usu dēpto, qui ex linguis eruditis potest accedere: nec linguas omnes labore illo propter seipsas dignas esse, hoc est, si aliud nihil quæratur: quippe propter exteriorem utilitatem tantummodo parātur, ut ad ea penetremus, quæ linguis illis includūtur uelut thesauris quibusdā pulchra atque admiranda. Studio sermonis finitima est ratio exanimandi instrumentum ueri & falsi per enuntiata simplicia & cō posita: quæ censura ueri nuncupatur. Adolescens ab studio linguarum huc traductus facile quæ proponentur, capiet: neque uero quicquā oberit, quo minus ante finem peritiæ sermonis censurā hanc auspicetur: ut pariter & illud consummet studium, & in hoc decurrat. In hac siue arte, siue artiū ferramento atque organo primū ea uocabula explicabūtur, quæ huius tractationis sunt propria. Hinc de simplicibus effatis, tum de compositis, postremo loco de argumentationū formulis: eaque dialectica κριτικὴ nominatur, id est, de iudicio argumentationis: ad hanc libelli quidā extant hominū recentiū nō omnino inutiles, ut Georgij Trapezūtij, Georgij Vallæ, Philippi Melanchthonis: ij poterūt enarrari principio. Tum Aristotelis περὶ ἑρμηνείας, omissa disputatione futurorum contingentium, quæ & per se intricatissima est, & altioris contemplationis. Libri priorum multa eiusdem generis continēt, & obscura, & mea quidem sententia parum necessaria:

Linguarum cognitio fores omnium artium.

De dialectica.

κριτική.

necessaria: desumet illinc institutor, quæ uidebuntur ingeniis suorum, & arti quam tradit, cõuenire. Exercitatio erit in his non rixosa: nam talis est hęc ipsa ars suopte ingenio, quòd si rixis addantur rixæ, quid aliud fuerit quàm oleum incendio aspergi? ut aiunt. Erit cõsultius, ut conferant sua studia per interrogationes, quàm per argumentorum conflictum, neq; eñ habebunt adhuc de quo argumententur. Parabũtur iam nunc disputationibus aliarũ artium, propositis thesibus, ut ex regulis obseruatiõis huius condiscãt nihil repugnãs admittere, nihil consentiens reiicere: quam exercitationem obligationes nostri uocant, quæ neque ars sunt ulla, neq; pars artis, sed tantum præceptorum executio, & applicatio ad opus. In his duo sunt solũ uitanda, quæ modo attigi, non recipęre pugnãs positis, non respuere cõgruens posito. Socraticæ interrogatiunculę non modo per inductionem, sed eliciendo paulatim uelut actis cuniculis aduersarii sensu, diuisionibus ac diffinitionibus, uehementer sunt ad multa conducibiles, ad uerum exprimẽdum, ad exacuendum ingeniũ, & ad reuincendum eum, qui contrà tendit. Leget ipse per se adolescens tacito studio Boethum, Capellam, Apuleium, Augustinum: etsi hi Græcissant. Politianus flosculos quosdam decerpit ad ostẽtationem, quam unam ferè uenatur: utilis est tamen suppeditare quædã artis uocabula. Cognoscet uniuersam Aristotelis Dialecticã attentus. Aristotelis quidem libri multo aliter distinguuntur, citantur à ueteribus Tullio Cicerone, Laertio Diogene, Seruio Honorato & aliis, q̃ à iunioribus: sed nos, quibus prisca illa sunt ignorata, acquiescemus iis, quæ accepimus. Græci in Aristotelẽ interpretes Psellus, Mangenetus, Ammonius obruunt lectorem uerbis inanibus, qui propè est mos enarratorum illius gentis. Iacobus Faber tum in Aristotelem scripsit, tum Dialecticam ipse composuit: multaq; ex receptis suo æuo opinionibus tanquam ex cœno trahit. Sequitur rerum naturę cognitio, eam facilius adolescens q̃ res prudentiæ intelliget: quippe naturalia sensu & acumine assequitur. Res autem prudentiæ usu uitæ, & multarum rerũ peritia, ac memoria. Quæ de natura exculpsimus uel sensibus sunt parta, uel phantasia, quibus iudicium mentis accessit rector sensuum: quocirca pauca & maligne sumus conse-

[Margin notes: Obligatio — De libris Aristotelis. — Cognitio rerum naturæ.]

consecuti propter eas tenebras, quæ densissime animos humanos obsident, ac premunt: quocirca uerisimilia cõsectamur magis, quàm assequimur, quæ pro comperto habeamus uera. Sunt quidam duri adeo ac difficiles, ut in omnibus rationem exigãt uel sensibus expositam, uel menti inuincibilem: ut Aristoteles, & C. Plinius: hi fiunt alienis inuentis increduli, & in rebus pijs impij: quum ipsi alijs tantopore inexorabiles in ijs tamen quæ probant, sæpe rationi assentiantur leui, atq; infirmę: uel unicæ autoritati eius, cui sunt adiurati. Idcirco ab studio hoc summouendi suspicaces, quiq; omnia uertunt in deterius. Nec quicq̃ disciplinæ huius tradendum parum firmis in sancta persuasione, nisi etiam addantur exactæ causæ primæ philosophiæ, quę ad diuinitatis cognitionem pertingunt. In naturæ contemplatione ac uentilatione primum sit præceptum, ut quandoquidem scientiam ex his parare nullam possumus, ne nimium indulgeamus nobis ijs scrutandis, & exquirendis, ad quæ non quimus peruenire: sed studia nostra omnia ad uitæ necessitates, ad usum aliquem corporis aut animi, ad cultum & incrementa pietatis conferamus: siquidem intenta & accurata diligẽtia nihil assequimur aliud, q̃, ut Solomon sapienter dicit, afflictionem. Nec uacat sic occupato districtoq; cogitare de Deo: quod si tentet facere, ilico obuersatur ei ante oculos ea scrutatio, in qua est totus. Quare contemplatio rerum naturæ nisi artibus uitæ seruiat, aut ex notitia operum sustollat nos in autoris notitiam, admirationem, amorem, superflua est, ac plerunq; noxia. Quapropter illa abijcienda sunt penitus, quę ad curiositatem quandam solum pertinent, ne illis distẽtus animus meliora scrutari postmittat, & quæ scire muneris est ueri ac germani philosophi. Magis sunt illa spernenda, quæ ad inanem ostẽtationem conficta nihil in se continent solidi, & profuturi: de quo genere sunt Suicetica, quæ detinent obducuntq; à cura meliorum: quodq; est grauius, reddũt eis ineptos. Neque eñ est philosophus qui de instantibus & de motu enormi aut conformi nugatur subtiliter, sed qui generationes & naturas nouit plantarum atq; animantiũ, qui causas cur quicq; fiat, & quomodo. Nec attingenda Arabica indocta, insulsa, impia. Sed nec ueterum Græcorum, Latinorúmue

quamli-

quamlibet doctorum hominum rimandæ opiniones omnes, ac placita. Nam quorſum attinet ſcire, non defuiſſe, qui niuem atram eſſe contenderent, ignem frigidum? Scire quidem fortaſſe nihil interdum obeſſet, occupari autem dum id uel propugnas, uel labefactas, id uero eſt nimis liberaliter abuti tempore. Itaque & in Ariſtotele moleſtas illas diſputationes ſeu rixas uerius contra antiquos philoſophos prætereundas cenſeo. Adde quòd nec Ariſtoteles ubique narrat fideliter, nam inuertit illorum uel ſenſa uel uerba, nec ſatis ualide confutat, & ex ſuiſipſius principijs illos refellit: denique non tanti eſt illa noſſe. In omni philoſophia quæ eſt de natura illud prædicetur iuueni ea illum modo auditurum, quem imaginem habeāt ueri, quantum quidem ingenio, iudicio, uſu, & diligentia potuerunt aſſequi, quibus curæ fuit illa indagare: nam quod nos uerum eſſe pro certo poſſimus confirmare, rarum eſt. Initio exhibenda ſunt facillima, id eſt, ſenſibus ipſis peruia. Hi ſunt enim ad cognitionem omnem aditus. Ideo primum inter hæc obtinebit locum expoſitio quædam, & uelut naturæ totius pictura, cœlorum, elementorum, & earum rerum, quæ ſunt in cœlis, quæque in elementis, igne, aëre, aqua, terra: ut non aliter ſumma quadam ſit comprehenſa delineatio atque orbis uniuerſi deſcriptio in tabula. Ariſtoteles eam ad rem libellum conſcripſit de mundo, ſiue ille eſt eius autor, ſiue alius quiſpiam: phraſis quidem iucundior eſt, quàm pro Ariſtotelica ſeueritate: tum perſpicua magis, quàm ſolitus eſt Ariſtoteles de natura diſputare: ſed illi opuſculum hoc aſſerunt Iuſtinus martyr, & Ioannes Picus: certè ex Peripatetica ſchola prodijt. Apuleius illud pro ſuo uertit, & inſcripſit coſmographiam: quædam ſunt tamen fuſius ac accuratius explananda: ut de cœlis enarrabitur ei ſphæra Ioannis Sacribuſcij, tum Theorica planetarum Georgij Purbachij. Liber etiam Plinij ſecundus. De geographia uero & idrographia Pomponius Mela, & libri quator Plinij uſque ad ſeptimum. Nihil eſt hic opus diſputationibus, ſed contemplatione naturæ tacita. Quærent interim & rogabunt uerius, quàm altercabuntur, aut diſputabunt. Sunt nonnulli haud ſatis altiori cauſarum inquiſitioni idonei, qui ingenio ſint præditi tardo, & uelut capite demiſſo, quod uel non aſſurgat,

Deſcriptio naturæ.

uel in splendorem intueri non sustineat, ut oculi lusciosi, utiq; uel non libeat, aut nō sit per uitæ rationes integrum: his est hoc sistendum loco. Tum extra auditoriū leget ipse per se Arati phænomena & Iulij Higinij cœlestem historiam. Manilij astronomicon multa habet de Chaldaica superstitione ac uanitate inspersa: adeundum tamen non sine iudicio & duce, qui quæ deuitanda sint, submoneat. Strabonem item euoluet descriptorem orbis, & scriptorem rerum gestarum: contemplabitur Ptolemæi picturas, si quas nactus sit bene emendatas. Addet quæ nostrorum nauigationibus in cōfinio sunt Orientis & occidentis reperta. Aristotelis item uolumina de animalibus, & discipuli eius Theophrasti de stirpibus, & Dioscoridis de herbis, cum annotationibus Marcelli Vergilij, qui transtulit, & Corollarijs Hermolai Barbari: tum ad rusticas res M. Catonem, Varronem Terentium, Iunium Columellam, Palladium, nō iam ad uerba, ut antea, sed ad res intuendas. Petrus Criscentianas stilo & uerbis male cultus, non male agrum & uillam colit. Pisces utcunq; describit Oppianus Dioscoridis popularis: hanc naturæ partem uehementer ignoramus, q; & in edendis piscibus incredibile dictu quantum sibi natura indulserit, & in nominandis consuetudo: ut in maris regionibus, atq; oris diuersis diuersi sint ac perq; dissimiles, etiam qui eiusdem sunt generis atq; speciei, uarię sint in uarijs plagis figuræ ac formæ: nec solum in eis appellandis linguæ inter se dissentiūt, sed urbes & oppida, atq; adeo uici eiusdē linguæ. De gemmis, metallis, & pigmentis Plinius scripsit, qui ea ipsa omnia est complexus, quæ modo recensui: quod & Iulius Solin9 fecit Plinij simiolus, uel uerius suppilator: nec minus contemplationem hanc iuuare Raphael Volateranus potest tertia suorum commentariorum parte quam philologiam inscripsit, autor magnam sanè diligentiæ laudem meritus. Hæc quidem ei qui hac in parte studiorū uolet permanere legenda sunt hoc loco, & perscrutanda diligenter: ei uero qui porrò pergit ad sequētia, post causas naturæ exteriores perquisitas in hoc erit uelut amœno diuersorio conquiescendum: studiosum spectationis huius ut sedulum ac diligentē requirimus, ita minime pertinacē, arrogantē, cōtentiosum. Nihil hic iam opus est altercationibus

& rixis

& rixis, sed aspectu quodam. Itaq; contemplabitur rerum naturam in cœlo & nubilo & sereno, in agris, in mõtibus, in sylvis: tum ex ijs quęret, ac sciscitabit multa, qui in locis illis sunt frequentes: quod genus sunt hortulani, agricolæ, pastores, uenatores: quod Plinius & alij harum rerum magni autores indubie fecerũt: neq; enim unus aliquis potest omnia hęc adeo tum multa, tum uaria intuendo obire. Ipse etiam siue contempletur quid, siue narrantem audiat, non oculos modo intentos habeat uel aures, sed animum quoque: magna enim & accurata animaduersione est opus in omni natura contuenda, obseruatione hac temporum, & ingenij ac uirium cuiusq; rei. Magnã hi adferẽt utilitatem agro colendo, percipiendis & condendis frugibus, esculentis, & poculentis, medelis ac fomẽtis in affecta ualetudine. Erit senum locupletum ingens delectatio, tum refectio animorum ijs, qui uel priuata negotia, uel rempulicam gerũt. Quando non facile alia reperietur uoluptas sensuum, quę comparari huic uel magnitudine uel diuturnitate ualeat: quippe quæ sciendi desiderium exhilarat, quod in omni humana mente ardentissimum est. Quocirca dum contemplationi huic datur opera, non est aliunde recreatio petenda, nec cibo huic condimentum: deambulatio ipsa, atq; otiosa illa contemplatio & schola est & magister: ut quæ aliquid semper quod cum admiratione speculeris ostẽdit, unde eruditio increscat. Sed reuertamur ad scholam & doctorem.

De prima philosophia.

Qui pergent ulterius discere, ijs post descriptionem illam rerum breuem ac facilem artificium naturæ occultum declarabit, quæ est prima philosophia, scrutatio uidelicet & concretionis corporum, & actionum omnium, quæ ex intimis rei cuiusq; naturaliter oriuntur, unde ad ipsas causas exteriores egredimur, tanq̃ opera intimarum, & ad Deum usq; conscendimus parẽtem causamq; uniuersorum, si modo recta insistam⁹ uia. Nam inuisibilia Dei per ea quę facta sunt oculis mentis sese offerũt, sempiterna quoq; illius uirtus & maiestas. Quod si oblique incedamus, errabimus tota uia in diuersum. Quapropter philosophia hæc non temere, nec quomodocunque est tractanda, in qua tam grande paratum est periculum errori. Itaque non est natura ad gentilitiam lucernam scrutanda obscuræ lucis malignæq;,

sed

ſed ad facem hanc ſolarem, quam Chriſtus mundi tenebris inuexit: eam ad rem nos tentauimus opus ſcribere, ne haberemus gentilitia conſectari tanto detrimẽto religionis, aut certè diſcrimine. Adde quòd ſi non exactius, apertius certè ſunt omnia à nobis prodita. Nam Ariſtotelis prima philoſophia, quæ μετὰ τὰ φυσικὰ dicuntur, & libri de auditu phyſico octo, quæ ad idem argumentum pertinent, euoluenda ſunt hoc loco: multum eñ tum eruditionis habent, ut illius omnia, tum ingenij, ſed obſcuritatis quoq; plurimum: quin illæ Ariſtotelicæ ſubtilitates, atq; adeo non raro quoq; prætenues minutiæ, frangunt ingenij aciem, ac retundunt. Præbuit etiam nonnullis anſam, ut quæ nusq̃ eſſent inquirerent, & ex diligentia atq; attentione quærendi immodica, aliquid ſe inueniſſe crederent, & uidere ſibi uiderentur, quæ non uiderent, ac ne eſſent quidem: non aliter quàm qui ſudo ac ſereno cœlo de medio die quærunt aſtra, ex hallucinatione putãt ſe aliqua cernere. Octo libri phyſicorum prælegentur iuueni, & quidem cum cura, ſiue ij ab Ariſtotele ipſo ſunt præſcripti, ſiue, ut quidam putãt, dicente illo excepti, à Nicomacho autẽ filio qui Theophraſtum audiuit, collecti, & æditi: ideoq; περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inſcribi. Nec minus tradentur accurate ſex prima uolumina primæ philoſophiæ: nam reliquos ſeu duodecim ſunt, ſiue ut nonnullis placet, quatuordecim, ipſe per ſe leget, ſelectis ſententijs ac dogmatibus memoria dignis, reliqua diffi cultatis ſunt ut ingentis, ita etiam ſterilis: quæ tamen diligentius ac penitius magiſter ſcrutabitur, ut aliqua illinc & ſibi, & auditoribus utilia eruat. In quinto libro categoriæ explicantur: adiungendum opus Porphyrij de quinq; uocibus ex Ariſtotele decerptum, tum diffiniẽdi ac diuidẽdi ratio Boethi, quæ eſt eſſentiarum explicatio. Libellus circumfert Speuſyppi de diffinitionibus Platonis, unde ad omnia diffinitionum genera licebit exempla petere. In hac tanta inueſtigatione magiſtrum uolumus diligentem, moderatum, minime arrogantem, aut in ſtatuendo præcipitẽ: nec aliter cunctabundum atq; ſuſtinentem ſeſe, quàm qui ſe in tenebris & per lubricum intelligit uadere. Deſiderat diſciplina hæc auditorem ingenij attollentis ſe, ac erigentis ſupra ſenſus ad cauſas rerum ac primordia, ad collectionem

Qualis magiſter.

X uniuer-

uniuersalis ex singulis: In quibus generalibus est doctrina, sicut in singularibus delectatio: illud enim est mentis, hoc sensus. Ideoq; magis delectat Plinius, Aristoteles magis docet. Alienum est ab instituto hoc ingenium nugax, inepte coniectans, item contentiosum, ut rationem ad omnia euidentem atq; inuincibilem efflagitet, quæ non potest ubiq; exhiberi par: sed conuenit unumquenq; contentum esse ea uerisimilitudine, qua humanum ingenium integrum, hoc est, non affectione ac partibus imbutum, nō contentionis, sed ueritatis auidum, facile acquiescat. Institutor & hæc & omnem de natura commētationem ad mores excolendos referat, ut animos ad uirtutem fingat, pietatis respectū, & curam instillet pectoribus: quarum rerum magnam occasionem, & uberrimam copiam naturæ cōtemplatio omnis præbebit: sic uidentur uoluisse sua tradere Seneca, & Plutarchus, interim etiam Plinius Secundus. In præceptis primæ philosophiæ ambages sunt quædam obeundæ, progrediendum aliquo usq;, inde eodem reuertendum, unde ueneras: ab a ad b, rursum à b ad a: propterea quòd in hisce rebus indagandis non ducimus mentem nostram uia rerum, sed uia sensuum, quæ hos habet meandros. Itaq; elaborandum semper, ut priora sint simpliciora, & magis rudia, id est, sensui magis exposita, & cognita: ea uero expolientur paulatim, & ad censuram mentis uenietur, postquam sensu usus fueris, quantum oportet. Vocabula non sunt in natura satis apta, quādoquidem populus à quo manat sermōis copia, rerum essentiam, naturam, uim non capit, unde uera & maxime propria appellationum ratio deberet proficisci: sed tamen à uulgi consuetudine recedere nos in totum non conuenit, aut certè si quid exactius tentamus eloqui, receptus est usus declarandus, ne alios fallamus. Disputationes hic & studiorum quieta collatio potius, quàm altercatio, non iam ad uictoriam pertinebunt & gloriam, quod permittebatur pueris, sed ad uerum intuēdum, quod est pretiū operæ amplissimū: ut sit quędam quasi militia ad eam asserendam: ergo asserta, continuo sunt ponenda arma, & ubi illa procul emicuerit, hastę sunt imperatrici summittendæ. Noli contra uerum ingeniosus aut doctus existimari, non tu illi tenebras offundes, sed lusciosō ac infirmo hu-

Vocabula in philosophia prima.

Disputationes.

mo humano ingenio, sæpe alieno, sæpe etiam tuo ipsius,
non ueritatis uitio, sed nostro. Itaque rectam semper ui-
am in his tenete, quantum quisque iudicio integro asseque
tur: quæ uobis sic incedentibus transuersa sese obtulerint,
id est, quæ dubia ex ipsa re nascentur, dissoluite: nolite au
tem latam & regiam uiam egredi, ac in deuijs tramitibus
impedimenta, atque offendicula quærere, quæ in media
uia opponatis, hoc est, aciem mentis per totam naturam
peregrinatum mittere, ut undecunque conuerrat, quo ue-
ritatis lucem & uobis & alijs obstruatis. Seuocet quando-
que philosophus seipsum à condiscipulorum colloquijs,
ut solus ipse, ac quietus, quæ audierit, quæque legerit, re-
cognoscat, & contempletur, clarius tum uidebit singula,
& iudicabit acrius: plurimum ea res tum intelligentię, tum
iudicio confert. Chrysippus Stoicus solitus erat dicere, si
inter plurimos me exercerem, nunquam philosopharer.
Exercitationes corporis aliquanto robustiores conceden- Exercitationes.
tur, nempe robustioribus iam & magis confirmatis, deam
bulationes intentiores, aut longiores, cursus, saltus, ia-
ctus, lucta, modo scholastice, non militariter, nempe ad
reparationem uirium, ut ualetudo sit in iuuenili corpore
firmior, & ipsi alacriores, ne ingenium grauitate ualetu-
dinis opprimatur. Eget etiam disciplina hæc crebris ani-
morum refectionibus, quæ subtilitate, ac difficultate sui
uehementer ingenia defatigat: sed eiusmodi recreationes
præter eas, quæ de corporum relaxationibus obueniunt,
ex superioribus repetentur studijs, lectione poetarum, co-
smographorum, historicorum siue naturæ, siue rerum ge-
starum. Post expositam naturæ picturam, & intimum eius
artificium, tum essentias rerum, studium sequetur instru
menti probabilitatis seu de ratione inueniendi argumen- De ratione inueniendi argumenta.
ta, continuo mox de ratione dicendi: sic enim optime hæc
intelligentur: nec antea possent propter inscitiam earum
rerum, quæ in eiusmodi obseruationibus tractari est neces-
se, quę quum ex alijs artibus, tum ex medio uitę usu depro
muntur: sed neque debent diutius differri, quoniam alia ma
xima et perfectissima studia hisce instrumẽtis adiuuantur.
Argumentorum inuentio pars est dialecticæ una ex duabus,
altera est enim, quam supra de iudicio posuimus, seu ueri cẽ-

ſura. Separauimus tamẽ tradendi loco, quoniam ſic intereſt diſcentium. Vtraq; ars & dialectica & rhetorica rixoſa ex ſe eſt, ad contentionem ac peruicaciam procliuis, ideo rixoſo & cõtentioſo ingenio negãda: item ſuſpicaci in peius, omnia enim illuc detorquebit: affert etiam utraq; ars malitię plurimum, idcirco nec malitioſum ingenium, & ad fraudem faciendam paratum inſtrui illis conueniet: ſed nec malo uiro tradendæ nempe ſeditioſo, uenali, iracundo, ultionis auido: fierent huic gladius in manu furentis, ſicut eſt in prouerbio. Quinetiam cuicunq; credentur, modice ſunt & exiguo tempore deguſtandæ potius, quàm ebibendæ: reddunt enim ſpinoſos, rixoſos, fraudulentos. Nam quod dicunt uitio id euenire male utentium, ſit ſanè ita, ſed multi oblata occaſione in uitium labuntur.

Præceptor qualis.

Facundiſſimum hic præceptorẽ requirimus, & quod magis exigitur, acuto ingenio, iudicio integro, & ſano, uerſatum in omni genere diſciplinarum atq; eruditionis, quiq; uitiorum animaduerſor ſit ſubtilis & acer: quod Ciceroni uehementer profuiſſe teſtatur ipſe idem in Bruto, quũ ait ſe Miloni Rhodio operam dediſſe homini in notandis animaduertendisq; uitijs, & in inſtituendo docendoq; prudentiſſimo. Nihil eſt ſcilicet perinde difficile, ut orationis lapſus & flagitia animaduertere primũ, hinc uelut indicare digito, tum exprimere, poſtremo corrigere: deeſt interim aliquid, & te deſiderare intelligis, nec promptum ſit tamẽ explicare, quid illud ſit: ut de L. Gellio, & alijs quibuſdam oratoribus Cicero ſcribit. Ad inueſtigationem probabilitatis enarrabit doctor Ciceronis topica additis commentarijs Boethi, aut quod malim, Rodolphi Agricolæ dialecticam uoluminibus tribus facundiſſime & ingenioſiſſime expoſitam. Ciceronem uero & Boethum diſcipulus per ſe non ſemel leget, cui M. Tullio totam penè artem hanc debemus, quæ ab Ariſtotele quidem reperta rudis adhuc eſt oſtenſa, nec utentibus ſatis habilis. Leget item per ſe Quintiliani librum quintum, nec nõ Ciceronis duo de inuentione uolumina, quod opus excidiſſe ſibi dicit iuueni: adiunget Victorini cõmentarios. Ariſtotelis octo libros top[illegible]ttente, ut omnia illius philoſophi, iterum atq; iterum e[illegible] non tam ad expoliendum aptandumq; inſtrumentũ h[illegible]redibilium, quàm ut ſenten-

ſententias & præcepta uariarum rerum, quæ in opus illud ſunt cõgeſta, annotet, & ad manum habeat, ubi res poſcet. Magiſter uelut diligens apicula per omnia diſciplinarum uiridaria circumuolitans undique decerpet diſcipulo ſuo, & colliget obſeruationis huius exempla: ſed in rebus uitæ magnam copiam oratores ſuggerent, & poëtæ tragici, qui ſunt omnis generis argumentis refertiſſimi. Tractatio erit primum, ut ea quæ audierunt, magiſtro repoſcente, reddant: additis uel eiſdem, uel nonnunquam aliis pro ipſorum captu exemplis. Hinc examinatio quemadmodũ magni & præſtantes ingenio uiri credibilia ſua inuenerunt, quis ſit horum locorum in illis uſus, & quàm conueniens. Tum propoſitis ſimplicibus rebus, quæ in illis ſit argumentorum in omnem partem materia & quaſi farrago per ſedes rationũ: ut homine ſignato, aut philoſopho, aut principe, aut republica, idem in comparatione fiet duorum, aut plurium: ut ſi quis philoſophum & uxorem conferat interſe. Hæc ubi diligenter trita erunt & percognita, ſumpto iuſto & quaſi legitimo themate, ad partem utrãq; excogitabuntur argumenta, quorum momenta uel ſeparatim expendẽtur, uel ex collatione. Huic dicendi ſuccedi ratio, quã à bonis & ſapientibus uiris repudiari aut negligi minime conuenit: quandoquidem efficaciſſima eſt ac potentiſſima & in omnes uitæ partes neceſſaria. Nam in homine ius, ac imperium ſummum eſt penes uoluntatem, ratio & iudiciũ uelut cõſultores ſunt illi attributi, affectus autem ut faces: atqui & affectus animi ſermonis ſcintillis accenduntur, & ratio incitatur, ac mouetur: quo fit, ut ſermo in toto hominis regno ingentes uires obtineat, ac ſubinde oſtendat: nec immerito Euripides τυραννικόν τι uocat facundiã: & per ſermonem ampliſſimas opes, potentiam, regnum quoq; aſſecutos eſſe nonnullos conſtat: ut Piſiſtratum, & Periclem. At dicũt, prolapſi ſunt mores in deterius, idcirco non ſunt hominibus ea committenda, quibus in perniciem aliorum uterentur. Equidem quibus ingeniis credendam eſſe facultatem hanc cenſerem, paulo antea expoſui, et quantum mihi de ea ſumendum uideretur. Sed certè quo ſunt corruptiores animi hominum, eo ars hæc accuratius deberet à prudentibus & probis uiris ſuſcipi, quæ in animos noſtros dominan-

Exercitatio.

Dicẽdi ratio nõ ſpernenda.

minatur tantopere, ut illos à flagitijs & sceleribus ad curam aliquam uirtutis traducerēt. Necessitas uel ex eo ostenditur, quòd nulla omnino uitæ ratio atque actio carere potest sermone, publica, priuata, domi, foris, cum amico, cum inimico, cum hoste, cum maiore, cum minore, cum pari: is est maximorum, & bonorum, & malorum causa: quātum ergo est uti sermone decenti & consentaneo personis, rebus, locis, temporibus? ne quid exeat peruerse, pueriliter, indecore. Neque enim aliò est tota hæc tractatio conuertenda, non ad inane uerborum studium, ut ea compta sint atque splendida, ut concinna suauique structura coagmentata: sed neque dicamus putide, inepte, ac ut minime dici conueniat: ut appareat artem hanc potissimam esse prudentiæ portionem. Quapropter sic meo quidem iudicio tradetur, ut primum omnium qui sit orationis finis procul spectemus: tum ad ea perueniendum quæ instrumenta, quæ uiæ: exempli gratia, finis est docere, persuadere, mouere. Instrumenta sunt uerba simplicia, composita, & eorum sensa: quę omnia per singulas ipsorum qualitates aperienda sunt, & examinanda. Tum quemadmodum operi applicanda sint instrumenta uidebimus, id est, quæ cui fini, & quemadmodum. Hinc speciatim de docendo, & eius partibus, de persuadendo, de mouendo & eorum formis. Habebitur ratio dicētis, audientis, loci, tēporis, negotij. Iam quę instrumēta quibus rebus sunt apta, ad hūc finē, hoc loco, hoc tēpore, hoc dicēte, hoc audiēte. De quibus nisi ego fallor, pertubate, confuséque est olim à maioribus nostris præceptum, minimeque ad usum cōgruēter. Possunt tamē à sedulo instituto re multa ex illis colligi, nempe ex Cicerōis libris Rhetoricis, Quintiliani institutionibus oratorijs, ex Hermogene, libro potissimum quinto, qui est de dictionū formis, & Hermogenis penè interprete Georgio Trapezuntio: de formis item multa pręcipit Demetrius Phaleręus in libro περὶ ἑρμηνείας, & Aristides περὶ πολιτικοῦ λόγου. Nam est eiusdem ars Rhetorica de sermone simplici, ut Apsinis Gadaręi. Dionysius Halicarnassæus præcepta quædam aggressus est tradere de orationum, siue argumentorum generibus, ut de panegyricis, epithalamijs, epithaphijs, & eiusmodi. Tum Latinos sumet in manus Martiani Capellæ librum quintum,

Quomodo tradenda rhetorica.

tum, Rutilij Lupi de figuris, quod opus è Gorgia uertisse ferunt non Leontino illo, sed alio quodam. Iulius Ruffinianus, & Rhomanus Aquila de eodem argumento libros reliquerunt posteris. Sulpitius Victor præcepta quædam artis conscripsit: Ex his omnibus decerpet tanquam flosculos, uel unde ipse fasciculum, quem iuuenibus suis exhibeat, concinnet, uel quos sparsim tradat, dum aliquos artis huius preceptores enarrat. Enarrabit uero si quos uelit, primum facile aliquot ac breue artis compendium, quale est Martiani Capellę, aut Philippi Melāchthonis, uel quatuor Rhetoricorum libros ad Herennium: quos qui Ciceroni assignarunt, equidem quid secuti sint, haud uideo: ex Quintiliano uidetur posse colligi à Cornificio esse compositos. Tum Quintiliani libros quinque, nempe tertium, quartum, octauum, nonum, decimum. Oratorem Ciceronis, & Aristotelis Rhetorica ad Theodecten, opus magni quidem ingenij ac artis, quod in hoc autore est perpetuum, sed ingentis quoque utilitatis ad sensum & prudentiam uitæ communis. Leget ipse iuuenis priuato suo studio Quintiliani reliquum. Ciceronis partitiones ad filium, de oratore, & Brutum. Aristotelis uel cuiuscunque alterius ad Alexandrum Rhetorica. Georgium Trapezuntium. Cæterum quando non habemus iam populum uel Latine loquentem, uel Græce, operosum esset noua in elocutione illarum linguarum præcepta excogitare: uetera sufficient, additis nonnullis ex natura ipsa catholicis, quæ in omnes linguas possint competere. Adiungetur ratio linguarum, quo pacto inuentæ, adultæ, perditæ: quemadmodum cuiusque censeatur uis, natura, copia, elegantia, grauitas, cultus, & aliæ sermonis qualitates. Præceptis rhetoricæ non nimium adhærendum esse Ciceroni placet, uel ob hoc unum, quòd nullus ferè artis magister ipse eloquens fuerit: quod mihi de instrumento omni dicendum uidetur, in quo adornando non perinde elegantia requirenda est, & accurata compositio, quàm ut apte usui deseruiat. Sed neq; exercitationes in arte dicendi diligentes admodum & crebras probarim: ne anceps instrumentum lædendi uoluntatē titillet, occasione oblata: tum procliuitatē ad fraudem & malitiam pariat: tametsi initio frequentiores esse

Rhetorica ad Herennium.

De ratiōe linguarū.

res esse uelim, q̃ quum de uario & multiplici argumento dicent. Primum faciliora quædam & simpliciora uersabunt, quæ stili nec δείνωσιν, nec compositionem magnopere desiderant. Fabellis, historiolis, dilatione contractæ rationis, contractione dilatæ ac fusæ: quæ sunt in scriptoribus percrebra. Tum in alijs docendi ac delectandi formis. Hinc in ijs quæ controuersiam, & quæstionem, & aduersarium habent. Nouissime in motu & concitatione affectionum animi. In quæstionibus primo loco tractabuntur eæ, quę sunt absq; negotio indefinitæ, de locis communibus & sentētijs (quemadmodum Seneca inquit) translatitijs, quę nihil habent cum ipsa controuersia implicitum, sed satis apte, & ei applicantur, & aliò transferuntur, tanq̃ quę de fortuna, de crudelitate, de seculo dicuntur: quod genus sententias Portius Latro supellectilem uocabat. Fuere olim qui in usum hunc cōmunes locos conscripserint: ut Q. Hortensius, Protagoras, Prodicus, Trasymachus Chalcedonius: multis exemplis exercendi sunt iuuenes, in suis, & alienis, ut sua explicent, aliena intelligant. Sequentur deinde quęstiones cū circumstantijs, quæ definitæ nuncupantur. Nunq̃ contra ueritatem assuescent dicere, nec pro ea materia, quam rhetores infamem nominant: ut contra Socratem pro Busyride, pro uoluptate, cōtra æquum, & pium, ne si id quandoq; ioco fecerint, faciant aliquando serio, quum praua animi libido illuc rapiet: stet tanq̃ in acie facundia omnis pro bono, & pio cōtra flagitiū & nefas. Verba, quibus nullus subest sensus, cassa prorsum res sunt, & uana quadā specie turgida: imprudentes sensiculos deridemus, atq; aspernamur: prudētia semota probitate malitia est, & perniciosa fraus: itaq; uera & germana rhetorica diserta est sapientia, quę à iusto, & pio separari nullo pacto potest. Neq; uero imitanda sunt nobis, quæ fuerunt gentilitati recepta, maledicere, cōuitiari, prauissimas suspiciones inijcere, recta inuertere, ex bona causa malā facere, ex mala bonam: satius est causę detrimentū pati, q̃ uirtutis: nec in profanis solū, sed nec in ullo penitus quamlibet sancto, & inculpato uiro imitabimur, quæ per se sunt mala. Iudiciali genere nihil omnino indigemus, in quo multū inesse malitiæ uel Aristoteles est autor, prærterquam quòd res ipsa id satis loquitur. Litigare

Cōtra ueritatē non dicendum, nec ꝓ materia infami.

non

non satis decet Christianum, quantominus ea uersutia, imposturis, insidijs, fraude, quæ in illis actionibus imprudentibus, atque etiam inuitis surrepunt. Nam quod Quintilianus ait, quid si impetrari aliter æquum, atque obtineri nõ possit? Quid si togam, nisi ferro, aut ueneno, recuperare nõ possis, utrum fuerit consultius, carere toga, an sic recipere? uitam sit satius perdere, nedum togam, quàm sic conseruare. Declament iuuenes apud magistros de ijs argumentis, quorum aliquis sit deinceps usus in uita: non quemadmodum prisco illo seculo de ijs rebus dicebant in schola, quæ nunquàm in uita contingerent, de quo merito Quintilia. conqueritur. Ad meditandas scribendásque orationes in quietum locum secedant, unde uox nulla, nullus strepitus exaudiri queat, tum etiã subobscurum, ne quid oculos uel aures percutiens, animi cogitatus interpellet: quod Demosthenem facere consuesse perhibẽt. Legent ipsi declamationes & suasorias, quas ex oratoribus sui temporis Seneca collegit, mendosas quidem illas, & truncas, nã desunt Græca non pauca, & Latina sunt deprauatissima, sed erũt nõnunquam adiumẽto dicentibus: nam plurima in illis sunt & inuenta subtiliter acutéque, & lepide ac uenuste expressa: multæq; uerborum ac sententiarum conformationes & quasi lumina. Sopatris sophistæ διαιρέσεις ζητημάτων extãt prolixæ admodũ, eas institutor ipse scrutabitur, & ad scholam, quæ illinc uidebuntur, deferet. Pronuntiationis habenda ratio, nec in postremis: quam in dicendo pollere plurimum Demosthenes sensit. Ideo iuuenes dicturi conseruẽt uocem diæta, & exercitatione, sed naturalem uocem, non simulatam & fictam, ut phonasco fit opus. Singulis hebdomadibus declamationem unam apud cunctum auditoriũ institutor corriget: consyderabit primum, qua de re dicatur: hinc quis, quo tempore, ad quos fingatur dicere: tum examinabit uerba simplicia, & coniuncta, sententias, argumenta, ordinem: uniuscuiusque horum omnium per se qualitatem, hinc quam commode rei de qua dicitur, congruant illo tempore, & loco, & auditore, & dicente, qui ponuntur: nec attendet adeo, ut omnia sint exacta, ut argumenta ualida & inuincibilia, quàm ne inepta: quoniã quidẽ nihil est in arte hac indecoro turpius, nec immerito dicitur

Declamatio.

Pronuntiatio.

Correctio declamationis.

citur caput esse, decere quod facias. Videtis quo ingenio, quo usu, quanta prudentia, & attentione ad corrigendum sit opus: quare difficillimum hoc est magistri munus, sed & ipsi tantum & scholæ longe fructuosissimum. Nam ex correctione una plus eruditionis & iudicij refert auditor, q̃ ex prælectionibus atque enarrationibus permultis: ergo eam ad rem & frequentes & intentis animis intersint, nec sine pugillaribus, ut capita & summas rerum excipiant, quas actutum in cubiculis suis diffusius expon ãt, literisq; & memoriæ imprimant, ac insculpant, ut monstratum semel periculum in perpetuum uitetur. Sciantq; iuuenes propter copiam & uarietatem malorum, quibus undique & subinde infestamur, maioris esse iudicij ac operæ deuitare mala, quàm tenere bona. Verum enimuero quando loqui naturale est, sermo autem quicunq; artis, sine qua nascimur, & finxit alioqui hominem natura mire mimicum, quoniam rudem prorsum, & artium omnium expertem, imitationis indigemus. Imitatio porrò effictio est rei alicuius ad exemplar propositum: quocirca proponenda sunt, quæ iuuet expressisse, optima scilicet, non simpliciter, sed iuxta præsentes uires: sapienterq; à M. Fabio præcipitur, ne initio pueri ad magistri æmulationem conentur assurgere, ne destituantur uiribus: sed quod illis erit facilius, ac promptius, aliquem de condiscipulis doctiorē exprimant, quo innisi paulatim se ad magistrum exprimendum erigant: quod consilium agricolas in maritãdis uitibus uidemus sequi. Et quē admodum in homine, sic in oratione quoque imitatio ut similitudo quædam è corpore atque animo spectatur. In oratione uerba & compositio sunt pro corpore, sententiæ uero, argumenta, dispositio, atque illa ceu œconomia pro spiritu ac mente. Filius non tam dicitur patri similis, si lineamenta, si figuram & formam referat, quàm si mores, ingenium, sermonem, incessum, motum, & illam quasi uitam, quæ ex interiore animæ sede foras per actiones emicat, & se nobis ostendit. Si inueniri posset aliquis, qui unus omnia haberet optima, deo simillimus ac proxim⁹, uel potius deus ipse, is esset sanè imitandus solus, sed nullus est ab omni parte tã felix: quapropter recte Seneca, non est unus q̃uis præcipuus sit, imitãdus: quia nunquã par fit imitator autori:

De imitatione.

Nõ imitandus unus.

autori: hæc natura est rei, semper citra ueritatem & minor est similitudo: & quo plura exempla ostensa sunt, hoc plus eloquentia proficitur. Eadem est Quintiliani sentētia, qui non qui maxime imitandum, eum solum imitandū censet. Sunt qui ex omnibus Ciceronem unum deligāt, quē effingant solum: habet quidem optima Cicero, sed nec omnia, nec solus: quum delectat, quum docet, admirabilis est præter cæteros: in colligendis argumentis acutus, in deuinciēdis & iacendis non perinde dexter & ualidus: deficitur interdum uiribus propter fusum illud & asianum dicendi genus, quod est in eo à quibusdam magnis ingenijs notatum Cælio, Bruto, Attico, Tacito, Quintiliano, qui eum ponderе ait pugnare, ut Demosthenem uiribus. Quanq̃ isti noui imitatores non tam animum orationis ad exprimendū cōtemplantur, q̃ exteriorem uerborum ac stili faciē. Sed neq; ad hanc imitandam quiuis est factus: nam eo, qui ad imitationem hanc caloris & uirium non satis affert, nihil est frigidius: iacet enim tota oratio, motu & uita caret: qualis est Iouiani Pontani. Vtilis est imitatio uerborum Ciceronis, & tuta, dictionis uero non item: hanc enim si quis non assequatur, in sermonem quendam degenerabit redundantē, eneruem, uulgarem ac plebeium, cui uicinus admodum est M. Tullius: à qua tamen uilitate uindicat ipse se & asserit admirabili dignitate orationi addita ex scientia & cognitione multarum & maximarum rerum, tum concinnis & uenustis numeris, aptissimis & naturalibus metaphoris, contrapositis, periodis, gratia quadam inexplicabili, ac prope inimitabili. Sed certe nō si Cicero optimus est atq; eminentissimus, alij protinus mali, aut spernendi. Non est unus eloquentiæ uultus, inquit Tacitus, nec statim deterius est, q͛ diuersum est. Cicero ipse in Bruto multos oratores in diuersissimo dicendi genere, summos tamen ponit: cuius rei si non alij, Cicero utiq; & Demosthenes exemplo esse possunt. Quamobrē acute inspici oportet, quibus tandē rebus appositum sit iuuenis ingenium, quod in omni uitæ institutione faciendū esse sapientes cōsulunt, ut cò se quisq; applicet, quò naturę nutu quodā fertur, si modo in finitimū uirtuti uitium non propendit: ut ad Ciceronem, si copiam diligit: ad Demosthenem & Atticos, si parsimoniam uerborum:

Ciceronis imitatio.

Ingenium sequet congruentia

rum: ad Sallustium, si astrictam breuitatem, & penè Laconismũ: qua breuitate, ut Quintilianus testatur, nihil apud aures uacuas atque eruditas potest esse perfectius: ita fiet ut in ea re si non summus, certe neutiquam euadat contemnẽdus: nam in omnibus, aut etiam pluribus fastigium, uel proxima fastigio tenere loca, optandum est magis, quàm sperandum. Porrò quibus quisque sit rebus appositus, cognoscetur ex delectatione, quæ de conformitate & congruentia quadam oritur obiecti & facultatis: faciet etiam sui periculum, quod in annis quidem rudibus magister spectabit, & arbitrabit: postea uero quàm magis profecerit, idem ipse. Quod si ingenium ad uitium uergat, ut copia ad exuberantem redundantiam, parsimonia ad ariditatẽ, nerui ad maciem deformem, tum uero diuersi generis imitatione ad rectum & sanum habitum deflectitur. Prudenter Quintilianus institutoris munus uult esse adiuuare, quæ in quoq; discipulorum inuenerit bona, & quãtum fieri potest, adijcere quæ desunt, & emendare quædam, & mutare. Idem Magister qui sint in quaque uirtute præcipui, signabit: ut ad sermonem familiarem Cæsar primas partes ferret, & Ciceronis Epistolæ: non quin Cicero cuiuis sit electione uerborũ, ne quid aliud dicam, par, sed fusa illa phrasis quotidiano sermoni non satis conuenit. Commentarij ab Hirtio additi uel Oppio, planè sunt alij quàm Cæsaris, minus & puritatis & maiestatis habent: ut Cæsarianos à principe scriptos appareat, alteros à priuato. Ad comitatẽ Plinius Cæcilius, & Politianus. Ad historiam fusam Liuius. Ad consilia explicanda Tacitus, ad commentarium historiæ Suetonius, & Florus. Ad præcepta artium in rebus in ordine ac cuncta methodo Aristoteles. In uerbis & dictiõe Quintilianus, & Rodolphus Agricola. Ad paraphrases Themistius, & Erasmus. Ad carmen Heroicum Homerus & Virgilius. Ad lyricum Pindarus, Horatius. Ad Tragœdiam Euripides, & Seneca. Ad Comœdiam Aristophanes, & Terentius. Ad uertendum proprie Theodorus Gaza. Politianus opus facit suum: nec Erasmus caret gratia etiam ad uerbum transferens. Sed exemplum uertendi fuerit Ciceronis de uniuersitate liber, quę est pars Timęi Platonici. Ad gratiam Dialogorum Plato, & Cicero. Ad astu-

Qui autores in quaq; uirtute præcipui.

tam rationem capiendi aduersarij Socraticæ inductiones, modo astrictiores sint, quàm ut eas Plato persequitur. Ad efficacem rationem argumentandi Aristoteles: ad ciuilem Ciceronis dialogi, & Lactantius. Adhortari ad mores pro bos bonus Cicero: dehortari ab improbis Seneca: habet idem sententias concinnas, argutas, breues, quas iaculatur tanquam spicula amentata. Ad præcipiendum de moribus breuiter & commentarij uice Plutarchus. Ad conciones in populo non perinde erudito Cicero. Ad scholam Quintiliani declamationes, siue cuiuscunque sint, illius certe seculi. Ad attentam aut eruditam coronam Demosthenis orationes: item Liuij, quæ sparsæ sunt in historia. Ad suauitatẽ & numeros Isocrates: nam altiores habet Plato, quem inter prosam & uersum fluere Aristoteles ait. Dicæarchus aũt Peripateticus totum scribendi genus tanq̃ graue & molestum reprehendit. Ex his omnibus quod operi suo conducat decerpet: & rationem sequetur pictorum, qui ex agrorum & campi aspectũ amœnissima quęque in opus suũ transferunt. Nec immerito à Cicerone ipso Zeuzis Heracleotes laudatur, qui Crotoniatis Helenam picturus ex multis mulieribus formosissimis delegit, quod in quaque uidisset pulcherrimum. Initio est ad bene imitandum opus acuto, & iudicio acri: adde etiam naturali quadam & occulta dexteritate. Itaque recta bonarum rerum imitatio bonitatem ingenij arguit. Nam quidam ea sunt uel tarditate iudicij, uel his in rebus absurditate naturæ, ut eodem orationis stilo omnem se stilum referre arbitrentur: sicut uno aliquo suo gestu, quemcunque alium: & eodem digitorum pulsu concentum omnem. Sunt qui iuxta sententiam Senecæ: uitia sua & intelligant, & ament: tantus est in omnibus studijs error, maxime in eloquentia, cuius regula incerta est. Institutor id animaduertet: quòd si iuuenis inepte, quæ imitanda sibi proposuit, effingat, ab imitatione eum ad suam ipsius naturam sequendam traducet, ut sit suus, qui alienus non potest. Initio quidem, sicut antea monui, facillima exprimet, atque adeo concedam illi, ut quæ reddere non poterit, ab exemplari ipso in suum opus transferat, modo ne illum fugiat non id esse imitari, sed suppilare: in quo errore plurimi uersantur: paulatim autem uere imitabitur,

bitur, id est ad exemplar effinget, quæ uolet: non de exemplari centones surripiet, quos in opere suo consuat. Proposito ante oculos exemplari attentissime æmulator contempletur, ac consyderet, qua tandem arte ac ratione ab autore id putet cōfectum, ut simili artificio & ipse quod animo destinarit, perficiat. Ars enim & opificium, quantum fieri quidem possit, idem præstandum est, & quodammodo surripiendum, nō materia eadem, uel opus idem. Velut si quis exempli causa gratias alicui acturus eadem dicat, quæ Cicero Senatui, quæ Populo Romano, uel, quæ Ausonius Gratiano Augusto, furari hoc quidem certe esset. Imitari autem fuerit, si consyderet, quid autor in orationis exordio uelit efficere, quid secunda parte, quid tertia, & sic deinceps: quæ primo dicit loco, quæ aliis sequentibus, quibus sententiis in quaque re utatur, quibus argumentis, & quibus ex locis petitis, quomodo colligatis, & connexis, quas similitudines inducat, quæ usurpet exempla, quos animi affectus attingat, ubi, quomodo, quibus autoritatibus sua fulciat, & quorum: non quo nos utamur eorundem, sed ut eorum, qui nobis loco eodem sunt, quo illi erant autori nostro: qua commissura priora posteriorib⁹ compingat, quæ uerba singulis partibus accommodet, quam uerborū structuram, hoc tu artificium idem effingito, non eadē uel uerba uel sensa: subiiciamus uerbi gratia breue aliquod exemplum. In oratore suo refert Cicero Carbonem tribunum plebis hæc in concione quadam dixisse, in qua Cicero ipse staret: O M. Druse, patrem appello: tu dicere solebas sacrā esse rempublicam quicunque eam uiolauissent, pœnas esse ei ab omnibus persolutas: patris dictum sapiens, temeritas filii comprobauit, quo dicto admirabilem sequutum esse concionis uniuersæ clamorem & plausum. Si quis ita effingat. O diue Paule, Tarsensem appello: tu dicere solebas sacram esse charitatem, quicunque eam uiolauissent, pœnas esse ei ab omnibus persolutas. Apostoli dictum sapiens scelerum temeritas comprobauit: non tam erit imitari, quā si quis dicat, O diue Paule, Tharsensem appello, tu semp prædicare consueuisti magnas esse uires charitatis, quicunq; secundum eam non uiuerent, nec pertinere ad regnū Christi. Apostoli sententiam piam consuetudo scelerum abdicauit.

Quō imitā-dum.

dicauit.

dicauit. In hac imitatione omnia illa sunt quæ in uenusta-
te prioris dicti, incisa, membra, & dichoræus clausulæ. Eo-
rum quæ imitationi sunt proposita, quædam nunquã pos-
sis ad perfectũ referre, quod genus sunt homini naturalia:
ea uero semper sunt sequenda, quoniam æquare nõ est cõ-
cessum: furoris est enĩ hoc sperare. Alia uero possis, ut ple-
raq; omnia humana: quę effingi eadẽ specie queant, uel ge
nere, uelut orationis copia, breuitate, splẽdore, grauitate,
gratia, argumẽtis, dispositione, ac eiusmodi. Sunt tñ ex hu
manis inuentis nonnulla, quorũ uel ars omnino periĳt, uel
usus, hæc ægre perfeceris, qualia ĳ, qui tum uixerunt, quũ
ars aut usus uigeret: quemadmodum in linguis Latina &
Græca, quarum quoniam populum amisimus, mutuanda
sunt semper ex ueteribus uocabula, nec nos ulla, aut certe
perpauca possumus nouare. Stilus non perinde est ab illis
sumendus, nam parta undecunque materia artifex eã tra-
ctabit ad arbitrium: tametsi contendere, ut dictionis orna
tu ac cultu antiquitatem superemus, aut æquemus saltem,
non tam malum & uituperandum est, quàm periculosum,
ne linquamur uiribus, & in absurditates incidamus: uel
certe difficile desuefactis iam auribus à censura soni illius.
Promptius esset ea de causa in linguis uernaculis, quibus
est populus magnus sermonis sui autor, magister, iudex.
Puerum imitari liberale est ac laudabile. Senem imitari ser
uile ac turpe. Cõuenit enim ut puer magistrum & ducẽ ha
beat, quem sequatur, non item ut senex. Quocirca ubi satis
te in imitationis hoc, ut sic dicam, stadio exercueris, ęmula
ri incipe, & te cum duce tuo cõferre, qua parte accedas pro
pius, qua longe à tergo relinquare: uirtutes illius & uitia
ęquus & diligens censor examina, quid in illo deceat, quid
habeat uitandum: quam uirtutem redditu facilem, quam
gratiam penè propriam, & aliĳs inconcessam: hæc compa-
rabis cum tuis, & ex eorũ uel recte dictis, uel secus ipse corri
ges tua, siue dum uitium deuitas, siue dũ te cõponis ad pul-
chra. Conare ut magnas uirtutes æques, mox etiam ut uin
cas: plenũ hoc quidẽ negotĳ, & profecto arduum, magnaq;
est opus industria, sed in sublimi sita ex cuiusq; rei pręsi ã-
tia: & iuxta uerbũ uet⁹ pulchra difficilia. Nec solũ tua opa
ad opa ductoris tui tanq̃ ad amussim arbitraberis, sed tua
ipsius

ipsius priora cum posterioribus conferes, ut ex comparatione deprehendas profectum. Cuicunque dicendi generi diu assueueris, quamlibet id accuratum sit & excultũ, pro naturali habebitur: quod de Euripide Aristoteles tradit. Nã cõsuetudo in naturæ conditionem transit: quapropter manifestæ dementiæ est, non facili, dilucido, puro, eleganti sermoni assuescere, potiusquam portẽtis uerborum, aut horrori orationis, uel sordibus: quoniamquidẽ pari labore cõstant omnia, non raro etiam minori bona. Hæ artes organa sunt, ideo per se nihil efficiunt: admouendæ sunt operi, hoc est aliis disciplinis, quibus formant, & parant ingenia discentium. Instrumentum hoc si usui atque experimentis rerum publicæ ac priuatæ applicetur, rectorum est ciuitatum, imò conditorum etiam, & principum, & eorum qui ius dicunt, uel de iure respondent. Sin theologiæ, concionatorum, & illorum, qui homines ad rectum formant, ac meliores efficiunt. Quippe sapientẽ uirum decet nõ ipsum per se solum sapere, sed alios quoque fingere ad uirtutem: idcirco non uita illum modo recta esse, atque inculpata par est, sed oratione quoque efficaci: efficax quidem est sermo ueritatis, efficacissimus dei sermo, ut Paulus inquit. Apostolis quidem hoc satis abundeque erat: nam fortissimorum argumentorum locum obtinebant prodigia, & ea, quæ supra naturę uires ostendebant: tum uita innocens & in qua uel calumniator suspicionem non inueniret criminis, quã non iniuria plurimum persuadere aiunt: ad hæc peculiare Dei subsidium, quod ille charissimis sibi summittebat, quoties esset opus. Sed ut nunc sunt & dicentium & audientium mores, præclare agitur cum ueritate, si facundiæ uiribus instructa & fulta fidem impetret: nõ quin malim multo etiam ad faciendam fidem res nudas sermone, quàm sermonem à rebus inopem ac destitutum. Sed certe res ipsæ conuestitæ ac ornatæ oratione sobrio utique cultu & moderato, altius descendunt in pectora audientium, quæ in aure statim non offendunt tanquam in limine. Ideóque sancti uiri castam, & puram eloquentiam nunquam sunt aspernati, nisi qui assequi non quiuerunt. Et Lactantius facundiam Ciceronianæ similem optabat sibi, quo ueritatem fortius propugnaret, & hominibus persuaderet facilius.

lius. Anxia illa, & accurata, & picturis insignis eloquentia, tum splendore, atque apparatu omni illustris, ac præfulgens, fortasse res sanctas minime decuerit: certe multo minus sermo spurcus, & uitiis inquinatus: candidis & mundis linteis attrectari sacra conuenit, nõ byssinis aut sericis, sed neque canabaceis aut lineis maculosis. Cæterum de sermone satis. Traducetur hinc iuuenis ad studium mathematicarum artium, ut loquacibus succedant mutæ, & imponatur silentium linguæ tandiu agitatæ: quare ab aurium munere ad oculorum transibitur. Mathematicæ circa quantum uersantur molis, & numeri: Hæc Arithmetica, illa Geometria nominatur: quæ sunt primæ in illo genere, ac simplicissimæ. Geometria in cœlum sublata Astronomiam efficit, uisibilibus addita ὀπτικὴν siue perspectiuam. Arithmetica sonis admista dedit Musicam: & horum singulę bifarię sunt, alterę quę intra cõtẽplationẽ subsistũt, spectatiuę appellantur: alterę in opus exeunt, quę actuosæ siue effectrices. Ex prioribus posteriores existunt, quod est eis cum actione omni, atque exercitio commune: mentis enim cogitatio actiones omnes humanas, & manuum opera antecedit, tanquam generans genitum. Sunt tamen qui studia sua ad altera seorsum adiungant, ut uel contemplentur modo citra executionem, uel exequantur inspectione omissa. Sed nos ut hactenus fecimus, de contemplatiuis potissimum loquemur. De effectiuis quoque interdum summonebimus. A disciplinis hisce uehementer leuia & inquieta abhorrent ingenia, quæ sibi impense indulgent, nec laborem sustinent assiduæ intentionis. Astringunt enim hæ ingenia, & cogunt hoc agere, nec peregrinari patiuntur. Non sunt etiam idonei obliuiosi, quandoquidem sciri, ac teneri centesima non possunt si exciderint prima, ea est in dictis illis series, & confirmationum perpetuus nexus. Suntq; ea de causa magnopere labiles, nisi exerceantur crebro, atque infulciantur animo. Sæpe aliis disciplinis amœnioribus non satis appositi istis sunt aptissimi seueris, ac tetricis. Cæterum cognitiones hę atque obseruationes, si quis progrediendo sibi indulgeat, in infinitum abeunt: & solicita horum inquisitio à rebus uitæ abducit, communisque sensus reddit expertes. Sapienter So-

crates, ut alia, qui quum tantus esset mathematicus, ut Euclidem Megarensem quãtus fuit, effecerit, & ut nimis hisce rebus addictum Aristophanes ridet in fabula, eatenus tamen impendendam Geometriæ operam censebat, quoad quis & dare, & accipere terram ad æquam mensuram posset: significans referenda esse ad mores omnia, & uitæ usum, non ad inanem ac infructuosam quandam speculationem anxiam, & molestissimam, quam parit diuturna in Mathematicis attentio. Primordia uero, & progressus aliquos alijs maiores, alijs minores, ut cuiusque erit ingenium, & diligentia conducere ad res uitæ complures, & ad cognitionem Philosophiæ. Plato ex auditorio suo expellebat eos, qui illuc uenirent à Mathematicis deserti, ac inopes. Apud eum ipsum, & Aristotelem, & reliquos priscos philosophos exempla sunt de Mathematicis plurima, tum quòd aptissima sunt & certissima: tum quòd illis temporibus longe essent notissima. Primo loco tradetur Arithmetica, quippe quæ est simplicissima, ac ideo prima. Exercitium quoque illius, & numerorum tractatio nõ solum explorat ingenium, sed exacuit, & alacrius reddit. Nec ulla uitæ pars carere potest numeris, multa etiam naturæ, ac rerum diuinarum mysteria numeris esse comprehensa, & notata sacri & prophani scriptores docent. Crassi quidam nobiles pulchrum si deo placet, ac generosum esse arbitrantur, nescire omnino computare. Restat ergo ut generosum habeatur non esse hominem, sed leonem aliquem, aut ursum, aut aprum ex illis suis insignibus. Nam animantes omnes brutæ, computationis sunt ignaræ, solus computat homo. Non quòd pecuniæ contemptum in principibus uiris incessam, aut à magnificentia opulentos deterream: sed uirtutes omnes ex scientia boni uenire uelim, non ex ignorãtia mali. Initia numerorum, & nomina, & figuras agnoscent iuuenes, hinc assuescent coniungere inter se ad eliciendas summas: tum diuidere coniuncta, & subtrahere, & quid reliquum sit ostendere. At quum multæ sint numerandi formæ per literas Alphabeti, per Latinas etiam figuras, expeditissimus uidetur mihi, qui de nomine inuentoris, ut quorundam est opinio, Algorismus nuncupatur, Arabicum esse inuentum credo. Tum addentur numero-

Arithmetica.

rum nomina, quæ qualitatem, atque adeo naturam indicant: ut de numero pari, impari, pariter pari, pariter impari, primo, composito, de dimensu, & proportionibus inter se numerorũ, & tota illa tractatione Arithmetices intima. In Geometria exhibebuntur primum explicatiões omniũ rerum nominum, de quibus ea in arte fit mentio. Tum dogmata illa, quæ cum natura mentis nostræ uidentur coniunctissima, eorumq; habere nos uelut impressas animo anticipationes. Hinc Theoremata, & eorum probatiões, quæ principijs, ut oportet, positis, non persuadent, sed cogunt, & uim adferunt. Ex ea Optice, siue perspectiua, & architectura nascunt: quarũ omniũ multæ sunt in cõmuni uita ad tuendũ corpora utilitates: nempe ex Geometria ad omnẽ mẽsuram, proportionẽ, motum, & situm molium, siue mouendæ sint, siue spectãdę fixę in uestigio, & immobiles: quẽ admodum in dimensu agrorũ, montiũ, turriũ, ædificiorũ. Architectura quantas ad habitãdum cõmoditates adfert? quam perspectiua adiuuat, sicut in picturis. Perspectiuæ specularia sunt annexa: utinã auditiua esset repta. In Musica multum degenerauimus à prioribus, ob crassitiẽ auris, quæ subtiliũ sonorum iudicium omne funditus amisit, ut nec lõga iã, nec breuia in cõmuni sermone dijudicemus: ideoq; & genera aliquot proportionũ amisimus, & magnas illas uires atq; admirabiles, quas de prisca harmonia memoriæ traditur. Hanc iuuenes & Theoreticẽ accipiẽt, nõnihil etiã practices, modo sobriæ, & castæ: quæ fessos studentium animos Pythagoricorum ritu demulceat, reparet, ac sibi restituat: tum efferatos, atq; asperos ad lenitatem, mansuetudinemq; traducat: quod à uetustate per integumẽta fabularum dictum est mouere saxa, & feras pellicere, ut de Orpheo, atq; Amphione fama fertur. Astronomia de numero, magnitudine, motu cœlorum, ac syderum, & de singulis quibusque separatim, & inter se comparatis: non referetur ad diuinationem uenturarum uel abditarum rerum, quæ ingenti uanitate humanos animos detinet, & ad impietatem sensim allicefacit. Sed referetur ad descriptiones ac determinationes temporum, sine quibus rustica opera, quibus uita omnis continetur, exerceri non possent, tum ad positus locorum, quæ sit cuiusque longitudo, quæ

Geometria

Auditiua

Musica.

Astronomia.

latitudo, qui abſceſſus: quod multum quidem Coſmographiæ conducit, ſed uniuerſæ nauigandi rationi maximopere neceſſaria eſt, quæ citra cognitionem hanc incerta inter maxima, & grauiſſima diſcrimina erraret: ad altitudines, aut depreſſiones ſyderum, ad receſſus eorum, atque acceſſus uel nobis, uel inter ſe. Adhibebitur aſtrolabiũ ſiue quadrans, quale olim fuit Ptolemæi, ſiue orbiculare, ut nunc eſt noſtrum. De Arithmetica exercitij, atq; ſpeculationis, Iacobus Faber ſatis accommodate ſcribit, ut in ſchola tradatur diſcipulis, & ex ſeipſo, & Iordano Nemorario, & Boetho Seuerino, quemadmodum ex hoc eodem de Muſica. Nec minus de Geometria præcipit: quin ſphærã quoque conſcripſit ad eam, quæ extat Ioannis à ſacrobuſco, quam itèm enarrari auditoribus conueniet, niſi quis eam malit, quæ ædita eſt à Proclo Diadocho. Theorica item Planetarum idem Faber compoſuit, quæ diſcipulus eius Iodocus Clichtoueus elucidauit commentarijs, argumentum & fundamentũm totius operis ex Georgio Purbacho eſt ſumptum. De uſu uero Aſtrolabij Proclus pauciſſima quædam reliquit, ſed ſcholarum exercitationibus aptior eſt Ioannes Poblatio meus: quibus magiſter ex Ioanne Stoflerino Iuſtingenſi, & Ptolemæo nonnulla adiunget. Nec eſt ad ponenda harum artium rudimenta inutile, quod eſt in Margita philoſophica de mathematicis traditum: quæ ſi quis grauetur ſuis prælegere, ſaltem conſulat, ut ipſi per ſe inſpiciant. Introductionem ad geometriam & perſpectiuam Carolus Bouillus concinnauit: ſed & perſpectiua extat Ioannis cuiuſdam Cantuarienſis. Quæ omnia poſtquam fuerint cognita, tum àd Euclidem uenietur: hunc uelim accurate explicari, nam in eo magnarum rerum ſpeculationis huius exactior eſt, quàm in alio quouis tractatio: in eius libris de geometria, de ARITHmetica, de ſpecularibus, perſpectiua, & phænomenis acutiſſime diſputatur. Studioſus ipſe leget per ſe Capellam de mathematicis, hinc Raphaelis Volaterrani Geographiæ initium, & uigeſimumquintum de philologia uolumen. Cenſorinus multa de muſicis diſſerit. In ſphæram Ioannis ſacrobuſcij Petrus Ciruelus commentarios reliquit: Item Franſciſcus Capuanus in eandem

Autores Mathematicarum.

&Theo

& Theorica Planetarum Purbachi. Erit in magistro ac discipulo harum disciplinarum ingenium quietum, & quodam modo statarium, sedulum, attentum, incumbens atque instans operi. Disputationibus nihil est opus, interrogatiunculæ sufficient, & responsiones breues, aut operis ostensio, & collationes ad picturam: radio enim sunt & puluere uel abaco contentæ. Recolendæ sunt subinde ac retractandæ iis: qui memoriæ uolunt illas infigere, sunt enim alioqui fugacissimæ. Qui disciplinas alias Minerua aut fortuna auersante non poterunt consequi hic sistent: & ad uitam ea præstabunt adiumenta, quæ modo commemoraui, si speculationem in exercitium atque opus deduxerint. Tum etiam docebunt alios. Hi uero autores eos cognoscent, quibus nihil necesse est illos distineri, qui aliis artibus parantur: uelut in Arithmetica Cudbertum Tonstalum. Ioannem Siliceum, Thomæ Brauardini geometrica: in Astronomia Ptolemæum, Georgii Vallæ mathematica. Archimedis opera nō dubito quin sint in genere illo absolutissima, quæ ipse nō uidi: legisse se in Hispania, atq; adeo maxima cura & uigiliis de codice surreptitio descripsisse Ioan. Vargara meus mihi retulit. Hoc est adolescētiæ curriculum ad quintū & uicesimum annū, aut eo circiter. Iam uir ætate, ingenio, rerum cognitione atque experimentis instructior, ac maturior paulo consyderare uitam humanam attentius incipiet, & hominum artes ac inuenta: in iis, quæ ad esum pertinent, quæ ad uestitum, quæ ad habitandum: in quibus ab scriptoribus agricolationum adiuuabitur, tum iis qui herbarum, qui animantium naturas & uires persequuntur: ab iis item, qui architectonicam tractarunt Vitruuio, & Leone Alberto. Hinc quæ ad conuehendum, in quo est equus, mulus, bos & omne genus uehiculi, cui nauigatio est finitima, nempe etiam uectio: hæc omnia persequetur qua ratione ac modo sint inuenta, quæsita, aucta, conseruata, applicata usui, & emolumentis nostris. Iam quæ ad oblectamenta sunt per sensus omnes reperta, quæ sit societas domi priuata uiri, uxoris, liberorum, consanguineorum, affinium, asseclarum, seruorum, quæ in ciuitate publica, quæ ad eam per hominum ingenia excogitata, & inuenta, quæ per stultitiam confi-

cta nomine atque opinione ſine re omnino ulla. Quæ ſunt omnia τῆς ἐγκυκλοπαιδείας: de quibus carptim attigere Plinius, Athenæus, Aelianus, Macrobius: meliusq́; differunt de his ſenes in circulis ſuis, & exhedris, ſicut Cicero inquit, q̃ homines eruditiſſimi in gymnaſijs, quod Plinius in præfatione ſua cõqueritur. Ideo nihil eſt hic opus ſchola, ſed auiditate audiendi & cognoſcendi: ut non erubeſcat etiam in tabernas & officinas uenire, & ab opificibus de ſuis operibus ſciſcitari, ac edoceri: quod quia dedignati ſunt iã olim docti homines facere, idcirco hęc quæ teneri ac ſciri tantopere referebat uitæ, incognita illis penitus relicta ſunt, ac prætermiſſa: eaq́; ignorantia in ſequentibus adhuc ſeculis increuit, nihilq́; his annis q̃ plurimis annotatũ eſt de moribus, ac ratione uitæ: ut melius ætatem Ciceronis aut Plinij nouerimus, quàm noſtrorum auorum, quis tum uictus, ueſtitus, cultus, habitatio. Vellem ut docti aliqui delectarent eo more, quẽ fuiſſe Caroli cuiuſdã Viruli narrari audiebã Louanij, hominis nõ perinde literati, ut boni: nec illi ingenium aut diligẽtia defuit, ſed locus & tempora: is Louanij gymnaſio Liliano præerat, & quia ſub cura ſua pueros habebat cõplures, ad uiſendos uel filios uel propinquos quũ uenirent uarij generis homines, colloqui illos cum eo erat neceſſe, & ut eſt conſuetudo regionis conuiuari etiã: inquirebat horas aliquot ante conuiuij tempus, quibus in rebus plurimũ & dextre eſſet cõuiua ſuus uerſatus: erat alius nauta, alius miles, alius agricola, alius faber, alius ſutor, alius piſtor: de eodẽ ipſe artificio aliquid interea legebat, & meditabatur: tum ueniebat ad menſam paratus, ut & oblectaret cõuiuã ſermone de reb⁹ ipſi notis, & ab illo ita prouocato intima & ſecretiſſima artis facile cognoſceret: audiretq́; breuiſſima hora, quę ille uſu multorũ annorũ uix eſſet aſſecutus: ita diſcedebat de colloquio & conuiua lætior, & conuiuator prudentior, ac peritior: quantã prudẽtiæ humanę opem ferrent, qui hæc mandarent literis, ut ab exercitatiſſimis in quaq; arte accepiſſent? Erit hęc animorum leuatio ac refectio in diſciplinarũ ſeueriorum ſtudijs, & in curis negotiorũ: eſt eñ occupatio honeſtiſſima, & planè uiro ciue digna, qua in omnes uitę partes prudẽtia ſupra quam credi poteſt augetur: quibus hoc licebit, obſeruabunt, & tradent

Mos Caroli Viruli.

dent

dent in usum posterorum, qui nobis filiorum loco esse debent: adiungent censuram suam uirtute approbanda, & rectis moribus, uitijs autem insectãdis breuiter & acute, quo facilius in animos legentiũ illos uelut aculeos infigant. Reuertamur iam ad scholam & auditoria. De rebus spiritalibus multa sunt à ueteribus falsa conscripta, ut ab Apuleio & Plutarcho in deo Socratis, à Porphyrio, Iamblicho, Michaele Psello: propter ea quòd dęmones plurima de se deq; angelis sunt mẽtiti, partim instigati sua ipsorum superbia, partim cupidine fallendi homines: & quòd diabolus, quemadmodum inquit spiritus sanctus, mendax est, & pater mẽdacij: quum uera loquitur ex alieno sensu loquitur, at quũ mendacia, de suo ipsius proprio. Itaque de angelis & dæmonibus ex nostra pietate colligentur pauca, & sobrie: nã accurata illorum cognitio necessaria nobis non est, imò sæpenumero noxia, atque ea ipsa de causa incerta. Contrà uero speculatio de hominis anima maxima disciplinis omnibus adfert adiumenta, propter ea quòd ex animæ intelligentia & captu de omnibus ferè statuimus, non ex rebus ipsis. Eius tractatio cum naturæ ipsius ordine pariter procedet, ut primum de uita disputetur in genere, hinc de uegetatione, tum de sensu, de affectionibus, de mente: in qua de intelligentia, de memoria, de ratione, de iudicio. Hæc doctor potissimum decerpet ex sacris autoribus, tum Aristotele, Alexandro Aphrodisæo, Themistio, Platone, Timæo, ac Plotino. Quod si uelit Aristotelem, ut moris est, enarrare, habet eius libros de anima tres: omittat primum, exhibeat alteros: de sensu ac sensili, de recordatione, de somno & uigilia, de iuuentute & senectute, de insomnijs, de diuinatione per somnum: præmoneat gẽtilitatis, & pericula, ut uitentur, indicet, opponatq; uenenis illis paria antidota. Ipsi per se Alexandrum, Themistium, & Platonis Timæum legent: item Timæũ ipsum Locrensem, Platonicos numeros Proclus, Chalcidius, & Marsilius Ficinus exponent. Plotinum etiam obscurum & intricatum Marsilius idem elucidat. Scindit se hic uelut in uias duas studiũ, ut alteram hi teneant, qui corpora curaturi sunt medici: alterã ij, qui animos: his rerũ historia tradetur hoc loco crassior, minusq; ad subtilitates illas inquisitionis causarum

De reb⁹ spiritalibus.

De hominis anima.

diducta: prioribus uero differenda eſt parumper, quoad cauſas naturæ curioſius fuerint rimati: eas dico, quæ ſenſibus ſunt magis expoſitæ, de quo in uniuerſum, & ordine ad docendum apto nullum eſt opus à quoquam conſcriptum, ſed ſparſim ab Ariſtotele octo libris Phyſicis, de quibus diximus, quatuor de cœlo, duobus de generatione, quatuor meteororum, ſectionibus problematum. Ab Alexandro in problematis: à Platone, & Timæo, quos paulo ante memoraui. Apuleio in dogmate Platonis. Alcinoo de doctrina Platonis. M. Cicerone in libris de natura deorum, de diuinatione, de quæſtionibus Academicis: de uniuerſitate autem pars eſt Timæi Platonici ab eo uerſa. & ſi M. Tullius magis aliorum opiniones recenſet, quàm oſtendit ſuam. Senecæ quæſtiones naturales ex Peripatetica & Stoica diſciplina commiſtæ. Plutarchus multa habet naturalia in conuiuijs, in quæſtionibus Platonicis, & alijs eius opuſculis: de placitis philoſophorum quatuor eius uolumina, item Diogenis de philoſophorum uitis hactenus proderunt, ut cognitis tot, tam uarijs, tam abſurdis de natura philoſophorum ſententijs, ſtudioſi intelligant illos etiam fuiſſe homines, & falſos ſæpe in rebus apertiſſimis: ut rationi potius aſſueſcant conſentire, quàm humanæ autoritati: nec mirentur eos in reconditis rebus de DEO ſcilicet, de pietate, ac eiuſmodi lapſos, qui in facillimis uidentes ac prudentes ceſpitabant: quas ſine offenſione uel cæci præteriſſent, modo ne inſani, quales illi erant, & in tranſuerſum acti ab impotentia animorum. Cenſorinus libellum reliquit de die natali, in quo inſunt quædam naturalia: plura in Macrobio, plurima in Galeno: ex recentioribus autem Alberto Groto non pauca, & ſi audet quædam aſſeuerare periculoſiſſima. Hos omnes magiſtro huius contemplationis & tanquam à ſecretis naturæ euoluendos tradimus: ex quis concinnabit ipſe ſuis auditoribus opus de naturæ cauſis ea perſpicuitate, breuitate, ordine, ut intelligi, & teneri ab auditoribus queat: primum de quatuor principibus inhærentibus, tum de ijs omnibus quę ueniunt ſub ſenſus: hinc de elementis ſimplicibus, de miſtis imperfectis & ijs quæ in aëre gignũtur, quæ Gręci μετέωρα nuncupant: de lapidibus, de

De cauſis naturæ.

ijs,

ĳs, quæ uiuunt, & de uita: de metallis & cunctis foſſitĳs, de herbis, fruticibus, arboribus, de animalibus quadrupedibus, de auibus, de piſcibus, de inſectis, de humano corpore: quæ non narrãdo perſequetur, quod opus eſſet infinitum, ſed inueſtigandis cauſis, unde conflant, quomodo exiſtunt, adoleſcunt, manent, agunt, & ſuis muneribus funguntur, quę proferant, & uice uerſa minuuntur, cadunt, intereunt, diſſoluuntur. Nihil habebit neceſſe uarias ſcribentium opi nones arceſſere: nec onerabit tanto pondere & doctrinam ſuam, & ingenia diſcentium, quæ ipſi certiſſima uidebuntur, & ualidiſſima fulta ratione tradidiſſe contentus. Quòd ſi colligere hæc uel non uacabit per otium, uel non adeo ſibi fidet, ut credat poſſe, explicet ſolum Ariſtotelica: nam aliorꝫ non ſunt perinde auditoribus utilia. In Platone multum eſt eruditionis, ſed reconditæ, ut quum ars occultatᷓ in opere, eoq; diſcentibus non ſatis congruẽs: doctis uero melior, etſi in natura arbitranda non eſt cum Ariſtotele comparandus, ut in præceptis morum excellat: reliquos ſcriptorum auditores ipſi priuato ſuo ſtudio euoluent. Inſtitutorem deſiderant hæc acri quidem ingenio, cæterum in definiendo ac ſtatuendo cunctabundum. Iuuenes exercebunt ſe in his crebris diſputationibus, uerum quæ non luxurient in nugas, & cauilla. Condiētur moderatione ſine arrogantia, atque odio: haud ignari ſciētiam perraram eſſe, aut nullam potius, opinionibus ſtari: ut non ſit, cur quiſquam uel de peritia ſibi placeat, uel diuerſum ſentiēti, aut tuenti ſuccenſeat. Qui ad artem Medicam trãſiturus eſt, uel commigraturus uerius, huic ſunt exactiſſime uires naturaq; per- De Medicina.
noſcendæ foſſilium omnium, quæ ſunt uariorꝫ generum, pigmentorꝫ, lapidum, gemmarum, ſtirpium, animantium, humani corporis: unde obſeruationes duæ proficiſcuntur eſualis, & medicina, quas non duas eſſe, ſicuti ſuperius ad- Eſualis.
monebam, ſed unam ex duobus membris concretam principi medicorum placuit Hippocrati. Rerum enim cognitis facultatibus naturiſq;, & cum natura & conſtitutione animati corporis, & humani potiſſimum collatis, deprehenditur, quid fortius ſit, quàm ut ſuperari ab interna animantis potentia, & confici ualeat: quid tenuius atque imbecillius, quàm ut uegetare ac ſuſtẽtare corpus queat: quid alie-

nam atque inimicam corpori qualitatem adferat, ut sumptum uel affligat, labores doloresq; importet grauissimos, uel etiam interimat: quid contrà congruentem amicamq; corporis uitę, sensibus, animo, mēti, ut conseruentur, ut uigeant, ut corroborentur, ut iucundo quodam sensu perfundantur. In quo primum uniuersum humanum genus consideratur, quid ei communiter cōueniat, hinc per partes contemplamur corporaturam, temperationem qualitatum illarum principum, ætatem, locum, tempus, actiones, mores, atque assuefactionem: eadem in rebus quæ sumuntur adhibetur censura. Hactenus terminos suos esualis prorogat, sine qua, ut pręclare docet Hippocrates, uita esset non agrestis modo & ferina, sed existerent singulis penè momentis labores, & cruciatus repentini, tum subitæ atque inopinatę neces plurimorum: quin hebetarentur sensus, & animi stupescerent, aut in furores atq; insanias miserabiliter incurrerent. Difficilior inuentu existimatur hæc à plurimis, q̃ medicina: imò uero demirantur potuisse inueniri. Sed indubie prima inuentio diuinæ fuit opis, non in homine minus q̃ in mutis animantibus. Perisset profecto maxima humani generis pars, priusquam ad explorationem peruenisset huius obseruationis. At uero quum aliquid accessit corpori, quod constitutionem illam primã suam & solitam perturbat, affligitq;, unde dolores consequuntur, impedimentum functionum huius constitutionis, hoc loco, hoc tempore, hac ætate, his moribus, affecta uocatur ualetudo, & ægrotans corpus: ex eadem illa consideratione rerum admouentur, quæ affectionem illam cohibeant, ne se effundat, neue inualescat: quæq; deinceps tollãt, tum quibus interea ita perculsus sustentetur, & uitam producat: hæc medicina nuncupatur. Itaq; coniunctæ sunt artes istæ, & germanæ, ut medicina sit nonnunquam, quæ esualis existimatur, aut uice uersa. Cęterum esualis simplicior est, & in functione generalis magis: quippe quæ genera & formas tantùm cõsiderat, quum medicus ad singula, rem deducat, nõ præceptis, sed actione: nam circa singula quæ sunt innumerabilia nulla uersatur ars: præter hæc medicina temporaria est, & quorundam, esualis omnium, ac perpetua. Sed loquamur iam de medicina. Cui arti in hominum corpora ui-

Affecta ualetudo.

ra uitę ac necis potestas, & ius summum est permissum, nec ulli unquam uel imperatori, uel regi tantum in homines li cuit: quocirca & medicum ipsum nauare diligentem operam omnes diui atque homines postulant, clamant, requirunt, ut prudentissime atque amantissime quæ suæ sint & fidei, & potestati commissa, tractet: quanta & quàm præsentanea pestis est, si huic potentiæ adiungatur inscitia? quid si inscitiæ, quod ferè fit, arrogantia, & ex hac rabies oriatur, & pertinacia non cedendi? Itaque propter tam paratum discrimen maximis artis huius autoribus placuit non uideri dignum eum medici professione ac nomine, cui hæc non adessent omnia: Natura, ingenium, institutio longa & diuturna, probitas morũ, sedulitas, usus. Ingenio est opus diligenti, attento, coniectore optimo, prudenti, moderato, non ambitioso, neq; ostentatore, non pertinaci, q̃d q̃; in sententiam nolit tansire melius dicentis. Erit huiusmodi, si habuerit persuasum nihil sibi debere esse prius, aut charius uita & salute hominis: ut nec existimationem sui aut quæstum anteponat ei, qui ad illius manum atque operam tanquam ad asylum quoddam ex grauissimo periculo confugit. Id uero est boni uiri & Christiani: nam si quem per ignorantiam aut peruicaciam inflexibilem occiderit, quomodo deinceps id damni sarciet? quantam & quàm exactam est Deo redditurus rationem? si quid ab uno Theologo erratum fit, ab alio corrigit: si à iurecõsulto, succurritur æquitate iudicis, restitutione in integrum, denique fit pecuniæ iactura: quod uero à medico, quis corriget? homini extincto quis adferet remedium? ut magis mirer inueniri tam multos, qui adeo periculosum munus suscipere ac profiteri non dubitent: sed nimirum plerique eorum prius in professionem inciderunt, quàm intelligerent quantum id esset quod susciperent. Id uero tantum est, ut quidam ad reliquas boni medici uirtutes etiam felicitatem adiungendam ducerent, & uota esse facienda censerent, ut postquam rite artis præceptis esset medicus perfunctus, res cederet prospere: ea est in natura nostra imbecillitas, in morbis impetus & peruicacia, in medicamentis infirmum ac lentum subsidiũ, in ingeniis hominum ignorantia: contra quos hostes armatos semper, ac in perniciem

Dotes medici.

ciem supra caput incumbentes, quibus existimamus esse uiribus pugnandum, ne nos opprimant? Magister principio enarrabit facillima & breuia, quæ auditores ediscãt, aphorismos puta Hippocratis, aut Galeni artem. Habent autores hos principes Hippocratem quasi fontem & parentem omnium: hinc interpretem eius Galenum, Paulum Aegi-netam, Largum Scribonianum, Celsum, Serenum, Psellum, Nicandrum: tum Arabes Auicennam, Rasin, Abenroen, Mesuen. Ex priscis scriptoribus artem ueterinariam nuperrime Ioannes Ruellius composuit, & Latinam fecit. De hoc professorum ordine nihil equidem pronuntiabo, quòd non sunt à me ea cura atque attentione lecti, nec ita in medicorum illa uelut adyta penetraui, iudicium de eis facere ut possim: hoc uero illorum esto, qui feliciter sunt in ea disciplina uersati. Ratio tamen tradendæ artis medicæ, quantum quidem ipse assequor, hæc est, ut primum expositæ sint nobis ac perspectæ partes omnes humani corporis, quæ cuique uires, quę cuique natura, quæ inter eas proportio, & quasi harmonia. Hinc de ijs morbis, qui uniuersum hominem infestant: de ijs, qui certam unam sedem non habent: de ijs, qui certam: quæ cuiusque illorum origo, sedes, auctus, progressus, effectio, opus, reliquiæ, uestigia: Cuiusmodi qualitatis, ac uirium res aduersus morbum illum affecto corpori prodesset, quæ cohiberet, ne inualesceret, quę penitus depelleret: tum disquirendum, quæ nam sit ea res in natura: si non sit talem inuenire, quærenda est proxima: & quod in ea deest, alia supplẽdum eius facultatis, qua prior caret. In his cõsiderantur uires formæ uniuersæ, tum si quid à locis uel temporibus accessit facultati agendi, aut decessit: ut herbæ in Italia, uel in Flandria natæ, in æstate aut uere, loco mediterraneo, maritimo, arido, uliginoso: & declarandum quo pacto applicabitur, ubi erit opus. Quòd si multis & uarijs ex rebus medicamentum, ut sæpe fit, componatur, ostendenda est cuiusque uis & causa contemperationis: cur hoc illi adiungitur, atque admiscetur: quid in eo uel iuuat, & supplet, uel corrigit, uel cohibet, uel excitat. Disputationes erunt, quomodo uniuersales canones in experimentum singulorum operum deriuentur: ne curent mihi scrutari ea, de quibus dubium est etiamnum, an sint: il-

Ordo tradendę medicinæ.

Disputationes.

la con-

la contemplentur potius, quæ esse constat, quæ sunt permulta, & uel longissimum possent æuum occupare: ne distineantur inani quadã inuestigatione ad nugas, & altercantium cauilla, inter quæ magna fit tẽporis iactura optimis & necessarijs in rebus consumendi. Exercitia huius artis erunt trifaria: primum in agnitione eorum omniũ uersabitur quæ pro medicamẽtis consueuerunt usurpari, fossiliorum, pigmentorũ, lapidum, gemmarum, stirpium, animantium, & eorum, quæ sunt in eis: quia uero præcipuę ad medicamenta omnia uires insunt in stirpibus, eos contemplabitur non semel aut simpliciter, sed ex uarietate temporis ac loci, uere, æstate, autumno, hyeme, oriente sole, occidente, meridie, cœlo nubilo, turbato, sudo, sicco, sereno, in agris, in hortis, in syluis, in montibus, locis mediterraneis, maritimis, aridis, humidis: magnas enim uarietates ex his omnibus stirpes recipiunt, radice, folijs, floribus uel contractis, uel expansis, uel alio atque alio colore infectis, ut iam nõ eosdem dicas autumno, qui sint hyeme, non sicco, & sereno cœlo, qui humido, & in alijs ad eundem modum: nec solum uarietates hæ faciem mutant, sed uires quoq; & ingenium: quin ipsam eandem herbam & nascentem, ac pullulantem considerari conuenit, & grãdescentem, & adultam, & senescentem: nec minus quæ ex his apud pharmacopolia conflantur, spectabit. Sectionem humani corporis quam ἀνατομίαν uocant, frequentes attentíque dispicient, unde uenæ, nerui, ossa nascant, quò pertineant, & quà: quæ sit eorum magnitudo, quis usus in uiuente, qui inter illa concentus. Secundum exercitium erit, ut ægros cum ueterano aliquo medico adeant, & obseruẽt diligenter, quemadmodum is præcepta artis operi accommodat. Tertium uero, quum ijdem ipsum soli manũ iam admonebunt operi, quod bene uertat. Et sicut in frugibus quasdam non consumimus, sed reseruamus ad semẽ, ita in medicis erunt plerique omnes: quos in executione professionis, & in curandis corporibus ponere, quod reliquũ est ætatis, conueniet: erunt autem nonnulli, qui operatione alijs relicta, ipsi in artis contẽplatione & tanquam illius mysterijs subsistent. Hi erunt homines qui uel suopte ingenio à cõmercijs abhorrebunt hominum, uel qui sustinere non poterũt fastidia

Exercitiã artis medicę trifaria.

dia morborum, aut qui impares erunt labori concursandi, aut tenerioris frontis, quàm ut perferri possint tam multa quæ medicis uidendo sunt atque audiendo deuoranda: denique quibus natura medicæ artis deerit, quam primam in medico desiderari superius ostendi. Sed hi tamen erunt, quibus ad eam naturæ conditionem acumen ingenij & iudicij uigor sit adiunctus, uaria quoque & late diffusa doctrina, ex qua impensus quidam erga studia amor nascitur, ut non facile ab inspiciendis sese rebus emolumentis ullis sinãt auocari. Hi uelut antistites quidam artis in ipsis adytis & mysterijs uersabuntur perpetuo: docebunt alios, scribent, cõsulentur, respicient subinde ad linguas, ad philosophiam, ad omne genus scriptorum liberius. Nam illos qui artem in usum generis humani conuertunt, ubi primum sese publicis utilitatibus dedicarunt, & quasi consecrarunt, nolim amplius ad alias ullas disciplinas, aut artes diuertere: est enim in hac una satis superque, quod agant uel uita uniuersa, quamlibet diuturna, ac longa. Itaque non feram eum, qui ad opem hominibus ferendam accersitur, Ciceronem, aut Demosthenem, Vergilium aut Homerum lectitare: multo minus autores aspicere artis grãmaticæ: sed nec historicos aut etiam philosophos, nisi si qui adiumenti aliquid adferre possint ijs, qui salutem suam ipsius curæ commiserunt. Didicisse hæc oportet prius, certè hic non addiscere: disciplinis omnibus atque exercitijs literarum ęternum uale dicet, in hanc unam intentus, & incumbens prorsus. Facilius tulero cuiusuis artis professorem diuersis nonnunquam occupari, quàm huius: quæ adeo longa, uaria, obscura est, ut ægre quamlibet felix ingeniũ cunctum sit ei percipiendæ, aut rite exercendæ par: quantominus ingenij portio aliqua. Hi tamen experimenta sua monimentis literarum ad usum posteritatis cõsignabunt. Sciátque medicus, quicquid temporis huius unius studio subtraxerit, tantum surripere ac furari sanitati suorum ægrotantium. Aggressus bonis auibus experimẽta artis, nihil potius habebit aut charius, quàm humanum corpus. Quocirca experimenta prima, quæ sunt plenissima periculi, non sumet in humano corpore: nec in dolio figlinã auspicabitur, quod est in Prouerbio, sed in re uili, nempe in mutis animantibus: quod si

De exercẽtibus medicinam.

necesse

necesse est in homine fieri, ne sint saltem tenera, & delicata corpora, quæ iniurias medicamentorum nō sustinent: sed ea, quæ uiolentia fomenti afficit fortassis, ac cōmouet, non extinguit: ut sit, quod ueteres soliti erant dicere, periculum in Care. Iam uero ingressus ad ægrum uisendum medicus, quo habitu erit, quo cultu, qua diligentia, & sermone utetur, perscripta sunt omnia, quum ab alijs medicis, tum ab Hippocrate Coo breuiter ac prudenter comprehensa. Sed ego tamen nonnulla more meo explicatius ponam. Primum est omnium, ut curet se medicus, ne graui sit ipse ualetudine, neu pallens, & ore ipso morbū suum oculis obijciens obuiorum: ne illud protinus de sacro Euangelio audiat, Medice cura te ipse. Quam spem de eo medico æger concipiet, cuius artem in illo ipso uidet nihil proficere? Tum ob ægrotorum fastidia uestiatur nitide magis, quàm splendide. In ipso ægro statim primo aspectu considerabit habitum, & constitutionem corporis, ætatem, animum: quæret de ualetudine superioris temporis, de moribus, & consuetudine illius: hæc omnia humane, atque affabiliter: tum audiet patienter, nec hariolandi gloriam captabit, ut diuinet quæcunque circa illum contigerunt: graues patiuntur casus, qui ita se huic inanissimæ aurule concredunt, & ualetudines languentium affligunt, ipsos etiam non raro perimunt, dum medendi arte non contenti, diuinationem quoque gestiunt ostentare. Neque uero quæcunque ab assidentibus mulierculis audierit, pro exploratis compertisque accipiet, ipse iudicium suum uelut condimentum asperget. Admoneri se boni consulet, imò habebit etiam gratiam: æquitatem animi obtineat in censendo, ne quo se finat affectu abripi: præclare secū actum sentiet, si in illa ipsa moderatione sui nanciscatur quod cupit, nedum ut commotus ac perturbatus necessaria possit rite exequi. Cogitet bonus, & sapiens medicus, se uelut salutare quoddam numē in terris uersari: ut diuos imitetur integritate morum, & opum contemptu: castas manus, castos oculos ab omni impudicitia conseruet: sed nec quantū ex opera reditur ū est in loculos, curiose repetet. Equidem uehementer admiror esse permultos medicos ad lucrum attentos, quum nulli magis intelligant, & experiant quotidie,

tidie, quanta sit uitæ breuitas, quàm fugax, quàm incerta, q̄ leues causæ ualentissimos homines absumant, ac proinde quàm parum prosint diuitiæ, quarum exiguus est adeo usus, & breuis. Quid ergo de illis dicam, qui auiditate lucri morbos differūt, quo nihil cogitari pōt inhumanius. Non priuatim uidenť isti admonendi, sed publica seueritate puniendi, haud aliter quàm conuicti facinorū capitaliū. Cur in eum animaduertitur, qui hominē liberum cæcidit? istis uero impune est morbos cū certo ualetudinis exitio proferre? Si uel morbi ratio, uel infirmi ingenium ab alloquio abhorret, paucis uerbis rem trāfiget, & maxime sobrijs: sin ferant sermonem, facunde aliquid narrabit, lepide, accommodate ad captum audientium, ad ægrum, & eos qui adsunt sine scurrilitate exhilarandos. Tentabit initio, an poterit ægrum suum curare uictus ratione, hoc est diȩta: sin res poscat, addet medicamenta, sed simplicia: sin maior sit morbi uis & uaria, ad commistionem transibit. Si res exigat, ut ad capiendum consilium, alij sint acciendi medici, proponet sibi ante oculos non existimationē sui, non quæstum, quæ duo quanti sunt, si cum hominis salute conferantur? sed id quod ei expedit, qui ad fidem suam confugit: ut in eum patrio quodam esse affectu necesse sit, si uiri boni officio uelit defungi. An est aliquid, quod magis nos ad beneuolentiam & benefaciendum adducat, quàm fiducia nostri? Quapropter eo ueniet animo ad deliberationem, ut in sententiā melius monentis paratus sit concedere: audiente ipso, de q̄ agitur, non different, nec alijs præsentibus contendent: in illa enim dissensione opinionum, qui iudicare ipsi nesciūt, nec possunt statuere, cui se parti potissimum applicent: inde nascitur desperatio quædam sui, & artis totius odium, quam habent pro incerta.

(*)

DE TRA-

DE TRADENDIS DISCIPLINIS SIVE DE doctrina Christiana Liber Quintus.

CONFECTA EST NOBIS EA VIA quæ rerum naturam cõtemplatur, quæq; hominum corporibus uel alimẽta demonstrat, uel antidota aduersus morbos impendentes, aut contra iam incumbentes remedia. Nunc alterã illam aggredimur, qua tum excoluntur animi, tum sanantur, ut in hac quoque sit mentis illustratio, ne morbi inuadant, atque ubi inuaserint, per rationis imperium depulsio ac restitutio sanitatis. In uitæ negotijs prudentia præsto est nobis atque auxilio: in rebus diuinis pietas, quæ qui sit Deus docet, & quemadmodum nos aduersus illum decet gerere: eamq; unam uere ac maxime proprie sapientiam nominarunt: de qua non est hic dicendi locus, curam sibi peculiarem tanta res postulat. Prudentia uero peritia est accommodandi omnia, quîs in uita utimur, locis, temporibus, personis, negotijs: hæc est moderatrix & clauus in affectionum tempestate, ne hi sua uiolentia nauem totius hominis in breuia aut scopulos impingant, uel obruant magnitudine fluctuum. Duabus autem ex rebus prudentia nascitur, iudicio atque usu rerum. Iudicium opus est sanum & solidum, interdum quoq; uiuidum & perspicax: experimenta rerum uel nostra ipsorum sunt, quæ nos agendo cepimus, uel aliena conspecta à nobis, lecta, audita: Alterutrũ cui desit, prudens esse nõ potest. Nam quæ ad usum referuntur aliquem, ea nisi aliquando ipse obeas, quantumcunque exposita habeas, & percepta, nunq̃ tamen recte exequeris: quippe quum manum admouebis operi, non multum aberit, quin tam uenias nouus, q̃ qui nihil prius de eo ipso cognouerat: haud aliter q̃ ad pingendum, texendum, suendum, rudis penitus uidetur accedere, qui instructus quidẽ uenit præceptis, sed inexercitatus penitus. Iam exercitatio per se ac usus nisi regatur à iudicio

Prudẽtia.

proficiet quidem nonnihil, sed manca erit prudentia hæc, & sæpenumero in occasione rerum agendarum infirma & inutilis. Multi enim uariarum rerum habent experimēta, & complurium cognouerūt mores nationum ac gentium, sed quia segni, & præpedito iudicio, seu nullo potius, parum admodum prudentiæ ac interdum nihil omnino colligerunt. Quocirca nec adolescentes aut iuuenes prudentes esse queunt, qui experimentis carent: nec tardi senes & iudicio de rebus uel hebeti uel prauo. Quapropter facultatis huius tractatio magna de causa est à nobis post artes oēs perceptas collocata. Cæterum prudentiæ finis & tanq̄ scopus biceps est: una pars eò spectat, quū prudentia ad corporis & affectuum libidinem confert omnia, ut quicquid siue iudicij parauit, siue usus rerū ad uoluptates, honores, opes, potentiam solerter conuertat: quæ est uafricies, & astutia: sacris autoribus carnis prudentia nuncupatur, quod ijs sit intenta, quæ caro concupiscit: altera pars est, quæ ad mentem & suam & aliorum iuuandam actiones suas omnes, & cogitationes refert, hoc est, ut se & alios meliores reddat: et quoniam prior illa, quemadmodum Paulus inquit, stultitia est, de hac altera loquemur. Cui non sunt idonei natura stupidi, aut stolidi, nec inepti, & pueriles cōiectores: quandoquidē prudētiæ pars optima in coniecturis sita est, quas de rebus sequentibus, è coniunctis & transactis sumimus: ut genus sit quoddam diuinationis prudentia, quemadmodum prisca sententia declaratur: Bene qui coniecerit, hunc uatem perhibeto optimum. Sed neque leuia ingenia, & sibi indulgentia: nō enim per summas est rerum facies uolitandum, sed penetranda intima diligētia & assiduitate, quam sibi indicere non sustinent ingenia delicata. Minus multo sunt apti scurræ, impostores, dicaculi, ioculares, qui res maximi momenti festiuitate & argutijs eludunt, magnamq́; de rebus grauissimis consulētium spem ioculari licentia frustrantur, & in serijs ineptiunt, nugantur q́; ut sapienter sit illud à ueteribus animaduersum, facilius scurram futurū diuitem, quàm bonum patremfamiliâs. Pertinaces item & contentiosi hinc arcendi, uti mox ostendam. Qui eiusmodi sunt ingenijs tanquam ad prudētiam, id est, regendi artem non facti & appositi, ipsi alios non regent, regentur ab ijs, quos

Prudētia duplex.

Prudētia diuinatio.

quos natura ad prudentiam finxit. Iudiciũ porrò, ut q̊d est in prudentia naturale, doceri non potest, elimari, & excoli potest: primum lectione eorum autorum, qui plurimũ bono illo ualuerunt, Platonis, Aristotelis, Demosthenis, Ciceronis, Senecæ, Quintiliani, Plutarchi: ex nostris autẽ Origenis, Chrysostomi, Hieronymi, Lactantij. Hinc instrumento ueri inueniendi, quo patefit, quid in quaq; re uel uerum sit, uel eius simile, qua ex obseruatione plurimum lucis accedit animis. Dicẽdi etiam ars recte percepta magnũ adferre iudicio adiumentum potest: usus etiã, quod est alterum prudentiæ membrum, plurimum confert censendi facultati, ut manus manui. Experimenta nostra accedũt ætate, & rerum actibus: aliena ex cognitione prioris memoriȩ discuntur, quæ historia nuncupatur. Eaq; efficit, ut præteritis non minus uideamur interfuisse, quàm præsentibus, illisq; perinde uti posse ac nostris. Merito sacerdos ille Aegyptius Solonem & Grȩcos, qui recordationẽ priscæ memoriæ non tenerent, pueros appellauit. Historia si adsit, ex pueris facit senes: sin absit, ex senibus pueros: quippe quæ testis est temporum, & lux ueritatis, sicut à prudentissimis est uiris diffinita. Cuius præterquam quòd est iucũdissima, incredibilis est nõ ad uitã modo, sed ad artes quoq; omnes utilitas. Quantopere humanos animos delectet & reficiat, indicio sunt aniles fabulæ, quas etiam cum summa uoluptate audimus attentissime ob id solum, quòd faciem historiæ aliquam præ se gerunt. Quis uero non aures ilico & animum erigit, si narrari audiat insolitum aliquid, grande, admirandum, pulchrum, forte, libere factum, dictúmue, ex ijs, quorum historiæ refertissimæ sunt. Videre est quosdam, dum legunt, uel audiunt narrationem rerum quampiam etiam sæpe falsam immori cupiditati pernoscendi, cibum, & potum, & somnum obliuisci, earúmque rerum cupiditates naturales uincere, dum ad exitum perueniãt. Vtilitas uero, imò etiam necessitas quotidie deprehenditur in uita, nemo patrem, nemo maiores suos nosset, nemo ius suum aut alienum uel scire posset, uel obtinere, nemo quam regionem incolat, quomodo illuc peruenerit, nemini sua possessio certa esset & rata, nisi historiæ munere. Quid dicam ad capessen-

Iudicium.

Experimenta.

Historia.

Historiæ delectatio.

dam rempublicam & populi negotia administranda quan tum adferat momentum? L. Lucullum Cicero scribit, profectum Roma rei militaris penè rudem, quum totum iter & nauigationem consumpsisset partim in percontando à peritis, partim in rebus gestis legendis, in Asiam uenisse factum Imperatorem tantum, ut Mythrydates rex post Alexandrum maximus, hunc à se maiorem ducem cognitum, quàm quenquam eorum quos legisset aut uidisset, confiteretur. Alexāder Seuerus, quod legitur apud Lampridium, in rebus dubijs historiæ gnaros solitus erat consulere: Zenobiam Reginam supra muliebrem prudentiam historiæ peritia extulit, quam etiam scriptitasse ferunt. Quid causæ esse credimus, cur philosophi nostri regendis ciuitatibus & populis iam pridem idonei non fuerint? nisi quòd historia carerent prudentiæ nutrice. Sunt tamen qui ueteris memorię cognitionē inutilem esse sibi persuadeant, quod mutata sit uniuersa ratio uictus, cultus, habitandi, gerendi, bella, administrandi populos, & ciuitates: quæ opinio quoniam aduersatur sapientum hominum sententiæ, magnū sit argumentum, & rationi esse cōtrariam: nimirum negare nemo potest omnia illa esse mutata, & mutari quotidie, nempe quæ sunt uoluntatis nostræ atque industriæ. Sed illa tamen nunquam mutantur, quę natura continentur, nempe causæ affectuum animi, eorumq́; actiones & effecta, quod est longe conducibilius cognoscere, quàm quomodo olim uel ædificabant, uel uestiebant homines antiqui. Quę enim maior est prudentia, q̃ scire, quibus ex rebus qui hominum affectus uel concitantur, uel sedantᷓ: affectus porrò illi quæ adferant momenta in republica, quos motus, quemadmodum continendi, sanandi, tollendi, aut contrà exagitandi, & confouendi siue in alijs, siue in nobisipsis: quid magis uel rectori ciuitatis, uel cuiuis ciuium nosse expedit? & quidem iucundissime, & genere prudentiæ felicissimo: quāto nanq; felicius est alienis malis admonitū sapere, q̃ proprijs? ut sit historia uelut exemplum eorum, quæ sequaris, quæq; deuites. Quid illa ipsa quæ mutata esse constat, quanta emolumenta suppeditant? uel ut aliquid in tuum usum reuoces, uel ut causam intelligas, cur quicq̃ tum sic agebatur: quo eandem ipsam aut similem rationē ad actiones tuas quum

res

res feret, applices: nihil est enim ueterum adeo desuetum et abolitum, quod nostris uiuendi moribus accõmodari quadantenus non queat: nam etsi forma iam alia, usus tamen idem manet, quod eunti per singula facile erit deprehendere. Iam artes ipsæ ne constare quidem possint, si historiam sustuleris. Hippocrates, Galenus, & alij medici quàm sæpe historicos agunt? dum experimenti successum narrãt. Ipsa adeo medicina ex historia collecta est, sicut Plinius ex M. Varrone perhibet. Quot morborum genera, quomodo, & ubi orta, aucta, cõpressa, sedata, sublata memoria uet⁹ prodit: sine quorum notitia manca est medicina, & potissima sui parte orba: quam ex tot undiq; experimentis necesse est colligi ceu aquas pluuias stillatim. In morali philosophia plus exempla proficiunt, q̃ præcepta: scilicet libentius ac promptius imitatur quisque, quod admiratur. Quis non citius adducitur ad fidem uel cum præsentissimo periculo seruandam, quod M. Attilius tam constanter, & magno eam animo saluam præstiterit, q̃ uiginti de eadem ipsa re documentis? tum ad fortiter omnia pro Christi gloria patiendum magis accendimur martyrum exemplis, q̃ Theologorum monitis: magisq; à sceleribus deterremur tristi scelerosorum exitu, quàm detestatione philosophoꝝ de uitijs. Mitto sẽtẽtias tot, prouerbia, apophthegmata, quibus cõponendi mores impensissime adiuuantur, quæ omnia è media historia petuntur. Ius totum ex historia manat, quod ostendit caput illud Caij iurisconsulti de origine iuris. In eo enim situm est ius Quiritum, quid Quirites sciuerint, statuerint, egerint, quid Senatus decreuerit, magistratus pro potestate edixerint, principes iusserint: atqui ea omnia unde sunt? an non ex historia? ut ius uel Romanum uel cuiusuis alterius gentis nihil sit aliud, quàm ea historiæ pars, quæ mores alicuius populi persequitur, eos, quibus uitæ communicatio cõprehensa est, quo pacto inter se agãt, quo cum exteris. Quid uero Theologiæ quãta pars est narratio gestorum populi Israelitici, Christi, Apostolorum, martyrum, denique sanctorum omnium, & totius ecclesię, quæ nos & docent, & ualidissime ad bene agendum inflammant. Equidem nolim in grauissimas disciplinas contumeliosius aliquid dixisse, sed nescio quo pacto historia uideri

Historia omnibus artibus utilis.

posset præstare omnibus, quæ una tot artes uel pariat, uel enutriat, augeat, excolat, idque non per amara & molesta præcepta, atque exercitamenta, sed per animorum delectationem: ut simul pulcherrima ac fructuosissima haurias, simul animum recrees, ac reficias. Verum historia cognita est iam nobis quadam tenus in puerili institutione, sed illa modo ad rationem temporum, & nomina præclarorum hominum noscenda: nunc uero exactius est ac plenius uersanda, quoniam melius ab adultis iam cõfirmatisque post rerum usum aliquem intelligitur, ut in uitæ emolumenta conuertatur, iudicio adhibito: tanquam succus naturali calore diffusus per corpus, unde alatur homo, & uita producatur. At uero in cognitione historiæ minime cõuenit nos circa friuola & molesta distineri, in quib9 laboris est, & curæ multum, fructus omnino nihil: præsertim quum bonarum & utilium rerum tanta suppetat copia: audiendus est prudens magister M. Fabius, qui in institutionibus sic inquit de futuro utique oratore, sed nos ad prudẽtem uirum accommodabimus: His accedit enarratio historiarum diligens quidem illa, non tamen usque ad superuacuum laborem occupata: nam receptas, aut certè claris oratorib9 memoratas exposuisse, satis est, persequi autem, quod quisque unquam uel cõtemptissimus hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, aut inanis iactantiæ est: & detinet, atque obruit ingenia melius aliis uacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest. Sic ille. Ergo tenenda sunt ex historia primum ratio temporum, hinc facta & dicta, quæ exemplum possint aliquod adferre siue ut bonum imitemur, siue ut malum deuitemus. Bella & prælia non accurate persequenda, quæ tantum instruunt animos ad nocendum, & uias ostendunt, quis inuicem possimus lædere. Notãda sunt duntaxat, & leuiter qui arma ceperint, qui utrinque duces, ubi cõgressum, qui uicti, quid illis actum: nec aliter dicenda uel legenda hæc, quàm latrocinia, cuiusmodi reuera sunt pleraque horum omnia, nisi quæ fortè aduersus latrones sunt suscepta, quod inter Christianos utinam non tam raro usu eueniret. Satius igitur & fructuosius fuerit dare operam togatis rebus, quæ in uirtute præclare ac sapien-

ſapienter ſunt acta, quæ in ſceleribus atrociter, fœdę: qui exitus, quàm læti benefactorum, quàm triſtes atque infeli ces malorum facinorum. Tum dicta & reſponſa hominum præditorum ingenio, ſapientia, uſu rerum, ea potiſſimum quæ Græco uerbo ἀποφθέγματα dicuntur: conſilia etiam, cur quicquid ſuſceptum, factum, dictum eorum potiſſimũ, qui probitate, ſapientia, ſtudijs bonarum artium reliquis antecelluerunt, quales ſunt philoſophi, & præſtantiſſimi omnium diui noſtræ pietatis: ut non ſolum quæ ab animi incitatis motibus ſint ædita cognoſcamus, ſed quæ à ui mẽ tis & iudicij: indignum profecto eſt affectionũ noſtrarum opera mandari memoriæ, non item conſilij ac rationis. Hi ſtoriæ neceſſaria eſt imprimis locoꝝ notitia, ſine qua intel ligi illa non poteſt, ſed ea eſt iam nobis alibi oſtenſa. Auto res rerum geſtarum uetuſtiſſimi alij ab alijs celebrantur. Aegyptij ſacerdotes ſuos nobis ingerunt. Græci Cadmum Agenoris filium. Sed Abraamum Vrenſem priorem illis omnibus hiſtoriã reliquiſſe multo eſt certius, ex qua ſunt origines cœli & terræ apud Moſen: atque eam ipſam hiſto riã Abraamus ex filijs Sethi accepit, quos Ioſephus ait duabus columnis lateritia & ſaxea conſignaſſe literis mundi exordia, & ſemina maximarum artium: quo apparet hiſto riæ uſum cum ipſis penè hominibus cœpiſſe, nimirum ſic expediebat humano generi. Curſum hiſtoriæ à primo uel mundi uel gentis alicuius initio continuatum ad poſtremũ uſque præſtat inſpicere, ídque ſi fiat, rectius percipiuntur, ac tenentur omnia, quàm per partes interruptas, non aliter q̃ ſi in deſcriptione orbis uniuerſitas terrę ac maris uno aſpectu ob oculos ponatur, facilius erit mũdi faciem, & ſin gulorum ordinẽ ſitumq́; intelligere. Polybius Megalopoli tanus totius humani generis hiſtoriam ſimilẽ animanti fa cit integro, particulares uero narrationes diſiũctas eidem mẽbratim diſcerpto, cuius figurã, pulchritudinẽ, uires nemo ex partibus ita laceris colliget. Quapropter & nos hi ſtoriæ mẽbra ſic copulabim⁹, ut unũ exiſtimemur coagmẽ taſſe ex multis, ſi nõ ut animal unũ, ut ſtructurã utiq; unã compoſitione aptam, ſeruata, quantũ quidẽ per diuerſitatẽ ſcriptoꝝ licebit, ratione tempoꝝ, q̃ nihil eſt hiſtorię aptius aut cõgruentius. Principio legẽdus aliquis qui ab ultimis

Autores hiſtoriæ.

temporibus ad nostram memoriam, aut ei proxima historiam tenore uno contexat, ut summa quadam proponantur omnia: is sit sanè uel Nauclerus, uel hoc copiosior et purior, & diligentior, adde etiam doctior, Antonius Sabellicus. Paulus Orosius ab orbe condito ad sua tempora summas rerum apte persequitur. Hinc partes sunt iam historię compingendæ per opera autorū integra, quod erit commodius, q̃ per partes illorū. Mūdi origines Moses tradit libro, qui ea de causa Genesis inscribitur. Libellus circumfert̄ Berosi Babylonij titulo de eadem re, sed commētum est: quod indoctis & otiosis hominibus mire allubescit, cuiusmodi sunt Xenophontis æquiuoca, tum Archilochi, Catonis Sēpronij, & Fabij Pictoris fragmenta, quæ eodem sunt libro ab Annio Viterbiensi conferruminata, commentisq́; reddita magis ridicula: non quin insint quædã in illis uera, nam alioqui frontē nō haberet narratio, sed ipsum historię corpus commentitiū est, nec illius, cuius titulū mentitur. Manthon Aegyptius, & Metasthenes Persa ex Eusebio sunt desumpti. Sequuntur Exodus, Numeri, Iosue, Iudices Israelis. Philo Alexandrinus ab Adamo ad necem Saulis Regis historiam summatim deducit. Diodorus Siculus ab inundatione quæ sub Ogyge fuit Rege Beotiæ ad sua tempora, id est, ad C. Cęsarē Dictatorem: quem Plinius nescio qua causa dicat primū apud Græcos desijsse nugari, quum nihil eo sit nugacius nisi forsan quòd nullū operi suo illecebrosum aut magnificum titulum indiderit, sed inscripserit tantum βιβλιοθήκας. Græca historia fabulosissima est usq; ad Olympiades, nec quisq̃ uera à falsis discreuerit: sed nec quæ deinceps sequitur mendacijs caret, licet paulo uerecundior: ad eam nonnihil adiumenti Homerus adfert in utroq; poemate, etsi cōuestiuntur in eo fabulis penè omnia. Dares Phrygius & Dictis Cretensis figmenta sunt eorū, qui de bello famosissimo uoluerunt ludere. Dion Prusiensis Troiam non fuisse captam argutatur. Philostratus in Historicis magna Homeri mendacia maioribus mēdacijs corrigit. Iliada Homeri cōpleuit Q. Calaber. Accedūt iam libri Regū, & τῶν παραλειπομένων, Hester, Thobias, Iudith, apocriphi. Esdras, cuius in quatuor libros diuisi priores duo ab Hebręis agnoscuntur in canone, posteriores apocriphi sunt. Romanorū
origines

origenes obſcuræ ac tenues uenerunt ad poſteros, quòd ante urbem à Gallis captam rarus eſſet literarum uſus, ut inquit Liuius. Eſt Ioſephi de antiquis aduerſus Appionem diſputatio, de qua D. Hieronymus miratur in homine Iudæo tantam peritiam Græcitatis. Herodotus pater nominatur Hiſtoriæ, quod primus ad rerum narrationem elegantiam & nitorem orationis adiunxit, habet fabuloſa permulta, ſed operis titulo excuſatur, inſcripſit enim muſas: quo ſignificauit quædam dici licentius, id enim muſis permittitur, ut audientium animos ſuauius detineant, quod interdum ſeueritate narrationis nō aſſequerentur. Religioſior Thucydides atticus memoriam ſuam complectitur de bellis Pelopon. Sequitur Xenophontis Hiſtoria, παραλειπόμενα, Lycurgi leges, Cyri iunioris ἀνάβασις. Nam Cyri maioris παιδία informatio eſt principis, non hiſtoria. Aemelius Probus de ducibus exteris ad atticum, nullum enim Romanum attigit. Res Alexandri Macedonis conſcripſerūt Latine Curtius, Græce Arrianus. Iam latiſſime patet pelagus Plutarchi de uitis Græcorum à Theſeo ad Philopemenen: plenus eſt autor ille rerum, plenus monitorum ad uirtutem. Trogus XL. libros de toto penè orbe æddiderat, eius extat modo compendium, in quod Iuſtinus illum redegit. Pauſanias de gentibus Græcis multum confert notitiæ uetuſtatis illius nationis. Plutarchus idem uitas decem Rhetorum ſcribit, multáque in eo inſunt opere de ciuitate Athenienſi, ut plerique eorum rem adminiſtrarunt publicam. Diogenes Laërtius philoſophorum uitas ad fœminam quandam compoſuit, magna eſt in eo opere rerum cognitio, multóque eſt legi digniſſimum. Aelianum uidere mihi non contigit, citatur à nouis ſcriptoribus. Res Po. Rom. ut ſcite à L. Floro traditur, non minus gentis hiſtoriam complectuntur, ſed orbis uniuerſi, & totius generis humani: conducet ad eam intelligendam de magiſtratibus & ſacerdotijs illius ciuitatis cognoſcere, de quo libellus legitur Feneſtellæ nomine, ſiue illius eſt, ſeu cuiuſcunque alterius, & Pomponij Læti ex eodem deſumptus: tum de urbis regionib9 breuiter ſcripſit Fauſtus Victor nuda perſecutus nomina. Acta illius gentis à primordio urbis orſus eſt Liuius & ad ſua tempora contexuit, nempe ad princi-

patum Augusti, sed multo maxima pars intercidit. Tres iã pridẽ ferebantur decades è 14. Accesserũt nuper libri duo: quum hæc æderemus 5. alij ex quinta decade in antiqua bibliotheca sunt reperti. Diligentissimus scriptor ad bene tũ loquendum, tum sentiendum in negotijs quũ primis utilis. Sunt qui eius opus nolint in decades partiri, sed præfationes decimo quoq; libro ita fuisse ab autore distinctũ testantur. Eius Epitomẽ L. Florus contraxit, quã habemus, & alterum Flori eiusdem opusculum de Romana historia, quo nihil potest fingi in illo genere uel acuti9, uel lepidius. Dionysius Halicarnasæus Græce de Ro. initijs & primis urbis temporibus tradidit à M. Varrone hero suo accepta. In Polybio non minorem, q̃ in Liuio iacturã fecimus, ex 40. eius historiarum libris quinq; tantũ residuis. Libri Macabeorũ tres sunt, quorum duos habem9 uersos inter sacros, tertius Græce non legitur, incertum quis illorũ autor fuerit: quidã Iosepho assignãt, & eos Græce ab illo genitos, qꝛ phrasis nõ uidetur aliunde transfusa. Sallustius de bello Iugurthino, hinc de coniuratione Catilinæ: tum Cæsaris commẽtarij. Bellum ciuile Pompeianum Lucanus cecinit historicis magis admirandus, q̃ poetis. Cornelius Nepos, quẽ Catullus ait Ro. æuum tribus chartis explicasse. Iulius obsequens de prodigijs ad notationem ualet temporũ. Appianus Alexãdrinus & externa, & ciuilia Ro. bella memoriæ mandauit Græcus autor. Paterculus Velleius. Plutarchi uitæ Romanorum à Romulo ad Othonẽ: eiusdẽ paralella. Val. Maximus sparsim attingit historias multarum gentiũ, dum exẽpla generatim colligit. Sanctũ Christi Euangeliũ à 4. scriptoribus expositum. Liber uitę, & historia humani generis instaurati adoranda: quæ tanta felicitas in principatus collata est Augusti, & Tyberij. Actus Apostolorũ memorię cõsignauit Lucas idẽ, qui & Euangeliũ. Suetonius Tranquillus Gręcorũ & Latinorũ scriptorum diligẽtissimus atq; incorruptissimus res XII. Cæsarum uidet mihi integerrime exponere, qui in optimis principibus nec uitia, nec suspiciones uitiorum tacet: in pessimis uero etiam colores uirtutũ non dissimulat. Pari fide ac diligentia Laertius Diogenes philosophorum uitas composuit. Eiusdem Suetonij extat de grãmaticis opusculũ. Cornelius Tacitus grauis ad cõsi-

lia,

lia, ideoq́; prudentiæ multum conferens, tum etiã quia domi magis ue satur q̃ militiæ. Est & Taciti liber de Germanorum moribus. Flauij Iosephi antiquitates, & bellum Iudaicũ, quod Vespasiani confecerunt: de quo & Aegesippus paulo post scripsit, Latinus factus ab Ambrosio Mediolanen̄. antistite. Diõ Cassius Cocceius sub Alexãdro Seuero Ro. historiã lib. 80. Græcis literis cõposuit: gesta itidẽ Traiani & Arriani uitã, ut testat̃ Suidas: historia eius nõ extat integra. Iulius Frõtinus de aquæ ductibus, & ad locorũ urbis Romę notitiã ualet, & ad notationẽ fastorũ, meminit em̃ complurium cõsulum. Philostrati sophistæ inter quos sunt nonnulli philosophi, & oratores ab Eudoxo Guidio, qui Platonẽ comitatus est in ægyptũ, ad Aspasium, qui Romę sub Antoninis uixit. Eiusdẽ Philostrati Apollonius penè totus figmentũ est rabiosum ac blasphemum hoĩs in fingendo non inexercitati, quiq́; historias cõminisceret̃ de ijs, quæ nemo unq̃ uel uidisset, uel audisset. Herodianus à Cõmodo ad Gordianũ, Aelius Spartianus, Capitolinus, Lampridius, Volcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flauius Vopiscus ab Adriano ad Carinum. Ammiani Marcellini quod superest, opus nec Oratoris omnino, nec historici. Pompo. Lætus à Balbino & Pupieno ad Heraclium. Paulus Orosius, si quis eum antea non legerat, hoc loco euoluet. Eutropium item, qui Epitomen confecit rerum Romanarum à Iano ad Iouianum Cæsarem. Sextum item Aurelium ab Augusto ad Theodosium. Flauius Blondus libris decem Romam triumphantem depinxit, & alio opere instauratam Italiam. Petrus Crinitus Poetas Latinos quinque libris expressit à Liuio Andronico Salinatoris liberto ad Sydonium Apollinarem. Paulus Varnefridus Langobardus, qui Diaconus cognominatur, Cæsares à Valentiniano ad Leonem. Procopius & Agathias res Iustiniani transmiserunt ad posteros: ex eisdem Leonardus Brunus Aretinus bellum Gotthicum composuit: ab his ipsis bellis ad suam memoriam, id est ad Pium secundum Pontificem Romanorum decades scripsit Blondus, quas ab inclinatione imperij nominauit. Res ecclesiasticas à CHRISTO DOMINO ad Constantinum Cæsarem Eusebius nouem libris explicuit,

quæ historia ecclesiastica dicitur: decimum atque undecimum uolumen Ruffinus addidit priorũ interpres ad principatum Arcadij, & Honorij. Historiam alteram ecclesiasticam legimus trium uirorum, quæ ideo tripartita nuncupatur, in Epitomen per Cassidiorum coarctatam à Crispo & Constantino consulibus ac Cæsaribus ad decimumseptimum Theodosij Augusti. D. Hieronymus scriptores ecclesiasticos recensuit à Petro ad seipsum Theodosio imperante. Gennadius eodem tempore suos addidit à Iacobo Episcopo Nesibenæ Persiæ, qui martyr sub Maximino fuit, ad Honoratum episcopum Massiliensem. Beda præsbiter Anglus narrationem ecclesiæ suæ literis mandauit. Habemus etiam acta conciliorum, quæ Ioannes Gerson collecta esse autumat ab Isodoro Hispalensi: alij pòst alia addiderunt, ut Pius Basiliense, cui ipse interfuit. Dissecto ac diuulso imperio Romano, unaquæque gens suis nixa uiribus res sibi suas domi & foris gessit, inde sunt peculiares gẽtium historiæ. Eginhardus scriba Caroli magni uitam & acta illius commendauit posteris, de eodem Turpinus, & nuper Donatus Accioalus breuiter ac nitide. Gaguinus res Francorum ad sua tempora deduxit, id est ad Lodouicum undecimum, admistis, ut fama est, affectibus: meliore fide Paulus Aemelius nempe de rebus priscis, id est à primis Francorũ regibus post excussam Romanorum dominationẽ ad Philippum & Carolum fratres, Lodouici filos. Res Gotthicas posteris prodidit Iordanes Castalio. Hispanas Rodericus Toletanus præsul. Saxonicas Albertus Crantus. Venetas Sabellicus. Aragonenses Maria Siculus. Scothicas Hector Boethius. Pius Põtifex Bohemicas. Beatus Rhenanus Germaniæ origines, situm, mores. Saxo Grammaticus de Danis ea scribit, quæ fabulositatem resipiunt, ut in admirationem aliarum gentium conficta credas. Sed mireris quoque in illo seculo atque illa regione uerba & elegantiam dictionis. Fabulosa sunt magis quæ de Britanniæ originibus quidam est cõmentus à Bruto illos Troiano deducẽs, qui nullus unquàm fuit. De gentibus ad Orientem & potissimum Tartaris Agython quidam præmostatẽsis librum reliquit, qui in illis regionibus aliquandiu egit ab hinc annos ferè ducentos. Platinę Romanorum Pontificum uitas legimus

à Petro

à Petro ad Xystum quartum. Ioannes Tritemius Abbas Spanhemensis uitas Scriptorum ecclesiasticorum congessit orsus à Clemente Ro. episcopo ad hęc tempora, multorum enim meminit, qui adhuc uiuunt. Memoriæ mandauit sua tempora Leonardus Aretinus. Bellum Neapolitanum Alphonsi Pontanus. Michael Ritius reges aliquot Christianos collegit, in quo opere multa sunt locorum, hominum, & familiarum corrupta nomina, uitio credo describentium. Baptista Aegnatius Cæsares breuissime recensuit ad Maximilianum. Nauigationes Oceani & orbem nouum repertũ suo tempore Petrus Martyr Mediolanensis monimentis literarum consignauit. Sed postea sunt res ampliores consecutæ, & quæ fabulosæ uidebuntur ad posteros, quum sint tamen multo uerissimæ. Sigillatim quorundam uitas ædiderunt uarij, ut Tacitus Agricolæ soceri. Seuerus D. Martini. Paulinus Ambrosij. Pontius Cypriani. Hieronymus Paulæ, Hilarionis, Malchi. Nuper Laurentius Valla Fernandi regis Aragonum. Antonius Panormita acta & dicta Alphonsi Fernandi huius filij. Campanus Brachij. Raphael Volateranus & in anthropologia, & in geographia multa de rebus gestis congerit, quæ illius opera uehementer historiæ proderunt. Sunt alij permulti, qui memoriam rerum iuuare poterunt, & si non ex professo historici. Velut Cicero, Seneca, Gellius, Macrobius. Longe plus Polidorus Virgilius in libris de rerum inuentoribus, & Augustinus in ciuitate Dei. C. quoque Plinius, & Plinij furunculus Solinus. Strabo item & Pius Secundus geographi. Ex Græcis Plato & Plutarchus in moralibus opusculis. Suidas, Athenæus, & poetarum interpretes, si non tam omnia confunderent. His omnibus iam percursis quædam uelut admonitoria habebimus in bibliotheca, non quæ explicent fuse, sed quæ uelut digito indicent, & in memoriam reducant: ea erit breuis annotatio temporum, quale est supplementum chronicorum Episcopi Bergomatis parum sæpe accuratum: meliores sunt Ottho Phrysingensis, & Rheginо. Eusebius Cæsarieñ. plurimum adiuuare partem hanc possit, si non tam mendosus uenisset ad posteros negligentia atque inertia describentium. Producuntur illius tempora à Hieronymo per annos quinquaginta, hinc à Prospero

spero Aquitanico per annos sexaginta, tũ à Matthæo Palmerio Florentino usq; ad annũ Domini 1449. inde à Matthia Palmerio Pisano per annos 30. adduntur his quædam Sigiberti Monachi Gemblacensis. Similis est Eusebiano labor Bedæ presbyteri, sed aliquanto explicatior: cui Hermannus Contractus successit usque ad annum 1066. De rebus Cæsarum & Pontificum Romanorum, si cui uacat plura legere, addat licet Antonium Florentię Archiepiscopũ. Hi sunt propemodum Græci & Latini rerum gestarum autores, qui quidem ad nostram notitiam peruenerint. Nam qui desyderantur, sunt penè innumeri, Græci potissimum, quorum quos Plutarchus unus citat, iniri numerus non potest: idem ait Marathonium bellum à tercentum scriptoribus mandatum fuisse literis. Nec attigi, qui de exigua aliqua gente, uel de una quapiam ciuitate quædam conscripserunt, uelut de Flandria, de Leodio, de Traiecto: nec qui linguis uulgaribus prodiderunt sua, ut Valeram Hispanũ, Frosardum, Monstreletum, Philippum. Cominium: quorum multi sunt legi & cognosci non minus digni, q̃ plerıq; de Gręcis uel Latinis. Sed mentio hæc rerum à magnis uiris actarum in mentem reuocat mihi eum dolorem, quem sæpenumero cepi animo maximum, dum ipse mecum reputo, q̃ diligenter, quanta cura Alexandri, Annibalis, Scipionis, Pompeĳ, Cæsaris, & aliorum ducũ, Socratis, Platonis, Aristotelis, & aliorum philosophorũ acta perscripta sunt, & sempiternæ memoriæ infixa, ut periculũ non sit, ne unq̃ excidant: acta uero Apostolorum, martyrum, deniq; diuorum nostræ religionis, & ipsius siue crescentis ecclesiæ, siue iam adultæ operta maximis tenebris ferè ignorari, tanto siue ad cognoscendum, siue ad imitandum, q̃ ducũ aut philosophorum fructuosiora. Nam quæ de ĳs sunt scripta præter pauca quædã multis sunt cõmentis fœdata, dũ qui scribit affectui suo indulget, & nõ quæ egit diuus, sed quæ ille egisse eum uellet, exponit: ut uitã dictet animus scribentis, non ueritas. Fuere qui magnę pietatis loco ducerent mendaciola pro religione cõfingere: quod & periculosum est, ne ueris adimatur fides propter falsa, & minime necessarium: quoniam pro pietate nostra tã multa sunt uera, ut falsa tanq̃ ignaui milites atq; inutiles oneri sint magis q̃ auxilio.

Querela de historia ecclesiæ.

lio. Historiæ accedat fabularum cognitio, sed eruditarum, quæq; ad usum uitæ, quum res poscit, accommodari queant: quales sunt poeticæ, tum apologi Aesopici, prouerbiorum & sententiarum, quibus sensus communis addiscitur. Exclamet hic aliquis, ecquando tandem omnia hæc legentur? à uiris confirmata iam ætate, tum etiam senibus eo tẽpore, quo uel ludendum esset, uel nugandũ. Nã siquis quantum in lusionibus, quãtum in colloquijs inanibus sępe etiã noxijs, quantum in torpenti otio cõsumatur temporis expendat, comperiet planè his omnibus quæ dixi percurrendis, atq; alijs multo pluribus affatim superesse. Abũdamus tempore, si prudenter dispensetur, quod male impendendo fit arctissimum. Quod si idẽ nõ possit per se legere omnia, habeat, ut moris olim Romanis fuit, lectorẽ, quem distincte, docte, expedite recitantem auscultet. Cum historia cõiuncta & cõplicata erunt uitæ publice ac priuatim institutẽdæ præcepta. Quæ uniuersa institutio eò pertinere debet, ut rectus quidam ordo conseruetur, & sua cuique maneant debita officia: ne quod natura & recta ratio inferius esse iubet, fiat superius: hoc autem quod autoritate prȩditum esse conuenit, uilescat, nec ipsius imperia audiantur: quodq; instructum esse prudentia par est, stultitiam in se dominari sinat. Ergo natura corporis atq; animi explicata, nemo est usq; eo à sensu omni ac iudicio alienus, cui non ilico manifestum fiat & certum, corpus debere obsequi animo, in animo uero motus rationis expertes rationi ipsi dominæ ac imperatrici, uidelicet unde homines sumus: & ex ijs rebus inter quas uersamur, simillimæ coniunctissimæq; diuinæ illi naturȩ, quæ regit omnia. Nec dubitandum est, quin ea ordinatio in homine fuerit, quum ille primum è manibus artificis exiret sibi relictus: quippe opus quodcũq; ita est plenissimũ ac perfectissimũ, ut est eius opifex peritissimus atq; optim⁹. Sed enimuero omnia sunt per scelus inuersa, ut superiores partes deposcat sibi inferius, affectiones cõtendãt pro ratione audiri, ratio uicta & oppressa obmutescat, & seruiat affectuum temeritati: hæc est æterna in homine militia, seu pugna uerius: inq; eo est perpetuo laborandum, & cõnitendũ, ne dominã superet ancilla, in quã tyrãnidẽ exercerȩt acerbissimã, & ab hoĩe degenerare cogeret in belluã.

Philosophia morũ

Ad sup-

Ad suppetias ferendum rationi cuncta moralis philosophiæ præcepta sunt comparata uelut exercitus quidã. Quare noscendus est homo totus intus & foris: intus uero in animo affectus & mens, affectus quibus incitãtur rebus, uel augescunt, quibus contrà cohibentur, sedantur, tolluntur: hoc demum est hominem se ipsum nosse, quod ueteri sapientiæ monitu iubemur facere. Sed hæc ostensa esse iam oportet in disputatione de anima. Quemadmodum uero affectiones animi subdentur rationis autoritati & consilio, huius est obseruationis: mẽs autem nostra ea tenebrarum densitate obducitur, ut id non dispiciat: affectus enim peccato incitati ingentem atque obscurissimam caliginem ob oculos rationis offuderunt. Opus est ratione quapiam liquida & minime perturbata, ea uero quænam esse uel potest alia, uel debet, quàm diuina? multis, & maximis de causis: siue quia illa est omnium sapientissima, siue quia nostræ conditrix atque ideo canon illius & regula, ut ad nullam possit rectius dirigi: siue ꝙ uiam, qua ad Deum ueniatur, qui est hominis creandi finis, qui melius aut certius quàm deus ipse indicarit? Ergo ex dei doctrina præcepta disciplinæ huius erunt nobis haurienda. Deum nemo uidit unq̃, dei interpretem, atque internuncium habemus Christum Iesum non eiusdem conditionis, cuius reliquos omnes, sed filium, & quidem unicum, quiq; semper est in sinu patris: filij interpretes sunt eius discipuli, tum discipulorum auditores, & alij deinceps sancti uiri: tametsi hoc riuus iste est purior, quo propinquior suo fonti. Ex horum doctrina & dictis uelut remedia colligentur morbis animi, ut sub rationis manum & potestatem affectiones subdantur: ordinatione hac constituta, & quoad licebit fundata, probe sese homo geret secum ipse, & cum deo, & cum homine superiore, inferiore, pari, siue priuatim, siue in familia, siue in re cõmuni omnium & publica, siue foris cum exteris. De institutione hac cõscribetur liber aliquis breuis, perspicuus, Christianæ pietati per omnia consentiens, quem magister enarrabit. Scriptores humanæ sapientiæ tractationem hanc de moribus quatuor in partes secuerunt: in eam quæ priuatim cuiusque animum ac mores informaret, quàm Ethicẽ: in eam quæ familiam componeret, quam œconomicen: &

Diuisio moralis philosophiæ.

quæ

quæ cœtus congregationesq́ populorum regeret, quã po liticen nominarunt. Addita est portio illius quædam de uitæ officijs medijs, quæ non tam informatione illa naturali continetur, quàm posita sunt in more, & educatione cuiusq; regionis & populi. Quę ab eis sunt his de rebus monimentis literarum posteritati relicta, ea per se quisq; priuato suo studio euoluat. Sciat modo se inter spinas per loca obscura ingredi, ut suspenso uestigio incedat, nec usquã pedem securus figat, nisi ubi lucem nostram admouerit, eáque ostenderit tutum esse illic subsistere. Neq; enim plus illis tribuemus quamuis maximis & acutissimis ingenijs, quàm quantum illi cum Christianitate consentiunt, hoc est homo cum deo. Extant de Ethicis decem Aristotelis ad Nicomachum filium uolumina, quę quibusdam non ad Nicomachum placet esse scripta, sed à Nichomacho: quod Cicero in libro de fini. 5. subsignificat. Laërtius in uita Eudoxi autor est Nicomachum Aristotelis filium dicere Eudoxo, uoluptatem fuisse summum bonum, quæ sententia est in Ethicis. Suidas sex illum Ethicorum libros ait reliquisse: in quo ambigi posset sint ne hi decem, qui Aristotelis inscribuntur, an duo illa magnorum moralium, an 8. ad Eudemum. Sed cuiuscunq; sint autoris, certe Aristotelis nomine. 20. habemus libros de moribus, quæ magis ad sciendum & differendum faciunt, quàm ut moueantur, qui audiunt, aut uelint ita uiuere. Simile est huic opus D. Thomæ Aquinatis secundę partis summę, quod duos in tomos diuiditur, scriptoris de schola omnium sanissimi ac minime inepti: hi libri concinnati sunt partim ex sacris, partim ex prophanis scriptoribus, tum receptis uulgo opinionibus: multis in locis facile intelligas secutum illum esse alienum iudicium, suum non adhibuisse, quod fuit ei commune cum scholasticis. Magis ad mouendum conferunt Platonica, quæ sunt de moribus. Xenophontis commentarij de rebus Socraticis. Plutarchi, quæ sunt item de argumento morum. Ciceronis de finibus. Tusculanæ quæstiones. Lælius, & Cato maior. Senecæ de beneficijs, de clementia, de consolatione ad Martiam, & ad Albinam matrem, de uita beata, de tranquillitate animi, de breuitate uitæ, de ira, Epistolæ ad Lucillium: quæ in hoc fuerunt

 scriptæ,

scriptæ, non tam ut mitterentur, quàm ut in unaquaque quæstio aliqua tractaretur de uita & moribus formandis. Boethus de consolatione philosophiæ. Petrarcha de utraque fortuna. Præceptor in his erit sanctus, incorruptus, qui nihil det ostentationi: tum prudens non modo in multis disciplinarum generibus, sed in uita etiam communi. Tradet sic bene uiuendi præcepta, ut non sciant solum, sed incitentur, & uelint bene agere, nempe erudito sermone atque efficaci multis tum sententijs grauibus, tum actorum exemplis fulto ac munito. Nec habebit satis indicasse hoc esse bonum, malum illud. Sed rationem addet, cur quicque sit tale, cur ab hoc fugiendum, persequendum illud. Vitia nihil habebit necesse curiosius, ac subtilius explanare: utinam malum ne sciremus quidem. Sed quando in ciuitate, & cœtu hominum alij alijs magistri sunt ad flagitia, & malum quàmlibet à præceptoribus celetur, ignorari tamen ab hominibus non potest, obuium ubique aspectui & auditui. Idcirco rationem hanc in eo uelim teneri, ut quum duæ sint uitiorum formæ, altera earum quæ animo continentur, utilitatis ac uoluptatis cuiusque expertia: altera quæ in corpus cum delectatione sensuum aliqua manant. Illa quæ sunt animorum, explicentur, & retegantur fuse, tanto scilicet apertius eorum fœditas ob oculos ponetur: ut in superbia, ira, odio, liuore, quæ animos hominum uexant, & cruciant: nec emolumenti quicquam adferunt, ut non iniuria furiæ nuncupentur: ea uero quæ uel delectant, uel hominum utique iudicijs prosunt, etiam si omni carent pulchritudine, tamen quia uoluptatem præ se ostendunt, hoc est dulcem perniciem, & simulachrum quoddam naturalis desyderij, malim obscure & tectius tradantur, insectando grauiter, atque ostendendo, quàm tetram & in præsens turpitudinem adferant, & in posterum pœnitentiam relinquant: in quo exemplorum deesse nobis copia nequaquam potest, non ueterum tantummodo, sed quæ quisque uiderit etiam homo perquam adolescens. Nec uelim periclitando esse cognita, trahent enim sæpe eum, qui semel de se gustarit: & in his est uiolenta consuetudinis dominatio: facilius erit à nunquam gustatis ab-

Vitia duorũ generũ.

tis abſtinere. Ac quemadmodum Lacædemonij ſeruos ebrios liberis ſuis offerebant, ut hi aſpecta in temulentis fœditate oris, abſurditate dictorum factorúmque ab ebrietate abhorrerent. Sic fuerit operæpretium monſtrare iuueni triſteis exitus, quos uoluptates plurimis attulere. Eundem in modum ſit mihi dictum de iis uitiis, quæ cum populari utilitate ſunt coniuncta: quod genus habentur auaritia, aſtutia, fraus, ultio, quæ praua illa imitatione utilitatis non paucis allubeſcunt. Illa uero ſunt omnium pernicioſiſſima, quibus laus etiam atque approbatio accedit: nam quum id, quod uirtuti eſt proprium, transfertur ad uitia, quid ſpei ſit reliquum miſero hominum generi & ad flagitia procliui? niſi ut dempta abominatione, qua deterrebatur à ſcelere, ruant omnes in capitalia facinora, de quibus etiam palàm perinde glorientur, ut de uirtute: huius notæ ſcelera ſunt cædes hominum, & crudelitas belli, & apud quoſdam honeſtiſſimarum matronarum conſtupratio. In hæc uitia ex ipſa hominum natura ſumenda eſt oratio, & iudiciorum deceptio patefacienda. Diſputationes ſint in his graues de quæſtionibus uitiorum & uirtutum. Licebit hic plus paulo altercari, quàm in œconomicis aut politicis: ſed de iis potius quæ ad diffinitionem ſpectent naturæ affectuum, quàm ubi definitum iam & conſtitutum fuerit, quemadmodum ſit uiuendum. Vitæ officia ex prudentibus, & bene educatis in populo diſcuntur. Sunt enim ſingulis nationibus ſua. Sed à prudentibus in quoque populo eſſet curandum, ut ex iis ciuitatibus, quas ipſi adiiſſent, ea deſumerent ad uſum ſuorum, quæ rectis eſſent iudicijs conſentanea, quæque peruerſos ſuorum mores corrigerent, prouiſo ne ingenio ſuæ regionis aduerſarentur. Nam ſunt quædam Germano congruentiſſima parum apta Hiſpano. In his uero locorum, temporum, hominum diſtinctionibus moderatrix eſt prudentia, quam ubique præſto adeſſe conuenit. Græci olim de officiis ſcripſerunt Panætius, & Hecaton. Sed nunc ſola habemus Marci Tullij: quæ ad Chriſtianiſmum Diuus Ambroſius tranſtulit. Sunt & à Iouiano Pontano nonnulla

Diſputationes.

Officia.

la de magnificentia, de conuiuentia atq; huiusmodi tractata, non adeo, ut res tanta poscebat, plena. Rei familiaris cura non ad quęrendas aut conseruandas opes referenda est, ut ferè gentilitas putauit, sed ad quietem & tranquillitatē familiæ: ut commode transigamus uitam, sitq; domus sua unicuique uelut portus quidam molestiarum & curarum. Itaq; assignandū est cuiq; in ea suum munus maxime aptū, ne quisq̃ sit in ea otiosus, neue alienum officium inuadat labori aut commodis suis consulens. Tum ut bene ac salubriter pascantur, utiliter uestiantur, commode habitent, bene uelint inter se, domum ipsam nō minus q̃ patriam diligāt, nutricemq; quandam esse existiment, seu matrem uerius. Dominus sit præfectus & exactor omnium, quem ut patrē ament omnes, reuereātur ut dominū: illiq; uni supremum sit ius in cunctam rē familiarē. Hæc est familiæ institutio, de qua præcepta ædet philosophię moralis pars illa, quæ à Græcis οἰκονομικὴ nominatur. Scripserūt de illa Xenophō atticus, qui reliquis plurimorum iudicio anteponitur. Aristotelis opus non extat integrum. Multa hac de re sparsim à Platone & Plutarcho dicuntur, qui etiam præcepta connubialia composuit, ut Erasmus librum de matrimonio, & Franciscus Barbarus de re uxoria multis in locis inanem. Nihil est opus auditorio uel præceptore, non disputationibus, sed colloquijs cum patribus familiâs prudentibus, quale est Socratis cum Isomacho apud XENOPHONTEM. Respublica ad quietum, pacatúmque conuictum pertinet, ut ciues mutuo iuuent, & libenter, & beneuole. Charitas communicatione utilitatum extenditur, quies ab eadem charitate conseruatur. Verum ubi charitas abest, iustitiæ officium in eius locum succedit, non illius blandæ ac inermis, sed armatæ potestate ac uiribus, quæ frenos concitationi animorum inijciat. Et quando sæpenumero non potest unus iustitiæ administer omnia obire, quę in ciuitate iustitiæ opem implorant, electi sunt alij potestate uel pari uel impari, qui magistratus & iudices nuncupantur. Hæc ergo est forma reip. hæc philosophiæ politicæ consyderatio & cura, quos affectus esse conueniat ciuium inter se, subditorum erga principes & magistratus, magistratuum inter se, & aduersum subditos,

Oeconomica.

Res pub.

tos, quę ex his affectibus actiones, & opera nascantur. Quū uero dicitur, quod ius cuiq; in rem aut homines, iam leges inserũtur: nam politica disciplina solos informat animos, & mores ciuitatis: quanquam attingunt non raro hæc mutuo, ut leges multæ ex politica sint, & econtrario. Neq; hic magistrum requirimus, neq; disputationes, sed eã animaduersionem, quam initio diximus de affectionibus animi ac moribus. Hinc usum rerum in foro, & curia. Senes nonnunquam de rep. inter se differant seniliter admissis eò iuuenibus ut ab eis & rerum peritiam, & morum grauitatem accipiant: quam grauitatem, quẽadmodum præclare ait Cicero, minime contentiones decẽt. Quocirca cauillatores & pertinaces publicis consilijs nequaquam sunt idonei: quoniam nihil est in uita & moribus hominum quod detorqueri ac inflecti à recto cauillando non possit. Solicitum uero magis esse de uictoria, quàm de ueritate prudentiam corrumpit, ut idẽ inquit Cicero. Administrationi reip. opus est iudicio sano, integro, solido magis quàm arguto, aut acuto: ingenio frigido, & tardiusculo potius, quàm feruido ac præceleri: ut simpliciter quę sint dicta in concilio, accipiat, multumq; de eo apud se cogitet priusquam iudicium mentis suæ proferat: facile uero in sententiã recte censentis transeat sine cõtentione, & spinosis subtilitatibus, anxius magis de communi bono, quàm de existimatione sui. Ideoq; ad regendos populos Romanus quam Gręcus melior, & Gentes ad septentrionem quàm ad meridiem. Populari enim & carbonaria trutina appendendus est plerunq; populus, non exacta illa aurificis statera. Rector conuentus hominum haud ignorabit sese uelut ædificij totius architectum esse, quemadmodum scite Aristoteles docet, ut iubeat, ut uetet, quid in ciuitate fieri oporteat, aut secus: quare conuenit eũ si non sigillatim exacte, generatim certe & summa quadã scire, quorsum disciplinæ & artes omnes pertineant, quæ illarum origines, fines, materiæ, actiones, & earum quæ manibus exercentur, & quæ solo constant ingenio: ut norit, quid, quatenus, quo modo sit in ciuitatẽ admittendum, aut ab ea propellendũ. De rep. scripserunt olim Plato primus: secundum cuius institutionẽ tum demũ uiuent hoẽs, quũ aliqua existet ciuitas solis sapientibus habitata. Idem Vto-

piæ continget Thomæ Mori. Legenda tamen & Platonis respub. & eiusdem leges, atque hæc ipsa Vtopia, ex quibus non pauca annotabuntur regimini ciuitatum perquã utilia. Aristotelis 8. libri politici plus habent quæ hominum & ingenijs & usu confirmatis iam moribus congruant, ut fuit uir ille prudentissimus & callentissimus sensus communis. Ciceronis libri de legibus 3. lectu sunt periucundi, nec fructu carent. Sed eiusdem de rep. uolumina desyderamus. Isocrates Nicocli regi dat pręcepta, tum subditis in συμμαχικῷ, qui in tractatiõe locorum communium est cunctus ut solet. Xenophontis Cyri educatio quàmuis à Cicerone & alijs ueterum apprime laudata, nimis tamen uidetur mihi militaris. Agapetus ad Iustinianum Augustum documẽta quędam composuit de rege. Christiani principis institutionem Erasmus scripsit. Francisci Patricij de repub. & regno duo legimus opera iustæ magnitudinis, in quibus dicta & facta multorum congessit, de suo penè adiecit nihil, otiosus multis in locis, ac segnis, ꝙ sine delectu aggregauit, & sine censura, quæ duo in addicendis exemplis potissimum requirunt. Hæc est ars principum, consiliariorũ, iudicum, denique eorum, qui ciuitates & gentes moderantur. Formæ ciuitatis adnexæ sunt leges, quarum origo & processus ad hunc ferè modum habẽt. Hominum ciuitates ac conuentus omnes æquitate sunt uelut glutino deuincti, quippe quæ est conseruatrix & anima cuiusuis humanę societatis. Quæ sit uera æquitas, inueniet ratio, non quęlibet, sed pura & magna ui naturæ incitata, uel illustrata monitis sapientiæ. Nam qui uel perturbantur affectibus, uel iudicijs sunt torpentibus, nec ullis philosophiæ præceptis eriguntur, ægerrime ad æquitatem intuendam perueniunt. Superiores illi, qui sunt de rara in populis nota, æquitatis illum ceu fontem in riuos deducunt pro locis, pro temporibus, pro ingenijs hominum, ut præsentis societatis usui conducat, quæ lex dicitur: qui uero legi parêre alios cum potestate cogit, iudex, siue lex loquens. Quocirca manifestum fit philosophi esse de æquitate tractare, & ex ea deriuare leges: nec ullius artis alteriꝰ esse potest: quiꝗ olim populis leges sanxerunt philosophos fuisse constat, Dracone͂, Solonem, Lycurgum, quiꝗ de repub. & ciuitatibus compo-

Leges.

Pilosophi est de æquitate tractare.

nendis documenta tradiderunt. Qui uero leges has latas iam & receptas tenent, atque interpretantur, iurisconsulti sunt dicti, q ab eis quid sit ius in quaque re sancitum, rogamus. Si quis satis putat se munere iurisconsulti facturum legibus his ediscendis, ut eas nõ aliter quàm index quidam teneat, is nimirum nihil aliarum facultatum indiget, ac ne ingenio quidem ullo uel iudicio. Sin uero id demum est ueri & perfecti iurisconsulti munus, ac professio, ut legum sensa & mentem explicet, ut quæ sit in quaque lege æquitas, id est qui uigor, quę uita, quas conseruari quoque tempore expediat, quas antiquari, nimirum philosophia huic homini est opus, mediocriter quidem naturali, sed morali plene ac absolute: tum uero non sacerdos ac professor fuerit Romanarum aut Hispanarum legum, sed, qđ Celso, & Vlpiano placuit, boni & æqui. Cuius artẽ per magna aliqua excogitari ingenia equidem percuperem, quã futuri iurisconsulti addiscerent, quę ars iustitię uocaretur: ne tot subinde in unaquaq; ciuitate accumulandæ atq; exaggerandę forent leges aliæ super alias sine fine & sine affectu. Cicero persona L. Crassi cogitasse aliquando se scribit, ut ius ciuile in artem redigeret, generibus primum assignatis, hinc formis, quæ à generibus penderẽt. Sed id breuiter percurrit, & per transennam ostendit, ut illic alia. Aristoteles initia signauit quædã, sed more suo intricate per geometricas & Arithmeticas proportiones. Posset tamen aptius id fieri declarandis primum naturalibus, id est quæ essent uniuersorum hominum sensui ac iudicijs cõsentanea: hinc quæ uarietatem opinionum recipiunt, de quibus alia rectis iudicijs in plerisque congruunt, alia in more tantum & consuetudine sunt posita, mutãturq; temporibus, locis, personis, habent tamen qui inter se dissentiunt, probabilẽ quisq; opinionis suæ rationem: hæc postrema ad iudicium hominũ in quaq; ciuitate prudentium essent releganda. In duobus alteris contemplandũ quæ magistratus sit erga priuatum cura, quod iussum, quod imperium, quatenus liceat & fas sit: quę priuati erga magistratum obedientia, quiho nor, quæ dignitas. Magistratus inter se qui quibus potiores, quorum partes in repub. magis necessarię uel honestę. Priuati inter se quomodo se gerent emendo, uendendo,

Ars tradenda æqui & boni

locando, conducendo, permutando, donando, accipiendo, promittendo, iis quæ prosint sibi, parandis, & conseruandis, iis uero quæ obsint, auertendis: quæ præmia & honores iis, qui cœtui profuissent, quæ pœnæ & supplicia iis, qui læsissent: quæ litium ratio, siue quid ultum uelis, siue tuum repetas, quæ tuendi, quæ excipiendi, aut negandi. Ad quã singula istorum accõmodari normam natura & recta doceat ratio siue in uniuersum, seu pro ingeniis generatim locorum, temporum, hominum. Ante omnia leges sint notę omnibus. Quis enim libenter se uel duci uel custodiri incognito committit? Quæ uero est iniquitas ignorantia legis crimen non defendi, quum leges tamen ignorentur: itaq; leges ignotas statuere decipulas est tendere, non regulam uitæ tradere. Minus est cauillo & insidiis occasio in re omnibus perspecta: quippe in obscuris & occultis locis insidiæ fiunt, non luci, aut in frequentia sub tot oculis, testibus atque arbitris eorum, quæ gerantur. Notæ erunt, si breui sint, ac dilucido sermone conscriptæ. Quales sunt leges optimi ac sapientissimi legum latoris Dei, & discipulorum eius. Si paucis & maxime propriis uerbis res exponatur, tantum erit ad notationem æquitatis dictum, quantum fuerit satis: cætera benignę interpretationi relinquentur, ut ualidissimus ubique sit respectus æqui & boni. Quòd si longa & accurata oratione rem persequamur, omnia uidebimur uoluisse explicare, nec aliquid sanis interpretationib⁹ reliquisse. Ita nec magis ualebit lex, quàm quantum eloqui constitutor eius potuerit: quumq; nulla sit tanta facundia, quæ uastissimum illud æquitatis pelagus possit concludere, fiet profecto ut exclusa æqui boni moderatione in locum illius cauilla, doli, fraudes, insidiæ succedant, quod euenire quotidie uidemus in iis legibus atque instrumentis, quæ persequi minutim uolunt singula: ut nihil sit aliud hoc facere, quàm fenestras aperire fraudi quàm plurimas. Vulgari prodantur sermone & cumprimis aperto ac perspicuo, qui si procedente tempore, ut fit, obscurior reddatur, declaretur, aut innouetur uocabulis seculi præsentis. Vidit hoc priscorum hominum & prouidentia, & æquitatis simplicitas, qui leges duodecim tabularum pueris in ludo ediscendas dabant, etiam ætate Ciceronis,

Conditiones bonæ legis.

ronis, id est, post annũ penè quadringentesimum: per quod & facilitas sermonis ostenditur, & quòd uitæ degendæ rationem unicuique familiarem esse uellent. Sint leges imbecillis blandæ, robustis robustæ, pertinacibus feroces, quod est optimi rectoris ingenium, sicut eleganti uersiculo sapiens expressit poëta:

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Publicam quietem alant, & foueant, asperæ interturbatoribus illius, cuiusmodi sunt delatores, calumniatores, quiq; multo libentissime & facillima quaque de causa lites suscipiunt: ut quemadmodum Isocrates admonet, damnosum homines sentiant litigare, contrà nõ litigare fructuosum. Nec solum dabunt operam ut ciuium conseruetur inter se concordia, sed cum toto hominum genere, quos regeneratio mystica tam iubet haberi pro ciuibus, quàm generatio intra limites eosdem. Nec quicquam hoc perinde effecerit, ac si ad Christianum unicum prçceptum sint accommodatæ charitatem hominum cunctorum mutuam: quam ob rem nec sanciendæ leges indigenis utiles, exteris noxiæ. Et quando in bonis ciuitatis moribus paucç ac propè nullæ leges sunt satis, contrà uero in malis moribus quantocũq; numero nõ sufficiunt, non solũ in reipubicæ cõstitutione, sed legũ iussu cui propter potentiã plurimum homines tribuunt, curadũ est, ut casta atq; incorrupta sit puerilis educatio: tum in uiris & ciuitate uniuersa honesti, & sobrij, & uerecundi mores, propositis ad hoc præmijs ac pœnis. Prudenter in Cyri educatione inquit Xenophon: Plerçq; ciuitatum nihil omnino solicitæ, quemadmodũ pueritia instituatur suorũ ciuium, nihil ad hæc præcipiẽtes de grandiorũ moribus, iubẽt illis tum nõ furari, nõ rapere, non uim domui cuiusq; inferre, nõ cædere, quẽ non est æquũ, nõ adulterari, non contumacẽ se præbere magistratui, & alia his cõsimilia. Quod si quis contrà fecerit, pœna est ilico parata. At leges Persarum facinora suorũ antecapiunt. Siquidem à primo statim curæ illis est, ne quod prauum, ac fœdũ facinus uelint ædere. Sic Xenophon. Philosophus etiam ille non minus sapiẽter, qui rogatus, quomodo quis bonos haberet liberos, respondit, si eos in ciuitate bene instituta tolleret. Et leges quidem antequam fixæ sint & sanctæ, roga-

ri conuenit, hoc est, deliberari cum multitudine an approbari oporteat: in qua consultatione tempus consideratur potissimum, in quo præsens rerum status continetur: & feruntur uel infinite, uel ad certum aliquod tempus, et descriptum locum, uel etiam de uno aliquo homine aut municipio, quod priuilegium nominatur. Si lex placeat, proponatur publice dies aliquot: quod trinundino fiebat Romæ, ut si quid cuiq; parũ uideretur æquum, de eo magistratus admoneret: post id tempus firmæ sunto leges & ratæ. Perscribantur accurate distinctéq;: seruentur in tabulario populi loco maxime tuto, minime ruinæ obnoxio, uel q̊d est magis cauendum, incendio. Extent earum codices duo, in altero contineantur leges nudæ, cuius subinde fiat populo non legendi modo, sed describendi etiam, si uelint, copia. In altero leges sint cum earum rationibus & causis, ut ex eis prudentes uiri extiment, sit ne è republica abrogari legum illarum quampiã, uel aliquid in ea innouari. Nam ratio dux est legis, ea sublata & legem tolli par erit, quæ propter eam rationẽ est accepta. Adde quòd ratio efficiet, ut melius intelligatur lex. Sed in nostris ingenijs ea est hebetudo ac ruditas, & in uerbis infantia, ut nihil ualeamus adeo dilucide explicare, quin multis id fiat implicatũ, & obscurum: quare interpretibus est opus. Et quoniã Ius ciuile spectare ad ciuium concordiã debet, ideo qui illud interpretaturi sunt, & quasi de eo æædituri oracula, quibus rebus ea concordia sarta tecta conseruetur, edisçent, cognitis tum humani generis communi natura, tum multarum gentium animis, & moribus, sed potissimum suæ ciuitatis: quod fiet multa uidendo, audiendo, obseruando: gestis quoq; rebus maiorum legendis, & temporum mutationumq́;, quæ aliquando inciderunt in rempublicam uarietatibus. Quibus uelut condimento opus est magno & uegeto iudicio ad annotanda & censenda singula. Nec iniuria prudentiæ nomen peculiare huic hominum generi olim fuit, & professio ipsa iurisprudentia nuncupata. Multi artem hanc teneant, profiteãtur pauci, illi uidelicet quibus à Senatu aut principe erit permissum, ut Romæ fiebat sub Cæsaribus. Interpretentur hĩ leges scripto quidem rogati à iudice, uoce consulti à litigatore. Interpretationes mandent literis, si uelint, sed lingua

Interpretes legis.

secre-

secretiore & tantum doctis nota, nõ ex suis uel alienis opinionibus ac placitis, sed ratione adhibita, ut non plus habeant uirium, quàm ratio ipsa impetrarit. Nihil scribatur aliud: neque excogitentur casus, quæ res ut infinita est, & perplexa, ita etiam inutilis. Docendi & discendi hæc erit uia. Grauissimis uiris pateant libri illi legum & rationum de quibus dicebam modo. Ipsi statis anni diebus quod commodo illorum fiat, placide ac moderate conueniant déque illis legibus sermocinentur. Rationes conferant, quas leges ex usu sit antiquare, quas renouare, & quasi reparare exolescentes: déque eo principem, aut magistratus, aut Senatum edoceant: huiusmodi erant Athenis Thesmothetæ, dum illa respublica staret. Ad hos senes, quum licebit, studiosi iuris uentitabunt, quod est memoriæ proditum de Q. Scæuola: audient eum respondentem consultoribus de iure. Seorsum uero exponet eis causas, & uelut fontes legũ, uel quas ipsi ĳdem dedere, qui tulerunt, uel suas, uel priorum interpretum iuris. Ipsi inter se moderatis, ac grauibus colloquĳs disputabunt, quàm cõgruant leges rationi, ac uelut uitæ suæ æquitati: an causæ & tempora imponendi legum præterierint: id fiet non in cœtu & corona ostentatione titillante ac solicitante: periculosum est hoc enim & dicentibus propter arrogantiam, & audientibus, quòd eorum animi minus obsequentes legi fient, quam intellexerint fortem habere contra se rationem, cui uni humanũ ingenium suapte sponte obsequitur. Ad hæc altercationes multas ansas torquẽdi leges ostẽdunt, tum etiam lites excitandi, alendi, producendi, unde concordia uehementer affligitur præcipuum societatis bonum. Inter scriptas leges quas quidem nouimus Romanæ uidentur excellere. Sunt enim ad humanum cõuictum aptissimæ nempe ad cõtrahẽdum: tum ad quietem, ut homines à facinoribus deterreant, neu quis audeat cum altero consociare iniuriam. Sunt præterea docte & grauiter perscriptæ, uerbis puris, proprĳs, euidentibus, splendidis: tum à collectoribus ordine quodam constructæ satis ad discẽdum apposito. Nisi ꝙ interdum correctio illa priorum per posteriores aliquid obscuritatis gignit, & inscitia superiorꝫ ætatũ multa, quæ non intellexit deprauauit. Sed corrigi possunt ex Codice, qui

Quomodo leges docendæ.

Leges Romanæ.

qui Pisis Florentiam dicitur esse translatus, quem autographum esse quidam suspicantur, sed est sanè peruetustus, & alijs emendatior. Addantur enarratiunculę breues ac perspicuæ: quàmuis iam locis aliquot factu esset propè impossibile, siue ob intricatum sermonis contextum, siue ob significatus quorundam uerborum, qui exoluerũt penitus.

Exercitatio legum. Exercitatio earum sit in reddenda earum ex bono & ęquo ratione, cur quæque constituta sit, & sancta, quod ut est magnorum ingeniorum, ita ad summam prudẽtiam cumprimis expedit, tum ut in alijs quoque negotijs dux sit nobis ratio, cuius ope ad cognitionem ueniamus perfectæ æquitatis. Non sunt in singulis artium ij legendi soli, quos pręscripsimus, nam fugisse nos aliquos cognosci dignissimos non dubitamus: & existẽt post nos alij uel pares maioribus, uel superiores etiam. Magistrorum fuerit ea cura, ut ipsi degustent omnia, & suis demonstrent, quæ ediscenda, quæ legenda, quæ habenda in bibliotheca ad consilium quum res ferat, interdum quoque ad ornamentũ modo loci, atque explendos forulos. Qui maiore ui mẽtis instinctus diuinitus non humilibus detineri curis poterit, sed ad commercia sese cœlitum eriget, felix ille & superis charus, is ad Theosophiã & Theologiam ascendet. De hoc beato atque admirabili nõ est nobis dicendum cum alijs, & iam de cursu tanto fessis: propriam curam exigunt hæc. Dicemus aliquando si Deus dederit, per otium, renouato animo, & maiore musarum ardore incitato. Nam ea res amplior atque augustior est, quàm homines opinantur.

DE VITA ET MORIBUS ERUDITI.

Confecto curriculo artiũ humanitatis, declaremus iam, quid nobis uideatur faciẽdum docto uiro, quomodo reliquum ętatis transigendum siue separatim secum, siue cum alijs: In usu atque exercitio suarum artium: In traditione earum, quomodo inter professos artẽ ac disciplinam eandem: ut ille se erga illos geret, eorumque de se opiniones accipiet, & censuras: Quo pacto sua consignabit literis, & transmittet ad posteros. Non eo quo singula persecuti sumus ordine percurret, ut ad posterius studiũ transgressus, nefas esse existimet prius respicere: miscebit studia, & prima in tertijs repetet, tertia in sextis. Nam connexio-

nem inter se habent omnia hæc & affinitatem quandam: alia in manus resumet, quia necessaria præsenti usui, alia quia leuamenta præsentis laboris. Erit sciendi studiosus. Nec se unquam ad fastigiũ eruditionis peruenisse arbitrabitur. Sententia Senecę est animaduersa acutissime, potuisse multos ad sapientiã peruenire, nisi se iam peruenisse crederent. Idem ad Lucillium est autor, Tandiu discendum, quandiu nescias, & si prouerbio credimus, quandiu uiuas: quandoquidẽ nihil est in uniuersa natura tam promptum & facile, quod non totam hominis ætatem possit distinere. Non erubescet homo sciendi cupidus à quocunq; discere, qui docere quid possit. Cur hominẽ ab homine pudeat discere, quum humanũ genus multa à beluis discere non puduerit? Ita uero studendum, ut non obruatur ingeniũ mole operis. Valetudinis habenda imprimis ratio, & eorum, qui nostræ sunt curæ commissi. Docti homines quum intelligunt se ingenio, consilio, cognitione rerum præstare cæteris, aut certè sic alios existimare, ingentes attollunt spiritus tanquam ipsi homines inter pecudes uiuãt: unde incredibile est dictu, quantopere arrogantia inualescat. Sanctè illud à Paulo Apostolo dicitur, inflari homines sciẽtia, charitate ædificari. Sed reflectet in se oculos sapiẽtiæ sectator, nec plus aliorum de se testimonĳs, quàm sua ipsius acquiescet conscientia. Reputabit quàm multa sibi est conscius se ignorare, quæ alĳ eum scire non dubitant: quoties hallucinatur, labitur, fallitur, & à uero quàm longissime discedit, ut non sine grauissima ratione & causa Socrates, quẽ Gręciæ consensus sapientissimum nuncupauit, professus sit nihil neq; se neq; alium quenquam scire: quod placitum ingens deinde philosophorum manus constantissime tenuit: & profecto si quis rite expendat & reputet singula, comperiet nihil certius à nobis quàm pietatem nosci. Theophrasti etiam sententia iure laudatur, quæ cuncti sciant, minimam esse eorum quæ ignorent portionem: quod diffusius persequi non est instituti huius. Quid si excutiat singula, & ad subtile examen reuocet, næ illi tam magnifici tituli sordere incipient. Linguæ quid aliud sunt quàm uoces? aut quid interest semotis disciplinis, Latine & Græce noris, an Hispane & Gallice? Dialectica et rhetorica instrumẽta sunt

Cõtra arrogantiã doctorũ.

artium

artium non artes, meliusq́ à natura traduntur, q̃ à magistro: philosophia opinionibus tota & coniecturis uerisimilitudinis est nixa: sed neq; hæc sigillatim exponere est hui⁹ loci. Age uero donemus te aliquid scire certum atq; exploratum, an hoc ignoras alieni te habere beneficij? Cùr tibi accommodata uestis facit animos? Si quid habes boni, alienum est: si quid mali, id uero est tuum unius. Vides te eruditum: munus Dei est, cui displices, nisi quam inde gloriã nancisceris, in illum refers. Equidẽ haud repugno, quo minus uir doctus talẽ se esse intelligat & alijs sapientiorẽ, sed neq; esset doctus aut sapiens, nisi id facile perspiceret. Volo tamen agnoscat, cuius sit ea sapientia, illiq; uni referat acceptam, à quo uelut fidutiariã possidet: quum se admirationi esse cõspicit, ne sistat in se, quod est periculosissimũ, nec oculos deijciat in terram, ut honore illo ab hominibus tributo sibi applaudat ipse, tanq̃ opera & merito suo cõsecutus, quod est manum suam ipsius osculari, iniquitas maxima, quemadmodũ Iobus ait, & negatio cõtra Deum altissimũ.

Eruditio q̊t rebus constet.

Quatuor rebus cõstat eruditio, ingenio, iudicio, memoria, studio: tria prima cedo unde habes? nunquid non ex Deo? Si qua est docti laus, de postremo petitur, quæ res infima est omnium, & leuissima: quid quòd ad eam ipsam adiutus es constitutione corporis non graui, nec torpida, tum etiã ualetudine, quæ Dei sunt dona. Quid ergo docti superest proprium, quo gloriari possit? an quòd uoluit? at q̃ multi uellẽt, si tam eis per Dei benignitatẽ liceret, q̃ tibi. Itaq; inter laudationes sui erigat se uir sapiens ad contemplationẽ sanctæ illius & diuinæ sapiẽtiæ, ad cuius infimũ, ut Paulus inquit, humana omnis sapientia cõparata mera est dementia. Veniat illi in mentẽ, si homines unius aspectu gutulę tã topere cõmouentur, quid facerent, si copiosissimũ illum & æternum fontẽ daretur intueri, unde manãt uniuersa? Tũ adoret demisso animo autorem bonorũ omnium, & agat gratias, quòd munera sua copiosius dignatus est sibi, q̃ alijs impartiri: quodq; uoluerit se esse instrumentũ alicuius partis consilij atq; operis sui. Nam nos omnes instrumenta sumus uoluntatis illius. Quocirca nullus sit tanta eruditione uir, & rerũ peritia preditus, ut putet Deum indigere ipso ad effectum consilij sui. Primum ꝙ solutissimæ est arrogãtiæ

existi-

existimare te aliquid posse prestare, quod nullus alius possit, si eodem applicet animum. Deinde ꝙ non magis instrumentis ullis Deus ad agendum indiget, ꝗ luto ad aperiendos cæci oculos: ex lapidibus suscitare potest filios Abrahę: & infirma elegit mundi, ut confunderet fortia. Quòd si tu uir sapientia præstantissimus & inclytus beneficio Dei tantus euasisti, utiq; in quemcunq; ille fauorem transtulerit similem, fiet similis. Quapropter rogãdus ille est, qui omnia largitur, & per nos operat, quę ipsi est uisum, ut nobis potissimum eruditio nostra prosit: ne nos instrumentum faciat in bonum aliorum, perniciem nostram: ne idem accidat nobis, quod uel malis medicis, qui alios curant, se non curant: uel tubicinibus qui alios ad prælium adhortantur, ipsi non pugnãt: uel candelis, quæ aliis quidẽ lucent, seipsas cõsumunt. Itaq; quoties ad studiũ accedimus ab oratione auspicãdum est, q̃d fecisse Thomã Aquinatẽ, & alios permultos sanctos uiros memoriæ est proditũ: idq; est orandũ, ut sana sint nostra studia, ut nemini noxia, ut nobis & omnibus in cõmune salutifera. Cæterum si omnibus uitæ actionibus propositus esse debet finis aliquis, quãto magis studiis: ut constitutum sit nobis, quò pertineat labor noster. Neq; enim studendũ est semper, ut studeamus solũ, nec ut se animus inani quadã contemplatione ac cognitione rerum exlex & immunis oblectet. Negat Socrates uacare sibi ad interpretationem fabularum poeticarum, quoniã nondũ norit se: & ridiculũ sit eum, qui se non norit, aliena scrutari. Multo minus studiorum fructus pecunia æstimãdus est: quẽ unum esse arbitrantur homines ingeniis abiectis, quiq; plurimũ à uera studiorum ratione absunt: nihil est enim tam diuersum literis, ꝗ pecuniæ uel cupiditas uel cura: ut quocunq; hęc incubuerit, protinus studiũ rerum cognoscendarum expellat: q̃d se bona fide nisi liberis ac morbo illo solutis pectoribus nõ cõmittit. Ditandũ inquiũt, postea philosophandũ, minime gentium: imò cõtrà philosophandũ prius, postea ditandũ. Nam si prius ditêre, philosophari mox noles, & de opibus solicitus, & in mille raptus uitia usum diuitiarum ignorans philosophiæ nescius. Quòd si semel philosophêre, expeditum tibi erit postea ditari, quãtum sat erit. Nullam allegare causam quis potest, quo minus in philosophia ponat operam,

Finis stustiorum.

operam, quin ea ipsa ad studium sapientiæ illum impellat: philosophandum est pauperi, quia non habet, ut leuior ei fiat paupertas: philosophandum est diuiti, quia habet, ut rectius opes administret: philosophabitur felix, ut felicitatem probe regat: philosophabitur infelix, ut infelicitatem lenius ferat. At uero ex artibus ut quęq; cum maiore hominum malo uenduntur, ita minime oportet ob quæstũ exerceri, ut ius, medicinam, theologiam. Non ingeret se uir doctus ad capessendam rempublicam etsi optare debet, prodesse quàmplurimis, nec arbitrari se uni sibi natum, quod priscus philosophus Platonẽ admonuit, unde est illud Apostoli: qui episcopatum expetat, bonum opus expetere: tum ut occupet bonus eum locum, quem occuparet malus. Sed non habet idem & gratiæ & uirium ingestus quod ascitus. Si accersatur, contempletur diligenter prius animos suorum ciuium, sani ne sint, an sanabiles: ut si qua parte prodesse queat, non recuset laborem, sin uero inanem atque iritam sumpturus est operam, omnino abstineat: quod fecisse Platonem perhibent, quia populi sui mentes adduci ad sanitatem aliquam posse desperaret. Corda uero plerorumq; principum adeo sunt corrupta, & magnitudine illa fortunæ ebria, ut nulla arte refingi queant in melius, medentibus aspera atque infensa. Sinendi sunt ualere illi cæci, ut dominus dicit, & duces cęcorum: curam nostram traducamus in populum magis tractabilem, quiq; se curantis manibus faciliorem atq; obsequentiorem præbet. Quod & fecit idem Christus, apud quem non pluris est plebeius quiuis, quàm princeps. Nihil perinde artium omnium decus cũctæq; eruditionis fœdauit, & abiecit, ut quorundam sciolorum leuitas, qui passim assentantur quibuslibet, principibus potissimum, nouo exemplo magis quàm uetere: sed nec homines

Assentatio doctorum.

uere docti hoc faciunt, populus tamen id discrimen non capit, pro doctis habent quoscunq; uident specie aliqua sermonis Latini uel scribere uel loqui. Atqui tuentur se, qui id faciunt, hoc colore, ut dicant non se quales illi sint, prædicare, sed quales esse debeant ostendere: dilutus sanè color, & quem alij utiq; non discernant: quare assentationis damnant literatum, atque adeo etiam ipsas literas, illúmque abominantur, qui scelerosum principem tanquam optimũ

cōmendet: quin etiā princeps ipse praua de se opinione imbutus talē existimari se arbitrať, qualis diciť: unde arrogātior fit indies, & intolerabilior, inq; instituto uitæ genere confirmatur, ex quo uidet se tantum laudis nancisci, ut id docti uiri monimentis literarum impressum, infixúmque oportere esse censeant. Si studiosi assentari non consueuissent principibus, & eruditionem illi pluris facerent, & laudari se ab illis impensissime gauderent, uidelicet iuxta prisci poetæ dictum, laudatis uiris: tum reprehēsio magni esset ponderis: nec aliter acciperetur docti hominis approbatio, quàm religiosissimi testis testimonium grauissimum. Nec minus principes quàm alius quiuis amplissimum uirtutis suæ in hac uita præmium duceret erudito se homini approbari. Nunc uero pili non faciunt, quæ sciunt se numo uno sestertio, numo uero, imò frusto panis empturos. Ergo quum res feret, ut sint à nobis laudandi, parcius laudandum, & ita, ut sentiāt se potius admoneri, incitariq; ut pergant, quàm gratulationem cani tanquam curriculo absoluto: quumq; profectuų te speres, libere sunt reprehendēda uitia, modo acerbitas absit & rabies: sin odium solum quæras, neq; prosis, abstinēdum est ab irito labore. Nec potentum, aut omnino cuiusquam uitijs offundendus color præmij spe, aut cupiditate alia: quod est magnopere nefarium: nam efficis ut & illi ipsi audacius male agant, & alij quum illorum exemplo, tum docti hominis assensu. Sunt alij qui studijs non pecuniam uenantur, sed gloriam: generosius sanè quiddam fateor, uerum quæ ut in adolescentia & iuuētute maximos subdit stimulos ad honestas actiones, ita multorum deinceps est malorum causa & origo, sicuti aliâs ostendi: quòd omnia oculis intuentium tribuimus, nihil conscientiæ, qua non aliud quicquam de nobis iudicat incorruptius. Ideoq; spe iam perceptæ gloriæ sæpenumero decidimus, quòd qui falso de nobis iudicarat, errorē suum pòst intelligit: aut falli incipit, qui recte: etsi crebrius euenit, ut deceptæ existimationes uertantur in melius, quippe res ueras solidasq; tempus cōfirmat, inanes autem dissipat, & absumit. Quocirca nemo se gloriam in posterum assecuturum confidat uano uiuentium fauore, & specie quadam præclaroų operum. Nam extemplo simul affectus illi inci-

De gloria.

tati subsederũt, in eorum locum iudicium subit, & quidem exactius. Itaq; multos in uita honoratos accepimus, ignobiles & cõtemptos post fata: accedit huc, quòd uti dicebam modo, opinionum commenta delet dies, recta iudicia corroborat. Age uero, q̃ incerta est fama? q̃ lubrica? multi immortalitatem sibi polliciti, ne diuturnitatem quidem assequi potuerunt: ut Appion grammaticus qui, ut apud Plinium legimus, immortalitate donari dicebat à se illos, ad quos aliqua opera componeret: at ipsius ne litera quidem extat. Quàm etiam iniqua, ut benemeritis non contingat. Extant Ouidij opera, nõ extant Chrysippi nec Crantoris. Integer ad nos peruenit Vincentius Bellouacensis, non Titus Liuius, non Polybius, nõ Marcus Varro, non ipse idem Marcus Tullius, ut non temere Martialis dixerit, libro uicturo geniũ esse opus. Adde his, quàm est uaria? idem alio tempore & alijs locis pulchrum uidetur & fœdum. Quid quòd præclara inuenta ingenijs & diligentia sequentiũ obscurantur, ut multis priorum posteri magnitudine sua, & quasi altissimis substructionibus luminibus obstruant. Sed fac te nactum esse claritatem, laudem, gloriam, quid tibi proderit mortuo? qui nihil eorum sensurus es, quæ hic agentur, utique non magis quàm equus, quum in Olympijs uictor prædicatur, aut Apellis pictura, quam cum admiratione contemplamur. Quid ad Ciceronem uel Aristotelem redit ex tanto nomine? quid ad alios uel literis illustres uel bello? Sed in ipsa eadem uita quid senties absens de gloria? quid dormiẽs? In præsentia uero necesse erit, uel eos qui te in os laudant, esse uanos, uel te, qui illa coram dicta libenter audias. Cedo autem, quid tandem dicent? ô doctũ, ô facundũ hominẽ, imò uero ô leuẽ & uanũ hominẽ, si tã leuem aurulã præmiũ tibi literati laboris proponis. Quòd si tu neglectis humanis laudibus, cõscientiæ tuæ uolueris seruire, & per illam Deo, quãto solidior tibi & diuturnior gloria continget? si te laudarit Deus uiuens uiuentem, præsens præsentem, immortalis immortalem: qui te semper intuetur, qui de te non ex falso pronuntiabit iudicio, sed ex tuo ipsius testimonio: non qui seipsum commẽdat, is probatus est, inquit Paulus, sed quem Deus commendat. Viro docto cogitandum est frequenter de migratione ex hoc æuo, deq; uita

uita illa sempiterna, & ita meditandum sæpe ac multum, ut familiarem sibi cogitationem mortis faciat, ne ad illius mentionem terreatur. Tum ueniet illi in mentem iudicis illius & remuneratoris singularũ actionum, ad quem breui ueniendum ipsi est, finita scena, & hypocrisi uitæ: cui se approbari unicum erit illius studium. Nam cui se uendicare cupiat uel reus uel patronus, si sapiat, nisi suo iudici? cui athleta, cui pugil, cui omnis qui aliquid agit sub iudice? Poetæ olim Græco poema suum recitanti, quem omnes deseruerant, Plato instar fuit totius populi Atheniensis, nõ erit nobis Christus Dei sapientia? Magnũ est, inquit uetus prouerbium, Athletam placuisse Herculi: quantum ergo nos Deo? à quo toties laudabere, quoties aliquid egeris illi gratum. Porrò illi nihil esse potest gratius, q̃ ut eruditionem, & quæcunq; sua munera in utilitates hominum proferamus, hoc est filiorum suorum, quibus ille ingentia impartitus est commoda, ut mutuo prosint in cõmune: & uult nos gratuito distribuere, quæ gratuito à se accepimus, q̃q̃ ipse pro eisdem, quæ nobis est largitus, copiosissime refert gratiam, admirabilem Dei benignitatem: quę ipse gratis nobis dedit, hæc eadẽ si ipsi reddamus, amplissime remuneratur. Hic est ergo studiorũ omnium fructus, hic scopus, ut quæsitis artibus uitæ profuturis, eas in bonũ publicum exerceamus; unde merces immortalis cõsequitur: non ad pecuniã, non ad præsentẽ gratiam aut delitias, quę fluxæ & momentaneę sunt. An uero pecuniæ causa recte uiuimus, recte monemus, & tam amplum Dei munus tam uili & contemnendo pretio cõmutamus? an propter gloriã? miser si illã tam auide cõsector, quæ per tot labores & curas ęgre retinetur, incerta, fugax, ut nulla sit seruitus cum hac cõparanda: miserior si populi uoculas re tam præstanti & sacra mercor, & laudari à mortalibus malo, q̃ ab immortali: ab stultis, q̃ ab ipsa sapiẽtia: ô q̃ aureo piscamur hamo, & quidẽ anguillas putres? bona ergo fide exercendę sunt disciplinę in eum ipsum usum, ad quem sunt à Deo collatæ. Neque enim discendum est semper, nec ad uitam transferenda doctrina. Infinitũ quidem ex se est studiũ quodcũq;, sed aliqua tñ eius parte incipere debemus illud ad aliorum commoditates ac emolumẽta deducere: in quo prudẽtia est opus, quia exercitium

Studiorũ fructus.

Nota.

citium circa singula & separata uersatur, quæ regit prudentia circunstantiarum omnium æstimatrix & arbitra. Prodíturus ad hominũ occursus & conspectum uir doctus meditatus & paratus exeat tanq̃ ad pugnam, ne qua à praua aliqua affectione capiatur, à quibus oppugnamur undique, atq; incessimur, & qui toties ab alijs auscultatur, auscultet ipse aliquãdo se. Confirmet domi animũ magnis & ualidis cogitatibus ad despiciẽtiam honoꝝ & dignitatum: meminerit eius uocis quam à Domino audiuit, salem se esse terræ, lucem mundi: nihil conuenire minus, q̃ uel fatuũ salem fieri, uel lucem tenebrosam, cuiusmodi illa existimamus fore, quæ hoc sale cõdientur, uel illustrabuntur hac luce? Exeat ergo rationibus munitus ac armatus, quibus resistere oppugnantis assultui ualeat. Præstet reuera salem & lucem compositione animi, & moderatione perturbationum, uerbis sapiẽtissimis atq; opportunis, ne sit importuna sapientia, ac proinde putida & odiosa: sed quæ quoties se proferet, uelut salus quædã appareat ijs, qui adsunt. Gestum ipsius & corpꝰ uniuersum modestia & moderatio decorabũt, dicta uero & facta grauitas ac constantia: ut alijs ad similem uitę rationẽ exemplo esse possit. Multũ quidem persuadebit oratione, sed plurimũ uitæ innocentia. Et quo ab illo accuratiora prodeant ac puriora omnia, illud animo eius perpetuo succurrat, nihil ab eo uel dici uel fieri, q͞d autoritatẽ nõ habeat, & in exemplũ à beneuolis sumat, putant eñ eam esse legem uitæ: à maleuolis autẽ & inuidis ad examen & censurã sinistram. Idcirco erit & in agendo cautior, & in pronuntiando cunctatior, & omnino in loquendo circũspectior. Propter hunc bene audient literæ atq; artes, multiq; eius æmulatione studijs sese disciplinarum dedent, quarum fructum tam pulchrum, atq; admirabilẽ cernunt. Quàm est pudendum uiris doctis, homines sæpe imperitos moderatiores habere animi motus q̃ illos sapiẽtiæ præceptis constipatos: qua de causa literis frequẽter grande fit à plerisq; conuitiũ: multisq; in odium uenerunt, qui sese prudẽtiores fore arbitrantur, si illarum nihil prorsum attigerint. Cæterum ea bona quæ uiri docti aspectui exhibebunt hominũ, uerius re ipsa præstent, q̃ ostẽtatione. Prodit se tandem male simulatus animus, atq; eo fit magis in-

Quomodo uersabi tur inter homines.

uisus ac detestabilis, quo diutius grauiusq; imposuit. Veritatis porrò ingentes & solidæ sunt radices: & lux quantũcunq; occultetur splendorem suum foras emittit. Sapienter Epictetus: oues non iactant apud pastorem, quantum quoq; die comederint, sed id re testificantur, lacte, lana, fœtu. Turba studiosorum seculum uocat felix, in quo multa sit eruditio: non est uero id felix seculũ, sed illud quum homines docti re ipsa præstant, quod legerunt, quod profitentur, quod aliis præscribunt: quum qui audiũt, & uident, coguntur exclamare: hi sunt qui loquuntur, ut uiuunt: & uiuunt ut loquũtur, quod philosophos illos de Origine Adamantio dixisse Eusebius est autor. Ne erubescas parum recte facere, quæ non potes melius: erubesce male facere quæ potes bene. Præbebunt se docti mites, affabiles, moderatos, prauis cupiditatibus inuictos, & ostendẽt, quantum in hominis corde efficere possit sapientia, si regnet: quamq; longo interstitio sapiens ab insipiente distet. In rebus magnis & præclaris ualere ac pollere sit eis satis: ne cupiant in quibuslibet haberi magni, non in armis, equis, uenatione, piscatione, saltationibus, lusibus, dicacitate procaci aut triuiali: hoc ardelionum est, non sapientum: & fiunt eruditi ridiculi, qui de illis non minus uolunt, quàm de sapientia iudicare. Nam quemadmodũ à luce nihil in obscuro cernimus, nec ab obscuro in luce: ita mirandum non est sapientes hallucinari ad nugas translatos, utiq; & nugatores in sapientia cæci sunt. Est eruditi hominis opus eam ipsam eruditionem in alios transfundere, & quasi de suo lumine lumen in aliorum mentibus accendere: ideoq; in uisione Danielis dicitur, eos, qui ad iustitiam erudierint multos, fulgere sicut stellas in perpetuas æternitates: & Dñs noster magnũ illũ uocatũ iri ait in regno cœlorũ, qui iustitiæ præcepta & ipse fecerit, & alios edocuerit. In docendo quem potius magistrum imitabimur, q̃ illum ipsum Christũ, quẽ pater ad erudiendum humanũ genus cœlitus demisit? post hũc magno interuallo eos, qui Christum sunt secuti. Is uero quum esset diuina sapientia, illa tamen protulit sola, quæ audientibus essent profutura, nõ quæ quãtus ipse esset, declararent: nam si gloriam suam affectasset, aut sese patefacere expetisset, quæ essent ab illo, & q̃ admirabilia patefacta, sed quæ

De docendo.

captũ omnẽ excessissent, etiã angeloꝝ. At uero nobis seruie bat oĩs illius oratio, nõ ostẽtationi sui. Sed nec delitiæ quæ rẽdæ sunt, uel oblectatio. Plinius peculiarẽ in studijs sentit causam illoꝝ esse, qui difficultatibus inuicti utilitatẽ iuuã di prætulerũt gratiæ placẽdi. Paucitate discipuloꝝ cõten tus fuit Dñs, quũ Dei sapientiã et uiã æternæ salutis mõstra ret mũdo. Quis potest de discipuloꝝ numero cõqueri, quũ autor humani generis duodecim hominũ schola acquieue rit? frequẽti auditorio ambitio magis seruit, q̃ seueritas in stitutionis. Cęteꝝ de schola Oracula hæc habentur ueteꝝ. docendũ sine inuidia, absq; rubore discendũ, gratiæ semper habẽdæ docenti, aliena inuenta sibi non usurpãda. Cogita bit uir sapiẽs mundũ hunc esse uelut ciuitatẽ quandã, cuius ipse sit ciuis, aut magnã quandã domũ, cuius ipse sit de fa milia, nõ referre à q̊ bene aliquid dicat, dicat modo: hic pa rari opes illas, hic ad publicas relinqui cõmoditates: paren tur, & cõmunicentur, à q̊ autẽ, nihil interesse: quare & ipse sua pro uirili parte conferet, & alios ut conferant, benigne adiuuabit, & quatenus se ac suam imbecillitatẽ cognitã ha bet, & perspectam, alioqui nec sapiens dici posset, nec do ctus: reputet cum animo suo, quantam humano generi in ferret iniuriam, si neminem se uel meliorem esse, uel do ctiorem uellet. Porrò de cursu institutionis Socratis senten tiam ex Platone adducit Cicero, quem solitum dicere scri bit, perfectum sibi opus tum esse, si quis satis esset cohorta tione sua concitatus ad studium percipiendæ cognoscen dæq; ueritatis. Sed nos similitudine utemur notiore: tãdiu esse cuiq; opus duce, quandiu uiam ignoret, eam ubi per se se possit peragere, animo indigere magis, quàm magistro. Docti inter se concorditer ac humane cõuersentur. Enim uero turpissimũ est nobis, latrones ac lenones maiore in ter se consensione uiuere, quàm eruditos. Sed nec èruditis unanimitas ac beneuolentia deerit, si disciplinas integre ac sancte coluerint, nõ ad gloriam, uel quæstum: nam ubi ha rum rerum cupiditas inualuit, difficile est sanctam seruare societatem. In studiorum collationibus qui alteri melius di centi cõcedit, ne uictus nominetur: alienissimum est ab hac re nomen illud: neque enim pugna est hæc, uel qui disse runt, aduersarij: acerbissima atque inimicissima appellatio

Oracula ueterũ de schola.

Cõcordia doctoꝝ.

in sua-

in suauissimam rem, & beneuolentiæ natura ipsa plenam est translata. Nam quæ potest maior inueniri coniunctio uel arctior, quàm animi, & eius, qui illum ad prudentiam aut uirtutem excolit: non alia utique quàm arui & agricolæ, ut non immerito parentes sint animorum, qui docent: & quemadmodum in oculorum ita in mentis aspectu qui non satis cernit perspicue, acutius cernentis cedat iudicio, sine indignatione: oculos ille acutiores uel saniores est nactus, hic ingenium uel natura perspicacius, uel usu, ætate, diligentia expolitius: quid quòd interdum animaduertentiæ magis laus est, quàm ingenij: casus nonnunquam, sicuti quum elapsus numus à multis quæritur. Sed ut nuncupetur sanè, quando ita inueterauit, congressus, & lucta, & pugna, & uictoria: quæso expendat quisq; secũ, quantũ sit beneficium liberari à tyrannide ignorãtiæ: quę seruitus est omniũ grauissima & teterrima. Sapienter Plato, tanto præstat disputatione uinci q̃ uincere, quãto est melius magno malo liberari, q̃ liberare: quid enim exitialius homini potest contingere, q̃ falsa opinio? Vt sit hoc fortasse liberatori gloriosius apud nõnullos, liberato certè utilius est. Veꝝ huic tanto ignorantiæ malo libẽtius eximeremur omnes, si disputationes minus essent scenicæ, nec tantum tribueretur coronæ, quæ colluctantes cingit: essetq; amica potius sermocinatio, q̃ pugna inimica: quod quũ in genere omni disciplinæ fieri decet, tum potissimum in theologia, ubi cõtra sacram ueritatem impie confligitur, & scrupuli gignuntur in animis audientium de rebus, quas certas, fixas, incõcussas haberi fas est: exasperat porrò sparsos scrupulos dæmon hostis, atque auget: accõmodant etiam homines suas manus, dum unusquisque de ingenij gloria laborat magis, quàm de ueritate asserenda. Cedendum ueritati omni non piæ modo & sacræ, sed prophanæ quoq;: & præcepto sapiẽtis obtemperandum, quo iubemur non contradicere uerbo ueritatis ullo modo. Candidæ ac prudentes censuræ uehementer sunt studijs omnibus utiles, si animi iudicium citra damnũ affectus profertur, ut inquit Tacitus: nec quicquam est in his damnosius, q̃ iudicioꝝ confundi signa, sicut in uita uolũtatum: ut nesciatur quid quisq; aut probet, aut improbet: quod usu uenit hoc tẽpore, quũ periculosissimum De censendo.

 simum

ſimum eſt de quoq̃ loqui, tam iritati ſunt omnium animi, & parati ad pugnandum, ut uel attingere quamlibet leuiter non ſit tutum, etiam ſi aliò ſpectes: tenera atq; infirma conſcientia ilico ſeſe peti ſuſpicatur, haud aliter q̃ ulceroſi equi actutū concitantur, ſtrigile audito. Quanq̃ uitio huic incitamenta atq; incrementa præbuere q̃plurimi, qui acerbiſſime alios perſtrinxerunt, non ut ueritatem exprimerent, ſed ut ſuggillarent, ac infamarent nomē alienum, uel odio impulſi, uel falſę gloriæ ſpe adacti, exiſtimantes tam ſe habitum iri pulchros, & præſtantes, q̃ alios tetros eſſe ac uiles oſtendiſſent: ſed illis multo ſecus, atq; ſperauerant accidit: nam cādoris etiam inerudití ſua eſt apud omnes laus, malignitatis uel eruditiſſimæ uituperatio certa. Quid, inter hæc odia quantam accipiunt plagam diſciplinæ? detrahitur autoritas tam odioſe rixātibus, & tam capitaliter inimicis: deſpondent animos excellentia ingenia, quum pertęſa rem adeo amaram nempe digladiationes perpetuas ab ſtudijs reſiliunt, ac abhorrent: profectus inter hæc ſtudioꝝ amittitur, atq; obſcuratur ueritas, dum malunt quidā corrumpi literas, q̃ inſtaurari per ſuos inimicos. Quantū ſcelus eſt eloquētiam, ingenium, & alia magna atq; admiranda Dei munera, hominibus à Deo ad utilitatem hominum conceſſa in eoꝝ perniciem conuertere: per bona malefacere, hoc uero iam nec feraꝝ quidem eſt, nedum hominum. Quanto religioſius Quintilianus Ethnicus, q̃ nos Chriſtiani: Mutos naſci & egere omni ratione ſatius fuiſſet, q̃ prouidentiæ munera in mutuā perniciem conuertere: quid refert quomodo impetas aliū, ferro an ſtilo, ubi uoluntas eſt eadem, & plerunque lingua plus lædis, aut ſtilo, q̃ gladio: quippe ferro corpus modo cōſaucias, lingua uero etiā animum. Artes humanitatis nominantur, reddant nos humanos: à Deo optimo ſunt traditæ, reddant bonos. Nam qui alteri inuidet, quod eſt ei Deus largitus, quid aliud q̃ ſanctum Dei iudiciū improbat, & diſtributionē munerū illius condemnat: tāetſi quid eſt, ꝙ queri quiſq̃ poſſit de Deo? an non tecū ille egit prolixe? aliquos ſupra te uides, at quanto plures infra te? Erit uir doctus in definiendo lentus, in aſſeuerando minime pertinax: quæ reprobaturus eſt, etiā atq; etiam leget, uerſabit, excutiet, ne quid ab eo temere in da-
mnando

mnando affirmetur: minus circũspectum esse uelim in laudando. Caueat ne non satis intelligat, quæ damnat: ne cui notam inusturus est, maiorem pro se rationẽ habeat, q̃ ipse contra eum: consultius fuerit nihil pronuntiare, q̃ ut condemnatio in iudicem ipsum recidat. Quòd si hanc siue prudentiam, siue benignitatem animi in homine docto requiro, quid me sentire par est de illis, qui bene dicta inuertũt, & deprauant, quo causatius existimentur conuellere: nã si flectere in melius & pium & utilissimũ est multis, profecto magnum erit scelus in peius detorquere. Ego Adrianũ Florentium illum, qui postea factus est summus Pontifex, quũ adhuc esset decanus Louaniensis, in publicis sæpe disputationibus quęcunq; autorũ dicta à disputantibus citarentur, interpretantem pro se audiui, nunquã aspernantem, etiã si ex ijs essent, qui adhuc uiuunt, nẽpe Iacobi Fabri, aut Eras. Roterodami. De uiuis censendũ cautius, de mortuis reuerẽtius, qui sunt iã inuidiæ exẽpti, & redditi suo iudici: eamq; subierunt cęnsuram, quę omnes manet, idq; potissimũ de illorum uita, & moribus: nam de eruditione paulo licebit liberius. Eos per quos profecerit quis, citet benigne, nec uelit, ut ait Plinius, in furto deprehendi potius, quàm mutuũ reddere, pręsertim quum sors fiat ex usura. Olim adeo erãt in suum cuiq; tribuendo æqui ac liberales, ut ne uerbũ quidem unũ autori suo surriperent: declarant id Plato, Aristoteles, Cicero, Seneca, Plutarchus, & alij: nũc & uerba, & sensa, & argumenta etiã integra, nõnunquã inuenta & opera subtrahũtur: quod seruile est admodũ, magnarumq; simultatum in studijs origo: cui em̃ non sit graue seruos sibi suos abduci, nedũ filios: utinam & de hoc plagio aliquid cautũ esset lege Fannia: nec ulla spectari conuenit discrimina uel patriæ scriptoris, uel sectę, uel ętatis: quemadmodũ stultus ille populus, qui ut prudẽter ab Horatio carpitur, redit ad fastos, & uirtutem æstimat annis. Non quin par sit, ut libri plus autoritatis mereantur, qui iã tot seculis placuerunt, illisq; tot ingeniorum consensus approbationis suæ calculũ adiecit: de quibus omnibus una illa de scriptoribus sentẽtia proferẽda iudicatur. Quid quòd nouitas omnis iudicium præpedit, uidelicet nondũ bene cognita. Qui in uerbo uno aut altero, aut multis etiã quempiã correxerit, ne cotinuo

Adriani Põt. mos

 uideri

uideri postulet se illo esse doctiorem, aut magis ad rem at-
tulisse, quod multi sibiipsi stulte persuadẽt: ut si quid in ma
gnis autoribus corrigãt, illis se protinus anteponi oporte-
re autument: uelut quũ memoria seu incogitantia magnus
uir labitur, nam Horatio uel Homerus ipse dormitare nõ-
nunquã uidetur: aut quum linguæ ignorantia fallitur, quę
errata Gręce ac Latine semidocti captant, magna sanè ini-
quitate, qui à nobis eam cognitionẽ Latini aut Græci ser-
monis exigunt alieni atq; insititij, quæ in Cicerone aut De
mosthene uix fuit, uel in quopiam ex illis, qui linguã suxe-
runt cũ lacte, quiq; populo uniuerso uti quotidie poterant
magistro, & de quibus dubitarent, à cerdone uicino aut fa
bro admoneri. Quòd si isti tã acres censores subituri essent
eandem conditionem iudicij, mitiores credo se præberent
suis reis. Haud pauca iniquissimæ hui⁹ seueritatis habemus
exempla, nõ tam prisca quàm seculi huius finitimi, Vallę,
Politiani, Beroaldi, Mancinelli: non pauciora ætas nostra
tulit: ut pręteream in hoc genere calumnias, de quibus quũ
de corrupta grammatica dicerem, sum locutus. Equidem
haud negauerim, quin notari magnos scriptores intersit
eruditionis. Sed non protinus plus aut idem adfert, qui no
tas, & qui opus composuit. In autore alicuius disciplinę, bo
ni consuletis errores alterius: ut in theologo historiæ, in
historico primę philosophię, modo muneri suo satisfaciat:
multo benignius linguæ peccata condonabitis: bonam sen
tentiam Gallice aut Hispane dictam amplecteremur, nõ ac
cipiemus uitiose Latine: ego uero cum M. ipso Tullio indi-
sertam malim sapientiam, q̃ stultã loquacitatem. Augusti
nus recte, qui eo magis ait solœcismis & barbarismis offen
di homines, q̊ infirmiores sunt: & eo esse infirmiores, quo
doctiores uideri uelint, non rerum scientia, quæ ædificat,
sed signorũ, qua nõ inflari difficile est, quum & ipsa rerũ sci
entia sæpe ceruicẽ erigat, nisi Dominico reprimatur iugo.
Nolim tamen hoc sibi nomine imperiti & sordidi scripto-
res plaudant, tanq̃ res habeant, quia uerbis carent: imò du
plici crimine sunt isti dãnandi, ꝙ quũ rerũ essent uacui, ni-
torem omnẽ atq; elegantiã uerborum abiecerunt: nã si res
essent penes illos, indocti profecto atq; iniqui esset, de uoci
bus mouere illis controuersiã ullã, aut querelã omnino ali

quam:

quam : quo apparet multa esse uerba nequicq̃ Ioanni Pi-
co profusa in illa ad Hermolaum epistola nobili: nõ eñ res
sunt apud Auenroem & Scotum, quod ipse sibi sumit, qui à
nobis non tam ut spurci, q̃ ut inanes culpãtur. In scholis &
tota uita quantũcunq; ob ingenium, iudicium, studiũ, eru-
ditionem multiplicem, cognitionem uariarum rerum late
patentem laudetur quis, de uirtute certe ac pietate laudari
corã nõ oportet, ne leui illa extollatur aurula, & id ipsum
bonum, de quo laudatur, dũ laudatur, amittat: nec absen-
tem nisi parce, & de operibus quæ uidemus. Paulus nõ uult
quenquam de ipso iudicare, aut sentire, supra id quod ui-
deat in eo, uel audiat: & Sapiẽs nesciri ait ab homine odio
ne an amore dignus sit: uidelicet finis est expectandus in
uno quoque hominum, animali ad mutationem promptis-
simo. Viri docti eo inter se debent esse affectu, ut iuxta Pau
li sententiam, nec inuicem iudicent, nec iudicati ægre fe-
rant: sed utriq; expectent patiẽter tribunal & forum illud
Domini sanctum & iustum: iudicans demẽter ac flagitiose
agit, qui de conseruo suo communi domino præiudicat: iu
dicatus aũt tractet animo id, quo se Paulus consolabatur:
Ego uero nihili facio à uobis iudicari, uel ab humano die,
Dominus est, qui uere & iuste est de me sententiã laturus, il
lius cognitionẽ reformido, illi quantũ possum, me ipse pa-
ro. Nõ deerunt magnæ eruditioni, qui inuideant: res altas   Quõ feren da inuidia.
& pulcherrimas morsu appetit liuor, fœda & iacentia præ
termittit illæsa. Themistocles Atheniensis homo, quod res
eius docuerunt, acutissimus, rogatus à quodam, an præcla
ra iam sibi uideretur agere: nondum inquit, nã inuidos nõ
habeo. Quòd si ea est lex, quam sibi humana malitia impo
suit, ferat uir sapiens communem sortem, nec indignetur
sibi accidere, quod omnibus. Nec à DEO contendat im-
petrare, quod ab eo patre filius non impetrauit unicus,
charissimus, ut in suo mundo deessent sibi calumniatores
& maleuoli, qui diuina illius opera in partem pessimam
raperent. Vult ergo lege hac seruus nequam domi alienæ
solui, qua filius domi suæ tenebatur? Sed nec est tamen
à benefaciendo propter inuidos & maleficos cessandum.
Accipite Socratis orationem, quæ est à Platone in eius
Apologia perscripta. Si mihi uiri Athenienses in pręsentia

concedatis uitam hac conditione, ut ne post hac in sapientiæ inquisitione uerser, diligo quidem uos, sed Deo certum est parêre potius quàm uobis, ac quãdiu uiuam & ualebo, philosophari, atque unumquẽq; uestrum exhortari ad uirtutem non desistam. Et quando is qui eruditionem est nactus non præsentibus tantummodo, nec ijs quibus cum uiuit, prodesse uolet, uerum absentibus quoq; & posteris, sensa animi sui monimentis literarum ad diuturnitatem consignabit. Principio noscat se, & uires suas expẽdat, quibus polleat rebus, quibus sit scribẽdis idoneus: aptissimi omnium sunt ad monimenta ingenij tradenda posteris, qui iudicio præditi uegeto & acri, ad coniectandum sunt dexterrimi. Qui uero diligentia solum ualent, ingenio non item, ea sibi desumant, in quibus diligentia sit opus, non acumine: abstinebunt ab orationibus, ab historia, cui conciones sint admistæ, à prima philosophia, à pręceptis morum: tractabunt obseruationes, collectanea, nudos annales, emendationes autorum, collatis codicibus, quod fecit Valerius Probus, non addita sua coniectura: nam hoc munus est iudicij. Non eiusdem est & multa colligere, & de illis omnib⁹ exactam sententiam, & iudicium promere. Idcirco studiosi, qui nihil intermittendo multa legunt, multa audiunt, multa scribunt, & colligunt, iudicio ferè se ipsos priuant præcipuo bonorum omnium in uita. Danda est sua studijs relaxatio, & uiuidius est iudicium animi non fatigati. Cursus, saltus, deniq; labores omnes fortius ac ualidius ex interuallo exequimur. Scripturo multum est legendum, meditandum, scribendum, emendandum, ędenda paucissima: harum actionum hęc est, nisi fallor, proportio: lectio sit ut quinq;, meditatio ut quatuor, scriptio ut tria, emẽdatio redigat illa ad duo, ex his duobus unum proferendũ in apertum. Ad hoc opus maximi momẽti purior ab affectibus & sedatior accedat, quàm ad aliud quodcunq;, etiam pacem à Deo, & ueniam precatus. Veniet illi in mentem uocem dissolui statim, exaudiri à paucis, scripturam omnibus innotescere, & semper: idcirco nunq̃ nõ lædere, quæ hic sint mala: non sument in manus stilum, q̃diu ira, uel odio, uel metu, uel ambitione, uel qua alia praua cupiditate agitantur. Si eam deponere non possint, stilũ citius deponãt, ne quid

De scribendis operib⁹

uenení

ueneni in opus transfundatur animo, id est ex fonte. Postea scripseris ostēde ijs opus, à quibus recte admoneri te posse confidas, eorumq; sententiā attentus ac patienter auscultato, quam tecum æquo animo reputes, ut quę uidebūtur corrigas. Quanto satius est ab amico priuatim admoneri, quā ab inimico publice obiurgari? Sunt tamen noua quædam inuenta, quæ melius poterit autor ipse arbitrari, ac iudicare, alius quiuis. Primum quum pariet, ne afficiatur amore fœtus necdum uisi: quæ res uehementer iudicandi facultatem debilitat, quum priusquam cognoscamus, diligimus: quod parentes in filijs faciunt, qui nondum natos iā amant, quo fit ut mox censere de natis nō ualeant. Hinc quod Quintilianus consulit, opus aliquātisper seponat, ut ad illud pōstmodum refrigerato iā inuētionis ardore tan alienum redeat, lector, non autor: accedet multum iudicio ex dilatione, tum comparatione sui atq; aliorum. Quæ omnia si probe sit executus, opus tamen pergat placere, bonam debet autor spem concipere, placiturum quoq; alijs. De emittendo in publicum uersiculus est Horatij, Ne præcipitetur ęditio, nonumq; prematur in annum: ex cuius duabus partibus priori consentio, posteriori non item. Neque enim uidetur mihi in tanta uitæ breuitate expedire, ut nonus demum annus fœtum nobis pariat: sed neq; in uniuersum potest dari certa regula propter uarietatem ingeniorum, & operum: satis fuerit admonitam esse cuiusque prudentiam, non oportere æditionem tan immaturum partum ante tempus eijci. Nam re posita quacunq; necesse est, iudicium ante rite de illa statuat, quæ ad illam pertineāt omnia attente ac subtiliter circunspicere, quod fieri cogitationes pręceleres non sinunt, ut quę intentionem mentis in unum aliquid rapiunt penitus, & à contemplatione totius auertunt: itaq; fallitur scribens ipse, & falsus alios, qui se illius commiserunt fidei, in eundem secum errorem trahit: quodq; semel erit prauū, si de eo admoneatur à quoq, pertinaciter defendit, ne lapsus credatur, unde oriuntur sectæ feracissimum rixarum seminarium. Sin ipse errorem suum sponte agnoscit, non emendat simpliciter, sed ambigue, ac perplexe, nomini magis ueritati cōsulens: hinc sunt ędi tiones fictæ & refictę toties, ut aliquāto post nesciatur quę prima

Emēdatio.

Aeditio.

prima sit illarum, quæ altera, uel tertia, quæ autoris ipsius sententia, qua stãdum: idq; fit tanto confusius & incertius, si quo secunda, aut tertia, & alię deinceps recognitiones nõ peruenerint. Neq; uero me fugit, esse nonnulla, quæ primo quoq; tẽpore necesse erit euulgari: de quo genere sunt narratio rei gestæ ad plurimos uiuentium pertinentis, tũ quæ insectandi criminis in commune noxij, aut depellẽdæ à nobis calumniæ componuntur: ea satis fuerit diligenter esse à nobis excogitata & perscripta, nam dilationem res non ferunt: nec quæ sunt eiusmodi, præcipitata dici debent, sed maturata. Non desunt quæ deterit cura, non emẽdat: sunt enim ingenia tã subiti ac uiuidi impetus, ut eorum opera meliora sint effusa, q̃ refusa. Quæ post ęditionem uidebuntur autori ipsi parum recte expensa, corrigat planè, aperte, simpliciter, magis de claritate ueritatis solicitus, quã de sua ipsius: sed nec ipse iacturam ullã fecerit existimationis: quis enim est usquam adeo rerum humanarum expers, & ignarus, ut nesciat optimos quosq; & sapientissimos uiros tempore ac studio in melius proficere? an ego excellentis ingenij uirum nihil plus credã assecutum senem esse quàm iuuenem? iners profecto ac miserrimum est ingenium, cui non plus posterior dies, quàm prior adfert. Si libri sint dogmatici sparsi iam & euulgati admodum, cõsultissimũ erit librum correctionum exemplo diui Augustini cõponere: aut si quid erit addendum secundam ęditionem seorsim dare, ut fecisse uidemus Boethum Seuerinũ. Sin opus uel non continet dogmata, uel non adeo est diffusum, licebit, quod est apud poetam, male tornatos incudi reddere uersus, & opus reconcinnare, atq; etiam si res ita ferat, retexere de integro. Quòd si ab aliquo corrigatur, agnoscat beneficium, & palam agat gratias. Veritas enim pro qua nos in acie cõuenit stare, nullius est propria, sed communis omnium: q si ille in eam inciderit, irasci te non oportet, illi potius gratulare felicitatem, quam & tibi licet esse cum illo communẽ. Sed proculdubio ita res habet, qui pro ueritate certant, sic sunt animati, ut eam à quocunq; inuentam complectãtur: qui autem pro suis inuentis, id est pro suo nomine ac gloria, tanq̃ aras & focos, quicquid ab eis prodierit, tueantur; cuiusmodi sunt in omni quidem disciplina complures,

Aeditionis correctio.

sed

sed in iis potissimum artibus, quæ circa sermonem occupatæ sunt, grammatica, poetica, rhetorica, & ea, quæ cum his est coniuncta, philologia: primum quòd peritia uerborũ, ut recte est ab Augustino scriptũ, ualde inflat: deinde quòd horum opera magis uidentur esse illorum fœtus, quã quæ philosophi aut theologi conscribunt: orationem enim orator peperit, poeta carmen: ueritatem non peperit philosophus, aut theologus, sed natura: ideoq; uerax philosophus contradictionem opinionis suæ, naturæ potius interpretatur esse iniuriam, quàm sui. At qui falsum comminiscitur, ægrius fert repugnari sibi, quàm qui asserit uerum: nã uerum nemo gignit, falsum ex mẽdace ipso nascitur: itaq; qui uerum affirmat, propugnationem sui dicti naturæ, tempori, Deo committit: qui falsum, ipse sibi illius tutelam sumit. Accedit his, quòd uerba uelut facies & forma quędam sunt exterior, sensa autem interiora illa referunt, ceu ualetudinem & mentem: indignius uero formosi accipiũt cutem & liniamenta sua perstringi, quàm boni suam uirtutem: citiusq; uir probus malum se appellari æqui boni faciet, quàm speciosus deformem. Quæ ad mores non pertinent ea graue est ad alienum nos stomachum aut iudicium formare. In iis uero, quibus homines uel meliores fieri uel peiores possunt, publicos præfectos esse aliquos examinandis libris expedit, uiros iudicio, doctrina, probitate in toto populo præcipuos ac spectatos.

TOMI SECVNDI, QVI CONTINET Libros de Tradendis Disciplinis, siue de doctrina Christiana, Finis.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE PRIMA Philosophia siue de intimo naturæ opificio, Liber Primus, Tomi Tertij.

DE INTIMO NATVRAE OPIFICIO, hoc est quibus ex causis, qua ratione atque actione oriantur singula, crescant, existant, intereant, disserendũ est nobis hoc opere. In quibus omnibus scrutãdis tametsi magnis tenebris premitur nostra mens, tamen alium in hac uita habere eorum quæ sensuri aut dicturi sumus ducem, nec possumus, nec debemus, quàm quod illa & ui sua naturali, & usu ac meditatione consequitur. Ne dũ ea comminiscimur, quæ ratione nulla demonstrantur, in absurda figmenta incidamus, & somnia sequamur pro doctrina sapientiæ. Cui quidem rationis nostræ præceptioni ac monitis non solum auscultabimus in speculatione naturæ, sed in rebus etiam Diuinis cum omni cultu ac reuerentia uel spectandis, uel ut dabitur nobis, exponẽdis. Habitat enim Deus lucem inaccessibilem nobis, circumseptam caligine, ita ut nos corpore hoc peccati obsessi lucem non ualeamus intrare, nec perrumpere caliginem: & qui proxime ad deum accedunt, offundi se uicina caligine sentiant, & nõ assequi sese attestẽtur, quemadmodum uir ille cœlitus etiã illustratus fatetur: ego, inquit, nondum arbitror me cõprehendisse: tamen in illis ipsis quæ indicibili interuallo captũ nostrum omnem antecellunt, & uerbis ac humano loquendum est more, & ut ratio & iudicium nostrum assequitur, sentiendum. Ne si hunc spernamus ducem, in errores multos uagi atq; incerti prolabamur: furor est hominem relictis quæ homo capit, ea quæ non capit, affirmare, nisi quẽ constet magistro edoctum humanitate omni maiore ac potiore, quod paucis admodum tribuitur. Neq; uero usqueadeo mentis nostræ acies retusa est, quin eatenus ueritates prospiciat, quatenus hominum generi conducit: hoc enim beneficium est ingens hominum generi à deo tributum. Et

Dux uitæ mens.

humana

humana quidem iudicia sunt quædam naturalia, sunt alia siue artificialia siue arbitraria libeat appellare, siue etiam consulta. Naturaliter dicuntur iudicari, quæ ab omnibus eodem modo & semper: ut quæ usurpantur à sensibus: Itẽ quę à parte maxima, & ab ijs quorum ingenium integrum est, ac rectum, id est planè humanum, non deprauatum uel stupore, uel educatione quadam ferina, non studijs ac persuasionibus infectum, & detortum. Artis siue arbitrij, siue consilij sunt, quæ ab alijs aliter & aliâs censentur. Quod naturale est, non potest esse ex falso. Neque enim falsas de rebus opiniones humanis ingenijs Deus indidit: nec potest certius esse ueri argumentum, quàm omnes naturaliter sic sentire. Nam si magni alicuius & sapientissimi uiri autoritas iure habet momenti plurimum, quanto habebit maius autoritas generis humani, & quidem à natura uerissimo, ac certissimo doctore instituti? Quid ignorat DEVS, aut quid est, in quo uelit nos falsos? uult ille nos opus suum ueras de se ac rebus omnibus habere sententias, nec inscitia nostra illi potest ulla ex parte prodesse. Auspicate de hoc tanto ac tam mirabili opificio dicturi ab illo exordium cepimus, à quo sunt rerum uniuersarum origines, in quo media, ad quem exitus, quemadmodum à sancto Apostolo est traditum. Apparet ergo à natura esse nobis inditum Deum esse, quando nulla est tam barbara, atq; immanis natio, cuius non animum intelligentia atq; informatio imbuerit Dei. Quisquis oculos in sublime ad tantã tã'q; admirabilem speciem attollens consyderat ordinem & cõstantiam cœlorum ac temporum, profecto dubitare nullo modo potest, quin à præstanti aliqua sapientia hæc administrentur. Tum quæ sunt naturalia, in ijs apertissime se produnt, quę repentina consilium omne excludunt. Atqui in lætis aut tristibus subitis, sæpe etiam in admirandis, quũ affectus arte non possunt regi, oculos sursum omnes dirigunt, & opem illinc poscunt, aut gratulantur aut uenerantur, ac adorant: quod est clarissimum signum, existimare eos illic habitare potentissimum autorem ac rectorem omnium. Nam quòd sursum oculos erigunt, quum princeps naturæ sit ubique, hoc significant, dignissimum esse locum illum, quæ sedes dicatur, & quasi regia principis omnium.

Humanũ iudicium.

Deum esse.

Tum illius & uis & sapientia, potissimum cœlo declaratur, sicut à Diuino uate dictum est, Cœlos enarrare gloriam Dei. Verum quisquis Deum nominarit, indubie rem putat se nominare sapientissimam, potentissimam, optimam: magnúmque ducit nefas esse, si quis contrà de Deo sentiat. Quid enim sapientius, quàm qui hæc regit, quæ uel sola contemplatione stupefaciunt omnium mentes? Quid potentius, quàm cui hæc ultro parent? quid melius, quàm qui hæc condidit omnia tam pulchra? tam grandia rei nullius indigus? quíque tantas commoditates rebus omnibus conditis ad se conseruandas progenerat? qui tam lentus est ad se de ijs ulciscendum, à quibus numen suum nefandis facinoribus uiolatur: neq; enim inter hominum scelera adeò tum crebra, tum etiam grauia, & abominanda momentum temporis perseueraret mundus, nisi ille, qui hæc regit esset optimus, & proinde longanimus. Ergo quia sapientissimus est, omnia in finem aliquem constituit, & quia optimus in finem bonum. Non enim sapiens temere aliquid aggreditur, nullo præposito sibi fine, quem spectet. Nec bonus aliud spectat, quàm bonum. Et quia potentissimus, facile quæ sapientia ad finem illum esse congruentia iudicarit, exequutus est. Nobis quidem propter tarditatem ingeniorum, & maximarum rerum inscitiam, ortus, progressus, exitus, & causæ singulorum ignoratæ sunt. Fieri tamen non potest, quin ille maximas habeat, & in minimis rebus causas, alioqui non esset qualem natura ipsa docet, sed neque alium uel mens ipsa potest sibi cogitatione fingere. Verum illius sanctæ & reconditæ uoluntatis rationes ac consilia occulta sunt nobis. Itaque uæcordis est earum rerum causas inquirere, quæ causæ non sunt ab illo foras proditæ, sed in consilio ipsius reseruantur. De quo est in sacris literis: Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit. Tales sunt causę eorum, quibus illa sapientia pro instrumentis utitur sui finis, nam hæc sunt uoluntatis eius, sicut artificis in paritate similium instrumentorum hæc sumere ad opus magis quàm illud: omnia enim Deo sunt ad quoduis opus paria, nec minus commode alijs posset uti ad eundem finem, quàm illis quæ sumit: ut ignem esse calidum, glaciem

Deus.

Causæ uolũtatis dei.

ciem frigidam, hominem sic esse compositum, sic ali, sic uiuere, tot cœlos, tot stellas, nõ pauciores, nec plures. Hæc naturę, id est huic opificio sunt prima, nobis postrema, ut nec nos, nec illa ulterius progrediamur: Illa quę ibi incipit, nos qui ibi sistim⁹. Deo uero media sunt, ac instrumēta uolũtatis. Quippe non aliud sunt rerum naturæ, quàm illius instrumenta. Quærere cur non plura astra, cur non pauciora, cur non aliter dispostia, Item de elementis, de formis animantium, denique de numero, magnitudine, dispositione, uiribus earum rerum, quibus constat hæc tanta uniuersi molitio, hoc uero est uetita septa transcendere, & impudēter ingerere se in arcana diuinitatis. Illa enim omnia uoluntatis sunt illius, cuius consilium nescio an communicatum sit angelis, certe nobis occultum est. Quæ uero his positis, sequuntur, naturæ sunt. Et naturæ legibus sancitis, ut ignis lignum exurit, nõ saxum: stomachus humanus panem & carnes concoquit, non stupas. Luna plena deficit, silens uero solem abscondit. Longiores esse dies in æstate, quàm in hyeme. In quibus cõiecturas quasdam inuenit hominum inquisitio: nam scientiam non meremur, & peccato contaminati, & proinde graui mole corporis oppressi: Sed neque est nobis necessaria. Nam uidemus omniũ quæ in hoc sublunari sunt mundo principem esse, ac præsidem hominem constitutum. Quando non beluis sunt hæc parata, quæ uti nesciunt: finem uero quum aliquem etiam in minimis ac uilissimis esse rebus sit compertum. Nec mirum, quando, uti diximus, à DEO nihil est temere aut frustra conditum, nempe à sapientissimo. Hominis autem tam excellentis naturæ nullum hic uidemus, imò eum anxie & irrequiete aliò pergere, dum hanc uitam agit, apparet eum aliò tendere ac spectare. Nec quicquã homine esset uel uanius, uel miserius, si huc tantum omnes illius actiones cogitationesque referrentur: quum eum palàm sit nunquam quiescere, semper in solicitudine, & cura futurorum iactari, nunquam potiri uotis, quibus in totum acquiescat: optare semper, quorum nunquam fiat compos: qua de re alibi erit copiosius differendi locus. Quapropter aliorsum dubio procul, quàm ad uitam hanc pertinet, nempe ad alteram quã assequetur his uinculis corporis & peccati

Hõ princeps sublunarium.

solutus. Vt quemadmodum in locis maternis tantis contectus inuolucris, per nouem menses huic luci formatur, sic in hoc corpore illi alteri paretur: quod tantum mysterium intellectum esse à L. Seneca magnum est indicium, quãtopere ad ueritatem omnem mentes nostræ sint à natura conformatæ, quæ si uelint studiose nauare operam ad ea peruenient, quæ impijs, atque imperitis incredibilia uidentur. Sed reuertamur ad id, quod cœpimus. Quemadmodum ergo in utero sensim robur accipit, & condiscit hanc lucem, atque aërem posse ferre, sic nunc exercet se per uirtutem, ut tantæ illius lucis aspectum sustineat, in qua est finis eius, ad quem est conditus. Nam in eo positus nihil requiret amplius, plenus gaudiorum & securus. Sed hic eum contemplari est uelut præfectum huic orbi, religionis capacem ac Dei cognoscendi: Et quia cognoscit tantum bonum, etiam amat: nam uoluntas in bonum fertur, prona nutu suo, ut mentis acies in uerum. Porrò quod amatur, expetitur, quid enim amatur nisi pulchrum, & ideo expetibile? Amor enim uinculum est unicum rerum spiritalium: Siquidem non alio glutino possunt illæ copulari. At quòd homo natura id expetit, euidens signum est posse assequi: quando ad impossibilia naturales cupiditates nõ accepimus. Ad hoc quidem habent omnes insitam à natura expetitionem, quam reprimunt tamen nonnulli tanquam improbum uotum, & impossibile desyderium, quum se tam pusillos reputant, illum uero tantum, sicut in humanæ quoque fortunæ magnitudinibus usu uenit: idcirco opus fuit medio aliquo, quod complexum in se sublimis & infimi naturam desperationem adimeret, fidutiam augeret, ut ab humili ad excelsum per illum ascenderetur. Sed hominem hunc siue iam tantarum rerum dominum, siue tantis bonis destinatum instructum fuisse præclarissimis à DEO ad tanta munera facultatibus credi par est: nam qui sapientissimus iussit finem peti, idem optimus facultatem & instrumenta finis consequendi uoluit attribui: potentissimus tribuit, fuit igitur ornatus & quasi armatus uiribus, & firmitate corporis, ut ipse mancipiorum suorum dotes excellentius possideret: celeritate intelligentiæ, qua mundana & diuina facile percurreret, quum uellet, quum

esset opus: tum luce iudicij, & cõsilij, ut quid & cuius quidque esset pretij momẽtíque censeret, in ijs quorum erat dominus factus: æquitate etiam uoluntatis, ut quæ conformia essent summo illi & soli bono, cui erat uni pariturus, sequeretur, quæ contrà deuitaret: ut hoc denique obsequio & amore coniungeretur ei, quo nihil habuit charius, & proinde neque optatius. Nunc uero quum & corpore hominem cernamus morbidum, & seruum eorum, quæ illi deus subiecit, tum intelligentia tardum, & consilij tenebrosi, & uoluntatis prauæ, indubie degenerasse apparet ab illo homine, qui quum huic mundo erat à DEO præfectus, tum ad tanta bona conditus ac destinatus; nos peccatum scimus esse causam, quo desciuit à principe & imperatore suo Deo. Quidam philosophorum naturæ progressu eò peruenerunt, ut dicerent animas hominum in istis corporibus tanquam in ergastulis uinctas magnorum scelerum pœnas dare. Sed de imperio rerum & fine destinato utrum retinuerit, utrum amiserit, ex relictis ac perditis facultatibus est intelligere: Ademptæ sunt uires & celeritas cognoscendi: hinc ad regendum potentia, tum obedientia subditorum, ergo & regnum cuius hæc erant instrumenta: & in eius corpore uelut nota quædam censoria inusta est rebellionis primæ, ut menti nec corpus nec affectiones obtemperent, magna quidem & deploranda iactura, sed huic maximam adfert consolationem spes finis, quæ sumitur ex facultate ad eum consequendum relicta. Nam in delicto illo quum homo quantum in ipso erat, ius sibi omne præcideret ad finem, DEVS tamen illius misertus castigauit filium, non abdicauit. In illo utique scelere dominatum amisit orbis, non tamen, quod magis expetendum est, penitus eum reiecit Deus à fine: idcirco nec instrumenta & ueluti uiaticum sustulit, quo ad eum perueniret: tantúmque ei reliquit luminis, quantum sat esset ad ingrediendum illa uia, quæ rectà ad felicitatem deduceret. Nunquam eo lumine sustinuit Deus orbari prorsus hominem, quod ei de suo lumine quotidie accendit. Nunquam enim fuit ulla uel tam stupida & socors natio, uel tam cæca ætas & caligine oppressa, in qua homines ignorarint illa, quorum scientia ad felicitatem eos

perduxisset, si essent exequuti. Ideo de filio Dei, quæ est diuina lux & sapientia dicitur, quòd illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum: perdidimus ergo res & imperium, sed nobis uera bona diuino beneficio, seu uerius indulgentia relicta sunt. Ad cognitionem quoque rerum naturæ id reliquit facultatis, quo assequeremur, quod uitæ huic tuendæ satis esset, sed labore tamen, cura, intentione magna animi: non quod eruendæ sint res è tenebris, sed quòd tardius est factum nostrum ingenium, & debilior mentis uis casu illo flagitij & discessu à lumine. Neque enim tenebris sunt res copertæ, sed nostræ mentes: nonnulli tamen quę sunt in nobis uitia, in naturam transferunt: uerum neque hac ignoratione quicquam accepimus iacturæ ad eam perfectionem, quæ sita est in adeptione finis. Nam amplior causarum cognitio pulchra quidem est, & uoluptatem habet permagnam intuitu speciosissimi spectaculi, ut Virgilius felicē eum uocet, qui potuit rerum cognoscere causas: Sed tamen hactenus modo necessaria, quantum sat est ad parandam & conseruandā uel uitam uel uirtutem, & uitam propter uirtutem: quò uidetur etiam Virgilius eam ipsam deducere felicitatem intelligentiæ causarum,

Tenebræ in nobis, nō in reb9.

Atq; metus omnis, & inexorabile fatum
Subiecit pedibus, strepitumq; Acherontis auari.

Atqui istud relictum est humano generi ex tanta opum iactura. Anxia uero illa cognitio adeo nō est ad parandum, quod petimus, necessaria, ut non raro etiam illinc abducat. Multi enim acti dulcedine scrutandi cur quicq; fiat, & quomodo, à cœlestium rerum cura & cogitatione auocantur, & à cultu uirtutis, dum illis suis studijs tanquam à Sirenis occupatis nec regere uacat populos, nec domos, nec suos ipsorum mores componere, per quæ ad felicitatem illam contenditur, nec aliter licet: maximásque & præcipuas uitæ utilitates deserunt, dum illis suis uoluptatibus immodice indulgent: non aliter quàm qui ludendi aut libidinis delectatione, subtrahunt se à negotijs serijs. Atqui dicat aliquis, ut Aristoteles, naturale est hoc hominibus sciendi desyderium, & cognoscendi rerum primordia, progressus, exitus, quid ergo inane penitus euadet? minime

uero?

uero: imò quia nequit in totum frustrari, expleri autem in uita hac uidemus non posse, colligendum tanto philosopho fuerat, aliquid post uitam hanc restare ubi expleretur. Breuis est homini hæc uita concessa, ut in ea se ad alterius felicitatem exerceat per uirtutem, & paret, in hoc unum intentus, non impeditus aliis curis: si hoc rite fecerit, consecuturus quæ concupiscit. Nam quum illi erimus coniuncti, & quasi unum per amorem facti Diuinæ sapientiæ, in qua sunt thesauri omnes scientiæ & cognitionis, dimota, qua nunc occultatur caligine, ibi permittetur nobis omnia ex pleno, & puro haurire, ut animus noscendi auidus facile se expleat, sitimque illam exatiet: quod in Phædone Platonis docet Socrates, & Cicero ex Platone. Nos tamen intereā dum hanc uitam degimus, siue quis eam peregrinationem, siue exilium nominet, quædam annotauimus huic itineri conducentia: earum causas inquirere & utile est in præsens, & quia nobis utile, ideo se in hoc nobis natura magis indulgentem præbet, quæ paratiora semper tribuit, quæ prosunt. Ex singulis enim aut quæ uiderūt oculi, uel audierunt aures, & alii sensus in sua quisque functione cognouerunt, mens nostra præcepta efficit uniuersalia, postquam illa inter se contulisset, nec quicquam simile obseruaret in contrarium. Incerta quidem hæc sæpe, nam res & temporibus mutantur, & locis, & falsa deprehenduntur, quæ erant inter eruditos longo tempore receptissima. Sed qualiacunque è re hominum fuit cōsignari, & tradi per manus: nam satius est rara negligi, quàm non annotari, & tradi frequentia. Multi in unum contulerunt quisque sua, & simul præsentes, ne in colligendo falleremur, ne fieret uniuersalis canon ex uno aut altero experimento, & quia tempus res mutabat, uetustatem consuluimus, cui prospexerunt maiores prodendis iis, quæ ipsi usu suo obseruassent. Tum ne locorum uariis naturis falleremur, quod operis quoque loco natura exerceret, & quasi miraculum ostenderet, sumus scrutati. Sic emendicauimus aliquid, quo hanc egestatem sustentaremus. Nam nihil est minus uerū, quàm quod prouerbio iactatur quorundam ore trito, inter omnes sciri omnia. Melius illud, quæ cuncti sciunt, minimam esse portionem eorum,

Regulæ uniuersales.

quæ ignorant. Et quandoquidem tam multi ad sustentandam hanc inopiam contulerunt, nemo enim est, qui non aliquid in suum uel alienum usum inquirat: nam ad disciplinas nobis utiles exculpendas uires & naturalem quandam industriam unusquisque habet. Ideo diligenter sunt animaduertenda uerba, quibus quisque obseruata sua communicauit, ut intelligamus quid sit id, quod perhibetur. Prouide Dioscorides Cilix, quum herbarum historiã scriberet, singularũ nomina multis linguis expressit, ne ignoraretur, de qua herba diceret, quod tantopere conduceret cognosci. Ad hoc uis prope omnis sciendi atque intelligendi in uerbis est sita: nam uerbis sensa consignantur, & quæ quisque mente ac cogitatione assequitur, uerbis exprimit, ijsq; quantum facere potest coniunctis cum explicatione naturæ rei cuiusque. Itaque diligenter communis uerborum usus est animaduertendus: ex quo plurimæ in omnibus disciplinis & existunt quæstiones, & profligantur. Quod est uidere apud Aristotelem, Platonẽ, & alios. Quanquam quid Philosopho tribuendum sit consensui loquentium, aliâs dicemus, ut spero. Teneat philosophus sensum communem in uerbis, sed de illo differendo adsit modus, ne non tam in rebus uideatur esse occupatus, quàm in uocibus, quod alienum est ab eius professione. Tum ipse, ut quiuis alius, quæ dicat, ea quoad eius facere poterit, lingua & uerbis de uulgo sumptis eloquatur. Quocirca communis sermo exacte cognoscendus est ei, qui ex collatione minutorum assium, aliquas diuitias corrogat qualescunque, id est, aquam ex stillicidijs. Ideo disciplina hæc, quæ à nobis in præsentia instituitur, accommoda est principijs omnium artium. Nam causas & origines rerum, quæ aliæ tanquam principia inexplorata accipiunt, principio enim nihil est prius, hæc contemplatur, & explorat. Tum uerba communis usus enucleat, quæ cæteræ uelut tecta cortice accipiunt bona fide, nihil metuentes fraudis: hæc enim fraudem, si qua delitescebat, retegit, quæ singula scrutatur. Ita aliæ hinc mutuantur illa prima, & quasi fundamẽta sui ædificij. Est etiam ad usum uitæ apta, & ad bene sentiendum iudicandúmque, intellectis ijs, quæ uersantur in usu communi hominum. Postremo ad uniuersales

Ad quę utilis disciplina hæc.

uersales statuendas regulas animaduerso quantũ fieri possit, naturæ artificio, & ad experimenta adiuncto pro norma, quæ omnia de natura rerũ uolo intelligi. Ingredimur ad cognitionem rerum ianuis sensuum, nec alias habemus clausi hoc corpore: ut qui in cubiculo tantum habent speculare unum, qua lux admittitur, & qua foras prospiciunt, nihil cernunt, nisi quantum speculare illud sinit: ita nec nos uidemus, nisi quantum licet per sensus, tametsi foras promicamus, & aliquid ulterius colligit mens, quàm sensus ostenderunt. Sed quatenus per eos conceditur. Assurgit quidem supra illos, uerũ illis innixa: illi ei aperiunt uiam, nec alia egreditur: alia quidem esse iudicat, non tamen alia intuetur. Ergo nos quæ dicimus esse, aut non esse, hæc aut illa, talia nõ talia ex sententia animi nostri censemus, non ex rebus ipsis: illæ enim non sunt nobis sui mensura, sed mens nostra. Nam quum dicimus bona, mala, utilia, inutilia non re dicimus, sed nobis. Et sensus interdum adęo sequimur duces, ut quomodo illis uideantur, ita etiam pronuntiemus uulgo, quamlibet mens contrarium statuat: ut non esse dicat ea Cicero, quæ tangi, aut cerni non queant, animo tamen atque intelligentia comprehendantur. Quocirca censendę sunt nobis res non sua ipsarum nota, sed nostra æstimatione ac iudicio: nec protinus sententiæ accedimus Protagoræ Abderitæ, qui talia esse dicebat quæque, qualia à quoque iudicarentur: de quo à Platone & Aristotele iure reprehenditur. Neque enim qui dicimus ex iudicio nos nostro de rebus statuere, ijdem & ueritatem rerum ad nostrum iudicium detorquemus. Nos ergo cognitionem seu iudicium habemus sensuum, phantasiæ, mentis. Sunt quæ uisus cognoscit, ut colorata, & lucida: sunt quæ auditus, ut soni: sunt quæ tactus, ut calida, frigida, sicca, humentia, aspera, leuia, dura, mollia, grauia, lenia, densa, subtilia: Sunt quæ gustus, sapores: sunt quæ odoratus, quod nomen ipsum adfert odores. Sunt etiam communia quibusdam sensibus, ut magnitudo, numerus, sub quibus coniunctum, & separatum, & hinc quadam tenus totum pars: ad copulationem quidem, non ad unitatem, quies, motus, figura, sub qua status, & dispositio partium, ut sedere, iacere: & quæ sunt contraria tenebræ, silentium: & quæ assimulata,

Prima rerũ diuisio.

Diuisio rerum.

Sensibilia. mulata, ut colores Iridis, & palumbis in collo: quæ sensibilia dici possunt. Phantasia ex coniunctione sensilium aliquid colligit, quæ ferè sunt hæc. Ex sensilibus sine alia ratiocinatione, id in quo solent esse nempe subiectum illorum, ut ex colore, forma, statu, figura, hominem, leonem, capram: ideo fallitur similitudine accidentium, ut aues quæ ad pictas uuas occurrerunt: & ille, qui pictum uelum dimouebat tanquam uerum. Ita omnia composita naturalia huius sunt notitiæ: tum colligit ex sensili exteriore actionem, ut ouis aut canis de forma maleficium: uel ex memoria, uel cæco stimulo naturæ necessario sibi. Tum ex actione agens cognoscit, uelut ex calore ignem: quod

Phantastica. posset ad primum referri. Quæ omnia uocentur sanè phantastica: hæc homo cum brutis habet communia, atque ideo toties in illis decipitur. Cæterum ex ijs, quæ sensus attulerunt, quæque commiscuit & commenta est Phantasia, quædam facile adhibito iudicio deprehendit recta & breui argumentatione: cuiusmodi sunt ex causa effectus, ex effectu causa, ex actione finis, ex instrumento actio, omnia denique quæ per instrumentum inueniendi ueri solent exculpi, adhibita cuiusque artis materia, idque in rebus quæ omnino exterioris huius naturæ constant opere:

Deprehensa. quæ à nobis dicantur deprehensa. Sunt quæ mens ardua quadam assurrectione supra sensus, & magna indagine inuestigauit, non solum recte, sed oblique & ambagiose, non tantum quia aliquid esset, aliquid esse, sed quia aliquid esset, aliquid non esse, aut contrà: huius generis sunt DEVS, angeli, dæmones, mentes, immortalitas, uirtus, uitium, scientia, prudentia, felicitas, & omnia quæ

Indagata. Inquisita. sub sensus non cadunt: quæ dicantur indagata siue inquisita. Et hæc quidem naturalia sunt, id est, quæ natura sua constant, non intelligentijs nostris, aut operibus. Nam nos imitati sumus naturam aliquid etiam agendo. Excogitauit mens nostra, quod ageret ob finem aliquem, quæsiuit apta instrumenta, operata est, & partim substitit in

Excogitata. effectione, partim opus ex ea peperit: omnia hæc sint excogitata: in quibus continentur artes omnes ac disciplinæ, prudentia tota, administratio rei priuatæ, & publicæ, geometrica, & arithmetica, & musica, non quæ natu-

rali

rali constant effectione, sed quæ humanis ingenijs, quæ perfectius intelliguntur à nobis, quo mens magis excolitur usu rerum. Sunt quidem hæc in natura, sed à nobis manarunt, & sine nobis inania sunt, nulliúsque efficaciæ, quatenus quidem talia. Sunt quæ penitus confinximus, sed in rebus, ut honorem, calamitatem, iniuriam, contumeliam: quæ cessante quadam nostra persuasione, nulla essent: hæc nominentur conficta. Illa uero quæ commenti sumus sed extra res, ut chimæras, & centauros, nullo sint nobis loco, nullo ordine. Quæ uero hactenus diximus, pertinent ad ea, quæ sunt: nam & in futurum, & in præteritum quum se acies nostra tendit, & alterutra contemplatur, memoria utitur in actis, prospicientia in his, quæ deinceps sequuntur: appellemus hæc prospecta, illa respecta. In præsentia ita exposuisse uniuersalitatem rerum suffecerit. Nam qui in obscuris uersantur locis, non quid sint res audent definire ac affirmare, sed quid ipsis uideantur: utilis est hæc annotatio ad cognoscendi exercitationem. Prospecta dicimus fore, respecta dicimus fuisse, cætera dicuntur esse: quoniam sicut posui, ad censuram nostræ intelligentiæ de essentia cuiusq; rei loquimur, sed quæ, & cuiusmodi sint singula procedenti opere subtilius explicabimus. Neque enim omnia possunt simul tradi: paulatim sunt rudiora elimanda, & ad superiora est per inferiora ascendendum, ut figura quadam tradantur prima, hinc exactius reliqua, non tam ut se habent ipsa, quàm ut intelligi à nobis possunt. Quemadmodum uera bona omnia sunt in DEO, in rebus uero ab illo genitis imagine tãtum quadam ad illam ueritatem effičta, ita esse uerum in DEO est, ab illo communicatur rebus alijs omnibus: & hoc est primum munus, quod à DEO datur rei conditæ, & tanquam fundamentum aliorum munerũ: omnia enim quæ DEVS condidit, esse ab illo acceperũt: ut esse possit quodammodo sic crasse declarari, quod DEVS dat primum omnibus, quæ creat. Nam ut nihil est supra esse, omnia sunt sub eo, aut certè nihil est eo ulterius, ita mens nostra facilius nomen intelligit, quàm exprimit rem: imò illi alia omnia per ipsum uel additionem ipsius declarantur. Ab essentiæ nomine ens est deriuatum.

Conficta. Prospecta. Respecta. Esse. Ens.

Res. Rei nomen tritius est Latinis auribus. Ideo ex illa generali significatione in alias permultas distribuitur: ut significet modo statum, sicut respublica, priuata, familiaris: & pecuniam, ut facis rem: & ut sit aliud à personis, quemadmodum in causis forensibus: & aliud à uerbis, ut:

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur:

Et aliud à futuris, ut de re dicas, non de spe: & aliud à præteritis de re morbi differe, non de causa: & pro commercio & negotio quocũq;, ut res est tibi cum duro homine: etiam pro rebus gestis, siue actis, ut res Apostolorum scripsit Lucas: & pro cõmodo atq; utilitate, ut in rem esse: est & quiddam generalius, quàm ut possis uerbo uno exprimere, uelut de re uxoria, de re rustica, de re bellica, & nauali: quæ Laurentius Valla obseruauit: nec solum in Latino sermone, uerumetiam in aliis linguis, quod illi rem uocãt, in tam multa diffundunt. Sed certè ens modo sit receptum appositius exprimit uim sui significatus, quale est Græcis τὸ ὄν, q̃d Seneca quæritur se uno Latino uerbo non posse exprimere. Sed potest usu tritum fieri: quam Latinorum morositatem iure Quintilianus accusat. Pergamus porrò entis formas, modosq; declarare: Id quod sensili est tectum & quasi cõuestitum, quod appellemus sanè sensatum, ut ab armis armatum. In eo est sensile, & moles illa exterior, quam sensile operit; tum quiddam intimum esse necessum est, quod nec oculis, nec ulli sensui est peruium, à quo manant actiones & opera, ut in homine consilia, & ratio: in arbore frondes, flores, fructus: in cane latrare, & leporem persequi. Quòd si intereat sensatum illud, & aliud pro eo succedat, ut quum homo perit, & existit cadauer, quum arescit arbor, & remanet lignum emortuum, tum ex ligno fiunt cineres, restãt quidem multa ex sensilibus, manet moles, aut cõiuncta, ut prius, atq; eiusdem tenoris, ut in cadauere: aut sparsa, ut in cinere & fumo, actiones tamen amplius non sunt eædem: idcirco nec fons & quasi caput actionum est idem, nempe uis illa intus latens. Nam in cadauere eadẽ est moles, & tota exterior facies, non tamen sensus, nec mens, nec actiones, quæ prius. Vis omnis ex actionibus deprehenditur, ut facultas artificis, & ciuilis potẽtia: neq; enim uim, aut facultatem, aut potentiam ipsam cernimus, nec sensu

Sensatum. (margin, beside "mas, modosq; declarare")

Vis. (margin, beside "nec actiones, quæ prius")

ullo

ullo usurpamus, quę in penetralibus sita est cuiusq; rei, quod non penetrãt sensus nostri hebetes. Et quàm est generosa, & actuosa uis hæc, tam moles illa in qua residet abiecta & torpida: ideo nec actione ulla uel opere potest cognosci, quam non habet iners, & perpetuum segnis. Tegitur quidem sensilibus, quæ illam utcunq; spectandam præbent: sicut dicimus intueri nos hominem, cuius uestimenta solum intuemur: idcirco species illius iure dici possunt, & forma, quòd informem forment, & facies, quòd quasi faciant esse, sine quibus infecta esse uideatur ac rudis. Cęterum torpens illa & qualiscunque eius natura melius capitur, quum res priores cadunt, posteriores surgunt: ut quum bos perit aut ligna comburuntur. Nam quod uiribus alijs discedentibus, alijs subeuntibus quasi hospitium illud temporarium præstat, moles hæc est, quæ materies nominatur. Ea est uelut ingens quædam massa, & sicut Græci dicunt, ὕλη, quasi sylua per totum mundum diffusa: ex qua portiunculas assumens autor omnium addit uim illam, & existit unumquodq; ex ijs, quæ tam pulchra & uaria in mundo disponuntur homines, animantes, stirpes, lapides, metalla, uires illas præstantiores Deus condidit, quarum unicuique aliquid de sua potentia & sapientia est impartitus, alijs plus, alijs minus, prout quodq; fecit suorum munerum capax. Nos autem in tanta re imago aliqua ad intelligentiam diriget. Quemadmodum pinsuri panem massæ addunt fermentum: & coacturi caseum lacti indunt coagulum, & ut uolunt per panem uel caseum conficere, ita multum aut parum fermenti & coaguli admiscent. In pastillis quoq; odoriferis stymmati, quod est corpus & materia succus infunditur, quod est ex olei generibus, quæ nominãtur hedesmata, unde uaria fiunt pastillorum genera pro ratione succi. Et sicut multa habemus sigilla, quæ eidem ceræ imprimimus, ita Deus massa hac utitur ut lacte, ut corpore stymmatum, ut massa farinæ: fermenta autem, coagula, succos habet uarios quasi in pixides distributos: sumit partem massæ, adiungit particulam fermenti, uel coaguli: quibus massæ partibus ex eadem fermenti pixide applicat, hæ sunt earũdem uirium: ut duo homines, duo equi, duæ arbores quibus ex diuersis, diuersarum: sicut homo & canis: illa dicuntur

Moles. Species. Forma. Facies. Materies.

tur

tur eiusdem naturæ & rationis, hæc uariarum. Ergo diuersitas hęc ex fermentis nascitur, non ex massa: fermenta eñi sunt multa, massa uniusmodi: nec est ulla, quæ non quamlibet uim possit recipere: subacta certè & parata recipit. Oẽs sunt æque torpidæ & segnes, sedes tantum uirium: quarum quidem experimur quotidie casus, interitus, ortus nouos. Materies quantumcunque dissipetur, manet tamen, & facilem se his mutationibus præbet: ut de eodem appareat esse fonte, quæ eiusdem sunt ingenij. In sublunari mundo facile id potest intelligi: de cœlesti materia dubitarit quis, ut quę non uidetur esse eiusdem naturæ ac nationis, cuius hęc nostra: nec enim fluida est, sed firma, & constans. An id ex forma ei uenit, non suopte ingenio ac nutu? Sed hoc certè nullus mortalium definierit, qui in cœlis nunquam est uersatus: adducor tamen uerbis diuini Philosophi, & quem illa sapientia edocuerit opifex rerum, ut existimem diuersę esse naturæ. Moses enim librum originum mundi sic exorditur: In principio creauit Deus cœlum & terram, ut hoc dicto duæ materiarum rationes ac notæ uideantur designatæ, non duæ corporum essentiæ: addit terrã fuisse uastam, atque incompositam, & opertam tenebris. Quid potuit significantius dici de hac nostra materia eorum, quæ generationes ac interitus accipiunt? ea est fluctuans, inculta, & tenebris obsita cerni ut non queat: additur ei facies, formatur, & excolitur sigillo impresso, uel fermento adiecto. Hęc sunt duo frusta ex quibus sensata omnia conglutinat, seu uerius commiscet Deus. Idcirco primordia dicuntur sensatorum: neq; uero necessariam esse uideo priuationẽ illam Aristotelicam, utique non magis, quàm noctem ad diem: sed Aristoteles ne in totum dissentiret ab opinione ueterũ, quæ pugnantia fecerant principia mistorum naturæ, priuationem, id est, uim discedẽtem pro principio addidit materiæ ac ui sequenti. Atqui non timide solet à priscorum sententijs discedere. Sed profecto non potest esse principiũ rei cui aduersatur, & quam impedit. Nec aliter ex priuatione fit sequens uis, quàm ex ludis Olympijs Gymnici, dies ex nocte, & omne posterius ex priore: quod ipse idem fatetur generationem non esse. Iam cur potius composita naturæ ex contrarijs sunt conflanda, quàm ex consentientibus?

Materia cœlorũ.

Priuatio.

bus?

bus? quòd si contraria exiguntur, hoc est, diuersa, tam sunt diuersa materia & uis, quàm duæ uires. Cæterum quando materies una est omnium, non potest rerum discrimen ex illa sumi ut sint hæc, uel talia. Ex uiribus uarietates exsistũt in rebus & inde nomina. Porrò in nominibus rerum, alia essentiam rei significant, alia affectionem modum quendã quo res se habet: qui modi adferũt enti nomẽ aliud, quàm quod ex essentia sua sortitum est, ut materiæ huic si uis nutriendi & emittendi frondes, flores, fructus indatur, fit arbor, quod nomen est essentiæ illius: sin humilis sit, aut russa, aut uiridis, lenis, aspera, hæc nomina modum quendam rei dicent, & proceritas, & color aliud ei nomen quàm pro essentiæ suæ ratione dabunt: hi essentiarum modi atque affectiones à Græcis apto nomine συμβεβηκότα nominantur, quod essentiæ contingant, à nobis uulgo accidentia: possunt etiam uocari accedentia, adiuncta, addita, adhærentia, seu inhærentia. Sed hæc essentiam non mutant rei, cui adhærent. Et cui hæc adiuncta innituntur tanquam fundamento primo substantia nuncupatur. Ea & recipit adhærentia, & mutat illa, aut certè liceret sine casu suo: nec ipsa cuiquam adhęret: addita uero cui substantiæ semel affigun tur in ea manent perpetuo, nec migrare possunt, sed in uestigio interire. Quin ipsa inter se alia aliis præbent fundamentum, ut olor candori, candor extensioni, & densitati: fundamentum tamen primum, & omnium est substantia, ideo sic appellata, quòd aliis subsistat: Græce ὑπόστασις ut uideat aliud respicere, nẽpe accidens, sicut & hoc substantiã. Duo enĩ hæc ita sunt inter se cõplexa, ut nec accidens inueniri possit seiunctum à substantia, utiq; in hac naturæ institutione, nec substantia nuda adhærẽtibus, id est, sine modo aliquo, & ratione qua se habeat. Quocirca à plerisque omnibus quæsitum est, essent ne substantia & accidens distincta, si nõ loco, certè essentiis: ut in panno madido aliud pannum dicimus, aliud humorem. Quidam negarunt duo esse: alii omnia distinxerunt, & interminabili adhærẽtium numero obruerunt non naturam, in quam illis nullũ erat ius, sed ingenia discentiũ: alii quædã separarũt, ut colores, sapores: quædam unierunt, ut motum & figuram: difficili profecto discretione, in qua ægre dixeris quid sequantur.

Varietas rerũ ex uiribus.

Accidẽtia.

Substãtia.

Substãtia & accidẽs an distincta.

Ita res in uarias sectas est discisa, & agitata affectibus, non scientia, quæ in ea re nulla esse potest. Nam substantia & adhærens adeo sunt complicata, ut non modo sensu explicari non queāt, sed nec cogitatione, ut imago utriusq; capi separata possit ab animo nostro tanto artifice imaginum. Quippe mens nostra clausa hoc corpore subsistentiæ imaginem nō assequitur nudam adiectis. Nobis tamen omnia ea sunt, quæcunq; iudicamus esse uel res naturæ, uel earum modos, & adiuncta, siue in substantia aliud ab ea, siue rationem quandam & affectionem illius hoc modo habentis. Quanquam ut solus Deus uere est, & omnia ab eo condita, si cum illo comparentur, non sunt: ita subsistentia inter res conditas, sola est, & recte οὐσία nominatur. Adhærentia tenuem quandam habent essentiæ participationem, quā debent substantię, siue aliud sint à substantia, siue non: nam quomodocunq; res censeātur nostri instituti nihil interest. Neque aliter substātiæ & inhærenti ens attribuitur, quàm hominis nuncupatio tibi & tuæ imagini in tabella pictæ. Ex substantiis materia proxima est nihilo, quemadmodum Augustinus inquit, quòd alieno prorsum munere faciem & cognitionem accipiat, nempe beneficio illius uis, de qua diximus: talem esse congruebat, quę posset quascunque uires receptare uiles, medias, præstantes: non aliter q̃ oculus omni colore liber est, ut oēs recipiat: & auris omni sono externo, ne quem excludat. Nam si potestates infectæ sint energia aliqua, illa se & circa minorem præbebit ferocem, & circa maiorem contumacem: nihil ergo oportebat esse, quod erat futurum potestate omnia per uires quæ ex actionibus sunt inducendæ: idcirco materies nuncupatur. Nam materia est in quam unaquæq; operatio exercetur. Quicquid agit, circa aliquid uersatur, & in eo uult efficere, quod destinauit. Sic fabro ferrario ferrum est materia, & lignario ligni, & medico humanum corpus, dicēti res & uerba, laudis materia est fortitudo, uituperatiōis ignauia, uel sordes: & materia libri dicitur, in qua scriptor elaborauit. Clodius materia glorię Miloni, Veientes Romanis. Ex materia omni addita congruenti actione ad aliquid, nascitur illud cuius materia est pars una, & id quod ex actione accedit altera. Nam illa Clodius materia gloriæ Milonis, & fortitudo

Materia.

titudo

titudo laudis, sic habent: Quippe ex Clodio & actione hominum scilicet ijs quæ homines de illo sentiunt, ac loquuntur, existit Miloni gloria, ex uirtute & hominum de ea existimatione laus. Atqui nec Clodius illuc intrat nec uirtus: intrant utique, non aliter quàm sunt materia: neque enim ipsę res sunt materia uel laudis, uel glorię, sed in hominum mentibus: metaphora tamen illæ res dicuntur, ut imagines nomina eorum accipiunt, quæ referunt: ueluti dicimus Scipio semper erat in ore. Cæterum quæ sine metaphora rem conficiunt, proprie sunt materię huius propositi, nempe naturales, ex quibus aliquid constat adueniente eo, quod per actionem accersitur, & in eas est operatio agentis, ut in ferrum & ligna: alteræ illæ potius sunt obiecta quædã, in quę actio dirigitur: usus tamen quæ essent similia, eadē fecit, ut in alijs multis: eáque diligenter sunt discenti animaduertenda, ne iudicium perturbetur. Idem usus unde aliquid proficisceretur materiam uocauit, sic diuitias materiam dixit ruinę, Helenam belli. Quod ex actione Dei accrescit materiæ geminum est, internum & externum: exterius facies est ut dixi, interius uis & facultas ad agendum. Sed ea non simplex. Nam quædam est præcipua & uelut artifex, altera artificis instrumentum: omnia enim quæ agunt instrumentis egent præter Deum: ut in animante anima artifex est omnium functionum uitæ, quas tamen obit per calorem, per humorem in organis corporis, nempe stomacho & iecinore: hæc instrumenta adfert secum artifex in corpus: ut pictor penicillum, faber serram, & scalprum. Præcipuam illam uim & opificem recte Cicero effectionem nũcupauit. Effectio. Aristoteles actum, id est, energiam: nõ quòd per eam quod Actus. erat potestate hoc, fiat actu hoc: neq; eñ fit unquam actu Energia. homo quod prius erat potestate homo, nempe materia cõcinnata & apta, quàmuis de tali minus forsitan esset absurdum: sed certè quod erat potestate ad hoc, fit reipsa in hoc. Philosophorum recentium schola & effectionem, & faciē, & instrumenta, & omnia propè adhęrentia formas uocat, Forma. recepto illis uocabulo: sed de uerbis in disciplina hac non conuenit nos litigare, intelligantur modo quæ usurpētur. Illi enim formam diffiniunt, quæ adferat esse rei: & eam in illo conseruet. Iam omnia penè accidentia aliquam ratio-

nem essentiæ adferunt rei, siue substantiæ, siue accidenti. Nam quemadmodum per effectionem rationalem homo est homo, ita per uirorem pannus est uiridis, per calorem aqua est calida, per paternitatē homo est pater. Et quemadmodum sunt fermenta essentialium rerum, ita etiam adiunctorum, ut quæ ex eodem habent uiroris aut caloris fermento eiusdem sint eatenus ingenij, naturæ, rationis, & uti Philosophi loqui consueuerunt, speciei, ac formæ: quanquam effectio & actus essentialis magis est similis fermento, coagulo, succo: adhærens uero sigillo impresso. Habet quidem effectio ad materiã imaginem quandam eorum, quæ de adiunctis diximus: nam uidetur illi hærere, nec separari: quæ enim separetur postmodũ ostendemus: adde quòd materia mutat effectiones. Verum substantia est effectio magis & uerius, quàm materia: nam si per quod accidentalia sunt, est accidens, per quod substantialia sunt, nónne erit substantia? per uirorem res est uiridis, per animam rationabilem res est homo. Si calor, exempli gratia, aut frigus est hæc effectio, non dicetur homo homo, sed calidus aut frigidus: & peribunt appellationes, substantiæ, quæ ex effectione nascuntur, non ex materia per quam nihil est hoc aut illud, uel huius aut illius modi. Iam materia bruta nunquam tantos effectus æderet, uti neque inhærens essentiæ tenuissimę & proximæ nihilo: restat ut quod operatur, sit aliquid à materia distinctum, & ab inhærentibus quæ non habent uires ad tanta ædenda opera: substantia igitur. Adhærentia enim res sunt leues, opera hæc magna, solida, maiora multo quàm ipsa accidentia: at quod efficitur, maius non est aut præstantius sua præcipua causa. Nec accidentia ipsa artifices sunt, sed artificibus se præbent: quibus porrò artificibus? non materiæ, quæ iners & ad actiones non solum inepta est, sed obturbans, & impediens torpore suo ac segnitie. Nec si quis adamantis inhærẽtia in ligno collocet, protinus lignum fiet adamas, & easdem habebit uires. Quotidie experimur diuersa entia eisdem adiunctis diuersos effectus ædere, & multo dissimillimos, non solum quæ inhærentia habent eadem torpida, & quasi emortua, sed illa etiam uiuida, quæ prima nuncupantur, humiditatem dico, ari-

Effectio est substãtia.

eo, ariditatem, calorem, frigus, unde tanquam ex parentibus oriuntur reliqua. Quid quòd entia naturalia subinde mutant adiuncta, & quidem in intimis, non modo in externis, non ideo tamen essentia uariatur: ut animantes omnes ætatibus, regionibus, uictu, morbis uehementer mutãtur, in eadem tamen ipsa effectione: quid aqua quum feruefit, desinit ne esse aqua? Neque uero si quis equi simulachro cereo caloris atque humoris & reliquorum adiunctorum tantum addat, quantum est in uero equo, continuo equus existet. Velim dicant mihi, quantum caloris & humoris sufficit conficiendo asino? quantum equo, uulpi, cani, leoni? quæ sunt omnia eiusmodi, ut ab ipsis repudientur sensibus: nec aliter faciunt quàm qui instrumentis attribuunt totum opus, si artificem non uideant. Scite ab Empedocle Aristoteles quærit, quid illud sit quod in materia tam uaria & dissidentia inter se adiuncta cõtineat, & coerceat? nisi sit uis illa effectionis: alioqui ipsa per se nõ consisterent, quoniam conatu suo unumquodque ab alio separaret, & dissiliret, præsertim quum inuita uideantur cohærere. Ergo mistum naturale aliquid est, non per materiam penè nihil, nec per accidens, quod etiam minus est, sed per effectionem, quæ inter inferiora hæc maxime est, & reliqua omnia perficit, quibus adiungitur. Quapropter & substantia est effectio, & per eam solam sunt nomina substantiæ, per quęcunque alia sunt accidentalia etiam per partes, ut frondosus, lacertosus, pinguis, materiatus: & per actiones quamlibet intimas affectioni, ut uiuens, & intelligens, siquidem actionem dicunt non paratam ad id facultatem. Quas ob res haud recte illud dicunt uulgo, plantam non sentire propter densitatem materiæ, nam effectionum essentiæ non nascuntur ex affectione materiæ: imò nulla est herba, quæ non sit rarior quouis humano corpore: in materia est effectio eo connexionis modo, ut nullum habeamus similem, quo recte possit exprimi. Sed quadam tenus est simile succo in pastillo, & aquæ in massa farinæ: neque hæret actus in materia, ut accidens: nam hoc magis dicitur adhærere, effectio inhærere, seu uerius inesse, quæ in intimis eius est, quamcunque partem spectes; adhærentia superficiei

Mistũ naturale.

Accidentalia.

applicantur, etiam illa quæ in occultissimis uidentur affixa: si enim retegeretur, quod est tectum, ut calor in uisceribus, in extima superficie deprehenderetur adiunctum, haud aliter quàm literæ in libro clauso, uel aqua in spongia, seu panno. Et quemadmodum effectiones per se carent materie, ita sunt à D E O essentiæ quædam conditæ etiam minus sensus nostros ferentes, & propinquiores diuinæ naturæ. Nam effectiones ferè extendi uidentur per corpus: quod declarant stirpes, & quædam repentia in modum annulorum compacta, quæ si partiaris, frusta per se uiuent: porrò illæ alteræ essentiæ extendi non queunt, nec in materia ulla possunt diffundi: refugiunt enim molem omnem, quæ spiritus à nobis nominantur, quoniam inter ea corpora, quæ nos sensibus usurpamus, nullum est spiritu tenuius: ideo illuc quoque id nomen transtulimus, ad ea notanda, quæ nihil haberent crassum, nihil expansum: hac partes similes D E O, qui omni prorsum caret corpore, ac cõmistione. Nam si sancta illa & immortalis natura corpus aliquod haberet, ut homo, iam non per se uiueret, sed per aliud, uidelicet per animum, & aliquid in eo esset imperfectum, quod uirtutem atque absolutionem aliunde mutuaretur, nempe corpus ex animo: & sicut homo non ex materia hoc est, sed ex animo, ita & D E V S nomen suum ab animo acciperet: aliquidque in eo inueniretur non D E V S, imò conflaretur ex ĳs, quæ non sunt diĳ, quemadmodum homo ex ĳs, quæ non sunt homines. Si aliud haberet genus concretionis & corporis, ex minutis dĳs constitueretur ille maximus D E V S, non aliter ac tota aqua, ex aquis particularibus. At uero humanum ingenium paulum modo si se conetur erigere, ducente naturæ luce, facile assequetur esse spiritus à D E O conditos, diuersæ multo conditionis, quàm sunt hæc corpora, quæ sub sensus ueniunt. Omitto quod ad mundi magnificum ornatum pertinet esse substantias aliquas molis, quas sensus capiant, aliquas omnino molis expertes, quas sola mens. Sed quemadmodum sunt aliquæ res conditæ multum D E O dissimiles, ut quas uidemus & tangimus, ita par est aliquas esse naturæ simplicitate similes. Et sicut D E V S quum sit uniusmodi atque imper-

De spiritib⁹, seu mẽtibus.

Deus corpus nõ habet.

impermistus, tamen quadantenus uidetur coniunctus mundo, quum illum moderatur: quadantenus disiunctus, quum consideramus per se sine mundo: tum etiam contemplari est illum & mundum temperantem, salutémque illi præsentia sua conferentem, æqualem mundo, & sine mundi administratione priorem mundo. Ita conuenit duo esse genera spirituum, alterum corpori admistum, quod regat corpus, & uitam illi ac salutem præstet, æquale corpori. Alterum corpori non admistum prius omni corpore. Et sicut D E V S in illa simplicitate res uniuersas mente atque intelligentia continet, sic esse conuenit res ab eo creatas, quæ omnia certa quadam ratione captu intelligentiæ suæ possint complecti. Iam in hoc ordine operum D E I quum ea, quæ intuemur, tam sint autori dissimilia, par est non deesse similiora aliqua: unde etiam mens, ut plena sint omnia, eam quoque similitudinem requirit, quę unum faciat, quod iam opus dici non possit, sed idem ipse: uidemus tam remota ab illo, necesse est esse proxima, necesse est esse coniunctissimum aliquid. Nec fas est locum aliquem esse in hoc spatio & quasi ordine rerum à D E O progenitarum uacuum, quo natura abhorret, nec patitur autoris sapientia & potentia: uacuum dico, non rebus, sed rerum cum parente suo similitudine, ac conformitate. Atqui mens à D E O ad meram & nudam materiem progrediens in maximum locum inanem sibi incideret rerum spiritalium. Quid quòd cognitioni & iudicio sensuum, esset factum abunde, iudicio mentis non satis. Sensus haberent sua propria, quæ caperent: mens non haberet, quò sine sensibus se attolleret. Volo autem post hæc dici mihi, quantum quidem humanum ingenium potest assequi, quæ tandem condendi mundi causa? qui finis tantæ molitionis? siue conditus fuit aliquo temporis initio, siue æternus est: nam de hoc mox uidero. Pythagorici & Plato bonitatem D E I dicunt esse causam, quod quum bonus esset, boni autem natura sit nulli inuidere, uoluit beatitudine sua non se solum frui, sed alia procreauit, quibus se communicaret: communicare se omnibus principem naturæ aliis magis atque euidentius, aliis minus & obscurius, etiam Aristoteles sentit. Videmus enim res omnes quantum

Vacuum.

Causa condendi mũdi.

ipsis per uires naturæ suæ conceditur, assurgere ad imitationem, ad similitudinem, & participatum quendam æternæ illius atque infinitæ perfectionis autoris sui: aliæ quidem magis alijs, prout nactæ sunt gradum sui erigendi, ut omnia uideantur illum pro modo suo suspicere, admirari, amare, & cupiditatem se illi coniungendi, quibus possint signis, attestari. Quòd si se ille ac suam indicibilem beatitudinem communicare aliquibus uoluit serio, ac bona fide, profecto aliqua necesse est procrearit, quibus se amplius ac perfectius communicaret, quàm istis, quæ sub sensus ueniunt. Vt enim tenuis est ac propè nulla communicatiò rerum torpentium, & perpetuo manentium in uestigio naturæ suæ, sine mente ac sensu? quænam est etiam brutorum communicatio? quæ hominum, quandiu hic corpore hoc clauduntur? Hiccine est finis tantæ constructionis? conuerti certa lege astra & cœlos, inde inferius nasci omnia, tum ali, crescere aliquousque, paulisper uigere, sensim relabi ac interire? Stati isti maximorum corporum motus, surgentium, & cadentium uices, hæc quam Paulus iure uanitatem appellauit, cui creatura omnis in hoc seculorum cursu subdita est, quem fructum aut delectationem adferre potest sapientiæ ac grauitati DEI? quum nec prudenti inter nos uiro ullam adferant: nec uelit homo sapiens ea gratia quicquam agere, nedum DEVS illa sapientia & altitudine mentis infinitæ. Ergo ad ueram & iustam sui communicationem progenuit indubie aliqua, quæ possent illum primum qui & quantus esset intelligere, ex intelligētia amare, ex amore uelle illi cōiungi, & ex coniunctióne atque unione consortes fierent ingentium bonorum illius, & in communionem uenire immortalis felicitatis. Quos ergo ad hæc condidit, tales utique condidit, quales esse conueniret, qui hæc possent assequi: ad intelligentiam immaterialis immateriales, & mente celeres, atque actuosos, neque enim bruta hebetudo rem adeo subtilem penetrabit. Ad unionem cum simplicissimo simplices, cum optimo bonos: quo modo enim aliter poterunt uniri sibi multo simillimæ? præsertim amoris copula, quæ dissimiles nunquam connectit? Quoniam similitudo amoris est sedes, dissimilitudo auersiōis & odij.

Ad hæc

Ad hęc si gustata semel huiuscemodi felicitate, mortales se esse recordarentur, & aliquando deuolutum iri tantis bonis, amarissimum beatitudini admisceretur condimentum, adeo ut beatitudinem esse non fineret: ideo quos amori ac unioni suæ condidit, & capaces suæ felicitatis, immortalitatem quoque est impertitus: tum quòd tales esse congruebat, qui immortalem intelligerent, quique immortali connecterentur, tanquam recepti in amicitiam, tum ne interitus memoria tanta illis gaudia, etiam quãdo perciperentur, eriperet. Quibus de causis & rationibus mentes esse aliquas necesse est intellectionis participes, simplices, atque in sui natura omni corpore liberas: quæ per amorem autoris sui fiant bonæ, illíque in beatitudine uniantur ad æternitatem uicturæ. Certè mens nostra quemadmodum fieri aliter potuerit, ne comminisci quidem potest. Hos, sicut dixi, spiritus nominamus. Inter quos primo loco sunt illi, qui de officij nomine uocantur angeli, quibus DEVS utitur ad ministerium mundi simplicissimis, & ideo agillimis, sapientissimis, optimis, fortissimis: tales esse decet administros DEI ad res maximas. Pares istis sunt origine naturæ, impares conditione quidam, qui à DEO desciuerunt, ideo defectores nominantur & transfugæ: nec cessant homines solicitare, ut etiam à DEO deficiant: quanquam indubie peccatum retudit eis uires, & aciem naturæ, ut in hominibus. Secundo loco sunt animi nostri impares excellentia naturæ angelis, de homine enim dicitur in Psalmis: Minuisti eum paulo minus ab angelis. Spiritus hos esse οὐσίας non minus quàm nostra sensata, certum est: nam quum sint conditione ac natura sua præstantiora, certè non erunt minus aliquid, quàm illa. Sed an etiam substantiæ sint accidentium, quęri potest. Habent illa entia affectiones quasdam suo illo modo, quibus intelligunt, iudicãt, uolũt, nolunt: nec aliter illis hærent pro ratione suæ naturæ, quàm sensatis sensilia, nempe foris: ut si anima nostra uel angelus fieri posset corpus, ita existerent in eo illa eius adhærentia, ut in nobis, quæ cadunt sub sensus. Sed quod de sensatis nescitur, an eorum sensilia, & reliqua adiuncta, re ab ipsis distinguantur, multo minus de spiritibus: nos autem

Angeli.

Dęmones.

Animi.

de his eadem figura pergamus loqui, qua cœpimus. Quęsitum quot sint mentes illę, quos nos angelos nuncupamus? Aristoteles quinque & quinquaginta posuit, uano Eudoxi commēto adductus de orbium numero. Sed multo plures esse cōgruit, siue administratio spectetur tanti & tam multiformis regni, siue tanti principis maiestas, siue communicatio felicitatis Diuinæ, ac sempiternæ, quæ fuit condendi mundi causa. Quanto ille uerius numerum accepit Daniel, qui uidit Deum in solio sedentē regni sui. Millia inquit, millium ministrabāt ei, & myriades myriadum assistebant ei. Christus hominum atq; angelorum dominus decem angelorum legiōes paratas sibi esse dicit à patre, si poscat, ut pudeat homulum ei resistere, cuius imperata obedienter faciunt tanti exercitus, quorum cuilibet militi uel sapientia, uel robore non ualet quicquid est hominum cōparari. Entia omnia siue subsistentiæ, siue adiuncta alia ueniunt paulatim ad essentiam, alia statim totam simul essentiam nanciscuntur: homo & animantia omnia, & stirpes, & lapides, & metalla, denique quæcunque molem aliquam habent paulatim fiunt, atque adolescunt: ea itidem hærentia, quæ sensibus intelliguntur, & alia ad eundem modum, ut artes, & prudentię, & uirtutes, & uitia. Accipiunt simul totum esse suum, quæ mole carent: ut angeli, mentes nostræ, & quæ inhærentia partes non habent, nec crescere dicūtur, nec minui. Et eorum quæ sunt, alia simul eodem momenti habent partes sui omnes, ut saxum, homo, uiriditas: alia fluxu quodam feruntur, ut motus, & tempus, quæ nec unquam sunt tota, & in quacunque sui parte dicuntur esse, ut hora, & annus. In his uero quæ paulatim uelut in lucem hanc naturæ emergunt, sunt quę habent naturæ terminum, sunt quę nostrum: homini enim, & rebus quæ natura constant, natura ipsa terminum statuit, ad quem, quum peruenerint, recipiant essentiæ illius nomen: nempe hominis, quod prius erat embryo: aut cadaueris, quod prius homo: aut cineris, quod prius lignum: & fructus, quod prius flos: atque in his sunt certi termini, & tanquam puncta, ante quæ nondū est hoc, sed simul primum attigit metam illam iam est hoc omni loco, omni tempore, quæ à nobis ignorantur. Nos uero limites iis posuimus, quæ sunt multa, pauca, magna, parua, lōga,

Quot sunt angeli.

Quomodo res ueniunt ad essentiam.

Terminus naturæ & noster.

ga, breuia, lata, angusta, deniq; quę numero & magnitudine constant, hæc em̃ nostris iudicĳs metimur: sicut illa per nos cõficta. clarus, obscurus, diues, pauper, quæ etiã ad priora referuntur, mensuræ, molis, aut numeri: omnis porrò mensura nõ rei est, sed metientis animi. Quocirca hæc certum nullum habent terminum, quandoquidem nos crassius res determinauimus, quàm natura, alia alĳs uidentur: nec quicquam statuere potuimus, quod omnes reciperent propter uarietatem sententiarum in humano genere. Itaque difficile dictu est, quo termino indiuisibili aliquid dicatur magnum, quo pauper, quo diues, quo aceruus, quo populus, exercitus, seges, fluuius. ita ut uel supra illum iam non amplius, uel infra illum nondum sit hoc: deniq; in omnibus, quę illis constant, quę dixi, multo, pauco, magno, paruo, & huiusce rationis, quę in nostra æstimatione sunt posita. Qua de re nõ una est uelut meta insectilis in nobis figenda, quod est naturę: sed latus est limes, in quo illud sit hoc, & uel supra uel subter non sit: uelut in aceruo tritici non per grana procedendum, quod faciebant Stoicorum & Academicorum cauilla spinosa, nec in populo per hominum singulos, sed in illo per mensuras aliquas, in hoc per quinquagenos aut centenos: ita enim crasso iudicio crassa sunt obĳcienda, quæ censeat: tum in latitudine illa tãta uarietas iudiciorum & sententiarum comprehendatur. Quæcunq; res semel est ad terminum illum essentię suę progressa siue naturæ, siue nostrum est illud, quod nanciscitur ex essentia nomen: ut homo, saxum, prudens, bonus, diues, aceruus, populus, albor, uiriditas: & esse hoc nec in ipso recipit magis, aut minus, ut uno tempore magis sit hoc, quàm alio: nec ad aliud relatum simile: neque enim duorum hominum, aut duorum uirorum alter magis est homo uel uiror, aut minus. In accidentibus uero, quæ recipiunt maius & minus, id est quæ crescere & minui diximus, ad substantiam comparatis magis est ac minus: ut in albo & uiridi. Apposita substantiæ ad accidentia pertinent, sicut humanus quasi mansuetus: marmoreus, quasi habens in se marmor: uti album, habens alborem, unum est magis altero. Si quis tamen spectet essentiæ rationem in albo aut iusto, magis quàm inhærentiam subiecto, nullum iustum magis

Esse nõ recipit magis aut minus.

est alio iustum, aut minus. Sed ex subiecto cui hæret iustitia huic plus, illi minus. Quum uero magis & minus sumũtur pro potius, aut similius, aut propinquius, uel nomina substantię pro accidentalibus, possunt tum quidem illa ad uerbia essentiæ adiungi. Græci magis sunt homines, quàm Scythæ, non pro essentia humanitatis, sed pro actionibus illius: ceu quis dicat humaniores sunt, plus ualẽt ingenio, & ratione, & ijs, quibus censentur homines. Sic uiror hic magis est uiror quàm ille, id est plus habet præstantiæ, nitoris, & actionis, nempe exhilarandi oculorum intuitum, & alia huius notæ. Amazones magis sunt uiri, quàm Phryges, magis exhibent actiones & opera uirorum: magis ciuis qui natus, quàm qui ascitus: quasi præstantior, & plus existimatur agere ea, quæ sunt ciuis. Crocodilus magis est serpens, quàm piscis, id est similior: & laterculus bene coctus magis petra, quàm crudus: hæc omnia ad accidens referuntur, nempe ad actionem, quæ se profert, aut inhærẽs aliquod occultũ: quanq̃ uicinitate primi ac ueri entis sunt quæ dici possint magis aut minus entia, sicuti postea demonstrabitur. Quas uires & facultates deus uel spiritibus, uel effectionibus attribuit, uel adhærentibus, uel sensatis, deniq; omnibus ad agendum in alia, uel ut aliorum in se actiones recipiant, naturæ nominantur. Ita nihil est aliud natura, quàm uis indita unicuique rei à deo ad agendum, aut patiendum: ut natura ignis est calefacere, & stupæ accendi facile, ferri non tam celeriter. Et quoniã à deo hæ sunt uires ingenitæ, uoluntatis illius sunt, cuius causæ à nobis nesciuntur, quum sint tamen maximæ, sapientissimæ, æquissimæ. Sunt naturæ quædam minores, seu priuatæ, aliæ maiores, & publicæ. In unoquoque est sua natura in effectione posita: est uis quędã in cœlis, est uis sparsa per orbem totum, leges uidelicet in origine à deo sancitę: hæc est communis, quæ proprias connectit, & complectitur, ut unum tanquam corpus ex illis ceu membris coalescat mirifica connexione: easq; maioribus suis uiribus fouet, adiuuat, ut bonus princeps subditos, aut ut filios pater, quantum ei licet, & quatenus se minores illi accõmodant, & prębent faciles: unde incredibilis nascitur cuiq; charitas erga illam, tantopere, ut seipsas deserant, si ita naturæ publicæ expediat:

Natura.

expediat: neque enim aſcendet aër, nec deſcendet aqua, ne ſit uacuum quod abhorret generalis natura: & membra noſtrorum corporum modo integra, pro toto corpore naturaliter ſeſe periculo offerunt, non leui hominum documento unicuique ſalutem publicam priuata debere eſſe antiquiorem, quandoquidem & in communi propria continetur, ſicut in ijs, qui eadem uehuntur naui. Nam hoc etiam indidit omnibus natura, nihil priuatum ſaluum fore, ſi male ſit reipublicæ. Sed imagine quadam cuiuſmodi ſit natura commodius exponatur. Non aliter conſyderandum eſt naturam omnem eſſe à DEO paratam ac inſtructam, quàm uidemus machinam aliquam automatam, horologium puta aut ſimiles ab artifice componi, ac per momenta ſui intendi, ut illa deinceps ultrò moueatur, & aliquid efficiat: tale quiddam eſt in prima conſtitutione naturæ: hoc modo eſt diſcrimen, quòd artifex homo à machina ſua abſcedit, & ſinit eam per ſe opus exequi. DEVS adeſt ſemper ſuæ naturæ, inſtructionem illam præſentiæ ſuæ ope continens: quam opem ſemper ei infundit, non ſecus quàm ab anima corporis harmonia conſeruatur: itaque aptior fuerit & propior imago, ſi uelut neuroſpaſtam quendam conſyderemus DEVM. Cæterum de conditione mundi ingens fuit inter Philoſophos controuerſia, quos uel affectus agitabant ſtandi pro receptis inter ſe atque adiuratis opinionibus, uel ignorantia potiorum: quorum ſententias alienum uideri poſſet huc adferri. Ego uero facile confido me oſtenſurum, tum eſſe à DEO conditum, tum aliquo temporis principio non ab æternitate. Herbam exempli cauſa aliquam ſumo, quæro, quis eam procreauit? dicunt terram ui ſua: quis hanc uim terræ indidit? cœli: quis cœlis, & ſyderibus eam potentiam? ex ſe ſunt nacti, inquiunt. At uero qui id dixerit, rem adferet, quam nec intelligere quidem poſſunt hominum ingenia: quod Philoſopho quum de natura diſſerit faciendum non eſt. Et profecto nihil ſeipſum feciſſe, maximo eſt argumento ab aliquo uno eſſe facta omnia. Ad quam ego rem facile aduocabo generis humani teſtimonium: omnes enim eum, qui præſit mundo autorem uniuerſorum nuncupant. Nec aliud poſ-

Deus neuroſpaſtes

Mũdus aliquando cõditus.

ſunt

sunt sibi cogitatione comminisci. Quod si cœli conditores sunt huius orbis, quero certa ne ac necessaria lege, an ne libera & uoluntaria? Si certa, quis imposuit? Quæ enim res astringit se ad aliquid quæ possit esset libera? tum quo consilio in æternitatem dispositi sunt tot & tam uarij effectus: certe consilij fuit primum & sapientiæ tam multa, tam uaria in tantam temporis longinquitatem perpetua serie ordinare, consilium autem & sapientia necessitatem excludit actionum. Nam quod dicunt, agunt ita, nec aliter possunt, quoniam sic mundo expedit. Quàm innumera sunt, quæ non minus mundo cõduceret aliter fieri? an etiam tot habere me pilos nec pauciores, nec plures, tot esse herbarũ genera ad salutem mundi pertinet, accepturi maxima detrimẽta, si diuersum accideret? At uero si libertate quadã, quur in tanta æternitate nullæ extiterunt aut paucissimæ rerum species? imò uero quur non alius orbis? quum uis eadem sit nunc, quæ prius. Iam interrogo istos utrum cœli tã quam machinæ quædam per se agitentur, nec ullum habeant consilium, an habeãt? Quid dici posset insanius, quàm sine mente, sine consilio agitari res ordinis & pulchritudinis admirandæ? sin habent, à quibus agantur & regantur, uelim scire, quæ sit causa tot, & tam uariorum effectuum, quot se nobis ostendunt per anni uices: respondent motũ cœlorũ: ergo illæ primæ & potissimæ erunt causæ, quæ cœlos mouent. Nam si libratio halterum efficit, ut ad certas dimensiones pulsentur horæ, nimirum magis erit horum pulsuum causa, qui halteres cõposuit, & librauit: & si torni conuersio effecit toreuma, uerius id effecit toreutes: de his uero qui regunt cœlestes illos globos, ille erit summus ac præstantissimus, qui reliquos torquet, ac regit: quẽ sanè deum appellent licet. Video quibusdam aquam hærere, quod

Materia. aiunt, in materia, ut eam existiment non esse à Deo conditam, sed in ea uersari, atq; exerceri Dei opificium: ideo illũ opificem, atq; artificem, & instructorem, & dispensatorẽ, & fabricatorem mundi nominant magis quàm autorem: quod est oppidò q̃ stultum. Placet illis effectiones omnes à deo condi. An non plus est effectiones tantæ excellentię cõdere, q̃ materiam brutam & torpentẽ? omnes creati & finiti artifices in materia operantur, & se exercent: si ille incõ

ditus

ditus atq; infinitus ad eundem modum in materie uersatur, quid plus præstat, q̃ alij, aut ubi est immensa illa ad efficiendum potentia? Mundum uero ęternum non fuisse demonstrant rerũ noua inuenta: quotidie enim aliquid prodit ueteribus inauditum, incognitum, tanq̃ proficiente mũdo: quot genera morborum, artium, regionum uidit nostra ætas, maioribus prorsum ne de nomine quidem nota: tum uetera inuenta nõ longe à suis initijs progressa, ut appareat noua esse omnia. Dicunt mutari uices rerum, & easdem infinities reuerti. Cur ergo illorum non meminerunt priora secula? Nam nec eluuies, nec exustio terrarum ulla uniuersum orbẽ semel corripit: certe quæ alicui regioni perierint uel ipsa, uel earum reliquiæ, uel mentio saltẽ aliqua apud integras remanserit, si non hominum recordatione, at beneficio literarum, siquidem æternus est eius usus, qualem esse in æterno mundo necessarium est. Quòd si eluuioni uel incẽdio ullus est reliquus, is ad posteros de clade suorũ uelut per manus tradiderit: Sin nemo, sed noui illuc migrant aquis exiccatis, aut conflagratione restincta, at isti saltem aliquid de origine, antiquáq; sua patria posterorũ memoriæ commendarint. Quid causæ est quòd nemo unq̃ huius nouæ Indiæ, alterius huius orbis meminit? Historia Gentilium nulla de ijs, quæ ante tria annorum millia contigerunt, ac ne literæ quidem ullæ, ut ante hoc seculũ nulli æęei typi. Nã quàmuis Aegyptia & Chaldæa uanitas annos pro libito suo sibi fingat, non tamen posset dicere aliquid gestum. Adde huc, quòd illorum quæ habentur antiquissima de Iside & Phoroneo recentia sunt apud Græcos, qui minus sibi permiserunt in annorum computatione mẽtiri. Pertinet uero ad Dei magnitudinem mundum esse ab eo factum, ut sciremus quid, & quantum esset, quod posset facere. Nemo enim potentiam illius intelligeret in ęternitate mundi, quantumcunque diceretur autor illius: ex nihilo uero procreasse omnia, hoc demum est immensæ facultatis. Nam in æternitate uires autoris absconduntur. Quid quantum, quatenus, quomodo fecerit, latent illic omnia uastissima altitudine demersa. Nec quantus ipse per se esset solus, satis iudicari posset in æternitate operis. Pertinet ad DEI bonitatem existimari conditum, ut in-

Mundũ nõ fuisse æternum.

ut intelligamus quemadmodum uoluerit se communicare. Nam sub æternitate necessitas quædam occultatur, quæ pretium bonitati detrahit. Quis enim bonum esse censeat, aut ei habeat gratiam, quem quæ agat, aliter non posse agere arbitretur. Tum ut nos sciremus, qua nobis esset cum illo beatitudine perfruendum, nempe non ea, quæ est in conuersione cœlestium sphærarum: aut rebus condendis, sed quam in se habebat solus sibi sufficiens, ante mundum procreatum.

LIBRI PRIMI FINIS.

DE INTIMO NATVRAE OPIFICIO, SIVE de Prima Philosophia, Liber Secundus.

DE NATVRA ET MATERIA pergamus dicere. De quibus ita est sentiendum ut sit uelut artifex quidam natura, sed conditus, edoctus, atque instructus à Deo, cui Deus materiam assignauit, ut in ea uires et facultates illas exerceret, quas ab ipso accepisset. Quocirca non est quidem æterna materia, semel tamen cuncta est producta: nam quantumcunq; inter hæc naturæ actiones cadant, uel oriantur effectiones, & adhærentia, nihil materiæ perit: discinditur quidem, & dissipatur, & aliunde transfertur aliò, nec usquam subsistit, nunq̃ tamen consumitur, neq; partem ullam amittit sui. Alioqui in tanta continuatione ac serie eorum quæ generantur, & intereunt, iã esset tota penè consumpta: & constringi oporteret cœlum, ac terræ admoueri. Agens uero est natura, & in hanc materiam: porrò agentis non est conficere sibi materiam, sed in aliunde acceptam operari: ita qui materiam opificio naturæ suppeditauit, prior est natura: ut prior qui cædit syluam, quàm qui nauem fabricatur. Quòd si crearet materiam natura, certe creando aliquid ageret: atqui actio naturæ omnis est in aliquo, & in aliquid. Cedo quid substitueretur actioni parandæ nouæ materiæ. Quæ porrò essent actionis instrumenta? utiq; ex illis aliquid hæreret materiæ, quod esset illi congenitum, & proinde naturale. Ergo parens & effector materię ille est, qui nec instrumentis eget ad agẽdum, nec in aliquo, aut in aliquid operatur: sed p se in nihilo, cuiusmodi nulla est natura cõdita, sed sol⁹ de⁹. Materia hæc nullã omnino habet uim, idcirco nec naturam præter hanc nullam habere uim, nullam naturã, ut omnium sit capax: nisi quis fortè hãc uocet ad patiendũ facultatem & naturã. Ergo quum uis illa sit uelut artifex, siue ad actionem, siue ad passionem, nam passio quodãmodo est actio, & artificio est opus ad commode ferendum, ne mo-

Materia nõ perit.

Natura instrumentis indiget.

ne momento temporis actio passum absumat, indiget uis illa ad utrunque instrumentis: nam per se solus diuinus artifex operatur, cæteræ res omnes instrumenta adhibent: nec quælibet instrumenta sufficiunt, sed certa, & ei quod efficiendum est consentanea: sicut non quocunque lignulo pictor pro penicillo utitur pingendo, nec scriba pro calamo scribendo. At quum omnia, quæ sunt in actione, seruiant fini, artifex suo opere intentus tota actione nihil conatur aliud, nisi parare uiam & facultatem fini, ut his ille, si sit uis aliqua, utatur, quæ parata inuenit ad actionem suam exercendam, uel ferendam passionem: aut si nihil sit aliud quàm forma, ut in artificialibus, habeat promptam materiem sibi idoneam, in qua quiescat: ut quodam modo uideatur pater filio thesaurizans naturæ instinctu, sicut Paulus inquit. Sic natura in bulga matris organa fabricatur uenturæ animæ congrua. Tum effectio illa ingressa ea instrumenta, quæ ipsi prior elaborauit facultas, elimat, aptat, & reddit sibi, quoad eius præstare ualet, appositissima: uelut anima membra corporis calore fouet, auget, corroborat: nisi fortè hæc quoque aptatio beneficij est prioris naturæ. Et non secus quàm artifex diuersis instrumentis diuersa, ac sæpe contraria operatur: eiusque opus commoditate instrumenti adiuuatur, incommoditate impeditur, aut fit deterius, ita in natura eadem facultas diuersis instrumẽtis tum uaria, & pugnantia efficit: uidelicet eadem anima in oculo intuetur, in aure audit, in appetitu quem ducit Phantasiæ iudicium uult: in uoluntate, quam ducit ratio non uult. Tum expeditius fit opus, uel impeditius: ut uisio per oculum, operatio per manum quinque digitorum, aut trium. Nam effectrix utique eadem est, sicut idem scriba, uel faber. Quocirca bene parata materia à natura priore inducitur natura posterior, tãquam hospes in hospitium: eadem instrumenta & paratio quum deteritur ac minuitur, & ad agendum facultas fit tardior, & ad patiendum imbecillior: unde sequitur facile à contrario corruptio. Non ergo generationes & corruptiones sunt à materiæ pronitate & natura, quæ nulla est, nec magis ad effectionem aut faciem hanc uergit, quàm ad illam: neque mutationes desyderat, neutra est enim ad quamcunque effectionem, & formã: sed

Generationes & corruptiones unde.

sed ab hac materiæ adornatione, & quasi instrumentis facultatum ac naturarum ortus ac interitus existunt, quoniam effectiones quæ sunt actuosæ ex se ac uiuidæ, quum destituuntur agendi facultate, cōtabescunt, & extinguntur. Accedit huc quòd perpetuæ sunt aliarum naturarum in alias actiones, & quasi pugnæ, quum nihil sit quod contrarium nō habeat, uel ex ipso natum, quando aliunde deest: per instrumenta alia fortius agunt, alia infirmius resistūt: quæ natura infirmius resistit, & quasi despondit animum, facultatem inimicæ præbet ualidius agendi in se: at quę agit fortius, facultatem resistendi constringit in altera: ita una generat, ꝙ uult altera discedit uicta, & perit: ut corruptioni adiūcta sit semper generatio, & huic illa. Prima præparatio materiæ est uelut pinsio quędam conficiendis panibus, ut iam temperata sit, quasiq; mollita & subacta usibus naturæ corporibus generandis, inducendis effectionibus, & uiribus exercendis: simul peculiaribus sensatis prospexit Deus, simul uniuersitati orbis, ut materia nō informis iaceret, atque indigesta, sed concinnata recipiendis uiribus, & conducens ornatui atque usibus mundi huius. Non est indurata multa subactiōe, & effectionibus inductis, quæ multis & fortibus instrumentis armatæ, negotium facessent naturæ operanti, nec facile concederent: sed leuiter adiunctæ sunt effectiones paucis instrumentis, & tanquam infirmis satellitibus munitæ, quæ non solum loco cederent naturæ manum operosiori actioni admouenti, sed illi etiam instrumentis suis quæ in materia relinquūt, auxilio essent. Principio ꝙ non est uisum autori uniuersorum res omnes iacere torpidas, & quasi emortuas. Nec in inuicem expediebat agi & concitari omnia, idcirco ignem actuosum, uigentem, celerem condidit: quod uel aspectu ipso intelligitur ui & agilitate perpetua. Terram uero firmam, atq; stabilem: quod indicant densitas, & frigus pigrum, & quies sempiterna, & mundi locus medius, unde nihil necesse haberet alijs cedere, quò feruntur omnia quæ stabilitatem habent, & unde leuia discedunt. Itaque alter irrequietus semper sursum contendit, altera continuo sidit, nec se postmodum ultrò commouet: erant etiam hæc idonea humanis sensibus, quod tamen est posterius, nempe ignis aspectui, terra tactui.

Prima præparatio materiæ.

Quatuor elementa.

ctui. Verum duo hæc quum tantum inter se natura sua distent, iungi non poterant, sine medio. Atqui est apud Timæum Pythagoricum, & Platonem uinculorum id est aptissimum, atque pulcherrimum, quod ex se atq; iis quæ astringit, quàm maxime unum efficit: id optime assequitur ea, quæ Græce analogia, Latine comparatio, proportióue dici potest: quod apte uisum est posse fieri non tam uno uinculo, quàm duobus, nempe aëre & aqua: ut aër uicinus esset igni, aqua terræ. Aqua densitate & frigore conciliaretur terrę. Aër igni, raritate & liquore & lubricitate sua morigerum se illi prębens. Aqua humore suo friabilem terram, ne disgregetur, contineret, cohiberétque. Simul humido rigore uelut frenos igni iniicit, ne omnia prærapidus absumat. Aër igni suppeditat leue alimētum seipsum, & quæ sublata ex aqua ipse agitationibus suis extenuat, & prope in naturam suam conuertit, ne ignis spissum ac solidum nactus alimentum, ita in eo inualesceret, ut periclitaretur orbis iste. Adde q' ab igne superne concitatum, non sinit aquam, & terram, & media corpora torpescere. Ad hæc insinuatus per loca omnia tenuitate, & lubricitate sua facile sine incommodo scindentis dissipatur: simul etiam auget corpora hac insinuatione, dum aperit præcedens, & nutrimenti receptacula aperta continet, donec solidiori nutrimento cedat, unde uiuentia sustentantur, & crescunt: deniq; quascunque impressiones aliunde inuectas facile in se admittit, quoniam sic ést ex usu naturæ, ut qui sit medius, & per inferiora hæc omnia diffusus. Iunguntur ergo & tanquam commiscentur subtilissimum inferius cum superiore crassissimo: & ita aqua aëri applicatur, ut sensim uideatur in aërem rarescere: ita aër aquę, ut sensim in aquam incrassari, non aliter quàm uidemus in anno fieri uel in hominum ætatibus, aut in habitu partium diei, fallente atque indeprehensibili transitu, nisi postquam transierunt. Corpora hæc ignis, terra, aqua, & aër primum his inhærentibus, & quasi uinculis sunt inter se connexa & temperata calore, frigore, humore, sicco, ut humor astringat ariditatem, ne dissoluatur: ariditas frenum sit humori, ne uniuersa inundet: frigus calori moderetur, calor frigus temperet: calor humore fiat tardior, ariditate acrior,

Quatuor prima inhęrentia.

acrior. Hæc est prima illius rudis materiæ pinsio speciosa mūdo, & naturę, siue in pręsens, siue si quid maius molitur, utilis. Sunt eñ quatuor hęc ad agendum, & ad patiendū cō ducibilia naturę, & proinde generandis ac corrūpendis rebus: quę ita à nobis sumant, nō ut sint corpora sic affecta, sed ut affectiones corporum, & adiuncta: unde statim aliæ ex hoꝝ actionib⁹ nascuntur, uidelicet calor ut est actuosus & subtilis, inferiorem locū refugit, qui est quietis, & torporis, superiora appetit, in quo diffundat se, & dilatet, & agat & uigeat proximus illis cœlestibus motionib⁹, quibus nullum est otium. Ideo multi locū assignant igni naturalē cōcauum globi lunę, sicut terrę medium mundi, de quo est alibi disputandū: sed certe locus ille est calidissimus omnium, & ignitus. Calor humido pascitur: idcirco omnia, in quæ inuadit, quantum est uirium suarum, exiccat: quo fit ut in humido segnior sit calor: frenum est illi humor, nō minus quàm pastus: & calor occupatus intus in humore consumendo foras exit lentior, in sicco acerrimus est: quum omnia sint intus uicta, foras erūpit seu famelicus, & rapax, & uorax, ut stomachus in esurie. Qua de causa difficile uideri posset multis tēperationem qualitatum naturalium aēris, aut ullius omnino elementi ex calido & humido misceri, quippe quæ uiolente cohabitant. Quod si naturaliter & pacate possent in eedem considere, ea sola commistura uitam animantis efficeret, atque ad immortalitatem fulciret animam in corpore alimēto semoto. Seneca uero, & aliꝗ Stoici aērem opinati sunt non calidum esse, sed frigidum: argumento esse illius medium, ubi maxime purus & naturalis est, nā utrinq; ex uicinia inficitur. Pythagorici quoq; æthera frigidum uocant aērem. Sed profecto magis uidetur aēr alienarum qualitatum capax, ꝙ suā ullam propriam sortitus: ut à superiore corpore accēdatur, atq; exiccetur: ab inferiore autem humectetur: in medio uero ꝙ sit frigidus, non naturā ipsius demōstrat, sed ꝙ ex cœlo & terraꝝ uapore solis tepefacto radiꝗs utrinq; ad medium rigor pellit, ubi cogit se, ac corroborat actiōe cohibitiōis, quā Aristoteles ἀντιπερίστασιν uocat: ita ut existimari possit inter ignē & terrā unicū esse mediū, aquā scilicet: eamq; ex naturæ cōmodo subtilissime extenuatā superne aēre nūcupari,

Calor.

Tēperatio aēris.

principibus qualitatibus in tanta materię tenuitate aut elī sis prorsum, aut leuiter admodum hærētibus. Sed redeo ad qualitatum opera. Frigus tardum est & pigrum, ideo subsi dit: & is putatur locus frigidorum, nempe imus: indicio est leuius esse ferrum ignitum rigenti, & hominem uiuum q̄ cadauer. Reliqua ita fiunt grauia & leuia, prout hoc aut il lud participāt. Glutinum rerum est humor: qui si abesset, omnia friarētur in puluerem, sicut fit in aridissimis arenis: & quoniam caloris est pastus, eum calor quum inuadit, di-strarat, ut in aëreum liquorem couuertat, quo facilius & in seipsum: sicuti cibus cōficitur in corpore, ut paulatim quā-simillimus reddatur corpori, & à similitudine fiat idem. Itaque calor humida resoluit, extenuat, rariora facit, hoc est ut minus sit materiæ in æquali loco, aut tantundem in maiore. Nam rarum & densum sicut paruum & magnum relatione dicuntur inter se: extenuato humore, & absum-pto in uaporem & auras, quod siccius superest abscedente calore contrahitur. Quòd si omnino glutinum sit absum-ptum, fit multo minus quàm antea: ut cernere est in cineri bus, qui tanto minores sunt quàm lignum: & in corio, & aliis, quæ postquam affectæ sunt ui caloris integra manēt, minora restant: inflat enim, & extendit humidum excalfa ctum. Ita membra animantium tument in exercitio, & in æstate: frigefacta uero longe sunt minora, quàm prius: nā resolutus est humor, quem calor exuxit. Neque uero ita ca lor depascitur humorem ut corrumpat penitus: nihil enim materiæ perit in natura, sed igne extincto, ilico in auras a-bit: quod humore est uelut illitum, fit leue ut corium, cutis iuuenum: is humor si absit, & ariditas extremas partes oc-cupet, fit asperum, inæquale, & rugosum: quod uidemus cō tingere in corio igni admoto, in quo primum omnium hu mor ille absumitur superne fusus. Neque enim ex inæquali tate sola est asperitas, nisi accedat siccitati: quid enim aqua leuius etiam in tempestate, & altissimis fluctibus? Et quum frigus ad centrum se cogat, calor uero ad extima prouo-let, fit, ut humori additus calor, ampla reddat extrema, humori additum frigus minora, densiora tamen, uelut in glacie, & in hominum manibus ac pedibus, quæ membra ampliora sunt in uiris, quàm in fœminis. Si quod est glu-

tinum

Frigus.

Qualitates secundæ.

tinum in corpore uel densum disraratur, uel abstrusum fo
ras elicitur, fit molle: ut in cera igni admota, in hastis, in
cornu, in ferro. Quod uero densius habet glutinum & plus
sicci, durius est. Durum est enim cuius partes tactui non ce-
dunt, molle contrà: ita secundum comparationem hæc di-
cuntur ad actionem tangentis. Neque uero idem esse quis
putet densum, & durum: nec idem graue & durum, quip-
pe plumbum mollius est ligno, quum sit densius, ac graui-
us, sed in eo liquor est maior. quod humorem habet gluti-
nosum, ut partes densę tenacius inter se compingantur, est
lentum, tanquam corium, radices aliquæ, ut raphani mul-
ti, & napi: quod uero humorem habet aqueum, huius par-
tes leuiter compinguntur, fit tenerum: & quandoquidem
partes infirme connectuntur, facile separantur. Sed hæc
iam secundæ sunt philosophiæ, sicut illa de coagulo, fracti
one, comminutione, scisione, impressione, & eiusmodi: quę
Aristoteles pro solita sua diligentia persequitur in libro
μετεωρολογικῶν postremo. Hæc ergo terra, ignis, aqua, aër
elementa sunt mundi huius inferioris, & tanquam mate-
ria naturæ ad agendum apta: non ipsa sunt materia, sed ne
illa rudis atque incondita iaceret, hisce qualitatibus est or
nata, quæ naturæ operanti facile subseruirent. idcirco ele-
menta hæc fusa sunt per hoc totũ, quod cernimus, ut prom
pta sit huic artifici materies, & ad manum in qua se exer-
ceat, & unde opera sua proferat: ut si quis domum alicuius
opificis ingressus, aliquam conspiciat materiam passim ia-
centem, nihil dubitet, quin ea sit materia illius opificij. Sed
de eo inter sapientes disputatur, an illa quatuor insint in unoquoque composito constante ex massa illa, de qua diximus, & specie substantiali. Vetus quæstio, & explicatu diffi cilis. In hac tamen nostrarum mentium cæcitate utendum — *An. 4. elementa sint in unoquoque misto.*
est sensibus manuductoribus, ut mens iudicet ex ijs, quę illi
nuntiant, quæque ipsi percipiunt uel in rebus ipsis, uel in
earum actionibus, uel in ijs, quę similitudinem habent cum
natura, nempe artibus. Sed de artibus nihil nobis in præ-
sentia illæ adferunt, quæ compositionibus nõ utuntur, sed
solitarijs rebus, ac simplicibus detrahendo aut formando: — *Compositiones.*
compositionum uero quędam ijs rebus constant, quę inter
se non pugnant, cuius naturæ sunt gemma cum auro, lana

cum serico, stannum cum plumbo: aliæ ex ijs quidem quæ possunt, sed non commiscentur, tantũ applicantur: ut quũ fiunt imagũculę ex saccaro, zinzibere, cynamomo, pipere integris: aliæ ex comminutis & commistis fiunt, non tamẽ copula additur, qua uniantur, ut quum eadem illa contrita permiscentur: deest enim humor, quod est glutinũ: aliæ compositiones habent omnia, sed proportione actionis, & passionis tam inęquali, ut celerrima sit actio, ac prope momentanea: sicuti quum paucę guttę aquę in amphoram uini sunt infusę. Quęrẽdus est ergo opifex aliquis proposito nostro conformior, qui partes non solum applicet, sed cõmisceat, & mutuo insinuet, confundatq́, & inter se pugnãtia committat: quæ uires ad diuturnitatẽ pugnę adferant, & glutino compingantur, ac coadunentur: tales mistiones apud coquos & pharmacopolas est uidere, qui in hoc quoque student, ut quemadmodũ natura animãtium corpora suis compositionibus finxit, ita ipsi suis conseruent, ac repàrent naturalibus, quantum efficere possunt, similibus. Sed de pharmacopolis dicamus, quorum temperationes uelut imagines quædam sunt naturalium. Itaque de pharmacis, quæ illi conficiunt, in alijs simplicia manent integra, ut in cataplasmatis, quę uulneribus adhiberi consueuerunt. Sic elementa integra uidemus in pruna ignis: in alijs sunt penitus extrita, uires solę & agendi aut patiendi facultates, quę in illis prius erant, existunt apertę, & promptę, ut in theriaca ueteri: quod cernimus in corporibus animantium omnium. In alijs uires quidem sunt reliquę, sed consopitę excitantur calore, nempe agitatu, uel igne admoto, ut in theriaca noua: sic animaduertere est in uino, aceto, herbis multis: interdum resolutione, ut si in aquam immittatur saccarum, manifesto cernentur partes quędam sidere, nẽpe terreę, alię superiora petere, nempe aëreę, uel igneę: hoc deprehendunt quotidie qui resoluunt mista, & substantias segregant. In alijs unum aliquid existit, uires aliorum in eo sunt absorptę, ut nusquam compareant: sicut in uino diluto. Ita in coagmentatis naturę. Sunt in quibus ex manifestis qualitatibus omnia dicas terram, minimum reliquorum, quę torpida sunt, & stabilia, ut metalla, & saxa. Sunt quę plurimum habent aquę, torpida, fluida

Pharmaca

fluida, mollia, tenera: non solum illa composita, quę inchoata nominantur, nix, grando, ros, pruina, sed caro ostreorum, & marinę stellę: ubicunque uero manifestus est ignis in composito, manifesta sunt reliqua elementa. Nam ignis nunquam descendet ad terram sine primis illis naturæ mediis: etiam in pruna quæ ardet, in flamma ipsa aliquid est humidiusculi, quod simul primum absumptum est, ignis extinguitur, tum etiam terreni & aërei: contra ascensus à terra ad ignem, non est adeo euidens. & fortassis saxum nihil ignis habet, aut certe si quid habet, exiguum est admodum, quodque sensum effugiat: an quia pauculum ignis, ut actuosi & pressantissimi sufficit magnæ portioni terræ, in qua occultetur, uix ut deprehendi queat: sicut coagulum in caseo, fermentum in massa. Nec uisum est autori naturæ effectiones cum materia coniungere sine illis principibus elementorum inhærentibus, quæ ut obscura sunt in his, quæ sensu & uita carent, sic in uiuentibus sunt notabiles. Quæcunque enim aluntur, necesse est habeant uim igneam: nihil enim uiuit sine calore: ut intelligatur nec uicturos nos uitam alteram æternam sine charitate: uis ignis in uiuente rapit, retinet, conficit, conuertit, expellit: hæc omnia animaduertimus in culinis nostris ab igne fieri. Porrò si ignem habent uiuentia, ergo & humorem alimentum ignis, & humorem prius aqueum, hinc aëreum: tum solidum aliquid in quod alimentum & recipiatur, & conuertatur ad incrementa, ad conseruationemque illius igneæ rapacitatis tanquam iniectis claustris: alioqui breuissimæ omnes essent uitæ, ac prærapidæ, nec ulla sufficerent alimenta. Quocirca effectiones has igneas dicamus, quoniam sine igne non tuentur sese: & ignis quodam modo est quiddam uiuens: alitur enim & absumit: idque in uiuentibus promptum est, quæ quo plus habent caloris naturalis, hoc plus cibi & appetunt, & conficiunt. Animales effectiones quoniam præter uiuendi munus sentiunt quoque, declarant & aliquid habere se supra stirpes: his ergo inest quiddam naturas horum elementorum excedens: quas sanè dicamus animas cœlestes. nam & eas animaduertimus mirifice ad habitus cœli suos uariare. Humanæ animæ mẽte ac ratione sunt prędite,

Effectiões igneæ.

Effectiões cœlestes.

quod est plusquam cœleste, nempe diuinum, quo Deum & nouerunt & diligunt: ideo in descensu omnia secum trahunt. Ergo prima & simplicissima initia, atque elementa rerum conditarum sunt potestas & actus, siue materies & uis: in sensatis prima illa rudis atque ignobilis materia, & effectio, quæ opificio naturę inditur: ubi uero est adhærēs, substātia est ei pro materia, adhęrēs illi, ꝑ ui & natura quadam. In spiritalibus ipsi spiritus modo quodam materiæ sunt suis adiunctis: accedunt primæ materiæ, quæ uulgo nominantur elementa, tanquam initia rerum, sed secunda, ut panis primum est farina & aqua, hinc massa iam pista: elementa uero sunt simplicia, ex quibus constant composita, ut uerbum ex literis, ciuitas ex hominibus: partes etiam sensati initia sunt, non tam substantiæ quàm molis,
Vires. aut numeri. Et entium singula uires habent uel ex se, uel ex alio. Ex se dico habere ea, quibus munere dei contigerunt, per illa quæ intus possident, utpote per effectionem substantiæ, aut formas inhærenets: unicuique massulæ fermēti, ut in priore similitudine persistamus, certas aliquas uires tribuit Deus, quas secum in massam illam materiæ inducunt, ut animabus asinorum, animabus leonum, effectionibus adamātium, uitium, oliuarum, has uires omnes participant res, quæ fermentatæ sunt illo uelut fermento, quas esse eiusdem speciei seu formę superius est positum. Similiter etiam inhærentibus, nam ex calore, frigore, uirore, denso, graui, certæ quędam uires nascuntur: item in spiritalibus: hęc quidem entibus ex unoquoque. Alię uires extrinsecus accedunt ex aliqua ratione soli, cœli, seminis, insitionis, medicationis, nutrimenti, & eiuscemodi, quę applicantur, uel inseruntur, ut Persica poma in Persia lethalia, hic salubria. In his sunt uires effectionum non per species, sed per rerum singula, quę indiuidua nominantur, quę ex priore ui & adiunctione huius peculiaris conflantur: ut illa speciei simplex sit & elementum huius compositę: quanquam & compositio huius peculiaris fit ex duarum, aut plurium effectionum compositione, nempe alimenti, aut soli huius additi effectioni uitis, aut Persici pomi, aut hominis: ut ex specierum uiribus conspirantibus fiat singulare quiddam: qua ex temperatione prior uis uel adiuuatur,

uatur, uel impeditur, uel tollitur, uel aliò flectitur, uel noui aliquid accipit manens integra. Itaq; munera Dei sunt hæc omnia, & uoluntatis eius: nec secus quàm si quis alteram libram in æquilibrio tangat, ea continuo uerget deorsum, ita omnia parata sunt ad eas propẽsiones, quas Deus in eis faciet, ea illis erit natura. Sed interiora illa per externas actiones aut passiones proferunt se ac ostendunt: nam ad agendum uel patiendũ datæ sunt uires & facultas, quod hũc in modũ facile erit cognoscere: Lapis semper est idem, ac sui similis, intus ergo nihil habet, nisi uniusmodi essentiam. Planta suis tẽporibus ædit folia, flores, fructum, crescit, decrescit, aliquid obtinet supra essentiam: animans nõ solum crescit, & minuitur, sed sentit, & cognoscit, aliquid affert supra plãtam. Homo præstat omnia, & præterea intelligit, ratiocinatur, iudicat, aliquid inest huic supra brutum. Hæc sunt Dei opera, quæ ille per uolũtatem destinat, per sapientiam constituit, per potentiam exequitur: quas agendi ac perficiendi facultates impartitus est ijs mẽtibus, quas sui similes cõdidit. Loquamur de homine, de quo quũ dictum fuerit, facile de angelo etiam intelligetur. Habet ergo homo ad Dei quandam imaginem uoluntatem, consilium siue rationem, & uires: ut cõsilium suadeat, aut dissuadeat uoluntati, quæ est imperatura: uoluntas imperet uiribus, ut se exerãt ad opus: uires capessant iussa. Voluntas ergo domina est, ratio consultrix, uires mãcipium. Facultates hæ quidem naturales sunt à Deo inditæ homini, quum naturam statueret, & hæc naturale habent aliquid, quò nutu ferantur suo, uel à quo abhorreant, ac discedãt: dico uoluntatem, & consilium: nam uires ut mancipium, nec ad iubendum admittuntur, nec ad consulendum, sed tanquam corpus sunt brutum parens semper imperio, nunquam imperans. Vergit ergo ratio in uerum, auersatur falsum: fertur uoluntas in bonum, malum deuitat: utique quod tale censuerit ratio, an fallatur, nihil interest, bonum certè, aut uerum existimari sufficit. Ratio hæc & iudicium quum se ad aliquid uel in se, uel extra se uult applicare, habet sæpe, & finem quem petat sibi propositum, & uiam & rationem prouisam, qua ad illum perueniat: hæc ratio uocatur industria, & ars, quæq; ab arte dicitur solertia: quæ est ratio seu facul-

Interiora per externas actiones aut passiones se ꝓferunt.

Ars. Solertia.

facultas aliquid agendi, aut patiendi in se uel in alijs ingenio, aut studio quæsita: ut loqui naturæ est, Romane, aut Græce artis. Deum colere, humanis est mentibus informatum: sed hoc aut illo modo, ex humanis persuasionibus. Non enim nos solum arte aliquid agimus, sed bestiæ quoque à nobis edoctæ: ut per funem Elephantum ingredi, & canem sic uenari, & Equum gyros complicare, & explicare: quę ipsi sua sponte faciunt, naturalia sunt. At quum uel finis non est præstitutus, uel ratio, & uia hæc non est prouisa, sed temere aggredimur, quod exit casus est: ut fodiendo thesaurum reperiri: hoc enim propositum non erat: aut tegula de tecto lapsa, occisum esse hominem. Quumq; nostras extructiones imitari uolunt pueri, congerunt temere lapides & ligna: & exit sæpenumero id in quo doctum ingenium elaborasset, priusquam exprimeret: temeritas hęc est, uel quum nullus finis est prępositus, uel quum ad eum nihil omnino prospectum aut minus, aut aliter q̃ oportet. Ideo in actiones hominum, qui tarditate cordis uel ad iudicandum impediuntur, uel rapida animi perturbatione impelluntur, multum ualet casus. Sapientes minimum casui relinquunt in ijs, in quibus casus solet interuenire, uelut in rebus & negotijs uitæ: nam in illis quæ nō sunt in manu nostra, nempe naturalibus effectis, aut incertis euentibus plurimum DEO committūt, seu uerius omnia: quo fit ut casus interdum in artem uertatur, quum obseruatum est, quomodo illud extitit. Sic multa sunt in artibus inuenta. In artificialibus, quæ sola ars facit, dicuntur talia, nam alia naturæ sunt quæ potestatem sequūtur: ut homini persuaderi indignitatem artis est, ex persuasione indignitatis inflammari ad iram, iratum diruere ædes, naturæ: in Lyra sonus naturalis est, concentus artis: qui si fiat sine arte naturalis erit, ut si cadat testudo: aut quū casu spongiæ fit pictura: compositio horologij artis, hinc cursus ille per definita quædam momenta naturæ est: hæc uel illa compositio pharmaci artis est, operatio in animante naturalis. Ars est naturæ æmulatio, eaq; quantum facere potest, conatur naturam exprimere: quod nunquam assequitur. Natura enim intima rerum penetrat, ars circa exteriora & supremas facies uersatur: id quoq; uidetur naturale,

Casus.

Casus in artē interdū uertitur.

Ars naturę æmulatio.

rale, ut imitatio omnis citra exemplar subsistat: cũ qua bene agitur, si quamproxime accesserit. Et quemadmodũ natura à rudissimis exorditur, postea paulatim educit ad perfectũ, ita & ars sensim expolit: natura inditionibus, & ingignendo in intimis, ars uero addendo exterioribus, detrahendo, mutando: ut in cusoriis, nempe mutatione exterioris figurę. Veluti quum æs funditur, & ex statua fit lebes: tum applicatiõe & quasi cõtactu, ut quum pannus inficit. Quæ non solũ in iis animaduertuntur, quæ manu constãt, & χειρουργικὰ nominãtur, uerum in illis etiam quæ penitus sunt in animo, disciplinæ, prudentiæ, uirtutes, addẽdis quę uidentur necessaria, resecandis superfluis, corrigẽdis, & castigandis inuersis nascuntur, & incrementa sumunt. Tum sicut naturæ proposito illi tacito à Deo indito primum omnium occurrit opus perfectum, in actione uero simplicia primum quæruntur ad compositionem perfecti, ita humano artifici opus ipsum est primum cogitatione, primordia autem operis, & elementa prius exequitur. Quocirca animus in intelligendo iter sequitur, non actionis naturæ, sed propositi illius: prius enim mista intelligit, & sensui obiecta, hinc magis simplicia, & recondita. Et quemadmodum se habet homo ad artificium naturæ, ita iners homo ad artificium hominis periti. Nam homini prius notum est opus absolutũ naturę, quàm eius elementa: & imperito notius compositum artificiale, quàm eius partes. Nec aliter miratur homo ex illis initiis tanta opera posse à natura ędi, quàm imperitus hoc pręstare artificem ex tam rudi materia tanquam aliena, ab eo quod per artem uidet ęditum. Et sicut informi, & rudi materię accedens forma naturalis fit res naturalis, ferrum puta, homo, arbor, ita naturali accedens ars fit artificialis, nempe gladius: scamnum, grammaticus. Natura conatur ad optimum prouehere effectum suum, quantum cuique speciei concessum est, uidelicet ad imaginem, & participatum proximũ uirtutis dei: ars ad absolutionẽ naturę. Sed nec natura potest deũ contingere, nec ars naturã, ꝙ utraq; imitatio est. Vis in unoquoq; inclusa, siue naturę, siue artis, quũ se exerit atq; explicat, fit actio, uel passio, modo nequid obstet. Actio Passio
Actio est explicatio potentię in aliud minus: passio expli-
catio

catio potentię ad aliud maius: minus uoco infirmius & inualidius. Itaque in actionibus naturalibus actio & passio terminis differunt, non re: ut uia inter Louanium & Lutetiam: actio enim est ab a in b: passio à b ad a: ex actione hac sequitur effectus. Sed hac lege, ut aliquid sit quod agat, & non temere, uerum propter finem: neq; enim temere suscipitur ulla actio: etiam pueri fines aliquos statuūt suis actionibus, nō refert an assequātur: sed neq; uiri, nec natura semper assequitur: certè quidem fines habent, sed ad finem spectare ac tendere quum sit in his quoq;, quæ omni intelligendi facultate uidemus orba, apparet ab eo regi, qui ea facultate non caret. Quæ enim non intelligentia tanquam intelligentia operantur, ab intelligente necesse est moueri: quomodo cæcus ea quæ oculis cognoscuntur, censebit, nisi à uidente admonitus? Et hæ duæ ueræ ac propriæ sunt causæ agēs, & finis: nempe à qua, uel propter quam aliquid fit: ut in motu principium & meta. Nam materiā, & formam quia partes sunt, causas nominari inusitatum est: magis initia & elementa nominaueris, sicut causas principia & origines. Si quis tamen & has quoq; in causis uelit recipere, in uerbo erit sita controuersia. Efficiens causa actionem præcedit, finalis & actionem & effectum suum sequitur, hoc est id, quod propter illam fit: ut ædificans, domus, habitatio.

Causæ.

Agens.

In eo qui agit necessaria est facultas ad agendū quæ est uel interior, uel exterior, ut demonstrauimus. Et aliæ res celeres ad agendum uires ostendunt, ac proinde motus incitatos, ut calor: aliæ tardas, ut frigus. Contrà in patiendo calor exiguas habet uires, quum est inimico inualidior: frig° uero ad ferendum multas. Idcirco citissime ignis penetrat, tarde rigor: expellitur uero calor leuissime, frigus lente: ut febres acutæ celerius uel extinguuntur ipsæ, uel extinguūt corpus: morbi frigidi pertinaciores sunt: opium in theriace tardissime omnium cedit. Ex naturalibus facultatibus hæ sunt necessariæ, ut mutari non queant, sicut igni exurere: illæ uoluntariæ, ut quæ ab hominis uoluntate proficiscuntur, tanquam comedere, bibere, currere. Ventriculum concoquere naturale est, & alia quæ in hominis manu sita non sunt. Naturale est in unoquoq; ad quod agendum uel patiendum potentiā à natura accepit. Istud uero non uno

Naturale.

modo, nec similiter in omnibus dicitur. Nam uel ea uis est effectioni indita, ut semper agat, quoties in q̃d agat, admouetur: ut igni cõburere, iracũdo irasci: uel ut semper agat, quoties libeat, ut homini ratiocinari: uel est uis toti indita, ut homini ambulare: uel uis inhærenti indita, ut aquam feruefactam calfacere: hoc uero inhærens uel ex ingenio compositi est attributum, ut lapidi grauitas & duricies: uel uel ui intrusum, uelut in aquam feruor: uel casu contigit, ut uenenum fungo, quod ex terra uenenata adhæsit: uel arte partum, ut pennæ scribendi commoditas, & gladio scindendi. Dicitur etiam naturale ad quod accepimus potentiam, & ad eius omnino contrarium non habemus: ut homini errare, falli, mori: non enim potest nunquam errare, aut permanere immortalis: quicquid enim origine inditũ est, aut circa originem, naturale nuncupatur, sicut cæcitas, & surditas in quibusdam: & sermo in unoquoque, quẽ primum didicit. Naturale etiam est, quicquid non est contra naturam: ita & artificialia oĩa, et uoluntaria naturalia dici possunt. Nam etsi ad omnia, quæ ingenio atq; usu exculpimus potentiam à natura accepimus nobis innatam, tamẽ quod exercitatione, studio, industria paramus artis dicuntur, nõ naturæ, quum industriam nostram spectamus: at quum potentiam, naturæ sunt: ut homini naturale est posse pingere, nõ equo: & artificialia uel tota sunt artis, ut scriptio: uel ratio quædam & modus, ut sic ambulare, sedere, comedere, loqui. Voluntarium quod à uoluntate libera proficiscitur ut hominis, uel angeli: hoc aut est elicitum à uoluntate, ut uelle: aut iussum, ut ingredi. Naturale in specie fit, uoluntarium in particulari, ut ambulare nunc. Sunt quædam præter naturam, ad quod illa nõ dedit potentiã: sicut arborem in bruma flores fundere, ac fructus, saxum ab aqua excauari. Supra naturam, quum plus præstatur, q̃ illa cõcesserit: ut puerum mouere grandem molarem. Alia contra naturam, quum contrariũ fit, quàm illa dederit potentiam: ut glaciẽ ardere, ignem frigefacere, lapidem per se sursum ferri: nam iactum uiolentum quidem est, sed non contra naturam, imò secundum eam: extra illam sunt hæc omnia. Verum hæ distinctiones à uulgari sermone confunduntur: utile tamen uidet̃ in philosophia obseruari ad percipien-

Voluntarium. Præter naturam. Supra naturam. Contra naturam. Extra naturam.

Diuina. cipiendam disciplinam. His accedunt postremo diuina opera, ut omnia quæ egrediuntur naturæ limites: cuiusmodi Christi miracula, & quæ ille nos edocuit de arcanis suis. Sunt multa in natura quæ ad euentum referuntur, ut species naturæ sit, singulare autē euentus: sicut aquam defluere naturæ est, hac uero aut illac euentus: usus & assuefactio etiam si artium sit, & rerum industria quæsitarum, ἕξιν efficiunt, hoc est habitum, qui in partem naturæ cōcedit. Nam

Habitus. maximas, & penè naturales profert uires utiq; in ijs quæ ἕξιν recipiunt. Neq; enim omnibus de assuefactione uestigium relinquitur. Habitus est pronitas ad eadem, cui res assueuit: siue sit agere, ut in digitis ad pulsandum: siue pati, ut incendi febre, uel iracundia: siue negatio, seu priuatio potius alterutrius, ut tacere, nō ridere, non latrare. Nec aliud considerandum est esse habitum, q̄ sigillum in materia impressum. Et quemadmodum in rebus, quas contrectamus usu uenit, ut signum non imprimatur, nisi in re molli: ita in tota natura ex assuefactione uestigium duntaxat adhæret rei molli. Possumus etiam ad explicationē figurare nobis res molles fluere in morem amnis, quòd si quà decursus detur, & quasi aperiatur alueus, illac defluunt, ut in fluuijs, in humoribus animantium. Ergo consuefactionem recipiunt corpora animantium & stirpium, animi etiam non ex se, uerum ex corpore cui sunt uelut alligati, & quo tanquam instrumēto utuntur, quandiu eo sunt inclusi. At in quibus multum est humoris, citius adhæret impressio, q̄ quibus parum: ut pueris celerius q̄ senibus: sanguineis q̄ cholericis: siccis nō hæret signum, ut saxo uel ferro: nec in admodum fluidis conseruatur, ut in aqua aut aëre: cuiusmodi sunt homines quidam leues & mutabiles. Quòd si mollia admisso habitu indurent, tenacius eum retinēt: ut in cera, quum durescit: in ferro & argento, quod emollitum recepit notā aliquam, similiter quę à teneris animis imbibuntur diutissime perseuerant, quòd corpus solidius fit quotidie ac firmius. Quæ sunt ex natura totius speciei, aut cōtra eam, habitum non recipiunt: uelut igni ardere, saxo ferri sursum.

Delectatio in habitu. Est & in habitu delectatio in ijs, quæ alioqui dura sunt factu, & difficilia: nam in facilibus mutatio reficit: sed habitus delectatio est in illis, quia minus sentit̄ molestia actionis:

nis: promptius enim ac ideo facilius fit, quod sępe est factũ: quippe itur aduerso flumine in nouis, prono uero in solitis: nec leue adfert momentum delectatio ad id quod agendum, aut patiendũ est: quódue aut non agendũ, aut non patiendum. Et quoniam habitus naturam resipit, fit ut quantũcunq; artis habeat actio, si ei diu & perpetuo assueuimus, naturalis uideatur: sicut accuratus & elegans sermo in Euripide, cauilla & sales in Plauto, & bonis benefacere ex usu in naturã uertit: ars eñ in usum, & proinde in naturã uidetur cessisse: nam quicquid artẽ non præ se fert, naturale nominatur: quemadmodũ & simplex, ut in omnibus actionibus, quũ nihil est simulatũ, ac fictum: & naturale à ficto distinguitur, ut flores naturales ac ficti: & quemadmodũ fluuius per datũ alueũ decurrit, qui illi crebro agendo aperitur, ita si cesses, oblimat: & primum maligne aqua defluit, hinc omnino auertit aliò iter: sic habitus, qui agendo altius imprimunt, ac confirmant, desidia exolescũt. Naturali proximũ est necessariũ ac possibile: ei uero quod contra naturã est impossibile. Necessariũ est, quod aliter nõ potest esse, q̃ quomodo est: idq; uel simpliciter, ut Deũ esse: uel collatũ alicui, ut hominẽ respirare si sit uicturus: & studere, si sit futurus sapiens: & anima necessaria est corpori ad uitã. Hoc necessariũ uarie spectat, Deo, naturæ, homini, huic homini, illi, hoc tẽpore, hoc loco, hoc statu re℞: & aliud magis alio, ut magis necessaria respiratio ad hominis uitam, q̃ epulæ: magis necessaria anima, q̃ respiratio: ꝙ diutius liceat uitã prorogare sine alimẽto, q̃ sine respiratione: & sine respiratione, q̃ sine anima. Verum necessitas hæc nõ certi est momẽti, sed alicuius lati temporis. In appellationem uenit necessarij, quod est conducibile: sicut homini uestis et tectum: quæ etiam à Græcis ἀναγκαῖα. Similiter quæ oportet fieri, ut posita in æquitate, lege, more, officio, instituto: & hoc necessarium est in re, ex re uero in pronuntiatis, ut Deus est omnipotens, & quod uiuit habet animã. Impossibile contrariũ est necessario in pronũtiatione, nõ in re, nã in re nihil est possibile, sed in dicto, quũ esse nõ potest, quẽadmodũ asseritur, aut negat, ut hominem sine respiratione diu uiuere. Sed in re tamen impossibile contrarium est utili, & commodo, ut sine tecto & uestitu uitam degere impossi-

Necessarium.

Impossibile.

Possibile. impossibile. Possibile, seu quod tritius Græcis δυνατὸν: nam nos Latino hoc rarius utimur, ac ferè nunquam: etsi nõ uideo cur sit reiiciendum in philosophia præsertim quum ueteres non dubitarint aliquando impossibile dicere: sed certè eius significatio ad necessarium se habet, ut aliquãdo ad semper: ad impossibile uero, ut ad nũquam. Interdum possibile iis quidem qui usurpant, pro facili sumitur: sicut impossibile pro arduo, & difficili: & in hoc aliud magis est alio, prout est facilitati uicinius, sicut expeditum, & promptum: ut tres, & quatuor, & quot quisque uoluerit gradus, possit statuere. Ex iis quæ aliunde ueniũt, quædã sunt cõtra naturã formæ uiolentia quadã externa inuecta: ut calor in aquam. Sunt quæ cogi & uerti non possunt, ut ignem hoc

Quæ contra naturã naturæ cursu frigefacere. Quę contra naturam fiunt, sic cognoscuntur: effectus uelut inuitus extorquetur: & ipsa quũ primum licet, sensim se in cõditionem suam restituunt. Idcirco eiusmodi actiones postquam impetum cogentis euaserunt, debiliores sunt, q̃ antea: est enim aliquis in uiolentia terminus, quo transacto lentescit, & flaccescit actio. Verum nec uniuersa uis cogentis repente se explicat, sed paulatim inualescit, donec consumatur amplitudo potentiæ. Quocirca lapis sursum iactus minimum habet uirium uno digito à manu, ad medium ferè plurimũ, in fine perquam parum. Contrà in descensu plus habet uirium iuxta terrã q̃ in medio aëre: hic est naturalis motus: unde apertũ fit ex nihilo omnia hæc inter quæ uersamur, esse à Deo condita, & tanquam ab ipso ui quadã iacta aliquo usq; ferri: tum sensim eadem reduci ad nihilũ etiam maiore impetu ac nisu, quàm ascenderant, nempe ad naturam suam. Quòd si hæc est conditio singulorum, etiam mundi ipsius esse credi cõuenit, quantum quidem ad uires istas motuum ortus & occasus pertinet. Efficiens sicut priusquam agat, finem aliquem sibi destinat, ita fine proposito instrumenta, seu me-

Instrumẽtum. dia prouidet ad finem pertingendum. Instrumentum est, quo quis uel extra se, uel certè alio à se ad aliquid uel agendum uel patiendum utitur: ferrum instrumẽtum est hominis, itidem manus: ratio uero instrumentum animi, quę facultas quædã intelligitur esse animi, & tanquam eius pars: quæ quàmuis essentia non differat, differt uel facultate sua

ac potentia,uel certè nostra intelligentia, quod ad sic definiendum nobis sufficit: & quoniam instrumenta omnia ad aptationem materiæ applicantur,aptatio materię opus est instrumentorum: q̃d uero ex apta iam materia existit opus, artificis dicitur: ut serrę findere,ascię dolare,arca uero huius operarij, quatenus talis: nam hominis per se non est,neque Socratis. In hunc locum uenit etiam exemplar, quod quis in agendo contemplatur, ut simile effingat: quod genus sunt apud pictores plurima. Platonis Ideę, quæ nullæ sunt apud Deum, extra illum quidē, aut aliud ab illo: nam maior & pollentior est illa sapientia,q̃ ut externis adiumētis indigeat: nimisque Diuina illa magnitudo ad angustias nostræ mentis à sapientissimo philosopho contrahitur. Instrumentorum alia sunt animata,alia inanima: ex animatis hoc rationis compos, illud impos. Tum alia libera,alia serua: quorum exempla sunt amici,clientes,assecle,serui,filij, opes,arma,autoritas, potentia. Instrumentum si se contra naturæ suæ rationē accōmodat agenti,inuitum est & coactum: ut lapidē ferri sursum, & auem occidere: aut moueri asciam,& fieri mensam. sin secus,naturale est: ut lapidē demissum ab aliquo ferire eum, qui est subtus. Quæ secundū naturam uniuscuiusque instrumenti facimus, nullis egent uiribus, ut lapidem demitti: quæ contra naturā,egent: naturalia sunt,ut in medicina. Iis quæ manibus exercentur,adhibetur uis, unde difficultas, & ex hac labor, & ex labore lassitudo. Spectantur in difficultate instrumentum, & qua agendū,& in quid: ut scribere penna plumbea, & per chartam asperam: aut grauem gladiū per aduersum flumen trahere ad scindendum nodum ligni. Vires enim requirit instrumentum: tum alias per se medium, & alias id,in quod operatur, prout actioni ipsi repugnat,uel actioni, quæ hoc instrumento exercetur: uelut securi rubiginosa lignū scindi. Quare quum uires naturales uniuscuiusque rei nihil sint aliud, quàm quas Deus in eo ingenuit, neque enim quicquam sibi fecit uires, necesse est, ut omnia se præbeant Deo ad agendum naturaliter: & tam ignem frigefacere sit Deo secundum naturam,quum uult, quàm nunc contra naturam, quum non uult, id est, contra ipsum eundem. Neque est aliud in unoquoque natura,quàm quod ipse uult, quódque

Exemplar

Oīa sunt Deo naturalia.

que ipse dat. Ergo quemadmodum lunæ lumen solis est lumen, quia ab ipso uenit, & conseruatur: aut quod ex calybe soli opposito in parietem reflectitur: ita uires naturales Dei uires sunt, & adhuc propius, ac uerius, q̃ hæc ipsa: & eis ille utitur ad agendum minime necessarijs. Non enim qui per alium facit, continuo per seipsum non posset: ut magister quum iubet discipulum à condiscipulo cędi: quumq; ille omnia condiderit è nihilo, egit certè aliquãdo solus, quæ nunc per causas naturæ: ut hominem gigni, uel herbam ex semine: quòd si fit huius agentis naturalis opere ac ui, eam uero uim totam largitus est ille, profecto eundem ipse effectum potuit solus ædere, qui præbet, quicquid agens facultatis possidet, & potentiæ ad agendũ illud. Imò uero si quis naturales causas cõsideret, quæ se Deo ad aliquid efficiendum administras exhibent, inueniet nihil in eis ex se esse uirium ad id uel perficiendum, uel quadamtenus adiuuandum, sed esse omnia uoluntatis Dei: quod ipse idem satis ostendit, quum luto aperuit oculos cæci. Quid lutum ad aperiendos oculos conferebat? imò potius ad obturandos uidebatur ualiturum: cęterum demonstrare uoluit, se ad hunc istum modum uti secundis causis ex uoluntate sua non ex necessitate. Quocirca quum omnia Deo utenti naturalia sint, agit Deus sine labore, sine molestia, sine resistentia. Nam si quid resistentiæ esset, contra naturam operaretur: siquidem est resistentia ex appetitu sui conseruandi, ideo resistit ei, qui corruptionem intẽtat, aliquid contra nutum naturæ suæ agendo. Nec conuenit potentię Dei, quicquam illi posse resistere. Nam quæ tandem posset esse proportio inter uires Dei condentis, & rei conditę? ut uel momentum temporis ualeat subsistere inuito illo. Quare quum uoluntas eius sit natura cuiusque, uoluntate sola operatur, nempe indita natura: nam si uelit lapidem ascendere, eam faciet esse eius naturam: nec aliter tum ascendat, quàm nunc in hac eius uoluntate descendit. Ex causis si actio spectetur, aliæ sunt certæ, quæ semper ita agunt, ut ignem calfacere: aliæ incertæ, quæ non semper ad eundem modum, ut lapidem iactum auem ferire. Sunt sine quibus non fit aliquid, etsi efficiendi hoc quidem naturam nullam habent: ut lucem non illustrare cubiculum, nisi aperiatur fenestra: quæ

Causarũ diuisio.

latissu-

latissime patent. Nam ex eis nonnullæ sunt quietæ penitus, ac torpidæ, & ut Cicero uocat, stolidæ: quæ nihil prorsus in eo quod subiectum est, ipsæ exequuntur: ut pecunia iurgij, & latrocinij: aliæ quædam per se adferunt adiumenta, ut aspectus & collocutio beneuolentiæ. Sunt qui in genere hoc ferramenta & instrumenta omnia concludant. Ad idem genus pertinent, quæ remotione sua inducunt effectum ei contrarium, quod admotione sua solent: ut abscessu solis terram frigefieri, quæ calfit accessu. Sin effectus spectetur, & in eo locus, uel tempus: Sunt in loco & tempore proximæ, ut ignis caloris in manu admota: Sunt remotæ, ut ignis caloris in manu, quæ incaluit tactu aquæ feruefactæ: & in his alias licet alijs remotiores dicere. Est enim ordo in caussis, ut hæ sint primæ, secundæ illæ, tum tertiæ, & quartæ. Sed neque in infinitum tamen recta disceditur, nec in caussis reipsa existentibus eodem tempore, nec in ijs quarum aliæ alijs tempore succedunt. Quippe infinitæ non sunt res, nec tempus fuit infinitum. Sed quæ numero distant uel ordine, non protinus loco distant, aut tempore, aut actione. Sol lunam illuminat, luna speculum, speculum cubile: simul existunt hæc omnia eodem puncto temporis. Referuntur quoque caussæ ad cognitionem nostram, ut aliæ sint cognitæ, aliæ incognitæ: in aduentu pleræque omnes sunt ignotæ, in recessu multæ cognoscuntur. Finis est cuius causa aliquid fit: is mouet uim & potentiam ad agendũ, quare ea est potissimum causa: nam & causa ponitur in eius diffinitione: & principium omnis actionis ab eo exordimur: & in eo tota conquiescit actio: inque illo est ratio quædam etiam efficientis: itaque dicimus sanitas deambulationes has facit, & potentiam laborum, qui suscipiuntur propter eam. Finis omnis à cupiditate nascitur, uel ut adsit aliquid, quod abest: uel ut maneat, quod adest. Sic in negatiuis, ut absit quod adest, uel auertatur quod aderit. In pręteritum non est finis, neque in præsens, semper in futurum: illuc enim actiones, & destinata diriguntur, quò spes & cupiditates. Iam uero finis est semper cuique, quod ipsi uidetur profuturum: ideo quicquid obtinet locum finis, semper est specie quadam boni contectum, etiam si bonum reuera non

Finis.

ſit, certè tale eſſe exiſtimatur: nec poteſt pro fine proponi, de quo quis deſperat: nam alioqui nunquam deſtinaret ſibi, quod aſſequi ſe non poſſe haberet compertum. Media ſunt ceu inſtrumenta quędã, quîs finẽ licebit conſequi. Finẽ oportet eſſe omnium pretioſſiſſimum, media uiliora ſunt. Quippe finis, quòd ultimus eſt, quò appetitus tendit, per ſe amatur, amoris huius nulla eſt menſura, ipſe alia omnia metitur: ut unumquodq; ex medijs tanti à nobis fiat, quantum eſt ad nanciſcendum finem idoneum. nemo quod pluris æſtimat, pretium uilioris facit: nam etiam qui aureo hamo piſcatur, ut eſt in prouerbio, chariorem habet uel oblectationem ſuam, uel oſtentationem, quàm aurum ipſum: non quidem piſcem quàm aurum, ſed aliud, quod ipſe facit finem piſcationis: nec qui tonſor nouacula argentea radit barbam, numulum, quem mercedis loco accipit, finem ſtatum argenti: ſed aliud, nempe diteſcere, quum à pluribus, & plus quàm alij collecturus ſit. Et ſicut uniuerſus nutus uoluntatis ad potiendum fine propendet, ita uehementius fert̃ in ea media ſine quibus cõſequi illum nullo modo poſſet, quàm cum quibus poſſet quidem, ſed non perinde ex ſententia, ut cum illis. Quapropter ea ſola res finẽ ſibi pręſtituit, quæ uoluntatis & cupiditatis eſt compos: cætera quæ ſunt harum expertia, ex eo pendẽt, quod habet uelle: quódque cum uoluntate illis præeſt: atque eò uergunt, quò ille iubet: ut res brutę à Deo, & ij nutus ſunt illis naturales quædam cupiditates. Nec aliquid eſt quod agat ſine fine: nam is ſemper excitat uires ad agendum, uti modo dicebamus. Non quòd omnis ex actione effectus deſtinatus ſit illi, ſed quòd nihil agit, niſi quod ſibi deſtinarit. Neque enim aliter eligerentur ad certas actiones certa inſtrumenta: ſed ad quaſcunque ſine diſcretione arriperentur quælibet, eſſentq; actiones omnes uagæ, & incertæ. Atqui contrà experimur in omnibus uenire uſu, & hominem parata habere inſtrumenta uaria, & Deum rebus dediſſe diuerſa ingenia ac facultates: ut ſi his utantur, fiant hæc: ſin illis illa: & alienis inſtrumentis nunquam ad exitus ueniri proprios, & eiſdem inſtrumentis eoſdem euentus ſequi, magnum hoc argumentum eſt aliquid eſſe in agendo præſtitutum ac præfixum, pro ratione cuius deligantur inſtrumenta.

Media.

menta. Quòd si instrumẽta finem arguunt, quid causæ est, quin intelligentia hominis, & uis mutuæ charitatis, & religio, ac Dei cultus ob oculos nobis ponant, cui fini sumus cõditi: neque enim tantis & talibus instrumẽtis erat opus ad edendum, bibendum, uestiendum, habitandum. Pręter hęc multum abest temeritas à ratione: quæ temeritas in Deo profectò esset, & in homine, si in sua actione nullum scopũ prospiceret, sed expectarent casum. Nam quid dicitur fieri temere, nisi quod sine consilio, sine iudicio, sine ratione: quæ omnia scopum semper prospiciunt, euentui creditur incerto. Quapropter homini non sola tributa est uoluntas, ut quid uelit agere, sed mens & ratio, quæ consultant agendum ne sit, & quomodo quod cupit, consequetur. Similiter Deo attribuimus sapiẽtem, & prouidam uoluntatem, quę sunt propter finem: quippe prouidentia finem spectat, adeo ut quàm quisque sit prouidentissimus, tam intueatur fines longiores. Iam in homine & rebus omnibus conditis duntaxat quæ inter nos uersantur, non est actio sine difficultate et labore, nempe conatu perueniendi ad finem. Atqui nemo laborem suscipit nullo fine proposito, quum dulcius & pretiosius sit quiescere, & molestia uacare. Medium uero nunquam est eo pretiosius, propter quod suscipitur: nec solum hoc comperimus in uoluntate hominis & ratione, sed in uoluntatibus naturalibus. Nec homo persisteret in actione, sed simul primum esset defessus ad aliud trãsiret: quod pueri & leues homines factitant, quos nõ multum tenet desiderium finis: quanto teneret minus, si nullum omnino defixissent. Iam uoluntas semel quiescens nunquam moueretur: nam à se non mouetur, nunquam enim desineret moueri: & si quid eam impelleret ac moueret, ut ad se ferretur, is eius esset finis. Nec uideremus eam conquiescere finem assecutam, nempe ubi peruenit, quò uolebat: cessat enim motus sublata causa. Nec semel mota unquam quiesceret, quum eadem semper esset motus causa, quæ prius: nẽpe semper nulla, sed casus & temeritas. Quòd si omnia instrumenta sunt illi principi opifici, & ab ipso reguntur, ac mouentur omnia, nihil mouetur sine causa, & fine, quum casus & temeritas longissime absint ab illa infinita prouidentia: neque enim fas est de Deo dicere, quod

Temeritas

de sapiente uiro esset nefas, ipsum quidem agere, cur uero agat, nescire. Et si in regno mundi maiora sunt ordinata, finem habent aliquem: etsi nullũ minus agitur nisi per maiora, & hæc minora fine utiq; non carent. Nec est sapientiæ eius non uidere quid post actionem sequetur, nec consilij, si uidet, non magis in aliquem certum scopum dirigere, q̃ temere iacere: & si omnia condit, quia uult, erit temeraria uoluntas eius, quę sine causa impellet: quod est furiosum atq; impium cogitare: & fines illius ad nos referuntur, non ad illum, id est, ad nostra bona, non ad bona ipsius. Ille enim omni bono, quod expeti potest cumulatus est: nam ni ita esset, peiore esset cõditione q̃ nos: quibus si qua desint bona, ab ipso possunt desumi: illi quæ deforent, à nullo: ita semper quo careret, requireret, nec posset adipisci: nam quid tãdem maius aut melius esset illo, q̊d ei de bono suo impartiretur? quum bona omnia à Deo in alia quęcunq; tanq̃ ex perenni quodã fonte cõtinenter dimanẽt, nec aliunde possint. Quòd si sufficiens est sibi est Deus, non creauit res sibi, sed rebus: si bonus, non creauit malo, sed bono. Itaq; uidemus in his naturis, quæ quantum possunt, parentẽ omniũ imitantur, ut priores ac generantes nõ laborent agendo sibi, sed operi suo ac sequenti naturæ. At quod in mysticis literis scribit, omnia propter semetipsum creauit Dñs, impiũ quoq; ad diem malam, ostendit cui fini omnia sint parata: nempe quæ rationẽ sortita nõ sunt propter hominẽ ratione præditum: hic uero ad Deum refertur, ut cum eo sit beatus: sed ex hominibus qui à Deo abscesserint, his calamitosus manet dies. Non est autem homo propter angelum conditus, sicut est equus propter hominem: scilicet homine angelus non indiget, utiq; nec ulla re corporea: homo est qui illis indiget, ac utitur: etiam angelo ad ductũ cæcitatis suę, & custodiam infirmitatis: nisi illi unus Deus uelit esse pro omnibus: quocirca melior est homo cunctis rebus corporis: uidelicet finis quàm media potior. Propter etiam ad efficientem causam nonnunquam pertinet, ut dominus mundum hunc non produxerit propter aliquem, quòd aliquis hoc meruerit, sed propter se, quòd sit ipse optimus. At uero finis, ut dixi, proposito primus est, executiõe postremuus. Sunt alij fines propter alios, ut scribere propter opes, hæ

Fines Dei ad nos referuntur.

propter iucundam uitam. Ideo finis in hoc medius, est in illo extremus: ut nauem perficere, finis est fabro, nautę medium: huic in portum deducere post nauigationem negotiatori medium, finis quæstus. Sæpe etiam in eodem, ut finis huius hominis fabri mēsam efficere, patrisfamiliâs uti, egeni pecunia mutare. Proprius cuiusque operātis finis est is, quem ubi assequutus est, desinit sic operari, aut quatenus talis: quum nauigat nauta hoc agit, ut nauta: quum bibit, aut comedit, ut animal: quum pecuniam recipit, ut auarus, uel usurus: quum Appelles pingit tabulam, agit ut pictor, & picta tabula quiescit pictor: quum de pretio, agit ut negotiator, ubi conuenit de pretio, quiescit negotiator, redit ad alia: hæc sunt propria & per se: quum alijs applicantur per aliud dicuntur: ut pictor negotiatur: & finis huius hominis tabulam perficere. Ergo quo finis posterior est, hoc magis resipit naturam finis: & tanto est prior, & antiquior proposito, adde etiam maior, & potior. Tum quo quisque prudentior, hoc magis postremos fines cogitatione spectat: nam in ultimum illud intendit aciem mentis, & eò dirigit sua omnia. Contrà pecora id solum intuentur, quod adest, quódque præsens est, & huc modo tendunt. Sed in finibus ab uno ad alium in infinitum non tenditur in rectum, neque in reflexum: ut alij sint aliorum fines numero interminabili. Nam si essent innumerabiles, quomodo finis gratia quicquam fieret, quod ab agente infinitis abesset gradibus? Neque uero finem huiusmodi uel incitatione mentis possemus consequi: media enim distinctione infinita non est in tempore finito à definita celeritate pertransire. Nec aliquid esset finis extremus, quoniam in innumeris nihil est ultimum: at quum de fine extremo censeantur reliqua, nulla restaret interiectorum finium censura, neque pretium: ideo nec optimum quicquam: siquidem optimum est, cuius gratia reliqua omnia facimus. Hanc ergo inutilitatem & confusionem finium merito natura abhorruit, quæ quum ordinatissima est, tum semper ad utilitatem aliquam relata: itaq; singula rerum naturalium metā aliquam habere certam uidemus, quam cuiq; fixit conditor prouidētissimus, in qua sisteret, inq; ea uidemus sistere: nec mens nostra infi

In finibus non tendit in infinitũ

Optimũ.

nita separata simul capit, idcirco ad innumerabilia se nō extendit: q̄uis fertur nonnunq̄ in unum aliquid, quod est infinitum continuum, ut est appetitus infiniti: qualis fuit in ijs, qui æqualitatem Dei expetiuerunt. Sed fortassis in hominibus non est ille unus appetitus cuncti immensi, sed per partes: ut hoc assecutus ad illud transeat, inde in aliud, ex q̊ rursum in aliud, nec uspiam sistat. At uero in reflexum aut circulare infinitorum est noster appetitus non unus, uerū ut dicebam modo, multi: quemadmodum si uelit quis opes ob honorem, hunc propter famam, at famam rursum propter opes, ut nō singularia uideantur sumi, sed formæ & rationes: nec tamen miserius est quicq̄ q̄ aliud ex alio fieri finem, nec unq̄ sistere, semper pēdere. Idcirco nihil miserius

Vanum. hac uita, in qua nulla quies est, sed uana omnia. Vanum em̄ est quod intus nihil habet utile, quod proferat, sicut uanæ bullæ, & uanis elusit auenis, & homines uani uel de inani mente, uel de uerbis, quæ quū uideantur plena, uacua sunt. Sic actio rerum contemptibilium uana, uelut in puerili lusu. Vanum est etiam quod finem nunq̄ assequitur: uel quod assequitur quidē, sed minor est, & reipsa uilior nauata opera: aut ex eo est genere in quo non acquiescimus, sed alium expetimus ex alio: quod arguit leuitatem & uilitatem exitus, ut in se non detineat, sed tanq̄ nihil sit actum, ad alia excitet protinus, tanquam priorum semper pœniteat. Quo sensu Paulus dicit uanitati creaturam omnem esse subditā. Quandoquidem nulla uidetur esse postrema actionū meta in qua acquiescant, sed ex alijs in alios irrequiete trāsitur: aut utique uilis est ac despicabilis, ut operę in eo cursu positæ nos pigeat: cuius generis sunt curæ omnes in uita dem-

Causarū cognitio. pta uirtute. In causis tam efficientibns, q̄ finalibus cognoscendis, uehementer aberramus ignorantia, & tenebris, & infirmitate nostri ingenij. Iam autor omniū plurimarū notitiam sibi reseruauit uni, ut ne angelis quidē, & beatis illis mentibus cōmmunicarit. Sunt omnia quidem exposita, sed mētes non tantū adferunt lucis, ut peruideāt: nec tantū capacitatis, ut possint complecti. Nos uero quoniā experimētis sensuū oīa collegimus, experimēta uero sunt effectus & actionis, fit, ut hinc ad causas peruenerimus: tū uicissim retro à causis ad effectus cōmeamus. Ex calore intelleximus

ignem

ignem calfacere: iam ubi ignem uidemus, calfacturum eũ ſcimus: quòd hominem aliquem leo deuorarit, animaduertimus eam eſſe in eo naturam: itaque quum leonem conſpeximus, deuoraturum, ſi quem ſit nactus, non ambigimus, atque ea de cauſa metuimus, ac fugimus. Pluere ſæpenumero à meridie comperimus, quum in ortu ſolis rubicundum ſumus cœlum intuiti: iam ubi rubet cœlum, pluuiam prænuntiamus. In quo tamen frequenter fallimur: putamus enim aliquam eſſe cauſam, quia ſolet euenire, ut ſi quis decies aut duodecies ineat uiam plenilunio, putet forſan aliquis plenilunium eſſe illius itineris cauſam. Iam quum duo ſint pariter oculis expoſita, multi utram alterius dicant eſſe cauſam, ambigunt: ut cum Romuli exceſſu ſol defecit: alij defectum ſideris cauſam dicunt fuiſſe mortis regis, alij contrà: quum nõ raro neutra ſit alterius cauſa, ut in hoc exemplo. Fines quoq; ignoratiſſimi ſunt, propterea quod nec nos eadem ingredimur in cognoſcendo, qua natura in operando, nec tam procul progredimur, id circo eodem non pertingimus: itaq; uel citra conſiſtimus, uel abimus in diuerſum. Quicquid cauſa eſt prioris, exiſtimatur etiam eſſe cauſa poſterioris: ut perſuaſio uolũtatis, uoluntas operis, ergo & perſuaſio operis: ſic autor & conſultor cauſa operis, & principium eius & caput. Ergo Deus cauſa eſt prima, origo, fons, principium, caput omnium cauſarum. Et ut nihil gignit ſe, ſed ſæpe ſimile, ita nihil eſt cauſa ſui ipſius, ſed ſimilis: ut calor motus, & motus caloris: non eiuſdem tamẽ caloris, ſed alterius, nempe aucti aut diminuti: ut edacitas morbi, & morbus edacitatis, non idẽ uero morbus aut eiuſdem edacitatis: conſulatum expeto propter honorem, & honorem propter conſulatum, non eundem tamen conſulatum, ſed in ſpeciem. Iam ergo & efficientem cauſam habemus inſtructam facultate, & finem qui ad ſe mouet, ſequitur ut ſit, quando & ubi fiat actio: neque enim ſine loco & tempore exercentur noſtræ actiones, nec earum rerum omnium quæ mole conſtant. Nam quicquid ſub aliquem ſenſum uenit extẽſum eſt, & in quocunq; eſt ea ſiue extenſio ſiue quantitas eſt moles, quę materiem illam primam & effectionem complectitur, eaq; ſi ſecetur, prodit numerus. Ita numerus poteſtate in extenſi- Quantitas

one includitur. Extēſio uel ſpectatur per exteriora molis, uel per intima: in exterioribus ſunt longū, & latum: in intimis altum, quod idem profundum. Geometra extenſiones has ſeparat à mole, id eſt à corporibus materię ad tradenda artis ſuæ præcepta: ut quod nulla expanſione conſideratur, ſit punctū: uelut ſol in cœlo, terra in mūdo. Quod una tantum alicunde aliquo, longum uocat, non latum, neq; imum, lineam ſcilicet: ut quas ſol ſuo curſu deſcribit lineas imaginantur duci lapſu notæ: ut ſole conficiente ambitus illos ſuos. quod uero duas habet extenſiones in eodē plano, nempe in rectum, & tranſuerſum, ſuperficiem uolunt eſſe, quaſi ſuperiorem faciem: eamq; diffundi imaginantur ex tranſuerſo fluxu lineæ. quod uero in profundū deſcendit, corpus eſt: quod conſiderant fieri, ſi ſidat ſuperficies. Quod una tantum productione ſpectatur, id longum eſt, ſiue in rectum ante nos iaceat, ſiue in obliquum, ut linea: quod duabus, ex ijs altera nempe maior, lōgitudo eſt, minor latitudo. Sin æquales ſint, quod in rectum, eſt longum: quod in tranſuerſum, latum. quare longum & latum ex ſpectantibus cenſebitur: ut in quadrato, aut circulo: idque in ijs quę ſimiles habent partes: nam quibus ſunt diſſimiles aliquid naturaliter eſt longum, aliud latum: ſicut aliud inferius, aliud ſuperius, initium, medium, finis. quorū omnium in nobis ſunt exempla, & in quocunq; animante: in homine à capite ad pedes longum protenditur, inter brachia ſeu latera eſt latum: in ſtirpibus initium à principio uitæ ſumitur, nempe à radice, ſicut libri exordium eſt initium ſiue apud nos, ſiue apud Hebræos, quàmuis diuerſa ſcribendi ratione. Molis atq; extenſionis nulla eſt adeo exigua, quæ ex partibus non concreſcat, & ſi ſenſum fruſtrentur: neq; enim ex impartibilibus coagmētatur: quod Ariſtoteles acute colligit in ſexto libro de phyſico auditu: ut magis mirer Epicurum poſt illius argumenta opinionē eſſe complexum de atomis. Sed forſan Ariſtotelica non legerat, ut contemnebat omnia præ ſuis. itaque diuidundæ magnitudinis nullus eſt modus in re, tametſi aliquis eſt in noſtra facultate: nam tenuiſſimæ quædam minuties nō ſolum manus & inſtrumenta noſtra effugiunt, ſed aciem quoque ſenſuum fruſtrantur. Quæſitum eſt tamen ſint

Punctum.

Linea.

Supficies.

ne insecabilia in mole aliqua, etiam si non sint partes eius, punctum dico, lineam illatabilem, & superficiem sine denso: explicatu quidem haud facile, sed certe non uidetur: nam qui adducti Geometrarum autoritate id censuerunt, falsi sunt ignoratione principiorum illius artis. Non enim ulla dicunt illi esse talia, cogitatione solum à materia seiungunt. ideo Aristoteles ait eos non mentiri, quoniam non sic ponunt esse, sed sic se imaginari, in quod mendacium non potest incurrere. Puncta lineam finiunt, non constituunt, lineæ superficiem, hæ corpus. Ergo quisquis secat lineam, quum ex duobus finibus quatuor faciat, etiam duo noua addit puncta, id est profert terminos duarũ linearum, quæ prius erat una: qui termini antea latebant: non quòd nascantur, sed quòd exeant, & se ostendant. quisquis superficiem partitur, quatuor ædit lineas: quisquis corpus, superficies plures. Et sicut nihil est insectile in extensione, ita nihil immensum siue infinitum, ut finem omnino nullum habeat. Infinitum duobus modis intelligitur, aut quod nullum penitus habet exitum, aut quod nullum certum, ut linea in circum reflexa: quomodo infinitum imperium in magistratibus dicimus nullum omnino habet terminum corpus partiendo, quod est infinitum, non re ipsa, sed potestate, quæ nunquam sisteret, nec perfici actione ulla posset, particulatim tantum carpitur: neque enim infinitum est re ipsa in natura, non extensione, non numero: sed neque in aliĳs dici potest infinitum, nisi in quanto molis, uel numeri, aut in ĳs quæ habent se ut talia. mundum ipsum uidemus finitum, quotcunque libeat Astrologis cœlos conuolui: unumquodque enim eorum proportionem habet ad terram aliquam. Quod uero proportionem habet ad finitum, esse infinitum nequit. Solus DEVS est infinitus illa uelut magnitudine uirium ac durationis, tum etiam aliarum rerum, quas ex operibus illi attribuimus: de quo pòst disputabimus. Sunt quædam quæ sine materia & mole expansionis habent quandam similitudinem & proportionem magnitudinis, extensionisque, nempe tempus, & motus. Tempus quid sit, magnis uisum est autoribus difficillimum dicere, ut Ciceroni, & Augustino: nec Aristoteles satis expli-

De indiuisibilibus.

Infinitum.

Tempus.

explicauit, mensura motus & quietis, q̄uis congruenter satis. nos uero imagine quadā exprimamus, mensuram esse durationis & perseuerātiæ essentię cuiusq; rei: quod magis figura quadam adumbratū sit nobis, q̄ declaratione essentiæ temporis. Aeternitas est quæ tota simul & semper ei adest qui in illa est tanquam mensura sui, cuiusmodi solus est Deus, unde æternus nominatur, reliqua enim quæ æterna non sunt in tempore dicuntur esse, non in æternitate: quæ tametsi comprehendit omnia, non tamen mensura est, cui accommodari quicquam possit non æternum. In tempore est quidem momentum nunc præsens, sed quod fluit continenter, & tanquam labitur: est pręteritum, quod iam effluxit, & abijt in nihilum: est futurū, quod appropinquat, quod appetit, quod instat atq; urget præsens, ut sibi cedat: hę sunt tres partes tēporis. In æternitate est nūc unū quod semper sistit, fixū atq; immobile, quod hodie existimatur à Psalmista dici: Ego hodie genui te. Sed nos hoc nō assequimur. nostra uero tempora ex captu, & comparatione nostrarum rerum DEO accommodamus: ut quod creavit, quod creet, quod creabit, quod fuit hoc aut illud agens, quod erit, quod est: quum nullum præteritum, nec futurū illi congruat: ac ne nostrum quidē præsens, & nunc, ut Plato sapienter sensit: nam quum nec dum futurum sit, nec iā præteritum, nec nostri quidē præsentis scias statuere, quid sit: alij pręsens latius capiunt, q̄ alij, prout sunt mente ampla. Deus quidem totam ęternitatē: inter nos aūt, alij magis, alij minus: bestiæ exiguum admodū. sed de nostro, quū ex partibus cōstet, quantumcunq; sit minutū, qm̄ certe extensum est, nemo facile dixerit, quæ pars reuera sit: quippe illius aliqua iā pręterijt, alia nondum est. quocirca nec hoc quidem nostrum nunc satis cōpetit deo. Nec aliud uere esse dicitur: nam nos nō sumus, & ex natura nostra, cui semper admista est mors, & ex tempore, in quo uelut torrēte quodam rapimur, quod nunq̄ est, cuius etiam præsentis aliud iam abierit, aliud nondum uenerit. huius est naturæ tempus omne fluxum, & caducum, quātumcunq; prorogetur, etiam si in infinitum, quod in mentibus fit nunq̄ perituris: quæ quidem perpetuę sunt, ęternę non sunt: quoniam illis prius est, & posterius: quod ab ęternitate est alienum. sempiternæ

Marginalia: Aeternitas (beside "figura quadam adumbratū"); Partes tpis (beside "tametsi comprehendit"); Nunc ęternitas. (beside "quod appetit"/"hę sunt tres"); Præsens. (beside "quod erit, quod est")

piternæ utiq; dicuntur, atq; etiam quadamtenus ęternę: quod parte quadã fruantur æternitatis in illa felicitate deinceps sequutura. sed intelligantur modo, quæ dicimus: uerbis unusquisq; utetur arbitratu suo. Ergo tẽpus nostrũ de ęternitate expressum est, & nostrum sectile de illo insectili, sed ut fex è puro: & eam ob causam tam dissimile: non propter id unde exprimitur, sed propter id, in quod recipitur, quod statim deprauat, & corrumpit illud purissimum, quod in se accipit. applicant se tamen insectili illi æternitati partes nostri temporis per illam fixam transeuntis, non dissimiliter, atq; ad terram partes cœli circumacti, quo sensu fuisse & fore accõmodamus Deo. Sed in nostro tempore est quiddam, quod in infinitum dilatatur, ut ratio huius mensuræ triplex sit, immensæ ante, ac post: immensæ in sequens modo, definitæ utrinque: quarta porrò est nulla: nã quod exordium nunquam habuit, nec habere potest exitum: quænam enim existere potest noua interitus causa, quæ in infinito tempore nulla fuerit? Et quoniam rectum mensura est optima sui & praui, ordinatum inordinati, neque aliter prauum atque inordinatum deprehendetur, quàm ex collatione ordinati ac recti, idcirco nostra omnia tempora ad motus cœlorum referimus, qui ordinem admirabilem obtinent. Temporis partes aliæ sunt essentiales, ut futurum, præteritum, momentum, punctum, hora, dies, pro spacio quo sol circumagitur, mensis, annus. Nunc uero & tunc nostræ sunt indicationis. Accedentium sunt uel ex rebus quæ in tempore naturaliter dies, nox, hyems, æstas, pueritia, iuuentas, seculum. Illa autem pluuiosum, serenum, non sunt iam partes temporis, sed habitus illius quidam. Nostra tempora sunt quæ ad actiones atque opera hominum pertinent, festus dies, profestus, sementis, uindemia: in quo est occasio rerum agendarum: id est in quo solet, aut potest commode, aut debet, aut oportet aliquid fieri, uel non fieri: sicut loqui, tacere, mouere se, aut quiescere. occasio est enim aptissimum ad aliquid agendum tempus. Actionis cessatio sub actiõe sit nobis in proposito conclusa: ut tacere, & quiescere: quæ referuntur ad priuationem huius actionis, magis quàm ad negationem uniuersalem: nam in negatione non est simpliciter oc-

Triplex mensura isti tempore.

Temporis diuisio.

Occasio.

casio:

casio: quippe infinite patet, & plurimarum rerum genera includit. Occasio etiam tempus nominatur, ut à Græcis καιρός. Occasio ad nos spectat, & ex ratione rerum sumitur: nam idem tempus huic est occasio, illi non est. Et quemadmodum res sunt in tempore, ita etiam in loco. In alio esse dicimus, quod ab eo comprehenditur: modus enim imaginationis nostræ est ut maius & capacius uideatur esse, in quo quid est, quàm idipsum quod inest in alio: tametsi reuera non sit: quippe crebro uel par est, uel etiam maius. Quibus modis esse dicatur aliquid in alio, infinitum esset persequi, non solum in uarietate linguarum, quarum cuique est sua loquendi proprietas, sed uel in una quapiam propter tropicas dicendi formulas. Sed nos ex lingua Latina & Græca quædam consignabimus ad intelligentiam Philosophiæ, ac uitæ. Est aliquid in alio quasi intra illud, ut uinum in dolio, cor & renes in corpore: unde reliquæ oriuntur rationes eorum, quæ inesse dicuntur. Sic condita omnia insunt in tempore: quod tempus imaginamur uelut extensum supra mundum uniuersum, non aliter quàm cœlum: nam quomodo reuera simus in tempore, nemo facile eloquetur. Est aliud in aliquo quasi illi applicitum, siue adhærens, ut homines in area, in terra, in naui, in lecto modo quodam fulcimenti. Est aliquid in alio cuius maxima pars ab eo tegitur, aut potissima: ut homo in pallio, uel thorace: in quo ualde indulsit sibi mos loquendi communis, ut etiam homo dicatur esse in pallio, quum solum tegitur dorsum & caput: in pileolo, quo uix operitur summus uertex: in ijs etiam quæ cingunt aut redimiunt, ut corpus in zona: & caput in diademate, ac sertis. Sunt aliqua in alijs, quum eorum essentia est in illis, uelut inhærens in substantia, anima in corpore, Deus pater in deo filio, & hic in illo. Est in alio cuius producendi potestas est in illo, sicut fruges & arbores in seminibus, in patre filius, atq; etiam nepos: quemadmodũ Paulus dicit in lumbis Abrahæ fuisse Leui, quum ei occurreret Melchisedec rex Salẽ: hoc modo in pictore est pictura nõdum ædita: in deo mundus est, & omne opus in autore, pri usquam proferatur. Similitudo quæ reddit ferè idem, etiã efficit ut similia inter se alia in alijs censeantur esse: ut pater

In alio esse

ter in filio, amicus in amico. Nam etiam eadē inesse mutuo censentur: ut puer in uiro, & consul prior in posteriore: & ciuitas, quæ fuit ab hinc mille annos in hac quę nūc est: successione sunt hæc eadē ut ostendemus. Est in alio, quod ab eo tanq̄ generali cōprehenditur, ut homo in animali, brachiū in corpore. Generale etiā per distributionē in ijs est, quæ cōprehendit: uniuersale in singulis, totū in cunctis, ut animal in homine, homo in societate, corpus in suis membris uniuersis. Trāsfertur aliquid ad suas uires, tunc in eo esse dicitur, in quo suę uires tanq̄ regnum in rege. In etiam pro potentia sumitur, ut hoc eodem loco, & quum sic effamur, non esse in honorato honorem, sed in honorante, qđ ex Græcitate ducitur. Transfertur animans ad animi cogitatum, atque intentionem, quo modo dicitur esse in eo, quod agit, & in quod intentus est: sicut sapiens magistratus in constitutione reipublicæ. Theologus in contemplatione pietatis. Finis huc pertinet, in quo sita sunt cuiq; media, & instrumenta: ut auaro omnia sunt in pecunia, Sapienti autem in seipso collocata. Intra quod quicque continetur locus est illius, ut cubiculum hoc locus meus, & domus in qua est cubiculum: & hæc urbs, & aer, & cœlū, quo cuncta continentur. Sed citimus cuiusq; rei, ac proprius locus, qui circundat illud proxime, non aliud: quod mathematice est intelligendum consideratione corporis tanquā superficiei, quàm dense uolet quis, modo sub ratiōe solum lati atque ambientis: mouetúrque id comprehendens ad motum comprehensi, non aliter: quod à nobis additur in gratiam communis sermonis, qui mutatum non dicit locum, etiam si reuera corpus circum sepiens mutetur: ut ædes hæ non protinus mutantur, quòd subinde circa eas nouus aer succedat, qui cum uento difflatur. Quocirca locus nō tā rationē habet corporis, q̄ comprehēsionis, qđ quidē ad motū attinet, relatę ad fixū aliquod: ut si exempli causa ea cōprehensio eodem situ est ad immotum parietem, quo erat prius, locus nō censeatur mutatus. Potest nonnunquā cōsiderari substantia corporis continentis, ut corpus: tunc uero non mutata comprehensionis collatione ad immobile mutatus dicetur locus: ut quū uinū eodem positu in apotheca de dolio in seriā transuasatū est, in q̄ nec deessent, qui

In pro potentia.

Locus.

muta-

mutatum quidem uas dicerent, locum non dicerent: uas enim corporis habet rationem, locus superficiei. Assignauit natura unicuique rei locum ingenio ipsius aptum, & proinde conseruationi: ut nobis aërem, aquam piscibus, aquæ superficiem terræ, aëri supra terram & aquam, grauibus mundi medium, leuibus extremum. qui loci quod à natura distributi sunt, naturales nominantur. Locus ille in ciuili sermone pro statu rerum, non est huius instituti, neque pro existimatione, & uice, ut loco fratris. In loco quædam sunt partes, quædam positus, alia inhærentia. Partes sunt, quæ naturæ constant ordine sursum, deorsum, ante, & ponè: positus uero, quæ relatione ad aliquid positum, ut dextrum, sinistrum, hic, istic, illic, quæ ad collationem nostram pertinent. In rotundo locus medius est semper infimus, circuitus est superior: sic in mundo cœlum sub nobis superius est terra, licet nobis uideatur esse inferius. fiunt sæpe ex partibus positiones, ut loci quarundam rerum consideratione ac respectu anteriores reddantur posteriores, inferni superni, sicut dextri ac sinistri. Inhęrentium numero reponuntur nomina partium loci, quę ex corporibus ambientibus sumuntur, cœlum, aer, aqua, terra. Hinc terræ partes Italia, Hispania, Gallia. tum aquę, hoc fretum, pelagus, portus. accipiunt & aer & cœlum terræ nuncupationes, ut hæc auis uolat in Hispania, hesperus lucet in Italia, duo soles apparuerunt in Græcia. Remotiora sunt ab loci essentia adiuncta illa, locus latus, angustus, planus, montosus, saluber, maritimus. Ex nobis sunt desertus, celeber, honestus, pudendus, sacer, prophanus, forum, templum, quæ nos facimus. Ergo in quibus ante & retro in eisdem prius ac posterius, nempe in tempore, & loco. In tempore alia ordine ipso temporis, ut uetustiora sunt priora, alia nostro ordine, nam interdū propinquiora nobis dicimus priora, & uetustiora propinquiora, quemadmodum antiquiora uocantur ultima. Naturæ sunt priora tempore, quæ illius cursu alia antecedunt: ut DEVS primus: & simplicia priora compositis, & partes toto, & cor cæteris membris, & genitis gignentia, & causæ effectis: denique unde quid nascitur, & sine quo aliud non possit esse, quum illud esse possit sine eo. In loco

Loco attributa.

prius positionis ordine, ut omne principium prius medio, & caput prius pedibus: prius nostro ordine, ut honoratius in honorato est prius: & locus medius apud alios primus, apud alios non item. ad hunc modum dignissima sunt cæteris priora, ut prior cõsul quàm prætor, & hic quàm quęstor: prior homo quàm bellua, effectio quàm materies. ideo etiam antiquiora nominantur meliora translatione à loco ad tempus, & quos habemus charissimos uel coniunctos sanguine, aut aliqua necessitudine, priores sunt aliis, ut patri filius prior quàm frater, loco scilicet & ordinatione affectus. Est etiam prius loco naturæ ordine, ut quod illa posuit principium in quaque re: uelut in homine caput, radix in arbore: & quod est ei charius, ut quisquis sibi, & propria quàm aliena. eiusdem rationis ac modi quod illi præstantius, ut Deus, quàm res conditæ, & finis quàm instrumenta, & res uera quàm simulata, & totum parte, & cœlestia terrestribus, & ut uerbo uno concludam, ea quæ sunt mundo potiora. Sed res spiritales in quo sint loco, & quemadmodum, non est explanare promptum. Illæ uero nec nusquam sunt, quare necesse est esse alicubi, sed non ita sunt in loco, quemadmodum corpora, ut superficies aut corpus essentiam earum circumsepiat: quódque intra huiusmodi corpus relinquitur, illæ impleant, futurum alioqui uacuum. Nec possum aptius declarare qua ratione spiritus sint in loco, quàm si eos ita esse in eo dixerim, ut nos in tempore. Est ergo spiritus essentia in loco, nam non ubique: limites uero loci illius operatio eius exterior determinabit, quæ quàm late se porrigat, tam præsens esse angeli essentia iudicetur. quocirca quum mens nostra corpore quanto inclusa quanta solum possit imagine animi concipere, de loco operationis spirituum utcunque possumus dicere, de loco pręsentiæ nullo modo. Sed quid dicemus de immensitate dei, quę capit & quod est, & quod non est: pauca utiq; magis ut testemur nos nõ capere, quàm ut confidamus posse definire: sicut ex æternitate defluit tempus impurum ex impuro, diuisibile ex indiuisibili, ita ex immensitate locus: immẽsitas enim est præsentia tota ubique simul. & non aliter quàm ex infirmitate nostri iudicii deus dicitur esse in tempore, ita etiam in loco: similiter eñ

Locus spiritalium.

Immẽsitas

se habent ad Deum locus & tempus. quocirca quæ de æternitate sunt nobis ad tempus dicta, immensitati ad locũ possunt aptari: æternitas mensura est immensurabilis infiniti: immensitas locus est immensi, & illud hic unum est atq; idem per quicquid est in mundo, & extra mundum, quod nos non capimus, nempe mundani. Deus tamen nõ minus illic est extra mũdum, quàm extra nostrum tẽpus. & applicat se hic noster locus per partes immenso illi sine partibus: quomodo deum dicimus esse in hoc aut illo loco, haud multum aliter quàm humanam animã in toto corpore, & in quacunq; eius parte. sed ascensus iste arduus admodum est humanis ingenijs: quare ad alia transeundum.

Hic immensitatis.

In disputatione de loco percommode quęsitum est à philosophis sit ne uacuum alicubi in mundo. De uacuo uarie homines loquuntur. Vulgus uacuum appellat in quo nihil est solidi: ut medium hoc, quod idcirco inane nominant: ex qua loquendi ratione Epicurei sunt falsi. alio modo quũ non inest quo debet, aut solet impleri, ut uacuum caput, in quo nihil prudentię: & uacuum pectus, in quo non est cor: crumena sine numis uacua: urbs uacua, in qua non sunt homines, & si crebrę pecudes: uacuus folliculus, quum nõ tumet uento. est uacuum locus in quo nihil est omnino: qua intelligentia loquuntur philosophi, ut nullum sit in hac rerum natura uacuum: quid sit extra cœlum, norũt cœlites. In hac certe cuncta finxit deus conferta corporibus nihil inane aut uacans: ut hic mundus similis esset autori suo, in quo plena sunt omnia, nihil otiosum aut uacuum. Nam quod maxime uideri posset uacuum, medium hoc expletũ cernimus aëre: aërem uero substantiæ lubricæ esse uoluit, & subtilem, ut facile quæuis penetraret, ac repleret: alijsq; discedentibus corporibus, ipse succederet. Et uniuersitatis naturam uacuum abhorrere argumento sunt peculiares naturæ, quæ illi communi seruiunt. Atqui in contrariũ feruntur hæ suijpsarum, contra nutus suos agunt, atq; ingenia, ne uel temporis momentum aliquid existat uacuũ: sic aquã uidere licet calamo aut fistula attractã sursum ascendere: & cucurbitam irroratoriã quæ subtus est multiforatilis, continere aquam superiore foramine obstruso: nec dolium quum perterebratur, uinũ effundere, nisi aperiatur

Vacuum.

prius

prius aliquod aeris spiraculum, magno documēto hominū ut priuata commoda publicis postponant. Plana etiā se cō tingentia ui diuelluntur, donec aer subeat, ne fit uacuū. Lucretius Epicureus argumēta quædā colligit, quibus concludere se autumat esse uacuū. s. q nisi id esset, nihil uel moueri posset in pleno, uel ali atq; augeri, refertis & constipatis meatibus: imò ob ea ipsa nihil est uacuū: nā nec ullus esset motus in uacuo, sed subita & momētanea à loco in locū migratio: nec alimentū reciperetur sensim in uenas, sed pūcto temporis cuncta peruaderet: quod nutrimento & auctibus esset inimicissimū. omitto alia eiusdē magis q̄ hæc sunt ridicula. Quid quòd omnis nature mutatio per occultos fit & fallētes trāsitus ab hyeme in uer, ab hoc in estatē, tum in autumnū, rursum in hyemē: à die in uesperū, à uespero in noctē, ab hac in auroram, et diem: idē est cursus in hominū etatibus, ut nihil lacunosum, uel hians relinquatur: quæ aperte plena esse omnia loquunt. Priusq̄ de motu dissero, ad dam quę de quantitate restāt dicenda, quæ etiā ad actionis cognitionem facient. Ea in quibus est quātitas habent partem & totum: pars est, quæ cum alio uel aliis facit aliud. Pars. pars omnis in iis est, in quibus sunt multa & pauca: & q̄uis in mole continua sint partes, nihilo secius tamen partis nomen magis ad quantitatem numeri uergit: nam quum partes in corpore signantur congregatio efficitur, id est numerus. Sed partes necesse est congruenti quodam spatio esse coniunctas, coniunctæ non possunt nimis esse: nam quid tandem excogitari potest materia & effectione coniunctius? disiungi uero usque eo possunt ut amplius nō dicantur partes: uelut si populus ciuitatis sit ualde dispersus. prima coniunctio est materiæ, & effectionis, proxima inhærentis: nam effectio insinuata est per materiæ intima: inhærens autem extima potius materiæ uidetur attingere, quàm penitiora: quemadmodum est à nobis paulo antea declaratum. Sed certe eius est secunda coniunctio: hæ dicuntur partes essentiæ huius uel talis: quæ sequuntur & si essentiam rei construunt, tamen partes uocātur quantitatis: nam magis ex cōgregatione rerum iam absolutarū inter se, aut extēsione uniuscuiusq; rei sumunt, q̄ ex illa cō plicatiōe materię, ac speciei, unde rei essentia cōflatur. Itaq;

tertia coniunctio est eorum, quæ iam quidem ex materia constant & effectione uel forma, ita sunt tamen uel apta inter se uel connexa, ut non coniuncta uideantur, sed res unius tenoris: & tanquam alia uideatur ex alia nasci, quæ uulgo continua nominantur, nos unita nominemus: hæc non est simplex: nam alia nõ est connexa omnino sed apta ta, ut quæ nullo penitus medio, sed per se ipsas congruentia unius ad alterum ita committuntur, ut unus sit tenor non solum rei, uerum & nominum quoque: sic aqua, aër, os, neruus, & cætera huiusmodi habent partes, quæ à Græcis ὁμογενῆ nuncupantur, quasi eiusdem naturæ cognatæ germanæ: nam unaquæq; pars extensionis aquæ est aqua, non autem essentiæ: neque enim materia est aqua. Aliæ distant inter se & formis inhærentium, & facie ac figura: ideo nominibus quoque, ut caput, brachium, manus: tum inter se caro, os, nerui, cortex, rami, folia, flores, fructus, idcirco indigent copula, quæ talis est in eis, qualis in mundo: quæ ex iis quæ compingit, & se ipsa unum faciat, naturam utriusque retinens, non formæ appellatione, sed ingenio rei: ut cartilago quæ à carne est caro, & fit sensim os, usq; ad os: ab hoc incipiens est os, & paulatim in carnem desinit. Omnia uiuentia & artificialia penè habent huius generis partes, quas Græci uocant ἑτερογενῆ, quasi dissimilares: quæ uocentur à nobis membra: ipsa uero quæ priores partes habent, dicantur ὁμοιομερῆ: quæ posteriores, ἑτερομερῆ, quasi unipartia, & uaripartia. In iis inhærentibus, quæ crescunt, quæque minuuntur, auctus illi & diminutiones tanquam eorum partes à nobis considerantur: ita enim parua est ira, quæ quasi paucas & exiguas partes, magna quæ contrà. & sunt ὁμοιομερῆ ad hunc modum nigritia, prudentia. Sunt quædam artificialia, quæ habent partes dissimilares, ut grammatica: non enim unaquæq; grammaticæ pars est grammatica. Quarta coniunctio eorum quæ attingunt se tantum, quæ sunt uel applicita, ut cum tabulæ cõpinguntur, quæ commissa nominantur: uel connexa, ut in fune, in textura, in nodatione. in hoc reponuntur genere, quæ coniunguntur quidem, sed glutino, quod non resipit utriusque naturam: quæ omnia uocantur contigua: sic domus habet partes contiguas, & liber folia. Fit tamen ut illud glutinum

ὁμογενῆ

ἑτερογενῆ

tinum procedente tempore in naturam eorum, quæ conuincit, uertatur: ſicut calx in lapidem: tum ex contiguis fit corpus unitatis. Huius ſunt generis quæ miſcentur, aqua & uinũ, tũ pharmaca quouſque fiant unũ. Quinta coniunctio eſt eorum, quæ certis quibuſdam interuallis congregata quiddam efficiunt, ut grana aceruum, ligna ſtruem, homines populum & ciuitatem, niſi quis ciuitatem cenſeat non tam conuentu intra eadem mœnia, quàm eodem iure, officio, magiſtratu, ut in bello ciuili pompeiano, de quo non laboro. uerba & ſermo in hoc genus cadit: neq; enim quantumcunque ſeparata grana facient aceruum, nec homines populum, nec literæ uerbum, nec uerba orationem, nec domus ciuitatem, nec milites exercitũ. hoc modo omnia quæ ſunt in mundo, efficiunt mundum. Sed numerus interdum eſt naturæ ac rei, interdum noſtræ cogitationis. Sic quatuor Reges quantumcunque ſeparati, coniunguntur à nobis mente, quum Reges coputamus, & numerum reddunt. Eſt & alia coniunctio ſpirituum, maior multo, quàm quæuis corporum, etiam eorum, quæ unita ſunt: quum ſcilicet ſpiritus nexu ſuo deuinciuntur, qui eſt amor: ſicut duorum amicorum animi cohærent, & unum fiunt. Quod conſtat ex partibus, totum eſt. Sed nec ſimpliciter totum dicitur, nam totum uel refertur ad minora, uel ad ſe, uel ad maius: ad minora nempe ad partes totum eſt, quicquid conficit pars cum alio, id eſt quicquid partem illam capit: ut ad manum & homo eſt totum, & brachium. Sin ad ſe, totum eſt quod conſtat ex omnibus ſuis partibus, ex quibus pro natura ſpeciei ſolet conſtare: & hoc uocatur integrum. Cui opponitur diminutum, ſeu truncatum: quum aliquid deeſt formæ illi à natura tributum, quæ mutilatio non eſt ſita in paruo & magno, ſed in congregatione partium, quas illa ſpecies naturæ munere accepit: quare in membris eſt mutilatio, non in partibus germanis: non enim diminuta eſt manus, ſi ſit parua, aut brachium exiguum, cæterum ſi deſit unus ex quinque digitis: nec ciuitas eſt imminuta, ſi unus aliquis priuatus moriatur: neq; ſinguli homines partes ſunt ciuitati à natura tributæ, id eſt rationi & eſſentiæ ciuitatis, Sed ſi non ſint magiſtratus, aut publicum conſilium, aut plebes.

Totum.

Integrum.

Diminutũ.

Et quanquam omnis detruncatio singulorum est, quandoquidem detruncari, ac diminui formę non solent, tamen est alia diminutio huius in nomine speciei, & alia in re singulari. Manus hæc si pars minusculi digiti decidatur, non est manus diminuta, est tamen hæc manus diminuta: ut nō sit iam quæ prius. Est quum totum refertur ad maius, ita totū est, quod alterius pars non est: difficile inuentu, quod nō sit pars alicuius. Nam ad summū unaquæq; res est pars mundi. Sed ut consideramus, ita exprimimus: uelut si quis de ciuitate nihil cogitet, unum hominem dicet totum, sin cogitet, huius erit pars. Ergo totum quod de partibus sumitur aut est ex complexu, aut ex unitate, aut commissione, aut connexione, aut inodatione, aut copula, aut mistione, aut congregatione: omnes ferè eiusmodi habet corpus animantis, nempe materiam simplicissimam, effectionem, inhærentia, caput, & truncum, nodos in spina, & annulos in collo, connexionem intestinorum, colligationem neruorum, atque ossium, sanguinem, mistionem humorum, & quasi congeriem partium. Ex partibus sunt quædam ad solam quantitatem spectantia omni seclusa mole: ut quæ sunt mathematica, angulus, palmus, ulna, hæc enim extra materiam omnem intelligimus. alia inter se collationem dicunt quantitatis. ut quę sub comparationem eunt maioris ac minoris, simplum, duplum, dimidium, sesquialterum: quarum hæ ad numerum magis se applicant, illæ ad extensionem. Et quædam rei partes eam habent in toto dignitatem, ut sine illis totum non queat conseruari: quale est in homine caput: & in omni animante cor, aut quod est cordis uice. Aliæ sunt inferioris dignitatis, quibus remotis, etsi id totum quod erat antea, non maneret, quod restaret, tamen nomen obtineret prioris essentiæ, ac formæ: ut si homini abscinderetur digitus, homo remaneret: & ciuitas unoquolibet priuato moriente. Ventilata est quæstio inter captiones disputantium, an partes aliquæ animati eodem censeantur nomine, quo totum: ut brachium hominis animal sit, & homo: nam in quo dicunt inesse animam, & quidem rationabilem, id uero ius esse aiunt & animal & hominē uocari. Sed enimuero quæ partes animalis, si essent ab alijs resectæ, animal conficerent,

An pars hominis homo.

rent, eis liceat nomen idem competere: ut reliquum corpus digito aut manu dempta: in cæteras appellatio totius non competat: sicut in brachium, uel crus: neque uero corpora sunt animata, id est, animam habentia ceu effectionem, etsi uim animæ sentiant: nam animatum id demum placet esse, in quo anima est effectio. Sit sanè in hominis brachio rationalis anima, ut præsens, non tamen ut forma seu effectio, & tanquam artifex: uidelicet quod alicubi apta instrumenta non habet, id in eo artifex esse & effectio non potest: quocirca corpus necessariis instrumentis ornatum, quod organicum dicitur, id solum est corpus animæ, id est, in quo animæ licet actionibus suis fungi: nec aliud uere animari dicitur, non magis quàm si in saxo poneretur hominis anima. Neque enim præsentia est animatio, sed exercitium operationum. Reuertamur iam ad compositum quod ex partibus diximus coagmentari. Simplex & unicum est ens, quod partes habet omnino nullas, tanquã angelus: & quo quicque pauciores habet partes, minúsque inter se dissimiles, hoc est simplicius, & magis uniusmodi: uelut aqua uel charta quàm homo, & arbor. Simplex etiam est, cui nihil est additum aliud à ratione suæ essentiæ: quomodo solus Deus est simplex: nam quicquid in eo consideratur esse, de natura est ac ratione diuinitatis: qua mente ne angeli quidem sunt simplices: nam eis bonitatem & intellectus plurimarum rerum addimus, quæ de natura ipsorũ non sunt: accedunt, recedunt, minuunt, crescunt. Sed nos Deum uocemus simplicissimum & uniusmodi, angelos & mentes nostras simplices ac immistas. Verum unaquęque res sicut similitudine quadam DEI est, ita similitudine illius intra se est reducta: ut substantiam suam, & essentiam in se complectatur, ac contineat ab aliis seclusa: nec alienas essentias in suam admittat: alienas uoco, quæcunque ad illius absolutionem non pertinent, ut ea sit uel hoc, uel tale. Idcirco unaquæque quamlibet misceatur ex uariis, unum est ens, quemadmodũ Deus unum est: nam etsi unũ non sit simplicitate essentię, ut angel9, nec cõplexu partiũ essentialiũ ut corpus & anima, nec unione ut charta, uel stirps, nec connexione ut pãnus, nec cõglutinatione ut paries, inueniet nihilominus formã unius aliquã,

Simplex.

Vnum.

qua se unitati uendicet: nempe in modum uel acerui, uel struis, uel cœtus. Et quæ sunt rationes partium ac totius, eædem sunt unius etiam: quocirca sicut unaquæque res est una, & autor rerum unus, ita opus illius quod capit uniuersa unum est: unus mundus, & unum in eo humanum genus, & unus Dei filius Christus, unius humani generis collapsi magister, instaurator, seruator. Sequitur ut dicamus de motu, quem Aristoteles facit quadruplicẽ, à loco in locum oppositum: ab ortu ad interitum, uel contrà: ab adiuncto ad adiunctum maius, minus, aduersum: uel à remotione adiuncti ad adiunctum, aut uice uersa: à magnitudine maiore ad minorẽ, aut ab hac ad illam. Primus est trãslatio: secundus generatio, si ad hanc tendit, uel corruptio si ad eam: tertius uariatio quam ille ἑτερίωσιν nominat, uulgo alterationem uertunt: quartus incrementum, si ad maius itur, diminutio si ad minus: ut motum in genere diffiniri liceat transitum, siue mutationem ab hoc in illud. ita omnis actio atq; operatio erit motus, tanquam transitus ab eo unde proficiscitur actio, ad id quò intendit. Sic angeli dicantur moueri, quum quid agunt: & animi nostri non solum in illis tumultibus & tempestatib⁹ affectionum, sed in cognitione etiam & placida intelligentia, sicut Platoni uisum est: de quo à nobis alibi disputabitur. Ita motus est transitus entis ad id consequendum re, quod habet potestate: quocirca Deus non mouetur, quãdo nihil ei nouum potest accedere. Quies absentia est seu priuatio motus, quemadmodum tenebræ lucis, silentium soni: ita quot modis dicitur motus, totidem quies. Iam quæ mouentur alia mouẽtur per se, alia ad motum alterius, alia utroq; motu. Per se mouetur homo, quum ingreditur: ad motũ alterius, quũ gestatur: ambobus modis, quũ in naui satagit per tempestatẽ. Motus in rebus spiritalibus qua fiat, nemo facile dixerit. In molibus uero per medium est ab extremo ad extremum, id est à principio ad finem illius: nec unquã simul est in toto, alioqui momento temporis idem esset in duob⁹ locis, nempe in exordio & termino. Ad hoc si in medio nactum esset finẽ, ibi sisteret: itaq; foret finis motus in medio: nec iã id esset mediũ, sed extremũ: quod in infinitũ restringeretur, ut quęcunq; essent media, fierent metæ. Neq; actio

Vnus mundus.

Motus.

Deus immobilis.

Quies.

nes

nes mentium nostrarum aut angelorum expertes sunt tem
poris: omnes enim rerum conditarum actiones tempus me
titur, sicut diuinas ęternitas: quare tantum intelligitur esse
de motu & actione in pręsens, quantū de tempore: & quan
do tempus mensura est motus, ideo celeritatem quoq; mo-
tus tēpus definit, ut quod plus spatij confecerit in pari tem
pore, & sic proportione temporis ad spatium peractum, ce
lerius existimetur motum: & in spiritalibus quod parem
actionem uel opus actionis minore tempore absoluerit, ci-
tius dicatur moueri, quapropter admirabiles sunt rerum
spiritalium concitationes, ac celeritates: conferuntur inter
se, ut alia ingenia alijs dicantur magis cita, & actuosa, nem
pe quæ idem uelocius assequuntur, aut maiora pari tempo
re. In angelis magis dixerimus rapidissimos esse impetus,
quàm motus: expeditissime eñ quicquid instituerunt, per-
ficiunt. Motus ad eundem consideratur modum, quo lineę:
quarum aliæ sunt directæ à puncto in punctū breuissimæ:
aliæ ambagiosæ uel incuruæ: quæ quum ita se in seipsas re-
flectunt, ut punctum extremum attingat primū, fiunt cir-
culi: & sicut linea curua una est, linea fracta non est una, ita
curuus aut orbicularis motus unus est: sin rumpatur, fiunt
multi. Rumpitur motus morula atque interstitio. Quòd si
progrediatur ulterius semper ad oram ei contrariam, un-
de primum exiuit, motus sunt recti: sin uersus eandem re-
uertatur unde uenerat, reflexi, seu reciproci: siue id per ean
dem lineam directam fiat, aut per aliam curuam ad idem
punctum, siue per aliam omnino lineam ad aliud punctum
in eādem regionem uergens, altius, depressius, par: ut ab a
ad b, à b in a, uel in c, in his figuris quinque: quæ non solum
contingunt in translatione molis, quum ea locum mutat,
sed in omni actione spiritus, ac corporis. Porrò quod inter
eos transitus intercedat cessatio aliqua, quum docet ratio,
tum sensu in plerisq; percipimus. Nam res omnis uel moue
tur naturaliter, uel ui: si naturaliter, nacta igitur finem
suum quiescet: sin ui, ergo inter finem uiolentiæ, & initium
pronitatis naturæ aliquam ponet intercapedinem, dum
uiolentia flaccescat, & natura se exerat: quemadmodum in
lapide sursum iacto. Neque ex motu uiolento & naturali
unus motus fiet eodem tenore unitus: etiam in quibus uis

altera ſubito excipit, ac retorquet; aliquid eſt interſtitii, etſi minus ad deprehendendum expoſiti, quo prior uis delaſſata, poſteriori nouæ, ac uigenti concedit: in quo eſt pugna, & contentio, quę in momento temporis indiuiduo nõ tranſigitur, tempore aliquo eſt opus breuiſſimo quidem ad actionem celerrimam, ſed diuiduo tamen. Sunt in quibus ſenſu ipſo quietem annotamus, ut in ſagitta ſurſum iacta, quæ ſe in momento quo deorſum retroagit, ceſſat pauliſper, ac nouum motum exorditur: idem in actionibus, & paſſionibus principum qualitatum corporis, idem in omni incremento ac decremento naturæ licet deprehendere: ut in tempore, in æſtu Oceani, in animantibus: idem in ipſis naturis ſpiritalibus, uidelicet in cogitatibus noſtri animi. Motus rectus non poteſt eſſe infinitus, unus, cõtinuus: quoniam infinito eſſet opus ſpatio, in quo ſe extenderet, quale nullum eſt uſquam: circularis infinitus eſſe poteſt, quoniam in eodem ſpatio poſſet continuari quamlibet anguſto, modo à ui aliqua, & potentia indefatigabili ſuſtineretur. Idcirco motus eiuſmodi attributus eſt cœlo, ut diuturnus eſſe poſſit: nec pauſam ullam interponit unquam, quoniam ita eſt ex uſu naturæ. Et ſicut magnitudinibus quoſdam affingimus limites, in corpore ſuperficies, in his lineamenta, in lineamentis notas, ſeu puncta, & hos omnes ratione quadam inſectili quatenus ſunt termini: ſic in tempore quædam conſideramus puncta, quę ab Ariſtotele uocantur τὰ νῦν, eáque uelut initia ſunt & fines, non partes temporis, eius dico quod nos partimur, nam ipſum in natura unum eſt perpetuum, nec interſiſtit. In motu etiam quædam interualla & quaſi puncta imaginamur, quibus non aliter motum diſſecamus, quàm tempus: eáque Ariſtoteles appellat κινήματα, mutata uulgo nominantur. Et quum actio omnis motus ſit ab aliquo in aliud, opus eſt ad eam mouente ad initium, & mouẽte ad exitum: ad initium mouet finis deſtinatus, ab initio uero ad calcem ducit efficiens: finis eſt in uoluntate, efficiens in uiribus: hac temperatione atque harmonia, connexuit Deus omnia: nam & utrunque tam finis, quàm efficiens in exordio, & medio operantur: efficiens explicatione uirium, finis incitatione, atque ſtimulatione; deſiderium enim finis, detinet agens in opere: ſci-

re:ſci-

re: scite Horatius, Animum, spe finis dura ferentem. Nam in quib⁹ delectatio detinet, ea ipsa delectatio est finis. Quo circa duo sunt ad actionem necessaria, uelle et posse: hoc est uirium, illud finis: Voluntas in ijs, quæ mente, iudicio, consilio sunt prædita, libera est: nanque hac gratia attributi sunt ei illi uelut consultores, ut quid factu uideatur optimum, cum eis consultet, ac deliberet: reliqua tantum habent instigationem quandam, & tacitum naturæ calcar, quo sine deliberatione agitantur, atque impelluntur: nec possunt retrouertere, nisi quum ui maiore repelluntur, ut quum ignis feruor circumfuso frigore impeditur: & auiditas cibi in cane metu fustis retardatur: in quo naturæ uires diuersæ inter se pugnant: tam enim fertur brutum naturæ impulsu, quàm res inanima: itaque consilio non est opus, ubi non consultatur: stimulo est opus intimo, & salutari illi, in quo est. In potentia seu facultate sunt agentis uires, quæ considerantur aliæ ex dantis munere: hæ sunt effectioni, aut cuicunque formæ ingenitæ, uel aliunde inditæ: pars sunt acquisitæ, ut artes hominum: Sunt uiolente obtrusæ, atque impressæ, sicut calor in aqua feruefacta. In partem uirium uenit instrumentum, quod uires adiuuat: ut manus, uel gladius. Quòd si instrumentum accommodum non sit, impedimentum est, non instrumentum: ut inualidum puerum graui & inhabili ense armari. Censentur uires uel ex loco, & tanquam sede, uel ex opere. Ex loco, nam aliæ sunt spiritales in spiritib⁹, ut in animis nostris uis ingenij ac memoriæ: aliæ corporales in corporibus: ex quibus nonnullæ sunt in insensibilibus, aliæ in animantibus, quædam in nobis, uel extra nos, uel intra nos. Accedit his ex loco & tempore commoditas, quæ duo uiribus modo prosunt, modo obsunt: plura & maiora facimus illo aut illo, paruo, magno loco, & tempore. Adde his adiuncta tempori & loco, ut comedere, concoquere, studere, laborare, salubri loco, die sudo, & suffrigido. Ex opere autem: nam sunt quibus utimur ultroneis, hoc est, ex pronitate naturæ, & tanquam libentibus: ut igne ad urendum, uentriculi calore ad coquendum. Sunt quibus repugnantibus, & coactis, ut gladio ad scindendum: seruo, qui ad officium pertrahitur: alijs precario, ut principe ad fa-

Duo necessaria ad actionem,

Vires.

Instrumentum.

uorem: alia tanquam ex officio præsto sunt, ut leges, & boni magistratus: quorundã est eblandienda opera, sicut uulgi amicorum: ingenia etiam nostra plerunq; sunt allicefacienda. Sunt quibus autoritate ac iubendo utimur. Quibus rebus adiuuamur pro nobis, eisdem lædimur atque impedimur contra nos. Quanto facultas agentis est maior, hoc minore ac minus apposito tum instrumento indiget, tum cõmoditate loci ac temporis; ualidius enim minus eget ope externa: alioqui nõ esset ualidius in se, nec quicquam à potentiore distaret infirmius. Quocirca magni artifices in cõmodioribus instrumẽtis exactiora perficiunt opera, quàm mediocres idonea instrumenta nacti: ut Apelles carbone de foco rapto melius expressit, à quo esset ad Ptolemæum inuitatus, quàm alius fecisset apto penicillo. Quòd si præstantissima est Dei uirtus ac potestas, utiq; instrumẽto nullo indiget: quippe instrumẽtum imbecillitatis est, ut quod per se non potest, assequatur per aliud. Condita omnis uis ac potentia certis limitibus clauditur, non modo ad continuationem actionis, sed ad impressionem & magnitudinẽ effectus. Hinc nascitur agendi, & patiendi inæqualis quædam libratio, quæ proportio seu comparatio nominatur: nihilq; est adeo facile, quod à creato agente non agatur cũ difficultate propter finitam eius uim, & repugnantiam patiẽtis. Angelos uero sicut in essentiæ incorruptibilitate, ita in expedita actione adiuuari arbitror à Deo, ne quid subeant molestiæ. Quocirca in quibus uirium agentis & patientis libratio, & quasi contentio, conatu opus est, quo uirium suarum tantum colligat agens, quantum sufficere iudicet, idq; effundat desiderio finis: opus est item tempore, in quo exerceat conatum perueniendi ad finem. Nulla est ergo inter Deum & eius opus comparatio: alioqui tempore indigeret ad perfectionem operis instituti, nec in minore posset efficere: indigeret etiam conatu, in quo à nemine posset adiuuari, ut ipse iuuat alia. Istud uero nullam rem illi, quæ habeat contulisse infinitam eius potentiam apertè loquitur. Nam si finitus est ac limitatus, uelim scire, quis ei limites præfixit? In conditis rebus facile hoc quiuis experierit, in illo quis dicat? quis possit uel cogitando fingere? quum nec eo quicquã fuerit prius, nec in eo aliud sit quàm

Conatus.

Deus infinitus.

Deus

Deus unus, merus, purus, simplicissimus. Quòd si nemo uires illi est largitus, sed ipse sibi sumpsit, nec aliunde, sed ex sese, dubitari profectò nō potest, quin sumpserit infinitas. Quis sibi bonum sumit, nisi plurimum, certè quantum potest? Quid ergo secundum finitam aliquam mensuram acceperit, nec accipere plus poterat? Quis illius manus constrinxit? Quæ res modum ei potuit imponere? Cedo autē, num non id constat Deum esse, quo nihil maius cogitari potest; imò maius esse omni, quod cogitari potest, & ut sapienter addit Ioannes Picus, infinite maius: at si infinitus non est, minus certè est, quàm cōcipere possit nostra mēs: nullum est enim finitum, supra quod illa non ualeat se erigere. Adde quòd non potest ea supra primum sui autorem cogitatione se attollere: sicut nec est aliquid, quod ultra suam originem queat regredi: atqui quocunque limitato amplius aliquid illa concipit, maior est ergo conditor omniū. Quorsum attinet impietates comminisci, quas nec ingenium nostrum capiat, quum interdum id in pietate ipsa uix ferant nonnulli. Constituant iam isti philosophi, utrū malint factum aliquando mundum, an æternum: si æternus est, infinita Dei uirtus declaratur conseruatione per tempus infinitum sine lassitudine: sin aliquo temporis principio est exortus, infinita uirtus ostenditur productione de nihilo: omnis enim finita uirtus in aliquo se, & ex aliquo exercet. Quod autem ex nihilo aliquid educit, infinitum sit necesse est, nempe quod tantam habeat proportionem uirium supra opus, quantam aliquid supra nihil: quæ planè est infinita. Itaque Dei opera quantus sit opifex, testantur. Quæro autem quid egerit, siue in numero, siue in magnitudine, siue in modo, quo nō possit aliter, & maius, et prestabilius efficere? Quid tandē est in operibus Dei postremum, supra quod nihil esse possit? an in singulis rerum aliquid? an in formis, & quas species nominant? An nō plures potest arbores condere? plures equos? plures homines? plures cœlos? ac stellas? & ut homo pomis alitur ac pane, ita lignis, & saxis: & ut cœlum ab hoc Orientis puncto ad istud Occidentis conuertitur, contrario motu uolui. Aristoteles fieri aliter posse non putat, quoniam quemadmodum factum sit, bonum sit mundo: addas etiam licet optimum,

Mūdus an aliquando factus.

sed ita

ſed ita ut melius fieri non poſſit, non autem ut hoc melius ſit, quàm quicquid ille poteſt facere: iſtuc enim optimum non in puncto inſectili eſt poſitum, late patet: ſi diuerſum feciſſet, id quoque optimum fuiſſet mundo. Sed Ariſtoteles perinde facit, ac ſi quis quod Architectum commodam ędificaſſe domum uiderit, exiſtimet nec aliam, nec aliter poſſe eum extruere æque aptam uſibus. Quod ſi de architecto homine cogitare dementiæ ſit, quale erit de architecto immẽſæ ſapientiæ ac poteſtatis? Cœli Ariſtotelis ſeculo octo eſſe putabãtur. Apud illos cõtenta his erat rerum natura: imò non credebatur plures poſſe capere: nonus eſt à ſequentibus aſtronomis adiectus: poſtea decimus. Stellę quid agunt in mundo? Ad ornatum uult eas eſſe Ariſtoteles ſparſas. Quæſo te una addita uel dempta uariaret hunc ornatum? Quòd ſi non plura eſſe poſſunt aſtra, neque pauciora, nec ampliore numero eſſe homines poterunt, nec minore: quũ magis hominum genus ad mundi ſalutem pertineat quàm aſtra: quoniam ſemoto homine nullus eſt conditurę huius uſus. Quòd ſi rerum ſingula & plura & pauciora poteſt cõdere, quin etiã de formis idem exiſtimamus? pręſertim quũ iam de adulto mundo non paucæ ſanè extiterint nouæ rerum ſpecies ex ueterum commiſtione, non minus inter ea quæ ſenſus ſunt expertia, quàm inter animantia, & ſtirpes quædam perierint. Quid quòd multa arte noſtra fiunt meliora, quàm quomodo ſunt à natura ipſa initio producta, ut triticum, & uuæ: nos ergo Dei opera poterimus ut ſic dicam, meliora facere, id eſt, aptiora nobis, ipſe non poterit? imò aliquid poterit plus arte noſtra adiutus, quàm ſolus, quæ uel cogitare, furoris eſt. Ad hæc interuallum excellentiæ formarum inter ſe alicuius eſt latitudinis, in quo noua ſpecies poſſet interijci: ab ultima etiam & illi proxima ſpecie ad eum ſpatium eſt non modo magnum, uerum infinitum quoque: & eſſet infinitum etiam ſi centuplo præſtantior aliqua ſpecies conderetur: ut appareat relinqui locum infinitis formis, antequam expleatur quod inter Deum autorem & quodcunque eius opus immenſa intercapedine ſe porrigit. Meritóque eſt à Platonicis reprehenſus Ariſtoteles, qui illa uelut diſtributione publicorum munium uniuerſitatis quum ſeptem inferiores orbes aſſignaſſet menti-

bus,

bus, octauum Deo attribuit, iniqua proportione: etenim magis præstat Deus mentes omnes pariter, quàm octauus orbis septimum. Itaque non habet princeps mundi peculiare opus, quoniam illius sunt cuncta, & ipse est supra omnia tanto interuallo, quanto immensus supra definita. Quid ergo, nam id reqrat aliquis, si infinitus est Deus, num omnia infinite exequetur? ad actionem quidem infinite, ad opus finite: ex nihilo procreare singula infinitę est actionis, opera tamen quæ existunt, finita sunt. Non enim accommodat Deus res potentię suę, sed nostris usibus, ac commoditatibus: non spectat quid ipse possit facere, sed quid mundo conducat: ut quum nobis loquitur, non utitur infinita sua facundia, & sapientia, quæ mentes omnes obrueret, ac confunderet, sed ea quæ congruat cum nostra infirmitate. Si omnia fuissent infinita, nullus constitisset ordo: essent prærapida, immoderata, actiones subitæ, & momento temporis: interitus atque ortus singulorum uel certe rigor perpetuus sine motu in eodem uestigio, atque æternus torpor, nec iste ornatus, ordo, uices, distinctio ratæ, & constantes. Et quanquam ille in natura sua nec numerum habet, nec pondus, nec mensuram, omnia tamen perfecit his tribus consistentia, quemadmodum à nostro sapiente dictum est: quoniam ita est illi uisum, non quia aliter facere nec debuit, nec potuit. Nam si ad hũc modum necessario ageret, actio illius foret naturalis, nec esset actionum suarum compos & dominus: & quantumcunq; delectaretur opere, non tamẽ aliter in eo uersaretur, q̃ plantæ, aut bruta, aut corpus nostrũ, nõ ut mens. Sed libertas profecto nostrarum functionum, & libertas spirituum omniũ dico in agendis, extrorsus declarat, quo res sunt illi uicinio res, eo maiore esse libertate præditas: idcirco in eo esse fontem libertatis purum, quemadmodum essentiæ, unde communicetur reliquis. Quid minus cõuenit q̃ existimare nos esse actionum nostrarũ dominos, illũ non esse? Quòd si naturaliter ageret, omnia secundũ absolutã suam atq; extremam uim produceret, ut in ĳs uidemus, quæ naturaliter quid agunt: itaque omnia ab eo exirent infinita, nempe ab infinita ui ac potentia totam sese in opus explicante. Nam quæ agunt naturaliter, nullũ delectum habent uirium, nec partim

Deus an operatur infinite.

Deus an agat necessario.

partim explicant, partim reseruant sibi: sed quascunque possunt, simul effundunt: id licet in nobis animaduertere in actione uoluntatis & actione mentis: quarum hæc naturalis est, illa libera. Tametsi nec natura sua Deus caret, & hac de causa neque naturali actione: ex qua quod nascitur, quemadmodum è potentia est infinita, sic illud sit etiam infinitũ necesse est: & quia naturaliter gignitur, simillimum sit parentis sui: huc enim naturalissimæ omnes actiones intendunt. Et quãdo Deum nihil habere potestate docuimus, sed actum esse purum, fit ut otiari illum aliquando sit nefas: quocirca ab actione nunquam cessauit, & uerisimilius est ab actione naturali non cessare, quàm à libera: quemadmodum etiam ex nobisipsis licet cernere, in quibus interquiescit uoluntas aliquando, mens nunquam. Colligimus ergo Deum aliquid produxisse naturaliter, infinitũ, simillimum sibi, ęternum: quod quia ex parte mentis uenire magis intelligimus, quàm uoluntatis, quoniam illuc se applicat natura, huc libertas, sapiẽtiam nuncupari, fas iusque est: hoc philosophus quo nomine sanè uoluerit, insigniat: Christiana sapientia, filium patris appellat: uerum hęc persequi exactius altioris est contemplationis. Habes Aristoteles Deum actum purum, nec unquam cessantem, & aliquid naturaliter producentem: non tamen insultamus tibi, tanquam aliquid nos eruerimus, quod te latuerit: nec ista nos adeo plenè assequeremur, nisi ab eadem ipsa Dei sapientia edocti: cui agimus gratias de ineffabili suo dono, non ingenijs nostris, aut diligentiæ studiorum. Redeamus iam ad finitas uires, quæ indigent ad actiones suas tempore, quum infinita non indigeat. Nam si finita est potentia, aliquatenus licebit illi: sit hoc a b c: illud ergo consumetur in tempore itidem a b c: partes igitur in partibus, nempe a in a tempore, b in b, c in c: nec ulla pars uirium est insectilis, non ergo se explicat in tempore insectili. Præter hæc si actio omnis est transitus, nec transitus est absque medio, non poterit fieri nisi in tempore ab ea quidem potentia, quæ simul nequit esse in ambobus terminis, nempe limitata. Et si in quacunque actione inest conatus perueniendi ad calcem, certè aliquid distat initium ab exitu, in qua intercapedine conatus exerceatur, alioqui non erit opus illo. In ijs quæ cõtra naturam

agun-

aguntur patiẽtis, ſemper eſt lucta initio, medio, exitu: nunquam enim non pugnant agentis uiolentia, & patientis natura. In iis uero quæ ſecundum naturam, nulla eſt motus initio contentio: nam is motus à natura excitatur, quę eſt in unoquoque: quæ ſecum nõ pugnat, niſi fortè admiſtum habeat impediens, ut animum ad ſpeculandum conſurgere, deprimitur enim mole corporis. Sed quantumcunque uis ſit naturalis, ubi eſt actionem ingreſſa cõfligit in quod agit cum agente: propter ea quòd agens nempe mouens, nititur penetrare ad finem: medium uero quantumcunque molle penetrationi renititur: ſiquidẽ eſt penetratio omnis uelut diuiſio, diuiſio autem corruptionis initium, non aliter ac coniunctio conſeruationis adminiculum. Et quo durius eſt medium, hoc habet partes conſtipatiores, & proinde auctiores uires: itaque ualidius reluctatur: ideo motus in aqua difficilior eſt quàm in aëre, & in luto, q̃ in aqua liquida. Traducuntur hęc ad res ſpiritales, ut aciem dicamus ingenii, iudicii, ſenſum quaſi penetret interius: tũ dura ſunt quæ difficilia, atque abſtruſa, ceu multa contecta cortice, & denſa, uel procul poſita, ut per longiorem motum eò ſit ueniendum, & per aliorum gradus atq; adminicula. In hoc actionis medio materia componitur, & adornatur, inductioni eius ſpeciei, quam agens inſtituit, ſiue artis, ſiue naturæ, eſſentialis, aut inhęrentis. Extrema ſunt, à quo ad quod res tranſit, medium eſt inter hæc. Tranſit uero res ab uno loco in diuerſum, tranſit ab adiuncto ad adiunctum, tranſit materies ab effectione ad effectionem. A loco in locum res tranſmittitur, uel quod nouũ habet locum relicto priore, non mutata ſua magnitudine, aut mutata, ſi prius motus eſt loci: ſin mutata, uel dilatata, uel contracta: ſi dilatata, creuit: ſin contracta, diminuta eſt. Medium in motu locali eſt tranſlatio, quæ fit uel ab ipſo moto, qualis eſt in animalibus ingredi, nare, uolare, ſerpere: uel extrinſecus expelli, attrahi, attolli, deprimi, uehi, uolui, ſeu conuerti. Medium in incremento eſt additio extenſionis, in decremento eſt detractio. Ab inhærente ad inhærens uariatio eſt, ſeu ut uulgo loquuntur alteratio: quæ fit quum nouum inhærẽs quæritur, ſiue prius amittatur nullum, ſiue aliquod. Sed ſi orbationes, & quaſi ſpoliationes accedentium in accedentia re-

tia reponamus,ut tenebræ,quies,silentium:erit ab accedens te ad accedens,uel à toto accedēte ad totum,qui est ceu motus quidam loci à termino ad terminum: uel à maiore ad minus,uel contrà: quæ sunt incremētum & decrementum.

Inhærentiũ motus. Ex inhęrentibus alia sensim subeũt:ut quę sunt in extensione,& in quibus sunt consuetudines,quemadmodum uirtus ac uitium:alia repente,ut paternitas,filiatio:tum quędam

Cõtraria. alia accedens habet contrarium seu aduersum: contraria enim sunt inhærentia, quæ rationem actionum, & effectum significant sub eodem genere diuersissimorum,ita ut magis diuersa aut remota non sint alia,eiusdem quidem generis:ut quorum colorum hic maxime cogit obtutum,ille dissipat: hic plurimum exhilarat oculos, ille contristat:ex saporibus qui gratissimus est palato, & qui ingratissimus: ex principibus qualitatibus, quæ uehementissime agit, & quæ remississime,quæ sursum attollit, & quæ deorsum deprimit: nec inconuenit sub una generis latitudine multa esse extrema, multa aduersa:ut quum genus est amplum,sicut in tactili: aut quum uarie pugnarum naturæ spectantur.

Priuatio. Sunt quę aduersum habent nullum,sed absentiæ illorũ nomē inditur,quę est orbitas quędam,ut dixi, seu nuditas, seu priuatio,ut si absit uisus animanti, in eo est cæcitas:q̊ in loco non est lux, sunt tenebræ:ubi non est sonus, ibi silentium:ubi non est motus,ibi quies: quæ orbationes in uariis linguis uarie exprimũtur:sunt quæ pauciores habent,sunt quæ plures, prout sunt linguæ copiosæ. Atque hæ certis nonnunquam,& impositis nominibus assignantur:non raro tamen ea notātur nominum compositione, qua expers significatur, aut sine. Apud Græcos est τὸ ἄλφα: quod illis est promptissimum,ideo plurimarum habēt aptiora nomina,quàm Latini: apud quos est in,& quandoq; ex:tametsi ex his nõnulla contraria magis sunt, quàm orbantia:ut iustus,iniustus. Iam quæ uidentur,pro iis consueuimus ducere,quæ sunt:ita oliuam dicimus & hominē exossem, quòd in eis parum sit ossis,& ideo nihil uideatur:lignum insecabile, quia difficile secatur: materiam immortalē,quia post longum tempus perit. Sed quæ uera sunt priuantia essentiam habent nullam,contraria habent. Non enim sola absentia caloris est frigor, nec frigoris calor: neque sanitatis morbus,

morbus,aut morbi sanitas. Nam est,quæ facit sanitatē harmonia illa humorum, est qui facit morbū humor aliquis excrescens: nisi fortè non ex illo humore redundanti morbus nascitur,sed ex perturbatione cōcentus. At uero quum nō sola alterius absentia facit alterum,sed causæ sunt utrique certæ, non dicuntur priuantia: & si hoc facilius dictu est in genere,q̄ explicare in singulis,quia pleræq; causæ sunt incognitæ,præsertim inter quæ non inuenitur mediū. Quippe sunt quę in substātia idonea si alterutrū nō insit, necesse sit inesse alterum: ut in quocunque homine stato quodam tempore naturæ dentatum esse,aut edentatum: uidens aut cæcum: neque enim uidens est lapis,aut cæcus. nec caniculus ante certam diem. Aegrum & sanum medium non habere Aristoteles affirmat: in quo est illi controuersia cum medicis. In ijs quæ sensim fiunt,motus est per adiectum uel detractum adhærentis usq; ad terminum maioris aut minoris, uel certè usq; ad aliud: ut quum ex albo fit cādidum, aut fuscum,uel ex albo ceruleum: ex cæco uidens,ex uidente cæcum. In priuationibus fiunt omnia,per ea quę aliquid adferunt,quæ sunt positiones,siue habitus,Grçcè ἕξεις: ab illis plerunq; orbationes nomina sua accipiūt, diffinitiones autem semper: atq; adeo hæc est priuationis præcipua nota,quòd per positionem suam tanquam absentem declaratur,nec aliter potest. Neq; uero quisquā sit admiratus me à cæco ad uidens reuertisse,quandoquidem non uideo ubi locum habeat,quod dicitur,à priuatione in habitū non posse regressum fieri: etenim à silentio,à quiete,à tenebris fit: à cæcitate quotidie experimur,à morte ipsa etiam gentiles produnt. In ijs accedentibus quæ subito existunt, non est in ea ipsa actio,sed in illa,per quæ existunt: ut in paternitate gigni filium, in consulatu declarari consulem: in quibus tamen motibus necdū uel paternitas est, uel consulatus. Ab effectione in effectionem, migrat materies per expulsionem & tanquam reuulsionem prioris, nam radicata est omnis effectio in materia: & quo radicatior, hoc illam euellere operosius. Quanto agens est potentius, tanto celerius, & facilius, & aptius quamcunque sumit materiam, ei operi, quod destinauit, parat, ac proinde promptius opus absoluit. DEO obsequentissima

A priuatione in habitum regressus.

est quæcunque materia, nobis multæ reluctantur. Aliæ pertrahi non possunt, quò uolumus: ut ex aëre simulachrum à nobis fieri, quod angelus faceret. Quare ista omnia uires, repugnantia, & eiusmodi relatione dicuntur, non per se, ac simpliciter: ut magnum, paruum, robustum, imbecillum. Et quia in actione omni resistentia est ex eo, quod patitur, agens ad eam uincēdam colligit uires: tum minores, quum minus uidet obsistere, & lētius, ac remissius agit: tum maiores, quum ualidius putat patiēs obniti, ac repugnare. Idem uicissim patiēs facit aduersum agens: quæ collectio uirium conatus appellatur, etiam si nihil sit opus, satis est tamen agens iudicare esse opus: unde est dictum illud, magno conatu magnas nugas agere, in eos, qui uel ingenij uigorem, uel eloquentiam in rebus nullius pretij cōsumunt. Ex conatu oritur labor, tanquam actio & passio ex potentia: nam magni conatus executio est labor, nempe actio in id, quod existimatur multū reluctari: uel passio in id, quod existimatur ualide agere: quo potētior creditur contentio maior est labor. Ideo uiri magis uident sibi laborare, quàm pueri: quoniam magis expendunt actiones: pueri autem, ut qui sine consideratione ac reputatione se exercent, tametsi plus agant, tamen non uidentur sibi perinde laborare. Laborem sequitur defatigatio, quæ est debilitatio potentiæ, ut reddatur infirmior. Quocirca ij qui laborem respiciunt, ac facile metiuntur, quum se magis laborasse credant, remittunt uires: & defatigatos se esse sibijpsi persuadent, multo prius quàm ad metam uirium sit peruentum: qui laborem non respiciunt, nec perpendunt, ut quæ naturaliter operantur sine expensione actionis, cuiusmodi sunt beluæ, & pueri, non prius defatigationem sentiunt, quàm exhaustæ omnino sint uires. Quapropter tunc demum assuefaciendus est labori homo, quum laborem non sentit.

Conatus. Labor. Defatigatio.

(*)

LIBRI SECVNDI FINIS.

DE

DE PRIMA PHILOSOPHIA, SEV DE INTIMO naturæ opificio Liber Tertius.

VBI PERVENTVM EST AD FInem actionis naturalis, nulla est amplius resistentia, sed opus est perfectũ, & conquiescit agens: uidelicet si etiam num superesset contentio in illo opere ac reluctatio, agens non quiesceret, quo ad eam sustulisset: quippe perfectum nondum esset opus, quod agens cupit. Nam quod defessum otiatur, antequam opus perficiat, non consummat nec operis nec sui finis actionẽ, sed suarũ uirium. Itaque parata materia, sequitur ex natura ipsa parationis effectio, uel forma adiũcti citra omnem penitus laborem, non secus atq; in operatione naturali: tanquam ornata domo inducitur dominus, uel quæsitis instrumentis artifex. Neque ars nostra ulterius progreditur, quàm quoad materies sit apta & concinna: ut pingendo aut struẽdo. Sed nos quemadmodum perficiatur opus artis perspicimus, quoniam ars nostra: quemadmodum opus naturæ non perspicimus, quoniã illa est Dei: nos coniunctione, & commistione, & detractione utimur extrorsus, natura in intimis uersatur: idcirco naturales ortus, auctus, cursus, diminutiones tacita sunt, & occulta omnia: nec prius intelligũtur, quàm sunt progressa: ut in cœlorum agitatione, in mutatiõibus temporum, ætatum, incrementis & damnis animantium, quę fieri nemo potest deprehendere, facta intelligimus. Tũ inter naturam & artem, hoc est discrimen q̃d natura perfecta actione, effectiones indit, quas habet munere Dei ac lege, quam quum orbem conderet, sanxit: ars eis caret, quas si haberet, tam naturalia essent artis opera, nec minus suis partibus expleta, quàm naturæ: nunc uero inchoatio nostri operis se prodit, quod illi deest effectio, id est, postrema illa absolutio & tanquam colophon: quod perspici potest in theriace, quam nos compositione inchoamus, natura ue- Actio naturalis.

ro perficit operatione uirium ſuarum, quas uires commi-
Materiæ ſtis rebus indidit. Sed paratio materiæ non una eſt, & ſim-
paratio. plex: ut quum triticũ in terra occatum putreſcit, hinc ger-
minat, adoleſcit, inodatur geniculis, profert ſpicam: qui in
medijs aptationibus uerſantur, non dicũtur principes opi-
fices, ſed qui in poſtrema, quũ ultima manus addit, & opus
relinquitur perfectum: nam qui in officina pictoris colo-
res terũt, & tabellas leuigant, & carbone imaginẽ delineãt
monogrãmam, non dicũtur pictores, ſed qui colores indu-
cunt, qui adumbrant, et quendam uelut motum, uigorémque, ac ſpiritum addunt picturæ, quæ eſt ceu effectionis ſi-
Effectus militudo quædam & imago. Eſt actio quę relinquit poſt ſe
actionũ. effectum aliquid, ut cuius finis non eſt eadem ipſa actio, ſi-
cut in extructura ędium: eſt alia quę ſuimet eſt finis, ut can
tus in cicada: nam in homine delectatio uidetur peti, & in
delectatione refectio uirĩũ corporis uel animi. Effecta ſunt
nõnulla cauſis ſimilia, ut homo hominis, calor caloris, quę
paria uel ſimilia nominãtur, uel etiam germana, & cogno
mina, & conformia: alia diſſimilia, ut ex igne compreſſo
in luto, collatio in cera, quę uocentur diſparia, diſſona, ab-
ſimilia, difformia. Alia effecta ſimul naſcũtur cum ſuis cau
ſis, ut lux cum ſole, calor cum igne: alia poſt, ut homo poſt
hominem. Alia non diutius exiſtunt quàm cauſa eſt præ-
ſens, ut lux ſolis, imago in ſpeculo: de quorũ numero ſunt
res omnes conditæ, quas Deus ſalutari ſua præſentia à ca-
ſu in nihilum defendit. Sunt quæ remanent quidẽ, ſed amo
ta cauſa continuo flacceſcunt: ſicut calor quem ignis reli-
quit, & motus rotæ digreſſo uertente: alij ex cauſa nõ pen
dent, ut animantia, ab animantibus genita. Sed iam de ope
ribus naturæ concretis loquamur, nempe quæ ex materie
illa rudi, & effectione intelliguntur conflari. Eſt inter hæc
quod ubi conditum eſt ſiſtit, ut lapides, gemmæ: quæ ſunt
ſanè rara. Nam creſcunt pleraque omnia, quippe quæ ex
paruis admodum initijs uidemus adoleſcere: quocirca ele-
menta prona ſunt ad mutuam migrationem, labuntur,
tranſeunt, permutãtur facile, quo ſuppetat rebus omnibus
alimentorũ copia: & quod relictum eſt ab uno, in alterius
ius ac naturã concedat: quoniã noua materies mundo non
Alimẽta. accedit, ex uetere omnia pinſunt: non tamẽ pari aluntur

modo,

modo, alia quandiu sunt aluntur, crescunt, decrescunt: quę dam non semper: priora sunt plantæ, & animalia: posterio ra sunt metalla, saxa, alumen, sulphur, lignum uel ab arbo re decisum, uel à terra euulsum, aut os animali demptum. Quæ aluntur, uel additione ad prius totum dilatantur, ut metalla, & calculi: uel subitu atq; insinuatione materiæ oc culta, ut animantes, & stirpes. Quocirca hæc conuenit mea tus tum plures habere, tum ampliores etiam, per quos nu trimentum commeet: sed nec ita apertos tamen ac dire ctos, ut quod inditum sit, continuo transcurrat. Alendi uis ac facultas paulatim demutat escam in similitudinem cor poris naturæ suæ, quo ex gradu breuis est ad corpus ipsum transitus, nempe inter conformia: ideo dicitur uiuentia ex eisdem fieri & ali: nisi enim ita conuertatur cibus, non ale tur uiuēs, ut in quibus affecta est uis illa & debilitata. Hinc adolescunt uiuentia usq; ad certam quandam metam: post quam recurrunt, & diminuuntur. Sed alimenta quantum efficere possunt per uim nutricem, farciūt, ac reparant, q̊d detrimenti est acceptum. Semper quidem uiuenti corpori detrahitur aliquid à calore naturaliter insito, sed minus ta men, usq; ad illum crescendi limitē, q̃ sit additum, si modo non desit pastus conueniens. At uero quemadmodū rite cō posito ac librato horologio automato, uis illi & potestas est ab artifice instructa certo aliquo temporis spatio horas pulsandi, aut signandi: quę uis statis dimensisq; interuallis se explicans profert, atq; ostendit: haud aliter unaquæque res uictura in prima cōstitutione originis suæ facultatē à natura accipit ad certos uirium, uigoris, incremēti nume ros, quos ratis temporibus per gradus suos explicat: uelut quum porrigit membra, quum amplificat robur: ut in mi nutissimo corpore magnū illud quod deinceps intuemur, latuisse credas: uelut fruges, poma, ingentes arbores, homi nes, elephantos, in tam exiguis seminibus præcessisse. quæ omnia non temere sunt iacta & casui ad indefinitū atq; in certū aliquid quasi cōmendata, sed eoꝝ omnium dimēsus in semine atque ipsa origine à natura sunt præscripti: ut quibus curæ fuit hæc animaduertere inspecto semine aut animante recens orto, facile prædicant, quos deinceps au ctus, quas uires, quam ualetudinem habiturum sit. Hoc

Adolescere.

tamen artifex & natura distant, quod ille horologium instructum relinquit, natura opus suũ nunquam deserit, semper comitatur, seu uerius ducit: tantum initio fundamenta iacit operis deinceps futuri, & quasi in exiguo spatio delineat cuiusmodi uelit illud euadere. Res omnes ad statum naturæ suæ fastigiũ progressæ insistunt aliquãtisper, prius quàm retro abeant. Mora enim inter duos contrarios motus intercedit à nihilo ad certum aliquid, & ab hoc retro in nihilum: in quo interstitio pugnat natura cum uiolentia, seu potius duæ naturæ inter se euectrix ad aliquid, & deductrix ad nihilum: prior enim quæ ascensum promouit, laborat conseruare, in quo statuit loco: at quę descẽsum molitur, laborat reducere ad locum unde res est desumpta: sed hæc uincit, nempe naturalior, quoniã ex origine profecta consistentia eo est diuturnior, quo contentio est maior: uincente aũt natura nihili res deorsum reuoluũtur, partim ęquis gradibus, quibus ascenderãt, partim lentioribus, partim plenioribꝰ, prout ualida est natura alicuius. Sed quum non procul uentum est ab exitu, uehementer fracto atque extenuato fulcimẽto prioris naturæ, inualescit natura nihili, quæ est originis cuiusq; rei: & citatissime rapit effectionem ad idem nihilũ, unde erat desumpta. Nec singulæ modo rerũ, sed species quoq; crescendi ac minuendi habent terminos ratos definitosq; à natura. Neq; eñ in mole ac incremento eorũ quæ dilatantur in infinitũ est abire, nec cohiberi ad minimũ, sub q̊ nihil sit amplius: ergo meta est aliqua posita, & à certo ac prouido opifice certa ac definita. Siquidẽ equi effectio nec tam ingentem ualet occupare molem, quàm sunt Pyrenæi aut alpes: nec tam parua coerceri, ac constringi, quàm pulex. Nam in omni coniunctione effectionis cum materia adhiberi solent quædam inhærentia, quibus ceu instrumẽtis effectio ad exercẽdas suas uires utatur: ab effectione est astrictio, ab inhærẽtibus dilatatio. Potest enim & asini & equi effectio in leuissima poni minutie: potest & anima rationalis in puncto insectili: sed inhærentia per quæ uitæ functiones obit, materiam exigunt extensam: contrà uero inhærẽtia prorogari ac diffundi latissime possunt, nempe adiunctione similium: effectio uero quæ potentiæ est terminatæ dilatare se tantopere, ac uires

Status. (margin)

Termini crescẽdi ac minuendi. (margin)

suas

ſuas per tantum ſpatium porrigere non poteſt, Ex quibus licet deprehendere, quàm diuerſę res ſint effectio opifex, & effectioni inſtrumenta adiuncta. Nec ſolum magnitudinē aliquam materiæ inhærentium exercitatio poſtulat, ſed denſitatem quoq;, & conſtipationem certam, in qua tantum ualeat cogi uirium, quod ad agendum aut patiendum ſufficiat. Itaq; non in quantumcunq; rara materie fungetur ſuis muneribus equi uel leonis anima, nec quantumcunq; preſſa & denſa: quippe in extenuata parum erit uirium ad agendum, in denſa ad patiendum: quæ duo neceſſaria ſunt ĳs, quæ aluntur, & augentur. Quanto uires, & facultates corporales ſubtiliores ſunt, & magis quaſi ſpiritales, minus indigent materie ad ſui exercitationem, & efficiendum aliquid: cuius eſt generis uis ignis, & eorum omnium quæ reſipiunt illius naturam, atque ingenium, ut uenena calida, & gemmæ: non quin in maiora materia & ſpiſſiore potentiores ſint, ſed quod in exigua & prætenui id uigoris obtineant, ut facile ſe oſtendant, & cognoſcatur illa ineſſe: cęterum in tam minuta ramenta gemmā contriueris, aut uenenum tenuaris, uel in tam rara materia ignē accenderis, ut inſenſibile ueſtigium relinquatur efficaciæ. Nam uires illę ſicut inſectiles non ſunt, ita detrahendo, uel tenuiter extendendo ad eam imbecillitatem poſſunt redigi, ut conſopiantur penitus tanquam emortuæ: quod uidemus aquæ contingere, cuius humectatio nō percipitur uel in gutta minutiſſima, uel in euaporatione ualde rarefacta. Non ſunt ĳdem formarum omnium limites, nec eiuſdem ultro & citro certi, nobis utique: nec fortaſſis à natura in indiuiduo quodam puncto collocati, ſed latitudinem habent. Et ſicut ſubſtantiæ creſcunt, ita etiam adiuncta illarum: in quibus uel extenſio conſideratur, uel intentio, & quædam altitudo, ac quaſi infectionis ſaturitas: in extenſionem metam non habent ſurſum, deorſum habent: in profundo uero utrinque: quoniam in extenſione augeſcūt applicando, quod eſt infinitum: in intenſione uiribus, quę ſunt finitæ. etenim adiungendæ materiæ nullus eſt modus, detrahendæ eſt aliquis, ut illud poſſit hærere: profundum uero per incrementum fit uirium, quibus aliquid eſſe extremum eſt neceſſe: ita uidemus candorem aliquem

quo nihil fieri posset candidius, dulcorem, quo nihil dulcius. in altero uero extremo si uehementer diluatur color, aut quodcunque aliud inhærens flaccescat, perdit formæ illius nomen: citius quidem censuræ nostræ, quàm naturæ rerum, sed & ipsi quoque aliquando. Eæ res, quibus nihil est alieni admistum, puræ nominantur: quæ etiam simplices, & interdum meræ, ut medicina simplex, aurum purum, odor musci merus. Alienum est quod naturæ cuiusque compositionis non est necessarium, nec refert, etiam si semper inueniatur coniunctum: satis est non esse de ratione illius temperamenti ac essentiæ: rationem eam dico, quam natura in specie constituit: qua mente dicere consueuimus nusquam inueniri aquam, uel terram puram aut quid simile: & medici tertianam febrem aut quartanam puram aliam uocant, quandam non puram. Transit hic loquendi mos ad artes hominum, ut pura sint, quibus nihil est additũ, quod artis ratio addi non iubeat: sicut theriacam puram aut non puram, cui absynthium sit admistum, uel menta: hoc enim adijci ars non præcipit. Mistum non uno modo dicitur, nam est & quod de multis conflatur, ut homo, ut pharmacum, & cui purum est cõtrarium, de quo loquebar modo: sic mythridaticum aliâs purum ac simplex nominatur, aliâs mistum. Quòd si adiunctum sit peius, reddit ens corruptum, siue deprauatum. Quum uero in procreatione similium, quod genitum est gignente apparet peius, degeneratio nominatur: quod in adhærente potissimum, sed in essentia quoque non raro accidit: uelut in frugibus, in seminio animantium, in hominibus: idque fit uel ex eodem ipso generãte prius deprauato, ut quum ex ualenti cane imbecillus nascitur in morbo parentum progenitus: quum ex ouo aquilæ accipiter, ex ouo accipitris coccyx aut miluus: phaselum si in hoc solo seueris, uicias colliges. uel ex praua qualitate accedente, dum fingitur, & nascitur: uelut quum optimum frumentum ab immodicis humoribus in auenam mutatur. uel post natum à qualitate soli, cœli, uictus, à moribus & consuefactione: ut capræ illæ interioris Asię, ex quibus fit caprinum sericum undis pictum, si in citeriorem Asiam, aut in Aegades insulas transportentur, bonitatem pili perdunt: earum autem soboles alijs indigenis omnino est simi-

Marginalia: Purum. Alienum: Mistum. Corruptũ. Degeneratio.

est similis. canes si assuescãt domi iacere, & de aulicocĳs uel mensæ analectis pasci, licet parentibus uenatoribus nati ingenium mutant: quod in illis duobus canibus Lycurgus Spartanis monstrauit. Res uniuersæ desumptæ sunt è nihilo, & pleræq; illarum execrationi subditæ propter noxam hominis earum domini, ita nõ solũ uergũt ad nihilum, sed etiam quia deprauatæ, celerius eò ferũtur, impellente deteriore illo admisto. Quare si nulla adhibeatur cura & diligentia, hoc est, si quiescant, & torpeant, occasionẽ prębent, ut peius illud ad corruptionem inualescat. Ita aquæ immotæ cœnum contrahunt, terræ squalorem ac situm, aurum obducitur scoria, frumenta acerres infestant, & his nocentior gurgulio: humanũ corpus uexatur morbis, & animo nostro multum sese bestiæ, ac bruti insinuat, nempe ingenio torpenti ignorantia, inertia, stupor: rationi & iudicio imprudẽtia ac impetus: quod fit quum in otio iacuit ratio diu languens ac dissoluta, affectibus uero impulsoribus gesta sunt omnia: quo quid aliud est esse belluam? Artes etiã deprauantur desidia. Exercitĳs purgantur omnia, & uirescunt: ignis, aqua, terræ, frumenta, libri, uestes, ædes. Idcirco Anneus Seneca prouidentiam ait, & dispositorem mundi deum aera dedisse uentis agitandum, illósque ab omni parte iussisse spirare, ne quid remaneret situ squallidum & torpens. Euentilatio uegetat stirpes, euannatio mundat, conseruátque fruges. Exercitatio purgat aurum, argentum, ferrum. Exercitatio corroborat animantium corpora. Exercitatio animos nostros ad humanitatem, omnẽq; sapientiam excolit: & inhumanæ sunt nationes illæ, quæ sub cœli cardinibus torpentes socordiam ipsæ suam desidẽdo augent. Sapienter in Theæteto Plato, motus inquit facit uideri gigni rem, & esse: quies autem non esse, atq; interire. Agitatio enim & confrictio foris quidem noxia, & damnosa, quæ se extrinsecus continenter rei applicant, excutit, nec sinit affigi, intus uero quæ illuc sese insinuarant, cõcutit, ac reuellit: calorem autem salutarem tum detersis sordibus & tanq̃ exteriore quodã frigore purgat, ac proinde acuit, tũ abditũ elicit, & cõsopitũ exuscitat: qui inuadẽs inimica absumit illa, & tãto facilius, ꝙ ea iã ex cõcussu luxata minus adhęrebãt rei. quies uero ꝑ cessationem caloris

Exercitatio.

finit

ſinit frigus inualeſcere: quod non repugnans cõtrarijs præbet multis corrumpentibus occaſionem & locum, unde res perimitur: magno & mirabili documento uiuificari per calorem corpora, mentes uero per charitatem: frigore autẽ contabeſcere, ac interire. Quæcunq; natura hoc agit fine, ut effectionem, ſeu formam importet, obiter priorem tollit, cum qua manere nequit, quam uult inducere. Quocirca agentia naturalia non directe corrumpunt, tanquàm is ſit eorum finis, ſed oblique, ꝙ aliter non queunt quod deſtinarunt perficere: effectioni quidem nihil eſt pugnãs, ſed ijs qualitatibus, formisq́;, quæ materiam ut effectioni apta fiat temperant, & quaſi pinſunt, & ſine quibus durare nequit effectio in materie, ſicut homo in domicilio ſupellectili denudato. Nam quæ ſunt in natura inimicitiæ hoſtiles, ut uulpi & cygno, tũ amicitiæ, ut palumbi & perdici, quas hiſtorici naturæ perſequuntur, & ſi inter effectiones uidentur exerceri in cuncta ſpecie, re uera inter illas ſunt ſolum contemperationes materiæ, haud ſecus quàm inter homines ignotos primo occurſu, & inter uenenum, & animal: ſcilicet qualitates petit uenenum, nempe calorem frigus, humorẽ ariditas, & has uitiat, unde ſequitur uiuẽtis mors: nam neceſſe eſt effectionem inſtrumentis & cuncto ornatu deſtitutam loco cedere. Non abnuo quin interdum agẽs uoluntarium malitia ſua tantummodo ſpectet interitum rei: ſed nos de naturalibus loquimur. Omnis actio cõtra rẽ uel incumbit extrinſecus ut opprimens, ac comburens: uel extrinſecus quidem adoritur, inſinuat ſe tamen ad penitiora, ut cibus, & uenenum, & caries, deniq; ſua in quaq; re uitia: aut intus eſt ſuborta, quoniam compoſitio rei ex cõtrarijs miſcetur, foris uenïẽti quod plus habet roboris non ad agendum, ſed renitẽdum, magis obſiſtit, ac proinde diuturnius ſeſe cõſeruat: cuiuſmodi ſunt frigus, & ariditas. quod uero irrepit ac ſe inſinuat, ſi pugnam intus reperit, alterutri ſe adiungit parti, nempe conformiori ſuo ingenio, atq; ita prægrauat alteram: unde temperatura illa damnum accipit. Temperatura enim ut harmonia, in rata quadam libratione partium eſt ſita. Libratione diſturbata, & temperaturam diſturbari eſt neceſſe. Quapropter ſubueniendum ſemper eſt laboranti, quod uelimus conſeruatum. Nã

Calor oĩa uiuificat,

ut actioni

ut actioni ac passioni omni difficultas est adiuncta, & ea de causa labor, continuatione illa agendi aut patiendi deterũtur ac delassantur uires: quas uel augeri conuenit, uel conseruari, uel saltem reparari. Augentur ĳs rebus auctis & cõfirmatis, in quibus sedes est uiriũ: ut in animali neruis, qui torpescunt humore nimio, frigore contrahuntur, excitantur, & dilatantur calore moderato: ideo exercitatio multũ confert ad uires, tum propter calorem, tum etiam propter assuefactionem, quâ succus & spiritus uigoris eliciuntur ad neruos, tanquam alueo aperto, quo diximus omnia defluere, in animatis potissimum. Conseruantur uires si à cõtrario, & corrumpente uendicantur: Reparantur, atq; instaurantur, si quantum amissum sit, resarcitur: quod fit uel foris uel medicinis, & unctionibus, & fomentis, & alimento iniecto: aut intus sublato obice, ut cruditate, si ea oberat, & sumministrato salutari succo, ut brachĳs fossoris, cruribus cursoris, cerebro studiosi. Internũ fomentũ est quies post laborem, sicuti Poeta ille dicit: Quies.

Quod caret alterna requie durabile non est,
Hæc reparat uires, fessaq; membra nouat.

Quanq̃ hoc non præstat quies, qua est laboris cessatio: neque priuatiõe sola fit refectio, quæ priuatio ex se nihil est, sed adiectu, & positu, nempe diffusione succi per concoctionem, & collectione eius in otio, in quo uires quód circa inimicum pellendum non sunt occupatæ, uacare possunt accersendis undiq; , quibus coadunatione atq; auxilio stabiliantur: ratione hac stomachi uires studio debilitatæ recreantur, ac reficiuntur quiete: eadem in laborante ingenio, in agro, in arcu: in quo tenso neruus & lignum continẽter laborant, dum uterq; in alterum tanquam uiolentum contrà nititur. Quód si crebro iaculeris, atteruntur agitatione, & disgregantur partes: sin remittas, cogũtur, & coadunantur. Verum in rebus omnibus postquam ad metam illã, quo cursu & alacritate sua progredi uis naturæ potest, peruentum est, consumpto in unoquoq; uigore potentiæ, remanet nihilo secius inimicus, & pugna interitũ minans: quo loco uires tantopere defessæ & afflictæ, nũquam usq; possunt aliunde fulciri, atq; adiuuari, quin plus semper sit, quod perit, quàm quod restituitur. Nam hostis semper est Arc⁹ tẽsio.

recens,

recens, uires autem de contentione fatigatæ. Ita sensim ad casum nutant, magnamq; corruptioni fenestram aperiũt. Hic firmitatis defectus, quum non subita ui aliqua & prærapida, sed sensim, & tanquam naturaliter post peractum uigoris iter irrepit, senium nominatur: quod iter aliis breuius datum est, aliis longius. quæ distinctio etiam iis contingit, quæ sunt eiusdem formæ, ut hominibus, equis, prunis, cerasis, mentis, petroselinis: nonnulla etiam habẽt breuius, quàm ferebat ratio primarum uirium, ac ualentiæ à natura ingenitarum: quoniã aliquid illis accidit, quod eas affligeret, ac debilitaret, ut citeriore termino defatigatæ cõsistendum haberent: quod euenit morbis corporis, ægritudine animi, immodicis laboribus, usu Veneris: deniq; omnia quæ ad ualetudinis rationem faciũt, ad senium quoque. Quæ res pugnam in se elementorum maiorem habẽt, magis sunt & mutationibus & casui obnoxia: ut omnia uiuentia, & de uiuentibus animalia: in hisq; manifestius est senium, in quibus uarietates & permutationes uidemus crebriores, magisq; ad admirationem notabiles. Et quãdo animi humani uisum, quæ phantasia nominatur à corpore tam uariabili regitur, uisum autem iudicium mentis agitat, fit ut magnas subinde uarietates ac mutationes in hominum sentẽtiis ac uolũtatibus animaduertamus, ac proinde in humanis operibus, quæ ab illis oriuntur. In quibus non tantus est conflictus aduersorum sicut in inanimis, uariatio quidem longe minor, ac rarior, sed ferè est aliqua: ubi autem pugnantium minor est temperatio, ibi firmitas ac stabilitas diuturnior: tanq̃ in saxis, auro, argẽto, ferro, gemmis. Quæ res fini est uicina uelut naturali quodam impulsu in præceps à natura datur, quæ tum hoc rapit ad nihilum, tum materiam concinnauit iam, atq; aptauit nouo enti, quod ilico existet. Cæterum cum naturali actione effectio expellitur, & iam iam abit, ad postremã luctam, & uelut dimicationem de summa rerum uires omnes suas reliquas foras euocat, quæ antea in intimis erant reconditę, & affixę, unde corroborari appareat, & quasi reuiuiscere: qđ in igne uidemus contingere, & morbis animantium, sed eo impetu à fortiore ui cõpresso, ac cohibito, statim effectio exarmata penitus excedit. Inhærentium alia sunt natiua, quę

Senium.

Inhęrentiũ ortus.

quę simul cum re nascuntur, ut in igne calor, partim uel ex facultate rei accedũt, ut in homine scire aliquid, prouidere scribere: uel causa quapiã externa. Tũ alia paulatim prodeunt, & augentur, sicuti prudẽtia, uitium, uirtus, & sensilia: nõnulla subito & tanquam temporis momẽto, sicut paternitas. Sunt quædam sempiterna, ut natiua, quæ uim nõ ad mittunt: frigus tolli potest ex aqua, ex niue nõ potest: quẽ admodum neq; ex igne calor, & omnes effectiõis uires. Singula adiũcta nulla sunt perpetua, ut hic calor, hoc frigus: in specie possunt esse talia, ut calor frigus in igne & niue: sunt multa nõ natiua perpetua, multa diuturna: in utroq; genere infecturæ, & consuetudines animi reponũtur, quædam breuis sunt temporis, ut calor aquę igne amoto: quędam momẽtanea, ut rubor ex pudore, pallor ex terrore uano. Ad eũdem modum alia accidẽtia tollũtur subito, ut paternitas: alia paulatim recedũt, sicut uenerãt, siue cõtrarijs de causis, candor cõtractus frigore, calore eluitur: siue priuatione atq; absentia causæ, uelut calor præsentia ignis genitus, separatione paulatim restinguitur: sic animi assuefactiones desuetudine exolescunt primum, tãdem abolẽtur quasi obstructiõe elicis, per quam humor solebat decurrere. Quędam sola mora euanescũt, ut pleriq; animorum motus: quędam diuersas habẽt causas, uelut proferẽdi, ac subducendi sui, quas persequi nemo posset. Perpetua nisi subiecto pereunte nõ pereunt: subiecto enim ablato nõ solum perpetua, sed quęcunq; inhærẽtia extinguuntur. Diligenter tamen intuendum quod nam sit cuiusq; inhærentis uerum & germanũ subiectum, in quo situm sit, ne fallamur. Quãdoquidem alia in effectione sola sunt affixa: quomodo in homine intelligere, in gemmis, in herbis, ac stirpib⁹, in animantibus uires illæ multas ad res utiles: quæ licet nõ exercentur sine mole, nõ sunt illius tamen, sed effectionis: quæ sunt talia, ilico cum effectione penitus fugiunt. alia sunt in materie per effectionẽ, ut in igne calor: hæc sublata effectione restãt aliquãtisper, sensim tamẽ uanescũt, ut calor animãtis: haud aliter q̃ rota eo cessante, qui cõuertit. Quòd si sequẽs effectio nõ respuit eius formæ adiũcta, cõseruantur ea in materie, dũ prior effectio aboletur, & effectiõis nouæ aduẽtu confirmant: cuiusmodi sunt omnia penè sensilia.

Inhęrentiũ interitus.

Subiectũ inhęrẽtis qđ

Hærent

Hærent nonnulla in copulatione materię ac effectionis seu formę: quod genus sunt sensiones, quę quum illa duo dissoluuntur, & ipsa intereunt: quędam materiæ sunt infixa, sed per quantitatem, ut omnia quę ad figuram & formam pertinent: quæ pereunt uariata quantitate, ut triangulus, quadrangulus, rectum, obliquum, sonus, quæ est uelut forma quædam aeri impressa, ita dissipato aere uel conquiescit sonus, uel notam aliam recipit: cuius rei exemplo sunt uoces in uento. Sunt quæ in effectionem transeunt, sed per materiem, & à materie, ut uiolenta agitatio: hæc quàmuis effectio intereat, manent tamen, ut quum homo in fluctibus suffocatur. Quæ adiuncta originē habent foris, utpote quę per collationem dicuntur, possunt extrinsecus perire, manente fundamēto: ut paternitas filio mortuo. possunt quidem aliis multis de causis nasci & corrumpi adhærētia, sed nos de eorum modo cum suis subiectis interitu uerba fecimus. Habet quicquid agit finem aliquem, quē sibi quasi scopum proposuit: ad eum ubi peruenit, opus est ei perfectum: tum cessat, aut se aliò conuertit, uidelicet ad aliud genus operis, aut in eodem ipso opere ad aliud genus actionis: ut postquam factus est homo, expletum est hoc opus naturæ in essentia: ad ornamēta eius & incrementa sese transfert, curat ut fiat maior, ut facultates quas ipsa est elargita, in usum aliquem proferat: huc enim à natura inducitur, & occulto stimulo instigatur. Quo res fini postremo propi⁹ accedit, hoc est perfectior, ut in pictura, in colore, in sapiētia, in uirtute, in homine, quando corporatur in utero. Sed diuersarum rerū diuersi sunt fines: sunt nostri, sunt naturæ, id est causarum naturalium, & huiusce uis per uniuersum extentæ diffusæq́;. Sunt dei. Arbor deo, ac naturæ opus est absolutum, non statuario, uel nauiculatori. homo qui unimanus nascitur, uel sedigitus imperfectus est naturæ, sicuti eidem fœmina imperfectus est uir, quippe natura ad optimū in unaquaq; specie intendit, idcirco & in humana ad uirum: nec fœminam nisi defecta uiribus gignit. Est quidem perfecta fœmina, non tamen perfectus homo. itaq; absolutum & perfectum ad comparationem dicitur, ut perfectū enthymema, imperfectus syllogismus: absolutus uir politicus, inchoatus philosophus. Dei, ut est in sacris literis, perfecta

Finis.

Perfectum

fecta

fecta sunt opera: huic omnia sunt consummata, & suis omnibus partibus expleta, atq; hac ipsa de causa bona etiã: uidelicet bonum est cuiq; quod ipse uult aut tanquam finem, aut tanq̃ ad finem. Neq; enim uolũtas & appetitus omnis alió fertur, q̃ ad boni rationem, ac speciẽ: itaq; finis, & quæ ad finem spectãt boni semper faciem ac formam obtinẽt. Idcirco in sacra historia dicitur, uidit deus cũcta quæ fecerat, & erant ualde bona: quod Plato in Timæo secutus dicit opificem naturæ, quum contemplatus esset opus absolutum, perfusum esse lætitia, illudq; approbasse: uidelicet rebus omnibus adhæsit aliquid ex ingenio causæ eius, qua mundus est procreatus, nempe bonitatis Dei, quæ illum ad nouam hanc molitionem adduxit. Nobis ut diuersi sunt fines, ita & diuersæ perfectiones ac bonitates, tum aliæ alio tempore. Hominem deus in hoc mundo collocauit, instruxitq;, quibus opus esset ad nanciscẽdam felicitatem immortalem. Ergo perfectus homo est deo, qui ad hunc modũ est adornatus: perfectus uero sibi, qui iam ęternitate perfruitur, & quo illi propior, hoc perfectior: perfectus est nemo quamdiu æuum hoc degit. Sed uir bonus qui in stadio sese exercet pietatis, magis indies perficitur, donec per fidẽ & agnitionem filij dei occurrat in uirum perfectum, in mensuram ętatis plenitudinis Christi: & uniatur imperfectum perfectioni uel quæ cogitari potest, summæ. Perfectio non raro pro excellentia, & pręstantia usurpatur, de qua est nõ nihil dicendum. In pręstãtijs oportet esse normam aliquã, qua censeantur: nam aliter quæ quibus præstent, dici non poterit. Ac quemadmodum rectũ mẽsura est & sui & obliqui, non econtrario obliquum ręcti aut sui, siquidem rectũ unum est, simplex, & sui simile: obliquum uarium, dissimile, multiplex: Ita excellens minus excellentis erit mensura, non uersa uice. Quippe non aliter iudicatur imperfectum, quàm per distantiam à perfecto. Imperfectum ergo reflexim est interdum absoluti norma: ut præstans & sui, & uilioris norma est recte, ac simpliciter. Quumq; alia alijs pręstent, necesse est aliquid esse omnium excelsissimum, unde reliqua & excellentias suas mutuentur, & excellentiarum mensuram. At quando excellentiæ nihil sunt aliud, quàm bona quædam cuiusq; naturæ attributa munera, illic esse

Bona oĩa.

Præstãtia.

oportet excellentiarum fontem, unde in reliqua quicquid est boni, dimanat, nempe in optimo, qui aliis rebus omnibus largitur bona, non de alieno, sed de suo: qui est ipsa etiam bonitas, quam ex se possidet, non ex alio, aut per aliud. Adeo ut uel ipsius umbram & simulachrum quoddam assequi bonum efficiat. quòd si uel sola eius similitudo bona reddit entia, multísque excellentiis cumulata, quantam existimari excellentiam illam par est? Infinita est nimirum eiusmodi præstantia, multísque rationibus ab ingeniis nostris enumerata, ut complures esse uideantur. Sed quæ cum rebus conditis communicatæ sunt, eæ considerantur, quas habet ut conditor, nempe ut causa operis, uidelicet & quæ creauit, & propter quam est creatum. De tantis arcanis, & tam sanis mysteriis modice loquendum est, ac reuerenter, ne alicubi uel per prauitatem sensus, quod ille auertat, labamur, uel per imperitiam uerborum. Causa condendi mundi efficiens fuit eius bonitas, finis beatitas: nam quòd felicissimum se uidebat esse, & quòd bonus esset, uoluit alia etiam procreare, quibus beatitatem suam impartiretur. Est ille per se felicissimus, nec felicitatem suam aliunde accipit: nec uices ullas sentit felicitatis, ut uel loco aliquo, uel tempore quicquam felicitati accedat, aut decedat: una essentia, una beatitudo, simplex, & sui semper similis, neque enim summa esset felicitas, quæ augeri posset: nec in ea summa lætitia, quæ uices reciperet incrementi ac decrementi. Nec certe est aliquid unde possit mutari, de quo in sanctis oraculis legitur: Ego DEVS, & non mutor. Apostolus Iacobus docet apud DEVM non esse uicissitudinis obumbrationem: & Plato æternam illam pulchritudinem nullas uices ait recipere: nec in illa purissima bonitate cupido est nocendi ulla: qui enim læditur, à seipso læditur, non à DEO. nam si ad illum accedit, iuuatur, nempe à uicino bono: sin ab eo recedit, læditur, nempe à uicino malo. Communicat uero se, quantum quicque pro modo suo potest capere: paratúsque est cuicunque quantum id uelit & possit: atque ut declaret communicare se & uelit, & possit, si quis modo capiat, gignit similem sibi per omnia: & cum eo nexu utrique per omnia simili se coniungit: in quo

Perfectiones Dei.

magna

magna præbetur nobis fidutia, cuiusmodi futuri sumus cũ illo in immortalitate. Scilicet filij & patris connexio, exẽplar est, quo cognoscamus cuiusmodi nostra futura sit: qđ Christus ipse declarauit, quum à patre suo petit, ut sint unum quemadmodum nos sumus. nec bonus esset, nec felicitatem suam cognosceret, nisi uim haberet cognoscendi, & intelligendi: neque aliter uellet se communicare, neu iucunda esset nobis illius communicatio, si brutum esset, aut torpens. ad hæc sapientem esse necesse est, tum ad uiam cõmunicationis inueniendam, tum quòd non esset absoluta beatitudo ex coniunctione insipientis. Nec ullum potest esse bonum in re mortua, nec solida felicitas cum mortuo uersari: uiuit ergo, & quidem nunquam senescens: quum nec intus habeat, unde possit affici, qui sit omnino Deus: nec exterius queat existere, quum extra illum nihil sit nisi ab eo conditum, & quod eius sola uoluntate perseueret. Immortalis igitur est, nec unquam beatitudo nostra deficiet: nec beatitudo esset timentibus illius casum: idcirco illi una terræ ac cœlorum uoce acclamatur, Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Est uis infinita, ut qui illo uno confidunt, quiq; illius sunt participes, certi sint, habituros se quicquid cupiant: nec aliquid posse interuenire, quod illorum gaudium perturbet: quum infinita uis eos tueatur. Merito Timæus, & Plato inducunt autorem diuorum pollicentem diuis immortales illos futuros, non quidem natura ipsorum, sed consilio suo: quod potentius sit, quacunque fraude ac damno: & DOMINVS noster confirmat eos qui ad se uenerint, neminem erepturum de manu sua. Quippe uis illius uoluntati est par: imò uis & facultas nihil est aliud, quàm uoluntas: de quo scriptum est: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt. Et facultas hæc tanta nullo est otio alternata, sed actus est merus, nunquam interquiescens. Nam si esset magis, tum oporteret nos qui illi essemus coniuncti, interdum cessare: ita beatitudo nostra ut quæ uices reciperet, nõ esset perpetua. Agit etiam expedite omnia. nulla eũ difficultas attingit, null⁹ labor: nihil em̃ aut laborãs, aut impeditũ, aut in difficultates coniectũ, felix est: nec qui illius est particeps beat⁹, qualis esset nostra beatitudo delas-

ſata: ſed nec unde defatigetur habet, quando omnia, quod ille uult, agunt naturaliter, ut oſtendi. Quòd ſi actus eſt purus, nihil admiſcetur ei poteſtatis, & tãquam materiæ: quo fit, ut quoniam ſine poteſtate cognoſcit, ſumme cognoſcat: impedit nanque cognitionem poteſtas. Idcirco de illo ſcriptum eſt, omnia eſſe nuda & aperta coram oculis illius. Quapropter uenire nobis in mentem non poteſt, quo minus ſumme ſit ſapiens: quippe cuius intelligẽtiam nihil uel retardat, uel interturbat: quocirca nulla res eum poteſt fallere. Poſtremo quod fundamentum eſt omnium, uere ac abſolute eſt, à quo, & per quem reliqua ſunt: ergo à capite omnia generatim colligentes excellentiæ in eo hæ connumerantur, bonitas, beatitudo, immutabilitas, communicatio ſui, generatio, cognitio, ſapientia, uiuere, nec unquam ſeneſcere, immortalitas, uis, actus purus, actio expedita, eſſentia. Cui hæc adſunt tanta & tam admiranda bona, quibus nihil uel fingi poteſt maius, pulchrius, præſtabilius, eum neceſſe eſt ſeipſo eſſe contentum, ſuóque ſtatu acquieſcere, ac proindè infinite eſſe beatius, quàm nos explicare poſſumus, uel etiam cogitare: quin & nos etiam futuros beatiſſimos ſi in conſortium admittamur uel tenuiſſimæ particulæ tantæ beatitudinis. Sed non ſentiendum eſt præſtantias has uel re, uel ſpecie ac ratione aliqua, diſtingui in deo: una eſt modo quæ capit omnes, & ea eſt unaquæq; illarum. Scilicet bonitas eſt oẽs, & immutabilitas eſt oẽs, et generatio eſt oẽs, & actus purus oẽs, atq; ad eundẽ in modum de reliquis: non per confuſionem aut permiſtionem, ſed per ſimplicitatem, & unitatem ſanctæ illius eſſentiæ: nos uero ad noſtram intelligentiam, & loquendi commoditatem ſeparamus. Quæ nos de diuino illo & omnipotenti numine cum omni ueneratione ſentire fas iúſque eſt, & ratio præſcribit. Gradus inter has excellentias hoc modo eſt conſiderare, ut quando omnis excellentia in eo ſita eſt, cum illa excellentia immenſa coniungi, unde naſcitur beatitudo immarceſſibilis, id demum ſit excellentiſſimum, quod cum eo nos deuincit, atque unum facit, quod eſt amor illius: nam amor rerum ſpiritalium eſt copula: ex amore naſcitur fiducia in eo ſolo, ut eum amemus, & illi uni fidamus, quan-

Excellẽtiæ in Deo.

doqui-

doquidem uidemus nos & bonum & potentissimum amare: hæc appellatur bonitas, non illa, quæ à DEO generaliter per omnia, quæ condidit, est fusa, sed qua mens in similitudinem quãdam transformatur diuinæ naturæ, quæ omnibus prodesse uult, nocere nemini. eiuscemodi bonitas multas in partes distribuitur, de quo non est hic dicendi locus. Proxima est communicatio sui, si quid habet utile: nam hoc maxime est cum bonitate coniunctum, nemini inuidere, sua bona aliis impartiri. Hinc sapientia consequitur. Nam proximus gradus ad bene agere est bene sentire, ac sapere de rebus. Neque ad sapientiam nisi per intelligentiam uenitur: nec ad intelligentiam nisi per cognitionem tum animi internam, tum exteriorem sensuum, in iis quidem certe, quæ sensus habent, sicut in unoquoque nostrum est uidere. Vita uero & uigor quidam initium est tanquam motus ad cognitionem. Generationis naturalis est cupiditas etiam sine sensu, quæ est æmulatio generationis diuinæ. Charitas uero fœtus altius spectat, nec est sine sensu, qua imitamur nodum illum amoris, quo pater & filius connectuntur. Tum immortalitas uel certe diuturnitas uitæ est adiunctum. Sicut perseuerantia eiusdem status ac modi & immutabilitas sine senio. Nam in his, quæ excellentiæ alias comprehendunt superiores sunt, ut quæ plures habeant præstantias: quæ sine aliis esse possunt, inferiores ducuntur, ut quæ pauciores cludant. Sequitur iam uis & actio quæ sine uita esse potest, quemadmodum & actio longa, expedita, minus delassabilis. Essentia infimum est omnium, quæ sine aliis omnibus potest subsistere, sine ipsa reliquorum nihil. Communicantur hæc creaturis, quantum ipsæ capiunt, larga quidem manu, quod est in Deo, sed non amplius, q̃ quod ualent recipere, & quo pacto ualent, quoniam excellentia DEI quum ad creaturam pertingit, ita fit in ea deprauata, & turbida, ut non ex fonte illo uideatur hausta, sed ex alio cœnoso: sicut aqua de liquidissimo fonte sumpta, quum uitio amphoræ perturbatur, ex limo uidetur deprompta, non ex puro. Quocirca perfectiones quæ sunt in DEO communicantur rebus conditis: & ex illis sunt perfectiones, sed imperfectæ, si cum eisdem conferantur

Bonitas. Cõmunicatio sui. Sapientia. Intelligentia. Cognitio. Vita. Generatio. Immortalitas. Vis. Actio. Essentia.

Degñatio.

in Deo exiſtentibus. Et in unaquaque excellentia degeneratio facile oſtenditur, uel ex collatione maioris in conditis rebus: ut cognitio bruti quàm degeneret indicabitur, ſi quis admoueat humanam conditionem: illa enim ultra uiſum, ſeu phantaſiam non progreditur: hæc uero ſupra uiſum ſe attollit, humanæ quoque uitium ex angelica erit intelligere: nam noſtra uaga, incerta eſt, operę, ac negotijs plena. Angelicam etiam facile degenerantem deprehenderimus, ſi paululum nos ſuſtulerimus ad contemplationē diuinæ. Deus lucem habet in ſe, & ex ſe, angelus à Deo mutuatur. Sed nos rem tantam figura aliqua ob oculos ponamus: imaginemur annulum aliquem, cuius ſignum imprimatur chartę multiplici, expreſſiora ſunt ſingula in prima charta, quàm in ſecūda, & in hac, quàm in tertia, & ad hūc modum in cæteris, quouſque uentum ſit ad poſtremas: in quibus imago quidem erit totius ſigilli, ſed confuſā adeo, & perturbata, ut in genere potius dicas huius ſigilli eſſe, q̃ ut quicquam peculiare poſſis annotare, quin erit aliqua de poſtremis uel poſtrema ipſa, quæ potius habere imaginem ſigilli alicuius dicetur, quàm huius aut illius, ſed certe ſigilli: nulla erit tamen, quæ non aliquid retineat impreſſum: nam quæ nihil prorſum retinet, non eſt huius numeri. ſimile eſt huic ſi quis conſideret circulos, quos in aqua efficit lapis immiſſus. Tales ſunt perfectiones à DEO in creaturis conſignatæ & impreſſæ, quantum ad earum diſtantiam attinet: quarum quæ propinquiores ſunt DEO, expreſſius illius ſigillum referunt: propinquiores uoco non loco, ſed ſimilitudine naturæ. quocirca alteram ſimilitudinem ſumamus fortaſſis aptiorem, non iam ex loco ſed natura: obijciamus ſoli multa corpora uarie perſpicua, nempe aquam puram & pellucidam, uitrum chryſtallum, laminam corneam, linteum, pannum lineum, ebur, lignū, ſaxum, ferrum. Hic licebit intueri, quàm uarie lumē tranſmittet: uidelicet per unumquodque, ut eſt eius perſpicuitas: eodem modo lux illa diuinæ excellentiæ uniuſcuiuſq; ſeſe naturæ communicat, quomodo ea eſt capax, & in alijs tranſlucet radius, alia adumbrant: & umbra hæc denſior eſt in minus perſpicuis, & in ſolidiſſimis denſiſſima: ſicut quam lignum facit, uel ſaxum. Poterimus fingere ad figu-

ram aliquam angulum acutum, cuius lineæ in infinitum abeant, hunc esse Deum: creaturas in eo angulo aliquousque progredi. ut exẽpli gratia sint lineæ a b, angulus c: infima sit in contactu, superiores latius se extendant, aliæ super alias, usque ad d e. Quapropter excellentiarum mensura in nobis, ac norma gemina est, altera recta, altera reflexa: recta & uera cuiusque rei, ut perfectius metiatur id, quod est minus perfectum, hæc est in præsentia non proportio uel accessus ad diuinam excellentiam, citra quam infinito interuallo cuncta subsistunt: quo fieret ut paria essent omnia: quippe finita ab infinito intercapedine pari separata: Sed similitudo quædam, imitatio, effectio, imago excellentiæ diuinæ, quam utique mentes nostræ capiunt, in his rebus, quas diximus: ut quæ propius nobis referant & expressius diuinam imaginem, quam concepimus animo, sublimiora censeamus, hinc quæ obscurius pro humilioribus habeantur. In quo ordine primi erunt angeli, secundi sunt homines, hinc rationis expertia, in quibus uestigium citius dicas adhæsisse quàm imaginem. Ita ut si quis cogitatione sibi pingat DEVM condentem mundum per opus suum transisse, iacentia statuet omnia præter hominem & angelum, hos rectos, ut in his aliqua similitudo imaginis DEI adhæserit, in illis solum uestigia. Est altera censura reflexa, qua nos sæpenumero propter imbecillitatem nostrorum iudiciorum commodius, quàm recta illa utimur: ita discessus à despicatissimo erit formula: ut quo quicque discesserit ab infimo, hoc existimetur excellentius. Quæ attingunt altiores excellentias, excellentiora sunt: itidem quæ easdem, sed copiosius, & expressius ad exẽplar. Quòd si in ignobilioribus excellentiæ sunt quædam, quę non in superioribus, eæ perfectionem maiorẽ nõ arguũt: quia superiora sortita sunt plura, aut plus, aut meliora, et potiora: ut in animante generare, quod non est in angelo: in quo id esset creare, quoniã ex nihilo produceret: animans aũt ex materia ꝓgignit, quę nulla est in angelo. & lapis in essentia diuturna atq; immutabili pręstat animãs: & animaliũ cõplura hoĩ in sentiẽdo pręferunt. In unaquaq; specie facultates excellentiæ sunt per singula rerum pares, nõ tamen actus: propterea

Norma excellentiarũ

Excellẽtia speciei.

propterea quòd facultas illa impeditur nonnunquam, ac retardatur, ut per totum genus hominum posse bonitatē assequi, etiam si bonus sit nullus: modo ne sit bonitatis facultas sublata, ut in dæmone: in quo scelus tanquam impactus aries uehemēter retroegit præstantiam nobilissimæ naturæ etiam usque ad imum: quoniam longissime à fiducia, & amore in Deum abest, quem nullum habet: ideo is solus in sacris libris malus dicitur. multarum quoq; rerum prçclaras facultates peccatum homini detraxit. Longe est aliud in comparatione singulorum, aut aliquàm multorū sicut populi, & nationis. Nationes nāque, & populi, & quidem unumquodlibet entium aliquod nactum creditur peculiare à Deo munus: quæ persequi ad nullam sciētiam pertinet: nō enim posset, quę sunt infinita, & magis necessaria turbaret: ut si quis in medicina propriam cuiusque herbæ, uel ægroti naturam insisteret perscrutari: generatim hæc, aut speciatim sunt ab artibus tractāda, nō sigillatim. Sunt in actibus tamē qui ex facultatibus nascuntur, limites quidam in unaquaq; specie stati, quos nullum eius singulare transgreditur: nempe quod est summum in facultate formæ. Equi gestare non queunt pondus quodcunq;: nec in artibus abitur in immensum, quantumcunq; additio per alios fiat. Videlicet neq; additio proficit, quæ fit in re, si in ingenio nostro redundat, atq; effluit. Describere formarum ordines, & tanquam in classes ad censum uocare, hoc est, quæ species quibus præstant, & ordinare eas in speculatiōe nostra, quemadmodum ordinatæ sunt in natura, hoc uero solus ille potest, qui cōdidit. Nam nobis proprietates rerū, uires, excellentiæ ignorantur: nisi fortè in genere, ut angeli sint primi propter bonitatem & felicitatem, quam copiosissime possident: hinc homines propter facultatem ad bona similia. Tum animantes integræ, quę perfectæ nominātur, nempe sensu & cognitiōe præditæ: tum inchoatæ, quæ sensu carent aliquo: stirpes dehinc, quia uiuūt: & ex his frugiferi infrugiferis, quorum censura est ex generatione ac uiribus: gemmæ admirabiles facultates ad ordinem suum adferunt. Sequuntur metalla, quæ non omnino sunt inertia, uel torpida: hinc lapides, & glarea: postrema in substātijs est materies, & proxima non enti: nam adiuncta uelut

Ordo rerū.

entia

entia sunt picta, sicuti aliâs est expositũ. Sed inter hæc prima sunt, quæ in mentibus sedem obtinent, hinc quę in animis & sensibus. Tum ex corporalibus sunt illa elementorum quatuor propter uires agendi, ac patiendi: dehinc quę ex iis nascuntur, quæ ad tactum pertinent. Inde quæ ad reliq̃s sensus, pòst interiora, & quæ min⁹ esse deprehendũtur: sequuntur hæc priuationes: ultima iam & sine cẽsu ac classe sunt inania, excogitata, conficta. Sciscitetur aliquis, unde nata sit rerum distinctio? quãdoquidem autor est unus, simplex, ubique sui similis: graues & reconditas quęstiones subinde attingimus: uerendúmque est, ne nos multa temere ac inconsiderate iactemus: sed de hac timide, nec sine ueniæ præfatione paucis est dicendum: uidentur rerum differentiæ ex communicatione desumptæ excellentiæ diuinæ: ut ea si uarie in uariis eluceret, facilius à mente rationabili posset intelligi, quæ uni communicata minus esset ad cognoscendum, ęstimandumq́; prompta. Tum uero ut maiores agnoscerent, quanto plus ipsis tribuit Deus, quàm minoribus. Ornatus quoq; stupendus, & decor ineffabilis ex difformibus, ac dissentientibus est quæsitus. Adde quòd ad usum potiorum rerum uiliores Deus progenuit. Disposuit pręterea ad similitudinẽ sui, ut alia faceret esse, alia uiuere, alia intelligere: & qui unus potest omnia, ita temperauit singula, ut ea imitatione quadam sui possent aliquid: quiq; unus quodam modo est omnia, uoluit ut singula essent aliquid: nõ aliter quàm doctus quispiã qui artes omnes per nouit, alium librum de Grammatica scribit, alium de Dialectica, alium de Philosophia naturæ. Libri uero simulachrum quoddam sunt illius mentis: qui quemadmodum ea intus habita sit loquuntur. Postremo quòd infinitus protulerit finita, unus multa, testatum esse uoluit, se ad hæc condenda uoluntate adductum, non necessitate ulla. Sed nos iam tenebris incipimus offundi: itaque referamus pedem. Si quis philosophari cupiat, quantam hic deprehendet Philosophiæ partem hominibus ignotam? de ordine excellentiarum inter species, de similitudine, aut uestigiis entium creatorum ad Deum, quum nihil sit in rebus cõditis, quod non efformatum, atque effictum sit ad expressionem alicuius perfectionis Dei: nam cui procrearet similia nisi ex-

Vnde nata est rerũ distinctio.

emplari, quod est intuitus, nempe sibiipsi? quem unum nouscit, & per se quæ sunt, quæque non sunt omnia, tanquam essent, & reuera sunt illi. Itaq; hominem habere binas manus, quinos digitos, & ungues in singulis, leonem pilosum esse, murenam glabram, uirum barbatum, fœminā imberbem, laurum semper uirere, cerasum rotundum, ac rubens, prunum oblongum, lupum uoracem, leporem timidū, uulpem astutam, ouem mansuetā, apiculam prouidam, omnia ad illius imaginem aliquam sunt effecta. Quis hic non cogatur exclamare: O altitudo diuitiarum sapientia & scientia Dei? Species inter se non sunt sicut numeri discretæ: sed sicut series in magnitudine, in qua alia aliis copulātur: nec quicquā est proprius, quàm uelut annulos esse in torque, nihil ut remaneat inane, nec tamen ut momentis, & uelut punctis insectilibus distinguantur: conferta quidem sunt spatia, sed tamen interseri aliquid potest inter proximas cō municatione ambarum: uelut inter equum & asinum mulus: quod in numeris contingere non posset: nihil enim inter quatuor & quinque interieceris. Atqui nouas species ex commistione aliarum uidemus nasci. Ergo inferior excellentia aliquid attingit altioris, sed erigit se quantum ualet, ut multum se in illius præstantiam inferat, plurimumq; de illa communicet: quod si assequatur, aliis eiusdem notæ fit præstantior: ut lapis si uitam agat stirpis, stirps si aliquid de sensu animantis referat, mutum de intelligentia & sensu hominis, homo de sapientia angeli, angelus de bonitate & felicitate Dei. Nam similitudo harum excellentiarū excellentiæ dicuntur, si cum iis conferantur, quæ uestigiū earum nullum habent: ut in ape & formica illa uelut in futurum prouidentia, in cane sagacitas, in uulpe cautio. Quocirca superius est semper norma & cēsura deiectioris. Deus omnium, angelus hominis, homo animaliū, hę stirpiū, stirpes metallorum, metalla saxorum: dico in eo, in quo excellit: nam in sentiendo extrinsecus nón est homo cēsura aliorum animantium. Itaque elephas mutorum est præstantissimus, quia proximus intelligentiæ rationabili. Quòd si hominis forma formarū est inter animantes pulcherrima, excellentior erit simiæ facies quàm equi: id nisi recipiatur, nulla erit regula prę stantiarum, nec iudicium firmum. Sed in si-

Species q̄modo distinguunt

in simia offendit nos dissimilitudo formosæ faciei, nempe color teter, pili, simitas, perpetua gesticulatio: quę etiam in Aethiope homine essent odiosa. Vnumquodque entium ea ratione agit, qua habet excellentiam, qua uero imperfectio nem, & defectum à similitudine summi, patitur. Loquor de passione perpellente ad interitum, non de adornante ad aliquid consequendum melius. Hæc quidem est rerum præstantia, sed præstans sumitur nonnunquam pro bono, quo sensu ea sunt præstantiora nobis, quæ aptiora nostris destinatis: appetitus enim, uti demonstraui, de fine est, hic de bono: ita in rebus commoditates appellamus præstantias: ut præstat aurum argento, caro ueruecis carni lupi aut piscis, & philomela graculo: quæ ad nos referuntur. Quòd si omnia hæc à DEO sunt parata homini, utique reuera, & simpliciter præstantiæ dici possunt: nam quo illi maiorem usum adferent, excellentiora dicentur. Perfectum est etiam quod undique absolutum, expletumq́; per seipsum sufficiens sibi alienæ opis non indiget, quomodo nec homines, neque angeli, nec cœli perfecti sunt: sed DEVS solus omnipotens, infinitus, æternus. Naturalis cuiusque rei cupiditas est, ut ad optimum illud, atque excellentissimum speciei suæ pertingat, quantum consequi per facultatem ualeat: hoc ubi est nacta, con quiescit, & studet se in eo conseruare. Homo uero quum semper ulterius appetat, & uiuat in futurum nixus, nec unquam in eo quod adest, uelit fixus persistere, semper autem alia ex aliis concupiscat, & quidem diuersi generis, colligitur profecto eum in æuo hoc summum illud & perfectissimum non habere, nec posse felicem hic fieri. Reliqui appetitus ex desiderio perfectionis oriuntur, nempe tuendi sui, & obsistendi inimico: nam nisi sit quicque, non potest perfectum illud assequi. Habet homo talem quoque naturalem appetitum conseruationis sui ipsius, uerum ut non naturæ informatione iudicat, sed sua persuasione in errores incidit turbulentos, ignarus quid sit ipse, quę sui conseruatio. Itaque alii se uocant suum corpus, alii suam potentiam, alii suas diuitias, alii existimationem sui: qua mente Diuus Paulus homines illos dicit amantes sui. Ex conseruatione sui, statim nascitur contrario cor-

Agere ex prę̄stātia.

Perfectū.

Error hominis in se cognoscendo.

rumpenti repugnare, & coadiuuari cum eo, à quo aliquid possit uirium accedere ad se defendendum, nempe cum suo simili: ea coniunctio, & quasi conspiratio ἀντιπερίστασις dicit uerbo Græco ab Aristotele, & Theophrasto: cohibitio à nobis uel coercio: quę ĳs potissimũ cõtingit, quę lubrica sunt, ac proinde facile ad se mutuo transcurrũt: quod genus sunt liquida omnia aer, aqua, & quæ sunt naturæ horũ oleum, uinum, sæuũ, sanguis, ac eiuscemodi. Cuius rei plurima sunt in natura rerum, & quotidiana experimenta. In aridis non æque hęc deprehenduntur. Est in bestĳs quoque hęc ad mutuum auxilium cõspiratio. Nec hominibus deest is qui syncretismus de uetere Cretensium more nominatur: de quo est illud, coniungunt homines mala. Nihil est felicius, quàm fieri uoti compotem, nihil acerbius aut miserius, q̃ frustrari. Quapropter orandus est pater cœlestis autor, & rex naturæ, ut & animum præbeat, quo uelimus, & uires augeat, quîs possimus ad summam ueri ac naturalis boni peruenire.

Syncretismus.

BRVGIS ANNO M. D. XXXI.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE EXPLAnatione cuiusque essentiæ.

EX HAC MATERIE PER VNIVERsum diffusa sumit semper natura uelut ex sylua, & addit suum artificiū quasi massę fermentum, uti aliâs dixi: quibus de eodem fermēto indit, ea sunt eiusdem seu speciei, seu formæ: nam fermētum illud est pro effectione aut forma: sic utcūque sit hoc nobis, imagine hac declaratum: sed pergemus tamen etiam aliter explicare, ut res fiat dilucidior: nam non hęc quàm dicantur exacte quęrimus, sed quàm apte ad intelligentiam. Quemadmodum pharmacopolæ & unguentarij dispositas domi habēt capsulas, & narthecia, quorum alia piper continent, alia myrobalanos, sunt quę theriacā, sunt quæ potiunculas, & cętera, quæ ad eos artifices pertinēt, & nomē superscribunt, quid in quoq; insit: ita natura omnia in suas uelut pixides distribuit, & cuique adscripsit nomen, illis quæ continerentur, commune, homo, equus, adamas, pyrus, albor, nigror, uirtus, uitiū. Rursus queadmodum una est ciuitas, & in ea familiæ multę Scipionum, Lentulorum, Ciceronum, Fabiorum, unaquæque ab uno aliquo pro autore sanguinis deducta: sic in mundo familiæ hæc hominum, illa equorum, pyrorum, auri, argenti. Itaq; nō loco sunt distincta hæc, sed ut in ciuitate Scipiōes alij habitant in Saburra, alij in exquilijs, alij in palatio, sunt tamen omnes eiusdem familiæ: non aliter in natura similitudo, & conformitas coniungit hæc non locus. Porrò similitudo hæc ad essentiam semper refertur, non ad hærentium rationem: quod est acute ac subtiliter attendendum: nam etiam inter inhærentia est communicatio hæc & conformitas, ut inter duo alba, inter duo nigra, sed ea tamen ad nigri & albi essentiā pertinent: est inter Aethiopem, & coruum in nigricie, non tamē qua sunt hæc animalia, sed qua sunt colore hoc tincti: itaq; cōmunio hæc similitudo est essentialis in multis: quod in schola uniuersale nominatur. Essentiam uero cuiusq; rei non per seipsam cognoscimus, sed per

Vniuersale.

ſed per ea, quæ de illa ſenſibus uſurpamus, nempe actiones, & paſſiones cuiuſque: nihil enim agens, ut inquit Cicero, ne cogitari quidem poteſt quale ſit: & in actionibus uel paſſionibus, non eas contemplamur, quæ ex conſtitutione ſola materiæ naſcuntur, quales ſunt uiri & fœminæ in animantibus, & quibuſdam plantis: nec temporarias & additi tias, ſed quæ maxime ex intimis ueniunt: ubi eſt effectio & eſſentiæ cuiuſque fons, quæ actiones, paſſionéſue perpetuæ ſunt: non quòd ſemper ſint in actu, ſed quòd ſemper ſit ad agendum facultas parata: nanque has demum uidetur habere ex natura: atque hanc ſequimur ſimilitudinis uiam etiã in iis rebus, quæ materiæ ſunt expertes: cuiuſmodi ſunt omnia inhærẽtia, & angeli: ut ex intimis & perpetuis actionibus quæ ſimilia ſint dicamus, quæ diſſimilia: neque enim uideo quid cauſæ ſit, quo minus aliquot angeli in ſimilitudine una ingenii ac naturæ congruant, ut animæ hominũ, & multa inhærentium. Nam materies nõ efficit unum indiuiduum, ſed effectionem aut formam ad multa indifferentem aſtringit ad hoc unum: pergamus autem de iis loqui, quæ ſub ſenſus cadunt: uidelicet quæ habent materiem hanc, quæ ipſa ſe oculis intuentium oſtendunt, & formam ſui exteriorem præbent cognoſcẽdam ſenſibus: ex qua ferè de interiore habitu licet iudicare, & ex qua primum nomen formæ, & ſpeciei eſt ortum. Quippe imago illa, & forma, & facies, & ſpecies in omnibus hominibus effecit, ut eiuſdem dicerent formæ atque ſpeciei: in omnibus armatis ſedentibus, nigris, albis. Cæterum ex actionibus difficile eſt iudicium, propterea quòd unde naſcantur, & quales ſint non ſatis perſpectum habere, atque exploratum poſſimus: ſæpe ex ſimilibus ſiue affectionibus ſiue formis diuerſę naſcũtur actiones: nonnunquã contrà: ſed uel ipſas ueras & germanas tenemus, quod eſt ſanè quàm rarum: uel quantum poſſumus, finitimas, & proximas: ratio enim diſtinctionis formarum ex his actionibus petitur: ideo hæ ſunt, quæ & cuique ſpeciei ſunt propriæ, & aliæ ab aliis ſpecies per has ſeparantur. Itaque & propria dicantur ſuarum formarum, & aliarum differentia: quarum differentiarum nos ingenti laborare penuria merito Ariſtoteles eſt conqueſtus. At uero ſicut in ciuitate gens una in mul

in multas discedit familias, & harum unaquæque adhuc in alias: ut de Corneliis sunt quidam Lentuli, quidam Scipiones, & Scipionum partim sunt Africani, partim Nasicæ, partim Asiatici: sic in rerum natura sunt latiores quædam similitudines, quæ alias arctiores capiunt: sunt arctæ, quæ secari ac separari iam inter se ulterius nō queunt: ut omnia animalia similitudine quadam tenentur effectionis uiuentis & sentientis: sed homines inter se non solum effectionis uiuentis sentientísque, uerum intelligentis quoque & ratione præditæ: colorata omnia hoc ipso sunt similia, quòd colorem habent superfusum: alba uero hoc eodem ipso, & quòd colorem disgregantem uisum. Iam ergo imponamus nomina, quo facilior sit deinceps rei intelligentia. Similitudo hæc uocetur natura, seu conditio, seu ratio, seu forma, seu nota: usitatius est in latioribus genus, in angustioribus species: ea capit multa in uno aliquo conformia, id est, de multis dicitur: quatenus in uno aliquo sunt similia, aut communicant, quod unum est de illorum essentiæ ratione, id est, quatenus sunt hæc aut illa: sed ampliores similitudines collatæ ad suas arctiores dicũtur genera: quę capiunt multas species, quatenus in uno aliquo essentiali communicant: totum & partes nuncupantur: sed generis nomine pro ratione, & modo, & forma, & nota quadam abutimur, ut genus belli, cibi, dicendi: & pro natione aut gente, genus humanum, Troianum. Et generis uinculum ut speciei cum uniuscuiusque essentia est aptum, & connexum: & essentia pereat si tollatur. Ergo genus & plures species complectitur, & de unaquaque affirmatione dicitur: tum cuicunque potest illa congruere, & genus: quin & omni dicitur tempore, nec potest non dici. Cæterum eædem ipsæ latæ si ad alias conferantur latiores, fiunt species. Itaque sunt latissime nonnullæ, quæ latiores supra se non habent: uelut ultra quas nihil est, sicut res: ista dicuntur genera generum, seu suprema, prima, antiquissima: ex quibus cæteræ species suspensæ sunt, ut inquit Seneca: infimas nominemus meras, & arctissimas, & imas, sub quibus nihil est commune aliquibus, sed rerum singula, ut homo equus. Nam Troianus & Romanus si qua ratione sunt conformes in humanitate considerentur

Species.

Genus.

siderentur, una est similitudo: sin patria, segregantur, quæ ad hominem non pertinet distinctio, sed ad locum, uel nationem: neque enim sub humanitate cōprehenditur ea difformitas, sicut rudere, & hinnire sub uita. Videlicet idē homo esset M. Cato, etiam si alibi natus, quàm Romæ: non idem animal Bucephalus si nō hinniret. Species omnia quę sunt naturæ ac essentiæ generis, continet: addit insuper ex se aliquid, quod est suæ essentiæ, non inhærentis, aut materiæ: ut homo ei quod est animalis, nempe uitæ & sensui, rationē adiungit: & albū colorato sparsionē intuitus. Troianus nihil essentiale adfert homini: ac ne uir quidem, aut fœmina: materiæ nanque est sexus non effectionis. Ideo mutasse quosdam sexum minus est mirandum, quoniam non migrabant ab effectione essentiali in diuersam. Itaque multo est aliud superius in Dialectica, & species uel genus in hac speculatione: siquidem illud nuncupationem modo capaciorem spectat, hoc essentiam latiorem: utrobiq; nomina sunt nobis proposita, sed illic nomina affirmanter dicta: hic res nominibus comprehensæ, & consignatæ: quandoquidem genus hoc aut species non modo in nominibus uel nostris intelligentijs est situm, sed in natura rerum est ea similitudo, ac communio, etiā extra nomina atq; intelligentias nostras: est enim in ipsis rebus, seu potius res ipsæ similes conformésque, tum in facultate naturæ mundi lege ad productionem similium, ut in ea sit ui quadam, in rebus autē expressione: nos tamen similitudines conferimus, & nomina alia à singularibus imponimus, quum res non sit alia. Sunt quædam similitudines mediæ, quæ subalternę uicissitudinarię dicant: ut nec latissimę sint, nec arctissimę, quibus aliquid est antiquius: hæ & genera, & species dicuntur: mediæ, siue interiectæ. Quod unicum est in se contractum, & à similitudine capitur, nec ipsum capit alia, Græci ἄτομον uocant, à nobis dici potest singulare: uel rerum singula, unum, unicum, ex Græco uertētibus insectile, uel indiuiduum: & quia etiam ὑπόστασις Græce, suppositum à nōnullis appellatur. Seneca speciales homines uocat Ciceronem, & Catonem, generalem uero, qui sub oculos non uenit, unaquæq; res mundi tam substantiarū, quàm accedentium una est, & singularis imagine autoris sui: neq; est ulla

Indiuiduum.

tanta

tanta inter res duas ſimilitudo, quæ unum ex duobus poſſit reddere, niſi quum figura aliqua & loquendi ratione tale quiddam dicimus: ut ex duobus animis amoris uinculo unum fieri, & duo candida eodem colore eſſe infecta, quia ſimili: quomodo ſingulare nominamus, quod par aut ſimile nõ habet: ut ſingularis Chriſti erga nos charitas. Verum in ſe contracta eſt unaquæque res, ut non ſolum ſui abſimilis, ſed nec ea ſit, quę ſibi eſt ſimillima: & quemadmodum in ſubſtantiis inſectile eſt unum, ac ſingulare, quod per ſe totum ſubſiſtit: ita in adiunctis, quod in uno inhæret ſingulare eſt: prouidẽdum tamen ne nos fallant res in nominibus: nam ſunt quędam res, quę ſolæ quidem & ſingulares ſunt, nomina tamen indiuidui non habẽt: ut ſol, luna: in quo ratio ſignificationis nominum eſt attendẽda: uideamus, quo modo uel ſit impoſitum, uel à nobis uſurpetur: utrum ut hoc unum ſolum ſignificet, nec aliud quicquam, ut Socrates: an ut hoc, & quicquid huic fiat eſſentia ſimile: ſi hoc, ſpecies eſt, ſin illud, indiuiduũ: ergo ſol ſpecies eſt, Saturn⁹, aut Venus indiuiduum. Ille uero gradus quo à genere in ſpeciẽ deſcenditur, uidelicet illa actionis facultas uel paſſionis propria unicuique ſpeciei, & qua abundat ſpecies ſupra genus, ſpeciei ſuæ proprium eſt, aliorum differentia. Propriũ cuique eſt, & quod eſt diuturnum, ac perpetuum: ut diuorum propriæ ſunt uoluptates, ait ille in comœdia: & proprium quod cum alio non eſt commune, ut proprius Pauli mos: ita quod quiſque habet ſolus, eſt illi proprium. Sic differentia eſt, qua inter ſe res differunt, uelut Plato & Socrates nobilitate, forma, ætate: in quo differentia tria diſtinctorum genera complectitur, diuerſa, uaria, ſeparata: ut diuerſitas ad eſſentiam referatur, uarietas ad inhærẽtia, ſeparatio ad compagẽ, aut coniunctionem: ut duę partes candidę huius chartæ integræ diuerſæ ſint: ſi altera nigro imbuatur, ſint uariæ: ſi diſcindatur, ſeparatæ. Sed in propoſito nos eſſentiæ rationem ſpectamus, ut ea facultas & uis, quæ cuiq; formæ eſt attributa Dei munere per naturam conſtituto, nec ulli aliĳ, proprium ſit illius, differentia aliorum: ſi aſſequimur, bene habet, ſin minus, conſectamur quantum poſſumus, proxima. Quæ arte & uſu ſunt quæſita, non dicuntur naturæ: neque illa quæ aliunde extrinſecus acceſſerũt:

Proprium

Differẽtia

ut medicamine aliquo, aut à soli uel cœli proprietate peculiari: quippe quæ non sunt muneris à natura constituti, & assignati illi formæ simpliciter, sed ex addito: ut Persico occidere in Persia, non hic. Proprium ergo est, quo restringitur genus ad aliquam speciem: differentia qua ab aliis formis siue sui, siue alieni generis segregatur, sed proprior est & germana magis, quum sui. Cicero consulit filio, ut si proprium non inueniat, communium frequentia utatur loco proprii: nec ullius rei maiore laboramus inopia, quàm differentiarum: quocirca perdifficile est assignare genera & species, siue descendendum sit à superioribus ad inferiora coarctando, siue laxando ascendendum: tum ut rerum intelligentia, ita etiam nominibus deficimur, quæ non ex rebus nobis nascuntur, sed ex captu ingenii nostri aptantur rebus: & quia toties inhærentis meminimus, dicamus & de illo nonnihil. Inhærens est, quicquid essentiæ accedit, id est quod non est de essentiæ ratione ac ingenio: ut albor in homine, & in olore. Sunt inhærentia alia momentanea, quæ ex subito aliquo affectu nascuntur: ut rubor, in eo qui uerecundatur: hæc etiam subito transeunt: alia diuturniora, uelut candor in charta: alia sunt perpetua, sed quæ mutari possent, ut nigricies corui: nam possunt corui nasci medicatis ouis: alia quæ mutari nulla ui aut arte queunt, ut calor in igne: his utique naturæ legibus. Similitudo accidentalis est, quum in eo res congruunt, quod non est de eorum essentia: ut Aethiops & coruus, germanus & olor: si quis tamen duo nigra dicat similitudo est essentialis: nigricies enim de essentia est nigri, nempe forma eius. Itaque Socrates & Plato sedentes similitudinem habent adiuncti: si quis autem dicat duo sedentes, quatenus sunt sedentes similitudinem habent essentiæ: & sedens species est illorum singularium: ita accedens uniuersale non est, quoniam non in essentia superius. Nominum alia sumuntur ab essentia, siue effectione, aut facultate illius naturali: ut homo, uel rationabile: hæc dicuntur essentialia: item albor, nigricies: nam adhærentia essentiam quandam habent suo modo: quod uero de inhærentibus significationem trahit, id est accidentale: tanquam album, nigrum: in quibus sunt, & quæ

Inhærens. *Similitudo accidẽtalis.* *Nominũ distinctio.*

mate-

materiam notant, corpulentus: & quæ partem, ſuccoſus: & quæ inhærens dicunt, uel exterioris ſenſus: ut albor, ridere: uel interioris, ut intelligens, ridere aptus, bonus: in quo ſunt uires rerum, ut herbarum, lapidum: uel quæ ex collatione, pater, filius: uel quæ applicita, ut herbidus, coronatus, ueſtitus, armatus: quæque in loco & tempore, aut contrà, id eſt quæ capiunt, aut capiuntur: ut uinum doliare, & dolium uinarium: & quæ res admiſtas ſignant, & magis interiores, limoſus, lapidoſa uia, piſcoſus lacus: & quæ ſeparata ſunt, ut omnia quæ poſſidentur, uel poſſident, ut diues, uxorius, paulinus: uel ab ea, uel in eam procedens, ut actio, & paſſio: quibus & ſi exempli gratia à nobis poſitis omnem tamen rerum diſtinctionem fermè concluſimus, quàmuis res naturæ in certas uelut ſedes tribuere fortaſſe impoſſibile non fuerit: uerba autem quis poterit, tam ſparſa, tam diffuſa, tranſlata, impropria, in tanta licentia ſermonis, & tanta uarietate linguarū? Ex iis conformitatibus naſcit̃ idem, & diuerſum, ſeu aliud. Nam quæ uehementer ſunt conformia, idem ſolemus nominare: aliud uel diuerſum pro diſſimili uſurpamus: ſimilitudo enim facit tanq̃ idem, quemadmodum de amico dicitur, quòd ſit alter ipſe, propter cōformitatem animorum: tum ſenſuum & phantaſiæ iudiciū ſequimur, cui multitudo plurimū in appellādis rebus tribuit: at hoc ex ſimilibus unū apud ſe efficit. Sed ex eiſdē alia eadē ſunt, ſiue idem ſpecie, quaſi ſimilia ſpecie, ſeu ſub eadē ſpeciei congregatione, & uelut familia, ut duo homines: alia idem ſunt genere, ut hic homo, & ille equus, id eſt ſub eadē gente animalis: aliqua idem ſunt indiuiduo, hoc eſt unum ſunt ἄτομον, una res ſingularis: quum dicimus hæc duo, aut tria idem ſunt indiuiduo, uel duo nomina oſtendimus, ut Socrates & Sophroniſci filius: uel rem eiuſdem nominis diuerſis temporibus aut locis, ut Socratem heri & hodie, Tyberim Romæ & propter Hoſtiā: aut quaſi diuerſæ res oſtēduntur, ut Ariſtoteles ſedens, & deambulans, ſiue eodē tempore & loco, ſiue diuerſis. Res eædem aut idem ſunt indiuiduo uariis locis, aut temporibus, quæ mutatæ non ſunt: quæ uero mutatæ ſunt, diuerſæ indiuiduo dicuntur. At mutatio hæc uel ſpectatur ex ipſa re & natura, uel ex

Idem.

Aliud uel diuerſum.

Mutatio.

nostris iudiciis. Ex ipsa re solus Deus est immutabilis: quippe qui idem omni loco, omni tempore: Socrates alius est hodie quàm heri, multa in eo uariantur. Sed mutatio uel ad ea pertinet ex quibus constat rei essentia, ut materiam & formam, siue effectionem. Et hæc mutata faciunt aliud ens: nempe si quid sit materiæ ademptum, si quid additum. Quocirca anima cuiusque nostrum, unusquisque angelus, saxum in mari nõ est aliud ens, quàm fuit superiore anno: homo est aliud hodie, quàm heri: in uiuentibus enim fluit semper materies propter alimenta: inhærentia uero faciunt aliud tale: hoc modo angeli & animæ mutantur: & idem sunt Barcherus cãdidus, & fuscus. Sed iudiciis nostris non est certa, nec perpetua regula, ut quisque considerat, ita & sentit, & eloquitur: alia alius animaduertit: quæ cuique mutata non uidentur, eadem illi dicunt, ut fluuii perennis aqua heri & hodie: quæ autem uidentur mutata in similem tamen locum & ordinem successerunt apud plerosque non amittũt eiusdem appellationem: ut eadem sit nauis totos decem annos sæpius resarta, quemadmodum de naui Thesei Athenienses cauillabantur. In iis quæ crescunt, quęque minuuntur plerique uocant idem, ut in homine puero & uiro, in albore, in iustitia, in prudentia. Sunt, qui aliud: illi ita uocant unum, tanquam explicuerit se, quod erat contractum in auctu: uel contraxerit, quod erat expansum in damno. Hi uero tanquam aliquid sit detractum, aut de nouo accesserit. Non desunt, qui etiam de mutatione accidentium aliud ens uocent: ut alium hominem, alium equum, alium Socratem: in quo hi spectant faciem, illi mores, ingenium, fortunam, actiones. Adeo ut alium etiam DEVM quidam inconsiderate dicant, ex diuersitate actionum diuersum facientes agens. Ex descensu à genere ad speciem diuisio & diffinitio nascitur, duæ res omnibus artibus maxime necessariæ. Diuisio nihil est aliud quàm separatio cõiunctorum. Diffinitio est cuiusque rei limitatio: coniuncta sunt partes in mole continua, & partes in numero, quę congregatæ sunt, quum partes continui secantur, partitio est: quum partes numeri, distributio, segregatio, separatio, & aliis nominibus hunc in modum: sed sunt quædam partes congregatæ in cumulo uno conformitatis ac similitudinis, ut in-

Diuisio. Diffinitio.

ut indiuidua in specie, species in genere, ideo & genus totũ dicitur, & species partes: nam ita genus ex suis formis constat, ut corpus ex suis omnibus partibus: nisi quòd in aliis totis partes nomẽ sui totius non obtinent, species habent: unusquisque enim hominum est animal, non quæuis hominis pars homo. At unaquæque pars aquæ est aqua, sed non ea aqua, cuius est pars: unusquisque uero homo est animal, non aliud animal, quod ipse est, aliud cuius est pars: nam conformitatis illius ratio fusa est æquabiliter per oĩa, quę eiusmodi cõformitate, & quasi cognatione tenentur: ut in familia & gente unusquisque est Scipio, & Cornelius. Itaque eadem etiam similitudo efficit ut unaquæque pars sanguinis pars quidem molis sit sanguis, non is sanguis, cuius est pars, nec quaten⁹ est sanguinis pars, sed quatenus illa ratione & natura est similis. Quæ uero ambiguitate nominis clauduntur, ea non seperantur, sed declarantur: ut taurus mons, & animal: nam si aliqua similitudine colligantur, eatenus nomen similitudinis genus est illorum· ut si canis sit animal hac forma & figura, marinus, & terrestris sunt sub eo: et si Socrates significet, quicquid sic uocatur, species est ad omnes ita nuncupatos. Sin nulla tenentur similitudine, nõ est genus, sed ambiguum nominatur: ut taurus mons, & animal, aquila auis, & sydus: quæ translationibus dicuntur, ad hanc de qua loquimur, similitudinem nõ pertinent: ut ignis, qui ardet & amor: item quæ per imaginem nomen recipiunt, ut homo pictus, & uerus: nam pictus non simpliciter homo dicitur, sed abusione quadam uulgaris sermonis, qui à sensibus regitur: ut ipsum uulgus sermonis dominus. Separatio ergo partium quæ sub toto genere clauduntur, diuisio à philosophis nominatur. Sed quatenus incommodum est in diuidendo multa persequi, ideo in locum formarum succedunt differentiæ, quę in pauciores possunt contrahi, quàm species: ut si quis singulas ciuitates ad rationem administrationis persequi institerit, longum nimis fiet: ita comprehendet breuiter, Esse ciuitates alias quæ ab uno regantur, quæ est monarchia: alias à paucis regi, quæ oligarchia: alias à multitudine, quæ democratia. Videndum ut quæ diuidunt, exhauriant totum diuisum: ideo non est proba diuisio, animalium hoc bipes, illud Leges diuisionis.

illud quadrupes: nam sunt apoda. tum ne plura cõprehendant partes, q̃ totum: ideo neq; hæc est proba, de animalibus hæc quidem uiuere, illa esse extincta: quippe mortua non sunt animalia. tertio ne unum membrum de alio possit affirmatiue dici: quare neq; sic recte distribueris, animalium quoddam quadrupes, quoddam bipes, quoddam repens: quãdo sunt etiam quadrupeda, quæ repunt. Quapropter danda opera, ut membra quo inter se non congruant, sint uel opposita uel disposita, quæ dicuntur disparata: ex uirtutibus hæc quidem est pietas in Deum, illa uero iustitia erga homines: in metallis sunt aurum, argentum, æs, stannum, plumbum, cuprum, argentũ uiuum. In oppositis sunt contraria seu aduersa, ut quæ sub eodem genere remotissimas habent uires: album, nigrum: dulce, amarum: calidum, frigidũ: motus sursum, & motus deorsum: hæc habent certa à natura & definita fundamenta: neque enim lapis bonus est, aut malis moribus, nec æger aut sanus: & in fundamentis tempus à natura constitutum: nec infans bonus est nec malus: & aliis aduersis medium interponitur, qualia sunt propè omnia, album ac nigrum ambiunt ceruleum & uiride. Sunt quæ carent medio, ut sanum & ægrum, ex Aristotelis sententia. Sunt alia opposita, quæ dicuntur priuantia, quorum unum nihil aliud uidetur quàm priuatio ac denudatio alterius: tanquam lux & tenebræ, uidens cæcum. Quædam sunt contradicentia: etiam, non: hoc, non hoc: relatiua nonnulla, de quibus alibi est à nobis dictum: ex his omnibus fit bona distributio: uidelicet aduersis inter quæ non est medium, animalium partim sunt sana, partim ægra: si habeant medium minus commode. Sed uidendum, ne quid omittatur, nisi fortè exempli gratia fiat diuisio magis ad intelligentiam alterius rei, quàm ad eius ipsius accuratam expositionem: ut sapores sunt dulce, amarum, austerum, acidum, & eiusmodi: quod sæpenumero solet fieri præcipue in assignandis artium exemplis, ut nos interim fecimus: per priuantia hoc modo: locorum alii lucidi, alii obscuri: hominum alii uidentes, alii cæci. per contradictoria fit quum uel differentiæ nomen ignoratur, uel adeo multa sunt & uaria, ut non commode queant comprehendi: pars uolucrum est rapax, pars non est rapax.

pax. Relatiua locum habent præcipuum in rebus politi-cis: ciues omnes aut priuati sunt, aut magistratus. Hæc ratio diuidendi spectat & ad diffinitiones assignandas: nam superiore posito, & membro uno sectionis illi applicato, recteque ab aliis omnibus seiuncto, existit diffinitio. Nam ut rerum natura in certas formarum similitudines cuncta disposuit, ita singula ab aliis omnibus seclusit, quę illa similitudine non tenerentur. Quare diuisio conducibilis est ad explicationem eorum, quę sub illa conformitate comprehendũtur: diffinitio uero ad segregationem à difformibus atque absimilibus: ut ea similitudo tota intra se cogatur, nec aliud admittat, quod non sit eiusdem ingenij, ac naturæ: idcirco finitio, seu diffinitio nominatur, à Græcis ὅρος, quasi terminus, & designatio limitum: ne uel res ipsa ad alienos egrediatur, uel alienum aliquid intra illos se insinuet: alioqui magna sequeretur & in loquendo, & sentiendo perturbatio: qualem uidemus accidere, quum de rebus agitur, quarum ignoratur diffinitio. Idcirco sapienter Plato præcepit, ut disputatio omnis & dissertio à diffinitione sumat exordium. Ergo finitio sit nobis intellecta breuis explanatio similitudinis & dissimilitudinis, communionis & proprietatis, illud in genere, hoc in proprio. Hæc quidem germana est diffinitio, quæ essentialis nominatur: sed quatenus rerum essentiæ per se sunt nobis ignotæ, quęsita sunt per quæ illæ nobis innotescerent, nempe adiuncta: quippe ut intelligentiæ nostræ ex sensionibus nascuntur, ita essentiarum cognitio, quæ est mentis, ex adhærentium cognitione, quæ est sensus: nec solum in essentia substantiarum hoc usu uenit, sed in essentia quoque inhærentium. Cæterum explanationes istæ per adiuncta magis declarationes, aut expositiones,, aut explicationes dici debent, aut ut uocant nonnulli, descriptiones, quàm finitiones: quia uero non solum per illas essentiæ quædam monstratur ratio, sed etiam quadamtenus terminatur, ac intra certos fines redigitur, diffinitio uidetur posse nominari: modo quæ sit inter eas discretio sciamus, uidelicet ut illa diffiniat, hæc declaret: & quo penitius rei essentiam diffinitio attingit, hoc sit uerior quidem, sed tamẽ obscurior: quo fit ut essentię diffinitiones parum nos

Finitio.

doceant, minimeque sint nobis utiles, ac ea de causa, ut puto, raræ. At uero essentiæ finitione sola diffinitur species, qua est species: quę & gen⁹ habet ad communionẽ, et ad segregationem propriam differentiam. Genus uero genere non capitur, nisi qua ratione est species. Sed neque singulare habet propriam sibi distinctionem essentię, accidentibus figuratur: ut qui sit M. Cato, qui Bucephalus, quæ Portia, aut Lucretia. Dicamus ergo diffinitionem breuiter ac proprie comprehensam rei naturam, per ea quæ sunt illi intima: declarationem autem expositionem cognobilium inhærentium illi proprie congruentem, quod declarat: utroque autem modo diffinitio est breuis atque apta rei limitatio, seu circunscriptio. Sed multis modis explicatur, declaraturue quęque res. Aut enim ignorantia uocis clauditur: ut tuburcinari, id est, celeriter comedere: antigerio, id est, ualde: ἄνθρωπος, id est, homo: quod fit ab una lingua in aliam, uel in eadem: nihil ad hũc locum, interpretatio est hęc, non diffinitio. Proxima est huic etymologia, ut fides quasi fiat, quod dicitur: quæ ex se non habet satis uirium ad hoc quod quærimus: & uariatur apud uarias gentes, & robur, atque autoritatem sumit ab iis, qui uel sic appellant, uel sic exponunt originem. Sunt tamen quædam etyma, quæ ex natura rei acute ac subtiliter deducta, diffinitionis habere locum possunt: qualia sunt uera nomina: & quæ ob eã causam naturaliter significare dixit Plato in Cratylo: sicut uipera, quod uiuum pariat: in omni enim lingua sic diffinire tur: hæ sunt explanationes uocum, magis quàm rerum, sicut in diuisionibus. Philosophi alii de inuẽtoribus sumunt appellationem, alii de schola, sunt qui de placitis sectę, quidam de uita. Tertia expositio fit per metaphoram: uer anni est pueritia: homo paruus mũdus: coitus breuis morbus comitialis. Lusus sunt hæc, etsi declarant interdum rem, ac circunscribunt: ut affectus est ignis animi, cuius ardor cælari ægre potest. Huc pertinet simlitudo omnis, seu proportio, quæ Græce ἀναλογία dicitur: mens est in homine, q̊d in mundo Deus: Quarta est remouendis iis, quæ cognoscimus, ut sciamus, quod nõ cognoscimus, nihil esse illorum: animus est, quod solum ex homine non apparet, ædit tamen hæc opera tam admiranda. Interdum sublatis iis sigil latim,

Definitio quid. Declaratio quid. Interpretatio. Etymologia. Metaphora. Proportio.

latim, quæ nouimus, subiungitur aliquid aliud. Angeli sunt non Deus, non homines, sed medij quidam spiritus inter illos. Sunt nonnulla, quæ aliqua rei nota insigniuntur, ut cognoscantur, tanquam oues signatæ aut merces. Paulus est, quem persequētem ecclesiam Christus ad se conuertit. Cæstius est, qui dicebat Ciceronem nescire literas: licet interdum haud scias statuere, utrum potius alterius sit nota, Cæstius sui dicti, an dictum illud Cæstij. Sed non est iustus & tāquam legitimus terminus, nisi res quadranter sit comprehensa, ut ea concludatur sola, & quicquid ipsa amplectitur: aliæ res omnes quæ eiusdem non sunt rationis ac naturæ, sint exclusæ. Quapropter ad recte diffiniendum, sumendum est de principio nō tam genus, quàm superius quiddam accommodatum exprimendæ rei, siue id essentię sit, siue adhęrentis, siue etiam metaphoræ: tum concinnandum, & coarctandum adiunctione inferiorum, dum illud totum quadret, ac fiat proprium: quod ex diuidendi ratione, commode posse fieri Boëthus Seuerinus docet: ut diuidatur quicquid additur, & examinetur, num membrū uni rei propositæ congruat, alterum non, an utrunque: si alterum non competit, astringendum adhuc pressius: sin uero utrunque, proprium est, sistēdum ibi, quoniam expleta est suis omnibus partibus diffinitio. Itaq; hic non perinde propria & differentiæ sunt essentiæ diligendæ, quàm declarationis. Superius uero de quo dixi, id etiam debet esse, quoad eius fieri poterit, declarans, & rem ante oculos subijciens: hoc ferè est proximi loci superius. Nam quod recedit longius propter amplitudinem minus est aptum. Exemplum inquirēdæ diffinitionis est apud Platonem de Sophista, licet non satis ad docēdum idoneum, magis erit, quod Rodolphus habet de iure, cuius hæc sunt uerba: Sumamus inquit, exemplo nobis Ius diffiniendum: inueniemus primum ius uim quandam in se habere cogendi, & iussum, unde nomē uidetur traxisse: itaq; erit ius nobis uel placitum, uel decretum quoddam. ueruntamen non omne decretū ius erit: nam & domini seruis, & patres filijs, & philosophi discipulis decreta ædunt, quæ tamen ius non uocamus. cogitemus aliquid, quo ista excludamus: uidemus potestatē quādam esse istis, sed minorē, quàm ut iura facere possint:

addamus ergo esse placitum maioris potestatis, hoc est uel populi, uel in quem populus potestatem suam transtulit, ut senatus, ut principis: quid ergo? quicquid iusserit princeps, si seruis ut lectum insternant, ius erit? non uidetur: sed quod ciuitati iussum est, idq; quod ad statum eius tuendum pertinet. sed neque id quidem ius erit, si uel partem aliquam ciuitatis grauius premat, uel finitimos contra fas naturæ, gentiúmue lædat: æquum ergo esse oportebit. Circumferamus diligenter oculos, uideamúsque, ecquid intra complexum diffinitionis possit uenire, quod nomine diffiniti non contineatur? sed & contrà quoque, contineaturne aliquid diffinito, quod diffinitio non admittat: quæ si non uidebuntur, colligamus iam à capite omnia, dicamúsque: Ius est decretum maioris potestatis ad tuendum ciuitatis statum ex ęquo & bono institutum. Hęc Rodolphus.

Distributio rerum in locos.

Verumenimuero ei, qui recte diffiniturus, aut diuisurus est, rem esse perspectam penitus, & cognitam oportet, intus, foris, ut in numerato atq; ad manū ea habeat omnia, quæ ad illam pertinent: quæ nos ad artem tantæ utilitatis adiuuādam hunc in modum tribuamus, ut alia de ipsa sint rei essentia, uelut genus, forma, differētiæ, singularia, pars, totum: omnia hæc inter se in directa serie siue ascendendo siue descendendo ad essentiam mutuam spectant, cuiusmodi sunt animal, homo, ratione præditus, Aristoteles, corpus, caput. Alia essentiæ sunt applicita, & hærentia: ut quæ sensu comprehenduntur, quęque cogitatione ac mente, usqueadeo affixa rei, ut manere iam amplius sine illa non queant: Hinc sunt actio & passio: Tum causę, nempe efficiens, & finis, media etiam, & effecta. Postea quæ rem capiūt arma, indumenta, locus, tempus: in quibus ordo, & in ordine prius ac posterius: contrà etiam quæ res ipsa complectitur, ut quæ in loco, quæ in tempore, quę in corpore, quę in uestitu, denique quacunque ratione existentiæ in alio. Iam quæ referuntur ad rem, in quibus sunt quatuor oppositionū genera: pugnātia, orbātia, contradicētia, relata. est quū ad dissita & separata egredimur, ea sunt duæ res diuersæ, aut plures nullo comparationis uinculo inter se collatæ: comparationem uoco quatuor illas oppositionum formas. Sunt etiam addita quōcunque & applicita: ut cruor in ueste,

in ueste, lutum in facie, geometria addita rhetorice in eodem animo. Sunt à nobis attributa, ut confīcta in uita, possessiones, & ij qui possident, facultates, opes, honor, dignitas, nobilitas, magistratus. His subiunguntur, quæ sunt ante rem, quæ illam quomodocunque censentur antecessisse, maiores, prædictiones, oracula, somnia. Postremo quæ illi quocunque pacto succedunt: ut fama, posteri, exemplum. Hęc ferè in libris primæ philosophiæ explanauimus subtiliter: & quum de probabilitate differemus, persequemur fusius. Ex his omnibus diffinitiones ac diuisiones depromuntur, quod uidere est in scriptoribus cuiusque notæ, & cuncto uitæ usu. Speusippi circunfertur de Platonis diffinitionib9 Libellus, in quo multa eorũ, quæ diximus licet exẽpla animaduertere. Sed nos sigillatim de unoquoque genere subiungemus, eodem quo posuimus ordine. A genere in formam sic partimur: Ciuitatis regimen aut democratia est, aut oligarchia, aut monarchia. Simiæ sunt simij, Cercopytheci, Cynocephali, Cæpi, Sphinges, Callitriches, Satyri, Cynopsopi, Manticorę, Crocutę: ad differentes, ex animalibus hoc ratione prędítum, illud orbum: ad singulas res, Christiani orbis Reges Carolus, Fernandus, Franciscus, Henricus, Ioannes, Iacobus. A toto ad partes diuisio est huiusmodi: literæ alię pinguntur atramẽto, alię minio, alię creta, alię carbone: hę sunt enim literarum partes, nempe materies. Ex adhęrentibus, partim hominũ sunt naso simo, quidam extante, quidã aquilo, nonnulli repando, aliqui retorto, multi recto: quę aliorsum pertinẽt, nẽpe ad adiũcta: cõtrà uero à partibus in totũ, à minorib9 ad capaciora nõ est diuidere. finitiones inferiorũ per superiora fiunt, sicut est declaratũ: nõnunq̃ retrorsum uenitur, ut per inferiora finiatur superius, & maius, quũ eo loci positũ est superius, ut ultra se nihil admittat, quo explicet, aut certe nõ possit apte: ita magis tũ arctiorib9 tanq̃ exemplo quodã ostenditur, quã diffinitur: ut ens est quod est substãtia, quódue substantię accedens: in quo quãdo ascẽdere nõ datur, descendimus. Huius notæ sunt diffinitiones illę, qualitas est per quã quales esse dicimur, ut Aristoteles inquit: inhęrẽs est, per qđ res habet aliud nomẽ, quã pro essentiæ suæ ratione. Assignatur etiam diffinitio à partibus totius, ut apud

A genere.

A toto

Ex adhęrẽtibus.

A partibus

ut apud Ciceronem: ius ciuile est quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iuris peritorum autoritate, edictis magistratuum, more, æquitate cōsistit: & Papinianus, ius ciuile est quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum uenit: homo est quod constat anima rationabili & corpore ita formato: corpus cōponitur ex capite & trunco. Domus ex fundamento, parietibus, tecto: ciuitas ex senatu, equestri ordine, ac plebe: quæ utiq; diffinitio tum demum assignatur, quum notiores sunt partes quàm totum. contrà ex toto fit partis diffinitio: materies est ex qua constant quæ generantur quæque corrumpuntur omnia: quod genus diffinitionis difficile est aptum & simplex reddere, nisi aliquid sit admistum ex alio desumptum loco: uelut caput est in omni animante primum, ad ordinem refertur: facies est, ex qua homo cognoscitur, ac censetur, ad actionem: nam pars de se non satis potest totū explicare. Sequuntur inherentia, quæ campum diuidentibus & diffinientibus aperiunt latissimum: oculi sunt quidam nigri, quidam glauci, partim uirides, partim cerulei: animalium sunt alia simplicia, alia cauta, alia stolida: diffinitio hinc accipitur, homo est animal rectum, lato pectore, expansum in brachia, diductis manibus in digitos, leui cute, ad prudentiam & bonitatem appositum, & factū, pietatis capax: bouis descriptio est apud Varronem, Equi apud Virgilium. sed quid persequor singula? Animantes omnes, stirpes, lapides, metalla, gemmæ hoc ferè modo declarantur, utpote sensibus congruentissima. In actione diuisio est: animalia uel ingredi, uel serpere, uel natare, uel uolare: diffinitio, Delphinus est piscis celerrime omniū natans, & solus inter eos saliens: amor est cōdimentum, quo res omnes etiam amarissimæ dulcorantur. Ex passione: eorum qui bene uiuunt, ij multa sentiunt incommoda in uita, nempe qui agunt inter malos, illi honore afficiuntur, qui inter bonos. Iracundus diffinitur, qui ad iram leuissimis de causis celerrime rapitur. Accedunt his causæ: calor omnis aut est à sole ac cœlis, aut ab igne. diffinitio, dies est lux per hemisphærium nostrum à sole diffusa. Homo est animal peculiari dei opere conditum. In numerum causarum ueniunt instrumenta; eruditio paratur usu, paratur

Ab inhærētibus.

Ab actiōe.

A passiōe.

A causis.

tur studio, paratur doctrina: persuasio omnis fit rebus, aut uerbis: triticum aliud molitur mola aquaria, aliud uentaria, pars asinaria, pars trusatili: oleum est liquor ex oliua trapetibus expressus. Altera causa est finis: eruditio ab aliis ad usum corporis quæritur, ab aliis ad usum animi, à quibusdam uero ad uanitatem ostentationis. diffinitur hoc loco homo, animal à Deo ad æternam beatitudinem genitum. Ius ciuile est æquitas constituta iis qui eiusdem ciuitatis sunt ad res suas obtinendas. Media sub instrumētorum rationem ferè concluduntur. Sunt causæ sine quibus effectus non sequitur: fames contigit aliâs sterilitate agrorū, aliâs uastatione: bellū Troianum est quod Græci cum Troianis gesserūt propter raptam Helenam. Est in causis ignotis fortuna: ut aliis hominibus cessantibus perueniunt omnia, aliis nihil nec uigilantibus, ac strennue laborātibus, aliis tenuiter, ac maligne. diffinitio, honor popularis est locus dignitatis, quo cæca sors sine delectu euehit, quos ipsa non uidet. Casus est in iis, quæ accidunt prçter destinationem: duo hi foderunt, hic thesaurum reperit, ille laqueum. Thesauros partim bestiæ prodiderunt, partim homines terram uertendo, pars ruina extitit ædificiorum uel montium. diffinitio, orichalcum est æs auro simile, quod Orius metallarius produxit, dum studet ex ære aurum facere: bombarda est tormētum bellicum, quod metallario aliud agenti inopinato extitit. E causis nascuntur effecta. Est ira quæ aliis cogit manus afferre, est quæ sibimet ipsi. Diffinitio: Vipera est quæ sola ex serpentibus uiuum parit. Quærem capiunt uarii sunt generis, sicut in prima philosophia patefecimus: ex omnibus & diuisiones eliciuntur, & diffinitiones: quorum exempla ferè sic habent. In eo quod capit: homines hi uestiuntur panno, hi linteis, illi byssinis, aut sericis, sunt qui contextis frondibus, aut plumis: uinū aliud seria, aliud dolio, aliud utre seruatur. Ex loco: animalium alia in terra uiuunt, alia in aqua, partim in aëre, quædam sunt amphibia: herbæ sunt agrestes nonnullæ, sunt aliæ hortenses. Crocodilus piscis est serpentinus in Nilo uiuens. Balsamū liquor est odoratissimus in sola Iudæa proueniens. Valentia urbs est in Hispania ulteriore miliari uno à mari reducta. Concio est oratio, quæ in loco publico ad

Ab effectis

Quærem capiunt.

co ad multitudinem habetur. Triarij sunt milites fortissimi in postrema acie collocati. In tempore: Flores nascuntur quidam primo uere, quidam adulto, quidam senescente, alij æstate ipsa, atque etiam autumno. Amigdalus est arbor, quæ prima omnium floret. Pyrus sylueſtris, quæ tardissime. Vegetatio est uis animæ, quæ prima se in homine profert: ratio quæ postrema. Cupiditas gloriæ est quæ ultima præstantibus uiris exuitur. Quæ sunt uelut inhærentia in substantia: intelligendi uis in hominibus est sita, uel in angelis, uel dæmonibus. Angina est morbus faucibus affixa, & podagra articulis pedum. Partes in toto: Digiti & manui & pedi sunt communes: folia tum arbores, tum frutices, tum herbæ habent. Intercalaris est dies, quem solus habet quartus quisque annus. Quæ in alijs sunt potestate: fruges aliæ sunt in herba, aliæ in semine: picturę sunt quędam delineatæ iam, aliæ adhuc in animo pictoris. Quæ in alijs ui, & potentia: Regnum uel in uno est, uel in multis, uel in paucis, in optimatibus, aut plebe. Diffinitiones, quę aliquid declarent non facile est in his generibus inuenire: propterea quòd quę in alio sunt potestate uel potentia, ita latent, ut ea sint potius per alia explicāda, quàm ut alia explicent. Sed de his satis: nam singulorum adferre exempla, quæ in prima philosophia persecuti sumus, quum esset longum, tum uero minime necessarium: & uerendum esset ne subtilis illa rerum minutarum concisio fastidiū lectori adferret. Quæ ab alijs capiuntur eadem propè sunt in his, quæ modo sunt dicta. In utre aut mel seruatur, aut aqua, aut oleum, aut uinum. In bulga mulieris uel puer nascitur, uel mola, uel bestia. Semina sunt quæ continent in se arborem, sunt quæ fruticem, sunt quę herbam. Regum hi habēt in se regnum in uniuersum, hi bonam partem, alij exiguā. Diffinitiones sunt: Humana mens est sedes intelligētię, rationis, consilij: ciuitas sine iustitia est receptaculum latronum. Maiestas reipublicæ est in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Annus est in quo duodecim mēses cōprehenduntur: pes est extrema atq; infima hominis pars: aurora principium diei: bonus princeps est, qui non in cogitatione suorum commodorum, sed publicorum est cunctus. Iam quæ referunt, per se quidem inhærentia sunt, sed

Quæ ab alijs capiunt

Relata ad aliud.

inter

inter se comparata ad hunc locum pertinent, in quem diuisio non cadit: nam hæc si per superius patiuntur aliorsum spectãt: ut colorum hic niger, hic albus: quæ sunt generis & formarum. hominum hi uident, illi cæci sunt, alij patres, alij autem filij: in adiunctis reponuntur. Sin unum in aliud tentes diuidere nihil proficies. Diffinitiones in his sunt, Virtus est uitiũ fugere, & sapiẽtia prima Stultitia caruisse. Sed propius & exactius, albũ est color, cui ex cõtrario maxime repugnat nigrum: cęcitas est uisus orbitas: quę etiam est essentialis. Nam priuationis essentia est positionis absentia: ut tenebræ luminis. Hæ essentiales sunt quoque: pater est, qui habet filium: dominus, qui seruum: seruus, qui dominum. Idcirco minus quàm alijs ex locis notæ. Contradictoria & separata per omnia diuidendi genera sunt fusa: déque earum diffinitione iam est dictum. In additis diuisio est: dicendi ars in quibusdam est sola, in alijs est cum philosophię cognitione coniuncta. diffinitio: Parasitus est comes indiuiduus stultorum ac profusorum diuitum: magister equitum est dux, quem sibi adiungit dictator. Attributa: Inter homines inuenias diuites & pauperes: inuenias nobiles ac ignobiles: tum honestos, ac uiles. Pauper est cuius census non ualet quinquaginta numis aureis. Eques est ciuis Romanus, cuius census est quingenta millia. Contrà sic: possessiones aliæ sunt pauperum, aliæ locupletum, aliæ nobilium, aliæ plebeiorum. Nobilitas est dignitas, quæ antiquitate diuitiarum censetur. Ante rem: Qui nascuntur, alij patre uiuo, alij mortuo: ex ijs qui uiuũt, alij sunt patrimi, alij matrimi, alij utrunq;, alij neutrum. Posthumus est qui nascitur patre mortuo. Opiter, qui patrem quum non habeat, habet auũ. Paris est Priami filius, de quo parẽtes somniarunt futurũ eum Troiæ facem. Post rem: alij obscuri moriuntur, alij claritatẽ post se relinquũt: felix mors boni ciuis est, quæ contingit in limine calamitatis patrię. Miscẽtur ex diuersis locis diffinitiones, quas uel nominemus mistas, uel de loco cẽseant pręcipuo, uel certe ab eo, quẽ quisq; potissimũ spectarit: quod ut in diffiniendo non est uitium, ita in diuidẽdo esset turpe: in quo est cauendũ, ne rationes diuidendi in eadem diuisione confundamus: ut animalium alia terrestria, alia aquatila, quędã aërea, nõnulla rapacia:

Addita.

Attributa.

Ante rem.

Post rem.

Diffinitiones mistæ.

herbæ

herbæ ſunt aruenſes, hortenſes, ſalubres, multifoliæ, paucifoliæ: incurrunt enim in ſe membra, quod uitandum eſſe ſuperius admonuimus. Verum ſi ad uarias diuiſiones pertinent, non miſcentur: homines colore ſunt candido, fuſco, atro: naſo aquilo, ſimo, repando: oculis nigris, glaucis, ceruleis: auium aliæ gregales ſunt, aliæ ſolitariæ, aliæ feræ, quædam manſuetæ: alijs paſtus eſt carnes, alijs fruges, nonnullis utrunque. Difficile dictu, unde diffinitio elicitur, niſi ei, qui prius uniuerſam rei eſſentiam rationémque interius ac exterius pernorit: quin & illi etiam, qui exploratum hoc habet, non perinde promptum ſtatuere, unde petitur diffinitio, quàm diffinire. Leges diffinitionis ſunt, ut diffinitio ſit æqualis diffinito, non minor neu maior. Tum ut rem explicet: idcirco parum apta eſt, quum in ea diffinitum ponitur, niſi in relatis, quæ ſunt πρός τι. quod aliter nequit fieri. Nihi uero continere ſuperuacaneum uel redundans, id eſt quod abſcindi citra iacturam totius poſſit, non uideo neceſſarium exiſtimari: neque enim ingenijs omnibus breues ſufficiunt. ſed nec longas eſſe conuenit, quæ expeditæ intelligentiæ rei parantur. Et quando explanare ad ingenia audientiũ refertur, proſpiciendum diligenter, qui audiant, ut quantum res patiatur, diffinitio eorum captui applicetur. Quocirca Cicero & Quintilianus ita diffiniendum cenſent, ut maxime præſenti negotio congruat: alitérque gloriam finit Cicero agens Cæſari gratias pro Marcello reſtituto, nempe ad populum populariter, quàm in Tuſculanis quæſtionibus Philoſophice diſſerens apud paucos. Et Ariſtoteles de iucundo loquens in Rhetoricis ad Theodectem, oportere ait exiſtimari diffinitiones eas eſſe ſufficientes, quæ neque exactæ ſint, neque tamen obſcuræ: quod dictum ad res morum ac uitæ pertinet. At uero hæc quæ à nobis poſita ſunt omnia percipere ac tenere, quum ſit diuiſuro & diffinituro neceſſarium, apparet profecto quàm ſit diffiniendi hoc munus magni uiri & excellentis: quíque non uniuerſam modo eiuſce rei, quam diffiniturus eſt naturam explorarit, ſed alia plurima non ignoret: neque enim aliter poterit eam rem, quam limitandam ſuſcepit, & in maiore includere, & in minora diducere, & à uicinis circumfuſiſque ſecernere,

Leges diffinitionis.

Diffinire quanti ſit uiri.

ſecernere,

ſecernere, ac ſeparare. Neq; ulla nota alia æque doctum ab indocto, acrem à tardo diſtinxeris, ut peritia diffiniendi: Nam quibus multa ſunt per ruditatem aut torpedinem cõfuſa, ñ diſcernere ea neſciũt: ita rebus finitimis & ſimilibus falluntur, ut fraus omnis ex conformitate naſcitur. Error autem quàmlibet in diffiniendo exiguus, breui fit ingens. quippe procedente ſcrutatione ac diſſertatione rei amplificatur. Quod ſi rite ſit ab exordio diffinitum, omnia certiora exiſtunt, & multo facillima.

DE EXPLANATIONE CVIVSQVE ESSENTIAE FINIS.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE CENſura ueri Liber Prior.

INSTRVMENTVM EXAMINANDAE ueritatis ſingulis diſciplinarum atque artium idem accommodatur. Nec ullam habet certam materiã rerum, in qua uerſetur: ſicut nec illud alterum de quærenda probabilitate: adhibetur enim à quoq; artifice, dum in materia ſua inquirit, quàm apte enuntiatum ſit ad ueritatem expromendam: aut quàm recte ueritatem per probabilia inueſtigarit. Itaque duo hic examinantur, ſimplicia effata, quæ nondum in argumentatio-

nem coguntur, & argumentationum complexio. De quibus priusquam dicimus, aliquid est de eorum partibus loquendum. Quarum partium aliæ sunt minimæ ac simplicissimæ, aliæ compositæ: minutissimę ac tenuissimę sunt in grammatica literæ, in censura hac uoces integrę, quę ad aliquid significandum sunt institutę. Est autem significare signum facere, indicare aliquid alicui. Sic homo homini aliquid significat literis, nutu, manu, gesticulatione: ipsa quoque eadem signa nonnihil significant per quæ aliquid declaratur, aut ostenditur, uelut manus mota, index, nutatio, in uijs regijs mercurioli, & quæ tenduntur ante cauponas, & tabernas, & officinas omnis generis, quibus admonetur populus, aduentores recipi, aut hoc uel illud cudi, aut uendi. Ex hoc genere sunt uoces prolatæ, & scriptę: utrasque aliâs uoces, aliâs uerba nominabo. Ergo significat animo id omne, quo animus quomodocunque admonitus intelligit. Sed in hac intelligentia duo sunt, cognitio signi, & significati: ut uocis huius homo, & hominum: prior illa cognitio est imperfecta, atque inchoata, posterior plena & absoluta, illius quidem signi. Significare uero non simpliciter sumendum est, aut uniuersaliter, sed semper respectu & ratione alicuius: sunt enim uoces quæ equis aliquid significant, uelut clogmi, & poppysmi: sunt quæ canibus, ut iubilatus: aliæ Græcis hominibus, aliæ Latinis, aliæ Hispanis. Celebris illa apud Sophistas uox bux Latinis auribus nihil est, Catalano flatũ designat: ut hæc AEgyptio uox erat incognita, Phrygi panem præcipuum edulium denotabat. Sunt uoces peculiariter paucis quibusdam notę ipsorum uel conuentu uel tacito consensu, ut inter cæcos in Hispania lingua est quædam propria, quam uulgus non capit: etiam inter lenones: sic in negotijs principum ne deprehensæ literæ prodant arcana: & inter priuatos, ut Ciceronem & Atticum, unde fit, ut minus illę epistolæ possint intelligi. Quocirca uoces quæ nihil significant in ea lingua qua loquimur, etiam si in alijs sexcentis significent, nihil significare eas dicemus. Pręter interiectiones reliquæ omnes uoces significant, ut Aristoteles dicit κατὰ συνθήκην hoc est ex compacto, ex conuentione, & quadam loquentium conspiratione ac consensu. nullæ

Significare

natu-

naturaliter significant, nisi interiectiones, nec eæ omnes: nam quædam Romani aut Græci sunt magis sermonis, quàm affectus: sicut euax, euge. nisi quòd fortasse is motus corporis, & ea adhibebatur pronuntiatio, ut illinc potius, quemadmodum affectus esset animus, posset intelligi, quàm ex uerbo ipso. Neque uero perturbat nos, quòd Quintilianus naturalem significationem à translatione distinguit: ut uolare natura sua sit auium, translatione animorum: alia mente ille est locutus ac nos, ut in libris de dicendi ratione ostendemus. *Sic* ergo diffiniamus uocem significantem, ut sit communis nota, qua inter se aliqui aliis notiones suas explicãt, id est quæ mẽte cõcipiunt. Itaq; usus est dominus significatuum. Bouinari, & lesum, & Latina illa nomina, quæ, ut inquit Ennius, fauni uatésque canebant, aliquid illo prisco seculo significabant, ætate Ciceronis nihil. Quid opus est crassis argutiis in iis, quę pueri prope adferunt ex ludo illo suo? Quocirca uocum significatio, hoc est notatio animum spectat, non res. Nam Hector, Chimęra, bellum punicum, & cætera, quorum res nusquam sunt, aliquid tamen significant, id est animo sunt alicuius rei nota: quę res & si ex natura sit sublata, animo tamen superest etiamnum, & tanquam uiuit, dum intelligentia comprehenditur. Quare alia dicentur significare aliquid, quod in solo sit animo: alia aliquid, quod in natura rerum. Quanquam ex iis, quę significant, sunt quę animo significant aliquid, uel aliqua, ut homo, capra, herba, albus, niger, Hector, Chimęra: denique omnes partes declinabiles, pręter pauca quędam, per quę animus concipit uel rei alicuius imaginem, uel aliam eius generis ac modi, cuius sunt res: ut per Hectorem hominem quendam, sicut per me, aut te: per Chimęram animal quoddam uarium, sed certe animal, uel animalium partes. Alia non insigniuntur, atque imprimuntur animo tãquam rei quędam imago, sed tanq̃ modus rebus inuisus: ut omnis, aliquis, quidam: & omnes partes orationis, quæ non inflectuntur: licet inter aduerbia sint quędam, quę aliquid significant, ut mane, quemadmodũ quũ dicit Persius: Iã clarum mane fenestras intrat: & multo mane. reliqua omnia per se nihil sunt, nisi aliis applicentur: quę tamen modum

Vox significans.

Significare aliquid, & aliq̃ mõ.

quendam & rationem illis adferunt, non aliter quàm inhærentia non subsistunt sine subiectis, faciem autem quandam, rationemq́; illis addunt. Priora illa significatiua, hęc posteriora consignificatiua nominantur, ab Hammonio σημαινόμενα καὶ συνσημαινόμενα, ab aliis categorematica hoc est prædicatiua, & syncategorematica, id est comprædicatiua, quo etymo mox declarabitur: illa primigenia possunt nuncupari, hæc posteriora seu secundaria. nam nec essentiam ullam habent sine illis, sicut de inhęrentibus diximus: nec inueniri nisi illis inuentis potuerunt: ut prior fuit substantia quàm inhærens. mirumq́; est potuisse illa consignificatiua declarari: nam de significatiuis etsi magnum fuit, non tamen adeo admirabile. Itaque ueteres illæ & rudes linguę, ut sermo puerilis, minus illis syncategorematis abundant, quàm recentiores excultæ iam usu atque expolitæ: & quo quisque est in quaque lingua facundissimus, ita usum horum exactissime callet: contrà rudes aut tardi facilius rerum nomina assequentur, quàm hæc secundaria. Ex uocibus aliæ binæ aut ternæ aut quocunque alio numero idem inter se comparatę significant, aliæ diuersum. Idem quæ significant non uno modo: Quippe aliæ idem sunt penitus, ut Socrates Socrates, equus equus: aliæ significatione incomplexa idem notant, ut ualde, multum: bellum, duellum: aliæ explicatione, ut Socrates Sophronisci filius. Scipio domitor Africæ. Homo animal ratione præditum. Illę primæ eædem nominentur, postremę pares, siue ęquales, mediæ synonymæ. Reliquæ sunt diuersæ aut uariæ quæ non omnino idem significant. Quærat aliquis an uoces in diuersis linguis idem significantes, ut homo & ἄνθρωπος, synonymę sint dicendę? Non uidetur, nam non idem utrique genti significant: nisi fortè apud quam in usum sunt receptæ ambæ, sicut Zephyrus & fauonius: phlegma & pituita: Pallas & Minerua. Diximus enim significare nō simpliciter dici, sed secundum respectum. Ex iis uocibus, quæ diuersum significant, id est quarum aliquis unius ambitu significatus clauditur, quod non alterius, aliæ superiores sunt aliis, quæ & illas, & aliquid ultra includunt: inferiores sunt inclusæ animal homo, coloratum album, homo hic homo, album hoc albũ, homo Troianus, fœmina Troiana.

Significatiua. Consignificatiua.

Significare idem & diuersum.

Superiores

iana.

iana. Aliæ nihil inter se habent cõmune, ut homo asinus, al bũ nigrum: quæ dicantur diuersæ, seu distinctæ: inter quas aliæ sunt aduersæ, aliæ negantes, aliæ priuantes, aliæ collatæ, aliæ auersæ ac segregatæ. Aduersæ sunt quæ sub genere uno aliquo adiunctorum extrema obtinẽt, ut album & nigrum sub colore, frigidum calidum sub tactili. Negantes sunt duę eędem, quarum alteri negatio additur, bonum nõ bonum: hæc propemodum in appositis contingunt, sicut priora, aut in ĩis, quæ uim & naturam habent talium. Priuantes sunt, quarum altera priuationem tantum dicit alterius in subiecto iam apto positionem recipere, ut uidens, & cęcum. Collatę sunt, quę relationem ad aliquid habent, sine quo non intelliguntur, ut pater filius, duplum dimidiũ: neq; enim essentię suę rationem per se tuentur: ab Aristotele dicuntur πρός τι, à Cicerone ea, quæ cũ aliquo conferuntur, uulgo relatiua, non eo modo, quo quędam pronominum à grammatico uocãtur relatiua. cætera omnia nominantur auersa, & segregata, seu ut usus obtinuit disparata. Ex categorematicis alię rem simplicem & unam significãt sine adiecto, ut quę cuiusq; essentiam denotant, homo, capra, lapis, aurum, cuiusmodi sunt pleraq; nomina substantiua unius generis: quę Quintilianus uocat rerũ nomina, philosophorum usus absoluta. Alia cum adiecto significãt, ut quę dicũtur adiectiua, quæ idem Quintilianus apposita nuncupat: item nomina communia, & unius generis nonnulla, quæ aliquid affingunt substantię, uelut magister, dominus, pater, diues, pauper, cõsul, iudex, appellationes nominantur. Substantia uniuscuiusq; eorum uocatur concretum, uelut in patre homo, in albo res ipsa, cui albor est affixus, quod non est ex se tale: neq; enim homo est ex se consul, id est ex hominis essentia: nec charta ex chartę essentię candida. Abstractum est, unde fit tale, ut consul ex illo magistratu, candidus ex candore. Idcirco negant candorem dici candidum, & uirorem uiridem: quod sanè ita est, nisi cũ magnitudo qualitatis significat: ut uiridissimus est in smaragdo uiror, & hic uiror uiridior, aut minus uiridis, quàm ille. Ex uocibus siue significatiuę sint, siue consignificatiuę, alię res significant, alię rerum sunt uocabula: hoc est aliæ sunt rerum nomina, alię nominum nomina. Nihil quidem

Diuersæ. Aduersæ. Negantes. Priuantes. Collatæ. Absoluta. Cõcretum Abstractũ.

est quod non sit res, sed hic ego rem à uocibus distinguo, sicut apud Horatium:

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur.

Nec solum quę aliquid uel aliquas res designãt, sed quę modum dicunt rebus innitentem, rem significare dico in pręsentia, quemadmodum inhęrẽs uoco rem. Vocum nomina sunt quę nihil aliud quàm uoces significãt, non quatenus sunt uoces tantum aut scripturæ, sed quatenus illæ aliquid significant: huius sunt generis ea, quæ in tribus de sermone artibus tractantur, nomen, uerbum, inflexio, longa syllaba, breuis syllaba, Tropus, Schema, metaphora, enũtiatio, syllogismus, enthymema. Illa quæ rem notant, appellãtur primę rationis, siue intentionis, siue ut Capella & Boethus loquuntur, impositionis, uel positionis: hæc altera secũdæ. Sunt uoces quæ unum tantum significant, uel plura ut unum: unum significat Socrates, hic filius Sophronisci: plura significat populus: plura quidem homo, animal, sed ut unum: quod fit dupliciter, ut illa omnia unum efficiãt tanquam corpus coniunctione, aut congregatione, ut in aceruo & ciuitate: uel unum, ut una sit impositio, unus intellectus, & ratio omnium in illa congruentia, & quasi similitudine. Sic homo Socratem, & Platonem eadem hominis ratione, quoniam uterque est animal rationabile: animal bouem & equum, quæ unum sunt in una ratione animalis, nempe in substantia sentiente: hæc uocant uniuoca, siue certa, siue definita. Aliæ significant plura diuersis rationibus, causis, impositionibus, quæ dicuntur æquiuoca, siue pluriuoca, & ambigua: ut taurus bouem, marem, & montem diuersissima ratione. Asina fœmina asini, & illum ex gente Cornelia. Sunt qui ambigua hæc à casu dicant appellari, quòd ea uelut casus quidam traduxit ad illam alteram significationem, nõ prima & naturalis nominis impositio, atque attributio significationis: ut taurus Romæ bouem significabat primum, postea montem illum Asiæ: fortasse postquam L. Scipio Romana arma illuc tulit. Asina prius significabat asinum fœminam, Cornelium uero illum, non priusquam is asinã duxit in forum ære onustam pro dote filiæ. Quæ nota aliqua distinguntur, æquiuoca non sunt, ut prolatione, scriptione, genere, numero.

Primę intẽtionis. Scdę intẽtionis. Vniuoca. Aequiuoca.

Sunt

Sunt quæ gradu aliquo transeunt ad res etiam alias signã-
das, ideo metaphora nominatur, siue trãslatio: in qua sem- Metaphora.
per inesse oportet aliquid ceu transitum prębens, nempe re
rum quandam inter se conformitatem, aut proportionẽ,
quę Gręce analogia uocatur: ideo & hoc analogum appel Analogũ.
lemus, quasi proportionale: ut ferreus de eo dicitur, quod
ferro constat, sed propter duriciam de quibusdam animis.
caro & ôs de animali: at illa similitudo quædam ad oliuã,
& prunum, & cerasum traduxit. Quòd si marinus canis
propterea sic uocatur, quòd similitudinẽ habeat huius no-
stri, analogum erit, non pluriuocum: nihilo secius utrunq;
est ambiguum. Tenenda est hęc regula, quòd in proposito Ambiguũ. Regula.
nõ est ambiguum, non est habendũ pro ambiguo. ut si quis
quærat, ex quibus elementis constat mundus, aut quomo-
do periturus sit? nihil attinet adferre aliquid de mũdo mu-
liebri, aut de Duce illo Iustiniani Augusti: uel de elementis
literarum. Voces simplices sunt octo orationis partes, aut Simplex
quæ pro una aliqua sumuntur, ut paterfamiliâs οἰκοδεσπό-
της, magister populi, dictator, linguæ inopia, non solum in
nostra, sed in Græca etiam, quibus magis & diutius licuit Cõposita.
fingere. Compositæ siue cõplexæ uoces sunt duæ, aut tres,
aut plures orationis partes, uel uinculo colligatæ, ut Val-
daura & Maluenda: Ego cum Ioannio: affectus est tempe-
stas: uel congruentia adiunctæ & applicatæ, ut substanti-
uum & appositum, uel duo substãtiua in eodem casu appo-
sitiue, uel diuersis, ratione quadam grammaticę structurę,
uelut possessionis, aut eiusmodi: nomen & uerbum, aduer-
bium, & nomẽ uel uerbum, uel participium, interiectio: &
id quo affectus tendit, ut ô factum bene. Nam ista, Socra-
tes per & cum, nihil sunt, nec simplices uoces, nec composi-
tæ. Hæc crassius sint à nobis proposita, magis ut intelli-
gantur tanquam fundamenta rudium, quàm ut sub-
tiliter examinentur: sed nec sunt accurate exi
genda, quæ ferè sunt primæ institu-
tionis, & quorum dominus
est usus populi.

DE ENVNTIATIONE.

EX compoſitis uocibus aliæ imperfectum reddunt ſenſum & quaſi ſuſpenſum, in quo deſideretur aliquid: ut homo in cãpo, Socrates & Ioannes, hominem amare. Aliæ perfectum, & acquieſcit qui audit: ut Petre lege: quæ orationes nominantur, & ſi non omnes orationes expletum habent ſenſum: ut ſi ueneris: an tu diſputas? Ex perfectis atq; abſolutis quæ ſunt de indicatiuo modo, id eſt quæ ſignificant aliquid eſſe, fuiſſe, fore, ad hoc noſtrũ inſtitutũ pertinent: in eis enim eſt hoc, quod quærimus, uerum uel falſum: ideo indicatiuus modus, & demonſtratiuus, & narratiuus nuncupatur: à Græcis uero ὁριστικὸς, quaſi definitiuus, & à Quintiliano fatẽdi modus, quòd aliquid dicat, ac demõſtrat, quemadmodum ſit, erit, aut fuit: hæ orationes multis nominibus ſignãtur: ab Ariſtotele ἀποφάνσεις, id eſt pronuntiationes, ſiue pronuntiata, ſiue proloquia: ab aliis ἐπαγγέλλεσθαι, quaſi enuntiationes: eſt enim ἐπαγγέλλειν declarare, enuntiare, aperire: ab Stoicis ἀξιώματα, quod Cicero effata uertit. Sunt nonnullæ enũtiationes in quibus etiam ſi ſit alius modus quàm indicatiuus, tamen is intelligitur, ut uellem prandere, hoc eſt uolo: & modum ſubiunctiuum pro indicatiuo poni, & tempora illius pro temporibus huius, id uero ludi eſt grammatici. Impediuntur interdum hę pronuntiationes, quæ ſunt indicatiui, aliqua adiectione, quę ſententiam ſuſpendit: quemadmodum de orationibus diximus: ut quum tu hæc dices? & interrogationes ferè: q̃uis ſunt in eis quædam, quæ perfectum ſenſum obtinent, ut apud oratores, quum nõ tã rogãdi cauſa fiunt quàm urgendi: an eſt aliquis ſeditioſo ſceleratior? quis eſt homo qui uult uitam, diligit dies uidere bonos? Sunt enuntiationum quædam genera implicita, & clauſa, quæ ex priorũ ſenſu patefiunt: ut ſuperbia inuidiam parit, & contrà: ego ſemel huc ueni, atque iterum: de quibus non aliter cenſendum, quàm ſi eſſent explicatæ. Quæ unum uerbum habent indicatiui nominantur categoricæ, quaſi prædicatiuæ: nam κατηγορεῖν dicunt Græci, aliquid de aliquo enũtiari ſeu dici, à nobis enuntiatiuæ nominentur, ſeu ſimplices:

Enuntiationes.

Categoricæ.

quæ

quæ uero duo uel plura habent uerba uel indicatiui, uel ſubiunctiui aliquo uinculo connexa, uocentur compoſitę, ſeu coniunctæ. In categorica duo ſunt termini, quæ Ariſtoteles ἄκρα uocat, hoc eſt extrema: id quod de aliquo dicitur, ſeu enuntiatur, & id de quo enuntiatur: hoc nuncupatur ſubiectum, illud prædicatum: prædicatum dicitur quoniam ſicuti modo admonui, prædicare appellant Græci κατηγορεῖν: ſubiectum uero eſt, quod alteri ſubiacet, cui alterum ſuperponitur. nam id eſt ſubiectum in enuntiatione, cui ratio ſignificatus prædicati innititur, aut attribuitur per affirmationem uel negationem: ut iudex ſedet, non ſedet: diligitur, non diligitur. Ita ſubiectum ceu materia eſt, & fundamentum prædicati uelut accedentis. Quicquid reliquum fit in enuntiatione dempto ſubiecto, prædicatũ eſſe magnis artis huius autoribus placuit: ut Socrates diſputat bene mane in Academia deambulans, præter Socratem reliquum totum eſſe prædicatum. Sed ſunt effata quædam, in quibus idem ſemper eſt ſubiectum, quomodocunque uertantur, ut uoluptas eſt perniciosa: alię, in quibus uariari poteſt ſitu, ut titillatio eſt uitium: non omnis homo eſt animal, non omne animal eſt homo. Simplicius fuerit, & huic propoſito aptius ſubiectum diffinire cui aliquid tribui aut tolli ſignificatur, quod à nobis obiectum nominetur: prædicatum uero, quod alicui applicatur, aut tollitur. quod fit ſanè dictum. Neque enim minus non eſſe animal dicitur de lapide, quàm eſſe animal de homine. At interdum idem dicitur de eodem: Socrates eſt Socrates, gladius eſt enſis: nõnunquã par de pari, ut homo eſt animal rationabile: aliâs ſuperius de inferiore, ut homo eſt uiuens: aliâs contrà, ut animal aliquod eſt homo, non omne animal eſt homo: uel inhærẽs de ſubiecto, Socrates eſt fuſcus, parſimonia eſt utiliſſima: uel diuerſum de diuerſo, Socrates eſt Plato, homo eſt equus. Omnis uox quæ uergit ad dictum, pars eſt dicti, quæ ad obiectum obiecti: ut luſus & magiſtratus ſunt coticulæ: ſunt uoces, quæ aliĳs adhærent, non coniunctione aut nodo, ſed quadratione & congruentia, ſicut obliquus recto, appoſitum ſubſtantiuo, aduerbium aliĳ parti: quæ determinationes nominantur, ſiue affectiones, quaſi limitationes quædam, & moderationes eorum, quibus adiunguntur:

Prædicatũ
Subiectũ.

Obiectum
Dictum.

tur: quæ uires suas uarie exercent. Nam aliæ astringunt, ut liber Platonis, aliquis equus hic equus. Aliæ laxant, omnis homo semper disputat, possibile, & eiusmodi. Aliæ auertũt à perfectione naturæ ad diuersum, hic homo uiuit uitã stirpis: partim ferè mutant, militaris clementia: sunt quæ explicant nomẽ, canis cœlestis: sunt quæ rem, hoc est rei essentiam, rationabilis homo, mortalis homo: quædam inhærẽtia declarant, malè suada fames, & turpis egestas. Nonnulla tollunt penitus, uelut homo depictus in tabula: quæ affectio dicitur distrahẽs, uita saxi, ferè omnis, non enim est omnis. In partem dicti accedit uerbum, in quo sunt duo, coniungendi uis, & tempus: in priore sunt affirmatio & negatio, quæ ad modum & connexionem uerbi pertinent, & sunt uelut nexio & dissolutio: quæ adesse aliquid significat, affirmat: quæ aufert, negat: hæc appellatur enuntiatio negatiua, illa affirmatiua. Boëthus affirmationem & negationem nuncupat. Cicero enuntiationem aientem, & negãtem, affirmantiam & negantiam. Capella dedicatiuam & abdicatiuam: nec est necesse negationem exprimi, satis est clusam intelligi: ut arrogans est alius sapiente bonoq́ꝫ: rixosus distat à philosopho. sunt mistæ qualitatis, ut Socrates aliter disputat quàm Plato: Socrates omnibus præterq̃ pecunia abundabat: tantum habeo Titum mecum: careo pecunia: quibus aliquid significatur esse, aliquid non esse. ad tempus pertinent aduerbia temporis, aut nomina, per quæ tempus designatur, ut iam, nunc, cras, nunquam, longo tẽpore, hoc die, necessario, possibile, impossibile. Nam illa prætor nunc, cras erit consul: uictor iam postea uincetur, uerbum habent in se latens: qui nunc est prætor, qui nunc est uictor: etiam si dicas iste uictor aliquando fuit uictus, & sedentem possibile est ambulare: in quo geminus esse potest sensus, aut totius, ut quòd hæc sit possibilis, sedẽs ambulat, tunc unum est tempus: aut partium, in quo duo sunt tempora, nempe q̊d potest sedere, potest etiam ambulare: prius Aristoteles dicit componere, posterius diuidere. Sunt tempora quæ habitum significant, uel quæ loquendi consuetudine aliorsum referenda sunt, quàm ad ipsum tempus uerbi. Iste pingit, actus est: iste bene pingit, moris & consuetudinis: ut iste ius dicit in hoc populo, iste pingit hanc tabulam,

In uerbo quæ. Affirmatio. Negatio.

Cõposita. Diuisa.

Iam, rosa est flos, intelliguntur quum rosa est, & quum tabula pingitur: in quo facile est cauillari, sed per lusum & argutias: qui loquitur, & qui audit, multo secus intelligit: ut si quis dormientem roget, tu dormis? is ait se dormire: et qui dixit, bona est uoluptas, & addit, ego mentior, de alio sentit tempore: sicut in quibusdam uerbis quæ uoce eiusdẽ sunt temporis, re non sunt. Socrates ubi libenter uixit, ibi est mortuus: in quo loco hic prãdet, in eodem cœnat: idem solum & frumẽta profert, & legumina: eadem manus morbum & medicinam dabit, de uariis temporibus dicuntur: quemadmodum non est unum tempus, si dixero, nudiustertius emi ædes meas, non enim erant meæ, quum emerẽ, sed quæ nunc sunt meæ. Itaque ad communem intelligentiam sunt hæc referenda. Nam de sermone omni non possunt in uniuersum perpetuę tradi formulæ, ut q nõ ea quæ naturalia sunt sequitur, sed quæ uolũtaria, & uarij ac subinde mutabilis iudicij. Quicquid in pronuntiatione ponitur, aut sumitur pro uno certo tantum, ut pro alio nõ possit: aut pro multis tanquam uno, ut quæ sunt propria ex se, uel quę nota aliqua proprietatis signantur: Socrates hic homo, hi homines, isti homines, nunc, hic: ea reddunt effatum singulare seu certum. Sunt alia, quæ ita pro uno sumuntur, ut pro alio sumi possint: aut quæ pro multis sumuntur disiunctione, ut aliquis homo, nempe hic uel ille uel alius: aut pro unoquoque sui significatus, illa particularem enuntiationem efficiunt, siue specialem, hæc uniuersalem: in plurali ad eundem modum, aliqui homines, omnes homines: in illa pro aliquibus capitur ut distinctis disiunctione, isti, uel illi: in hac pro omnibus & isti, & illi. mistæ sunt quæ simul istorum habent aliqua. Quæ uero sint uniuersalitatis, singularitatis, particularitatis notæ, non est dialectici definire, sicut nec quæ negationis, sed usus, & eius artis, quæ in hoc usum obseruat: ea si qua est, sit grammatica. Exempla horum omnium sunt, quo res fiat notior, ut singulares dicantur hæ, Socrates disputat, hic homo docet: uniuersales hæ, omnis homo docet, nemo docet, nemo non docet, quis nõ docet? Nam quũ dico nemo docet homo pro omnibus hoĩbus accipitur: non minus q̃ in hac, quisque docet. Sunt quædam enuntiationes, quæ quum faciem

habeant

Enũtiatio singularis

Particularis.

Vniuersalis.

Mistæ.

Singulares

Vniuersales.

Collectiuę habeant uniuersalitatis, ad aliud potius genus ex sensu referuntur: ut cuncti simul ore fremebant: quę collectiua dicitur, & non aliter est singularis, quàm si quis enuntiet, isti omnes simul. Est & aliud uniuersalitatis genus, quod appellari cõuenientiæ potest, id est eius, quod conuenit, expedit, par est, necessarium est, & huiusmodi: exempla huius sunt multa, ut apud M. Tullium, omnia tua causa uolo: omnia profecta sunt abs te in me: & in Exodo dicit Dominus Mosi, ostendam tibi omne bonum: tum in Euangelio, Spiritus sanctus docebit uos omnem ueritatem. Est etiam alia uniuersalitas reflexa, ut Aristoteles omnia diligenter scripsit, nempe quæ scripsit. Vergilius:

Vniuersalitatum genera.

" Ipsaque tellus
" Omnia liberius nullo poscente ferebat.

Scilicet quæ ferebat omnia: est & quædã imperfecta quum pro pluribus aut plerisque abutimur. Cicero pro Sextio: lætitiam paucorum luctum omnium. Particulares sunt aliquis homo disputat, non disputat. Nam quidam homo disputat, si quis uelit in singularibus reponere, cum hoc non admodum contendam. Infinitæ sunt quæ ex se nulla nota attributæ sunt alicui generi, homo disputat, Atheniẽses pugnant, Romani hanc urbem cõdiderunt: quę ex sensu transire uel ad uniuersales possunt, uirtus est bonum: uel ad singulares, homo adest, de aliquo prius locutus: uel ad particulares, Achiui hic occultãtur, homines habitant sub ęquinoctiali, dolus latet sub hoc uerbo. In quibus uero uniuersalitas & singularitas insunt, uel qua alia, mistæ nominãtur, utique ex se: nam aliis sic spectantibus uniuersales fiunt, aliis secus singulares, aut speciales: ut si quis dicat, Socrates semper deambulat in Academia: alius Socratem modo confiderabit, huic fiet certa, & dicet cur singulariter ais hoc de Socrate? & nõ item de Glauco, uel Hippia? alius illud semper, & respondebit uniuersaliter, istuc quidem ne dixeris, an nunquam sedet? ad eundem modum in his: hic homo possidet asinum, Socrates habet aliquot discipulos. Composita enuntiatio est plures simplices uel aliquo uinculo, uel per seipsas apte connexæ: ut fortuna & dominos facit insolentes, & seruos meticulosos. Interdum ratio coniunctionis in proprietate linguæ postulat alium modum à narratiuo,

Particulares.

Infinitæ.

Cõposita enũtiatio.

nec

nec tamen non continuo eſt coniuncta, ſiue cõpoſita. Nam in his ſola ſpectatur connexionis ratio: ut ſi equus haberet alas, uolaret: tu es adeo eruditus, ut Ariſtotelem ſuperes: nam indocti dicunt quod Ariſtotelem ſuperas: idem tamẽ quod nos, intelligunt, & nos, quod illi: ſed hoc noſtrum eſt ſecundum linguæ proprietatem. Multa etiam per indicatiuum Græci efferunt, quæ nos per ſubiunctiuum, & illi per infinitiuum, quæ nos per ſubiunctiuum, aut imperatiuum. Omnia coniunctionum genera, quæ à Grammaticis δυνάμεις earum nominãtur, his ſunt apta: coniunctiuæ, diſiunctiuæ, illatiuæ, aduerſatiuæ, approbatiuæ, & cauſales: quæ ex ludo ſunt literario. Tum quædam aduerbiorum formę, ut tẽporis, quũ, quando. Loci ubi. Similitudinis ita, adeo, ſicut. Cõparationis hoc, quo, quanto, tanto, tam, q̃, & in ablatiuis abſolutis, quæ ferè tempus ſignificãt: ſtulto regnante ſapiẽtes affliguntur: & per quàm, ut magis currit quàm deambulat. Adde his relatiuum quis: ſine copula ſunt apte applicita, bona ingenia pudor debilitat, mala cõfirmat audacia: optare quæ libeat, potes, conſequi quę libeat, non potes: pauperi deſunt multa, auaro omnia: quibus uenuſtatis gratia uinculum demitur. In his nõ aliter quàm in ſimplicibus, negatio in nodum incumbit, id eſt in copulam, non in partes: non &, non uel, nõ ſi, uel certè ſignificatur incumbere. Cicero poſt nodum tranſtulit primo de diuinatione, ſi non ſignificant, nullas dant uias: pro non ſignificant, nullas dant uias. Omittitur interdum conſequens per figuram Græcam, & potiſſimum Atticam: ut apud Thucydidem & alios: quod noſtri quoque ſunt imitati, ut Cicero in tertio de Oratore. Negatio & affirmatio pugnant inter ſe, ſed ex ratione quantitatis, ut uniuerſalitas cum uniuerſalitate, omnis homo legit, nullus homo legit: uel uniuerſalitas cũ particularitate aut ſingularitate, omnis homo legit, aliq̃s non legit, Socrates non legit: & ſingulares, Socrates diſputat, non diſputat. Et inter ſe miſtæ, Socrates ſemper diſputat, nunquam diſputat, aliquando non diſputat, nunc non diſputat. Quum ſingulares ſunt, aut quicquid in una erat uniuerſalitas, fit in altera particularitas, uel ſingularitas: aut econtrario, uocatur contradictio: & ſi has quoque contrarias appellat Cicero in libello de Fato: ſed nos aptius ad artem

Pugnę enũtiationum

Contradictio.

artem distinximus. Quum uero uniuersalitas in utraq; remanet, contrarietas, seu aduersitas. In compositis pronuntiatis affirmatio & negatio ad deuinctionem spectat, non ad uerba, unde censetur eis oppositio. Coniunctiuæ uniuersalitatem quandam uidentur præ se ferre, disiunctiuæ particularitatem: iustitia est uirtus, & fraus est scelus: non est uirtus iustitia, uel nulla fraus est scelus contradictoriæ: si remanet coniunctio &, fiunt aduersæ, ut iustitia est uirtus, & fraus scelus: non est uirtus iustitia, neq; ulla fraus est scelus. quæcunque ad rationem coniunctiuarum se applicant uniuersalitatem participant, quæ disiunctiuarum particularitatem. Regula est generalis in Latina lingua contradictiones in omni genere enuntiationum proprias ac germanas fieri præpositione negationis: aut si fuerit præposita, subtractione, modo hęrere possit commode. In Gręca & alijs tametsi ex proprietate sua repugnet lingua, sensu tamē idem fit.

Contrarietas.

Regula.

DE CENSVRA VERI ET FALSI.

CENSERE QVAE ENVNTIATIO uera sit, quæ falsa, id nullius est artis certę, sed uniuscuiusq; in sua materia, & in ijs quæ sunt uitæ cōmunis, uiri prudentis multū in negotijs, & usu rerū uersati, quiq; cōmunē sensum atq; intelligentiā acute animaduertit. Instrumētū tamē hic trademus, quo quisq; in sua arte, rebus tamē præcognitis, uerum & falsum in pronuntiatis inquirat. Vera pronūtiatio est, quæ enuntiat id, quod re ipsa ita est. Falsa quæ id, quod non ita est. Vera est, Deus est omnipotens, Adam fuit, Christus iudicabit homines, nō est quidē Adā, sed uerū est fuisse: & hæc, Adam fuit ita significat sicut est, nempe illū fuisse. Ad uerū & falsum multa consequunt, alia ex re, alia ex nobis. In re sunt immutabilia, in quibus necessaria & impossibilia, sicut in prioribus cōtingentia, solita, rara, crebra: possibilia fusa sunt per oīa, magis tamen uergunt ad mutabilia: q̃uis necessarium nō est simplex, ut nec possibile. Necessarium quod oportet fieri, ut necesse est esurientem comedere, & parēre legibus, uel quod fieri aliter nequit, siue immutabili rei essentia, siue ineuitabili aliqua ui, ut homini moriendum esse. Possibile est, quod legibus licet,

Enuntiatio uera.

Necessariū

Possibile.

cet, quod est commodum, quod concessum, permissum: potest etiã fieri, quicquid naturæ rei non repugnat. Ex uerbis aũt alia sunt certa, alia incerta, absurda, incredibilia, scita, ignorata, dubitata, & eiusmodi. Proposita enũtiatione uidendũ est nunquid sit ambigui, siue in uerbo pluriuoco, ut canis est animal: siue in cõnexione uocũ, ut aio te Aeacida Romanos uincere posse: hoc statim distinguendũ. q̊d nullius est artis, quemadmodũ de uero & falso dixi, sed cuiusq; in suis, uel prudẽtis in cõmunione uitę. Explicanda etiã ea, quę diximus implicita, ut iteȝ, contrà, & eiusmodi: curris? non. Tum uerũ falsumq; inquirendũ ex quantitate, ex qualitate, ex copula, & affectionibus. Prima formula. Oĩa quę sub uniuersalitate cõprehenduntur, uerã eam reddunt, si ei, quod enũtiatur, quomodo enũtiatur, congruãt: unum aliquid, si non congruat, sit falsa. *Si* quis ab uniuersalitate ad singularia rem deducat, descẽdere dicitur: sin à singularibus ad uniuersalitatẽ ascendere: hoc ad astruendã uniuersalitatem ualet, illud ad infirmandã. Videndũ, ut singularia uere sint illius uniuersalis, contemplandũ tempus, & moderationes, & coniunctæ sumantur coniunctiue. In ascensu et descensu uniuersalitatis omnia comprehendi est necesse ad uerum astruendum, aut putari aliqua generali clausula cõprehẽsa: utpote sic in cæteris, nec est reperire quidnam obstet, in contrarium non est obseruatum, aut quid simile: in descensu unum sufficit ad dissoluendum, tanto scilicet facilius destruere, quàm cõstruere, lædere, quàm iuuare: ut nõ sit magni uiri posse officere, sed prodesse. Est quum uno aut altero inducto, uniuersalitatẽ subijcimus, rati illa pro omnibus sufficere, quod exemplis agitur more Socratico: eaque dicitur ἐπαγωγή: ad nauem regendam non adhibetur nisi peritissimus, ad scholam, ad equum, ergo nec ad rempublicam administrandam asciscendus est nisi peritissimus. Id genus inductionis latentem habet uniuersalitatem, hoc modo: ad æquum, ad nauem, ad scholam, nec est inuenire in contrarium aliquid, ergo ad omnia, si ad omnia & ad rempublicam. Absurdum enim sit negare, quod ad hoc solum, quum ad alia omnia conueniat, præsertim quod de eo ipso est controuersia, ut tantummodo uideatur negasse temporis causa, non ueritatis.

Regulæ de uero. Prima.

ἐπαγωγή.

Quod

Quod si cui parum placet, sit sanè inductio non uniuersali
Secunda. tatis, sed similitudinis, & exemplorum. Secunda formula. Particularitatem una singularitas pro ea cõfirmat, omnes contra eam infirmant: & sicut in uniuersalitate usi sumus coniunctiua, quę naturã obtinet uniuersalitatis, sic in particulari utemur disiunctiua consimilis ingenij. Sed est animaduertendũ inueniri in particularitate acceptiões duas, hanc certam, illam incertam: certa est, quum sub nulla delitescit, nec ad aliam refertur, ut alicui uni certo possit congruere, quod est effatum: ut orator aliquis hęc scripsit. Incerta est, quum sub alio delitescit, nec de uno aliquo est sensus, nempe quum sub uniuersalitate significabatur claudi: ut ad singula illius uniuersalitatis referatur, non ad totam.
Suppositio cõfusa. hæc iunioribus suppositio confusa nuncupatur, quæ sic est Ciceroni exposita in libro quinto de finibus bonorum ac malorum: Quum dicimus omnibus animalibus extremum esse secundum naturam uiuere, non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omniũ artium rectè dici potest cõmune esse, ut in aliqua scientia uersentur, scientiam autem suam cuiusque artis esse: sic animalium commune secũdum naturam uiuere, sed naturas esse diuersas, ut aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis. Sic ille. Fit etiã incerta, ut hic panc est opus ad edendum: neque enim hoc aut illo, si modo opus esse id dicit, sine quo nequit fieri. Solus homo nouit religionem, non solus hic aut ille: sed hæc perinde est, ac si dicas, quicquid nouit religionẽ est homo, sicut in illa quisquis edit panem edit. Tum Romæ ac Spartæ consilium publicum est senatus: & in peruulgato exemplo, Parisijs & Romæ uenditur piper: quia piper & uniuersalitas quædam est, sicut piper utrobique. Hæc uero siue incerta, siue confusa, attingenda non est, quoad collatio illa uniuersalitatis in singularitatem, aut particularitatem sit resoluta.
Tertia. Tertia formula. Singulare unum probat suum commune particulare, non contrà: particulare inferius probat suum superius item particulare, sed retrorsus nõ idem ualet. Uniuersale superius probat singulare, & inferius tam particulare quàm uniuersale. Quantum ad copulam in pronun-
Tria tempora. tiato simplici attinet, Tria sunt tempora, præsens, præteritum,

tum, futurum, quę sunt naturę tempora & in hæc reducuntur artis tempora, siue Latinæ linguæ seu Græcæ. præteritum imperfectum significat non fuisse aliquid absolutum, quum aliud fieret, aut esset factum: præteritum plusquamperfectum significat fuisse absolutum. Sunt & duo futura perfectum, atque imperfectum, legam, legero. Sunt quædam tempora uel consuetudinis ac frequentię, uel conditionis, ut aliâs admonui: iste pingit, iste docet pueros huius urbis, iste ius dicit, Rosa est flos suauis odoris. Alia nō ad tempus quod præ se ostendunt referuntur, sed ad quod intelliguntur: ut si quis dicat, Cicero est infans, uerum ego mentior: quæque eiusdem temporis in uoce, diuersi in re esse docuimus: tum etiam Historici quum narrant, Scipio uincit Annibalem, Pompeius nascitur, Brugæ conduntur, intelligendum hoc tempore de quo scribo. Istis quoque adduntur limitationes, quæ idem efficiunt, ut hic bene pulsat fides, Iste semper garrit: in quo est uel frequentia, uel continuatio longi temporis. Possibile quatenus pro non repugnanti sumitur amplius est tribus temporibus, ut quicquid sit, erit, fuit, sit possibile: & quod nūquam erit, modo ne repugnet naturæ rei. Cogitabile, intelligibile, opinabile, & alia de quibus potest humanus animus cōminisci, etiam latiora sunt, quàm quæ fieri possunt: nam animus noster humanæ naturæ terminos excedit, unde apparet longinquiorem esse eius originem. Tempus præsens non eandem habet apud omnes latitudinem. Deo tota æternitas est præsens, & quo quis est propinquior illi naturæ, hoc eius animus capacior est tēporis. Aliæ res fluunt, aliæ manent: quę fluunt non aliter sunt, quàm quū fiunt: quæ uero manent, & fiunt paulatim, quum fiunt, nondum sunt. illę autem in quacunque sui parte sunt: hæ non nisi quum partes omnes habent absolutas, & coniūctas. Enuntiationes de futuro & de præterito interdum significant simpliciter aliquid fuisse in præterito tempore, aut futurum in uenturo: nonnunquam etiam ex loquendi ratione denotant iam non esse, aut nondum esse: ut fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens glo„
ria Dardanidum: & campos ubi Troia fuit. Et quod Cicero „
de occisis coniuratis dixit, fuerunt. In prioribus datur for- Regula.
mula, de futuro uera est enuntiatio, si aliquādo uerum erit

in præſenti, ſin aliter falſa. In poſterioribus nõ ſolum idem requiritur, ſed negatio etiam huius præſentis: tales ſolent eſſe de rebus fluxis, ut hæc hora fuit, ille annus erit: de quibus ſi ſint, ſolemus reſpondere, fuit uero? imò eſt: erit uero? imò eſt. quæ ſunt de præteritoplusquamperfecto, & imperfecto ad præſens reducuntur, cum collatione alterius temporis explicato & ſignato, quo ad exiſtẽtiam reducto, reducitur poſterius: quum ego ueni, tu legebas: in a tempore ueni, in a tẽpore legebas: nam in a uera erat tu legis, quum ueniebam tu legebas: in a ueniebam, in a legebas: quum ueniebam, tu legeras, in a ueniebam, & ante a legiſti. In narrationibus utimur crebro prȩteritiſimperfectis, propterea quòd omnia uelut in curſu quodã oſtendimus, & tanquam fierent nondum conſummata: quippe ad illud tempus referuntur, de quo uerba facimus. Futurum perfectum reducitur ad præteritum eius temporis, quod ſignatur, quum uenies, iam cœnauero, in a uenies: in eo iam hæc erit uera, ego ſum cœnatus: de poſſibili, ut ſi ponatur ineſſe, nihil ſequatur repugnans ei, cui eſt poſſibile, nempe Deo, naturæ, homini, & eiuſmodi: de intelligibili, humanam mentem ſic concipere. Sed prouidẽdum, ne in explicando tempore fallamur, ut quod cõfuſum eſt tempus, ante uniuerſalitatem diſſolutam explicetur. Omnes Cæſares fuerũt Romȩ: non enim ſic ad præſens reducetur, Omnes Cæſares ſunt Romæ: ſicut in hac, Augu ſtus & Veſpaſianus fuerũt boni principes: nam coniunctionem &, uniuerſalitatem quandam diximus comprehendere. eodem modo pluratiua quæ ꝓ & includunt: Catones fuerũt uiri ſapientes. Sunt in quibus uaria ſicut dixi includuntur tempora, quod eſt animaduertendum: nam quum ſic effamur, heri emi ædes meas, heri ſcribebam hoc opus, hic uictor aliquando erit uictus, duo ſunt tempora, præſens in eo hic uictor, aut certè anterius: futurum aut poſterius in illo erit: ita ergo redigetur, qui aliquando uicit nunc eſt uictus, ut quum futurum illud poſterius ſit præſens, iam præterierit illud prius. Eundem in modum quando enuntiamus, album poſſibile eſt eſſe nigrum, duo ſunt tempora: & iſte dux eſt ſapiẽtior Pyrrho, quàm Pyrrhus fuit: ex qua pendent hæc atque huius notȩ, Scipio fuit omnium, quos unquam Roma genuit, continentiſſi-

hentissimus imperator. Sic in aliis: de quibus cõmunis sensus nos docebit. Sunt quæ facilius censentur sine reductione, quàm reductæ: ut illę de præterito imperfecto, & plusquamperfecto, & futuro absoluto: tum etiam quum quid additur, iste aliquando studebat, bene pingebat, olim erit doctus, statim ueniet, diu fuit in magistratu: sed tamen ut reducantur spectandum tempus, quo quicque refertur: considerandum hoc ex iudicio cuiusque, ut statim ueniet. Sumamus dimidium horæ intra quod hæc sit uera, uenit, diu fuit consul: in toto hoc tempore est consul. Affectio necesse est apte hæreat affecto: nec est iam affectum expendẽdum simpliciter, sed sic habens: omnis minister tyranni est crudelis: ferè omnes sic uiuunt. Connotatiuum connotatiuo adiunctum abstracta coniungit, uel ipsa uel quæ ad ea pertinent, non connotatiua: bonus pictor, nõ bonus homo designatur, sed bonitas pingendi, si modo hærere possint, aut ex usu soleant: nam alioqui dissiliunt & aliò transeunt, ut sutor cocles. Sunt schemata, quæ efficiunt ut interim ad utrunque res pertineat, mœstus poeta, & qui mœstus est, & qui mœsta canit: orator inflatus, orator bene pastus, talis oratione, aut corpore: cæcidi prætorem, uel hunc hominẽ, uel præturæ dignitatem atque autoritatem: pictor uxorius, uel homo uxori deditus, aut qui semper uxorẽ pingit, aut qui omnes mulieres similes uxori suę, qualẽ nouimus quendam. In uerbis cognoscendi idem euenire, autor est Aristoteles, ut cognosco uenientem, cognosco consulẽ, uideo pontificem: est, quum cohærent, est quum non. Cæterum nos usum obseruamus, non facimus: nouit ne ille nostrum consulem? fieri potest, ut non coniungantur cognitio & consulatus, sicut uidisti pontificẽ. In compositis enuntiationibus intuendum in coniunctionem, in quam tota ueritas enuntiati cõpositi incumbit, aut contrà falsum: nam de simplicibus iam est dictum. Ad ueritatẽ coniunctionis & disiunctionis eadẽ sunt, quæ ad uniuersalitatẽ & particularitatẽ necessaria: cõiunctionis ueritas omnes partes exigit ueras, falso satis est unam esse falsam: quale est illud, quod apud Quintilianum mater inquit: manifestũ est de duobus nõ dixisse uerum, quos de altero constat esse mentitos. disiunctioni sufficit uera una, ad corroborãdum, ad debilitandũ

Appellatio.

De compositis.

Disiunctiua. uero omnes oportet esse falsas. Disiunctiua sensus communis sic ferè utitur, ut non putet se utrunque confirmare, quemadmodum ponit, sed alterum tantum ex dubitatione amborum: quem uideo aut frater meus est, aut præceptor: nemo sic loqueretur, si alterum sciret uerum esse, aut utrunq; : nisi fortè per iocum. Ideo Stoici, quos secutus est Cicero in Topicis, Ciceronem Latinorum cōsensus, aiunt in disiunctione plus uno uerum esse non posse: dicentis quidem ea est mens, nam quum medici sic præcipiunt, ad febrim proficere hanc herbam, aut illam, aut fomentum, aut pillulas, aut ecligma, aut potionem hanc, prosunt quidem omnia, sed nō sentiunt adhibenda esse omnia, nec simul aliqua: uerum ut dicentis ignorantia potest partes disiunctionis omnes falsas effieere, propterea quòd non omnia ita complectitur, ut nihil sit reliqui, sub quo uerum excludatur: sic etiam potest ueras partes facere, quod non ita distinguit, quin inter se in ueritate congruant, uel ex sua imperitia, uel quod interdum quoque omnia uult cōfirmare, sed separatim, & disiunctim. ita Stoici non ex re ipsa de ueritate disiunctionis statuerunt, sed ex quorundam loquentium sensu. Vergilius in secundo Aeneidos:

Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui,
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, uenturaq; desuper urbi,
Aut aliquis latet error.

Omnia in re erant: ut quum dicimus, hic lepus aut sibi timet, aut soboli: milites semper sunt aut de suis, aut de hostium periculis soliciti. Proculus iurisconsultus duo facit disiunctiuarum genera, nempe disiunctiuarū & subdisiunctiuarum: atque has rursus in species duas partitur, primū genus ponit quum necesse est unum uerum esse, alterū falsum: ut dies est, aut nox: secundum, quum potest esse utrunque falsum, non utrunque uerum: ut homo sedet, uel deambulat: tertium, quum utrunque uerum, non utrunque falsum: ut omne animal agit, aut patitur: quæ sunt in libro quinquagesimo pandectarum iuris Romani. Ad conditionalem exigitur, ut posita conditione ponatur id, quod ex conditione sequitur. Nam in hac, si uis uerum dicere, hoc uinum est generosum, perinde est, ac si quis enuntiet, si uis uerum

Conditionalis.

ſum dicere, fateberis hoc uinū eſſe generoſum, aut aliquid eiuſmodi. Ad rationalem, ut quod ſequitur, tanquam ex ratione uideatur inferri à propoſito. Cauſalis non eſt unius generis & ſimplex: ſiquidem & omnia genera cauſarū continet, & effectus, & ſigna, denique fuſa eſt per omnia genera argumentorum. Temporales ad tempus, Locales ad locum explicatum referunt. Relatiua ſunt duplicia aſtricta, & ſimplicia, ſiue in genere: aſtricta ſunt quę referunt antecedens cum eo, quod de illo eſt dictum: ut aliquis homo eſt mutus, qui nouit literas, nempe ille idem, qui eſt mutus. Relatiua in genere ſeu ſimpliciter, ad antecedens pertinent ſolutum non aſtrictum limitationibus. Romanus uincit, qui ſe ſolum putat gubernandi peritiſſimum: nō ille idem qui uincit, ſed Romani. Sunt quædam obiecta & dicta, quę naturam reſipiūt complexorum: fames & mora bilem ciunt: ceruiſia uel uinum inebriat: habes pecuniam & famem, pecuniam, uel famem. Sumuntur hæc uel complexe, uel ſeparate: aut ſic, cunctim & ſigillatim: ſigillatim, ut unumquodque ſeparatim & per ſe: crapula & meridiatio nocet ualetudini, hæc nocet, & illa nocet: quòd ſi numerus ſit pluralis, qui ad illos refertur in ſingularitatē cum illis diſſoluitur: mare & meretrix ſunt magnæ uoragines: eſt magna uorago, & eſt magna uorago. Si complexim, non reſoluuntur, ſed pro uno conuenit termino accipi, atque ita explorantur, an recte congruat obiectum cum dicto. Anima rationabilis, & caro unus eſt homo. Lac & piſces ſunt uenenum. Examinatur ueritas æquipollentia pronuntiatorū: omnis uniuerſalitas par eſt uniuerſalitati: omnis particularitas particularitati, certa certæ, incerta incertæ, quantumcunque conuertantur pronuntiata, modo ijdem maneant termini, eadem ſignificatio, & qualitas: itaque hęc recurrunt, nullum concretum ex elementis eſt immortale, nullum immortale eſt concretum ex elementis: aliqua uirtus eſt ſempiterna, aliquod ſempiternum eſt uirtus. Sunt aliæ æquiualentiæ peculiares linguis, ut in Latina plerunque duæ negationes affirmant, nunquam non, id eſt ſemper: nonnunquam, aliquando: quantum eſt hominum, pro omnibus. Sicut in rogando nónne pro etiam? num pro non: ſed hæc linguæ ſunt propria. Oppoſitione etiam exploratur

Rationalis. Cauſalis. Relatiua. Aequiualentia.

Lex. ueritas, ut cõtrarium contrario, album nigro. Lex est, contradictorias nec ueras esse posse, nec falsas. Nam si omne a est b, fieri non poterit ut aliquod a non sit b: & si fiat ut aliquod a non sit b, iam fieri non poterit ut omne a sit b: quũ hoc a non sit b. eodem modo necesse est Socratem esse uel non esse: & aliter esse usque eo est impossibile, ut nec humanus animus capacissimus capiat, & in fingendo satis liber possit fingere. Idcirco hæc lex est præcipua, & notissima in omnibus artibus, in disciplinis, & in tota uita. Estqúe fundamentum, & regula omnium.

Lex altera. Altera lex aduersas, seu cõtrarias falsas esse posse, nunq̃ ueras: nemo enim esse potest ubiq;, & nusquã: potest tamen nec ubique esse, nec nusquã.

PRIORIS, QVI EST DE CENSVRA VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

DE AR-

DE ARGVMENTATIONE LIBER POSTERIOR.

ARRGVMENTATIO EST CONNEXIO enuntiationum,ut prius ex posteriori sequi & quodã modo nasci uideatur, & cum eo quasi necessario cohęrere:homo aliquis disputat, ergo rationem exercet.Prius uocatur antecedens, ratio,argumẽtum,propositum: posterius,sequens,consequens,intentio,illatio,totum uero Ciceroni est,conclusio,uulgo consequentiam dicunt.Prius & posterius uoco nõ positione, sed sensu:id quod alterum inferre intelligitur,prius est: id quod infertur, posterius:sicut quum dico esse connexionem, ut prius ex posteriore sequatur,ad nos refero,non ad rem: neq; enim minus erit argumentatio etiamsi non consequatur,ut dies est,ergo aurora splendet:sed tamen connexio est, ut consequi existimetur,id est quum ita connectimus, ut uideamus uelle gigni,ac inferri. In hoc confectionis genere ea est conditio, ut argumẽti ueritas necessario intẽtionem reddat ueram, adhibebitur illa certissima regula de contradictoriis,ut cõtradictorium sequentis repugnet præcedenti: aut existant duo contradicentia simul uera uel falsa. Sed connexio hęc recte fit uel ex significatione uocum, uel ex structura pronuntiationum:illa si bona est,priuatim in se bona est,non perpetuo in simili:hæc uero altera,quę ex cõstructione nascitur,uniuersalis est, ubiq; idem ualet,dũmodo similis cõstructio siue cõpositio seruetur,id est similis sit nodus,& ratio colligandi:quod fit,ut sicut in una se habẽt inter se primum,secundum,& tertium,sic in altera.Si quis ita coniungat omne c possidet ab a, b est c, ergo & b possidetur ab a: similes sunt hæ, b est de numero c, b est unum ex c, ergo a possidet c & a habet c: non tamen si quis inferat,ergo c cõculcatur ab a:nihil enim habẽt cõmune possidere & conculcare. Cuiusmodi illud est apud Ciceronem: ii qui in morbo sunt, sani non sunt, omniũ insipiẽtium animi in morbo [Similis forma.]

ſunt, omnes inſipientes igitur inſaniunt: proba eſt concluſio, & generalis: quando non aliud ſunt inſipientium animi, quàm inſipiẽtes: nec inſanire, quàm ſanos non eſſe. itaque non recte occurreret, qui ſic cauillaretur: qui in morbo ſunt, ſani non ſunt: omnium ſapientum mancipia in morbo ſunt, omnes ſapientes igitur inſaniunt. Vniuerſales argumentationes tribus conſtant terminis, ut mox dicetur, inter ſe apte collatis. Priuatæ autem ſeu peculiares duobus, aut tribus, aut pluribus pronuntiatis, ſed non ita apte connexis. Et in particularibus ſunt quædã tẽporariæ, aliæ perpetuæ. Temporariæ, quod ſic uſu uenit illo tẽpore: ut puerum doceo, nam filium tuum doceo: hic ſuſcepit inimicitias cum Cæſare Octauiano, ergo morietur: ante conſtitutam monarchiam ita erat, poſtea non item. Sunt aliæ perpetuę uel conditione, uel cauſa, uel rationali copula coniunctæ. Conditionalium aliæ ſunt, in quibus ex conditione ſequitur aliud pro ſtatu præſenti rerum, non pro natura perpetua: ut ſi ueneris, colloquemur: ſi uis adferre pecuniam potes, inuenies me domi: ſi filius ueniſſet, ſalutaſſet patrẽ. Ex natura ſunt, quum quod inferri ſignificatur naturaliter ad alterũ denotatur ſequi, ac uelut naſci: in quibus pro ſi, poſſet poni ergo: ut ſi homo currit, animal currit: homo currit, ergo animal currit. iſtæ ſunt complexiones de quibus hic loquimur. Interdum rogatione ad urgendum, quod eſt oratorum, & poëtarum: ut apud Silium: Cur uni patriam ſi affligere fas eſt, uni ſit ſeruare nefas? Complexio hæc uel de rebus ſumit uires, uel de noſtra intelligendi ratione, quę nihilominus fundata eſt in rebus. Inter res ſunt, quæ alias uelut pariunt, ut cauſæ ex quibus aliæ ſimul ſunt cum effectis rebus, ueluti ſol & ſplendor: aliæ præcedunt, ut pater filium. Tum effecta ſine cauſis eſſe quædam nõ poſſunt, alia poſſunt: de quibus in prima philoſophia diſſeruimus. aliæ ſunt res quæ alias ſtatim ſubſequuntur, aut præcedunt: ut prognoſtica, quę etiam naſcuntur ex cauſis, & ordo rerum à natura ſtatutus. nonnulla non queunt, aut non debent, aut non ſolent eſſe ſine aliis, unde oriuntur coniecturę prudentum, quorum eſt ex iis quæ anteceſſerunt, de uẽturis dicere: in quibus ſunt exempla, & cõparationes. In his omnibus bonæ concluſiones componuntur ſeruata utriuſque rei natura,

Particulares argumentationes.

natura, ac ratione: ut ignis ardet, ergo fumus est: cœlum rubet uespere, cras ergo erit serenum: aurora est, ante horam erit dies. Sol lucet, dies est igitur. est homo, ergo habet caput, & cor, & uiuit. Catilina uir factiosus & nobilis propter egestatem sumpsit arma cõtra rempublicam, ergo & hic egenus nobilis, inquieti animi sumet. Nasica priuatus occidit Gracchũ seditiosum, decet ergo Ciceronẽ Consulẽ occidere Catilinam cõiuratorem. In ijs quæ mẽs nostra è rebus accipit, sunt signa rerum, nẽpe uoces, quę inter se collatę aut pares sunt, aut impares, aut oppositę: in quibus aduersæ, priuantes, negantes, collatæ, auersæ. In istis hoc modo inferimus par, & astruit par astructum, & tollit sublatum: est iustum, ergo æquum: non est iustum, nec æquum. Superius distributum asserit inferius assertum, & destruit destructum: nulla uirtus, ergo nec iustitia: omnis uirtus, omnis ergo iustitia. Inferius assertum ponit superius non distributum, sublatum tollit etiam nõ distributũ. homo ergo animal: nullus homo, ergo aliquod animal non. Quid si nullus sit homo? dicet aliquis, iam non est animal supra hominem qui nullus est: sicut homo superius nõ dicetur Troianis, quum nullus est Troianus: neque enim hic omnia cõijcimus in intelligentiam, sicuti quum de significando ageremus, sed ad res maxima ex parte. Hinc accipiunt uires conclusiones illæ, quæ à restricto exeunt ad laxius, ut à uoce affecta ad simplicem: est homo albus, ergo homo: est canis Socratis, ergo canis, nam moderatum angustius est soluto, nisi sit affectio ex earum ordine, quæ auertũt, aut tollunt: ut uita saxi, ergo uita: homo pictus, ergo homo: ferè omnia, ergo omnia. Sic à uerbo substantiuo cui aliquid additur, ad idem simplex uenitur: ut est miser, ergo est: quin etiam ab omni alio uerbo: nam est, omnia capit, pręter ea, quæ non tam in rerum natura esse intelliguntur, quàm in potestate, aut in animo & cogitatiõe nostra: ut significat, denotat: quod genus est illud Aristotelis, Homerus uiuit ut poëta: & Aristoteles dissentit à Platone. Philo Platonizat, & Plato Philonizat. Aliud est Chimęra, quàm Antichristus: ad mentem enim spectant hæc, non ad existentiã rerum. Relata uox in eo, quo refertur, & sublata tollit relatam, & posita ponit: pater est, ergo filius est: non est pa-

Vocum collatio.

ter,ergo nec filius.non tamen ſic, uideo patrem , & filium igitur:in eſſentia enim relata ſunt,non in uidendo . Sic uero recte,ſi lædo hunc confœderatum,lædo & illum alterũ: nam in hoc ſunt confœderati. Aduerſa,& auerſa,& priuãtia magis ſe tollũt poſita, quàm uel ponunt poſita,uel tollunt ſublata:eſt album,eſt uidens, eſt homo, non ergo nigrum,nec cæcum,nec equus. Non tamen ſi non eſt album, eſt nigrum:multa enim ſunt media. non eſt cæcus, uidens igitur : nam catulus ante nonum diem non eſt cæcus , ſed nec uidens.Lapis itidem neutrum eſt. Si tamen ſint pugnãtia abſque medio,ut ſanum,ęgrum, quod dicit Ariſtoteles, & in ſuppoſito iam apto , & congruente , alterum confirmatum interimit pugnans,ac uice uerſa:non eſt hic homo cæcus,uidens ergo:non æger,ſanus igitur. Ex iſtis complexionibus priores illę quæ de rebus omnino ſumuntur,nullius ſunt artis certæ,ſed cuiuſque in ſua:uidelicet de hac iudicabit medicus, acceſſio eſt febris, cor ergo palpitat plus iuſto:de hac nautæ,ludunt in ſicco fulicę,ergo inſtat tempeſtas.Iſtæ poſteriores magis ſunt dialectici , ſed ita , ut id inſtrumentum unuſquiſq; uſurpet in ſua arte , neque enim dialecticus de hac cognoſcet,triangulus omnis habet duos angulos rectis pares,ergo Iſoſcheles,niſi illam quoque cognoſcat , & Iſoſcheles eſt triangulus , quod docet geometria . Diſtinctæ ſunt hæ connexiones , & uaria acceperunt nomina,enthymemata,epicheremata,aſcenſus, deſcenſus, comparationes,exempla,epagogas,gradationem,ſoritas,

Enthymema. dileminata, Antiſtrephontes. Enthymema quid ſit,non ſatis conuenit:ſed inter plures conſtat eſſe imperfectum ſyllogiſmũ,id eſt oĩa argumentationũ genera quæ propoſuimus. Nã Rhetores quidã argumentationẽ ex cõtrarĳs uocauerũt,propterea ꝙ quę ex illis fieret eſſet acutiſſima :ita nomẽ cõmune ceſſit in ius uni⁹ tanq̃ ꝓprium: quẽadmodũ

Epicherema. Poëtã Græci Homerũ uocant,Latini Virg. ἐπιχείρημα aggreſſionẽ ſonat:nõ eſt gen⁹ argumẽtatiõis,ut uidet̃,ſed ad ordinẽ ꝑtinet,ut in acie primani:eſt eñ intẽtio, qua aggredimur propoſitũ themą.

Aſcenſus. Deſcenſus. Aſcẽſus eſt à ſingularibus ad uniuerſale,deſcẽſus cõtrà :ſed in priore cõiũctiue aſcẽdit̃ ad uniuerſale diſtributũ, diſiũctiue ad nõ diſtributũ:ſic etiã deſcendit̃:de quo antea memini.

Exemplũ. Excplũ eſt, quo aliquid per

ſimile

simile probatur. Scipio maluit exulare, quàm libertatem patrię imminuere: ergo idem est cuiuis bono faciẽdum. Nã illa quæ per negationem enuntiantur, similitudinis sunt, ille non fecit, tu facies? quasi tibi non est faciendum. Comparatio in quam frequẽs exemplum incurrit, fit in tertio. Marcellus nõ ademit uictis libertatem in bello, tu adimes in pace? aut à maiore, aut à minore, aut à pari: non feretis uos exiguas contumelias propter Christum, cuius gratia Martyres profuderũt sanguinem, & uitam? multi sola prudentia fulti affectiones suas habuerunt in sua potestate, nõ habebit uir sapientiæ affectator? Socrates philosophus iniurias dissimulauit, idem te decet facere philosophum. Epagoge siue inductio & ascensum, & exempla capit. Socrates est in ea multus, tum artes omnes sunt sic inuẽtę, ex singularibus experimentis, quæ sensus ostenderunt, collecta artis regula mentis artificio: & si non raro etiam singularia illa ad solum animum pertinent. Socrates ad aliquid probandũ multa similia cõferebat, ut quum in illis esset datũ, puderet nõ dare in eo, de quo agebatur, quum uersaretur illud in controuersia. Rodolphus Agricola ascensum enumerationem, ἐπαγωγὴν inductionẽ uocat: quia ex aliquot inducitur auditor ad credẽdum. Itaq; Epagoge est similiũ enumeratio partiũ, quæ per collationẽ eò peruenit, quò intendit. Gradatio quũ multa sic sumunt, ut ex primo inferatur secũdũ, ex secũdo tertiũ, atq; ita quocũq; alio numero: quod Diophãtus uult, mater uult, quod mater, Themistocles, popul⁹ Atheniẽsis, ergo qđ puer Diophãtus, & po. Atheniẽsis. Cicero. 1. de legibus: quibus ratio à natura data est, eisdẽ & recta ratio data est: ergo lex, quæ est recta ratio in iubẽdo, & uetãdo: si lex, ius quoq;: at omnibus ratio, ius igitur datũ est omnibus: cuius norma ex Aristotele deducitur in categorijs. Quãdo alterũ de altero prędicatur, ut de subiecto, quęcunq; de eo quod prędicatur dicuntur, omnia etiã de subiecto dicuntur: ut homo de homine hoc aut illo prędicat, animal uero de homine, ergo & de hoc homine: is enim & homo est, & animal est. Itaq; si duco genus à Cæsare, & ab Aenea: si ab hoc, & ab Anchisa: quoniã Cæsar ab Aenea Anchisæ filio. Item quicquid sequitur ad illationem bonæ conclusionis, sequitur etiam ad propositum eiusdem.

Cõparatio

Inductio.

Gradatio.

Coaceruatio. eiusdem. Coaceruatio est, quum addendo uel detrahendo cumulo nusquam sisto, sed probo nec confici unquam, nec destrui: ut de cauda equi apud Horatium, & de populo, & de aceruo tritici: quem si unum granum non efficit, quid duo? si nec duo, nec tria, nec in quantocunque numero. Græci soron uel soritas nominant. Dilemma. Dilemma est argumentum cornutum, in quo duobus propositis quodcunque eligas, capiere: si ducis formosam, habebis communem: sin deformem, molestiam: si diues erit, ferēda: si pauper, alenda. eiusmodi colligendi ratione uidetur significare Cicero Hortensium permultum uti consueuisse: nam in diuinatione aduersus Verrem sic inquit: Te uero Cæcili quemadmodum sit elusurus, quàm omni ratione iactaturus, uidere iã uideor: quoties ille tibi potestatem, optionemque facturus sit, ut eligas utrum uelis, factum esse, nec ne: uerum esse, an falsum: utrum dixeris, id cōtra te futurum. Antistrephon. Antistrephon quod à Cicerone nominatur conuersio, dissolutio est dilemmatis: si ducis formosam, habebis uoluptatem: at si deformem, nō communem: si diuitem, alet te: sin pauperem, nihil exprobrabit.

DE SYLLOGISMO.

Sequitur uera, & germana, & perfecta argumentatio, quæ à Græcis syllogismus dicitur, id est collectio, à Cicerone ratiocinatio, nos de nomine non erimus soliciti, ueteribus utemur uocabulis: ea nō solum in iis uerbis, & ea significatione efficax est, sed seposita omni significatione, & in aliis eadem facie ac forma, id est nodi ratione, & congruentia partium inter se: quemadmodum docuimus: ideo proprie ad dialecticum pertinet, & huius unius est artis. Diffiniatur autem nobis sic: ratiocinatio est collectio trium enuntiationum, in quibus tertia quæ inferri significatur, ex duarum connexione naturaliter elicitur: naturaliter dico, ut aliud nihil sit extrinsecus necessarium, sed natura sua ex eis nascatur sine supplemento intelligentiæ: nã qui eo indiget, perfectus syllogismus non est. uel sic: Syllogismus est comparatio duorum ad tertium, ex qua nascitur illorum duorũ habitus inter se, ut uel nectantur, uel dissoluantur. Ratio syllogismorum. Huius

hæc

hæc est in natura ratio: quoniam quæcunque uni tertio cõgruunt, inter se congruunt: & quæ inter se congruunt, eodem modo congruunt tertio: ut si Isoscheles sit par duobus angulis rectis, & schaleron sit item par duobus angulis rectis, Isoscheles & Scaleron pares sunt. Et contrà: non tamẽ consequitur, ut si tertio alicui non sunt apta, nec inter se sint: neq; enim Isoscheles & schaleron congruunt circulo, Ideo ex mere negatiuis nihil infertur. Et quæ una in parte congruunt illius tertij, non necesse est congruere inter se: ut Isoscheles & quadratum cõgruunt cum scaleronte, hoc in angulo recto, illud in acuto, nec tamen ullo modo congruunt inter se: ac ne si totum quidem, ut angulus acutus totus conuenit cum parte Isoscheli, & rectus cũ parte quadrati, illa tamen inter se sunt omnino diuersa: ideo nec aliquid efficitur, quum medium est in utraque particulare: de singularibus aliâs dicemus. Vidẽdum etiam ne quod in parte dictũ est prius, in toto cõcludatur: quocirca haud rite ex non distributo distributum colligitur. Sed quatenus quum unum congruit, alterum non congruit, illa duo non necesse est omnino uel congruere, uel non congruere, ideo ex negatiua & affirmatiua negatiua elicitur: ex uniuersalitate & particularitate particularitas: semper enĩ minus est ac deterius quod exprimitur. Tota uis syllogismorum in eo est sita, ut ex uniuersalitate inferatur uniuersalitas, uel particularitas, ex negatione negatio, ex affirmationibus affirmatio. Videndum ut integre sumatur medium, & quicquid in præmissis non est medium, nec pars medij, conferatur in intentionem nihil addendo, aut detrahẽdo, quod quidem sensum uariet, & seruata eadem significatione uerborum, ne fiat ęquiuocatio uel amphibologia. Ergo sumuntur hæc omnino congruere, & partim congruere: nam ex non congruere per se nihil efficitur. Quocirca sint in medio pro omnino congruere, omne: pro partim, aliquod: in utroque decem fiunt collationes seu connexiones quas cõbinationes nostri nominant: medium sit a, extrema b c. Medium ut mensura est duorum, ideo postquã perfunctum est metiẽdi munere, foris remanet: ratio & habitus quidam illorũ duorum cõsideratur, hoc enim quęrebatur per mensuram: quare in id quod efficere & compa-

rare

rare uolumus, medium non intrat. Terminus qui in prima sumitur cum medio dicitur maior terminus, qui in secũda minor: pronuntiationes ipsæ prima nominatur uulgo maior, minor altera: præmissæ ambæ. Capella primam assumptionem, alteram propositionem, tertiã illationẽ: in quo, sicut arbitror, commutatæ sunt uoces. Nam Cic. quem ille sequitur, cõtrà, item Quintilianus qui maiorẽ enuntiationem uocãt propositionẽ, minorẽ assumptionẽ: alij maius & minus assumptum, siue sumptiones. Tum directe concludere, ut maius extremũ dicat de minore: indirecte contrà. Capella directim inferre, ac reflexim. Explanemus hęc per exempla apte ad usum. Comparationes sunt istę: Si aliqua pars a capit totum b, & aliqua pars b capit totum c, c totũ capietur ab a: ut si tres trianguli pingantur, quorũ unus b sit maximus, & capiet alterum a, tertius sit minimus intra a, qui sit c: ita dicimus si omne b est a, & omne c est b, omne c est a. Adhibeatur regula, quam diximus esse canonem artium omnium, & uitæ totius: si manente proposito, illatũ infirmetur, duo contradicentia concedentur, uidelicet aliquod c non est a, & idem est a: nam si non omne c est a, sit sanè illud c, d: tum si omne c est b, etiam d erit b: & si omne b est a, etiam d erit a: alioqui non omne b erit a, nempe d: ita hoc d erit a: atqui idem ipsum nõ erit a. In ijs quæ concludunt directe ex contradictorio consequentis cum minore, infertur contradictorium assumptionis: hæc est uia ad facilius inueniendam rationem examinandæ bonæ connexionis. Verum capiamus, quo res fiat distinctior, & explanatior, non literas iam, sed uoces significãtes: omnis uirtus est bonum, iustitia omnis est uirtus, omnis igitur iustitia est bonum: nõ quin sine significatione res sit ex sola structura ualida, sed minus perturbatur ingenium in significantibus, q̃ in literis propter minutiã earum. Quòd si cõcluditur omnem iustitiam esse bonũ, inferetur etiã aliquã iustitiam esse bonam: scilicet ad omne sequitur aliquot: & si aliquã iustitiã esse bonam, etiam aliquod bonũ esse iustitiã: nã hic tantũ trãsponũtur uerba, sensus restat idem. Quocirca de ijs quæ adæquantur, aut se subsequuntur, rarius loquar: putabo enim dictum de alteris, ubi de alteris præcepero. Itaq; prima hęc forma uocetur à nobis, ut uulgo Barbara:

Directe cõcludere & indirecte.

bara: ne in eo, quod nihil refert, affectate uideamur discede Barbara.
re à trita & uulgari uia: in quo satis liquet ex uniuersalita
te confici uniuersalitatem, ex particularitate non nisi par-
ticularitatem: quoniã b quod erat particulare in ratione,
tale est in iudicio illationis. Licebit omnes formulas regu-
lare per normam illam, quã posuimus de congruẽtia duo-
rum ad tertium. Sed ut apertius & compendiosius prçcipia
mus, omittetur deinceps: satis fuerit de principio attigisse,
unusquisque per se examinet: nam hæc seorsum melius in-
telliguntur, quàm in tumultu. Secunda coniunctio: Si o-
mnis uirtus est bonum, & aliqua iustitia est uirtus, utiq; iu-
stitia aliqua est bona: nam detur oppositum, nulla iustitia
est bona: ergo neque hæc iustitia, quæ est uirtus. per assum
ptum ergo aliqua uirtus non est bona, & tamen omnis uir
tus est bona: hæc dicitur Darij: ex particularitatibus, colle Darij.
cta est particularitas, id est quæ in præcedentibus fuerant
particularitates, manent in consequente. Tertia, si nulla
uirtus est bonum, & omnis iustitia est uirtus, nulla uirtus
est bonum: detur diuersum, aliqua iustitia est bona, & ea-
dem est uirtus, aliqua ergo uirtus est bona: sit Celarent. Celarent.
Quarta, si nulla uirtus est bona, & aliqua iustitia est uir-
tus, aliqua iustitia non est bona: sumatur oppositum, o-
mnis iustitia est bonum: ergo hæc iustitia est bona, indico
illam, quæ per secundam est uirtus: ergo hæc uirtus est
bona, & tamen nulla uirtus est bona: sit Ferio. Quinta, si Ferio.
omnis uirtus est bonum, & aliqua iustitia non est uirtus,
nihil efficitur: collatio est ut uocant inutilis: quippe pro-
ceditur à non distributo ad distributum: bonum sit maius
uirtute, & iustitia æqualis, aut minor bono: omnis homo
est animal, aliqua substantia sensibilis non est animal: nisi
quis sic colligat, ergo aliqua substantia sensibilis, aliquod
animal non est: ut animal non distribuatur. Sed nemo
sic loquitur. Ideo Petrus Mantuanus, & alij sophistæ has
uocant de inconsueto modo loquendi. Sexta, omnis uir-
tus est bonũ, nulla iustitia est uirtus, non potest hæc na-
sci, nulla iustitia est uirtus, nec aliqua iustitia non est
uirtus: nam bonum quod non erat prius uniuersalitas, nũc
fit. Instaretur, si bonũ superius esset ad iustitiam: animal, la
pis, homo. Sed sic indirecte, aliquod bonum nõ est iustitia:
tunc

tunc omnia remanent, ut oportet. cedo repugnans, omne bonum est iustitia: hoc igitur bonum, quod etiam est uirtus, secundum priorem assumptionem: quare hæc iustitia est uirtus, quod est cõtrarium Secundæ. Fapesmo uocatur.

Fapesmo.

Iam ueniamus ad sextam, si omnis uirtus est bonum, & omnis uirtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: detur aliud nulla iustitia est bonum, ergo neque hæc iustitia: ostensa illa, quæ sit uirtus per minorem: itaque hæc uirtus nõ est bona, & tamen omnis uirtus est bona: uniuersalis non potest inferri, omnis iustitia est bonum. sumamus uirtutem minorem bono, & iustitiam maiorem bono: Sic omnis homo est animal, omnis homo est corpus: nec contrà: nam item contra sumam. Sit hæc Darapti. Septima, omnis uirtus est bonum, aliqua uirtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: repugnans enim est, nulla iustitia est bonum, ergo nec illa iustitia quæ est uirtus, iuxta secundam: quare nonnulla uirtus non est bona: & tamẽ omnis uirtus est bona. Sit Datisi.

Darapti.

Datisi.

Octaua, omnis uirtus est bonum, nulla uirtus est iustitia, ergo aliquod bonum nõ est iustitia: reducitur ad Fapesmo conuersione minoris, Nulla iustitia est uirtus: & tunc facile probatur ad regulam, ut factum est. ideo huic nomen ne imponamus, quandoquidem omnino pẽdet ex alio: si quis tamen nomen requirit, uocet sanè Fapello. Nona, omnis uirtus est bonum, aliqua uirtus non est iustitia, non producunt hanc, aliqua iustitia non est bona, si iustitia sit minor bono: omnis homo est animal, aliquis homo non est Hispanus, ergo Hispanus non est animal: à non distributo ad distributum concluditur. sed uel illa nascetur de inconsueto loquendi more, aliqua iustitia bona non est: uel hæc indirecte, bonum non est iustitia. nã si quis non acquiescit, transeat ad aduersum, omne bonum est iustitia, atqui uirtus omnis est bonum, quare omnis uirtus est iustitia: quod est cõtradictorium assumpti. sed accipit uires à Barbara, ideo etiam relinquatur: sit tamen, si quis uelit, Barboco. Decima, nulla uirtus est bonum, omnis uirtus est iustitia, non potest inferri uniuersaliter, nulla iustitia est bonum, si iustitia sit superior bono: nullus lapis est homo, omnis lapis est substantia, ergo nulla substantia est homo: sed sic, aliqua iustitia non est bonum: detur oppositum, omnis iustitia est

Fapello.

Barboco.

tia eſt bonum,ergo & illa iuſtitia,quæ eſt uirtus:itaque a- Felapton.
liqua uirtus eſt bonum, & nulla uirtus eſt bonum. Felaptō
dicitur. Vndecima, nulla uirtus eſt bonum, aliqua uirtus
eſt iuſtitia,aliqua iuſtitia non eſt bona:detur diuerſum,o-
mnis iuſtitia eſt bonum, ergo & hæc, oſtenſa illa quæ eſt
uirtus: & tamen nulla uirtus eſt bonum : dicitur Feriſon. Feriſon.
Duodecima, aliqua uirtus eſt bona, omnis uirtus eſt iuſti-
tia,ergo aliqua iuſtitia eſt bona:cedo oppoſitum,nulla iu-
ſtitia eſt bona, ergo nec illa, quæ eſt uirtus : quocirca ali-
qua uirtus non eſt bona, & tamen omnis uirtus eſt bona:
dicitur Diſamis. Tertiadecima,aliqua uirtus eſt bona,nul- Diſamis.
la uirtus eſt iuſtitia, non infert, aliqua iuſtitia non eſt bo
na:nam aſcenditur à non diſtributo ad diſtributum:fit a-
pertum, ſi uirtus ſit amplior quàm iuſtitia:aliquis lapis eſt
ſubſtantia,nullus lapis eſt animal: ſed ſic indirecte conclu
ditur,aliquod bonum non eſt iuſtitia : detur aliud, omne
bonum eſt iuſtitia, ergo & illud bonum quod eſt uirtus:
itaque uirtus eſt iuſtitia,& tamen nulla uirtus eſt iuſtitia:
uocetur Feriſco, nam ad Ferio pertinet,ſi quis aſſumptio Feriſco.
nem conuertat, & de maiore fiat minor. Quartadecima,
Aliqua uirtus eſt non bona,omnis uirtus eſt iuſtitia, ergo
aliqua iuſtitia non eſt bona:cōcedatur oppoſitum, omnis
iuſtitia eſt bonum,& omnis uirtus eſt iuſtitia, ergo omnis
iuſtitia eſt bonum : quod contradictorium propoſitionis Bocardo.
ex Barbara ſumit uires:ſed forma per ſe ſolet poni,Bocar-
do dicta. Quintadecima, omne bonum eſt uirtus, omnis
iuſtitia eſt uirtus,nihil efficitur ob medij particularitatem
in utraque. Decimaſexta, omne bonum eſt uirtus,nulla iu
ſtitia uirtus,nulla iuſtitia bonum: nam ponatur, aliqua iu
ſtitia eſt bonum,ergo aliquod bonum eſt iuſtitia : oſtendo
illud bonum,quod eſt uirtus,per priorē,ergo aliquod bo-
num eſt uirtus,quod eſt oppoſitum ſecundi aſſumpti:uoca Cameſtres
tur Cameſtres. Sextadecima,omne bonum eſt uirtus,aliqua
iuſtitia non eſt uirtus,aliqua iuſtitia non eſt bona: nā ſi o-
mnis iuſtitia eſt bonum,ergo & iſta iuſtitia,illā indico quę
non eſt uirtus:itaq; & hæc iuſtitia eſt bona,quę nō eſt uir-
tus,aliquod igitur bonum non eſt uirtus,quod eſt contra-
dictorium maioris:dicitur Baroco. Decimaſeptima,Nul- Baroco.
lum bonum eſt uirtus, omnis iuſtitia eſt uirtus, ergo nul-

la iustitia est bonum: nam si non acquiescis, sit ergo aliqua iustitia bona, & omnis iustitia est uirtus: sumo hanc iustitiam, quæ est bonum, eadem est uirtus, ergo aliqua uirtus est bona, quod est contradictorium propositionis: uocatur Cesare. Decimaoctaua, nullum bonum est uirtus, aliqua iustitia est uirtus, aliqua iustitia non est bona: repugnat intentioni, omnis iustitia est bonum: indico ergo illam iustitiam, quæ est uirtus, aliqua ergo uirtus est bona, quod est contradictorium assumpti prioris: Festino dicitur. Sunt aliæ collationes, quæ tantum ab iis quæ modo positę sunt, transmutatione sumptionum distant: ut quum dicimus, omnis uirtus est bonum, & omnis iustitia est uirtus, si dicatur, omnis iustitia est uirtus, & omnis iustitia est bonum. In istis eodem modo concludetur, quo in aliis, sed indirecte: ut apud illum, omne peccatum est actio, omnis actio uoluntaria, ergo omne peccatum uoluntarium: & apud Ciceronem, quod est bonum omne, laudabile est: quod laudabile est omne, honestum est, bonum igitur quod est, honestum est. Si quis tamen uelit directe concludere, hoc tantum deuitet, ne à particularitate ad uniuersalitatem transeat: omnis iustitia est uirtus, omnis uirtus est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia. Quapropter collectiones sunt septemdecim: quas licebit in tres ordines distribuere: ut quum medium in altera est obiectum, in altera dictum existat primus ordo: quum in utraque dictum, secundus: quum in utraque obiectum, tertius. In primo ordine sunt hæ formæ, ac uelut gradus, Barbara, Darii, Celarent, Ferio, Fapesmo. In secundo, Camestres, Baroco, Cesare, Festino. In tertio, Darapti, Datisi, Barboco, Felapton, Ferison, Disamis, Ferisco, Bocardo. Neque hic spectauimus quæ effata possent inferri, sed quæ sunt comparationes, quæ aliquid inferant. Reliquæ omnes siue collationes, siue combinationes aut sunt ex particularitatibus, aut ex negantiis, aut uniuersale ex particulari concludunt, aut detortam aliquam intentionem ad insuetum loquendi morem. Nec comparationes attigi, quæ non sunt in communi usu: omnis uirtus est omne bonum, iustitia est omnis uirtus: nihil sunt hæc, nisi ad hoc reducantur, omnis uirtus est iu-

Cesare.

Festino.

est iustitia: ut fiat secundi ordinis. & illa, omnis uirtus est omne bonum, par est huic, unaquæque uirtus est quodcunque bonum: nec à singulari differt, neque aliter potest esse uera: nam si duæ sint uirtutes, & duo bona, non potest ullo pacto uera esse. Cæterum formæ illæ primi ordinis efficacissimę sunt, propterea quòd paratam ostendunt refutationem, si quis non assentiatur, & maxime congruunt naturæ: uidemus enim rudes atque imperitos homines plurimum illis uti, & acquiescere: idcirco alios etiam ordines ad illum uolunt reduci posse, hoc est illos per hunc examinari, probaríq; : quod fit uel sumptis pronũtiatis paribus, seruatis eisdem terminis, uel minoribus, quæ à maioribus deducuntur conuersis uel commutatis propositis rationis, uel sumpto contradictorio illationis per aliquem illorum modorum, cum altera assumptionum inferre contradicentem enuntiationem alterius. Et unaquæque forma reducitur ad formam cum qua communem habet literam principalem sic, ut quam uocalem sequitur s, effati eius sumatur æquiualens: ubi p, sumatur quæ astrictior elicitur: ubi m, commutentur sumpta: ubi c, ad contradictorium deducitur: uelut Cesare, nullum animal est lapis, omne saxum est lapis, ergo nullum saxum animal: primæ æquipollens, quę idem retrorsum ualet, est hæc, nullus lapis est animal: fit in Celarent, nullus lapis est animal, omne saxum est lapis, ergo nullum saxũ animal. In Baroco sic, omnis homo est animal, aliquod cãdidum non est animal, ergo aliquod candidum nõ est homo. Sic, omnis homo est animal, omne candidũ est homo, ergo omne candidũ est animal, in Barbara. Ratio hoꝝ omnium est, ꝙ ad paria idem sequitur: ut quod ad bonum & iustitiam, idem ad iustitiam & bonũ: & quod ex minori exprimitur, multo facilius è maiori: tum à contradictorio illati recurritur ad contradictorium propositi tanquam coticula probæ collectionis. Et quod diximus de illis subiectis & dictis distributis, idem dicendum & sentiendum in omni particularitate, & uniuersalitate: ut, cuiusque docti libri sunt accurate perscripti, Budæus est unus è doctis, illius ergo libri bene & diligenter sunt perscripti: nullus superbus placet DEO, nonnulli hominum animi grati sunt DEO, aliqui ergo illorum non

Reductio.

Reductionũ ratio.

sunt superbi. Nullum æquum iudicem uideo, Morus est æquus iudex, illum igitur non uideo: ad eundem modum in cęteris. Si quis sumat semper, nunquam, aliquando etiã, aliquando nõ, omnia illa genera syllogismorum effinget, quæ prius: obseruabuntur, quæ modo diximus, ut omnia sint paria. Claymondus semper aliquid meditatur de literis, heri conuenisti Claymondum, ergo heri conuenisti aliquid meditantem de literis. Eodem modo ubi uniuersalitas intelligitur: uirtus est bonũ, iustitia est uirtus, ergo bona. Senec. Ebrio nemo committit secretum sermonem, atqui bono uiro committit, ergo bonus uir non est ebrius: in Felapton, nam & ebrius uniuersaliter capitur, & bonus uir. Quod de affectis quæritur possibile, impossibile, necessarium, per regulas est censendũ. Possibile particulare est, particularius quàm quodlibet tempus uerbi: impossibile uniuersale est negans: necessario uniuersale aiens: meminerimus, quid superius de uniuersalitate & particularitate admonuimus. Sunt quædam uerba, quæ inuoluta rationem syllogismi perturbant, euoluta autem sunt facillima. Tota uoluptas est in sensu, totus sensus in parte animæ brutali, tota ergo uoluptas in brutali animæ portione: nam illud totum significat quicquid est eius. Similiter nullum animal præter hominem est capax religionis, elephas non est homo, quum sit animal, ergo non est religionis capax: sic enim explicatur, nullum animal, quod non est homo, habet religionem, nullus elephas habet religionem: nam solus uniuersalitatem ad alterum extremum iacit: ut sit, omnes habentes religionem sunt homines, elephas non habet & cætera. Sunt qui ualent in certis uocibus, in alijs non: ut pauci homines sunt in hoc campo, exercitus non est pauci homines, ergo non est in hoc campo: nihil concludes, si dicas, albi homines sunt in hoc campo, æthiopes non sunt albi, ergo non sunt in hoc campo, in quo sint ipsi & Germani. Singularitas perinde est, ac si esset quædam uniuersalitas: ideóque in ea probos syllogismos contexueris, & quidem in tribus ordinibus. In primo ex aientibus: Ioannius legit, Gasparis filius est Ioannius, ergo Gasparis filius legit. Si maior sit negans: Socrates non disputat, Sophronisci filius est Socrates, ergo

Syllogismi in singularibus.

ergo non diſputat : non ualet in minore, Socrates eſt phi-
loſophus, Plato non eſt Socrates, ergo non eſt philoſo-
phus : nam arguitur à non diſtributo ad diſtributum: ni-
ſi dicatur, ut antea, aliquis philoſophus non eſt. In ſecun-
da ex affirmantibus : Orator eſt Cicero, philoſophus eſt
Cicero, orator ergo aliquis philoſophus eſt: ex negatiua,
aliquis Theologus non eſt Vergara, aliquis Theologus
eſt Vergara, non conficitur Theologum non eſſe Theo-
logum, ſed Theologum aliquem non nullum Theologum
non eſſe. Et ex minore negatiua ad eundem modum. In
tertio: Ariſtoteles eſt doctus, & idem eſt maritus, aliquis
igitur maritus doctus: & ex negatiuis: Socrates non fuit
auri cupidus, Socrates fuit philoſophus, aliquis ergo phi-
loſophus auri cupiditate caruit: at minore negatiua, So-
crates eſt homo, & non eſt Troianus, non ſequitur ali-
quem Troianum non eſſe hominem: ſed ſicut dictum eſt,
aliquem Troianum aliquem hominem non eſſe. Sunt qui- Syllogiſmi
dam ſyllogiſmi multiplices, qualis erat ille Socraticus: a- multiplices
micorum omnia ſunt communia, dij & homines boni ſunt
amici, deorum ſunt omnia, ergo & bonorum hominum:
gradationem quidam uocant: ego ut ſic non appellem,
facit, quòd non ſemper poſterius ſequitur ex priore. ſed eſt
geminus ſyllogiſmus, ad hunc modum: quorumcunque
amicorum omnia ſunt communia, dij & boni homines
ſunt amici, ergo eorum omnia communia: rurſum, quę-
cunque ſunt deorum, ſunt bonorum hominum, omnia
quæ ſunt, deorum ſunt, igitur & bonorum hominũ: ſi quis
uelit gradationẽ nominare, nihil impedio. Syllogiſmi qui
fiunt in comparatiuis & ſuperlatiuis habent peculiarem
quandam rationem: ut quiſquis animum excolit, melior
eſt eo, qui negligit, ſtudioſo ſapientiæ nihil eſt melius, &
eſt, animum ergo excolit: quod optimum eſt, deeſſe beato
non poteſt, ſapientia & uirtute nihil melius, his igitur uir
beatus non caret: & apud Ciceronem. 2. de legibus: Quum
omnia, quæ rationem habent, præſtent ijs, quę ſunt ratio-
nis expertia, nefasq́ ſit dicere ullam rem præſtare naturæ
omnium rerum, rationem ineſſe in ea confitendum eſt. In
relatiuis quæ referunt exacte, ſumẽdum eſt antecedens cũ
relatiuo, aliter nihil proficit concluſio: omnis homo qui ſe

summittit, extolletur, uir sapiens est homo qui se summittit, ergo extolletur: non tamen sic, uir sapiens est homo, ergo uir sapiens qui se summittit extolletur: nã in simili obijcitur, uir stultus ac deploratus est homo, ergo uir eiusmodi, qui se summittit, extolletur: quum nullus sit talis. In ijs quæ referunt genus, satis est sumere antecedens: ut omnis sophista est rixosus, qui & cauillatur, Lucianus est Sophista, ergo rixosus, qui & cauillatur. Similiter omnis iustitia & fortitudo, Cato uel Cicero pro simplicibus sunt: coniunctio naturæ est uniuersalitatis, ac proinde utrunq; necesse est esse uerum: quocirca ab illa ad utranque eius partem rite colligimus, non autem retroagimus. Obediendum est & Deo & homini in potestate, ergo homini in potestate. A negatione partis contradictorium totius concluditur: nulla est in dissidio respublica, ergo non & in dissidio est respublica, & magistratus auari recte administrant: quæ est disiunctio, à qua ad nullam partem ualet complexio, sed à parte ad illam. Similiter à disiunctiua, si quis tollat unam partem, ponet alteram: Theologus uel curat animum suum, uel alienum, non curat suum, ergo alienum: non reflectitur, nam potest utrunq; facere. Sed qui disiunctionis alteram partem ueram uolunt, alteram falsam, bene putant argui à positione unius partis ad sublationem alterius: uel sedet, uel edit, sedet, non ergo edit. Sic Cicero pro Cluentio: Vnum quidem certe nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Opianico esse corruptum. Si doceo non ab Habito, uinco ab Opianico. Si ostendo ab Opianico, purgo Habitum: nõ uidetur in genere bene colligi, nam potuit corrumpi ab utroq;: & si non in illis, certe in alijs: quemadmodum supra demõstraui, posse partes omnes disiunctionis ueræ ueras esse. Iam à cõditionali. Qui ponit conditionem, ponit sequens, qui tollit sequens, & cõditionem, nõ uice uersa. Si est uirtus, est bonum: est uirtus, ergo bonum: non est bonum, ergo nec uirtus. si est uirtus, non est bonum: est uirtus, ergo non bonum: est bonum, ergo non uirtus. si non est uirtus, est bonum: non est uirtus, ergo bonum: non est bonum, ergo uirtus. si non est uirtus, nec bonum: non est uirtus, ergo nec bonum: est bonum, ergo uir-

go uirtus. Hi quidem syllogismi, quæ est mēsura & regula, qua alias argumentationes censemus. Nā enthymema fiet uniuersaliter bonum, si ad eum reducatur. Sed enthymema est bifarium, aliud quod ex significationibus uerborū ualet, ut homo currit, ergo animal mouet: aliud quod quadantenus ex uerbis, ut quod habet aliquid in utroq; pronūtiato idem, obiectū uidelicet aut dictū: sicut Socrates uere philosophat, Socrates ergo cōtēnit opes & gloriā. Socrates nihil habet arrogātiæ, ergo philosoph⁹ aliquis nihil habet arrogantię: & hoc solum reducitur ad unū syllogismū: illud prius ad multa. quod fiet primum medij inuentione, proposito Themate quod uelis probare, aut improbare: ut homo est albus, non est homo albus. Videndum primum quid superius, quid inferius, quid oppositum, aut alienū ab ijs terminis, qui in argumentatione sunt positi: ut quū sumo homo & albū, homini superius est animal, corpus, substantia: inferius Troianus, Romanus: nihil est aduersum: auersa aut separata sunt ea omnia, quæ non sunt homo, puta leo, lapis, odor, sapor: albor, coloratum superius, hoc album inferius: candidum par, nigrum contrariū: separatū, uiride, lætitia, odor, sapor. Ad concludendum affirmanter aliquid, oportet id pro medio sumere, quod utriq; terminorum cōpetat. Ad concludēdum negāter, nō quod ab utroq; discrepet, neq; enim ex negantijs quicquam conficitur, sed quod uni conueniat, alteri non. Ad uniuersalem affirmatiuam medium oportet esse maius, aut par eo, quod distribuitur: minus eo quod non distribuitur: si utriq; sit æquale, omnia erunt in cōfecto æqualia: ut omne risibile est corpus: medium erit homo, uel animal, ad hūc modum: omne animal est corpus, omne risibile animal, itaque & corpus: colligitur solum in primo ordine, ideo in altera oportet distribui, tunc erit minus aut par. Ad particularem annuentem nihil impedit medium minus esse utroq;: omnis homo est animal, omnis homo est substātia, aliqua substantia est animal: hæc infert in primo & tertio ordine: in primo sic, omnis homo est substantia, aliquod animal est homo, ergo & substantia. Ad uniuersalem abnuentem medium uni nullo modo congruat, atq; in hoc incūbat negatio: altero erit mai⁹, aut par, & hoc affirmabitur: iustitia, uoluptas, bonū,

Reductio enthymematis.

Inuentio medij.

istud erit medium: nullum bonum est uoluptas, omnis iustitia est bonum, nulla ergo uoluptas bona: hæc infertur in primo & secundo ordine: ideo in uniuersali non distribuitur affirmatiua, tunc erit maius aut par: nam ea est assumptio. Ad particularem negātiæ ut medium ab eo, in quod incumbit negatio, tollatur, uel totum à toto, uel totum à parte, alteri congruat quomodocunque: fit in tribus ordinibus: si totum omnino à toto tollitur, fit in Ferio, Festino, Felapton, Feriso, Fapello: in quibus prior est uniuersalis abnuēs: si à parte fit in Baroco, & Bocardo, & Barboco, in quibus altera est particularis negantia. Proprius iam de enthymemate. In omni enthymemate, aut est maior cum illatione, aut minor cum illatione: hic deest maior, illic minor. Sermo cōmunis, & oratores, qui sermoni communi se accommodant, enthymematis ad persuadendum magis utuntur, quàm expressis ac perfectis syllogismis: & omittunt eam potissimum partem agrumentationis, quæ adeo est facilis ex se, & cuiuis exposita, ut sorderet si expli caretur, ac generaret fastidium, tanquam diffideret auditori, qui dicit: eodem modo in epagogis duo aut tria exēpla pro omnibus putant sufficere. Solent reduci enthymemata ad primum aut tertium ordinem: ad secundum uero perraro. quum obiectum est idem, non potest reduci ad tertium ordinem: nam medium ingrederetur confectionem, reducitur ad primum, si dictum est idem, potest ad utranque: nam si eius quod illi additur pro supplemento, obiectum congruit obiecto, existit in tertio: si obiectum dicto, in primo: quando dictum dicto, in secundo. Quando uero desit propositio, quando assumptio, hoc est eius cognoscere, qui uiderit, quid desideretur ad perfectam probationem. Reliqua enthymemata, quæ nihil habent commune, ad plures syllogismos reducuntur: homo currit, ergo animal mouetur: infertur hæc sic, homo currit, omnis homo est animal, ergo animal currit: tum sic, animal currit, quicquid currit mouetur, ergo animal mouetur. Ad explorationem siue syllogismi, siue cuiuscunque consecutionis nulla est certior coticula, quàm, ut sæpe admonuimus, contradictorium intentionis repugnare uel toti rationi, uel cum una parte eius repugnare alteri, &

ri, & rem deduci ad concessionem duarum contradictoriarum: qua examinatione nulla est euidẽtior in natura. Hinc sequitur hoc dogma: Consequens semper meliore est conditione quàm antecedens, aut certè pari. Nam si quid boni habet ratio, intentioni cõmunicat, non contrà. Si quid uero habet incommodi consequens, in argumentum refundit: semper liquidius est, & purius, quod exprimitur. Si propositum uerum, & intentio: si propositum necessarium, & intentio: alioqui poterit dari uerum antecedens illati falsi: si possibile est antecedens, & quod conficitur: si quid congruit cum sumptione, & cum intentione, non econtrario: quippe antecedens potest esse falsum, consequente uero: ut studia sunt bona, ergo ab omnibus expetuntur. Si quid sequitur ad illationem, sequitur ad præcedens: nam quod ad posterius, & ad prius, unde posterius: quum semper prius sit potentius, quippe ex his omnis homo est albus, & omne rationabile est homo, sequitur hæc, aliquod rationabile est album: ad quam nõ sequitur omne rationabile est album, quod tamen ex prioribus nascitur. Si quid repugnat sequẽti, & præcedenti: non uero inuicem: quandoquidem cum antecedente illo priori pugnat hæc, aliquod rationabile non est album: non tamen cum intentione consequenti. Similiter in nobis ex rebus, si argumentum est scitum, est intellectum, est concedendum, & illatio: quum hæc neganda aut dubitanda, & ratio. Nam in hac collectione, omnem binarium scis esse parem, ergo & hũc, quem tego ueste: deest minor, & hic est binarius. Quòd si quis de consequente probæ conclusionis incipiat ambigere, ea dubitatio ad antecedens se porrigit, de quo fortasse nihil prius ambigebat: ut quæ duo sunt in tertio paria, sunt ipsa inter se paria: a & b sunt paria c, ergo & ipsa inter se, quum c indeprehensibili discrimine excedit a, & exceditur à b: b uero perceptibili ipsum a. propositionem putat se scire, assumptionem credit se oculis cernere, in confecto intelligit se captum: refert pedem, & recurrit ad priora, ut fraudem inuestiget. Restant captiones pseudomenorum, quæ à recentioribus reflexa nominantur, propterea quòd de se loquantur, & in seipsas reflectant ueritatem aut mendaciũ, sed hoc crebrius: ideo à Græcis dicta sunt ψευδόμενα: ut hæc enuntiatio est *De reflexis & insolubilibus.*

falsa, demonstrata ipsa eadem: omnis uniuersalis significat aliter esse quàm est, Epimenides dicit omnes Cretēses esse mēdaces, & ipse est Cretensis, ergo & ipse mendax, si mendax, ergo non ei credendum: & dicit Cretenses esse mendaces, ergo non credēdum: sunt igitur ueraces, & illis credendum: at hic Cretensis, ergo ei credendum. quale est quod Psalmista inquit: Ego dixi in excessu meo, omnis homo mēdax. Apud Lactātium quidam admonitus est per quietem, ne haberet fidem somnijs: quæro habebit ne illi fidem, an non? si credit illi, credit somnijs: si non credit somnijs, credit illi. Et crocodilinæ: utrum reddam tibi filium, an non reddam? dic uerum, alioqui non recipies: si dicis redditurꝫ, retinebo, quia es mentitus: si non redditurum, retinebo, ut sit uerum: nam si redderem, esset falsum, & ita essem nihilo minus retenturus. De Protagora Sophista Abderitano, & Euathlo eius discipulo, notum est illud de pacta mercede, quod Aulus Gellius refert. Idē Protagoras dicebat, omnes omnium opiniones esse ueras, Socrates Platonicus refellit eum sic, at multi opinantur hoc esse falsum, ergo ita est: falsum ergo opiniones omnes esse ueras. Idem Socrates dicebat se nihil scire, & hoc erat aliquid, nō ergo nihil sciebat. Pseudomenorum meminit Marcus Cicero quarto Academicarum quæstionum, & in libello de Fato: à quibus dicit uehementer fuisse Stoicos perturbatos, qui ea inexplicabilia nominarunt, aculeos & tortuosum genus disputandi: quæ colligauit magis Chrysippꝰ, quàm dissoluit: ita ut hęc à regula illa exceperint, omne effatum uerum esse aut falsum: idcirco etiam & à nostris hominibus insolubilia nominantur. Sed harum omnium quæstionum una est profligatio: quoniam uerba, sicut instrumenta alijs rebus accommodantur, non sibi: neque enim cultellus sibi scindēdo est repertus, aut malleus sibi tundēdo, sed alijs rebus: sic in uerbis semper alia sunt censenda, per id quod dicitur, nō idem ipsum. nisi fortè in quibusdam iocosis, & puerilibus: ut hęc scripta sunt minio: nam serio quum loquimur hæc scripsi tibi ad Calēdas Octobres de superioribus significatur, aut sequentibus, non de eo ipso: ut sæpe Cicero ad Atticum, & alibi: Hæc habui de amicitia, quæ dicerem.

Hæc tibi dictabam templum post putre Vacunæ.

Similiter

Similiter quum dicimus, omnis homo mēdax, aliÿ omnes, & ego, sed non in hoc. Iam minime credendum somniÿs, aliÿs utiq; omnes Cretenses mendaces præter illum, & ille, sed non in eo ipso, quod dicit. Quum uicero primam litem reddam tibi mercedem, sed non de hac ista re. Crocodilinę interrogationi nihil potest responderi: proponat alia, quæ in se non retorqueantur: nam ad illam nihil potest aliter uerius dicere, aut aptius, quàm se nescire: aut aliquid argutum & ridiculum. Tum omnes omnium opinionum esse ueras aliÿs de rebus. Quidam dixerunt se nihil scire, ne hoc quidem metu argumenti illius. Atqui nec Socrates ignorabat se esse, & hanc Xantippem esse uxorem suam, & hunc esse Platonem discipulum suum: cæterum ad perfectam quandam sciētiam dictum illius pertinebat. Quidam minime necessariam exceptionem addiderunt: Socrates nihil sciebat præter id unū: ut Varro in Academicis quæstionibus Ciceronis.

(*)

POSTERIORIS, QVI EST DE CENSVRA VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE INSTRVmento probabilitatis Liber.

MENS HVMANA, QVAE EST FAcultas ueri cognoscendi, naturalem quandam habet cognationem atque amicitiam cum ueris illis primis, & tanquam seminibus, unde reliqua uera nascuntur, quæ anticipationes atque informationes nominantur, à Græcis κατάληψις: Hinc Platonis est orta opinio recordari nos, non addiscere: & animas hominum magnarum multarumq; rerum habuisse cognitionem, priusquam in corpus mergerentur: sed profecto non magis, quàm habent oculi notitias colorum, priusquam ex matris utero in hanc lucẽ prodeãt: potestas ea est ad ista, nõ actus. Ex principibus illis ueris, paulatim alia uera colligit, sicut ex seminibus stirpes crescunt. Sed nouitas omnis admirationem parit, quæ postquã aliquandiu in ea substitit mentis acies, stimulat ad quærendum, atq; inuestigandum. Ea prouincia iudicio mandatur: unde assensio sequitur eius, quod iudicatum est uerum, & quasi accessio: dissensio autẽ & auersatio ab eo, quod falsum. est medium quiddam, quum neutrum horum agit: quod contigit uel ambiguitate distracto iudicio argumentorum momentis in uarias partes, qui est motus & nutatio iudicij: uel quiescẽte iudicio, quum à quo impellatur, non habet: & assensio unius, est oppositi dissensio, ac uice uersa. Assentitur simpliciter, hoc est, hoc non est: assentitur, sed pedetentim, & caute, nonnihil addubitans, arbitror, opinor, credo: quum animus, quò argumentum impulit, ita adhærescit, ut tamen securus non sit, & fieri aliter posse putet: infirmius etiamnũ adhæret, quũ illa exeũt, suspicor, coniecto, ni fallor, uidetur: & per negationem, nõ credo, non arbitror, non suspicor, non memini. Assentitur firme, & secure & omni semoto dubio, quum dicit, scio, cõpertum, exploratum habeo. Aut per negationem, nempe assensum firmum contrarij: res est impossibilis, incredibilis, fa-

Assensuũ differẽtiæ

lis, fabula, commẽtum: quis credat? tu id credis? quæ interdum habent dubitationem, & admirationem magis quàm assensum contrarij confirmatum. Ironia pro dissensione est, sanctus & diligens prætor Verres: homo infans & stultus Cicero. Ex admiratione nascit quærendi cupiditas: in qua primus aggressus uocat quæstio, qua uolumus scutari de essentia aut inhærente alicuius rei, siue foras exeat ad alium, siue intra seipsum subsistat, qui quçrit. Quçstionum aliç simplex quoddam responsum postulant affirmationis aut negationis sine argumẽto: ut, Dic mihi Dameta cuium pecus? quæ interrogationes nominantur: aliæ rationem & argumentum requirũt, aut certè fusiorem explicationem, quæ proprie quçstiones. Grçci ἐρώτημα interrogationem, πύσμα quæstionem dicunt: quàmuis hæc interdum in linguis confunduntur. Rogat quisque uel de re, quid sit, aut cuiusmodi, quemadmodum affecta, quæ sunt infinita: nisi quis fortè redigere ad ea loca argumentorum uelit, de quibus statim loquemur: ut totidem ex rebus quæstio existat, ex quot argumenta, per quç satisfit quçstioni. Rogat item de assensu aliorum: quid tu sentis? quid populus? quid senatus, quid Aristoteles aut Cicero? Interdum seipsum. ego ne id credam? mane: expendamus acrius. Tum uenit ad inquisitionem eorũ, per quæ uel probando uel improbando acquiescat: cuius hæc est uia: Mens nostra in extrema rerum facie sensuum cognitionem, atq; arbitrium uelut ducem sequitur, sed quem ipsa interdũ deflexum de uia iudicio suo reuocat: tum ex ijs, quæ à sensibus didicit, attollit se altius ac penitius se condit in rerum intima: aliaq; assequitur, & eruit occulta atq; abstrusa: sic tamen ut aditus ad incognita, sint prius cognita: ad incerta uero sint certa: credibilia quoque ac uerisimilia ad ea de quibus ambigit. Necesse est enim ut in assensu gradus attollat gradum, & sequentium adminiculum sint, quæ præcessere. Neque fieri potest ut in cursu ad metam perueniat, qui medium prius non attigit: nec in tenebris spectari quid potest, nisi lucem admoueris: ita neque dubia & tenebris obscurata cerni unquam poterunt, si non lux aliqua affulgeat ex ijs, quæ nos uelut spectata iam habemus ac certa. Eundem ad modum in mensuris, in ponderibus res ipsa nos docet, ut quæ sunt iam nobis comper-

Quæstio.

comperta & explorata, quæ probabilia & uerisimilia reddant ea, quibus pro censura admouerentur talia, siue quòd consentanea sibi sint, siue quòd diffideant. Incredibile memoratu est, quot, et quàm uarias ad ueri inuestigationem rationes humanum ingenium ineat, ac tentet, haud aliter quàm qui rem magnopere abditam in tenebris inquirunt. Confirmant dubia ita esse aut non esse duorum modorum altero, aut quia aliquid sit, aut quia non sit: ut, an charus quis Deo? charus, quia pacis & concordiæ amicus, & quia fluxas res non amat: non charus, nam concordiam habet inuisam, & amat immodice suum corpus. Ergo est argumentum id, quod iam creditum ad fidem rei nondum creditæ sumitur. Ordo uero eorum, quæ creduntur hic est: Primam fidem arbitramur esse sensuum, hanc uulgus certissimam esse ducit, nec falli se ab illa posse: unde sunt illa, & uocem his auribus hausi: ego hisce oculis uidi. Et Dominus in Euãgelio, quæ uidimus, inquit, testamur: apud Plautum quidam pluris facit oculatum testem unum, quàm auritos decem. sed falli nonnunquam oculorum obtutum & aliorum sensuum aciem res est quotidiana, uitio suo, aut medij, aut obiecti, aut communis sensus, qui nisi aduertat, nihil percipietur recte. Ideo in antiquis Romæ testimonijs illud semper etiam rebus manifestissimis addebatur, ut credo. Verum hęc causa non erat, cur Academia in totum abrogaret fidem sensibus: quasi nihil recte possit deinceps agere, qui semel egerit praue. Sed quod uno tempore erratum est à sensibus, alio corrigitur: quod ab uno homine, sarcitur ab alio. Sunt paucula quædam in quibus necessario sensus labuntur, non culpa sua, sed rerum: his subuenit mens, cuius est certius iudicium atque exactius, quæq; deprehenso semel sensuum errore, certius deinceps iudicat. Secundus fidei locus est, quod suus cuiq; affectus suasit: qui quandiu dominatur animo, omnia sui iuris facit, & quamlibet falsa exploratissima creduntur: nam acumen ingenij & acrimoniam iudicij nebula quadam obducit, ne quid ualeat inspicere nisi per eam ipsam. Interdum quoq; tanta est cæcitas, ut qui perturbationibus tenentur, uidere se uel audire negent, quæ uident, atque audiunt: quandoque reuera alienato mentis iudicio sensibus defungi non queunt: aliâs ob-

Argumentum.

Ordo credibilium.

stinatione quadam non ferunt affectioni quicquam obsistere: Hinc amāti pulchra omnia, etiam deformissima, & in odio atque inuidētia nihil satis bene. Quanquam sunt in affectu proni quidam ad desperationem, ij nihil credūt, quod quidem optent euenisse: alij spem habēt cum uoto ad credulitatem propensiores, ad hos etiam quæ uana esse non ignorantur, tamen si affectum moueant, nonnihil impetrāt fidei, ut fabulæ quæ delectationem afferunt: ita enim iudicij uim uoluptas occupat, ut nihil sinat agere, nec expēdere, cuiusmodi sint, quæ dicantur uacet: quippe antecessit affectio censuram, & exclusit. Dehinc sunt argumentorum, & rationis uires. Tum autoritas dicentis: sed in ijs non omnes ad eundem sese modum habent: sunt qui omnia argumentis tribuant, non tam necessarijs, quàm uerisimilibus: alij necessaria requirunt, hi sunt, qui plurimum ingenio suo fidunt. Nam apud eos qui non tam sibi placēt, maluntque alienum dictum sequi, quam suum ipsorum, maximi pōderis est autoritas: sed autoritates tamē non oēs æqui sunt momēti, de quibus erit peculiaris dicendi locus. At si quid est alicui persuadendum, id cui ille assentitur, ex probabiliū est numero: & uti Quintilianus ait, si quid inter utranque partem conuenit, & cuicunque nō contradicit aduersarius. Hoc in opere omissis alijs fidei generibus ac formis, de argumentis atque autoritate differendum est nobis. Nam sensus à natura sunt, qui non docentur: eos homines & cæteræ animantes communiter possident ex beneficio naturæ. Affectus rapiuntur impetu, antequam rationem audiant: quibus de causis excitentur, aut residant, non est instituti huius dicere, sed de anima. Ergo quicunque obscuras atque incertas res ex certioribus & clarioribus inuestigant, eisdem argumentorum instrumentis, ac uelut armis in diuersissimo materiarum genere utuntur. Quippe & iuriscōsultus, & medicus, & geometres, & rhetor aliquid in sua peritia atque arte quæsiturus, essentiam scrutatur, inhærentia, causas, effecta: ut eodem penicillo & in tabula pictor Cęsarem pingit, & in crusta Alexandrum, & in linteo bouem, & in charta piscē. Hęc omnia magnis quidē atque exercitatis usu & prudentia ingenijs in promptu sunt: artis uice est illis acumen & celeritas mentis: uerum tardioribus fuit consulendum, ipsis quoque

Probabile

felicissi-

felicissimis subeũt sæpenumero obliuiones, aut difficultates in rebus maxime necessariis, ut sunt humana omnia infirma: optimum factu est uisum eam ipsam inquirendi rationem, & colligendi probabilia, quam omnes communiter usurparent, obseruare, annotare, in præcepta redigere, & artem conficere, quam de inueniendo nominarunt. Ne quoties aliquid esset uestigandum, peregrinandum haberet ingenium humanum mole corporis uelut tricis retardatum per tantam immensitatem naturę: & obtuso illi res essent densæ penetrandæ, & obscuræ perscrutandæ in tenebris. Ergo digesta sunt singula, et tanquã in domunculas et
Loci. sedes redacta quos locos dixerunt apposito nomine, quódque Aristoteli placuit inuentori, si Ciceroni credimus, facultatis huius. Est enim locus nomen instrumenti, quo rationem probabilem rimamur: sunt horum nomina tanq̃ lemmata nartheciorum apud pharmacopolas & unguentarios, quîs illi admonentur, quid in quoq; insit narthecio aut capsula: ne omnia euoluere sit necesse, quũ uno aliquo est opus. Verum illud initio statim ignorari non oportet confusam hoc tempore & permistam quandam instrumentorum syluam à nobis tradi: quorum examinatio & iudicium, quid unumquodque operi conducat, & quantum, alterius sit cõtemplationis: ut sciat quisque, quantum in prę sentia à nobis expectaturus sit: ne fortè maiora aut plura animo præsumens, quàm quod dabitur, satisfactum sibi nõ esse indignetur sua magis culpa quàm nostra. Quæcunq; ergo res in dubitationem uenerit, eam oportet penitus inspici interne, externe, sursum, deorsum, ante, retro, cogitatione & mente omnia perlustrare: ut uerum istud, ad iudicium utiq; nostrum tam multis coopertum & occultatum inuolucris, detegatur, atque in apertum se proferat: nam quum obiecto dictum additur, nisi quæ utrobique latent, expromantur ac conferantur mutuo, non facile utiq; scietur, quemadmodum illa inter se cõgruant. Quocirca multum ars hæc à prima philosophia adiuuat. Spectanda sunt illa etiam quæ de diffiniendo & diuidendo disseruimus: ea enim hunc in modum habent: pro loco est rei essentia, hinc inhęrentia, tum actiones, passiones, causæ ipsius, & ea quorum illa ipsa est causa, quæ rem illam capiunt, siue in qui-
bus

bus est & ea quæ res ipsa capit, quæ ad ipsam referunt, quæ ante eam sunt, quę post addita, attributa, quę humanis ingenijs excogitata, & in argumentum sunt assumpta. Essentiam rei patefaciunt, & explicant diffinitiones: in quibus hæc insunt omnia, genera, species, differentiæ, seu propria. Tum ea quibus quęque res constituitur, et coagmentatur. Superius illud quod est generis uice essentiam inferioris utcunque demonstrat, in quo non tam est sumendum exactum illud genus, q̃ superius quiddam, ut de diffinitione diximus, ꝓ esse superius est ad omnia, coque Cicero primo Tusculanarum Quęstionum probat mortuos nõ esse miseros, quia non sint. Athenienses iuuenes gymnasijs se exercent: nam id est Græcis omnibus cõmune. Sic ostendit Cicero, si acta Cæsaris confirmentur, potissimum leges Cæsaris debere defendi ac confirmari: quoniam nihil est magis in actis, quàm leges. quære inquit, acta Gracchi, leges Semproniæ proferentur: quære Syllæ, Cornelię: ita enim leges sunt inter acta, ut homines inter animalia: et recurritur ab inferiore ad superius, hoc est ab indiuiduo ad formam, ab hac ad genus. Qui potes malum negare, quem mendacem uides? & quem tu bonum uocas, nõ uideo quem locũ probitatis teneat. Ex proprietate & differẽtia. Nihil magis est hominis quàm iudicium, moderatio, consilium, ingenium, peritia, disciplina, quum sit animal rationabile, & disciplinæ capax: quid minus est eius, quàm furor, præcipitatio consilij, affectu rapi, rationi nõ obtemperare, præcipitem ruere in quodcunque animo fuerit collibitum? Mitio Terentij arguit se patrem esse, Demeam nõ esse, quòd hoc patrium sit potius consuefacere filium sua sponte recte facere, quàm alieno metu: Hoc pater, inquit, et dominus interest: hoc qui nequit, fateatur se nescire imperare liberis. At res ex partibus suis cõstant: nec aliud est pars, quàm ex quo cum alio uel alijs quicquam construitur: quarum alię sunt essentiales & simplices, ut materies & effectio: Alię compositæ, ut quæ ad quantitatem uidentur referri. Ex materie deprehenderunt physici animantes omnes mortales esse: propterea quòd hæc instabilis esset & fluxa, facileq; mutationibus præberet locum. & Iuppiter apud Ouidiũ ex materia domus fatorum concludit ea esse immutabilia:

Locus ab essentia.

A genere.

Modus loquendi

A proprio

Totum.

Pars.

Tu sola insuperabile fatum
Nata mouere putas? Intres licet ipsa sororum
Tecta trium,

Et quę sequuntur. Cicero uilitatem funeris Clodij arguit, quod tam multæ deessent partes, imagines, laudatio, & eiusmodi. Ex hominis effectione intelligitur hominem non posse terrenis & caducis expleri, cuius animus cœlestis immortalisque sit. L. Crassus orator non esse mirandum dixit si Domitius uocaretur Aenobarbus, cui esset os ferreum, & cor plumbeum. Aristoteles colligit pisces respirare, quia habeant pulmonem, & apes non respirare, quia nō habeant: nec suscipere disciplinam, quod inauditæ sint. Ad partem dixerim pertinere sexum, marē, fœminam. Cōiuncta sunt cum essentia ea, quæ solo casu & uocis mutatione distant. quæ à Cicerone coniugata nominantur: ut sapiens, sapienter, sapere, sapientia: homo, humanus, humaniter. Terentius: Homo sum, humani nihil à me alienum puto. in quibus duæ sunt concludendi formulę: nam uel ad idem pertinent, uel ad duo: singula ad singula: prius est, si eloquēs est admirabilis, eloquentia est admiranda: alterū, diuitiæ sunt beatitudo, diuites ergo sunt beati. Si coniugata coniugatis referantur sine adiectione ulla, ualida existunt plerunque argumenta: ut sapere est recte uiuere, ergo sapientia recta uita, sapiens recte uiuens. Sin quid addatur, pinguia & perquam infirma. nec illa ipsa superiora satis in toto genere constant: homo est pulcher, ergo humanitas pulchritudo. Philosophi sunt mali, ergo philosophia est mala: hæc est bona, ergo illi boni. Sed hic inuentionem tradimus non iudiciū. Diffinitio postrema est huius loci. Persequitur C. Cassius Dolobellā: qua lege? Cicero diffinitione legis ostendit optima & maxima lege. Sic enim inquit in Antonia. undecima: Quid C. Cassius pari magnitudine & animi, & consilij prędītus, nónne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolobellam? qua lege? quo iure? eo, quod Iuppiter ipse sanxit: ut omnia quæ reipublicæ salutaria essent, legitima & iusta haberentur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta & à numine deorum tracta ratio imperans honesta, prohibens contraria: huic igitur legi paruit Cassius. Nec refert diffinitio ne sit essentialis, an quæ descriptiones nominan-

Coniugata.

A diffinitione.

minantur: nam plerunque rei essentia non aliter, quàm ex adiunctis cognoscitur. Hinc sumuntur plurimæ controuersiæ quid hoc, quid illud nominetur: quid sit sacrilegiũ, quid telum, quid postliminium. Alter locus capit inhęrẽtia amplissimo argumentorum receptu. Primum ex ijs, quę sensibus sunt obuia, & ei sensui, qui communis nominatur, hinc occulta deprehenduntur. Terræ ac stirpium uires ex colore, sapore, tactu, odore: ut apud Vergilium de iudicio soli: »

Ab inhęrẽtibus.

Et sapor indicium faciet manifestus & ora »
Tristia tentatum sensu torquebit amaror.

Animantum naturæ ex facie, quod est physiognomorum, medicorum quoque: ut qui morbos etiam ex uoce deprehendunt: architecti locorum & ædificiorum rationem & commoditatem ex resonantia: & musici chordarum ex sono. Dicunt fuisse, qui de facie iudicium ferret ex uoce, credo de buccis & naso, nam ea sunt uocis organa. Tum ex odore anhelitus de ualetudine medici pronuntiant: ex oculorum & uultus habitu cognoscitur, quemadmodum quisque sit affectus. Alius est enim faciei habitus iratis, quàm placidis, lætis quàm tristibus, metuentibus quàm spei & fiduciæ plenis. Seneca in ludo negat Claudium debere deum fieri, quòd non esset corpore diuinæ maiestatis capaci. Et barbari formosissimos quosque homines principes faciebant, quòd existimarent in eiusmodi corporibus habitare animos non dissimiles. Hinc illa: pulchros pulchra decent: nõ bene olet, qui bene semper olet. Et Dominus apud Prophetam exprobrat Iudææ genti impudentiam: Frons inquit, mulieris meretricis tibi facta est: facies enim pudoris est sedes, & potissimum oculi, qui iudices sunt, quemadmodum animo affecti simus. Pythagoras ex magnitudine pedis Herculis, ut Plutarchus refert, assecutus est, quantus ille esset, quantúmque homines reliquos amplitudine corporis antecederet. Hinc prouerbium, ex unguibus leonem: quæ habent etiam nonnihil comparationis. Ideo ad ea quoq; pertinent, quæ sunt ad rem. Ouidius hominem ostendit esse animalium præstantissimum, q prona quũ spectent animalia cætera terrã, & cætera. Non ueniunt in hũc locum, quæ quis dixit, sed uocis sonus: nec illa ego uidi, ego audiui, autoritatis enĩ sunt hęc. Pręterea externa inhęrẽtia

externorum sunt signa: ut ignis celeritas calorē arguit, & aspectus glaciei rigentem esse aquam testatur. Sunt alia adiuncta, quae capiūtur animo, huc uenitur per externa: sed alia tamen fiunt uerisimilia per illa: uelut à leone magis quàm à cane discerptum hominem, quod ea est ferae saeuitia: toxico potius aliquē subito extinctum, quàm bubula. Medici ex rerum uiribus, ac naturis quas ędit quis, si in morbum incidat, cēsent quid maxime ualetudini obfuerit. Huius nationis sunt illa, furenti gladium non tradendū: puero, aut impotenti, ac uiolēto animo publicam functionem non credendum, utique nec ouem lupo. Actio sequitur, quę ut ex interiore quadam ui & ingenio cuiusque rei proficiscitur, ita eam ipsam uim hominibus ostēdit, & declarat, ut naturam fontis uel putei, quam inde hauseris aquam: eodem quasi contubernio passionem colloco: quòd complicatae ita sunt, ut actio esse non possit, ubi non & passio, & contrà: tum multa actionis creduntur esse, quae ad passionem alij referunt: ut sensus omnes Aristoteles audire, uidere, olfacere, tangere, gustare. Hinc promuntur quaecunque quis fecit, dixit, uoluit, cogitauit: nec solum in trāsacto iam tempore, sed in praesenti, & uenturo. Sedes signorum confertissima: conscius sceleris, nam expalluit, fugit, titubauit. odit, nam torsit os, minatus est, indignatus est, torue aspexit. Cicero arguit Clodium insidias Miloni fecisse, quòd dixisset triduo illum moriturum: qualis uir, inquit uetus uebūm, talis oratio: & Dominus in Euangelio, à fructibus eorum cognoscetis eos. Ex ijs quae quis egit, qualia aget: uidelicet sumpto naturae illius rei uelut gustu quodā: unde collecta sunt experimenta naturę rerum, & efficaciae eorum, quę utilia nobis essent, quae noxia. Ex actibus non solum interiora inhęrentia, uires, potentiae, imbecillitas, generositas, degeneratio: perfectus adamas, nam ferro non cessit: ignauus canis, qui lupum metuit: bonus magnes, calybem traxit: Sed exteriora eliciuntur quoque: dulce hoc uinum, quod calfecit: & inter haec numerantur, quae quis non fecit, tanquam in quiete sit ratio aliqua actionis: conscius, tacuit enim: robur animi in Tito Annio Milone, quòd in iudicio capitali nō perturbetur animo, non illachrymetur, non deprecetur iudices. Eadem sunt sed φιλοσοφικώτερα in Publio Rutilio, & Socrate

Ab actiōe.

crate Platonis: adde etiam, ut puto ueriora, & accõmodatiora ad formulam exactæ uirtutis, quæ ille persequitur in apologia eius, item Xenophon. Solemus item dicere, ne diruas, quæ ipse non extruxisti: non uis prodesse, saltem ne obsis: quasi qui illa non facit, par sit eum, nec altera facere. In quo est ceu uis quædam autoritatis debiti officij, de quo mox uerba faciemus. Agamemnon apud Homerum uetat Achillem animi & corporis uiribus efferri: dij inquit, huic illa dedêre: ceu dicat, ne superbias ijs rebus, quas ipse non parasti tibi, sed habes alieno beneficio. explicati⁹ apud Paulũ Apostolũ, & pie magis: Quid habes q̃d non accepisti: sin aũt accepisti, quid gloriaris quasi nõ acceperis? Actio quoque actionem excludit: ne occidat, quandoquidem expoliauit. Modus actionis hic expenditur, quomodo quicque sit actum. Tum pro passione est qui patitur, nempe personæ, aut rei patientis qualitas: ut læsum hominem, & amicum læsum, ac bene merentem magistratum, patrem: sicut in Propheta, uirga percutient maxillam iudicis Israel. & Demosthenes inuidiam conflat Midiæ, quòd in facie ab eo cæsus esset, & quidem coronatus. Coniunctissimæ sunt causæ actioni: nam causa est in proposito à qua fit aliquid, aut propter quam fit: illa efficiens nominatur, hæc finis. poterat efficens causa ad ea uideri, quæ ante rem sunt spectare: ut finis atque effectum post rem. Sed consultius fuit hęc separare, quòd nonnullę causę sunt simul cum effectis rebus, tum percipientur facilius hæc: nec est quicquam periculi, uti postea ostendam, si eadem pluribus interdum sint locis comprehensa. Causarum alia naturalis est, cuius actionis principium ac uis est in ipsius effectionis natura: ut igni calfacere, aquæ frigefacere: aliæ quibus fit uis, ut aquæ ab igne feruefactæ calfacere, lapidi excusso ascẽdere: sed hæc non diuturna sunt, remoto eo quod uim affert, unumquodque ad naturam suam actutum recurrit: unde est illud, uiolenta non diuturna. Dionysius quum matri suæ uetulę dissuaderet coniugium, quod ipsa uehementer expetebat, leges inquit humanas cogere possumus, naturæ non possumus: nam sunt quædam naturalia, quibus non fit uis, ut in cursu uitæ. Naturali causę alia quadam ratione opposita est fortuita causa: in quam & casus & inconstantia incur- Causæ.

 rit. Hic

rit. Hic malus uersus non est Homeri, nam ille est optimus uates: ita est. sed aliquando poetæ doctissimi uersus ædunt non doctissimos: quandoque bonus dormitat Homerus, ut inquit Horatius. Est & causa quædam propinquior, alia remotior, in quo multa sunt interualla & tanquam gradus, uidelicet ut quæque propius ad effectum accedit, aut longius. In homine primi sunt parentes, hinc aui, proaui, & patria in quo est natus proprior, quàm patria parentum, aut illa, in quam est receptus & ascitus. Nam duplicem facit patriam Cicero, ciuitatis & naturæ: ut ipsi ciuitatis patria sit ROMA, naturę Arpinum: est etiam patria antiqua quę parentes uel auos ædidit, ut Regillum antiqua patria Claudiorum apud Liuium. Patria quidem quatenus genuit, atque educauit, in his reponitur: nam si locus sit tantum, in ijs est, quæ rem capiunt: ex omnibus trahuntur argumenta: bonum ex bonis prognatum, malum ex malis: unde originem habuit nobilitas. DOMINVS in Euangelio: *Si filij Abraæ estis, opera Abraæ facite*: uidelicet non decet filium boni uiri malum esse. Apud Liuium Publius Sempronius Tribunus plebis connumeratis Appiæ gentis fœdis facinoribus, ostendit, nihil mirandum, si talis sit Appius ille, qui contra leges censuram retinebat. Et Cicero secunda Antoniana docet nihil fuisse opus Brutis & Cassio cohortatione sua ad occidendum Cæsarem, quum illis essent maioribus progeniti. In patria Pœnum perfidum, auarum Romanum: & comparationem habent causæ: non tam similis nepos auo, quàm patri filius. Non ita mores induimus ciuitatis qua donati sumus, ut in qua nati, & alti: at patriæ nostræ magis quàm parentum uel auorum, non tamen eius in qua educati, ut in qua nati solum. Neque genitores aut patria in solis excutiuntur hominibus, sed multo magis in cæteris animantibus, atque inanimis rebus, quia in illis plus ualet natura, quæ uoluntate & electione non ducuntur. Leo Europæ animosior quàm Africæ, hic autem ferocior. Adamas in Arabia repertus præstantior Cyprio. Vua melior Saguntina quàm Parisiensis: melior hæc quàm Louaniensis: canes, oues, boues ex hoc aut illo seminio optimi, aut pessimi. Et quemadmodum in hominibus, ita in cæte-

ris re-

ris rebus autor cōciliat pretium operi, uel detrahit: uersus pessimus, quia Chærili, aut Meuij. Oratio optima, nēpe Ciceronis: acutum inuentum, quia Aristotelis: ut sint qui damnare metuant, quæ non probant ueneratione tantum autoris: ut quidam uersus Vergilij aut Homeri, phrasim in Cicerone, argumenta Aristotelis, picturam Apellis: hæc enim qui nō admiraretur, rudis haberetur spectator. Hinc illud, malo cum Platone errare, q̃ cum alijs bene dicere. In remotioribus causis, & in quibus est trāsitus, error solet sæpe interuenire in gradibus, per quos rem deducim⁹: ut rixa causa cædis, nam ex rixa iurgia, ex his odium, hinc pugna, ex hac uulnera, unde cædes: nec semper hęc sese ut posita sunt, consequuntur. Ideo etiam causæ incertę nominantur: nam aliæ certæ sunt, ex quis semper illud efficitur, quod sub eis subiectum est: aliæ incertæ, quæ uarietatē recipiunt, ut: Causarū differentiæ.

~~Non semper feriet, quodcunque minabitur~~ arcus.

Non oēs moriūtur, quibus mors est denuntiata: ex quibus hæ raro, illæ sæpe, aliæ plerunq; officiunt. Est causa inuolūtaria, quę ui naturę sine uolūtate & delectu agit: uelut ignis ardere & calfacere: primi impetus affectuū sine ratione aliquo rapi: idcirco diminuit illis culpa. sicuti neq; animātes criminamur, si qd egerint ad q̃d instinctu naturæ suæ uidētur impulsæ. & minus culpamus stultos, q̃ sapiētes, quia minus eligunt: & leges multū ignoscunt primis animi cōcitationibus. Aliæ sunt uoluntariæ, in quibus uoluntas & electio habet regnum: ut in homine, in cōiecturis quū factum ne sit, aut fiet, quæritur, prima solet uoluntas cōsiderari, an uoluerit, an uolet. Causæ adiungitur facultas, quasi dynamis, & potentia rei faciundæ. Ergo res pro facta habetur, si uoluntas & facultas eidem adsint: quòd si alterutrum desit, nihil fiet. Cicero de Cæsare: Nihil habet fortuna tua maius, q̃ ut possis, nec natura tua melius, q̃ ut uelis conseruare quàmplurimos. Plinius Tito Vespasiano: Nec quicquam mutauit in te fortunæ amplitudo in his, nisi ut tantundem prodesse posses, ut uelles. Thiestes in Tragœdia, omnia se ait timere, quòd Atreus frater tantum, inquit, potest, quantum odit. Contradicimus, quod est apud Ciceronem: non proderit, quia nolet: nec oberit, quia non poterit, aut nesciet: & de Populo Romano eiusdem ad Atticū, quū uideas

uoluntatem ciuitatis solutam, uirtutem alligatam. In facultate sunt ars, peritia, exercitatio, usus. Idcirco ex anteacta uita coniecturam oratores faciunt de præsenti, aut uentura: ut Quintilianus de milite Mariano, Cicero de Marco Cęlio, & Lucio Antonio, qui locus est apud eos frequentissimus. Et Plato non se quempiam ait reprehendere, quòd luderet, sed quòd assuefactionem sibi generaret, quę postea uel inuitum eodem protruderet. Est etiam in facultate instrumentum: uerisimilius Remum uomere occisum, quàm gladio: quippe rusticis illis uomer magis ad manum: & fœminam ueneno intercepisse hominem, gladiatorem ferro. Est causa quæ sine qua non dicitur, ut apud Quintilianum in apibus pauperis: In summa iudices quis dubitat, quin ei sit damnum imputandum sine quo non accidisset. Hęc quidem de autore siue efficiente causa, nunc de fine: etenim quicquid agit, finem aliquē spectat, cuius gratia aliqua parata, & quæsita sunt, quæ media dici solent: ex fine de medijs cēsetur, & de eo ipso ex medijs, quod & finem sibi illum statuit, & media propter finem sumpsit. Ergo de uoluntate & facto quum dubitatur, ex fine promuntur argumenta: unde est illud Cassij prætoris, qui quum fecisset ne quis, an non fecisset, inquireret, rogare illum solitum ferunt, cui bono fuit? quid emolumenti relaturus erat, si fecisset? quid incommodi, si nō fecisset? existimabat enim homo acutus neminem gratis esse bonum, aut malum. Voluit Clodius Milonem occidere: quòd eo sublato uersaturum se rempublicam pro libito sperabat: & alia quæ sibi pręstituisse, ac concepisse animo explicat in ea oratione Cicero. Non est credibile Ligarium bello uoluisse se implicare, qui domum spectaret, qui redire ad suos cuperet: hæc uero per bellum consequi non poterat. Credibile est Cæsarem ultro uenisse ad bellum ciuile, qui sibi spem regni à puero fecisset, & cupiditatem tot uictorijs auxisset. Et qualitas rei arguitur ex destinatis, non modo essentia. Sanctum lucrum, quod in eleemosynis consumet: pia patientia, quę pro cœlestibus ac immortali felicitate suscipitur. etiam de qualitate eius, qui finem sibi proposuerat: uir bonus, nam hæc omnia pauperibus recipiendis extruxerat. Causæ & effecta mutuam sibi confirmationem præbent. Nam ut causæ effectas res arguunt,

Instrumētum.

A fine.

guunt, ita contrà effectę res causas: bona causa, bonum effectum, & econtrario: eadem causa, similia effecta, & hæc eandem causam: ignis calorem, & calor ignem. quæ quum causis respõdeant, ad eundem possunt modũ distribui, quo de causis est dictum. Sunt effecta naturalia, ut calor ignis: Sunt uiolenta, quibus adhibetur uis: ut apud Virgilium de opere, diligentia, labore assiduo, qui obeundus est, ut terra aliquid fundat. Sic in multis hominum ingenijs ut aliquid discant, aut recte faciant. Effecta.

Vidi lecta diu, inquit ille, & multo spectata labore
Degenerare tamen: ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret.

& illud Terentij, redis ad ingenium, quasi tu nõ malis multo narrare hoc mihi, quàm ego audire. Fortuitum effectũ in quo est casus, ex inconstantia deprehenditur, quod semper sic non euenit. Cicero de Antonio: Quis dubitet hunc casu benefecisse, natura scelus esse. hic sunt euentus: melior dux Scipio Annibale, quia illũ uicit: in quibus uariat fors: nam sæpe meliorem uincit peior, ut Menandrum Philemon in certamine Comediæ. Sic apud Ciceronem: adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem, qui sæpe spoliantem iam & exulantem euertit, & perculit ab abiecto. Nõ est uerisimile tantum uniuersi, & tam constantem ordinem casu uel factum esse, uel regi: quis credat tam elegantem tabulam casu pictam non arte? Est effectum proximum & remotum: ut uxorem nolle Pamphilum, quia Dauus timet, ne detur. Quoniamquidem maximus eorum amor pręstat eis idem nolle, & idem uelle. Hinc timere Dauum planum facit, timere etiam Pamphilum. Si timet, non uult, est certus. Hercules probatur uera Iouis proles ex facinoribus. Dominus noster in Euangelio Ioannis ex operibus colligit cuius sint filij Iudæi, nempe diaboli, & non Dei, uel Abraæ. Cicero Antoniana. xiij. Hæc si cogitas M. Lepide, M. Lepidi Pontificis max. fueris pronepos. Sic Germani olim liberos suos nascentes Rheno explorabãt: & Aquila pullum ad solis radium. Cicero in Sallustium: Prætereo patrem tuum, qui si nunquam in uita sua peccauit, tamen maiorem iniuriam Reipublicæ facere non potuit, quàm quòd te talem filium genuit. Incertum Euentus.

effectum: ut hunc occisum ab illo, cum quo simultates exercebat, aut ex prandio largiore: punitur, ergo peccauit. Est uoluntarium, & inuoluntarium. Tantum & tam diuturnum flagitium meditatum est, & à malitia profectum, non ab affectu rapido. Facit etiam opus fidem facultatis: oportet, qui hæc pinxit, optimum esse pictorem: & qui sic orat, hominem indisertum. Tu nisi fingeres, non sic ageres, inquit Cicero. Instrumentum quoque iudicatur ex re facta: ut pro Milone, uulnus in latere, quod acu punctum uidetur, pro ictu gladiatoris putari. Et quemadmodum ab effectis ad causas reuertimur, ita ab alijs quæ sunt propter finem, aut ab eo qui destinauit, ad finem ipsum. Tanta materia naualis non est collecta nisi ad bellum, quæ fuit tertij belli Punici causa: & tanta uis telorum in domo Corn. Cethegi suspicionem auxit ciuilis belli & coniurationis. Iã ab eo, qui destinat. Magna cæditur materia naualis, sed non ad bellum Romanum. Nam Massinissę cæditur nobis amicissimo. Nõ lucratur auarus homo, ut distribuat, sed ut custodiat. Sequitur id in quo est res, seu quod rẽ capit. Primum coniunctissima sunt inhærens & subiectum: quorum illud est in hoc. & quemadmodum per sensus ab inhærente ad subiectum progredimur, ita indagine quadam mentis ab hoc in illud: ut non posse niuem esse calidam, quòd eliquabili sit materia, quæ calori admota in aquam resoluitur: non posse animum affectibus obnoxium sapientem esse, quòd affectus iudicium omne, ac sapientiam perturbant. Cicero. 5. Tuscula, ex subiecto colligit felicitatem esse in mente. Etenim inquit, quæ pars optatissima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris optimum. Capit etiam rem, quod est uelut indumentum, & uestitus quidam: ut in metallis scoria, in truncis cortex, in fructibus putamen, & lanugo: quis sæpe probitas, improbitas, seminium, uires, patria iudicatur: in auibus pluma, in animantibus uilli, setæ, uellera, & robur leonis atque ursi ex setis, item apri. In homine cutis & pili. Iuuenalis:

Ab eo in quo est.

Et duræ per brachia setæ
Promittunt atrocem animum:

nisi quis hæc partem malit dicere. Sed homo est in uestitu, armatura, & quicquid corpori circundatur: ex quo Turnus

nus Virgilianus conuitium ignauiæ Phrygum fecit,

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

& Lentulus apud Lucanum de Parthis: illic & laxas ueſtes, & fluxa uirorum Velamenta uides. Cæſar ex cinctu iudicabatur mollis & effœminatus: hinc iocus Ciceronis interrogati quomodo erraſſet in electione partium, præcinctura me decepit, & diſſolutum Quintij animum declarat idem Cicero ex amictu, & illa uſque ad talos demiſſa purpura, pro Habito: & apud Ouidium frigus Scytharum,

Pellibus, & laxis arcent mala frigora braccis,
Oraq́ue de toto corpore ſola uides.

Continentur etiam omnia loco & tempore. De loco: hoc uinum fuit in utre, ergo ſapiet picem. Verſatus eſt hic uir Carthagini, ergo didicit fallere: Athenis, loqui: Lutetiæ, altercari. à ſeptentrione ſpirat uentus, ergo frigidus. Cicero pro Scauro ex templis circa forum Romanum ſuppeditari ſibi ait, quod pro Scauro dicat. Tempus: hic infans poteſt iam ridere, nam plures quadraginta dies natus. Adiecta & loco & tempori partim naturalia ſunt, partim ex humanis rebus atque operibus ſumpta. Locus latus, anguſtus, montoſus, planus, maritimus, ad ſeptentrionem, ſub hoc cœlo, iuxta aquam, prope ſyluam: non pugnandum cum equite hoc loco, quia eſt planus. Dicitur enim equum in planiciem uocare, contrahendus in anguſtias, de quo eſt illud, caue ne cãterium in foſſam. Tum ſordidus, nitidus, ſplendidus: non eſt ueriſimile regem hic diuerſatum in tam humili & ſordido tuguriolo. Ariſtoteles Deo attribuit cœlum pro ſede, ob loci excellentiam, in libro de mundo uel quiſquis eſt eius autor. Indignitatē mortis Herculeæ oſtendunt illi in tragœdia, quòd non ſolus eſſet futurus in Charontis cymba. Lucanus cupidinem dominandi Cæſaris & Pompeij non poteſt manifeſtiorem facere, quàm quòd tantum imperium duobus eſſet anguſtum. Idem Scythæ Alexandro apud Curtium exprobrant. Iam locus publicus, priuatus, ſacer, prophanus, noſter, alienus, frequens, deſertus: tum quibus frequens, amicis, inimicis, armatis, inermibus, in caſtris, ruri, in urbe in agro, in uia publica. quæq́ue ſunt in loco oīa, coniecturas hinc

Locus.

Tempus.

hinc natas ſuggerũt:ut in oratione Camilli de templis Romanis, & ſacris apud Liuium: alia alios locos decent. Non in templo rixandum, non philoſophãdum in ganea. Aiax Ouidianus indignum factu ait eſſe, quòd quum cauſa agatur ante rates, cõferatur ſecum Vlyſſes: quippe Vlyſſes perſequentibus Troianis naues deſeruerat, ipſe ſeruarat. Cicero timere ſe dicit, quàmuis dicat pro fortiſſimo uiro, quòd inſolita fori facies diſpoſitis ubique armatis à Pompeio animos terreret: & in eadem oratione, inuidia cædis Clodianæ, quòd occiſus eſſet in uia Appia monimẽto ſuorum maiorum: & in Antonium, quid faceres domi tuæ, quum alienæ tam ſis inſolens. Hinc illud Laconis ad Mileſium delicate nimis ſeſe gerentem, domi non hic Mileſia. Seneca in ludo ridet Claudium quòd quum Romæ fuiſſet audaciſſimus, in cœlo nõ auderet hiſcere: Gallum inquit, in ſuo ſterquilinio plurimum poſſe. Tempus naturale eſt primũ modi, ſeu quantitatis: ut prudens quia diu uixit: quid potuit uno die fieri? unde ſunt excuſationes illæ ſcribẽtium, quòd exiguum ſit tempus ad componẽdum relictum: & tempus numeri quod re ipſa à modo nõ diſtat, ſed tantum noſtro uel loquendi, uel cogitandi more. Iudæi Domino noſtro obijciunt, quum nõdum eſſet quinquaginta annos natus, quî potuerit Abraam uidere, iam olim uita functum? hic eſt ætas: hęc ętas aliam uitam, alios mores poſtulat: faciat, quia nõ eſt facturus diu: ut apud Ioannem in reuelatione: Tempus breue eſt, qui ſordet, ſordeat adhuc: & in comœdia, prope eſt pater quum alieno arbitrio uiuendum eſt mihi. Dicitur etiam contrà: quid iuuat congerere, quæ ſis breui relicturus: ut Paulus, de cętero fratres tempus breue eſt. Itaque qui habent uxores, ſint tanq̃ non habentes. Apud eundem multa ſunt ex tempore deducta argumẽta: ut hortamur uos, ne incaſſum gratiam Dei recipiatis. Ait enim tempore accepto exaudiui te, & in die ſalutis audiui te. Et alibi, ſcientes, quia tempus eſt iam nos de ſomno ſurgere: tametſi hoc illud pertinet, ut quando tempus eſt breue, illis nos paremus rebus, quę poſt hoc tempus ſequentur. Sed à tempore ductum eſt argumentum. Cicero ſecundo de officijs libro L. Craſſum ait magnam laudem ex accuſatione Carbonis eſſe adeptum, quòd ea ætate oſtendit id ſe in foro opti-

ro opti-

ro optime iam præmeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari: & disciplina atque industria militaris Pompeij demonstratur, quòd tantum bellũ, tam diuturnum, tam longe lateq; dispersum, quo bello omnes nationes gentesq; premebantur, extrema hyeme apparuit, ineunte uere suscepit, media æstate confecit: hoc enĩ non ex qualitate temporis, sed ex mensura pendet: qualitates enim sunt naturales, æstas, hyems, uer, autumnus, rigor, tepor, meridies, uesper. Alia alijs temporibus decent & conueniunt: mane consilium, ut dicebat Socrates, uesperi conuiuium. Hinc illa execratio Solomonis: Væ tibi terræ, cuius rex puer est, & cuius principes mane comedunt, hoc est tum epulantur, quum de cõsilio erat cogitandum, non de uoluptate. Et Horatius de rebus intempestiuis:

Penula solstitio, campestre niualibus auris.

Tum ex nobis: sementis, messis, uindemiæ. Non uexandi nunc agricolæ, quia uindemiæ, quia messis. Nundinæ, mercatus, festum, profestum, tempus pacis, tempus belli, tyrannidis, libertatis. Nam status rerum tempora solent appellari: ut difficilia, periculosa, facilia tempora. Sunt quædam quæ occultius uel tempus significant, uel locum: gaudendum, quia uenit maritus, quia bellum finitum, tempus est: quoniam amicus adest, locus. Iam quæ sunt in alio, uel fuerunt, argumentum de eo adferunt: mirandum non est uinum in hoc dolio acescere, in quo fuit acetum: & omnes esse Oratores, ubi Cicero uixerit. Ab alijs quoque rationib⁹ ac modis, quibus esse in aliquo res dicitur, argumenta deducuntur: ut quod Dominus Philippo respondit, roganti de patre, qui uidet me, uidet & patrem meum: nam ego in patre, & pater in me est. Tum simile est in simili: uelut quũ prætori, aut senatui aliquid interdixisse eum uel statuisse dicimus, quod præcessores fecerint: & honorem Hephestioni habitum pro suo Alexãder duxit: nam & hic est inquit, Alexander. Qui corrupit semina, corrupit anni alimenta, quæ sunt in seminibus. Oratio hæc est acerba, & rabiosa, apparet ergo animum, unde est profecta, nõ fuisse tum æquum, & liquidum. Regnum praue, ac perturbate regi, indicio est, Regem aut consiliarios uel imprudentes esse, uel malos. Rex hoc concessit, non ergo regnum refragabitur:

nam

nam in quo alio est regnum? Seges hæc uitiata, & degene-
Ad rem. rãs prodit, semen ergo fuit corruptũ. Ad rẽ dico in præsen-
tia differri separata: non solum ea, quæ sunt ad aliquid, in-
ter quæ sunt æqualia, ut amici, inimici, sodales, socij, uicini.
Cicero ostendit Catilinam esse sentinã urbis, quod nemo
tota Italia fuerit nefarius homo, & scelerosus, quin se cum
Catilina familiarissime uixisse fateretur: oportet te esse
malum uirum, qui sis optimo uiro inimicus. Cicero pro
Cælio: negat uelle sibi esse inimicitias cum Clodia, quam
omnes amicam potius omnium, quàm cuiusquam inimi-
cam putauerũt: ex susceptis inimicitijs cum magno, argui-
tur uel magnitudo animi, uel temeritas: quanta sit furia
Alecto declarat Virgilius, quòd nec Pluto, nec sorores sint
illi amicæ,

Odit & ipse pater Pluton, odere sorores Tartareæ.

& urbanus ille improbitatem atque importunitatem Ty-
berij Cæsaris explicuit: breuiter uis omnia dicam, dispereã
si te mater amare potest. Sodales: Cũ sancto sanctus eris:
quales socij, talis ipse. Demosthenes qualis Philippus esset
ostendit, ex ijs, quibus cum uiuat, & quibus delectetur. Est
enim uel conformitas in hoc uel contagies. Vicini: ut Cy-
renaici sunt superstitionibus dediti, uidelicet Aegyptijs cõ-
fines. Sunt ad aliquid Maiora, ut Deus, patria, quæ & locus
est & causa, atque origo, quædam etiam relatio, ut paren-
tes ad causas pertinent, & ad hunc cœtum, diuersa tamen
ratione: illic ut genitores, hic ut maiores, & quibus sub-
ditos esse liberos par est. Dominus, Princeps, magistratus,
maritus, tutor, patruus, magister. Itaq; illa omnia dei per-
fecta sunt opera, nempe tanti artificis: & nihil temere fieri
à tali præside, sed omnia iustissime: & quod est apud Cice-
ronem de Demerito Phaleræo, ut Teophrasti discipulum
possis agnoscere, & in comœdia, Philosophos habet domi:
& mali corui malum ouum, Causæ sunt, non secus ac si
quis dicat, calidus, quia ad ignem accessit: illa uero sunt
nationis huius: Non decet sic uiuere, cui DEVS præest,
& adest, Nunc Brutus amaret uiuere sub regno tali, suc-
cumberet aulæ Frabricius, cuperent ipsi seruire Cato-
nes. Minora, quæ ad maiora referuntur, ciuis, subditus, pri-
uatus, seruus, filius, uxor, discipulus: ex familiarium mori-
bus,

bus, quales sint ipsi domini coniicimus: ex populo bene aut secus morato atque instituto, quales ii qui reipublicæ præsunt, & ad quos pertinet morum cura. Terentius: apparet seruum hunc esse domini pauperis, miseriq;: quãquam hæc ad exemplar possunt pertinere, quod in causis numeratur. Sed illud Crassi ad Philippum proprium magis est loci huius: non es meus Consul, cui ego nõ sum Senator. Alia sunt relata natura, ut similia, pater ac filius: alia uoluntate, amicus, inimicus: alia fortuna seu sorte, magistratus priuatus, dominus seruus: non uideo cur docere sit turpe, quum discere sit pulcherrimum. Inter hæc sunt temporis locique differentię, seu positus, prius, posterius, ante, retro, sursum, deorsum: non decet te loqui primum, quum sis postremus: loquere maior natu, decet enim te: non conuenit te hoc agere, qui sis princeps: nam hic ordo est loci. In quibus uidendum ne fallatur quis. Nam posterius concludit prius, si unicum sit prius posteriori illi, sin secus, non concludit. Euntibus hinc in Hispaniam prior est Lutetia, quàm Aurelia, possum tamen aliã peruenisse Aureliam. In tempore non ita res habet, in quo est uelut unica, simplex linea: ut necesse est autumnum æstati succedere, annum tricesimum, uigesimo: unde iocus ille Ciceronis, fieri non potest, ut quum declamaret, natus non esset. Hic liber non est Cypriani, in quo fit Pipini mentio, neque hic Augustini, qui de Regibus Francorum loquitur, qui tanto pòst fuerunt. At uero prius non euincit fuisse posterius, uel fore, uel esse: ut in procinctu stabant duæ acies, & priusquam concurrerent, facta est pax: non sequitur, concurrisse: ut in Euangelio de Diua uirgine dicitur, antequam conuenirent, repertam gerere uterum: hoc uero non significat conuenisse. Attributa quoque ad fidem accersuntur, quæ ab externis sumuntur rebus: ut diues à pecunia, uel agris: gloriosus à prædicatione aliorum de uirtute: nobilis à progenitoribus: honestus ab honore, quem ei alii exhibent: & iis contraria pauper, ignominiosus, ignobilis: maritus ab uxore: discipulus à magistro, quum non effectum aliquid aut efficientia illius coniunctionis significatur, sed aliud quiddã: nam si dicitur efficientia causa est. Seruus à domino, quũ inter se non confe-

Tẽporis, & loci differentiæ.

Attributa.

conferuntur, ſed ad alia: ut non poteſt docere, quia eſt pater: non debet militare, quia nouus maritus, perinde eſt, ac ſi dicatur, eſt quod agat domi: non hoc intelligitur attributiue, ſed relatiue. Huius uelut domicilij ſunt fortunę, ac poſſeſſiones, & quæ habent, & habentur ciuili more & conſuetudine: tum omnia adiecta extrinſecus: præclarum bellū, uilis triumphus, magnum argumētum multitudini ad res quàm plurimas.

Exulibus ne datur ducenda Lauinia coniunx?
O genitor, nec te miſeret, natæq́, tuiq́.

Cōparata. Comparata habent & comparationem, quæ eſt duorum uel plurium collatio in uno, ſimilitudinem duorum in duobus, aut plurium in totidem. Exēplum. Exemplum coniunctum eſt cum ſuperioribus, & ſpecies illorum, niſi quòd hoc tantum eſt factum uel dictum cuiuſquam ad imitationē pertinens, ut decet nos ſuperioribus parēre, ſicut CHRISTVS patri ſuo: & rudiorum atque infirmiorum imbecillitati ſe accommodare, quod Chriſtus fecit in diſcipulis. Nulla debēt eſſe ad nos exempla efficaciora, quàm Chriſti. Exēpla ad exhortandum proficiunt plurimum, ut quia ſe ille ita geſſit, par eſt te idem facere: nō tam probant eſſe quid, aut nō eſſe, quàm ſuadent faciendum, uel contrà: itaque argumenta ſunt æqui, honeſti, utilis, decori & aliorum: quæ ſunt in deliberatione poſita. Parabolæ ſeu ſimilitudines alię ad declarandam rem aſſumuntur, quæ ſunt ex ratione dicendi, nō huius tractationis: aliæ ad fidem faciendā, ita eſſe quid, aut non eſſe, quoniam nihil eſt in natura, quod non cum aliquo alio ſimilitudinis nodo uinciatur. porrò quæ ſimilia ſunt, eandem habent ea ex parte naturam: alioqui non eſſent ſimilia, at quibus eadem eſt natura, eadem illis conueniunt, quatenus quidem natura eſt illis una. Itaque ſimilitudo eſt par ratio, cur dictum hoc tam congruat huic obiecto, quàm illud illi. Petuntur exempla ex ijs quæ contigerunt, ut hiſtorijs: aut contingunt, ut rebus naturæ: uel quæ uideri uolumus contingere, aut contigiſſe, quod genus ſunt fabulæ, & apologi. Similitudo eſt, ut quemadmodum ſol unus omnibus ſufficit, ita uox una præceptoris cunctis diſcipulis. Comparata ſunt à maiori ad minus, ab hoc in illud: & à pari ad par: ut .ix. Aeneid.

An non

An non uiderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes? Luca.
Vis tu magni fulcire ruinam,
Sub qua Roma iacet? & quod Iphicrates Aristophonti dixit: Tu id nõ fecisses, ego facerem? A minori ad maius: Antenor habet sedes, Aeneas Iouis proles nõ habebit? Si Christi fimbria tam efficax, quanto magis mater? si fœmur Abraæ sanctum propter Christum, sanctior mater Christi. Cæsar apud Luc.

An ne fugam magni tanta cum classe sequentur
Hesperiæ gentes,

& alia. Vtrunq; permiscetur: ut in. I. Aenei.

Pallas ne exurere classem
Argiuûm.

minor est Pallas quàm Iuno: & plus exurere quàm auertere. Comparatio alios quoque inter se locos commiscet: mirandum nõ est iuuenem imperitum à sene ueterano ac ueteratore circunscriptum. Demosthenes in Olinthia. mirari non oportet nos cunctabundos, & rem suffragijs decernentes superatos à Philippo esse belligerante, præsente omnibus, nec occasionem ullã è manibus dimittente. In diuersis sunt contraria, contradicentia, priuantia, distantia: adde huc τὰ πρός τι. Hæc enim ex ijs sunt etiam quæ referuntur ad rem. Nam nisi collata nihil hic agunt: nigrum uel albũ per se inter inhærentia numerantur, mutuo uero commissa huc pertinent. Non faciet quia est seruus illius: non relatiuum, sed attributum. Est nigrum, non ergo album: aliquis potest esse sanus, ergo & æger: inimicus te fecit ægrũ, amicus faciet sanum: iniustitia malum, ergo iustitia bonũ. Si oportet addiscentem credere, oportet eum minime repugnare. & à negantibus apud Liuium: simul quod non oportet puduerit, quod oportet non pudebit: quàm multa bona nascantur ex pace, ostendunt mala, quæ nascuntur ex bello: cæcus, non ergo uidet: nunquam profuisti, neque nunc proderis. In relatiuis uidendum ut negantia eodem quo affirmantia pertineat: est pater, ergo non filius, intelligendum eiusdem: est duplum, non igitur eiusdem simplum. Cauendum ne in quibusdam fallamur quum relatiuum reddimus; ut in ijs quæ eodem nomine reflectun-

Diuersa.

tur. Simile similis simile: quod est ad hunc intelligendum modum: est simile, non ergo suum simile: nisi quid sit sui simile, ut dici uulgo solet. quod magis ad tropum pertinet, quàm ad exactam normam philosophiæ: sicut magister suijpsius, & discipulus: quod de se Augustinus dicit, & Gulielmus Budæus: quanquam in his sunt uelut duo, ut alter officio præceptoris fungatur, alter discentis. Sunt probationes quædam per contrarij propositionem: si non esset nox, studeremus: sed est nox, non igitur studendum. cui argumento alio argumento est opus, nam per se imbecillum est, & ornat magis quàm probat: quàmuis interdum quibusdam sufficit, ἀντίθετον ab Hermogene uocatur: sed propositio alio est argumento fulcienda: uidelicet nocet oculis lucubratio ad candelam, nocet capiti humor nocturnus, & eiusmodi. In adiectis incertiores sunt probationes, sed uel negatiuis utimur, uel contrarijs rebus. Si quem delectat magistratus, hic dolet, quum in ordinem redigitur. Atqui eidem pater & filius sunt grati: & albus & niger color: sed habent magnam ueri similitudinem in plerisque. Lux dulcis, cæcitas ergo acerba: æstas amœna, tristis igitur hyems. Quintilianus in geminis languentibus: Quantum facinus sit filium occidere, nemo magis fatetur, quàm qui uult uideri se illud fecisse pro filio: hoc enim ualet, seruare filium tantum est bonum, ut atrox sit pro eo facinus committendum, quantum ergo malum est filium occidere? Dicimus utroque modo: hoc equi & bruta animantia faciunt, non ergo decet hominem: tum contrario quanto magis homo faciet: prius est huius naturæ, alterum comparatorum. Ante rem sunt, quæ illam quoquo modo præcesserunt, & ad eius argumentum quoddam propter aliquam similitudinem atque affinitatem inducuntur. Causæ uiderentur posse hoc loco comprehendi, uerum eis sedem, ac domicilium aliud assignauimus, quòd eæ latissime paterent. Sed si quis per causas argumentum aliquod non eruit, quod obscurius sit esse illam eiusce rei causam, sanè ex hoc loco eruat, nihil erit periculi, ut postea docebo. Nec ipse dubitabo exempla aliqua hic ponere, eorum quæ causæ uideri possunt, sed abdite. Signa quæ uocantur plurima sunt in hoc loco & proximo, ut occidit, quia

Ante rem.

quia rixatus, minatus, trepidauit: nisi quis ad actiones potius referat, in quo non repugno. Quippe signa sparsa sunt per multa locorum genera: est hic illud M. Fabij, quis dubitet mathematicum uera de futuris dixisse, quum de præteritis appareat eum non esse mentitum? Sunt hoc loco signa temporum, prænuntiationes, & prædictiones. Serenum postridie, quia uesper rubet: appetere uernum tempus, quia

Candida uenit auis longis inuisa colubris.

Inter quæ sunt, quæ haberi pro causis possent, sed latentibus: ut,

Ventus erit, uento semper rubet aurea phœbe.

Sunt quæ necessario alia antecedunt, tanquam aurora diem, uesper noctem. Sunt quæ ex conditione, si res procedat, iuuentus senectutem. Alia solent semper, sed non necessario: ut feriæ D. Stephani post natalem CHRISTI: in bellis Romanorum triarij post principes: in ædibus atrium post uestibulum. Sunt quæ plerunque, ut æstus post Maium, tepor post aduentum hyrundinum. Alia nonnunquam ex coniecturis: ut principem ciuitatis futurum Periclem, quòd Pisistratus ad eundem modum oraret Dionysium fore malum, quandoquidem omnes qui arcem Syracusis occuparunt, mali fuerint. Si quid antea factum uel dictum ad imitationem producitur, exempli est: sin ad argumentum aliud, huius est ordinis. Ergo rationum uires perinde erunt, ac illa fuerint, quæ antecedunt. Post rem sunt, quę quoquo modo illam sequuntur: nec interest post rem sint omnino, an post tempus præsens: id quod uelim quoque in ijs, quæ sunt ante rem intelligi. Hic sunt posteri, fama, iudicia hominum, exempla, quæ quum ex alijs sumuntur, loci sunt exemplorum: quum ipsa ad alia applicantur, & argumentum præbent in futurum, huius sunt notæ: non arripiendam à Sylla dictaturam, ne posteri idem sibi putent licere: & Pallas Telemacho apud Homerum, sis strenuus, ut bene de te posterorum quispiam loquatur: & apud eundem Nestor dissuadet Agamemnoni & Achilli dissensionem propter sermones, qui erunt de ipsis in Græcia: & quot genera antecedentium posuimus, totidem in consequētibus existimari conuenit. **Post rem.**

Quod pro argumento sumitur

In argumentum sumitur alicuius sententia eam ad rem, qua de agitur pertinēs: hæc autoritas & testimonium à Cicerone nuncupatur. Itaque non solum dicta comprehenduntur hoc loco, sed nutus, sed facta, non facta, denique ea omnia, quîs sententia declaratur: ut legatos esse inuiolatos gentium iure, quia nemo eis nocet: & Seneca Troadibus: Quis iste mos est, quando inferias homo est impensus homini? Quocirca & exempla autoritate etiam censentur, ut mox aperiam: huius generis sunt symbola, & apophthegmata, & responsa. In autoritatis uim, rationemq́; illa ueniunt, Rumor popularis, fama autore incerto, præiudicia, quod antea de simili causa uel in eadem, aut rebus ad eandem pertinentibus ante legitimum atque ultimum iudiciū pronuntiatum est. Testes, tabulæ, tormenta, qui communes loci à rhetoribus nominantur, quòd in utrāq; partem magnam uerisimilitudinem habeant.

Autoritas quomodo censetur.

Autoritas fide æstimatur. Non omnis persona eiusdem est autoritatis. Nā eadem, sicut Euripides inquit à diuersis dicta non idem ualent: fides paratur, si is, qui quid dicit, credatur id scire: tum non mentiri scire eos putamus, qui ualent uel natura, quēadmodum ingeniosos homines, & animo ac cogitatiōe celeres acresq́; uel peritia, ut artifices expertos, eos qui rei usum habent, atque experientiam: Tum diligentes, studiosos. Non creditur fallere, qui nescit, aut non uult: non uult fallere, cui hoc non est futurum utile, cui non est fallendi causa: nemo enim gratis est malus. unde illa uehemens interrogatio, cur ego fallerem? & illud Græcorum, τί πλέον ἕξω ἀπατῶν, Tum uir bonus aut amicus, qui optime cupit non decipiet: nescit fallere puer, demens, uinolentus, quorum motus ceu naturales uidentur esse. Ergo autoritas prima est Dei, & earum rerum, quas nō dubitamus à Deo profectas. Nam hunc & nosse omnia, & nolle quenquā in fraudem conīcere, omnes scimus. Neque enim est causa quamobrem id uelit: huius uoluntas ac sententia potissimum declarata est nobis ab unigenito eius filio, qui semper est in eius sinu: hinc responsis, quę patres acceperūt & ante Christum natum, & post: ex quibus mystici libri sunt compositi. his accedunt somnia, & signa ea, quę pro certo habemus à Deo mitti: uaticinia hominum diuino numine instincto-

rum.

rum. Habebant gentiles sua prodigia, ostenta, auguria, exta, omina: hinc uidetur posse colligi eum non habere fidem Euangelio, quisquis non ex eius praeceptis uitam instituit. Secundo loco est consensus generis humani: in quo sunt naturales quaedam animorum informationes, atque inde existunt equitas, & debita humanitatis officia omnium pectoribus ingenita. Ex genere humano praecipui, & grauissimi ad fidem ponderis sunt sapientes, ac probissimi homines: uelut philosophi, quique humanum genus paterna quadam charitate complectuntur: tales interpretamur esse rectores patriae, legum latores, & eos à quibus populi, atque ciuitates formantur ad uirtutem & recti custodiam. Nam hos quum prudentes esse, tum procul à fallendi cupiditate abesse ducimus, quòd beneuoli sint erga eos, quibus bene consultum esse cupiant. Amicis enim multum tribuimus, dummodo bene de eorum ingenio ac peritia sentiamus, à quibus nunquam falli nos suspicamur. Sic magnopere fidimus ijs, quae parentes dixerunt, quae nutrices, nutricij, consanguinei, praeceptores. In eundem locum cadunt, quae magni & sapientes uiri ijs praeceperunt, quos charissimos habebant: ut Cato & Cicero filijs: & in uniuersum posteris, quibus nemo ferè male uult, nisi sit uir pessimus: ut qui dixit, me mortuo ardeat terra: uel qui aliquid ad utilitatem suam uelit eis persuasum, ut qui captarunt diuinitatis opinionē. Postremo uinolentis, & pueris, & mente captis multa credimus: facere fraudem nesciunt: tantum obstat, ut scire eos, quae dicant, suspicemur: testantur hoc prouerbia, in uino inesse uerum, & puerum ac fatuum uere fateri. Quocirca populus plurimum tribuit dictis hominum diuitum: quòd eos sapientissimos esse censet, qui rem quoquo modo auxerunt: eam esse unicam sapientiam opes parare. Suffragia quoque numerat, non appendit: quod plures censent, id pro uerissimo accipit: unde est morum, consuetudinum, officiorū ciuilium, siue priuatim seu publice custodia: prouerbiorum & dictorum, quae uulgo feruntur, fides: existimat enim plures minus posse decipi, quàm paucos: & minus esse cur tam multi uno consensu uelint alijs imponere. Sed ex ijs sententijs, quae sunt receptae aliae prudentissime sunt animaduersae, aliae ab stultitia populari mana-

runt. Et apud alias nationes, atque adeo alios homines alij habentur pro sapientibus, & bonis: ubi est exemplorum efficacia. Græci barbarorum sensibus nihil tribuunt. Romani Græcorum exempla rident, ut Scipio apud Titũ Liuium. Solos maiores suos graues homines, magno ingenio, iudicio, uirtute, probitate esse arbitrantur. Nos Christianos non debent gentilium exempla ad ęmulãdum adducere: nec quorumuis Christianorum, sed eorum, qui pure ac germane Christum exprimunt, potissimum Christi ipsius, qui ad hoc nos inuitat, exemplum do uobis, ut quemadmodum ego facio, uos faciatis: ideo Paulus ait, imitatores mei estote, sicut & ego CHRISTI. Si quid uero est inter gentiles probe, mite, pie, sancte actum, tanto nos excellentius præstare conuenit, quanto excelsior est nostra conditio, qui baptizati sumus, lustratíque sanguine illius, quem pater dedit instauratorem priscæ perfectionis, qua non longe ab angelis discedimus. Eleuatur autoritas primum, quòd qui dicit, nesciat, atque ignoret de quibus loquitur: uel natura, ut sunt mente capti, pueri, tardi homines: uel imperitia, ut qui nullum huiusce rei habent usum, & si artem teneant: hanc scilicet parum proficere citra assuefactionem: aut qui hanc quidem sunt nacti, non posse tamen absque arte bene censere: quòd ars in uniuersum sit de omnibus, experimenta de singularibus. Contradicere sibi quempiam fortissimum est argumentum eum id nescire, quod affirmet: & detrahit alijs ipsius dictis fidem: tum ostensum esse aliquid eum asseruisse falsum, graue præiudicium est posse decipi, & esse hominem, & non nunquam asserere, quæ non habeat comperta. Aut studium & diligentia defuit, ut qui non animaduerterunt, qui leuiter attigerunt, aliud agentes, homines uani, qui quicquid in buccam. Sic solemus dicere, doctus, sed non in hoc. Iudex quidem sanctus, & incorruptus, sed male edoctus de causa: quod in præiudicijs affertur: ad quam defensionis rationem mea quidem sententia potuisset Cicero deducere præiudicium censorum pro Cluentio, conseruata illorum gratia & maiestatis autoritate: ut diceret solere eos uti testimonijs inimicorum, quos ignorent esse tales: simul propter multitudi-

Autoritas quõ eleuat

titudi-

titudinem rerum, quas uno eos eodémque tempore obire necesse est, non perinde omnia examinare, ac expendere, ut iudices decet facere, qui ad eã unã rẽ uacant: adde his in ciuitate, in qua tot sunt inimicitiæ: ita ut culpa ab eis in rem & mores hominum deriuetur. Nam ut ipse defendit, censores de leuitate suggillat. In scriptoribus si quid culpatur, sic excusare consueuimus, exempli gratia posuit, non quòd expenderit, an ita esset: aut quòd sic sentiret: dixit aliena fide: & contra rumorem, quòd est credula multitudo, nec examinat, quæ confirmat. Loca, tempora, personæ, exacuunt diligentiam, & circunspectionem, aut remittunt: in quo non tam autoritas consideratur dicentis, quàm dicti: dixit inter pocula, in cubiculo, uni amicorum, inter nugandum, discinctus ad focum: contrà uero in senatu, apud populum, die parasceues, quum esset consul. Spectatur modus: ioco dixit, ridens, dormitans, detorto nutu, moto capite, motis manibus, serio, iuratus: quæ omnia solent esse signa, quemadmodum quis sentiat. Negligentiam Erucij inuasit Cicero ad ostendendum falsam illius accusationem in Roscium Amerinum. Præter hæc autoritati detrahitur pondus, si existimatur uoluisse fallere. Ad id homines nunquam gratis inducuntur, nisi sint praua quædam ingenia, quæ iam usum mentiendi in naturam penè uerterint, ut ubi nihil interest sic eos, aut contrà affirmare, ad mendacium deflectant. Idcirco quem aliquoties in mendacio deprehendimus, huic fidem neutiquam habemus, etiam quum uera dicit: quod Aristoteles festiue, & sapienter respondit, esse lucrum mendacium. Sed ferè utilitatem aliquam suam sectatur qui mentitur, hoc est, quod sibi putat conducere. Quo fit ut his distinctis & separatis prudentia & probitate, plus habeat uirium ad fidem probitas, quàm scientia: peritos enim & malos non sapientes nominamus, sed callidos, astutos, uersutos, uafros: nec quisquam se illis credit, nisi sint amici: sed si amici sint, iam boni uiri esse existimantur. Neque enim hic quæritur qualis sit quisque, sed qualis credatur. Nec frustra illud dicitur, uita maxime persuadet. Quæritur à mentiente utilitas pecunię. Hanc solam imperitum uulgus utilitatẽ nominat: ideo magnopere fidẽ abrogat tenui ac

pauperi homini, arrogat diuiti: quòd huic putat esse satis, eoq́; non facile adduci ad mentiendum spe lucri: pauperem nihil non dicturum & facturum exigui quæstus gratia, quum contrà maior sit ferè habendi sitis in his, qui plus hauserunt, & pauperes sæpe præsentibus & qualibuscunq; acquiescant. Si quis diuitem aut potentem laudet, suspecta est laudatio, quòd numo uidetur tributa, non ueritati. Captatur etiam honor: multa & assentari, & mentiri coguntur, quos exagitat gloriæ cupido: cuius possessio nō minus est, quàm diuitiarum molesta & laboriosa. Præterea in corpore est utilitas: mentietur quis, ut pręsentibus doloribus eximatur, aut ne grauiores perferat, uel neci detur: quod in tormentis contingit: pro quibus nescio quid possit dici, quum uel præsens dolor in imbecillis, uel sequentis pœnæ metus in robustis ueritatis uocem penitus intercludat: unde natum est illud, tormenta & qui perferre, & qui nō perferre poterit mentietur. uoluptates item: plurima cogunt mentiri puellæ adamatæ, lenæ administris: quo in genere mentientium continentur parasiti. Ex his omnibus declaratur maxima autoritas dictorum Christi, & eorum qui illum sunt secuti, quòd non solum commoda uel pecunię, uel honorum, uel corporis nulla spectabant: Sed cum ingēti omnium harum rerum incommodo ueritati parebāt cœlitus patefactæ & ostensæ. Iā affectus ad mentiendū impellunt, uel sui cuiq;, uel alicui, si inseruire illis stet sententia. Sunt qui ueritate parū se oblectaturos aliorum animos rētur, mendacia admiscent: ut Homerus, & ferè Poetæ: Alij gaudent grandia, atrocia, tragica narrare, ut alios uel terreant, uel defigant stupore: & se fore admirabiles arbitrantur, si sua dicta admirabilia sint: itaq; his narrandis delectātur. In utilitatum nostrarū numerum recipiuntur, quę cōmoda sunt, quibus bene uolumus, quæ incōmoda, quibus male, amanti non credendum: amicus pro amico mentiet, ut mater pro filio, uxor pro marito, & in illum quoq;, quū est irata, ut inimicus contra inimicum: hinc amici contra amicū, & inimici pro inimico inuincibile testimoniū. Animo irato, inquit Mimus, nihil oportet credere. Dicta quū in controuersiam uocantur, iam autoritati eius quem dixisse non ignoramus, non est locus. Sed sæpe autoritate

ſalua, negamus hoc eum ſenſiſſe, quod aduerſarius ait: aut confirmamus ſenſiſſe, quod ipſi uolumus, de quo prius eſt dictum: tum hoc non pertinere ad noſtram rem, aut pertinere. Locus & tempus mutant uim dicti uel facti: uere dixit, recte fecit, ſed illo loco & tempore. hoc uero uel poſt illa, non ita eſt, nõ expedit: notæ ſunt hæ quæſtiones. Nec uero exiſtimo quenquam admonendum ſi Cicero referat Ariſtotelem dicere mundum eſſe æternum, autoritatem huius ſententiæ Ariſtotelis eſſe, Ciceronis uero Ariſtotelem hoc dicere.

A rei appellatione

Rei appellationem in hunc locum reieci, quòd magna ex parte autoritatis ſit: ut conſilium publicum non debere ex iuuenibus conſtare, ſed ſenibus, quod ſenatus nuncupetur: quæritur à quibus ſenatus nominetur? à Romanis: de eorum autoritate agitur: à Lacedæmonijs: quanta ijs fides debeatur? Omnia etiam etyma, quas Cicero notationes uocauit, & ad uerbum ueriloquia, tanquam teſtimonia ſunt eorum, qui ea utuntur lingua: uocabula enim alia in alijs linguis habẽt etyma. Ita Cicero melius dicit & commodius à Latinis conuiuium dici, quàm quemadmodum à Græcis συμπόσιον, id eſt compotationem: uel σύνδειπνον, id eſt concœnationem: & in paradoxis requirere ſe ait maiorum ſuorum prudentiam, qui hæc fluxa & contemptibilia fortunæ munera bona appellarint. In hunc ordinem uenit omnis appellatio ſiue nominis, ſiue prænominis, ſiue cognominis, ſiue tituli, & quod Græce ἐπίθετον dicitur, inſcriptionis, lemmatis. Ariſtoteles libro de Mundo ex nomine ipſo τοῦ κόσμου docet nihil eo eſſe pulchrius, aut ordinatius. Nam κεκοσμημένα dicuntur cętera, quę fiunt pulchre, atque ordine: non iniuria appellatum Draconem, qui tale uirus efflarit legum. Non decere eum affectibus perturbari, & concuti, qui uocetur ſereniſſimus: eum qui beatiſſimus non debere belli miſerijs implicari: non fœda & nefaria facinora deſignare, qui ſit ſanctiſſimus. Demoſthenes in Midiã, eum qui Theſmothetã læſerit, ciuitatẽ læſiſſe cõtendit: ὅτι θεσμοθέτης non alicuius hominis nomẽ ſit, ſed ciuitatis ipſius. Tranſit ab una lingua in aliam. Cic. Philip. Lyſidicus ipſe in uerbo Gręco: & Plautus, nolo des mihi damnũ in Epidãno. Sumitur argumentũ ex æquiuoco: ut ni propius huic picturę aſſederis, nam eſt leo, uel ſcorpius, & amphibologia, ut:

Quis neget Aeneæ magni de stirpe Neronem.
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.
Quod est sophistis aptum & dicacibus. Transfertur ad tropum, & in eo manemus, in quo inest sæpenumero festiuus ludus. Noli in æstate incēdi: homo frigidus ne huc accedas in bruma: qui potest Maurus esse pectoris candidi? quomodo hæc percurres æger pedibus? domus opulenta & benefica, multos enim alit, de referta muribus. In nominibus quę destinato & consulto imponuntur, examinatur quantum momenti habet illorum autoritas, qui indiderunt: prudentem hominem esse Marcum Porcium, quod Cato cognominetur: quæritur uero à quibus? quantum illis tribuendum? ex ijs quæ de autoritate diximus repetenda hæc sunt: in quo sæpenumero est multitudo à philosophis reprehensa, quum in alio omni genere scientiæ atque intelligentiæ, tum potissimum in ijs, quæ ad mores uirtutésque dicuntur pertinere. In quibus uero appellationibus non est consilium, sed recepta consuetudo nominandi, & uelut casus quidam, ludere licet: argumenta colligere non licet, nisi diluta admodum: & hactenus, ut ex euentu ostendamus consilij potius fuisse nuncupationem, quàm casus. Primus ille Iunius qui dictus est Brutus, primus qui Bestia, qui Asina, & similia, reliquerunt has cognominationes posteris suis: in illis primis causa cur sic dicerentur fuit aliqua, in posterioribus nulla præter morem familiæ, quo Romæ cognomines sunt filij parentibus, non item Athenis & in Asia. Hæc est immēsa illa, atq; adeo infinita argumentorum sylua, quæ uariam & latissimam rerum naturam includit, non solum ad dicendum utilis, sed ad usum uitæ, & sentiendum, & uiuendum. Puto me locum nullum præterisse, species nō sum omnes persecutus, sed neq; poteram. Sufficit genera consignasse: citius periculum sit, ne eadem diuersis locis uideantur repetita, ut argumentum idem ex uarijs locis credatur depromi posse. Equidem non adeo cōfudi locos, ut fortassis illis uideri posset, qui harum rerum cognitionem distinctionemq; non satis accuratam & exactam perceperūt. Sed longe præstat desumi ex multis locis idem argumentum posse, quàm ex nullo, aut ægre ex aliquo. Non interest, quibus nominibus instrumenta nominentur, modo sint apta

usui:

usui: & commodissimum est artifici multa esse instrumenta, quorum unoquoque si libeat, idem opus absoluat. Est qui parum dextre aliquibus utitur instrumentis: huic si ad idem perficiendum opus, aliis instrumētis succurratur, ingens procul dubio adferetur utilitas. Ita queri ac elici idem argumentum è uariis argumentorum sedibus posse, fuerit ad inueniendum longe conducibilius, quàm singula singulis tantum claudi: quippe quod querenti hac uia non occurret, alia præstò erit. Deinde nec in ferramentis contemplatur quis, quàm sint expolita aut elegantia, sed quàm ad utendum idonea. Verum ut exempla omnium magis sint in promptu, ducamus hominem per locos argumētorum: tum quia uarium animal, & materia uberrima ad dicendum, tum quia de illo cognitio maxime necessaria est, nempe quotidianæ tractationis. In substantia hominis est animal, & rationabile, unde conflatur eius diffinitio: hinc humanus, & humane coniugata: Tum partes essentiæ, materia sumpta de medio communis cum materia eorum omnium, quæ fiunt, & corrumpuntur: animus autem generosissima res omnium, quæ sub cœlo sunt: partes item molis externæ caput, os, pectus, brachia, dorsum, crura, pedes: & internæ lingua, guttur, pulmones, cor, nerui, uenæ, caro, sanguis, os, spiritus: tum cutis, pili, barba, næuus, uerruca. Inhærentia sunt in corpore color, forma, figura, filum corporis, macula aliqua, cicatrix, rectum, curuum, proportio membrorum, celsum caput, brachia expansa, manus diducta, corde ad sinistram, incessus, uox, uires, robur, imbecillitas, firmitudo, infirmitas, sanitas, morbus: in animo affectus: in mente acumen, hebetudo, memoria, obliuiositas, eruditio, tot artes, & experimenta, prudentia, fatuitas, calliditas, uafricies, atque usus rerum, uirtutes, & uitia. Actionū sunt quæ dixit, fecit, uoluit, tentauit, innuit, pertulit, passus est: causę eius sunt efficientes quidem Deus, & parētes, & quodammodo solum natale: finis naturalis, quem Deus ei destinauit, æterna felicitas: ipse sibi ignorantia, & obedientia affectuum multos alios præstituit uanos, & noxios sibi, opes, honores, nomē, uoluptates: effecta eius sunt magna profecto & admirabilia, cultura agrorum, ciuitates, leges, literæ, tot disciplinæ, atque artes, quarum aliæ corpore, aliæ

Homo per loca argumentorum.

re, aliæ ingenio exercentur, partim utroque: instrumentis utitur ingenio, memoria, artibus, sermone, manibus, pedibus, & quæ extrinsecus sibi parat, ut sunt pennæ, calami, atramentum, penicillus, pecunia, culter, hasta, & alia quorum iniri numerus non potest. Ipse idem homo est finis cæterorum animantium, & omnium quæ sub luna sunt condita. Est in tempore, in hyeme, mense Ianuario, pridie Calend. Februa. Principe Carolo V. sereno, salubri tempore, in libertate, in republica Brugis, in cubiculo, in armario, uestitus, armatus splendide, sordide. Ad hominem referuntur Deus, princeps, & rector eius pater, mater, tutor, patruus, magistratus, Rex, patria, leges, dominus, maritus, filius, pupillus, filius fratris, filius sororis, priuatus, subditus, seruus, uxor, amicus, inimicus, sodalis, socius, commilito, uicinus, ciuis. Tum diuitię, possessiones, honores, fama, gloria, fauor, gratia, nobilitas: & his contraria paupertas, ignominia, obscuritas, inuidia, odium, ignobilitas. Conferuntur inter se pater, filius, seruus, dominus. Denique ea quæ superiora, inferiora, paria diximus: homini nihil est contrariũ: contradictio est homo, nõ est homo. Dissitum est quicquid non est homo, equus, lupus, color, magnitudo, liber. Pro argumentis adducãtur maiores, exempla priorum, historiæ, fabulæ, prouerbia. Si quid prædictum de illo, aut pręmonstratum, quid dixit, aut significauit quis: nomen, cognomen, appellatio. Ex his apparet non solum ad arguendum ualere hanc copiam, sed ad dicendum de quacunque re uelis: ut nõ absurde uideatur Agricola Rodolphus existimare Gorgiam, Hippiam, Protagoram, Prodichum, & alios Græcos sophistas qui in conuentu hominum paratos se esse profitebantur ad dicendum, de quacunque re quis uellet audire, ex his fontibus ubertatem illam & redundantiam eorum, quæ dicturi essent, haurire, ut nunquam dicẽdi materia deficerentur. Duo restant consideranda, quomodo in aliis loci deprehendantur, hinc nobis quemadmodum iis utendum. Prius quidem, ut nos utamur, sicut magni autores sunt usi: Tum ut cognita ratione argumenti, q̃d aduersarius attulerit intelligamus, quantas habeat uires, fitq́ facilius infirmari, ac dissolui, si sit opus. Est uero locos argumentorum ex aliis operosius eruere, quàm nobisipsis inuenire,

nire. Nam non habet quotidianus usus rectum illum con-nectendæ argumentationis ductum, in quo promptum est cognoscere, quid petat, quid uelit efficere, & quo modo: ad hanc autem obliquitatem & infuscationem communis sermonis oratores, & omne scriptorum genus addunt alias tenebras orationis, partim ne ars appareat, & manifestę fiāt insidię, partim quòd maius robur accedit probationi: sicut punctim ferire, uel ex transuerso grauius interdum est, & letalius. Ita ad inuolucra, quæ res sua sponte ac natura hābent, alia ipsi superiecerunt artis, & ingenij sui, ergo interdum uno uerbo cluditur tota argumentatio: ut consulatum petebat scurra. Nonnunquam totidem sunt argumenta, quot uerba. Cicero in Anton. Tu istis faucibus, ista gladiatoria totius corporis firmitate: quod in amplificationē cadit. Iam multis uerbis unica est argumentatio: uidelicet quum unum uerbum, in quo uis inest aliqua, uarie tractatur, atq; explicatur: an non erat resistendum insidiatori? Scilicet prębendum erat iugulum ei, qui uitam petebat? patiendum, quod latro cupiebat? Est quum pro tota argumētatione una pars attingitur: non occidet, nam quæ mater occidit filium? deest enim, & hæc est mater. Inuertunt sæpe argumentationis ordinē: ut Quintilianus libro tertio: Partes suadendi quidam putauerunt honestum, utile, necessarium: ego non inuenio huic tertiæ locum: quantalibet enī uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse erit, nihil facere. De faciēdo autem deliberatur: quę sic reducitur, omnis deliberatio est de faciēdo, nulla ergo deliberatio de necessitate: & paulo post, Itaque mihi ne consilium quidem uidetur, ubi necessitas est: non magis quàm ubi constat quid fieri non posse. Omnis enim deliberatio de dubijs est: hæc sic, omnis deliberatio de dubijs, nulla necessitas de dubijs, ergo nulla deliberatio de necessitate: hic assumptionem ubique posuit propositionis loco. Nonnunquam transiliūt relictis medijs. Brutos ego impellerem? ait Cicero, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie uideret, alter etiā Halæ. Hic omissa sunt illa de genere, de facinorib⁹ generis, expulsione regum, & Sp. Melio occiso. Sic etiam à loco ad locum: homo sapiens quia magno corde: fortis, quia amplo pectore: partem sumpserant, sed ad partis accidens transierunt.

Quomō-do alij utū-tur locis.

runt. Quandoque solum, quod ab aduersario dici posset, præoccupatione quadam notant leuiter: non occidet hæc filium nam hoc sola fecit Medæa. occultant etiam figuris, & schematis, ut interrogatione enuntient, quod narratiue poterant. Sed feriunt fortius. Et uno ut uerbo finiam, ipsi idem maximi autores rationem sui argumenti, unde prompserint, quemadmodum concinnarint, aptarint, torserint, interrogati nesciant sæpe explanare. Vidēdum tamen quid efficere statuerint, quorsum spectet argumentum, quid intendant. Ad id necessarium est cognoscere, in quo uersetur controuersia, aut quæ sit quęstio, non solum illa generalis totius causę, uel operis: sed particularis, ad quam argumentum illud pertinet: eam ubi erimus nacti, uidendum multa ne sint, quæ probent, an unum tantum. Si multa, utrum sit aliud alius argumentum, an ad diuersa tendant per se singula. Sumendum unumquodq; illorum, eique aptandum, quod probatur: quoniam ex habitu & congruentia eorum probabilitas nascitur, ac proinde instrumentum probabilitatis, & eius appellatio. Sunt in quis facile iudices, cui parti conueniat, quod pro argumento accipitur: nam quæ constant uno uerbo, exposita sunt cognitioni, ut quiuis dicat, cum qua parte quadrent pronuntiati, de quo est controuersia: quæ uero integra enuntiatione simplici aut composita, obscuriora sunt. uno uerbo cōstant, quum uis probationis uno in uerbo est sita: pronuntiatio autem, quum per illud totum diffusa: ut Socrates nō ducet uxorem, quia philosophus. Socrati hoc competit: uidendum quæ sit eius proportionis ratio inter Socratem, & philosophum, quod nomē: non ducet, quia est animal morosum & querulum mulier uxori. Quæro an homo sit equus, si colligo non esse, quia homo est rationabilis, ad hominem hoc pertinet. Sin uero quia equus non est rationabilis, ad equum. Sin utrunque coniungo, duo sunt loci: ut in hoc, omnis homo est rationabilis, nullus equus est rationabilis, nullus ergo homo, à proprietate & à dissitis rationem duxi. Quum in argumēto duo aut plura sunt uerba, & unumquodque suam habet proportionem & locum, consideranda sunt singula separata. Plato nō ducet uxorē, quia philosophus, Socratis discipulus, ut neq; Thales duxit: in philosopho est inhærens, in

Vnde nascitur nomen loci.

altero causa, in tertio exemplum: non mouebit affectus in iudice, quia uir bonus, & Atheniensis, & perinde faceret, ut si normam, qua mensurus quid esset, prius inflecteret: primum est ex inhærente, secundũ ex attributis, in tertio uis est similitudinis, quã habet canonis inflexio ad motum animi. Sunt abstrusiores loci alij, ad quos exercẽdo penetrabimus, ab his quę diximus uelut manu ducti, tametsi nõ perinde laborandũ est eruere ex alijs locos, q̃ nobisipsis ad rẽ nostrã inuestigare. Est eñ res hæc quæ usu potissimum constat: ut nihil omnino ars tota sine diligenti & sedula tractatione profutura sit: hæc uero etiam citra artem multas habet uires & ualidas: quippe maximi fuerunt oratores & disputatores acutissimi, anteq̃ ars ulla esset inuẽta, & ex quorum usu ac operibus ars est obseruata. Omnia illa quæ supra sunt à nobis posita tenenda in promptu, ut literarũ elementa, non eodẽ utiq; ordine inueniendũ, sicut nec eodem scribendũ ordine, quo literas didicimus: tãetsi præstabit initio eo ordine exerceri, ad excudenda è locis argumẽta. Nec omnia omnibus cõgruunt, sicut nec literas omnes in unum quodq; uerbum infarcimus. Ac ut quæ literæ quibus uerbis necessarię sint, nõ queunt tradi regulę, cõmunis usus docet: ita in hac obseruatione contingit, ut qui quibus causis loci cõgruant pręscribi non possit. uidendũ tamen quid uelimus efficere. Cognoscenda exactissime causa, & omnia quæ uersantur in quæstione animo & cogitatione complectenda: quocirca oportet eum, qui inuẽturus est, uersatum esse diligẽter in præsenti quæstione, & tenere saltẽ generalia in ea arte, de qua sumitur materia dicendi. Si non sit ex arte ulla, certè sensum communem uitæ, quid probabile sit ijs, apud quos est dicturus, quid absonũ: ad quæ prudentia adiuuamur. Ergo proposita quæstione, uestigandum per sedes has, quid sub utroque termino claudatur, deinde conferenda singula cum singulis, & cum omnibus: assuefactio præstabit, ut uno quasi intuitu peruideamus necessaria, sicut in cõiungendis literis. An Clodius iure sit cęsus, ex Clodio, ab inhærentibus, quia seditiosus: an omnis seditiosus iure occidi possit: si non omnis, an talis? hoc tempore? hoc loco? à tali uiro? Tum quia insidiatorẽ: an omnem insidiatorem fas sit occidere? an hunc? hoc tempore? Nec aliter atq; in syl-

in syllabis & dictionibus in infinitũ ferè tenditur, sic in locis. Sunt loci locorum: ut an Milo dignus exilio? non, quia uir fortis: an fortis dignus exilio? per omnia quæ sunt fortis & exilij, quum Roma semper gerat bella, ij qui nullum reformidant periculum honestatis gratia retinendi. Iam an Romæ retinendi tales: & id quidem ascendendo ad generaliora: nam in singularibus est status. An homini conueniat studium? etiam, quia est animal ratione præditum: an ratione præditis conueniat studium? Iam loci quęrendi in rationabili. An philosopho conueniat belligerari? non: quia est homo deditus literis, amicus hominum: per locos hominis, per locos eruditi: denique eorum omnium, quæ ponuntur in probatione: si sint in quæsito plura, loci inter se omnes cõmittendi, & comparandi. An omni generi scriptorum commode possit historia admisceri, ex ratione scriptorum. Nam Theologiæ potest, & Philosophiæ, & Medicinæ. Iam ab ijs quę ex re, omni illi sermoni qui quid docet: tum ex historia, omni generi scriptorꝶ admiscetur cognitio rerum præteritarum: iam commode: nam uenuste, nam delectabiliter, nam ad probabilitatem, atq; intelligentiã apposite.

DE INSTRVMENTO PROBABILITATIS FINIS.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE DISPVTATIONE.

VERITATEM NON PLENE aut aperte acies mẽtis nostræ intuetur, multa & dẽsa obscuritate corporis oppressa, atque hebetata. Sed nos obscuritatem hanc à nobis in res ipsas traducimus, ut eas altissimis ac cæcis admodũ tenebris dicamus obrui, & inextricabilibus inuolucris occultari. Quo sensu pronuntiauit Democritus, ueritatem in altissimo puteo demersam latere. Ad purgandos autem hosce cortices, ut nucleus prodeat purus: ingenium humanum examinandæ ueritatis facultatem à Deo accepit: cuius functio disputatio nominatur. Nam quemadmodũ uites, nuces, ferrum, aurum putantur, reiectis inutilibus: ita in examine illo & inquisitione ueritatis remotis uel falsis, uel ambiguis ac incertis, ad ea ueniatur, quę dubio procul sint uera. Lux hęc est, quę ingenio nostro infertur, ut per ea, quæ in confesso recipiuntur pro ueris, illa de quibus dubitatur, explanentur, aut ea refutentur, quæ nobis sub specie se insinuabant ueri. Sit ergo nobis diffinita disputatio, argumentorũ ad aliquid probandum aut improbandum comparatio. Nam ubi pro alterutra parte nullum est argumentum, nec disputatio potest ulla existere. Duces animi nostri sunt uires illi à Deo ad cognoscẽdum, & de cognitis iudicandum attributæ. Ioannes Philoponus ex republica Platonis quinq; nos habere animi functiones scribit, Mentem, Dianœam, Opinionẽ, Phantasiam, Sensum: horum istæ sunt uires & opera. Sensus lentior est, quàm ut syllogismo discurrat, & aliquid colligat. Mens celerior, quàm ut syllogismum expectet. Opinio assensus est. Phantasia seu uisum apprehensio. Dianœa quam sanè cogitationẽ dicamus, est motus: itaq; hæc ratiocinatur, & syllogismo utitur. Hæc quidem contemplationis sunt de anima: sed de his non plura in præsentia dicam, nec accuratius, quàm quod instituto nostro erit satis. Ratiocinatur

Disputatio quid.

Animę qn que functionũ.

ergo cogitatio uel ex ijs, quę mens illi suggerit, uel quę opinio, uel quæ uisum. Nam sensus uiso seruiunt: ideò sub εἰκασίας à Platone comprehenduntur. Mens ad cogitationem, quantum assequi potest, uerissima & perfectissima adfert, uelut axiomata, naturales informationes, & in omnium animis impressas insculptasq́; notiones, ex quibus aptissimæ ac firmissimæ rationis nectuntur syllogismi: in quibus est scientia, si alibi usquam. Opinio suppeditat credibilia aliâs uera, aliâs falsa: unde existunt syllogismi uerisimiles, qui secum nonnullam dubitationẽ important. Visum subministrat uanas imagines, somnia, hallucinationes, imposturas: ducitur enim phantasia similitudine, quam ex ignorantia, atque incogitãtia coniungit temere, & commiscet, ut unum ex duobus aut ex multis cõfundat: unde error nascitur ambiguitate uel uocis, uel sentẽtiæ: ut quum uox plura significat, quæ commiscentur, & redduntur tanquam unum, nempe uerbi ancipitis, uel oratiõis amphibolæ: tum ex scripto quod non distinguitur accentu, aspiratione, scriptione recta. in sensu autem quum ab una significatus ratione ad aliam latenter subitur: nempe ab essentiali ad inhærens, uel contrà: uelut quum sic coniungimus, homo est animal, animal autem est genus: mel est dulce, dulce uero aliud alio magis. adde huc, quum praua conclusio pro uera recipitur, ꝙ aliquam illius præ se imaginem ostẽtet: de quibus uitijs superius admonuimus. Nam phantasia, ut leuiter ab uno in aliud mutatur, ita etiam leuiter assentitur: ut in quodcunque inciderit, ob segniciem ulterius scrutandi subsistat ilico, & acquiescat: itaque uehementer fallitur, quoniam neque ambigua distinguit, nec partes inter se cõfert, ut quemadmodum compositæ sint, & colligatæ animaduertat.

Iudicia. Iudicium animi inter hæc tam diuersa uelut disceptator quidam sedẽs incipit eorum omnium uires, & uelut causam expendere, quæ reprobat, omnino respuit, & damnat: quæ approbat, alia secure admittit, alia incertus. Sunt inter quæ anceps & animi dubius pendet, quòd similitudo aliqua & ueri apparet, & falsi. Hi iudicij motus è tribus argumentorum generibus excitantur. In quibus & res debent spectari, & connexio: Argumenta omnia uel ex certis exploratis, necessarijs depromuntur rebus, uel ex proba

bilibus,

bilibus, & quæ de coniecturis pendent: non sunt hæc rerum ipsarum nomina, sed quæ cuique uidentur: alĳs enim alia sunt certa, & indubitata: eadem etiam non omnibus talia. Quæ eliciuntur ex certis, nexúque iunguntur euidenti ac perspicuo cum ĳs, quæ confirmant, iudicium ad se pelliciunt securum: argumentatio huiusmodi nominatur certa atque euidens. quæ uero uel probabilia sunt, uel non manifesta complexione cum eo cohęrent, cui probãdo adhibentur, iudicium ad se inuitant nutans, & suspectum: nec planè sibi fidens ipsi: hæc argumentatio probabilis nuncupetur, siue credibilis: ab Aristotele dialectica. Ambiguum est iudicium, & quasi seipsum sustinet, quum pares sunt argumentorum uires pro utraque parte in re controuersa, ac uelut paria in lancibus pondera. Quæ argumentatio iudicium fallit, ea uel de materia decipit, ex qua conflatur, uel de artificio, nempe forma, & colligatione partium: cognitio materiæ ad singulas artium pertinet: ut quum dicitur, omnis unius principatus optimus, Tyrannis est principatus unius, ergo optimus, forma uero & compositio huius sunt loci: omnis uirtus suauis, & uoluptas suauis, uirtus igitur: hic proprie paralogismus appellatur: nam prior ille tametsi ex falsis, tamen bonus esse syllogismus potest, qualis est ille idem. Materiæ argumentorum generatim quidẽ sic itur obuiam: Certa & necessaria ostenduntur non esse eiusmodi, si declaretur aliud simillimũ necessarium non esse: interdum quoque ex eodem illo argumento contrarium concludi. Si opponatur autoritas: fuisse, quibus nõ sit uisum tale, quorum ingenium & iudicium alĳs in rebus pro ualido sit habitum. Probabile est, q̃d cuique uidet̃ ita esse, nõ certa & euidẽti ratione, sed uerisimiliore, q̃ sit cõtraria: sumitur aliquãdo probabile pro cõperto & explorato, sed de illo priore nunc loquimur. Probabilia uel infirmãtur, uel tollunt̃ penitus: infirmãtur, si planũ fiat minus esse in eis robur, q̃ putabat̃: solere contrariũ plerũq; euenire. Tollunt̃ obiectione eoꝝ quę illi sint uel necessaria uel magis credibilia: & patefactione circunstantiaꝝ, cur in hoc loco, in hoc tẽpore, in his rebus illud nõ procedat. Probabiliora sunt quę efficaciora pro se habẽt argumẽta quęue pariter efficacia, sed plura tamẽ sunt, quibus quisq; fidẽ

Materia argumẽtoꝝ q̃modo tractatur.

Probabile

Probabiliora.

habet, quo maiorem hoc sunt magis efficacia. In coniecturis nō satis labefactat, qui non necessarias ostendit, aut nō fortes, sed qui non bonas: quod fit exponendo in plerisque usu uenire contrarium non similibus tantum, sed in hoc eodem loco, tempore, hominibus, rebus: ut erubescere hunc, & trepidare, & titubare, & perturbari pro signo conscientiæ accipitur: atqui sic solet in omni congressu, etiam apud amicissimos, tutis & securis rebus, ut Cicero de quacunque causa dicturus. Iam uero argumentationem aptam & confectam uel repellimus, uel dissoluimus, uel eludimus, uel retundimus. Repellitur, quum negatur bene colligi: dissoluitur, quum profertur captio, quæ quia ferè fit ex ambiguo & simili, idcirco uocatur distinguere: in quo tanquam re duas aut plures in partes discisa, membrum unum ipsi nobis sumimus, alterum uel reliqua aduersario concedimus: eluditur, quum adfertur absurdum, quod sequeretur, si ita esset. Retunditur, & quasi opprimitur, quum fortius cōtra id argumentum opponitur. Qui uero negat aliquid in argumento ita habere, nihil ad argumentationem dicit, sed ad examen partiū illius: de quo iam sumus locuti. Elusio à retusione non multum distat: utraque ab Aristotele appellatur ἴνστασις, Latine ad uerbum instātia, sed appositum rei uocabulum est obiectio, uel obex: qui uelut currenti argumento obĳcitur, ut fit in fluminibus: quod est non connexionem argumenti dissoluere, aut discindere, sed uenienti occurrere, & quasi cursum impedire. Idq; cogitationi nostræ non raro accidit. Nam quum ex intentione argumentationis res sequitur perabsurda, tum animus uelut iniecta manu sistit primū, hinc quū se non bene progressum fuisse deprehendit, unde cœperat reuertitur: & quàmuis nesciat dicere, quo nam sit falsus loco, ubi sit erroris causa, errorē tamen inesse non dubitat. Opponitur obex argumentationi ex eodem, ex simili, ex contrario, ex autoritate. Ex eodem: si quis dicat amor bonum quia dulce: occurritur, imò malū, quia indigentia. Ex cōtrario: bonus uir amicis nocebit, quòd ab eis læsus, à quibus minime oportebat: nequaq̄, quòd nec malus amicis noceat, etiam ab eis læsus. Ex simili: hic homo maleficio est semel affect⁹, semper igitur oderit: qui hoc? quum beneficio affecti non semper ament. Ex autoritate:

Argumentatiōis tractatio.

De instantia.

toritate: ignoſcendum his, quia ſunt pueri: obijcitur, imò Solomon iubet, ut uirga ne diſcedat à puero. In quo ſunt exempla dictorum, & factorum. Parcendum huic, quia filius. Atqui Torquatus, & Brutus etiam occiderunt ſuos: & maluerunt orbi uitam agere, quàm habere improbos. In quibus non diſſoluitur uinculum prioris cum poſteriore, ſed fluxum atque inualidum oſtenditur. Quanq̃ in multis elici poteſt, quod diſſoluat, ſed longiore ambage: ut quum dicimus, bonum uirum non læſurum amicos læſum ab eis, quòd malus non referat amicis maleficij gratiam: ſic ſoluitur prior probabilitas ex ſecunda, quòd lęſio non debet eſſe cauſa ultionis in bono, quandoquidem non eſt in malo: quod eſt argumentum à comparatione minoris. Tum maleficio ſemel affectus ſemper oderit, ex obiectione efficitur, amorem non eſſe perpetuum, itaque nec eſſe naturæ affectuum, ut ſint perpetui: quare quum odium ſit affectus, mutabitur tẽpore. Dicendum iam eſt de ſingulis argumentationũ generibus. Et ſyllogiſmi quidem quæ ſit ratio, quæ deuinctio propoſiti cum intentione, alibi demõſtrauimus. Exempli uis eſt in ſimilitudine: nam ſimilibus cauſis ſimiles attribuit natura effectus, ſimilib⁹ principijs ſimiles progreſſus atque exitus: ſimilibus qualitatibus, atque affectionibus ſimiles facultates, & eiuſmodi. Idcirco ad perſuadendum nõ repugnanti, atque ei, qui ultro ſequitur, aptiſſima eſt hæc probandi uia: ut quę docet & oſtendit magis quàm cogit: cõfirmatur ſimilitudine, diſſimilitudine infirmatur: quam difficile non eſt in omni ſimili inuenire. Neque enim ſunt ulla tam conformia, quæ non aliqua in re diſcrepent: quin etiam ſi repugnans eam differentiam non inueniat, haud in re culpam eſſe ſuſpicatur, ſed in ſe, qui uel non bene inquæſierit, uel non facile inueniat: examinandum eſt tamen an difformitas ſit in eo, quo de agitur: ut Cato ſe occidit, ne Cæſari ſeruiret, ergo tu occide te, ne ſeruias tyranno: reſpondebitur non eſſe ſimile: nam Catoni ſummum erat malorum ſeruire, & illis profanis: at initiatis Chriſtiana pietate non item: adijcitur, imò ſummum malorum eſt ſeruire eum quem CHRISTVS liberũ fecit. Ita eſt, non quidem homini ſeruire, ſed peccato & diabolo. Demoſthenes tantus euaſit Orator ſtudio, cur non & tu quoq;? Quia Exemplũ.

in illo studium ardẽtius, ingenium uiuidius, iudiciũ acrius, sermo patrius haustus cum lacte. In libello Ciceronis de Senectute, quum Cato exemplo sui docuisset non debere aetatem grauem esse senibus, excipit Laelius: fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes, & copias, & dignitatem tuam tolerabiliorem senectutem uideri: id autem non posse multis contingere. subiicit Cato: non dignitatibus, aut diuitiis fieri aetatem leuem, aut molestam, sed sapiẽtia uel stultitia: nec solum triumphalibus uiris iucundam esse senectutem, sed iis etiam, qui pure ac eleganter aetatem transegerunt. Si dissimilitudo non sit praesto, consilium erit sequendum M. Fabii, ut dubia liceat dicere fabulosa: quales sunt apologi, poeticae narrationes, Milesiae fabulae, res multae Chaldeorum, Persarum, Aegyptiorum: sin uera & certa esse cõstet, tentandum, an obtineri poterit, ne illa quidem recte esse facta. Tum autoritas eius excutitur qui quid dixit, non dixit, fecit, non fecit, quanti oporteat esse momẽti apud nos: confirmatur autoritas ad corroborandum argumentum, eleuatur ad debilitandum: de quo in inquisitione ueritatis diximus. Enumeratione deprehensę sunt artes omnes, nempe ex multis experimentis collecta formula. Si haec herba nocuit huic homini, profuit illi asino, & huic & illi, ergo omni homini nocet, omni asino prodest: si in aliquo instatur, ruit totum. Sed omnes singulares percensere impossibile. Aliquas pro omnibus sumimus, ad postremum uero adiicimus, quod fit pro aliis: ut sic in caeteris, uel non uidetur aliquid esse in contrarium, uel non est in contrarium obseruatũ. Infirmãtem dare aliquid ad oppositum est necesse: tunc uel destruit, uel concutit. Scrupulum etiam iniicit addubitatione: fortasse non sic esse in omnibus, rem esse nouam, necdum satis exploratam: ut de ligno hebeno, & multis rebus, quae hac primum aetate in notitiam uenerũt: uel q̊d paucis est id deprehensum. licebit tum ex iis adferre aliqua, quae quum crederentur esse certissima, tempus docuit non esse talia: quae exempla non rara sunt & in natura rerum, & in uita hominum. Alter uero uel ostẽdet, quid sit uitii in eo, quod ille obiicit, cur ab aliorum natura degeneret: ut si radix arboris sit medicata: uel saltem impetret in plerisque: pro re noua multa sunt experimenta: pro uetere

Enumeratio.

tere multos quæsisse, neminem inuenisse in contrarium. Saltem uerisimile esse, quandoquidem aduersum nemo cõperit toties uestigatum. Inductio Socratica argumentatio est conformis naturæ: quum in alijs ita sit, quæ sunt similia, ita debere esse in hoc. Qui depellit, reddat causam differentiæ, quemadmodum in exemplo. Sed maiorem hic esse ac fortiorem conuenit, ubi tot sunt exempla allata pro uno aliquo: uelut cui credas nauem in periculo, eligis non amiciorem, sed peritiorem: cui rempublicam, cui equum domandum, ergo cui pecuniam: ex aduerso occurritur, non est ita: nam in illis opus est arte, hic fide. Tum faciendum est planum & illic esse opus fide, & hic arte: quoniamquidem si inimicus sit, prodet consulto: & hic si imprudens, perdet nesciens: nam eandem illam adferre pro instantia de qua est controuersia, perabsurdum est. Vtebatur etiam Epagogis Socrates, quòd aptissimæ sunt ad capiendum: quum enim singularum rerum interrogatiunculæ proponuntur, minus apparet fraús: quæ profert se uelut acie explicata: minúsque circunspicit is, qui respondet, quid sequatur ad posita sibi, ac concessa, quid repugnet. In comparatione uis late est sparsa: nec ad certam formulam potest redigi, quæ ad inuentionem argumentorum magis pertinet. Paria aut maius, & minus inter se in aliquo uel aliquibus conferuntur. Intuendum an in eo ipso sint paria, uel maius & minus: priuatus homo gignit tot liberos, non gignet rex? non sunt in hoc maius & minus. priuatus concionabaris, ergo & consul: non sunt maius & minus in concionando: quæ sæpenumero præbent urbanitatis materiam. Quin ego uno uerbo cedam, cui cedunt in omnibus triginta legiones? inquit Phauorinus. In eo quod fit, quid maius sit aut minus dicere est eius, qui uires rerum nouit: ut hoc efficit illa herba, ergo & illa alia: in eo autem quod decet, prudentis. A minori aptum est argumentum confirmationi. A maiori informationi. A pari utrique. Similiter de relatiuis dicit Aristoteles, quòd posito uno, ponitur & alterum: sublato, tollitur. Sed hoc recte est intelligendum: si aliquis est pater, aliquis est filius: si nullus est pater, nec filius: & hoc quidem certè in essentia. nam in alijs nõ sunt relatiua: nullum patrẽ uideo, ergo nec filiũ: nullus

Inductio.

Comparatio.

Relatiua.

filius docet, ergo nec pater. Videndum ut rite assignetur relatiuum: est seruus, ergo serui seruus, non bene, sed heri seruus: nam ut alibi est declaratum, sunt quædam paria: amicus inimicus, simile dissimile. Alia imparia: pater filius, herus seruus. neque uero proba est hæc collectio: est seruus, ergo comitatur herum: sed sic, ergo est sub hero: sicut est herus, ergo possidet seruum: quando in hoc est seruus, ut sit sub heri potestate: & herus, ut possideat seruum. Iste nō est pater, ergo nec filius, inualida est: non enim dictum est tollere mutuo in singulis, quod dictum est in uniuersali: in singulis autem imparibus contrà ualent: ut respectu eiusdem posito uno, tollatur alterum: hic est discipulus huius, ergo non magister huius: nec solum comparatione eiusdem relatiui, sed eiusdem rei, in qua cōmittuntur: nam potest esse simul & discipulus, & magister in diuersis rebus. In aduersis, & priuātibus, & dissitis ad infirmandū: cernamus prius, an illa habeat medium, an sit tempus & subiectum à natura definitū, istuc uero aliunde petetur. Obseruādum etiam in quo sint talia: do cœnam hominibus, non ergo equis: nō sunt in hoc dissita. hic homo habet seruos albatos, non igitur atratos: haud sunt utique in hoc aduersa. si quem delectat uisus, huic est cæcitas inimica: in hoc priuantia: quippe quam delectationem potest afferre uisus, hanc cæcitate necesse est amitti. In gradatione uis est, ut quod sequitur ad minus, nempe ad illatum, sequatur ad maius, nempe ad rationem. Cauenda est hic, ut in omni genere argumentationis, ambiguitas: studiosi amant otium, qui amant otium, sunt desides: aliud est otium studiosorum, aliud desidum. Quod hic puer uult, mater uult: quod mater, uult pater: q̄d pater, populus: puer uult pila ludere, ergo & populus. aliud est, quod puer uult matrem uelle, aliud quod mater patrem, aliud quod pater populum. Transitus est obseruandus, in quo sæpe dolus delitescit: qui bene potat, bene dormit, qui bene dormit, nihil facit: trāsitur ad aliud tempus: nam non in eodem tempore potatur & dormitur. Qui nouit Laurentium Vallam, nouit & Theodorum Gazam, qui hunc, & Politianum, qui Politianum, Erasmum, ergo qui Vallam, Erasmum quoque. Sed in hoc uniuersalitas tuetur complexionem: neque enim uerum est illorum aliquod in uniuer-

Gradatio.

uniuersali. In Soritis multi erant Stoici, & Academici noui illi ab Archesila & Carneade in deprehendēdo quę sunt multa, pauca, magna, parua, longa, breuia, lata, angusta: omnia deniqꝫ, quæ dimensu quodam animi sunt per partes constituta, de quibus Cicero quarto Academicarum quæstionum meminit. Res ualde est spinosa, & inuoluta, propterea ꝙ terminos, qui consistunt in diuisibili, ipsi in insectili puncto collocari postulant: nec aceruus cōsummatur singulis granorum, nec destruitur: ut nec pilis cauda equi, aut numatim est diuitias definire, sed multis simul: ita adijciendo per indiuidua mirū nō est, nunquam attingi, quod quæritur. Adde ꝙ nec per diuisibilia & quidem lata, qualia sunt quæ mens nostra in illis capit: itaqꝫ per modios tritici est agendum, per crines centenos, per sestertia, & huiusmodi. Dilemma aptum est ad perturbādum, quum animus uelut indagine undiqꝫ circumseptus, nō statim prospicit exitum: aperitur effugium, si quid sit medium, ut si duxeris diuitem, erit ferendum: si inopem, alendum: medium est aliquid, uel reflectitur antistrephonte: Si diuitem, lautius uiuam: sin pauperem, quietius. Sed hoc non tam est refellere dictū, quàm regerere. Sunt aliæ probationes conclusionis, quæ reflexæ nominantur, quum negata illatione sumitur eius oppositum, ex quo solo, uel eo cum una parte propositi res ad id quod est maximum, & grauissimum deducitur, duo contradictoria ostendi simul uera: illi priores ductus sunt recti ad docendum & dicendum apti, iste ad refellendum: quemadmodum syllogismi, qui affirmatiue concludunt, ualent ad probandum, qui negatiue, ad improbandum. at uero in probationibus & quasi putatione hac tam diu progrediendum, quoad ueniatur uel ad eā, quę necessaria sit, & omnibus cognita: uel ad probabilem, cui sine absurditate magna refragari non liceat: probabile dicetur, quod cuiqꝫ est receptum. Huc usqꝫ postq̄ perueneris, si pergas ulterius, periculum erit nimirum ne sicut est in prouerbio, nimium scalpendo sanguinem elicias: & uiuum rescindas, dum superuacanea immodice consectaris putando. Illud in primis animaduerti conuenit, non omnia rerum genera, quæ posita sunt in dubitatione paribus cōstabiliri argumentis posse. Quę res sub sensuum notitiā cadunt, aptiora ar-

Soritæ.

Dilemma.

Reflexa probatio.

Quæ sit argumētorū ratio.

ra argumēta admittunt, & sensui magis exposita: cuius notæ sunt effecta naturalium causarum. quæ uero mente, ex informationibus, quas hominum mentibus natura insculpsit, fulciuntur: ut multa in mathematicis, & prima philosophia. porrò quæ mentis indagine quasi eruuntur abdita & abstrusa, credibilibus sunt quibusdam contenta, uel sensibus uel menti magis accommodatis. At quæ prudētia, & usu uitę, ea exposcunt, ad quę plura sequuntur publice aut priuatim commoda, uel certe potiora, & ampliora, uel pauciora & leuiora damna siue in futurū, siue in pręsens. Multum ualet in his autoritas illorum, qui sapientia & probitate præstantes esse homines existimantur: de quo numero sunt studiosi sapiētiæ, senes, negotiorum callidi, legumlatores, magistratus, senatores, populi, ac ciuitates, quas accepimus bene institutas. In ijs quæ docentur cœlitus, quęq; sensum omnem captumq; humani animi exuperant, & à solo Deo cognosci possunt & tradi, potissimas partes ferunt dei ipsius autoritas, tum eorum, quos à Deo illustratos & edoctos esse euidentia nobis signa ostēdunt: ut argumenta quibus dicta sua confirmāt, dictis ipsis sint similia, nempe diuina, & naturā excedentia. At quemadmodū probabilia sunt ad probationem ambigui admota, ita absurda ingeruntur ad reuincendum contradictorium eius, quod nos intendimus: ut pietas est summum bonorum: nam ni esset, cedo quid aliud in eius locum reponeres? id ne quod situm esset in animo? an quod in corpore? quæ in corpore, communia sunt nobis cum belluis: quæ in animo, cū dęmonibus, dempta pietate: summi ergo hominum boni uel bellue participes erunt, uel dęmones, quod est nefas. Absurda eodem pro pe modo censentur, quo probabilia. Hactenus de tacita & uera cuiusq; secū disputatione. Nam in commissa illa & cōparata quę est duorum, non perinde potest uerum cerni, ac excudi, ut in illa interiore. Conflictu enim externo mentis acies turbatur, uel affectionibus suscitatis, uel attētione ad ea, quæ sunt foris. Adde quòd, quemadmodum prudenter inquit Aristoteles, duorum dissertio, & sermocinatio per orationem fit: in qua multæ occultantur fraudes, & latenter irrepunt: quæ uero disputatio est unius secum, fit per res, quæ omnia liquidius ante oculos statuunt, ac apertius

Disputatio exterior.

Itaq;

Itaq; etiam in ea, quę unius est disputatio, si per orationem exerceatur, multas se insinuare in animum fraudes est necessum. Quippe fraus omnis ex similitudine oritur uel ueri uel boni, at similitudo anceps maior propiorq; est in intelligẽtia dictionum, q̃ rerum. Sed de hac nobis aliquorũ siue disceptatione siue altercatione paucula quædam uideo dicenda: ne hæc scholę exercitatio desiderari tanq̃ prętermissa à nobis possit: tametsi de ea multa & in libris topicis, & in elenchis Aristoteles præcepta tradidit. Nos uero breuiter more nostro ac dilucide summas contrahemus earũ rerum, quæ nobis ad hoc institutũ uidebuntur facere. Caput est in altercatione omni ut sciatur, quid positum sit in controuersia, & de quo disputantes contendunt: alioqui enim temere ac ridicule multa ultro citroq; iactabunt: quod passim uidemus in disceptationibus cõtingere, ut alter aiat cœlum agitari, alter conetur euincere terram in mũdi medio quiescere. proximum est ut respondens perspectã illorũ omnium habeat naturam, de quibus agitur: ut ea nõ solum à diuersis atq; absimilibus cogitatione ac animi iudicio seiungat, sed à cõformibus etiam, quæq; ex similitudine fucũ possent facere ad fraudẽ: ex hac separatione nascetur, ut & distinguere ambigua, & diuidere, & diffinire recte ualeat. quorũ trium ignorantia magnos in disputãdo & turbulẽtos errores affert, clamoresq; absonos, plenos cõtentionis, quum uelut andabatæ, qui pedem cõtulerunt, oculis clausis dimicent. & plerunq; usu uenit, ut quę quis ignorat, tueatur pertinacius, siue oppugnet, seu propugnet, ratus uera sese asseuerare: quum contrà qui à falso se stare non nescit, lentius agit, ac remissius ex conscientia uidelicet, non ignarus captare se tantũ. Quapropter ut hæc uterq; clarius peruideat, cõseruandum est iudicium integrum, minime perturbatum tempestate aliqua affectionum: quæ omnes incitatæ & accensæ uelut fumum quendam rationi & facultati iudicandi offundunt, quo ueri perspicientia impeditur. utilissimum est altercando nõ commoueri animo. Idcirco biliosi, feruidi, iritabiles, captatores inanis gloriolæ non sunt idonei altercationi, præsertim aduersus sophistam uafrũ. Incendũtur enim facile, & cẽsurę tanq̃ deiiciunt de gradu eorũ, quæ dicũtur, ut quid uel antisophista obiiciat, uel

ipsi

ipsi respondeant, non attendant. Tū studiosus gloriæ adeo est obseruādis omnium uultibus, gestibus, nutibus occupatus, ut ea quę dicuntur, non possit animaduertere. Confinę intelligentiæ rerum earum, quæ in contentione uersantur illud est, ut aduersarij uerba probę intelligat, quo sensu ab illo soleāt dici, quo ab auditoribus accipi. Sophista est, qui non ueritatem sequitur rei, sed opinionem auditorum uenatur de se: in qua finem sibi statuit uel quęstum, uel gloriam, uel irrisionē aduersarij, aut aliquid affectus praui. Quare argumentis laborat efficere, ut quæ antisophista confirmarit, labefacta ab se alij credant, & ostendisse falsa esse, illum pro ueris complexatum: falsum id esse duorum modorum altero cōuincitur, uel quum idem ipse qui affirmarat, uictus ratione & argumentis confitetur se falsum sensisse, quæ est repugnantia: uel quum id, quo argumentorum uiribus protruditur, contrarium est opinioni eorum, quibus fides iure debeatur, nempe sensui omnium, uel opinioni ac sentētiæ eorū, qui adsunt, uel receptis uulgo opinionibus, uel eorum, qui pro sapientibus habētur censurę ac iudicio: quę pro falsis manifesto exibilantur, aut pro absurdis atque absonis reprobantur, aut non admittuntur tanquam paradoxa. Sed maxime omnium cupit sophista ab ipso eodem aduersario confessionem contrarij extorquere. Non enim perinde & gloriosum sibi ducit, & diuersam tuenti partem turpe, si ille falsum aliquod ultro admittat, q̄ si quid paradoxum ac dubium pugnans cum eo, quod posuerat, altercando cogatur recipere, molem & uim rationum non sustinens. Sed nos tamen momentaneam illam gloriam tantopere affectanti concedamus facile: modo ipsi ueritatis fructum teneamus: ut si aberrasse sentiamus nos, reuertamur in uiā siue ultro, siue ab alio admoniti. quippe satius & fructuosius est recta ingredi, quò intendimus, quàm aduersario non concedere de uictoria, & pertinaciter tueri falsum: inuicti quidem persisteremus, sed contra uerum: à quo uinci longe pręstat, quàm omnino contra illud tendere. uinci ab homine contra disputante leue est ac breuissimum dedecus: falli autem & decipi malum ac miserum: nec raro uincite ab altercante perpusillum honorem illi parit, tibi uero emolumentum grāde; discedit ille inflatus uictoria, tu libe-

ratus

Sophista.

ratus ignorantia tanto ac tam fœdo malo. Vitanda sunt tamen in sophista tria potissimum captionum genera. Ambiguitas omnis seu uerbi unius, seu multorum, propositio falsorum dogmatum pro ueris, nempe uniuersaliter dictorum, quæ tantum in parte ualent, & colligandæ argumentationis nexus fraudulentus. Nec eius inter disputandū doli nos lateāt. Nam ille in quibus situs est negotij totius cardo, agere se contemptim simulat quo id negligentius à respondente expendatur. Tum quæ perperam sunt admissa, uel concessa, uel negata, blandis uerbis approbat, ac extollit, ut in eo confirmetur respondens, quod cū assensu & laude uidet accipi. Itaq; suspectus sit nobis siue negligentiam præ se ferens, siue approbationem. Proponit etiam questiones uarias: ut ex responsionibus in eam demum inuadat, quam se ex animi sui sententia tractaturū confidat. Quocirca unam aliquam iubebimus eum deligere, quam uelit uentilari. Quòd si cœperit ex nostro cāpo digredi, sensimq́; & dolose aliorsum pellicere, cogendus est, ut de statu quæstionis disputet, deq; eo, in quo uersabitur cōtrouersia, idq́; impense urgendum: ne imprudētes eò delabamur, de quo diceremus imparati. Quapropter si disceptatio certa sit ac finita, expediet in respondendo paulo pluribus explicare rem: ne ambiguitate obscurescat, & ignorantia claudatur, unde breuissimo gradu dolus inuadat tāquam ex insidijs: ad quem patefaciendum si post longam altercationem reuertamur, credat aliquis nō sponte nostra huc nos uenisse, sed deuolutos sophistæ impulsibus: sin autem disputatio incerta sit atq; infinita, de eo, quodcunq; poterit ex uerbis nostris sophista arripere, consultissimum fuerit breuissima responsa interrogationibus reddere, & maxime ad rem. Sed sophista interim finit sese rogari, ut ostendat, quàm facile nos eludet, ac frustrabitur: itaq; responsiones ædit ancipites, ut semper sibi caueat effugium: operęprętium fuerit exigere ut apertius loquatur, & rem diffinitione ac diuisione planiorem faciat, ut omnia circunstantibus reddātur apertiora, ne & nos illi uideamur cauillando similes. Itaq; dabimus nos operam ne ludere atq; argutari in uerbis existimemur, sed ijs utemur naturaliter eo ipso sensu, quo ab spectantibus consueuerunt sumi. Sunt interrogationes non-

Sophista respondēs.

nullæ

nullę multiplices, quarum simplex & categorica responsio ambiguitatem ex quęsito trahit: fecisti sacrilegium? nō feci: dubium est, quorsum ea respōsio pertineat: utrum ꝙ nihil omnino surripuerit, an ꝙ nō sacrum, uel non de sacro: hoc si sophista recusat exponere, ut captātem deludat, nos ipsi simplicius quærendo explicabimus: surripuisti hoc, an non? si negat, id est euincēdum. Sin fatetur, at hoc sacrum, itidem si abnuit, probandum: sin annuit, an de sacro. Idem accidit in quouis argumento multicipite, ut si quis persuadere uelit imperium unius esse optimum, quòd Romani in maximis quibusq; reipublicæ periculis ad creandum dictatorem soliti essent confugere. Sophista hic inueniet, quo & Romanos perstringat, non fuisse illam bene constitutā ciuitatem: & de dictatoribus cauilletur, uertisse illos ciuilem & legitimam potentiā in tyrannidē, ut Syllam, & Cæsarē. & ꝙ non semper id sit factum: ut in cęde Clodiana, & aliâs nonnunq̄: itaq; adhęrebit, cui erit commodissimum, uel ex uno in aliud transiliet: nos uero in eo ut sistat, postulabimus, in quo sit caput controuersię. Sed ille tamen, quum de re nō habet iam amplius quod dicat, ad auertendam ab argumentis audientium intētionem, uel dicit de aduersario, uel ad res alias egreditur: quæ iam ad disputationem non pertinent, & ueri inquisitionem, sed ad rixam, aut inanem quandā uelitationem: in quibusdam uero interim ad præsentem necessitatem elabendi.

DE DISPVTATIONE FINIS.

TOMI TERTII, QVI CONTINET LIBROS DE ARTIBVS, FINIS.

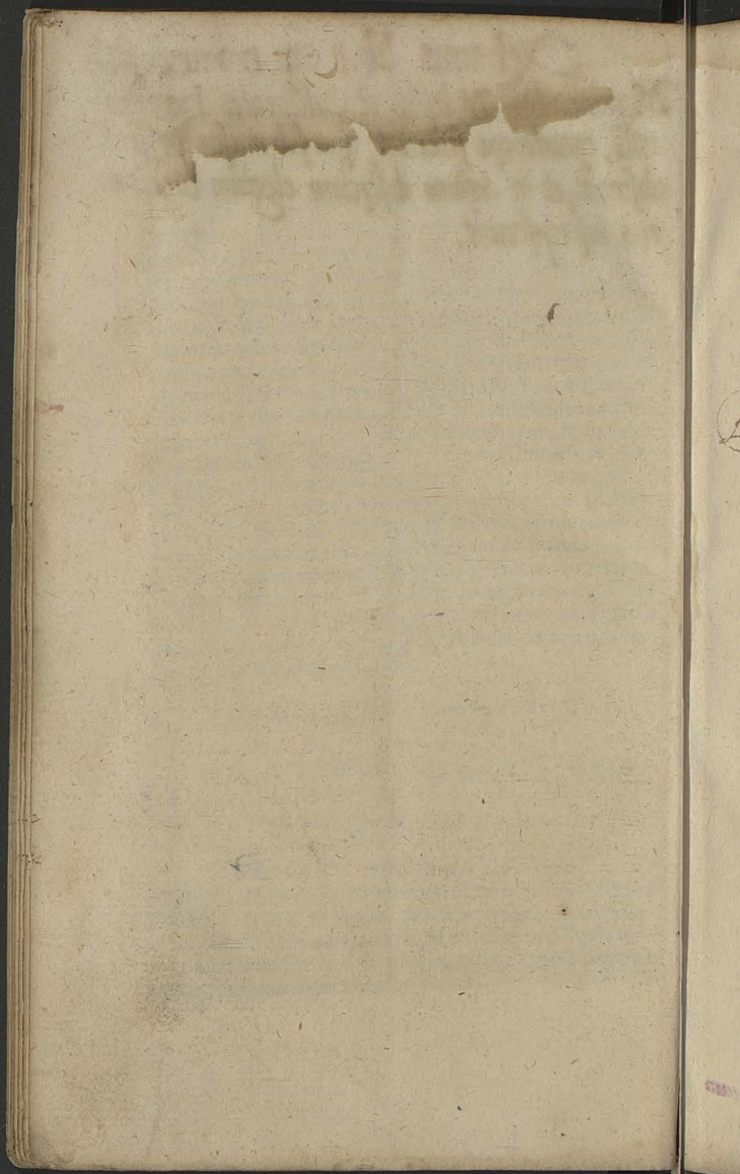
BRVGIS M. D. XXXI.

ERRATA SIC RESTITVE.

Columna. 58. linea. 32. nusquam. Col. 72. li. 3. à fine, linguā Col. 155. li. 34. maiorem. Col. 252. li. 26. inconditæ. Col. 297. li. 16. transire. Col. 448. li. 1. tritius est. Col. 454. li. penultima, postremus. Col. 536. li. 27. quum tu hæc dices? suspicor legendum, quin tu hæc dicis?

Aelianus lib. 1. cap. 17 var. hist.

Myrmecidas Milesius, et Callicrates Lacedemonius, quadrigas fecerunt, quæ sub musca possent abscondi, et in Sesamo distychon elegium literis aureis inscripserunt.

Casso

Omnis causa prior est suo effectu

Multi oblata occasione in vitia labuntur.
folio 324

Studia diligenter brevis
fuerit tractanda

Domini [illegible] facilis sit ad lachrymandum.

Non semper tendit arcum Apollo
Non semper feriet, quodcunque minabitur arcus.

Fabularum origo.

Poetarum fabulae ortae sunt ex ruditate, et credulitate uulgi. Tanta erat priscis illis saeculis ignorantia rerum bonarum, et discrimen in omnibus adeò confusum: ut quisquis paulo ingeniosior, atque usu rerum callidus si quid attulisset uitae conducibile, aut si fortitudine praestaret, Deum se esse facilè persuaderet. Ex his quorum esset origo incognita hominem de coelo descendisse credebant, atque eo facilius si ex oriente uenisset. Nam eam terrae partem uocabant superos et coelum, ut occidentem inferos. Loct. lib. 3 de ratione dicendi.

[illegible]

